రాయప్రోలు
రచనల పరిశీలన - తత్త్వవివేచన

(సిద్ధాంతవ్యాసము)

ఎం. లావణ్యా సరస్వతి
M.A; Ph.D.
లెక్చరర్, హైదరాబాద్ విశ్వవిద్యాలయం

ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్
తిలక్ రోడ్, హైదరాబాదు — 500 001.

శ్రీ రమ్యకీ

అభిమాన స్మృతి, వినయం

ఆదర్శ సమర్పితం

ఆశీః ప్రసాదం.

తనువుల నొందు రాలు వను
    చూచు కానుకలన్న
కలాది విద్యలు లేని వెల్లి

మనసు విరబూసి స్పృహ పుట్టి
చలువ లేకపోయె తానుయె వెలిగె
    అభినందనం

కాటూరి మల్లాది

10-7-1981-

RAYAPROLU RACHANALA PARISEELANA - THATHVA VIVECHANA ('A Critical study of Rayaprolu's works and his Philosophical outlook') A Doctoral Thesis by M. LAVANYA SARASWATHI.

ప్రథమ ముద్రణ : Feb 1988

ప్రతులు : 1000

మూల్యం : రూ. 60-00

ప్రతులకు :

ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు

తిలక్ రోడ్, హైదరాబాదు-500 001.

ముద్రణ :

పద్మావతి ఆర్ట్ ప్రింటర్స్

హైదర్‌గూడ, హైదరాబాదు–500 029.

తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం వారి ఆర్థిక సహాయముతో ముద్రించబడినది.

వంశీవారి ఆధ్వర్యంలో 25 మార్చి 1081 న జరిగిన ఆచార్య రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారి జన్మదినోత్సవ సభలో ఆచార్య కొత్తపల్లి వీరభద్రరావు గారు, ఆచార్య రాయప్రోలు సుబ్బారావు గారు, డా॥ ఎం. [illegible] సరస్వతి గారు.

ముందుమాట

భాషాభిమానం, భాషాభినివేశం చెట్టపట్టాలు పట్టుకుని నడువగలిగినప్పుడే సాహిత్యవికాసం సాధ్యమవుతుంది. సాహిత్యప్రయోజనం నెరవేరుతుంది. కేవలాభిమానం సంకుచిత ధోరణులకూ, అజ్ఞానానికీ దారితీస్తుంది.

గడచిన నలువదియైదేండ్లుగా ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు భాషా ప్రచారానికే గాక పాండితీ విలసనానికీ, ప్రాచీనాంధ్ర సాహిత్య ప్రసరణానికీ, బాల సాహితికీ, జానపద వాఙ్మయ పరిచయానికీ ఇతోధికమైన అవకాశాలు కల్పించి తోడ్పడుతున్నది.

ఇంతవరకు పరిషత్తు ప్రచురించిన పండిత సారస్వతం, ప్రామాణికమై, పరిశోధకులకు పాథేయమై, విద్యార్థులకు కరదీపికై భాషాభిమానులందరి మన్ననలను అందుకొనగలిగినది.

విశ్వవిద్యాలయాల్లో జరుగుతున్న పరిశోధనకు సంబంధించిన అంశాలను కూడా ప్రచురించాలని పరిషత్తు భావించింది.

డా॥ శ్రీమతి లావణ్య సరస్వతి గారు హైదరాబాదు కేంద్ర విశ్వవిద్యాలయంలో "రాయప్రోలు రచనల పరిశీలన-తత్త్వవివేచన" అన్న అంశాన్ని గూర్చి పరిశోధన చేసి పిహెచ్. డి. పట్టాను సంపాదించినారు. ఆమె సిద్ధాంత వ్యాసాన్ని పరిషత్తు ప్రచురిస్తున్నది.

"కాలధర్మానుగతమై జగత్ప్రవృత్తి
మాఱునపుడు వాఙ్మయము మాఱు నిజము"

అన్న యుగోచితాగ్రగామి, నవయుగ వైతాళికుడు రాయప్రోలు. అసహజాలంకారాల ఉచ్చుల్లో చిక్కుపడి, పాండితీప్రకర్ష మాత్రమే కవిత్వమన్న మాయలోపడి, ఛందోబంధమే ప్రబంధమన్న భ్రాంతిలోబడి, అతివేలశృంగార వర్ణనమే కావ్య పరమావధి అన్న లౌల్యానికి ఊడిగంచేస్తూ అస్తిత్వాన్నే కోల్పోయిన తెలుగు కవితను సులలితపదాలతో శ్రుతిపేయములైన ఛందస్సులతో, సమకాలీనమైన సహజమైన ఇతివృత్తాంతో అమలిన శృంగారస్పర్శతో, [illegible],

23 మే 1983 నాడు జరిగిన ఆచార్య కొత్తపల్లి వీరభద్రరావుగారి షష్టిపూర్తి ఉత్సవ సభలో ఆచార్య కొత్తపల్లి వీరభద్రరావు గారు, శ్రీమతి కొత్తపల్లి లలితగారు, శ్రీమతి రాయప్రోలు వరలక్ష్మమ్మ గారు, ఆచార్య రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారు, డా॥ (శ్రీమతి) ఎం. లావణ్య సరస్వతి గారు.

దేశభక్తి సందేశాలతో ధ్వనిమంతంచేసి, అలనాటి వ్యాసాది ఆర్షకవుల తత్త్వ చింతనతో స్పృశించి పథ నిర్దేశకుడైన రాయప్రోలు ధన్యజీవి.

రాయప్రోలు రచనలన్నింటిని పలుకోణాలతో పరిశీలించి ఆయన సాహిత్య తత్త్వాన్నీ, విశిష్ట వ్యక్తిత్వాన్నీ, కట్టెదుట నిలిపినారు శ్రీమతి లావణ్యా సరస్వతి గారు. ఆయన రచనల్లోని కవిత్వతత్త్వాన్నీ, భగవత్తత్త్వాన్నీ, ఉక్తివైచిత్రినీ, తెలుగుదనాన్నీ, సాంఘిక దృక్పథాన్నీ, స్త్రీ రూపాన్నీ, అమలినశృంగార తత్త్వాన్నీ సోదాహరణంగా నిరూపించగలిగినారు. విశేషించి అమలిన శృంగార తత్త్వాన్ని అనుశీలించి ఆవిష్కరించిన తీరుహృద్యం. తర్కక్షమం.

శ్రీమతి లావణ్యా సరస్వతిగారి సిద్ధాంత వ్యాసరచనలోని భాషా సారళ్యం రాయప్రోలు రచనాసారాళ్యాన్ని గుర్తుకు తెస్తున్నది.

రాయప్రోలు కవితామూర్తికి సువర్ణనీరాజనం ఈ సిద్ధాంత గ్రంథం. ఈ నీరాజనపు వెలుగుల్లో ఆయన కవితా ప్రతిభను సందర్శించవచ్చు.

ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు పక్షాన ఈ గ్రంథం వెలువడుతున్నందుకు మాకెంతో సంతోషంగా ఉన్నది. మా ప్రచురణగా ఈ గ్రంథాన్ని వెలువరించాలని శ్రీమతి లావణ్యా సరస్వతిగారు అభ్యర్థించినారు. అందుకు పరిషత్తు అంగీకరించి ప్రచురణను చేపట్టింది. ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు పక్షాన ఆమెకు కృతజ్ఞతలు ప్రకటించుకుంటున్నాను.

తేదీ. 27-2-88

ఇరివెంటి కృష్ణమూర్తి

ఈ కృషి వెనుక...

ఎందరో మహానుభావులు

నన్ను కుమార్తెగా ఆదరించి, వారి వార్ధక్యాన్ని లెక్కచేయక గంటల తరబడి నాకు విషయ వివరణ చేసిన ఆచార్య రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారికి, ఆప్యాయతాను రాగాలను పంచిన శ్రీమతి వరలక్ష్మమ్మగారికి ప్రత్యేకంగా కృతజ్ఞతలు తెలుపుకుంటున్నాను. ఈ అక్షర రూపంగా వారికి పాదాభివందనాలర్పిస్తున్నాను. వారిద్దరి ఆదరాభిమానాలను, ఆశీర్వాదాలను ప్రత్యక్షంగా పొందగలగడం నా అదృష్టం. ఈనాడు వారిద్దరు లేరు. అయినా నా మనసునిండా నిండిన వారి స్మృతి పుష్పాలు పరిమళాలు వెదజల్లుతునే ఉన్నాయి.

తన వృద్ధాప్యంలో కూడా నా సందేహాలను శ్రద్ధతో తీర్చిన మా నాన్న గారు కీ.శే. గోపరాజు వైకుంఠరావుగారికి—

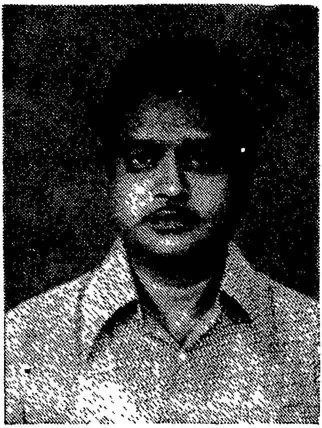
నాకు ఈ పరిశోధనకు అవకాశాన్నిచ్చిన అప్పటి తెలుగు శాఖాధ్యక్షులు, నా పరిశోధనా పర్యవేక్షకులు ఆచార్య కొత్తపల్లి వీరభద్రరావుగారు ప్రాతః స్మరణీయులు. ఈ వ్యాసంలోని మెరుపువంటి ప్రతి భావం వెనుక వారి భావస్పర్శ అదృశ్యంగా ఉంది. తమ అమూల్యమైన కాలాన్ని వెచ్చించి నాకెన్నో సలహాల నిచ్చి, నా సందేహాలను తీర్చి, నాతో సహకరించిన ప్రేమమూర్తులయిన మా గురువర్యులు ఆచార్య కొత్తపల్లి వీరభద్రరావుగారికి—

ఏవేళలో నేను వెళ్ళినా నాతో సహకరించి ప్రోత్సహించిన శ్రీమతి కొత్తపల్లి లలితగారికి-

సమావేశానికి అవకాశాన్నిచ్చి 'ప్రశ్నావళి'కి ఓపికతో సమాధానాలిచ్చిన పెద్దలకు, వృద్ధులకు -

ఆనాడు నా పరిశోధనా కాలంలో చిన్న చిన్న ప్రశ్నలతో సునిశితమైన చర్చలతో తమ అపూర్వ మేధాసంపత్తితో, విమర్శనా దృష్టితో నా భావాలు స్పష్టపడేందుకు సహకరించినవారు ఆచార్య జి. వి. సుబ్రహ్మణ్యంగారు. ఈనాడు

అంకితం

ఆనాడు

గాలికి రెపరెపలాడి
కొడిగట్టి కొండెక్కి పోతున్న
నా విజ్ఞాన జ్యోతికి
తన అరచేతులను ఆపుగా ఉంచి
సెగతగులుతున్నా వెనుదీయక నిలిచి

ఈనాడు

నిశ్చలంగా తేజోమయంగా వెలుగుతూ
మరిన్ని చిరుదివ్వెలను
వెలిగించగల సామర్థ్యాన్ని కలిగించిన
సహృదయుడు, స్నేహశీలి, నా జీవితభాగస్వామి
శ్రీ మూల్పూరు హనుమంతరావు గారికి
ఈ విజ్ఞాన కిరణాన్ని
మాటలకందని మైత్రీ భావనతో సమర్పిస్తున్నాను.

బహువిధ సాహితీ వ్యాపకాల మధ్య అంతులేని పనుల వత్తిడిలో ఉండికూడా నేను అడిగిన వెంటనే తమ అమూల్యమైన అభిప్రాయాన్ని అందించడం నాపై వారికున్న అవ్యాజమైన ఆదరాభిమానాలకు నిదర్శనం. నా గ్రంథానికే వన్నెతెచ్చే 'తత్త్వ చింతామణి' ప్రదానం చేసిన ఆచార్య జి. వి. సుబ్రహ్మణ్యంగారికి–

ఈ సిద్ధాంత గ్రంథానికి పరీక్షకులైన ఆచార్య సి. నారాయణరెడ్డి, ఆచార్య గంధం అప్పారావు గార్లకు–

నా విద్యావ్యాసంగానికి చేయూతనిచ్చి నన్ను అనుక్షణం ప్రోత్సహించి, నాతో సంపూర్ణంగా సహకరించి, నేను పరిశోధనా ఫలాన్ని పొందడానికి కృషి చేసిన వారు మావారు శ్రీ. ఎమ్. హనుమంతరావుగారు. అత్యంత శ్రద్ధాసక్తులతో ఈ వ్యాసానికి మేలు ప్రతిని వ్రాసి ఇచ్చి, ఈ నా కృషిలోని సాధక బాధకాలను తానూ భరించిన మా వారికి–

నావల్ల కలిగిన ఇబ్బందులను లెక్కచేయక నాకు సహకరించిన మా చిరంజీవులు అనిల్, అరుణ్, అజేయ్‌లకు–

ఈ గ్రంథం వెలువడటానికి కారణభూతులు, ప్రచురణకు ప్రోత్సహించిన వారు అయిన శ్రీ దేవులపల్లి రామానుజరావు గారికి–

ఆర్థిక సహకారాన్ని అందించిన తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం అధికారులకు–

ప్రచురణ భారాన్ని తమ పై వేసుకుని సహకరించిన ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్ కార్యవర్గానికి– విశేషించి కార్యదర్శి డా॥ ఇరివెంటి కృష్ణమూర్తిగారికి-

ప్రచురణలో సహకరించిన శ్రీ హరికిషన్ రావు, శ్రీ తిరుమల రావు గార్లకు–

అతి తొందరలో శ్రద్ధతో ముద్రించి ఇచ్చిన పద్మావతీ ఆర్ట్ ప్రింటర్స్ అధినేతలకు–

ప్రచురణకు అనుమతించిన హైదరాబాదు విశ్వవిద్యాలయాధికారులకు–

అందరికీ -

నా కృతజ్ఞతా పూర్వక

వందనాలు.

ఫిబ్రవరి 18, 1988

లావణ్య సరస్వతి

లెక్చరర్, హైదరాబాదు విశ్వవిద్యాలయం

తత్త్వ చింతామణి

ఆచార్య జి. వి. సుబ్రహ్మణ్యం
తెలుగు శాఖాధ్యక్షులు,
'తెలుగు సాహితి' (తెలుగు శాఖ),
హైదరాబాదు విశ్వవిద్యాలయం,
హైదరాబాదు.

ఈ సిద్ధాంత వ్యాసంలో మూడు "మొదళ్ళు" ముడిపడి ఉండట ముచ్చటైన అంశం. ఆధునికాంధ్ర సాహిత్యంలో తనదైన సాహిత్య దృక్పథాన్ని ఒక సాహిత్య సిద్ధాంతంగా రూపొందించి లక్ష్యలక్షణ సమన్వయం చేసినట్లు కావ్య రచన చేసిన మొదటి కవి రాయప్రోలు సుబ్బారావు. దక్షిణ భారతంలో మొదటి కేంద్ర విశ్వవిద్యాలయంలో మొదటి ఆచార్యులైన డా॥ కొత్తపల్లి వీరభద్రరావు గారు పర్యవేక్షించిన మొదటి సిద్ధాంత వ్యాసం ఇది. హైదరాబాదు విశ్వవిద్యాలయంలో తెలుగు శాఖలో పిహెచ్. డి. పట్టాని సాధించిన వారిలో మొదటి వారు డా॥ లావణ్య సరస్వతిగారు. ఇలా కలిసిరావడం సామాన్యంగా అరుదు. అది చెప్పుకోదగ్గ మొదటి విశేషం.

ఆధునిక సాహిత్యాన్ని అనుశీలించడంలో ఈనాడు ముఖ్యంగా కనబడే దృక్పథాలు రెండు. సామాజిక దృక్పథంతో సాహిత్యాన్ని సమీక్షించే పద్ధతి, తాత్త్వికదృక్పథంతో సాహిత్యాన్ని అనుశీలించే పద్ధతి. వీటిలో రెండో మార్గానికి చెందిన సాహిత్య సమాలోచనకు ఈ సిద్ధాంత వ్యాసం ఉత్తమోదాహరణం. ఒక శైవ కవినో, ఒక వైష్ణవ కవినో లేదా ఒక మార్క్సిస్టు కవినో గ్రహించి అతని సాహిత్యాన్ని తాత్త్వికభిత్తికతో అనుశీలించడం కొంతవరకు తేలికేమోగాని రాయప్రోలు వంటి సంశ్లిష్ట తాత్త్విక దర్శకుల యొక్క దృక్పథాన్ని విశ్లేషించి సమన్వయించటం అంత తేలికైన పని కాదు. తేలికైన అంశాన్ని తీసుకుని తేలిగ్గా వ్రాయడం డా॥ లావణ్య సరస్వతిగారి తత్త్వానికి విరుద్ధం. అందువల్లనే

కాని రాయప్రోలువారి కవిత్వతత్త్వం, రాయప్రోలువారి తత్త్వచింతనం ఈ రెండిం టిని సమన్వయాత్మకంగా సమర్పించాలంటే ఇటు సామాజిక దృక్పథం, అటు సాహిత్య దృక్పథమేకాకుండా ప్రాచీనార్వాచీన తత్త్వసిద్ధాంతాల సమవగాహన ముఖ్యంగా తోడ్పడుతుంది. ఈ గ్రంథంలో దాదాపు తొమ్మిది అధ్యాయాలు ఈ రకమైన పరిశీలనకు వినియోగించ బడ్డాయి. అంటే నాలుగింట మూడు పాళ్ళలో రాయప్రోలువారి కవితాశక్తికి వెనుకనున్న తాత్త్విక దృష్టిని విస్తృతంగా వివే చించడం జరిగిందన్నమాట.

ఆధునిక సాహిత్యాన్ని అధ్యయనం చేస్తున్న విద్యార్థులకు రాయప్రోలు కృతులను అవగాహనం చేసుకోవాలంటే ముఖ్యంగా నాలుగైదంశాలను గురించిన తులనాత్మక వివేచనం అవసరం. అవి, ఒకటి శృంగార రసస్థాయి అయిన రతి, రెండు ప్రణయభావం, మూడు అమలిన శృంగార రసస్థాయి అయిన స్నేహం, నాలుగు మధురభక్తి రసస్థాయి అయిన భగవద్రతి. తనూసంగ పర్యంతమై చింతనలో చిగురించి సువాసించేది శృంగార రసస్థాయి అయిన రతి. తనూ సంగాన్ని కాంక్షామాత్రంగా రమిస్తూ ఆసక్తిగా, ఆరాధనగా, ఆక్రందనగా, ప్రస రించే చిత్తస్పందన ప్రణయభావం. తనూ సంగరహితమై స్నేహ సూత్రంగా సర్వ జీవ ప్రేమభావంగా ప్రసరించే మానవజీవ ప్రవృత్తి అమలిన శృంగార స్థాయి అయిన స్నేహం, తనూ స్పృహలేని జీవచైతన్య ప్రవాహం ఆధ్యాత్మి కానుభవం కోసం ఆర్తిగా అభివ్యక్తమై సాహిత్యాన్ని ఆశ్రయించి భగవంతునివైపు ప్రసరిస్తే భక్తిరస స్థాయిఅయిన భగవద్రతి అవుతుంది. ఈ అనుభవాలు జీవితం లోవే. ఇవి ఉమ్మడిగా అనుభవంలోకి వస్తాయి. విశ్లేషించుకుంటే ఒక్కొక్కటి ఒక్కొక్క ప్రవృత్తిగా కనపడతాయి. ప్రాచీన సాహిత్యంలో శృంగారం, భక్తి పోషింప బడ్డాయి. ఆధునిక సాహిత్యంలో ప్రణయం, అమలిన శృంగారం వ్యక్తీక రింపబడ్డాయి. కాల్పనిక యుగ చైతన్యంలో ప్రణయశాఖను పండించిన కవులు ఎందరో ఉన్నారు.కాని అమలిన శృంగార ప్రవృత్తిని సాహిత్యంలో తన రచనల ద్వారా ప్రసరించిన ప్రత్యేకత రాయప్రోలు వారికే దక్కింది. రాయప్రోలు దర్శనంలో ప్రతిఫలించిన తాత్త్విక చింతనకు చింతామణి ఈ పరిశోధన గ్రంథం. తాత్త్విక భిత్తికతో ఒక కవి రచించిన కావ్యాలను అనుశీలించే పద్ధతికి ఒక ప్రమాణిక మార్గాన్ని ప్రతిపాదిస్తున్న రచన ఈ పరిశోధన గ్రంథం.

ఈ పరిశ్రమలో కూడుకున్న పరిశోధనాంశాన్ని ఎన్నుకున్నారనుకుంటాను. చిత్తశుద్ధి, పరిశోధన నిష్ఠ, తత్త్వచింతన, ప్రతిపాద్యాంశ వ్యగ్రతకల పరిశోధకురాలు కావడంచేత డా॥ లావణ్యా సరస్వతిగారు ఈ పరిశోధనాంశాన్ని సామర్థ్యంతో నిర్వహింపగలిగారు.

పరిశోధన పరిమాణాన్ని నిర్ణయించేది అభినవంగా సేకరించిన సామగ్రి. పరిశోధన ప్రమాణాన్ని నిర్ణయించేది పరిశోధన విధానంలో వెలార్చే వివేకం. పరిశోధన ప్రవృత్తిని వ్యక్తీకరించేది పరిశోధకుడు / రాలు సమస్యలకిచ్చే సమన్వయం. పరిశోధన స్వభావాన్ని వ్యక్తీకరించేవి ప్రామాణికమైన విశ్లేషణ, సమన్వయాత్మకమైన దృక్పథం. ఇదంతా లక్షణ సూక్తమైతే ఈ సిద్ధాంత వ్యాసం లక్ష్యభూమిక.

కవి ప్రయోగించే అభినవోక్తి గాని, నవ్య ప్రయోగం గాని అతనిలో జాలువారిన వివిధ వివేచనలకు, అన్వేషణలకు, అభివ్యక్తి ప్రయత్నాలకు అపూర్వ సృష్టి యత్నాలకు సంగమ తీర్థంగా ఉంటుంది. కవికి దర్శనం ప్రాతిపదిక. దానికొక రూపాన్ని కల్పించేది ప్రయోగం. దానికొక చైతన్యాన్నిచ్చేది సిద్ధాంతం. దానినొక అనుభవంగా మార్చేది ఆ కావ్యంలో చిత్రించిన జీవితం. రాయప్రోలు వారిది మాధురీ దర్శనం. అమలిన శృంగారం వారి సిద్ధాంతం. ఆ సిద్ధాంతంలో ఆశించిన స్త్రీ యొక్క సప్తవిధ ధాతువులకు ఉదాహరణ ప్రాయాలుగా వెలువడినవే రాయప్రోలువారి కావ్యాలు. రాయప్రోలువారి ప్రయోగాల్లోని చైతన్యం అమలిన శృంగార రస సిద్ధాంతం. ఆ చైతన్యం ఒక్కొక్క కావ్యంలో ఒక్కొక్క భంగిమతో ప్రవర్తిల్లి పఠితలకు ఆ సిద్ధాంతంలోని ఒక పార్శ్వాన్ని అనుభవానికి అందిస్తుంది. ఈ సిద్ధాంత రూపకల్పన వెనుకనున్న మాధురీ దర్శనంలో ప్రతిఫలించిన తాత్త్వికాంశాలను వివేచించడం ఈ సిద్ధాంత గ్రంథ ప్రధాన తాత్పర్యం. విషయసూచికను స్థూలంగా చూస్తేనే ఈ పరిశోధన స్వభావం స్పష్టంగా తెలుస్తుంది. విశ్లేషణలో తెలియవచ్చే స్పష్టత పరిశోధకురాలి అవగాహనలోనున్న విస్పష్టతను వ్యక్తం చేస్తుంది. మొదటి రెండు అధ్యాయాలు రాయప్రోలువారు ప్రయోగం చేసిన కాల్పనిక కవిత్వ యుగానికి పూర్వరంగంగా పని చేశాయి. భావ కవిత్వాన్ని గురించి వ్రాసిన మూడో అధ్యాయం ఆ యుగ ప్రయోగాల్లో రాయప్రోలువారి స్థానాన్ని నిర్ణయించింది. ఇంతవరకు ఎవరైనా కొంత ప్రయత్నంచేస్తే వ్రాయవచ్చు.

ముందో మనవి

ఈ సిద్ధాంత వ్యాసంలో రాయప్రోలు వారి కావ్య పరిశీలనతోపాటుగా వారి తాత్త్విక దర్శనాన్ని వివేచించే ప్రయత్నం చేశాను. పరిశోధనా ప్రణాళికలో అనువాద రచనలను చేర్చలేదు. కాని ఇంగ్లీషు మూలాన్ని అనుసరించిన 'లలిత', 'అనుమతి' కావ్యాలకు ప్రణాళికాబద్ధమైన వీరి రచనలలో ప్రత్యేకస్థానం ఉండడం వల్ల వాటిని గ్రహించాను. వారి తత్త్వ ప్రతిపాదన దృష్ట్యా రూప నవనీత నాటకానికి విశిష్ట స్థానం ఉంది. ఇదీకాక కావ్య పరిశీలన అన్నప్పుడు దృశ్య, శ్రవ్య కావ్యాలు రెండూ చేరే అవకాశం ఉంది కనుక రూప నవనీతాన్ని కూడా ఇతర కావ్యాలతో సమంగా పరిశీలించడం జరిగింది.

సుబ్బారావుగారి కావ్యాలను పరిశీలించినపుడు కొత్తదనం, తెలుగుదనం ప్రస్ఫుటంగా కనిపించే లక్షణాలు. అందువల్ల 'కావ్య పరిశీలన' విభాగంలో ఆ రెండు లక్షణాలకు ప్రాధాన్యం ఇవ్వడం జరిగింది.

ఉక్తి వైచిత్ర్యాన్ని గూర్చి చెప్పిన సందర్భంలో వ్యాస పఠనానికి అంతరాయం అన్న అనుమానం వల్ల విశిష్ట ప్రయోగాల ఉదాహరణలను కొన్నింటిని మాత్రమే చూపాను. లెక్కకు మిక్కిలిగాఉన్న ఆ ప్రయోగాలను ఒకటవ అనుబంధంలో చేర్చాను. ఈ విధంగా ఇది కావ్యపరిశీలనకు సంబంధించిన అనుబంధం కాగా రెండవ అనుబంధం వీరి తత్త్వ వివేచనకు సంబంధించింది.

రాయప్రోలు వారి తత్త్వ చింతనను గూర్చి కొందరు పెద్దలను కలుసుకుని ప్రశ్నించడం జరిగింది. వారి రచనా విధానాన్నిగూర్చి చాలా సాహిత్య వ్యాసాలు వెలువడ్డాయి కనుక పరిచితులను ప్రశ్నించేటప్పుడు ఎక్కువభాగం తాత్త్విక విషయాలకు ప్రాధాన్యం ఇవ్వబడ్డది. విషయం సమగ్రంగా ఉండడం కోసం వివిధ రంగాల వారిని ముఖాముఖి కలిసి అభిప్రాయాలు సేకరించాను. వీరిలో సన్నిహితంగా మెలగిన స్నేహితులు, సమీప బంధువులు, పరిచితులు, పండితులు, విమర్శకులు, తరువాత కాలపు కవులు, వీరి సాహిత్యంతో మాత్రమే పరిచయం ఉన్న వ్యక్తులు - ఇలా అన్ని రకాలవారిని ఈ పరిధిలో చేర్చడం జరిగింది. వీరి

ఆచార్య కొత్తపల్లి వీరభద్రరావుగారు పర్యవేక్షకులుగా ఉండటం, వారు మా తెలుగు సాహితి ప్రథమాధ్యక్షులు కావడం సంతోషింప దగిన విషయం, రాయప్రోలువారి రచనలపై ఆసక్తికరమైన పరిశోధనను నిర్వహించిన డా॥ ఎం. లావణ్య సరస్వతిగారిని హృదయ పూర్వకంగా అభినందిస్తున్నాను. ఈ రచన భవిషత్తులో వారికి సాహిత్యరంగంలో మంచి గుర్తింపు ఇవ్వాలని ఇక ముందుకూడా పరిశోధన వ్యాసంగాన్ని వారు అభ్యుదయ పరంపరాభివృద్ధిగా కొనసాగించాలని ఆకాంక్షిస్తున్నాను. నిజానికి గ్రంథానికి ముందు మాటలు, అభిప్రాయాలు అవసరంలేదు. ఇవి అభిమానానికి అక్షరమైన గుర్తులు.

18-2-1988

జి. వి. సుబ్రహ్మణ్యం

విషయ సంగ్రహం

పూర్వ రంగం

1. తెలుగు కవిత తత్త్వచింతన :

A. ప్రాచీనాంధ్ర సాహిత్యంలో తత్త్వచింతన.

ప్రాచీనాంధ్రకవిత్వంలో మతపరమైన తత్త్వచింతన ప్రతిబింబించిన విధానం - నన్నయ భారతాంధ్రీకరణ, వైదికమత పునరుద్ధరణ - వీర శైవ తత్త్వం - లింగధారణ - షట్‌స్థలజ్ఞానం - వీరశైవ సాహిత్యం - మతకల్లోలాలు - తిక్కన హరిహరనాథ తత్త్వప్రతిపాదన - వైష్ణవ సాహిత్యం - రాయల యుగంలో వైష్ణవ సాహిత్యపోషణ - తాళ్ళపాక కవుల సాహిత్యం-వేమన, పోతులూరి సాహిత్యాలలో తాత్త్విక దర్శనం- ముస్లిం ప్రభువుల తెలుగు సాహిత్య పోషణ - ఆంధ్ర సాహిత్యంలో క్రైస్తవమత తాత్త్విక దర్శనం - ప్రాచీనాంధ్ర కవిత్వంలో వైదిక సంస్కృతి సంప్రదాయాలు.

B. ఆధునికాంధ్ర సాహిత్యంలో తత్త్వచింతన :

తెలుగులో వెలువడిన బౌద్ధ సాహిత్యం - ఆంధ్ర సాహిత్యం, ఇస్లాం తత్త్వం - తెలుగు సాహిత్యంలో నాస్తిక భావాలు - సర్వమానవ సమానత్వం, ఆధునికుల దృష్టి - కుల, మత, వర్ణవ్యవస్థలు, ఆధునికుల దృక్పథం.

2. ఆధునికాంధ్ర కవుల తత్త్వచింతనపై ప్రభావాలు :

A. 19వ శతాబ్దిలోని సాంఘిక, సాంస్కృతిక పరిస్థితులు :

ఇంగ్లీషు విద్యావిధానం ప్రవేశపెట్టడం - ఇంగ్లీషు ఉద్యోగులతో సాన్నిహిత్యం - అవ్యవహిత పూర్వకాలంలో తెలుగు సాహిత్యం - సాంఘిక, రాజకీయ, మత పరిస్థితుల వల్ల కలిగిన మార్పులు.

అభిప్రాయాలలో ఉపకరించిన భాగాలను ఉల్లేఖనాల రూపంలో వ్యాసంలో ఉపయోగించాను. వారి భావాల సారాంశాన్ని సంక్షిప్తంగా రెండవ అనుబంధంలో ఇచ్చాను

వ్యాస రచనలో వ్యావహారిక భాష ఉపయోగించాను. ఒకసారి ఉల్లేఖించిన పద్యం, లేక విషయం వాటి ప్రాధాన్యాన్ని బట్టి, పరిశీలించే దృష్టి వైవిధ్యాన్ని బట్టి కొన్నిచోట్ల తిరిగి, తిరిగి ఉల్లేఖింపక తప్పలేదు 'తరువాత కవులపై రాయప్రోలు వారి ప్రభావం' విస్తృతంగా చెప్ప దగ్గ విషయం - అయితే పరిశోధనా పరిధిని దృష్టిలో పెట్టుకుని సందర్భానికి తగిన విధంగా దానిని చాలా క్లుప్తంగా ముగించ వలసివచ్చింది.

అథస్సూచికలలో గ్రంథం లేక వ్యాసం పేరు, గ్రంథకర్త లేక వ్యాస రచయిత పేరు మాత్రమే ఇవ్వబడ్డాయి. రచయితల పేర్లకు ముందు వెనుకల డిగ్రీలు, బిరుదులు, గౌరవ వాచక పదాలు చేర్చలేదు.

సిద్ధాంత వ్యాసంలో ఉల్లేఖించిన ఆధునిక కవుల కావ్యాల పేర్లు మాత్రమే 'ఉపకరించిన గ్రంథాల' సూచికలో ఇవ్వడం జరిగింది. ఇతర కావ్యాల పేర్లు ఇవ్వలేదు. పరిశీలించిన సంస్కృత గ్రంథాలు అవి ప్రసిద్ధాలు కావటం వల్లా, అవి ఎన్నో వ్యాఖ్యానాలతో చాలామార్లు అనేకులచే ప్రచురింపబడడంవల్ల, కేవలం గ్రంథ నామం, గ్రంథకర్త పేరు మాత్రమే సూచికలో ఇచ్చాను.

దీనిలో పునఃపరిశీలనాయోగ్యాలైన విషయాలేమైనా నాదృష్టికి తెస్తే వాటిని మలి ముద్రణలో సవరించుకోగలనని సవినయంగా మనవి చేస్తున్నాను.

ఎంత పరిహరించాలని చూసినా, ఎంత శ్రద్ధగా పరిశీలించినా తప్పొప్పుల పట్టిక తప్పలేదు. 'అచ్చు తప్పులు అందగత్తె శరీరం మీది పుట్టుమచ్చలు' అని సరిపెట్టుకోవాల్సి వచ్చింది.

దీనిలో లోపాలను సహృదయంతో గ్రహించమని నా మనవి.

హైదరాబాదు
18-2-1988.

లావణ్య సరస్వతి

6. రచనా వైశిష్ట్యం-ఉక్తి వైచిత్ర్యం :

వస్తువు - కావ్యనామాలు- పాత్రల పేర్లు - విషాదారంభం - ధ్వన్యాత్మక పూర్వ కవి స్తుతి - పద్యపాద పునరుక్తి - భావాభివ్యక్తి - ప్రాచీన భావాలకు నవ్యతా స్ఫూర్తి - ఒక భావ వ్యక్తీకరణ పదబంధాలకు ఇతర భావాభి వ్యక్తితో ప్రయోగం - లింగసూచక శబ్ద ప్రయోగం - నవ్య భావనా రీతి - వాత్సల్యస్ఫోరక ప్రయోగాలు - ఉపమాన వైశిష్ట్యం - ఉపమాన ప్రాధాన్యం, ఉపమేయ లోపం - కావ్యభాష - విశిష్ట పద బంధాలు - వైదిక పదాలు - ఆనంద, అమృత శబ్ద వైశిష్ట్యం - ఛందో వైశిష్ట్యం - భజగోవింద శ్లోకపు ఒరవడి- వియోగినీ వృత్త ప్రయోగం- సంప్రదాయ ఛందోరీతులలో రాయప్రోలు వారు చూపిన ప్రత్యేకత - మాత్రాఛందస్సు.

7. తెలుగుదనం :

తెలుగు భాషాభిమానం - తెలుగుదేశ ప్రకృతి వర్ణన - గృహపరిసరాలు- గ్రామవాసుల ఆలోచనా విధానం- జీవనవిధానం - కట్టు, బొట్టు - ఆభర ణాలు - ఆటపాటలు - పండుగలు- సంక్రాంతి - తద్దెపండుగ వేడుకలు- వరలక్ష్మి, గౌరీ పూజలు - నోములు - ఆహారపు అలవాట్లు - తెలుగు రాష్ట్రాభిమానం - ఆంధ్రుల గతవైభవం - యశోగానం.

తత్త్వవివేచన

. రాయప్రోలువారి తత్త్వచింతనపై ప్రభావాలు :

A. వైదిక వాఙ్మయ ప్రభావం :

వేదోపనిషత్ అభిమానం - పరబ్రహ్మతత్త్వం - ఆనందస్వరూపం - ఆనందప్రాధాన్యం - అగ్నిప్రాముఖ్యం - ఓంకారపావిత్ర్యం-జన్మకర్మ సంప్రదాయం - ధేనుదైవత్వం- శివశక్తుల సమ్మేళనం-స్త్రీపుంసయోగం.

B. ప్రాచీన కవుల ప్రభావం :

వాల్మీకి రామాయణాభిమానం - భవభూతి ఉత్తరరామచరిత - సుమానుష ప్రేమ - స్నేహప్రాముఖ్యం-సౌందర్యవర్ణన - కాళిదాసుపై అభిమానం - రఘువంశంలోని అజవిలాపఘట్ట ప్రభావం - అనుభూతి ప్రాధాన్యం - వర్ణనావిధానం-పద్యపు ఎత్తుగడ - వాగర్థప్రణయం - నన్నయ స్త్రీపుంస యోగదృష్టి - అక్షరరమ్యత.

C వ్యక్తుల ప్రభావం :

I. పినతల్లి : ఆలోచనా విధానానికి ప్రేరణ - వస్తు నిర్ణయం - రచనల్లో పినతల్లి స్పష్టి.

II. మేనమామ : పాండిత్య గురువు - ఆశుకవితాధారణకు ప్రోత్సాహం.

III. రవీంద్రుడు : రవీంద్రుని పట్ల ఆకర్షణ - భావసామ్యం - దేశభక్తి గేయాలకు ప్రోత్సాహం - రవీంద్ర గీతాల అనువాదం - గీతాంజలి ప్రభావం - రవీంద్రునిపై గౌరవాభిమానాలు.

IV. శ్రీ అరవిందులు : శ్రీ అరవిందుల సందర్శనం - మహాయోగిగా అరవిందులపై గౌరవం - భావసామ్యం - మాతృవాత్సల్య ప్రాధాన్యానికి ఆధ్యాత్మిక ఆధారం - మహాశక్తి స్వరూపం - దివ్యమాత ప్రాశస్త్యం - భరతమాతలో జగన్మాత.

V. ఇతర పరిచితులు : తిరుపతి వేంకటకవులు - అవధాన పద్యాలు - చెళ్ళపిళ్ళవారిపై గౌరవం - వారి ఆశీర్వాదం - చిలుకూరి వీరభద్రరావు - ఆత్తిలి సూర్యనారాయణ - గంటి లక్ష్మన్న పంతులు - కొమ్మరాజు లక్ష్మణరావు - శాంతినికేతనంలో మేధావుల సాన్నిహిత్యం - దుగ్గిరాల గోపాలకృష్ణయ్య - కట్టమంచి రామలింగారెడ్డి.

9. కర్మ-జన్మ సిద్ధాంతాలు

జన్మ భగవదనుగ్రహం - మానవ సంస్కృతి బహుజన పుణ్య ఫలం - పాప, పుణ్య విశ్వాసం - విధిబలీయం,- ఆత్మశాశ్వతం - పునర్జన్మ సమ్మతం- 'భావ స్థిరాణి జననాంతర సౌహృదాని'- వైదిక కర్మల ప్రస్తావన-అర్ఘ్యం- సంధ్యావందనం - ఆచమనం - నివాపోదకం-మంగళస్నానం - దేవపూజ-ప్రాతః స్తోత్రం - పాద్యం - స్త్రీల వ్రతాలు-పేరంటాలు.

10. భగవత్తత్త్వం :

A. రాయప్రోలువారి దృష్టిలో అద్వైతం :

పరతత్త్వం అందనిది - ప్రకృతి సన్నిహిత లక్ష్యం- భవబంధ విముక్తి కంటె ప్రేమబంధం ప్రధానం-కవికి తాత్త్వికునికి కయ్యం - కళాసృష్టిలో ద్వైతం - పరతత్త్వ మీమాంస అప్రధానం - ప్రేమయోగదర్శనం ప్రధానం.

ఏ విషయం ఏ పేజీలో

తెలుగుకవిత

తత్త్వచింతన

ప్రాచీనాంధ్ర సాహిత్యంలో తత్త్వచింతన

రమణీయమైన శైలి సౌందర్యాలతో పాటు తాత్త్విక పరిజ్ఞానాన్ని కూడా కలిగివున్న కవిత్వం ఉన్నతస్థాయిని పొందే అవకాశం ఉంది. సమర్థవంతుడయిన కవి తన తాత్త్విక దృక్పథాన్ని కళాత్మకంగా తీర్చిదిద్దుతూ దానికి ప్రచారాన్ని తెస్తాడు. ప్రాచీనాంధ్ర సాహిత్యాన్ని పరిశీలిస్తే కొందరు కవులు తాము నమ్మిన తాత్త్విక సత్యాలను ఆలంబనం చేసుకుని కావ్యరచన చేసినట్లు తోస్తుంది. అయితే ప్రాచీనాంధ్ర సాహిత్యంలోని తత్త్వచింతన అధికభాగం మతపరంగానే కనిపిస్తుంది.

వివిధ మతాలన్నీ విశ్వశ్రేయస్సునే ఆకాంక్షించినా ఆ మతావలంబకులలోని విభిన్న దృక్పథాలు భిన్న మతస్థుల మధ్య అభిప్రాయభేదాలను కల్పించే అవకాశం ఉంది. కాలక్రమంగా మతస్థుల శ్రద్ధాసక్తులవల్ల కొన్ని మతాలు ప్రాభవాన్ని పొందడం, ప్రజల అలసత్వంవల్లకాని, ఇతర మతాల ప్రాబల్యంవల్ల కాని కొన్ని మతాలు కొంత ప్రాముఖ్యాన్ని కోల్పోవడం సహజం. అటువంటి సందర్భంలో క్షీణిస్తున్న మతం పట్ల అభిమానం కల కవులు ఆ మత పునరుద్ధరణను, మత ప్రచారాన్ని దృష్టిలో పెట్టుకుని సాహిత్య సృష్టి చేయడం కనబడుతుంది.

ఆదికవి నన్నయ భారతాంధ్రీకరణకు కూడా ఇటువంటి మత పరిస్థితులు ప్రేరణనిచ్చినట్లు తోస్తుంది. రాజరాజ నరేంద్రుని కాలంలో బౌద్ధ, జైన మతాలు ప్రాభవంలో ఉన్నట్లు తెలుస్తున్నది. అవైదికాలయిన బౌద్ధ జైన మతాలు వైదిక ధర్మాన్ని, కర్మాచరణను క్షీణింపజేసినట్లు కనబడుతుంది. ఈ మతాలు అధికంగా ప్రచారం పొందడంవల్ల ప్రజలలో సనాతన ధర్మం పట్ల ఆసక్తి, అభిమానం సన్నగిల్లి ఉండవచ్చు.

'పార్వతీపతి పదాబ్జ ధ్యాన పూజానిరతు'డైన రాజరాజు వైదికాభిమానంతో విద్యాపీఠాలను నెలకొల్పి వేద విద్యలను పోషించినట్లుగా తెలుస్తున్నది. వైదిక మతానుయాయులయిన విప్రులకు అగ్రహారాలను దానాలిచ్చి ఆదరించినట్లు

12 వ శతాబ్దిలో ఆంధ్రదేశంలో మతవిప్లవం చెలరేగింది. శైవం కర్మ ప్రధానమయిన వైదికాన్ని వెనుకకు నెట్టింది. శైవం చాలా ప్రాచీనకాలం నుంచీ ఉన్నట్లు భావింపబడుతోంది. దీనిలో పాశుపత సంప్రదాయం చాలా పురాతన మయింది. లాకులశైవం, కాపాలికా శాఖ, గోరక్షనాథ సంప్రదాయం కూడా పాశుపత సంప్రదాయంలోవిగానే చెప్పబడుతున్నాయి. ఇవికాక కాలాముఖ శైవ శాఖ కూడా చాలా కాలం నుంచీ ఉన్నట్లు తెలుస్తున్నది.[1]

ఇన్ని శాఖలు అతి ప్రాచీన కాలం నుంచీ ఉన్నప్పటికీ తీవ్రమైన మత కల్లోలాలకు అవి కారణం అయినట్లు కనబడదు. వీటిలో వీరశైవంలోని తీవ్రత ఉన్నట్లు తోచదు. బసవేశ్వరునిచే కర్ణాటకంలో ప్రచారానికి వచ్చిన వీరశైవం ఆంధ్రదేశంలో కూడా విశిష్ట స్థానాన్ని విశేష ప్రచారాన్ని పొందింది. 'గురు కరోదర జనితులయిన' ఈ వీరశైవుల తత్త్వం కొంత తీవ్రతరమైంది.[2] ...

---

1. శ్రీ పండితారాధ్య చరిత్ర - పాల్కురికి సోమనాథ కవి ప్రణీతము పరిష్కర్త :- చిలుకూరి నారాయణరావు. P 274 to 277.

2. "గురుడు హస్తమస్తక సంయోగమున జిత్కళా న్యాసమొనరించి ఆణవ, కార్మిక, మాయామలములను వేధా మస్త్రక్రియాత్మక త్రివిధ దీక్షలచే దగ్ధ మొనర్చి భౌతిక శరీరమును లింగశరీరముగ జేసి ప్రసాదించిన ఇష్ట లింగమును స్థూల శరీరమున కంఠమునగాని శిరమునగాని భుజమునగాని వక్షమునగాని ధరించుచు సూక్ష్మ కారణ శరీరములు స్థితమగు ప్రాణ భావ లింగములతో దాని కవినాభావముగ ఐక్యాను సంధానము నొనర్చు కొనుచు హస్తాంబుజ పీఠము నందుంచుకొని యనవరత దృష్టియోగమున ప్రణవ సహిత శైవ పంచాక్షరీ మంత్రము [illegible] మంత్రములను మననము చేయుచుండుట, ఇష్టలింగార్పితము కాని లయిన కర్మములనెల్ల బరిహరించుట, శరీరము నుండి యిష్టలింగము ప్రమాద పతితమయినను వెంటనే ప్రాణత్యాగ మొనరించుట, [illegible] మైనపుడు సాధకుని యిష్టలింగము నాతని హస్తాంబుజ పీఠమునందుంచి యచ్చెంచి యాతనితో ఖనన మొనరించుట వీరశైవ లక్షణము."
బసవ పురాణము - పాల్కురికి సోమనాథ ప్రణీతము :
శ్రీ బండారు తమ్మయ్యగారిచే పరిష్కృతము. P 8 ఉపోద్ఘాతము.

[illegible] అందువల్లనే ఈ మహారాజు వైదికాభిమానం ఇతర మతాల [illegible] కాలేదు. వైదికేతర మతాలు సహితం రాజాదరణ [illegible] పొందినవని చెప్పవచ్చు.

[illegible] ప్రచారంలో ఉన్న బౌద్ధ, జైన మతాలు అహింసా తత్త్వం [illegible] '[illegible]' అన్నది వేదోపనిషత్ ప్రోక్తము [illegible] రాజ్యరక్షణకు అత్యంతప్రధానమయిన పరాక్రమ [illegible] అపరాధం మీద విజయం సాధించి ధర్మప్రతిష్ఠ [illegible] తప్పనిసరిగా చెప్పవచ్చు. 'క్షుద్రం హృదయదౌ[illegible] [illegible] క్షాత్రధర్మం. [illegible] పౌరుష ప్రధానము, వైదిక ధర్మ [illegible] సమాజానికి అవసరం అని రాజరాజు [illegible].

“ధర్మతత్త్వజ్ఞులు ధర్మశాస్త్రం బని
యధ్యాత్మ విదులు వేదాంతమనియు
నీతి విచక్షణుల్ నీతిశాస్త్రం బని....”

అని [illegible] మహాభారతం. దీనిలో వైదిక ధర్మనీతి తత్త్వాలు సామాన్యులకు సహితం సులభంగా కథోపాఖ్యానాల ద్వారా చెప్పబడి ఉన్నాయి. అటువంటి గ్రంథం [illegible] తెలుగులోకి అనువదించడం వైదిక మతోద్ధరణకు సహాయపడగలదని రాజరాజు తలంచి ఉండవచ్చు.

ఇక నన్నయ 'అవిరళ జపహోమ తత్పరుడు, బ్రహ్మాండాది నానాపురాణ విజ్ఞాన నిరతుడు.' ఈయన వైదిక మతాభిమానంతో సనాతన ధర్మ పరిరక్షణను దృష్టిలో ఉంచుకొని పంచమవేదంగా ప్రసిద్ధి పొందిన మహాభారతాంధ్రీకరణను పూనుకొని ఉంటాడు. సనాతన తత్త్వచింతన, వైదిక ధర్మం ప్రజాబాహుళ్యానికి తెలియజేయవలెననే కోరిక నన్నయ భారతాంధ్రీకరణకు దోహదం చేసి ఉండవచ్చు. తెలుగుజాతిలో క్షీణిస్తున్న ధర్మనిరతిని, వైదికాభిమానాన్ని మహాభారతం పునఃప్రతిష్ఠిస్తుందనే ఆశయం భారతాంధ్రీకరణలో కొంతవరకు ఉంటుందని అనుకోవచ్చు.

ధారణ అత్యంత ప్రధానమైనది. వీరశైవులు వేదప్రమాణాన్ని అంగీకరించరు. చాతుర్వర్ణ్య వ్యవస్థను వీరు నిరసించారు. ఈ విధంగా వీరశైవం వైదిక ధర్మాలకు కొంతదూరం అయింది. వీరు మతతీవ్రతవల్ల కులవ్యవస్థను నిరసిస్తూనే వీరశైవులనే ఇంకొక కులాన్ని ఏర్పాటు చేసినవారయ్యారు. తమ శాస్త్ర దృక్పథానికి ప్రచారం ఇస్తూ విశేషంగా సాహిత్య సృష్టి చేశారు వీరశైవులు. సామాన్యులకు సహితం అవగాహన అయ్యేవిధంగా జానుతెనుగుభాషలో శివభక్తి ప్రాధాన్యాన్ని శైవమతప్రాశస్త్యాన్ని బోధించడమే వీరశైవకవుల సంకల్పం. మతప్రచారానికి వీలుగా, గానయోగ్యమయిన దేశి ఛందస్సును వీరు అధికంగా అభిమానించారు. అంతేకాక దేశీయులైన శివభక్తుల గాథలను కావ్యవస్తువులుగా స్వీకరించారు.[1] సాహిత్యాన్ని వీరశైవులు తమ సిద్ధాంత ప్రతిపాదనకు చక్కగా వినియోగించుకున్నారు. వీరి మతతత్త్వచింతనకు ప్రాధాన్యమిస్తూ వీరశైవ వాఙ్మయం విశేషంగా వెలువడింది.[2]

రూపిణి. అట్టి రూపముగల లింగమును తెలుసుకున్నవాడు ప్రాణలింగి. ప్రాణలింగ ధర్మము ననుష్ఠించడమే ప్రాణలింగస్థలము. అంగ, లింగ జ్ఞానము కలిగి తాను సతినని భావించి పతి అయిన శివుని ధ్యానించి, ఆ ధ్యాన సౌఖ్యములో ప్రవేశించినవాడు శరణుడు. శరణభావము కలిగి ఉండడము శరణస్థలము.... ప్రాణలింగాది యోగముచేత సుఖాతిశయము ననుభవిస్తూ శరణుడు శివునితో ఐక్యమును కల్పించుకొనడము ఐక్య స్థలము."

పండితారాధ్య చరిత్ర - పాల్కురికి సోమనాథుడు.

పరిష్కర్త : చిలుకూరి నారాయణరావు. ఉపోద్ఘాతము P. 311, 312.

1. బెజ్జమహాదేవి కథ, కన్నప్ప, నిమ్మవ్వ, ముగ్గశప్ప, గుడ్డప్పల గాథలు, సూరసానమ్మ కథ, చిరుతొండనంబి కథ మొదలైనవి బసవ పురాణంలో వర్ణింపబడ్డాయి.
2. శివతత్త్వసారము, లింగోద్భవ గద్యము, రుద్రమహిమ, గుణ సహస్ర మాల, అమరేశ్వరాష్టకము, బసవ పురాణము, పండితారాధ్య చరిత్రము, అనుభవసారము, వృషాధిప శతకము, బసవోదాహరణము వంటి రచనలు వీరశైవ తత్త్వాన్ని విస్పష్టంగా ప్రదర్శిస్తాయి.

[illegible] వేద ప్రమాణాన్ని, వర్ణవ్యవస్థను వ్యతిరేకిస్తూ శివశక్తికే అధిక ప్రాధాన్యాన్ని ఇచ్చింది వీరశైవం. వీరి దృష్టిలో శివుడే పరదైవం. రుద్రుడు, మహేశ్వరుడు, సదాశివుడు అనే ముగ్గురే జగత్కర్తలు. వీరశైవులకు జ్ఞానం అంటే పశు పాశపతి జ్ఞానం. జీవులు పశువులు, ప్రకృతి వికృతి సంబంధము పాశము, శివుడా రెంటింటికీ పతి.

జీవులనేకులు పశువులు
భావింపగ బ్రకృతి వికృతి - బంధము పాశం
బా వృతము లయినం బశువులు
దేవా రెంటికిని బతివి - నిరుపమహేశా![1]

వీరశైవులకు జంగముడు ఉత్తమోత్తముడు. లింగ శరీరమే జంగమ శరీరం. అతడు చర లింగం.

జంగమ లింగంబగు భ
క్తుంగని పూజింపడేని గోటివిధములన్
లింగార్చన చేసిన వృథ
జంగమ ముత్తమముగాగ స్థావరమునకున్.[2]

వీరికి షట్స్థల జ్ఞానం ముఖ్యమయింది.[3] వర్ణభేదం వీరికి లేదు. శివభక్తే ప్రధానం. అంత్యజులైనా శివభక్తులై వీరశైవదీక్షను గ్రహిస్తే వారు పూజార్హులే. లింగ

---

1. 24 శివతత్త్వసారము - మల్లికార్జున పండితుడు.
2. 153 శివతత్త్వసారము - మల్లికార్జున పండితుడు.
3. "భక్తుడు తానసుష్ఠింపవలసిన ధర్మములతో కూడి ఉండడము భక్త స్థలము. కేవల సహజ దాన నిష్ఠాపరుడై శివతత్పరుడై బ్రహ్మాది స్థాన విముఖుడై ఉండేవాడు మహేశ్వరుడనిపించుకుంటాడు. భక్తి వైరాగ్యము లెక్కువ అయి స్థిరవివేకము కలవాడే మహేశ్వరుడు. అట్టి మహేశ్వర ధర్మమును పరిపాలించడమే మాహేశ్వర స్థలము. లింగనిష్ఠాది భావముతో పాపబంధములను ధ్వంసము చేసి మనఃప్రసాదము కలిగిఉండడమే ప్రసాదస్థలము. లింగము చిదాత్మకమైన బ్రహ్మము. దాని శక్తి ప్రాణ

సమాజంలోని మతస్వరూపం ఇంత తీవ్రంగా ఉండి సాహిత్యంలో సహితం ఆ తీవ్రద్వేషాలు ప్రతిఫలిస్తున్న తరుణంలో తిక్కన సాహిత్యసీమలో ప్రవేశించాడు. ధార్మికనిష్ఠను పెంచి మత విషయంలో ఉదారతను తేవడానికి ప్రయత్నించాడు. తిక్కన 'మహేశ్వరాంఘ్రికమల ధ్యానైక శీలుడ' నని స్వయంగా చెప్పుకున్నాడు. కేతన తిక్కనను గూర్చి 'హరిచరణ కమలోపాస్తి కృత స్వస్తి' అన్నాడు. దీనినిబట్టి తిక్కన హరిని హరుని ఆరాధించినట్లు తోస్తుంది. 'పరతత్త్వము గొల్చెద నిష్ట సిద్ధికిన్' అంటూ పరతత్త్వాన్ని కొలిచే తిక్కనకు హరి అయినా హరుడయినా ఒకటే కావడంలో ఆశ్చర్యంలేదు. దీనిని బట్టి తిక్కన హరి, హర భేదాన్ని పాటించని అద్వైతిగా తోస్తుంది. భారత రచనా కాలానికి హరిహరనాథోపాసన గావించి-

> "కిమస్థిమాలాం కిముకౌస్తుభం వా పరిష్క్రియా యాం
> బహు మన్యసే త్వమ్
> కిం కాలకూటః కిమువా యశోదా స్తన్యం తవస్వాదు
> వద ప్రభో మే."

అని ప్రశ్నించాడు. హరిహరనాథుడు తిక్కన భావనారాధ్యుడు అనే విషయం మీద భిన్నాభిప్రాయాలున్నాయి. హరిహరనాథ తత్త్వాన్ని నూతనంగా స్థాపించినా లేక పునఃప్రతిష్ఠచేసినా ఆ సమయానికి సమాజంలోని మత కల్లోలాలను దృష్టిలో ఉంచుకుని హరిహరనాథ స్వరూపానికి ప్రాధాన్యాన్నిచ్చి సంకీర్తనం చేసినవాడు తిక్కన. శివకేశవాభేదాన్ని స్పష్టం చేయడానికి తన భారతభాగాన్ని తాను నమ్మిన హరిహరనాథునికి అంకితం చేశాడు. అంతేకాక తరువాత కవులకు ఈ తత్త్వంలో మార్గదర్శకుడయ్యాడు.[1] తరువాత కాలంలో వైష్ణవం కొంతవరకు అధికప్రచారాన్ని పొందింది. శైవమత సాహిత్యం కూడా వెలువడుతున్నప్పటికి వైష్ణవ సాహిత్యం ఎక్కువ కనబడుతుంది. దీనికి ఆనాటి ప్రభువులు సహితం వైష్ణవాభిమానులు కావడం కొంతవరకు దోహదంచేసి ఉండవచ్చు. విజయనగర సాళువ, తుళువ వంశపు రాజులూ, నాదెళ్ళవారు, నంద్యాలవారు, రాయసంవారు,

---

1. నాచన సోముడు, జక్కన, దూబగుంట నారాయణకవి కూడా హరిహర నాథుని స్తుతించారు.

దాదాపు ఇదే కాలంలో రామానుజ స్థాపితమై విశిష్టాద్వైత వైష్ణవం కూడా ఆళ్వారులవల్ల అధిక ప్రచారం పొందింది. ఇది కూడా భక్తిప్రధానమై వర్ణ వ్యవస్థను వ్యతిరేకించేదే. జ్ఞానం కంటె భక్తి ముఖ్యమని, వర్ణవిభేదాలవల్ల ప్రయోజనం లేదనే విషయాలలో వీరశైవ వైష్ణవాలకు భేదం లేదు. కాని ఈ మతాలలోని ఉపాస్యదైవం విషయంలో, వేదప్రామాణ్యం విషయంలో వీరశైవ వైష్ణవ మతాల మధ్య అభిప్రాయ భేదాలు తలెత్తాయి. తాత్త్విక విషయాలలోని భేదం కంటె సాంఘిక విభేదాలు ఆధిక్యం వహించాయి. రెండు మతాలు భారతీయ మైనవే అయినా పై భేదాలు కాలక్రమంగా వీరిమధ్య ద్వేషవైషమ్యాలను పెంచాయి.

'ఏకం సత్ విప్రా బహుధా వదంతి' అన్న సత్యం వీరి స్పర్ధలలో మరుగున పడింది. విశ్వశ్రేయస్సు నాకాంక్షించే సాహిత్యంలో 'శివాయ విష్ణు రూపాయ శివరూపాయ విష్ణవే' అనే మతతత్త్వం ప్రతిఫలించడానికి బదులుగా నింద దూషణ, తిరస్కారాలు చోటు చేసుకున్నాయి.[1]

---

1. "భవి కృతారంభ సంభవ ధ్యాన నిచయ
భవి నిరీక్షణ రసపాక వితాన
భవి హస్తగత ఫల పత్రశాకాది
భవి గృహ క్షేత్రాంఘ్రి పథన వర్జితుడ
భవి జనదర్శన స్పర్శ నాలాప
వివిధ దానాదాన విషయ దూరగుడ"
(పాల్కురికి సోమనాథుడు-పండితారాధ్య చరిత్ర.దీక్షా ప్రకరణము P.15)
"శివభక్తుల యెడ భయమును
శివునెడ నతివీరగుణము శీలంబుల యం
దవి కల్పంబగు చలమును
భవి యెడ రోతయును వలయు భక్తుల కెందున్."
(పాల్కురికి సోమనాథుడు. అనుభవసారము)
ఈ భేదం భార్యాభర్తల్లో కూడా చోటు చేసుకుంది. భార్య శివభక్తురాలై భర్త శివభక్తుడు కానిచో భార్య భర్తను-నిరసించవచ్చునంటాడు పండితా రాధ్యుడు.
"పురుషుడు శివభక్తి విరహితుడేని,
బురుషుని వీడుట తరుణికిఁ బథము" (శివతత్త్వసారము. **P.231-234**)

కొంత భిన్నమయింది. ఏ కులంవారయినా శైవభక్తి కలిగిఉంటే చాలునని శైవులు, విష్ణుభక్తులయితే చాలునని వైష్ణవులు ప్రచారం చేశారు. వారి దృష్టి ప్రధానంగా భగవద్భక్తికి సంబంధించినది. కాని వేమన, పోతులూరి భక్తిపరంగా మోక్షసాధన దృష్టితోకాక సామాజిక అసమానతను దృష్టిలో పెట్టుకుని వర్ణ వ్యవస్థను ఖండించారు. కులవ్యవస్థ మానవులలో అంతరాలను కలిగించకూడదని నమ్మారు. కుల ప్రాతిపదికపై సమాజంలోని కొందరు వ్యక్తులు అధికులుగా కొందరు అధములుగా భావింపబడకూడదని వేమన, పోతులూరి వారి తత్త్వం. వేమన అస్పృశ్యతను సహితం ఎదిరించాడు.

కులము చేతబట్టి గుంపించనేటికి
పాదు ఉన్నచోట ప్రజలు విత్తు
ఏటి కులంబింక ఎక్కడి ద్విజుడయా.........
కులములన్ని ఒక్క కులముగా తెలియుడీ.........
మాలవాని నేల మరిమరి నిందింప
ఒడలనున్న మాంసమొకటి గాదె[1]

ణంవల్ల అగ్రజాతిగాని జన్మవల్ల కాదని వీరు ప్రచారం చేశారు. వేదాది విద్యల ందరూ అర్హులేనని వీరబ్రహ్మం భావించాడు. తన ఆశ్రమంలో శైవవైష్ణవ వతాభేదాలను హిందూ మహమ్మదీయ మతభేదాలను పాటించలేదు.[2] వేమన న్ని వైదిక కర్మలను, నమ్మకాలను సహితం వ్యతిరేకించాడు. మరణించిన రికి పిండాలు పెట్టడం, తిథి, వార, నక్షత్ర ముహూర్తాల మీద నమ్మకం వంటి టిని నిరసించాడు. వీరిద్దరూ తాము నమ్మిన ఈ సత్యాలను తమ సాహిత్యం ్వరా ప్రచారానికి తెచ్చారు.[3]

'ప్రజాకవి వేమన' N. గోపి. P 186, 254లో ఉల్లేఖింపబడినవి.

దూదేకుల సిద్దయ్య వీరబ్రహ్మం ప్రియశిష్యుడు కావడం దీనికి చక్కని నిదర్శనం.

"అట్టి సన్నివేశములలో అనగా తురక, క్రైస్తవుల విజృంభణ కాలములో ఆంధ్రదేశమును రక్షించినది రాజులు కారు. తత్త్వబోధకులే రక్షించిన వారు. దేశమంతటా వేదాంతులు బయలుదేరి గేయాలతో మతావేశమును కలిగించుచు సంఘలోపాలను సంస్కరించుచు వచ్చిరి. అట్టివారిలో ముఖ్యులు వేమన యోగి, పోతులూరి వీరబ్రహ్మం గారు."
ఆంధ్రుల సాంఘిక చరిత్ర - సురవరం ప్రతాపరెడ్డి. P 391.

అరవీటివారు, సిద్ధిరాజువారు మొదలైన సామంత కుటుంబాలవారు వైష్ణవాన్ని అభిమానించినట్లు కనబడుతుంది.

శ్రీకృష్ణదేవరాయలు రచించినదిగా ప్రసిద్ధికెక్కిన ఆముక్తమాల్యద విష్ణు పారమ్యానికి ప్రాధాన్యం ఇచ్చింది. వైష్ణవమత ప్రచారాభిమానంతో ప్రసక్తాను ప్రసక్తంగా వర్ణించిన ఖాండిక్య కేశిధ్వజోపాఖ్యానము, యామునాచార్య చరిత్ర, మాలదాసరి కథవంటి వైష్ణవభక్తుల గాథలు విష్ణుమహత్వాన్ని ప్రదర్శిస్తాయి.

వీరశైవకవుల వలెనే సాహిత్యాన్ని మతప్రచారానికి చక్కని సాధనంగా వినియోగించుకున్నవారు తాళ్ళపాక కవులు. అన్నమాచార్యుని రామాయణము, పెదతిరుమలాచార్యుని హరివంశము, చిన్నన్న ఉషాపరిణయము, అష్టమహిషీ కళ్యాణము, పరమయోగి విలాసము మొదలైన రచనలు విష్ణుసంబంధి గాథలను వర్ణిస్తూ వైష్ణవ దివ్య తత్త్వ ప్రచారదృష్టి కనబరుస్తాయి.[1] మతాన్ని భక్తిని దృష్టిలో పెట్టుకుని ప్రచారానికి అనువుగా వివిధసాహితీ ప్రక్రియలను ఆధారం చేసుకుని వైష్ణవ సాహిత్యాన్ని వెలయించారు తాళ్ళపాక కవులు.

ఆ తరువాతి కాలంలోని వేమన, పోతులూరి వీరబ్రహ్మం వర్ణవ్యతిరేక భావాలకు సాహిత్యంలో స్థానం కలిగించారు. వీరశైవ వైష్ణవాలు సహితం వర్ణ వ్యవస్థను వ్యతిరేకించాయి. కాని వేమన, పోతులూరి వారి వర్ణవ్యతిరేకత దీనికి

---

1. "శైవవైష్ణవ కవులిరువురి కవితకు భక్తియే జీవము. ఆవేశ మిరువురకును సమానము. భక్త్యావేశము తరువాత వీరశైవకవుల రచనలలో కవిత్వ కళ యుండియు పాండిత్యగౌరవమే అధికముగా గానవగును. కాని తాళ్ళ పాక కవుల రచనలలో భక్త్యావేశముతోబాటు కవిత్వకళయు, పాండిత్య గౌరవము రెండును సమానస్థాయిలో గోచరించును. వీరశైవకవీశ్వరులు తొల్దొల్త మతప్రచారకులుగను పిదప పండితులుగను ఆ పిదప కవులు గను సాక్షాత్కరింతురు. వైష్ణవ తాళ్ళపాక కవీశ్వరులట్లుగాక ఒక యాకళింపుననే మతప్రచారకులుగాను కవులుగాను పండితులుగాను దర్శనమిత్తురు." తాళ్ళపాక కవుల కృతులు - వివిధ సాహితీ ప్రకియలు. వేటూరి ఆనందమూర్తి. p. 129-130.

క్రీస్తుకు ప్రాధాన్యం ఇస్తూ తోభ్యచరిత్ర (సర్వేశ్వర మహాత్మ్యం) వేదాంత రసాయనం ప్రబంధ ఫక్కీలో రచించారు.[1] సువార్తలు, బైబిలువంటి రచనల అనువాదాలు, క్రైస్తవ కీర్తనలు తెలుగు సాహిత్యంలో ప్రవేశించాయి. క్రైస్తవ మతంలోని ఉదాత్త ఆశయాలవల్ల ప్రభావితులయిన ఆంధ్రులు క్రైస్తవులయినా కాకున్నా క్రైస్తవ ఇతివృత్తాలతో రచనలు చేశారు.[2] ఈ విధంగా క్రైస్తవమత తత్త్వం తెలుగు సాహిత్యంలో ప్రవేశించింది.

బౌద్ధ, జైన మతాలు అతిప్రాచీనాలు. అవి కొంతకాలం అధిక ప్రాభవంతో కూడా వున్నాయి. అయినా ఆ మతపరమయిన తెలుగు సాహిత్యం ప్రాచీన కాలంలో వెలువడినట్లు కనబడదు. 'కవిజనాశ్రయ' కర్త రేచన జైనుడనే అభిప్రాయం ఒకటి ఉన్నప్పటికీ జైన మత తత్త్వరచన చేసినట్లు తెలియడం లేదు. బౌద్ధ మతం మధ్యకాలంలో క్షీణించినా పూర్తి మరుగున పడిపోలేదు. అంతే కాక బుద్ధుడిని శ్రీమహావిష్ణువు అవతారంగా గ్రహించి పూజించడం కాకతీయుల

---

1. "ఆనంద కవి కృష్ణాజిల్లాకు చెందినవాడు. 1750 నాటికే మధుర నుండి వచ్చిన జెసూటు మిషనువారు ఇచ్చట ప్రచారము చేయుచు నుండిరనుటకు ఆధారములు గలవు. పింగళి ఎల్లనార్యుడు కూడా కృష్ణాజిల్లాకు చెందిన వాడే. వీరిరువురిపైని వీరి కృతులకు భర్తలయిన వారిపైని క్రైస్తవమత ప్రభావము పడుటకు ముఖ్యావకాశము ఆ కాలములో జెసూటు మిషనరీలీ ప్రాంతమున కృషిచేయుటచే కలిగినదనవచ్చును".
"తెలుగు సాహిత్యముపై ఇంగ్లీషు ప్రభావం."
కొత్తపల్లి వీరభద్రరావు P. 97.

2. పురుషోత్తమ చౌదరి, పులిపాక జగన్నాథము, కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులు, మంత్రిప్రెగడ భుజంగరావు మొదలైన వారు కొందరు ఇటువంటి రచనలు చేశారు.

దాదాపు ఇదే కాలంలో ఆంధ్రులకు సన్నిహితంగా వచ్చిన మతాలు మహమ్మదీయ మతం, క్రైస్తవ మతం. మహమ్మదీయులు అంతకు పూర్వం చాలాకాలం క్రితం నుంచి భారతదేశంలో కొంత భాగాన్ని పరిపాలిస్తూ వచ్చారు. క్రమంగా ఆంధ్రదేశంలో కొంత భాగం సహితం కొంత కాలం మహమ్మదీయుల పాలనలోకి వచ్చింది. కొందరు మహమ్మదీయ పాలకులు కూడా ఆంధ్రభాషాభిమానంతో, సాహిత్యాభిలాషతో తెలుగు కవులను పోషించి, ఆంధ్ర సాహిత్య సేవ చేశారు. గోల్కొండ పాలకుల పోషణలో తెలుగు కవులు కొందరు తమ కావ్యాలను కొన్నింటిని మహమ్మదీయులకు అంకితం కూడా చేశారు. హిందువులకు ఉన్నత పదవులను ఇచ్చి ఆదరించారు గోల్కొండ నవాబులు.[1] అయితే మహమ్మదీయుల పాలనా, వారి భాషతో సాన్నిహిత్యం ఆనాటి తెలుగు సాహిత్యం మీద కొంత భాషాపరమైన ప్రభావాన్ని మాత్రం చూపాయి. కాని మహమ్మదీయ మత తాత్త్వికచింతనకుగాని, వారి మతపరమైన విషయాలకుగాని ప్రాధాన్యం ఇచ్చే తెలుగు సాహిత్యం ఆ కాలంలో వెలువడినట్టు కనబడదు. కనుక మహమ్మదీయ ప్రభువుల ఆదరణలో తెలుగు కవిత్వం వెలువడినా వారి తాత్త్వికచింతనా ప్రభావం సాహిత్యం మీద పడలేదనవచ్చు.

కాని క్రైస్తవ మత ప్రభావం దీనికి కొంత భిన్నంగా ఉంది. క్రైస్తవ మతం తెలుగుదేశంలో అంతగా ప్రచారం పొందక పూర్వమే క్రైస్తవ సాహిత్యం తెలుగులో ప్రారంభం అయింది. క్రైస్తవమత ప్రచార దృష్టి దీనికి కొంత ప్రోత్సాహం ఇచ్చి ఉండవచ్చు. పింగళి ఎల్లనార్యుడు, మంగళగిరి ఆనందకవి,

---

1. భక్తి సాహిత్యంలో ప్రముఖ స్థానాన్ని పొందిన 'రామదాసు కీర్తనల' కర్త కంచర్ల గోపన్న నవాబుల కొలువులోని వానిగా ప్రసిద్ధి. అద్దంకి గంగాధరకవి ఇబ్రహీం కుతుబ్‌షా ఆస్థానంలో ఉండి తన 'తపతీ సంవరణ' కావ్యాన్ని ఆ ప్రభువుకు అంకితం ఇచ్చాడు. కందుకూరి రుద్రకవి కూడా అతని ఆస్థానంలోని వాడేనని తెలుస్తున్నది. పొన్నిగంటి తెలగనార్యుడు ఇబ్రహీం కుతుబ్‌షా సేనాధీశ్వరుడైన అమీన్‌ఖాన్‌కు "యయాతి చరిత్ర"నంకితం చేశాడు. సారంగు తమ్మయ్య కూడా ఆ కాలం నాటి కవే.

ఆధునికాంధ్ర సాహిత్యంలో తత్త్వచింతన

క్రమపరిణామంగా ఆధునిక సాహిత్య తత్త్వచింతనలో కొంత మార్పు వచ్చింది. కవులు వ్యక్తిగత భావాలకు ప్రాధాన్యం ఇస్తూ ఆత్మాశ్రయ సాహిత్య సృష్టి చేయడంవల్ల వస్తువులో తత్త్వంలో వైవిధ్యం ఏర్పడింది. నవ్యకవిత్వం వివిధ తత్త్వాలను వెలువరించింది. కవుల మానసిక ప్రవృత్తిలో వచ్చిన చైతన్యం సాహిత్యంలో రూపుదిద్దుకుంది.

బౌద్ధమతానికి సంబంధించిన సాహిత్యం 20 వ శతాబ్ది ప్రారంభంలో అధికంగా కనబడుతుంది. జాతీయోద్యమం బలపడడం అహింసా సిద్ధాంతానికి ప్రచారం రావడం కొంతవరకు కారణం కాగా బుద్ధుని గూర్చిన సాహిత్యం ఆధునిక ఆంధ్ర సాహిత్యంలో అధికంగా వచ్చి ఉంటుందని అనుకోవచ్చు. అహింసావాది అయిన గాంధీజీ సిద్ధాంతాలు దేశంలో విశేష ప్రచారం పొంద సాగాయి. బౌద్ధంలో ప్రధానమైన కరుణకు ఆ సమయంలో ప్రచారం వచ్చింది. గాంధీజీ సిద్ధాంతాలకూ గౌతమబుద్ధుని సిద్ధాంతాలకూ గల సాదృశ్యం ప్రజల దృష్టి బౌద్ధ సాహిత్యం వైపు ప్రసరించడానికి దోహదం చేసి ఉండవచ్చు.

ఇంగ్లీషు భాషలోని లైట్ ఆఫ్ ఏషియా (Light of Asia) ఆధారంగా 9 వ శతాబ్ది చివరి భాగంలో తిరుపతి వేంకటకవులు 'బుద్ధచరిత్రము' వ్రాశారు. వారి 'శ్రవణానందము', కూడా బౌద్ధమత సంబంధి రచనే. పింగళి కాటూరి కవుల సౌందరనందము' జంధ్యాల పాపయ్యశాస్త్రి 'కరుణశ్రీ', సన్నిధానం సూర్య రాయణశాస్త్రి 'జాతక కథాగుచ్ఛము' వంటివి కూడా బౌద్ధమత సంబంధమైన ంధ్ర సాహిత్యంలో ప్రసిద్ధి పొందాయి.

20 వ. శతాబ్దిలో. మొట్టమొదటి సారిగా మహమ్మదీయ. మతతత్త్వానికి పాధాన్యం ఇస్తూ ఉమర్ అలీషా, మహమ్మద్ ఖాసింఖాన్ కొన్ని రచనలు చేశారు.

కాలానికే కనిపిస్తుంది.[1] అయినా ఆ కాలంలో సహితం బుద్ధుని గూర్చిన సాహిత్యం తెలుగులో వెలువడినట్లు కనబడదు. విష్ణువుకు అధిక ప్రచారాన్నిచ్చిన వైష్ణవ సాహిత్యంలో కూడా బుద్ధునికి ప్రాధాన్యాన్నిచ్చినట్లు గాని బౌద్ధ మత ప్రసక్తిగాని ఉన్నట్లు తోచదు.

ఏదయినా ఈ విధంగా ఉన్న ప్రాచీన ఆంధ్ర సాహిత్యం అధికభాగం వైదిక మత తత్త్వానికి సంబంధించినదని చెప్పవచ్చు. అది ఎక్కువగా పరబ్రహ్మ తత్త్వాన్ని, పారలౌకిక సత్యాలను అన్వేషిస్తూ, ఆలంబనం చేసుకుంటూ సాగింది. ఆ సాహిత్యంలో చతుర్విధ పురుషార్థాలలోని ధర్మమోక్షాలకు అధిక ప్రాధాన్యం లభించిందని చెప్పుకోవచ్చు. శ్రుతి స్మృతి పురాణేతిహాసాలలోని ధర్మబోధనను నైతికవిలువలను అధికంగా ఆదరించి ప్రచారానికి తేవడానికి ప్రయత్నించింది. కర్మ, పునర్జన్మ సిద్ధాంతాలను, సనాతన వైదిక సంప్రదాయాలను, భక్తి తత్త్వాన్ని ఆలంబనం చేసుకున్నది. షోడశ కర్మల వంటి వైదిక సంస్కారాలను, అర్ఘ్య పాద్యాది సత్కారాలవంటి సంప్రదాయాలను ప్రాచీనాంధ్ర సాహిత్యం ప్రతిబింబింపజేసింది. ఆ సాహిత్యంలో ఏదో ఒక దైవానికి ప్రాధాన్యమే గాని నాస్తికభావ ప్రాధాన్యం దాదాపుగా లేదనే చెప్పవచ్చు.

---

1. "కాకతీయుల యుగమునందు ఆంధ్రదేశమున....బౌద్ధ మత స్థాపకుడగు గౌతమబుద్ధుని శ్రీమహావిష్ణుని దశావతారముగా నంగీకరించి పూజించుట ప్రారంభించుటవలనను క్రమక్రమముగ బౌద్ధులు ప్రాచీనమగు హీనయాన బౌద్ధమును విస్మరించి మూర్తి పూజాదికములగు నాచారములతో నిండిన మహాయానము నవలంబించుటచేతను బుద్ధ ధర్మము క్రమముగ హిందూ ధర్మములో లీనమయ్యెను." 'ఆంధ్రుల చరిత్ర-సంస్కృతి'. ఖండవల్లి లక్ష్మీరంజనం, ఖండవల్లి బాలేందు శేఖరం. P 228.

ధర్మాన్ని అధికంగా ఆదరించారు నవ్యకవులు. 'మానవ సేవే మాధవ సేవ' వంటి సూక్తులు ప్రాచీనమయినవే అయినా ఆ మానవత్వానికే ప్రాధాన్యం ఇచ్చిన సాహిత్యం ఆనాడు ప్రసిద్ధంగా వెలువడలేదు. మాధవుని భక్తితో కొలిచి సాధించే ముక్తికంటె తోటి మానవుని సాంఘిక అసమానతా బంధవిముక్తి ప్రధానం అని భావించిన సాహిత్యం ఆధునిక కాలంలో కొంత అధికంగా కనబడుతుంది.

బ్రహ్మసమాజం వంటి ఉద్యమాలు ఏకేశ్వరోపాసనకు ప్రచారం తెచ్చాయి. ఇతర మతస్థులతో సాన్నిహిత్యం వల్ల వచ్చిన ఆ మతసిద్ధాంతాలతో పరిచయం ఏర్పడింది. దీనివల్ల ఇతర మతాల మంచిచెడుల అవగాహనకు అవకాశం కలిగింది. భగవంతుడు ఒక్కడే అనే భావన ప్రాచీనమయినదే అయినా అది కొంత విస్తృతి పొంది అన్ని మతాల దైవం ఒక్కడే అనే భావప్రచారానికి కృషి సాగింది. ఏ మతం అయినా ఏ పేరుతో కొలిచినా దేవుడొక్కడే అనే అభిప్రాయం స్థిరపడాలని కవులు వాదించడం కనబడుతుంది. వ్యక్తిగతంగా ఏ దేవుని నమ్మినా, ఏ దేవుడిని కొలిచినా ఇతర మతస్థులను, వారి దేవతలను నిందించడం కొంత తగ్గి, మతపరమైన ఉదారతను ఆధునికులు కనబరచసాగారు.

ఆధునిక జీవనవిధానంతో ప్రాచీన వైదికకర్మాచరణ విధానం కొంత మారింది. నిత్యాగ్నిహోత్రాలవంటి వైదిక కర్మ నిష్ఠ కొంత సన్నగిలసాగింది. 'పూర్వ సంప్రదాయాల మీద, ఆచారాలమీద ప్రత్యయము చాలా సళ్ళినది.

వడ్డాది సుబ్బారాయుడు - భక్త చింతామణి.
దాసు శ్రీరామకవి - దేవీభాగవతము.
ముదిగొండ నాగవీరయ్యశాస్త్రి - శివపురాణము.
పిసుపాటి చిదంబరశాస్త్రి - పద్మపురాణము.
విశ్వనాథ సత్యనారాయణ - రామాయణ కల్పవృక్షము-వంటివి ప్రాచీన మార్గంలోని కొన్ని రచనలు.

ఉమర్ అలీషా సూఫీ వేదాంతదర్శనము, ఇలాజుల్ గుల్బా మునద్దాన్ అలి వంటి రచనలలో ఇస్లాం తత్త్వం ప్రధానం. మహమ్మద్ కాశింఖాన్ ఖురాన్‌కు తెలుగు అనువాదాన్ని వ్రాశారు. ఇస్లాం తత్త్వాన్ని ప్రతిపాదించే మొట్టమొదటి తెలుగు సాహిత్యంగా ఈ రచనలను పేర్కొనవచ్చు.

ఆధునిక కాలంలో సాహిత్యంలో గోపరాజు రామచంద్రరావు, త్రిపురనేని రామస్వామిచౌదరి, లవణం వంటివారి రచనలలో కొంత నాస్తికత ఉంది. నాస్తిక భావాలుగల వ్యక్తులు ఏ కాలంలో అయినా ఉండవచ్చు, కాని నాస్తిక భావాలను అవలంబనం చేసుకున్న సాహిత్యం ఆధునిక కాలంలోనే వెలువడినట్లు చెప్పుకోవచ్చు. నాస్తిక భావప్రధానంగా సాహిత్య సృష్టి ప్రాచీన సాహిత్యంలో ప్రత్యేకంగా కనబడదు. ఆధునిక కవుల స్వేచ్ఛ దీనికి కొంత దోహదం చేసి ఉంటుందని ఊహించవచ్చు.

ఆధునిక సాహిత్యంలోని ప్రధాన తత్త్వం సమానత్వం. పారలౌకిక ఆధ్యాత్మిక చింతనలకంటె లౌకిక జీవిత సత్యాలకు ఈ సాహిత్యం ప్రాధాన్యా మిచ్చింది. అగోచరమయిన పరబ్రహ్మతత్త్వం, మరణానంతరం జీవుని స్థితి, స్వర్గనరకాలు, మోక్షమార్గం వంటి చర్చలు, మీమాంసల కంటె, మానవుడు తన జీవితంలో అనునిత్యం ఎదుర్కొంటున్న సమస్యల పరిష్కార మార్గాన్వేషణ ముఖ్యమని ఆధునికులు భావించినట్లు కనబడుతుంది. ప్రాచీన సంప్రదాయ సాహిత్యంలో భారత, భాగవత, రామాయణాలవంటి రచనలు సహితం వెలువడు తున్నప్పటికీ అధిక భాగం సమాజంలోని మానవ జీవన తత్త్వాన్ని అన్వేషిస్తూ ఉంది.[1] సామాన్య సంఘటనలతో, సర్వసాధారణ వస్తువుతో మానవతా

శ్రీపాద కృష్ణమూర్తి శాస్త్రి - శ్రీకృష్ణభాగవతము, భాగవతము, రామాయణము.

వావిలికొలను సుబ్బారావు - ఆంధ్రవాల్మీకి రామాయణం.

జనమంచి శేషాద్రిశర్మ-రామాయణము, బ్రహ్మాండపురాణము, లవకుశోపాఖ్యానము, తాండవకృష్ణ భాగవతము.

ఆధునికాంధ్రకవుల

తత్వ చింతనపై ప్రభావాలు

అభిప్రాయ స్వాతంత్ర్యము ఎక్కువైనది. అపనమ్మకము ప్రబలినది."[1] వర్ణ వ్యవస్థ వృత్తి ప్రాధాన్యాన్నిబట్టి ఏర్పడిందనే భావం అధికప్రచారానికి వచ్చింది. కొందరు కవులు జాతి, మత వర్ణ భేదాలు సమాజ పురోగమనానికి అవరోధం అని సూచిస్తూ మానవులంతా ఒక్కటే అనే భావప్రచారానికి కృషి చేయసాగారు. పారిశ్రామిక విప్లవ ప్రభావం వల్ల మానవుని మేధాశక్తిమీద; శక్తి సామర్థ్యాల మీద విశ్వాసం పెరిగింది. ప్రతి చిన్న విషయానికి భగవంతుడే కారణమనే తత్త్వం కొంత తగ్గసాగింది. విమర్శనాత్మక పరిశీలన, హేతువాదదృష్టి ఈ భావనకు ప్రోత్సాహాన్నిచ్చి ఉంటాయి.

ఈ విధమైన భావవిస్తృతి సామాజిక తత్త్వదర్శనం ఆధునికాంధ్ర సాహిత్యంలో చోటుచేసుకున్నాయి. ఈ పై విధ్యానికి దోహదం చేసినవి 19 వ శతాబ్దిలోని పరిస్థితులు. ఆ పరిస్థితుల ప్రభావం ఆధునిక కవుల తత్త్వచింతనపై ఒడి విస్తృత పరిధిలో నవ్యకవిత్వం వెలువడింది. నవ్యకవిత్వతత్త్వం మీద అధిక ప్రభావాన్ని చూపిన 19 వ శతాబ్దిలోని సాంఘిక, రాజకీయ, మత, సాహిత్య పరిస్థితులను కొంత వివరించడం అవసరం.

19 వ శతాబ్ది సామాజిక సాంస్కృతిక పరిస్థితులు

19 వ శతాబ్దిలోని పరిస్థితుల కారణంగా 20 వ శతాబ్దిలోని తెలుగు సాహిత్యం-ప్రధానంగా కవిత్వం నూతనమార్గంలో సాగింది. నవ్యకవిత్వం ఒక ఉద్యమమయి సాగింది. అయితే ఈ ఉద్యమం ఒక్కసారిగా వచ్చిందికాదు. క్రమ పరిణామంగా వచ్చిన భావవిప్లవం. ఈ భావవిప్లవానికి దోహదం చేసిన పరిస్థితుల్లో రాజకీయ పరిస్థితులు కూడా ప్రముఖపాత్ర వహించాయి.

పాశ్చాత్య పరిపాలన భారతీయుల్లో రాజకీయ చైతన్యం కలిగించడానికి కొంత తోడ్పడింది. రాజకీయ కారణాలవల్ల ప్రజలలో స్వాతంత్ర్యాభిమానం బల పడింది. పరాయి పాలనలోని కష్టనష్టాలను తోటివారందరికీ తెలియజేసి దేశభక్తిని పెంపొందించాలనే కోరిక కొందరు యువకవులలో పెరిగింది. ఉద్యమ ప్రచారానికి వీలుగా ఛందోబద్ధంగా, పాడుకొనడానికి అవకాశం ఉన్న గేయకవిత వ్యాపిం చింది. ప్రబోధాత్మకమైన దేశభక్తి పూరితమైన రచనలు ఎక్కువగా వెలు వడ్డాయి. తరువాతకాలంలో ఆధునికాంధ్ర కవిత్వంలో ఒక ప్రత్యేకశాఖగా వింగ డింపబడ్డ దేశభక్తి కవిత్వానికి ఆనాటి రాజకీయ పరిస్థితులే ముఖ్యకారణమని చెప్పవచ్చు.

హిందూమత సంస్కరణోద్యమాలు నవకవులలో విశాల దృక్పథాన్ని తేవడానికి కొంతవరకు తోడ్పడ్డాయి. సంఘ సంస్కరణోద్యమాలు సమాజంలో సంచలనం కలిగించి ఆదర్శభావాల వ్యాప్తికి దోహదం చేశాయి. ఆధునిక తెలుగు సాహిత్యంలో ప్రత్యేకస్థానం పొందిన ప్రముఖులలో చాలామంది మీద ఈ సంస్కరణోద్యమాల ప్రభావం ఉన్నట్లు కనబడుతుంది. వీరేశలింగం పంతులు, వేంకటరత్నము నాయుడు, చిలకమర్తి, వేంకట పార్వతీశ్వరకవులు, కృష్ణశాస్త్రి, ముట్నూరి కృష్ణారావు వంటివారు బ్రహ్మసమాజపు ఆదర్శాలను నమ్మినవారు. ఇటువంటి ఉద్యమాల ఆదర్శాలతో సంఘసంస్కరణ కవిత్వం వెలువడ్డది.

పత్రికలు విద్యాధికులు విభిన్న విషయాలమీద తమ అభిప్రాయాలను వెల్లడించడానికి అవకాశం కలిగించసాగాయి. పత్రికల్లో ప్రచురణకు వీలుగా ఉండే

ఈ ఇంగ్లీషు విద్యావసరాన్ని గుర్తించిన రాజా రామమోహన్‌రాయ్ వంటి భారతీయులు ఈ దేశంలో యూరోపియన్ భాషలు సైన్సువంటి శాస్త్రాలు బోధించే విద్యావిధానాన్ని ప్రభుత్వం ప్రవేశపెట్టాలనే కోరిక కనబరిచారు. దానికై కంపెనీ పాలకులను వత్తిడి చేయసాగారు. పబ్లిక్ ఇన్‌స్ట్రక్షన్ కమిటీ (Public Instruction committee) అధ్యక్షుడైన థామస్ బాబింగ్టన్ మెకాలే (Thomas Bobington Macaulay) మినిట్ (Minute of Dissent 2-2-1835)[1] వలన ఇంగ్లీషు విద్యావిధానం సాధికారంగా భారతదేశంలో ప్రవేశపెట్టబడింది. 1844 లో ఇంగ్లీషు భాషా పరిచయం ఉండి పాశ్చాత్య విజ్ఞానశాస్త్రం చదువుకున్న వారికి ప్రభుత్వోద్యోగాలకు అవకాశం ఇస్తున్నట్లు ప్రకటించిన తీర్మానంతో ఇంగ్లీషు చదువులు దేశవ్యాప్తం అయ్యాయి. 19 వ శతాబ్ది మధ్యకాలానికి పాఠశాలలు కళాశాలలతో పాటు విశ్వవిద్యాలయాలు కూడా స్థాపింపబడ్డాయి.[2] ఇంగ్లీషు విద్యాభ్యాసం అధికం కావడంతో విద్యావంతులకు పాశ్చాత్య నాగరికత సంస్కృతులతో పరిచయం ఏర్పడింది. ఇంగ్లీషు సాహిత్యపఠనం విద్యావంతులలో నూతన భావాలకు బీజాలు వేసింది. భాషాసంబంధమైన ఏకీకరణ విద్యావంతులు తమ తమ అభిప్రాయాలను పరస్పరం అవగాహన చేసుకునే అవకాశాన్ని కలిగించింది.

బ్రిటిషు ఉద్యోగులకు ఉద్యోగదృష్ట్యా దేశంలోని వివిధ భారతీయ భాషల పరిచయం అవసరమయింది. క్యాంబెల్ విలియం బ్రౌన్ (William Brown), సి. పి. బ్రౌన్ (C P. Brown) మొదలైన పాశ్చాత్య పండితులు ఆ విధంగా తెలుగు భాషాధ్యయనం చేసినవారు. తెలుగు నేర్చిన పాశ్చాత్య పండితులు తెలుగు

---

1. భారతీయ పునరుజ్జీవనము - D. రామలింగము. P 30.
2. "1841 ఏప్రిల్ 14 వ తేదీని మద్రాసు యూనివర్సిటీ అను పేరనొక విద్యాసంస్థ స్థాపింపబడెను. ఈ విద్యాసంస్థయే తరువాత ప్రెసిడెన్సీ కాలేజీగా మార్చబడింది. (1855) ఇప్పుడున్న మద్రాసు యూనివర్సిటీ 1857 లో కలకత్తా, బొంబాయి విశ్వవిద్యాలయములతోపాటు స్థాపింపబడెను."
తెలుగు సాహిత్యముపై ఇంగ్లీషు ప్రభావము.
కొత్తపల్లి వీరభద్రరావు P 246, 248.

చిన్న చిన్న రచనలకు ప్రోత్సాహం లభించసాగింది. దీనివల్ల కవులు ఖండకావ్య రచనను అధికంగా ఆదరించారు. ఇది వస్తువైవిధ్యానికి దోహదం చేసింది.

నవ్యకవుల ఆలోచనావిధానంపై అధిక ప్రభావాన్ని చూపిన ఆనాటి పరిస్థితులలో ఇంగ్లీషు విద్యావిధానమూ, పాశ్చాత్యులతో సంపర్కమూ ప్రధానంగా చెప్పదగ్గవి. ఆనాటి నవ్యకవులలో చాలామంది పాఠశాలలో కళాశాలలో ఇంగ్లీషు విద్యను అభ్యసించినవారేనని చెప్పవచ్చు. పాశ్చాత్య పండితులు తెలుగు భాషా సాహిత్యాలకు చేసిన సేవ, వారితో సంపర్కం చాలామందిలో హేతువాద వైఖరి లాటివి పెరగడానికి కొంతవరకు దోహదం చేశాయి. అవ్యవహిత పూర్వ కాలంలోని తెలుగు సాహిత్యం ఈ పరిస్థితులకు తోడయింది. నవ్యకవుల మానసిక పరివర్తనను స్పష్టంగా చూపడానికి ఇంగ్లీషు విద్యావిధానం, పాశ్చాత్యులతో సంపర్కం గూర్చిన వివరణ కొంత సహాయపడగలదు.

ఇంగ్లీషు విద్య-పాశ్చాత్య సంపర్కం

పాశ్చాత్య పరిపాలనా కాలంలో ప్రవేశపెట్టబడిన ఇంగ్లీషు విద్యావిధానం విద్యావంతులకు ఇంగ్లీషు సాహిత్య పరిచయాన్ని కలిగించింది. ఇంగ్లీషు సాహిత్య పరిచయం భారతీయ సాహిత్యంలోని ఎన్నో మార్పులకు ప్రేరణ నందించింది.

ప్రాచీనకాలంలో భారతదేశంలో ఉన్న విద్యావిధానం నేటి ఇంగ్లీషు విద్యావిధానానికి పూర్తిగా భిన్నమయింది. ప్రాచీన సాహిత్యం, వ్యాకరణం, తర్కం, న్యాయం, తత్త్వశాస్త్రాల అధ్యయనం, మతగ్రంథ పఠనం, గణితం వంటివి ప్రాచీన భారతీయ విద్యావిధానంలో భాగాలుగా ఉండేవి.

ఆ విధానంలో విద్యనార్జించిన విద్యావంతులు, ఇంగ్లీషు భాషా పరిచయం లేకుండడంవల్ల పాశ్చాత్యదేశ పరిస్థితులను అధికంగా అవగాహన చేసుకోవడం సాధ్యమయ్యేది కాదు. ఆ కాలంలో పాశ్చాత్య దేశాలలో పారిశ్రామిక విప్లవం అనేక మార్పులు తెచ్చింది. మానవుని జీవనవిధానంలో నూతన శకం ప్రారంభమయింది. ఆ శాస్త్ర పరిజ్ఞానాన్ని అవగాహన చేసుకోవడానికి అవసరమైన సైన్సు వంటి శాస్త్రాల పఠనానికి ఇంగ్లీషు భాషా పరిచయం, ఇంగ్లీషు విద్యాభ్యాసం అవసరమయింది.

చోటు చేసుకున్నాయి. టెన్నిసన్ (Tennyson), వర్డ్సువర్తు (Wordsworth), షెల్లీ (Shelley), కీట్సు (Keats) వంటి ఇంగ్లీషు కాల్పనిక కవుల రచనలు విద్యాధికులలో నూతనోత్తేజాన్ని కలిగించాయి. ఇంగ్లీషు సాహిత్య పరిచయం వలన నూతన సాహిత్య ప్రక్రియలు, ఛందోరీతులు ప్రవేశించడానికి సహాయ పడింది. ఏకాంకిక, కథానిక, వ్యాసరచన, నవల వంటి సాహిత్య ప్రక్రియల మీద ఇంగ్లీషు సాహిత్య ప్రభావం స్పష్టంగా కనిపిస్తుంది. విషాదాంత రచనలకు కూడా ఇంగ్లీషు సాహిత్యం దోహదం చేసింది. కొంత స్వేచ్ఛ, సాహసం పెరిగి ఇంగ్లీషు రచనల వంటి రచనలు తెలుగులో కూడా చేయాలనే కుతూహలం ఆధునిక కవులలో కలిగింది. ఖండకావ్య ప్రక్రియ తెలుగు భాషకు పూర్తిగా కొత్తది కాక పోయినా ప్రాచీన సాహిత్యంలో దానికి ఆదరణ గౌరవం కొంత తక్కువగానే ఉండేదని అనవచ్చు. కాని 20వ శతాబ్దిలో నవ్య కవితోద్యమంలో వస్తు వైవిధ్యంతో ఖండకావ్యం అధిక ప్రచారం పొందింది. దీనికి పత్రికావ్యాప్తితో పాటు ఇంగ్లీషు సాహిత్య పరిచయం కూడా దోహదం చేసింది.

సాహిత్యానికి ఎంతో సేవ చేశారు. తెలుగు సాహిత్య చరిత్రలో వీరి కృషికి ప్రత్యేక స్థానం ఉంది. వీరి కృషి మూలంగా ఎన్నో తాళపత్ర గ్రంథాలు ముద్రణ పొంది వెలుగు చూశాయి. వీరి కృషిలో కొందరు దేశీయ పండితులు వారికి సన్నిహితులయ్యారు. పాశ్చాత్య పండితుల సంపర్కం వల్ల వారికి పరిశోధనాదృష్టి అలవడింది. పరిశీలనాత్మక అధ్యయనానికి, హేతువాద వైఖరికి ఈ పాశ్చాత్య పండితుల సేవ దోహదం చేసింది. బ్రౌన్ దొర తన నిఘంటువులో వ్యావహారిక పదాలకు స్థానం ఇచ్చి గ్రాంథిక పదాలతో సమాన గౌరవాన్ని కల్పించాడు. తదనంతరకాలంలో వచ్చిన వ్యావహారిక భాషావాదానికి ఇది కొంత దోహదం చేసింది. సాహిత్యంలో కవి హృదయ స్పష్టతకు, భావవ్యక్తీకరణకు, రసస్ఫురణకు సాధారణ విద్యావంతులకు సహితం సులభ గ్రాహ్యమయిన వ్యావహారిక భాష సమర్థవంతమే అనే అభిప్రాయానికి ఆధునికులకు ఇది బలాన్నిచ్చింది. ఈ భావచైతన్య ప్రభావంగా ఆధునికాంధ్ర కవిత్వంలో ప్రజల దైనందిన వ్యవహారంలోని సజీవ భాషకు ప్రాముఖ్యం పెరిగి, మారుమూల నిఘంటువులలో నిద్రించే పదప్రయోగం తగ్గుముఖం పట్టింది.

ఇంగ్లీషు సాహిత్యాధ్యయనానికి కొత్త విద్యావిధానం తోడ్పడింది. పాఠ్య గ్రంథాలలోని ఇంగ్లీషు కవుల రచనలు విద్యావంతులైన యువకులకు ఇంగ్లీషు సాహిత్య పఠనాసక్తిని పెంపొందించాయి. మిగిలిన విషయాలలో లాగానే ఇంగ్లీషు సాహిత్య ప్రభావం కూడా ముందుగా వంగదేశం మీదనే పడింది. వంగదేశం దీర్ఘకాలం పాశ్చాత్య సంపర్కం పొంది ఉండడంవల్ల ఇంగ్లీషు సాహిత్య ప్రభావం ముందుగా వారిని సోకి ఉండవచ్చు. ఆ ప్రభావంతో నవీనసాహిత్య లక్షణాలను సంతరించుకొన్న వంగభాష ఇతర భారతీయ భాషలకు దారి చూపింది. బెంగాలీ సాహిత్యం నుంచి అనువాదాలు ఇతర భారతీయ భాషలలో వెలువడసాగాయి. ద్విజేంద్రలాల్ రాయ్ నాటకాలు, బంకిం చంద్రుని నవలలు, రవీంద్రుని, శరత్ రచనలు తెలుగులోకి అనువదించబడ్డాయి. బెంగాలీ సాహిత్యం తెలుగు కవుల రచనలలో కొంత మార్పు తెచ్చింది.

తెలుగు సాహిత్యంలో నవ్యమార్గాలలో ప్రయోగాలు చేసినవారిలో దాదాపు అందరూ ఇంగ్లీషు సాహిత్యంతో పరిచయం కలిగినవాళ్ళే అని చెప్పుకోవచ్చు. ఇంగ్లీషు సాహిత్యపరిచయంవల్ల నవ్యకవులలో ఒకవిధమైన చైతన్యం భావవిప్లవం

వచ్చింది. ఈ 19వ శతాబ్దిలో సామాజిక, సాంస్కృతిక పరిస్థితులపట్ల ప్రభావితమైన సాహిత్య దృక్పథంలోని మార్పులను ఈ క్రింది విధంగా క్రోడీకరించవచ్చు.

ముద్రణాయంత్రం, పత్రికల వంటి వాని సహాయంతో తెలుగు సాహిత్యం ప్రజలలో వ్యాప్తిపొందింది. ప్రాచీన గ్రంథాల సేకరణ, ముద్రణపట్ల ఆసక్తి పెరిగింది. నిఘంటు నిర్మాణం, భాషాచరిత్ర, పరిశోధనవంటి విషయాలపట్ల నూతన దృక్పథం, శ్రద్ధ, ఆసక్తి ఏర్పడ్డాయి. జన వ్యవహారంలో ఉన్న వ్యావహారిక భాషకు కావ్య భాషా గౌరవం దక్కింది. జాతీయతా భావం పెరిగి జాతి, మత, వర్ణ వ్యవస్థలపట్ల భేదాభిప్రాయాలు కొంత సన్నగిల్లాయి. ఛాందస దృష్టి కొంతతగ్గి సర్వమానవ సౌభ్రాత్రము, సమానత్వము అనేభావాల ప్రచారం పెరుగసాగింది. అనేక నూతన సాహిత్య ప్రక్రియలు తెలుగు సాహిత్యంలో ప్రవేశించాయి. సంఘంలోని దురాచారాలు, మూఢనమ్మకాలు నిర్మూలించాలనే దృష్టి ఏర్పడింది. ఇది ఒక విధంగా సంధియుగంగా చెప్పదగిన కాలం. "సాంఘికరంగమున సంస్కరణాభిలాష, సాహిత్యరంగమున నవ్యసృష్టి, భావనారంగమున విశృంఖల విహారము, సంప్రదాయరంగమున వ్యవస్థితవస్తు ధిక్కారము, రచనలో భాషా సౌలభ్యము అనునవి ఈ సంధియుగమున ధర్మ పంచకము."[1]

ఈ విధంగా అనేక రంగాలలో సంచలనం కలిగించిన ఈ సంధియుగం యువకవులలో తమ మనోగత భావాలను స్వేచ్ఛగా వ్యక్తంచేసే సాహసానికి ఉద్దీపకం అయింది. ఈ పరిస్థితుల కారణంగా నవ్యకవిత్వం క్రమ పరిణామ రూపంగా వచ్చిందేగాని ఒక్కసారిగా ఏదో ఒక్క కారణంతో వచ్చింది కాదు.[2]

---

1. "తెలుగు సాహిత్యముపై ఇంగ్లీషు ప్రభావము"
కొత్తపల్లి వీరభద్రరావు p. 257
2. "నవ్యకవిత్వము ఒక్కమాటుగా ఘటోత్కచుని యౌవనమువలె వచ్చి పడలేదు.........సాంఘిక రాజకీయ భాషా స్థితిగతుల ప్రోద్బలముతో మాగి మాగి వెలువడిన మహాప్రయోగము." - 'ఆధునికాంధ్ర కవిత్వము సంప్రదాయములు-ప్రయోగములు.' C. నారాయణరెడ్డి P 162.

అవ్యవహిత పూర్వకాలంలో తెలుగు సాహిత్యం

19వ శతాబ్ది ప్రారంభం నాటికి తెలుగు సాహిత్యం-ప్రధానంగా కవిత్వం కొంతవరకు క్షీణదశలో ఉన్నదని చెప్పవచ్చు. కవులు తమ పాండితీప్రకర్షా ప్రదర్శనకై ద్వ్యర్థి, త్ర్యర్థి, నిరోష్ఠ్యాలవంటి నియమాలతో కావ్య రచన చేయ సాగారు. గర్భ, బంధ, చిత్ర కవిత్వాల సంఖ్య వృద్ధిపొందింది. శ్లేషార్థ పోష ణకు, ఆశించిన చమత్కృతిని సాధించడానికి నిఘంటువులలోని మారుమూల పదాల ప్రయోగం అధికమయింది. రసపోషణ, శయ్యాసౌభాగ్యం, కథా చమత్కారం క్షీణించసాగాయి. పదకాఠిన్యమే మేటి కవితకు యోగ్యతా పత్రంగా భావించి కవులు కావ్యాలను పండితులకే పరిమితం చేయసాగారు. వీరేశలింగం పంతులు వంటి సంస్కర్తలు సహితం నిరోష్ఠ్య కావ్యాల రచన సాగించారంటే ఆ కాలంలోని పాండిత్య ప్రదర్శనా ప్రభావం ఎంత ఎక్కువగా ఉందో తెలుస్తుంది. తరువాత తనకుతానే ఆ మార్గం తగినది కాదని గుర్తించిన పంతులుగారు 'సరస్వతీ నారద సంవాదం' వంటి రచన చేశారు. ఆ కాలపు రచనలలో వ్యర్థపదాడంబరం హెచ్చి కవిత్వం నిస్సారం కావడం కనిపిస్తుంది. స్త్రీ అంగాంగ వర్ణన, అసభ్య శృంగార వర్ణనలు కావ్యాలలో చోటుచేసుకోసాగాయి. క్షుద్ర శృంగార కావ్యాలు తెలుగు సాహిత్యంలో ప్రవేశించాయి.

ఈ విధమైన సాహిత్యం యువ కవులలో అసంతృప్తి కలిగించింది. వాళ్ళు సాహిత్యంలో నవ్యతను, మార్పును ఆశించారు. ఆ స్థితిలో ఇంగ్లీషు సాహిత్య పరిచయం వారి ఊహలు కొత్త మార్గాలలో పయనించడానికి తోడ్ప డింది. కనుకనే ఇంగ్లీషు సాహిత్యంలోని నవ్యరీతులపట్ల వాళ్ళు సులభంగా ఆకర్షితులయ్యారు. ఈ విధంగా తెలుగులో నవ్యకవిత్వోద్యమానికి అవ్యవహిత పూర్వకాలంలోని తెలుగు సాహిత్య స్థితిగతులు కూడా కొంతవరకు దోహదం చేశాయి.

ఈ విధంగా మత, సాంఘిక, రాజకీయ సాహిత్యస్థితులలో తీవ్రమైన సంచలనం దాదాపుగా ఒకే కాలంలో సంభవించింది. సాహిత్య తత్త్వంలో మార్పు

ఇంగ్లీషు కాల్పనిక కవితోద్యమం

తెలుగుదేశపు విద్యావంతులు ఇంగ్లీషు కావ్యాలను పాఠ్యభాగాలుగా పాఠశాలల్లో చదివి వాటిపట్ల ఆసక్తి పెంచుకున్నారు. ఆనాటికి ఇంగ్లీషు కవిత్వంలో ప్రత్యేక స్థానాన్ని పొందిన కాల్పనిక కవిత్వం తెలుగు నవకవులను ఆకర్షించింది.

తెలుగు సాహిత్యంలో నవ్యకవిత్వావిర్భావానికి అవ్యవహిత పూర్వంగా ఉన్న క్షీణప్రబంధయుగపు కవిత్వానికి, ఇంగ్లీషు కాల్పనిక కవితోద్యమానికి అవ్యవహిత పూర్వంగా ఉన్న పోపుయుగపు (Classical Age) కవిత్వానికి కొన్ని పోలికలు కనబడతాయి. ఈ రెండింటిలో కూడా భావానికంటె రీతికి, శైలికి ప్రాధాన్యం ఇవ్వడం ఉంది. కవిత్వంలో సహజత్వం, భావనాశక్తి లోపించి చమత్కారం, అలంకార వ్యామోహం, కృత్రిమమైన బిగువులు చోటు చేసుకున్నాయి. పాండిత్య ప్రదర్శనపట్ల ఆకర్షణ పెరిగింది.

ఇంగ్లీషు, తెలుగు భాషల్లో రెండింటిలో కూడా తత్పూర్వ కవిత్వాలలో పై విధంగా ఉన్న లక్షణాలపట్ల విముఖత్వంతో దానిమీద కొంత తిరుగుబాటు ధోరణితో కవులు స్వేచ్ఛా స్వాతంత్ర్యాలను ప్రకటించుకొని నవ్యమార్గాలను అవలంబించారు. కనుక ఇంగ్లీషు కాల్పనిక కవిత్వానికి అవ్యవహిత పూర్వంగా ఉన్న పోప్‌యుగపు కవిత్వ లక్షణాలు సూక్ష్మంగా పరిశీలిస్తే కాల్పనిక కవిత్వపు విశిష్టత స్పష్టపడుతుంది.

పోప్ యుగపు కవిత్వ లక్షణాలు

ఐతిహాసిక యుగానికి (Classical Age) ప్రతినిధిగా పోప్ గుర్తించబడ్డాడు. పోప్ భావంలోగాని ఆవేశంలోగాని నూతనత్వం, స్వాతంత్ర్యం కనబడవు. ఈ ఐతిహాసిక యుగంలోని సాహిత్యంలో హేతువాదనకు, వాస్తవికతకు ప్రముఖస్థానం ఉండేది. పాండిత్యానికి, ధీశక్తికి ప్రాధాన్యం ఉండేది. ఈ యుగపు

"ఆంగ్లభాషా ప్రభావము ఆంధ్రభాషపై మొట్టమొదట పడి నూతనపద జాలమును కల్పించెను. క్రమక్రమముగా ఆంగ్లసాహిత్య ప్రభావము ఆంధ్ర సాహిత్యముపై పడినది. ఈ పరిణామ రూపమున వచ్చినదేగాని హఠాత్సంభవ మైనది కాదు."[1]

ఈనాడు అధికప్రచారాన్ని పొందిన నవీనదృక్పథాలకు నూతన కావ్య రీతులకు ఈ పరిస్థితులు ప్రేరణనిచ్చాయి. నవ్యకవులు కావ్యవస్తు గ్రహణం, భావవ్యక్తీకరణ విధానం, భాషాప్రయోగాల వంటివాటిలో కొంత స్వాతంత్ర్యం వహించారు. సాహిత్యం కాలక్రమాన పరివర్తన పొందుతుందనడానికి నవ్య కవిత్వ ఆవిర్భావం నిదర్శనంగా నిలబడుతున్నది.

ఇలా వెలువడిన ఈ నవ్యకవిత్వం దాదాపుగా ఇంగ్లీషు కాల్పనిక కవిత్వపు అడుగుజాడలలో నడిచింది. నవ్యకవిత్వ తత్త్వస్పష్టతకు నవ్యకవులకు ప్రోత్సాహాన్నిచ్చి వారిపై అధిక ప్రభావాన్ని చూపిన ఇంగ్లీషు కాల్పనిక కవిత్వ వివరణ కొంత సహాయపడగలదు.

తున్నా ప్రకృతి దృశ్యాల వర్ణనల్లో, అటువంటి ప్రయోగాలలో లేదు.[1] డా॥ జాన్సన్ (Dr. Johnson) రచనలలో ఈ పదం మంచి, చెడు అర్థాలు రెండింటిలో వాడబడింది. రొమాంటిక్ పదం మొదటి వాఙ్మయానికి సంబంధించిందయినా, తరువాత ప్రకృతిలోని, ఉగ్రత, తీవ్రత, విచారస్ఫూర్తులను ప్రేమించే తత్త్వాన్ని వ్యక్తపరిచే అర్థంలో ప్రయోగానికి వచ్చింది.[2] 1776 లో ఫ్రెంచ్ రచయితలు (Letourneur, The Marquis de Girardin) అనుభూతిని సహితం వ్యక్తపరిచే శక్తిగల పదంగా 'రొమాంటిక్'ను గ్రహించారు. వీళ్ళ దృష్టిలో ఆ పదం ఈ విధంగా ఉంది: "Romantic describes not only the scene but the particular emotion aroused in the person who complates it'.[2] కావ్యానికి పవిత్రాపితామహులుగా పరిగణింపబడుతున్న

---

1. Like the terms 'gothic' and 'baroque', therefore 'romantic' started in a bad sense, The-shade of meaning indicated by romantic at this stage of its development is clearly evinced by the other words with which it was usually coupled, words such as 'chimerical', 'ridiculous', 'unnatural', 'bombast'. ..side by side with deprecatory use of the word in relation to the events and sentiments of the old romances, romantic came to be used also to describe scenes and landscapes similar to those described in them, and, this time without any note of scorn. 'Romantic Agony' By Parz. Introduction. p. 12.
2. "The adjective has gradually ceased to retair its connextion with the literary geare (the romances) from which it was originally derived, and has come to express more and more the growing love for wild and melancholy aspects of nature."

1,2. 'Romantic Agony' By Parz. Introduction p. 12, 13.

కవులు భావనకు (imagination) ప్రాధాన్యాన్నివ్వలేదు.[1] భావన - గుర్తింపు లేకపోగా అపహాస్యం పాలయింది. కవిత్వంలో ఆవేశం గర్హించబడింది. ఆవేశ ప్రధాన రచన నిరసన పొందింది. నూతన విషయాల కల్పనకంటె నడవడిని కట్టుదిట్టపరిచే నైతిక సూత్రాలనే రచయితలు, పాఠకులు కూడ ఆదరించారు. వీరి దృష్టిలో కవి తాను చూసినవాటిని, వాస్తవికంగా ఉన్నవాటిని అందంగా, అలంకారికంగా వ్యాఖ్యానించే వ్యాఖ్యాత మాత్రమే. అంతేకాని నూతన కల్పనలతో సత్యాన్ని సృష్టించే స్రష్టకాడు.[2] విమర్శతో కూడిన అధిక్షేపాత్మక కవిత్వం అధికంగా ఉండేది.

కాల్పనిక కవిత్వం

మానవ స్వభావంలోని నవ్యతాప్రీతి కొత్తపద్ధతుల ప్రారంభానికి ప్రోత్సాహాన్నిస్తుంది. సాహిత్యంలో సహితం కాలక్రమంగా కొంత మార్పురావడం సహజం. ఇంగ్లీషు సాహిత్యంలో పోప్‌యుగపు సాహిత్యానికి కొంత విరుద్ధంగా కొన్ని విశిష్టలక్షణాలతో కాల్పనికోద్యమం (Romantic Movement) ప్రారంభం అయింది. కాల్పనికోద్యమం మొట్టమొదట జర్మనీదేశంలో ప్రారంభమై తరువాత ప్రపంచవ్యాప్తం అయినట్లు తెలుస్తున్నది.

ఇంగ్లీషు భాషలో 17 వ శతాబ్ది మధ్యభాగానికి రొమాంటిక్ (Romantic) అన్నపదం ఇప్పుడు ప్రచారంలో ఉన్న అర్థానికి భిన్నంగా చెడు అర్థంతో కనబడుతుంది. 18 వ శతాబ్దిలో కొంత కించపరచే ధోరణిలో ప్రయోగించబడు

---

1. "If we wish to distinguish a single characteristic which differentiates the English Romantics from the poets of eighteenth century, it is to be found in the importance which they attached to the imagination and in the special view which they help of it."
2. "For them the Poet is more an interpreter than a creator."

1&2 'The Romantic Imagination' By C. M. Bowra p. 1.

Poet : Imagination, the divine vision." The imagination uncovers the reality masked by visible things"[1]. దృగ్గోచరాలైన వస్తువుల వెనుక కనబడని సత్యాలను చూచే సృజనాత్మక భావనాబలం కవులకు ముఖ్యమని వీళ్ళ నమ్మకం. వస్తువులలో అగోచరాలైన అంతస్సత్యాలను దర్శించడంలో భావనాశక్తి ఇమిడి ఉంది. దీనికి మనోనేత్రాలతో దర్శించగలిగే అంతర్దృష్టి (insight) అవసరం. అంతర్దృష్టి, భావనాబలం పరస్పరం ఒకదానికొకటి తోడ్పడేవి. వీళ్ళ దృష్టిలో కవి భావనాశక్తితో ఊహాలోకాలను సృష్టించగల స్రష్ట (creater). ఈ కవులు ఊహాశక్తి మీద ఆధారపడి కవితావేశాన్ని సంపూర్ణసత్యంగా విశ్వసించారు.

కాల్పనిక కవులు హేతువాదానికంటే అనుభూతికి ప్రాధాన్యాన్నిచ్చారు. అనుభూతి వలన కలిగే ఆనందం హేతువాదం వలన నశిస్తుందని వీళ్ళ అభిప్రాయం. ఉద్వేగానికి, ఆవేశానికి ప్రాధాన్యాన్నిచ్చి హేతువాదాన్ని తిరస్కరించిన వాళ్ళలో షెల్లీ (Shelley), బ్లేక్ (Blake), కీట్సు (Keats) అగ్రగణ్యులు. అనుభూతివల్ల కలిగే కవితావేశం కవిత్వానికి ముఖ్యం అని వీళ్ళ

---

for Coleridge the imgination is of first importance because it partakes of the creative activity of God. This is a tremendous claim and it is not confined to Blake and coleridge. It was to some degree held by Words worth and Shelley and Keats. Each was confident not only that the imagination was his most precious possession but that it was somehow concerned with a supernatural order."

'The Romantic Imagnation' By C. M. Bowra P 1, 4.

1. "The Romantic Imagination' By C. M. Bowra P 1, 4.

'రూసో' (Rousseau) ఈ పదాన్నిగూర్చి ఈ విధంగా అభిప్రాయపడ్డాడు: 'Romantic' is a subjective character, like 'interesting', 'charming', 'exciting', which describe not so much the property of the objects as our reactions to them, the effects which they arouse in an impressionable onlooker."[1]

యల్.పి. స్మిత్ (L.P. Smith) సాహిత్యం, కవిత్వం అనే మనసులో నుంచి చూస్తే కనుపించే ప్రకృతి అంతా రొమాంటిక్ అని అన్నాడు. తరువాత తరువాత ఈ పదం అద్భుతత్వం, ఉద్వేగాత్మకం, గతస్మృతులు భావసముదాయానికి సంబంధం కలిగిన పదంగా, వ్యక్తీకరణకు అసాధ్యం అయిన మానసిక స్థితికి సంబంధించిందిగా ప్రయోగం పొందింది.

"The word 'Romantic' thus comes to be associated with another group of ideas, such as 'magic, 'suggestive', 'nostalgic' and above all with expressing states of mind which cannot be described, such as the German 'sehrsucht', and English 'wistful'.[1] రొమాంటిక్ పదానికున్న ఈ అర్థచ్ఛాయలన్నీ ఆంగ్ల కాల్పనిక కవుల (English Romantic Poets) రచనల్లో కనబడతాయి.

కాల్పనిక కవులు[2]. ఐతిహాసికయుగ కవులకు భిన్నంగా కొన్ని ప్రత్యేక నమ్మకాలతో రచనలు సాగించారు. వీళ్ళ దృష్టిలో కవికి ప్రధానమైనది భావన (Imagination) భావనాశక్తిని వీళ్ళు గొప్పవరంగా భావించారు. భావనలేనిదే కవిత్వమే లేదని వీళ్ళ అభిప్రాయం.[3] "one power alone makes a

1. 'The Romantic Agony' By Parz. Introduction p. 12, 13.
2. Blake, Coleridge, Wordsworth, shelley, keats మొదలైన వాళ్ళు ఆంగ్ల కాల్పనిక కవులలో ప్రముఖులు.
3. "For the Romantics imagination is fundamental, because they think that without it poetry is impossible

వీళ్ళు కావ్యవస్తువులోకూడ స్వాతంత్ర్యంతోకొత్తదనం చూపారు.[1] కవితా వస్తువుకు బాహ్యంగా కనిపించే వస్తువుల ఉనికి ముఖ్యంకాదని వీళ్ళ నమ్మకం. పోప్ డ్రైడెన్(Drydcn),మిల్టన్ (Milton), స్పెన్సర్ (Spenser)లకంటే కాల్పనిక కవులు వాళ్ళ కవితా వస్తువులవల్ల సామాన్య జీవితానికి సన్నిహితంగా ఉన్నారు. సామాన్య ప్రజానీకానికి పరిచయం అయిన విషయాలను కావ్యవస్తువులుగా గ్రహించడంవల్ల వీరి ఊహాప్రపంచాలు అసంగతాలు కావని సామాన్యుడికి నమ్మకం ఏర్పడింది. ఈ విషయంలో విళ్ళు జర్మన్ కాల్పనిక కవులకు కొంత భిన్నంగా ఉన్నారు.[2]

భావావేశం, వ్యక్తిత్వ ప్రకటన, విషాదం పట్ల ఆసక్తి, కాల్పనిక కవులకు ప్రత్యేక లక్షణాలు. జాన్సన్ యుగంలో (Johnson Age) కవులు కొందరు కొన్ని కొత్త పద్ధతులను ప్రవేశపెట్టారు. వాళ్ళు తమను కాల్పనిక కవులుగా భావించలేదు. కాని వాళ్ళ కవిత్వంలో కాల్పనిక కవిత్వ లక్షణాలుగా చెప్పబడే కవిత్వచ్ఛాయలు కనబడతాయి. కాల్పనిక కవులకు వీళ్ళ రచనలు కొన్ని కొంత మార్గదర్శకాలు అయ్యాయి. ఇంగ్లీషు కాల్పనిక కవిత్వ విశిష్ట లక్షణాలైన ప్రకృతి ప్రీతి, ప్రణయతత్త్వం, అద్భుతత్వం, గత వైభవ పునరుద్ధరణం, ఆత్మాశ్రయత్వం, సాహస ప్రియత్వాలు ఇంగ్లీషు కాల్పనిక కవిత్వంలో క్రింది విధంగా ఉన్నాయి.

---

1. వర్డ్స్‌వర్తునకు సామాన్యమైన నీటిజంతువులను జలగలను ఏరి జీవించే వాళ్ళు(Leach gatherer), ముసలి వేటగాళ్ళు (Old huntsmen), చిన్నపిల్లలు (Small girls), బుద్ధి హీనులు (Idiot boy) కూడా కవితావస్తువులే.

2. "The Romantics certainly created worlds of their own, but they succeeded in persuading others that these were not absurd or merely fanciful. Indeed, in this respect they were closer to earth and the common man than some of their German contemporaries."
"The Romantic Imagination." By C. M. Bowra. P. 4.

నమ్మకం. వర్డ్సువర్తు (Words worth) జనపదాల దృశ్యాల్లో పొందిన ఆకర్షణ, కాలరెడ్జి (Coleridge)గమనించిన నిద్రా జాగ్రదావస్థల్లోని అద్భుతమైన భేదాలు, షెల్లీ భావోద్రేకం, కీట్సు సృజనాత్మక కృషిలో పొందిన తన్మయత్వం దాదాపుగా వీళ్ళముందరి కవులెవ్వరూ పొందలేదనవచ్చు.[1]

ఇంగ్లీషు కాల్పనిక కవుల్లో వర్డువర్తు, కాలరిడ్జి మొదటితరానికి చెందిన వాళ్ళు. ఈ మొదటితరం కవులు సంప్రదాయం పట్ల కొంత అభిమానాన్ని చూపారు. బైరన్ (Byron), షెల్లీ రెండవ తరానికి చెందినవాళ్ళు, వీళ్ళు ముందుతరం కవులకంటె కొంత ధైర్యంగా సాహసంతో ముందంజ వేశారు.

కాల్పనిక కవులు తమ భావావేశాలను వ్యక్తంచేయడానికి అనుగుణమైన ఛందోమార్గాలను ఎన్నుకొన్నారు. పోప్ యుగంలోని భాషను కృతకమయిందని తలచి దానిని వదలివేశారు. స్వచ్ఛమైన కవిత్వం నిరాడంబరమైన సామాన్య పదాల్లోనే ఉంటుందని వర్డ్సువర్తు అభిప్రాయం. ఈయన సామాన్యభాషలో సామాన్య విషయాలను గూర్చి కవిత్వం చెప్పాడు. ఏన్షెంట్ మారినర్‌లో(Ancien Mariner)లో కాలరిడ్జి రమణీయ పదజాలంతో మరెవరికీ సాధ్యంకాని విధంగా శబ్ద సౌందర్యాన్ని సాధించాడు. వర్డ్సువర్తు సామాన్యపదాలను వాడితే కాలరిడ్జి ఆ పదాలతో వైచిత్ర్యాన్ని కళాత్మకంగా ప్రదర్శించాడు. కాల్పనిక కవులు నూతన పదాలను నూతన అర్థాలతో ప్రయోగించి కవిత్వానికి నవ్యత్వాన్ని తెచ్చిపెట్టారు.

---

1. "It would be hard to think of another man who combined, as Blake did an extraordinary power of vision with the tenderest compassion for the outcast and the oppressed, or who, like Shelley, used his Platonic musings to unfold an enormous scheme for the regeneration of the world."

"The Romantic Imagination." C. M. Bowra. P. 1-4.

సామాన్యుల జీవితంలోని బాధలను చిత్రించి వర్డ్స్‌వర్తుకు కొంత మార్గదర్శకు డయ్యాడు. వర్డ్స్‌వర్తు దృష్టిలో ప్రకృతిలో సహజ సిద్ధాలైన కొండకోనలు, చెట్టు చేమలు, నదీ నదాలు సజీవాలు. ప్రకృతి సందర్శనం కవిలో కలిగించిన భావ సంచలనాన్ని వర్ణించాలన్నదే వీళ్ళ ధ్యేయం. సజీవంగా కనిపించిన పకృతి ఎన్నో విధాల వర్డ్స్‌వర్తును ప్రోత్సహించింది.

"To every natural form, rock, fruit or flower,
Even the loose stones that cover the highway,
I gave a moral life, I saw them feel
Or linked them to some feeling, the great mass
Lay bedded in a quickening soul, and all
That I beheld respired with inward meaning."[1]

ప్రకృతిని భగవత్ సాక్షాత్కారంగా వర్డ్స్‌వర్తు భావించాడు. ప్రకృతిలో ప్రతి అణువు ఏదో సత్యాన్ని బోధిస్తున్నట్లుగానే ఈ కవి భావించాడు.

ప్రణయతత్త్వం - సౌందర్యారాధన

కాల్పనిక కవుల ప్రణయతత్త్వానికి ప్లేటో ప్రేమసిద్ధాంతం కొంత ప్రోత్సా హాన్నిచ్చింది. వీళ్ళు స్త్రీని కామైక దృష్టితో చూడలేదు స్త్రీలో మాతృమూర్తిని దర్శించి గౌరవించారు.

"You were a Mother! That most holy name
Which heaven and Nature bless"[2]....(Coleridge)

---

1. 'The Starlit Dome' By W. Knight P. 2.
2. Quoted in 'The Starlit Dome' By W. Knight P. 110.

ప్రకృతి ప్రీతి

కాల్పనిక కవులకు ముందు కవులు నాగరిక జీవన చిత్రణపట్ల చూపిన శ్రద్ధ ప్రకృతి వర్ణనలపట్ల చూపించలేదు. ఎక్కడైనా ఒకటి రెండు చోట్ల ప్రకృతి వర్ణన చేసినా అవి కాల్పనిక కవులలాగా అనుభూతి ప్రధానాలు కావు. మొట్టమొదటిసారిగా ప్రకృతిని ఉపాసించిన కవి స్కాట్లాండు (Scotland) దేశానికి చెందిన అలన్ రాంసే (Allan Ramsay)[1] ప్రకృతిలోని సౌందర్యాలను పై విధ్యాలను ఆధారంగా చేసుకొని జేమ్సు థామ్సన్ మొదటిసారిగా సుదీర్ఘకావ్యాన్ని సీజన్సు (Seasons) పేరిట వ్రాశాడు. థామ్సన్ ప్రకృతిలో దైవత్వాన్ని దర్శించి సమగ్ర రూపంలో వర్ణించాడు· అయితే కాల్పనిక కవులలాగా తన భావాలను ప్రకృతికి ఆపాదించక తన వ్యక్తిత్వాన్ని మరుగుపరచుకున్నాడు. విలియమ్ కౌపర్ రచనలో ప్రకృతిపట్ల ప్రేమ కన్పిస్తుంది. ఇతడు తనకు ప్రశాంతతను ప్రసాదించిన ప్రకృతికి కృతజ్ఞతలు ప్రకటించడంలో లేక్ కవుల (Lake Poets) ను తలపింప చేస్తాడు.

అయితే కాల్పనిక కవులు స్వానుభవంతో, ప్రకృతిలో తాదాత్మ్యం పొంది ప్రకృతిని దేవతగా ఆరాధించారు. ప్రకృతి ఉపాసన కాల్పనిక కవుల ప్రత్యేకత.

"In nature all the Romantic Poets found their initial inspiration. It was not everything to them but they would have been nothing without it"[2]....

పకృతి కవిగా (Nature Poet) ప్రసిద్ధి పొందిన వర్డ్సువర్తు ప్రకృతికి సమీపంగా ఉండడానికి నగర జీవితాన్ని తిరస్కరించాడు. ప్రకృతిలో అందరి మెప్పుపొందని విషయాలను ఈయన కవితావస్తువులుగా గ్రహించాడు. జార్జి క్రాబ్ (George Crabbe 1754 - 1832) సామాన్య ప్రజలపట్ల సానుభూతి చూపి,

---

1. "ఆధునికాంధ్ర కవిత్వము - సంప్రదాయములు ప్రయోగములు" C. నారాయణరెడ్డి P. 189.
2. "The Romantic Imagination" By C. M. Bowra. P. 13.

"Oh! What delight! What woe! I cannot turn
My looks from her sweet piteous countenance
How strangely does a single blood-red line,
Not broader than the sharp edge of a knife,
Adorn her lovely neck."

(Beauty of Medusa - Shelley.)

కీట్స్ రచన 'ఇసబెల్లా ఆర్ పాట్ ఆఫ్ బాసిల్' (I sabella or Pot of Basil)లో కూడ భయానక విషయంలో అందాన్ని ప్రేమించడం కనిపిస్తుంది. మనకు కనబడే వస్తువులవల్ల మనం తెలుసుకునే సత్యమే సౌందర్యం అని వీళ్ళ అభిప్రాయం.[1] షెల్లీ ప్రేమతత్త్వం కేవలం స్త్రీ పురుషులకే పరిమితం కాదు. మానవత్వాన్ని మొత్తాన్ని ప్రేమించాడు. షెల్లీ మానవతావాదం 'ప్రొమిధియస్ అన్‌బౌండ్, (Prometheus unbound)లో పరిపూర్ణంగా కనిపిస్తుంది. షెల్లీ ప్రేమతత్త్వం మానవులకు మాత్రమే కూడ పరిమితంకాక జీవకోటి కంతటికీ వ్యాపించింది. జంతువులు, పువ్వులు, పంచభూతాలుకూడ అతడి ప్రేమతత్త్వంలో పాలు పంచుకున్నాయి.

అద్భుతత్వం

కాల్పనికోద్యమాన్ని అద్భుతత్వ పునరుద్ధరణం (Renaissance of wonder) అని అన్నారు.[2] జీవితములోని వాస్తవిక సత్యాలనుండి ఎక్కడికో ఏ లోకాలకో ఎగిరిపోవాలని కాల్పనికకవుల కోరిక. మనకు తెలిసిన ఈ ప్రపంచం కంటె సంతృప్తికరం, సంపూర్ణం అయిన దానిని దేనినో పొందాలనే ఆరాటం,

---

They relished it."

"The Romartic Agony" By Mario Parz P. 27

1. "The Romantics thought that beauty is a final quality of reality revealed through visible things."
'Romantic Imagination' By C. M. Bowra P. 283

2. "The Romantic Imagination" By C M Bowra. P. 285, 286.

మాతృమూర్తి పరమపవిత్రం అని నమ్మారు.[1] భార్యను కామదృష్టితో కాక అభిమానంతో ఆదరంతో జీవితభాగస్వామిగా తలచారు.

"A promise and a mystery,
A pledge of more than passing life."[2] (Coleridge)

కాల్పనిక కవులు వియోగానికి విషాదానికి కొంత ప్రాధాన్యం ఇవ్వడం కన్పిస్తుంది. మానవుని బాధకు సౌఖ్యానికి విడదీయరాని సంబంధం ఉందని వీళ్ళలో కొందరి నమ్మకం. విషాదం మధురమనే భావం కన్పిస్తుంది.

'Our sweetest songs are those that tell of saddest thought' అన్న షెల్లీ విషాదంలో కూడ ఆనందాన్నే చూడడం కన్పిస్తుంది.

సౌందర్యాన్ని కాల్పనిక కవులు ప్రత్యేక దృష్టితో గమనించారు. సౌందర్యం పట్ల వీళ్ళదృష్టి వీళ్ళకే ప్రత్యేకం. అందరిలో సౌందర్యవంతాలని అంగీకరించబడిన వస్తువులు విషయాలు మాత్రమే అందకలవని వీళ్ళు అనుకోలేదు. సృష్టిలో దాదాపు ప్రతి వస్తువులో వీళ్ళు అందాన్ని చూశారు. చివరికి అందానికి ఏ మాత్రం ఆస్కారంలేని భయంకర, జుగుప్సాయుత విషయాల్లో కూడ వీళ్ళకు అందం కనిపించింది.[3]

---

1. "A mother is 'the holiest thing alive" (The three graves) the human and divine blend."
'The Starlit Dome' By W. Knight. P. 110.
2. Quoted in the 'Starlit Dome' By W. Knight. P. 110.
3. For the 'Romantics beauty was enhanced by exactly those qualities which seem to deny it, by those objects which produce horror; the sadder, the more painful it was the more intensively they relished it."
"The Romantic Agony' By Mario Praz. P. 27.

సాహస ప్రియత్వం

None but the Brave
None but the Brave
None but the Brave deserves the Fair

అని అలెగ్జాండర్సు ఫీస్ట్ (Alexander's Feast) లో డ్రైడెన్ మాటల్లోని భావం కాల్పనిక కవుల దృష్టిలో ప్రాముఖ్యాన్ని వహించింది. కాల్పనికోద్యమంలో వీర గాథలు ఆదరణ పొందాయి. బైరన్ చైల్డ్ హెరాల్డ్స్ పిల్గ్రిమేజ్ (Child Harold's Pilgrimagc) డాన్ జువాన్ (Don Juan) లోని ఐల్స్ ఆఫ్ గ్రీస్ (Isles of Greece) లలో సాహస ప్రియత్వం కన్పిస్తుంది. స్కాట్‌కు వీరుల కథలంటే అభిమానం హెచ్చు. లోకెన్‌వార్ (Lochinvar) ఇతడి వీర గాథా ప్రియత్వానికి మచ్చు తునక. వీర రస పోషకంగా యుద్ధ వర్ణనలను ఇతడికి ఇతడే సాటి అనే విధంగా వర్ణిస్తాడు. ఇతడి కవిత్వంలోనే కాక నవలల్లో కూడ సాహస ప్రియత్వం అధికంగా కనబడుతుంది.

కాల్పనిక కవులలో కనిపించే స్వేచ్ఛా ప్రియత్వానికి బైరన్ రచన ప్రిజనర్ ఆఫ్ ఛిల్లాన్ (Prisoner of Chillon), షెల్లీ రచనలు రివోల్ట్ ఆఫ్ ఇస్లామ్ (Revolt of Islam), ప్రొమిథియస్ అన్‌బౌండు (Prometheus Unbound) స్కైలార్క్ (Skylark), ఓడ్ టు వెస్ట్ విండ్ (Ode to West wind) లను బలమైన నిదర్శనాలుగా చెప్పవచ్చు.

ఆత్మాశ్రయత్వం

కాల్పనిక కవుల రచనలలో దాదాపుగా అంతటా కన్పించే లక్షణం ఆత్మాశ్రయత్వం. వీళ్ళు హేతువాదాన్ని నిర్లక్ష్యం చేసి అనుభూతులకు ప్రాధాన్యం ఇవ్వడం ఈ లక్షణానికి కొంత దోహదం చేసింది. బైరన్ ది జవర్ (The Giaour) ది బ్రైడ్ ఆఫ్ ఎబిదాస్ (The Bride of Abydos), ది కార్సైర్ (The Corsair) లారా (Lara), ది సీజ్ ఆఫ్ కోరింత్ (The Seige of Corinth), పారిసినా (Parisina) లలో తన జీవితాన్నే చిత్రించాడనవచ్చు. బైరన్ రచనల్లోని కథానాయకుడు బైరనే అని అనిపిస్తాడు.

తపన వీళ్ళ కవిత్వం మీద అధిక ప్రభావాన్ని చూపాయి. కాలరిడ్జి ఏన్షెంట్ మారినర్ (Ancient Mariner), క్రిష్టబెల్ (Christabel) కుబ్లాఖాన్ (Kubla khan) వంటి రచనలు అద్భుత ప్రియత్వాన్ని ప్రదర్శించేవే ఏ కవిత్వంలో అయినా అద్భుతం ఆశ్చర్యం, ఆనందం ఇవ్వడం సహజమే, అయినా కాల్పనిక కవులు అద్భుతానికి అధిక ప్రాధాన్యాన్నిచ్చారు. మన పరిసరాల్లో మనకు తెలిసిన వస్తువుల్లో ఆశ్చర్యాన్ని, అద్భుతాన్ని చూడాలంటే పసిపాపల మనస్తత్వం అవసరం అని వర్డ్సువర్తు, కాలరిడ్జిల అభిప్రాయం. ఇమ్మార్టల్ ఓడ్ (Immortal ode)లో వర్డువర్తు అభిప్రాయంలో ఏకీభవిస్తూ కాలరిడ్జి "The poet is one who carries the simplicity of childhood into the powers of manhood, who, with a soul unsubdued by habit, unshackled by custom, contemplates all things with the freshness and wonder of a child."[1] అని అన్నాడు.

షెల్లీ కూడ డిఫెన్స్ ఆఫ్ పొయిట్రీ (Defence of Poetry)లో దాదాపు అదే అభిప్రాయాన్ని ప్రకటించాడు.

గత వైభవ పునరుద్ధరణం

పోప్ యుగంలో హేతువాదంలో నమ్మకం వల్ల ప్రాచీన పురాణ గాథలు ప్రాముఖ్యాన్ని కొంత పోగొట్టుకున్నాయి. అయితే కాల్పనిక కవులు హేతువాదాన్ని నిర్లక్ష్యం చేయడం వల్ల, అద్భుతత్వాన్ని ఆదరించటం వల్ల ప్రాచీన పురాణ గాథలు వీళ్ళ దృష్టిలో తిరిగి విలువను సంతరించుకున్నాయి. కాలరిడ్జి పురాతన గాథలను నూతన వాతావరణంలో సృష్టించాడు రాబర్ట్ సదీ (Robert Southey 1774-1843) ముఖ్య లక్షణం పాత గాథలను చిత్రించడమే అనవచ్చు. వాల్టర్ స్కాట్ (Walter Scott 1771-1832)కు సహితం ఇటువంటి కథల పట్ల ఆసక్తి హెచ్చు వర్డ్సువర్తు ఎక్స్కర్షన్ (Excursion), షెల్లీ ప్రొమిథియస్ అన్‌బౌండు (Prometheus Unbound), కీట్స్ హైపీరియాన్, ఎండిమియాన్ (Hyperion, Endymion) వంటి రచనలకు కూడ గ్రీకు పురాణ గాథలు ఆధారం అని చెప్పవచ్చు.

---

1. "The Romartic Imagination" By C. M. Bowra. P. 285, 286.

భావకవిత్వం

చైల్డు హెరాల్డు (Child Harold's Piligramage) లో-

"And I have loved thee, Ocean! and my joy
Of youthful sports was on thy breast to be
Borne, like thy bubbles onwards: from a boy
I wanton'd with thy breakers - they to me
Were a delight; and if the freshening sea
Made them a terror - 'twas a pleasing fear,
For I was as it were a child of thee,
And trusted to thy billows far and near
And laid my hand upon thy mare-as I do here."

అని భావావేశంతో తన అభిప్రాయాలను చెప్తున్న బైల్డ్ హెరాల్డ్ మరెవరో కాదు బైరనే అని విమర్శకుల అభిప్రాయం. "Keats' Ode to a nightingale tells us more about keats than the nightingale" అన్న మాట వీళ్ళ రచనల్లోని ఆత్మాశ్రయత్వాన్ని స్పష్టంగా చెప్తుంది. ఈ విధంగా వీళ్ళ కవిత్వంలో అంతటా కవుల వ్యక్తిత్వాలు కనబడతాయి.

ఈ విధమైన కాల్పనిక కవిత్వ విశిష్ట లక్షణాలు కేవలం ఇంగ్లీషు భాష లోనే కాక ఇంచుమించుగా అదే కాలంలో దాదాపు యూరోప్ భాషలు (European Languages) చాలా వాటిలో కనబడతాయి. ఇంగ్లీషు భాషా ప్రభావంవల్ల కొంత ముందువెనుకలుగా భారతీయ భాషా కవిత్వాల్లో ఈ లక్షణాలు చూడవచ్చు. తెలుగు నవ్య కవులలో చాలామంది ఇంగ్లీషు కాల్పనిక కవిత్వ ప్రభావంతో రచనలు చేయడంవల్ల ఇంగ్లీషు కాల్పనిక కవిత్వ లక్షణాలన్ని దాదాపుగా తెలుగు నవ్య కవిత్వంలో ప్రతిఫలించాయి.

ఈ విధమైన ప్రభావాలకు ఎన్నిటికో లోనై అతి విస్తృతంగా వెలసిన నవ్య ఆంధ్ర కవిత్వ తత్త్వచింతనలోని వైవిధ్యాన్ని స్పష్టంగా చూపడానికి నవ్య కవిత్వ లక్షణాలను, శాఖలను కొంత వివరించవలసి ఉంది.

---

1. ఆధునికాంధ్ర కవిత్వము సంప్రదాయములు-ప్రయోగములు C. నారాయణ రెడ్డి P. 193 లో ఉల్లఖించబడింది.

భావకవిత్వం

నవ్య కవిత్వం, ఆధునిక కవిత్వం అన్నవి దాదాపు ఒకే అర్థంలో వాడబడుతున్న పదాలు. ఆధునిక కవిత్వం అన్న పదం కాలాన్నిబట్టి ఆధునిక కాలంలో వచ్చిన కవిత్వాన్నంతటినీ తెలియజేస్తుంది. నవీన గుణాలతో కొత్తగా వచ్చిన కవిత్వాన్నంతటినీ నవ్య కవిత్వం అనవచ్చు. - 20వ శతాబ్ది ప్రారంభంలో వచ్చిన భావకవిత్వాన్ని నవ్యకవిత్వంగా ఆనాడు పేర్కొనడం జరిగింది. అభినవ కవిత, నవ్యసాహిత్య పరిషత్తు, అభినవ కవితా గ్రంథమండలి అన్న మాటల వల్ల భావకవిత్వాన్నే నవ్యకవిత్వంగా భావించినట్లు తెలుస్తున్నది. ఆ కాలంలో భావకవిత్వం, నవ్యకవిత్వం అనే పదాలు రెండూ భావకవిత్వానికే వాడబడ్డాయి. కాని భావకవితోద్యమం తరువాత వచ్చిన అభ్యుదయ కవిత్వం, విప్లవ కవిత్వం వంటివి కూడా నవ్యకవిత్వంలో భాగాలే. భావకవిత్వం అన్నది నవ్య కవితోద్యమాల్లో ఒకటి మాత్రమే కాని నవ్యకవిత్వం అంటే భావకవిత్వం మాత్రమేకాదు. కవిత్వ లక్షణాన్నిబట్టి భావకవిత్వం అనే పేరు వచ్చింది. లిరికల్ పొయిట్రీ (Lyrical Poetry), కాల్పనిక కవిత్వం, రొమాంటిక్ పొయిట్రీ (Romantic Poetry) అన్నవి అన్నీ భావకవిత్వానికి పర్యాయ పదాలే.

భావకవిత్వంపై ఆంగ్ల కాల్పనిక కవిత్వ ప్రభావం చాలావరకు ఉన్నప్పటికీ భావ కవులు భావ కవిత్వంలో భారతీయ సంప్రదాయాన్ని ప్రతిబింబింపజేస్తూ తెలుగుదనాన్ని నిలిపారు.

భావకవిత్వ నిర్వచనం

"కాల ధర్మానుగతమై జగత్ప్రవృత్తి
మాఱునపుడు వాఙ్మయము మాఱు నిజము"[1]

---

1. రమ్యాలోకము P. 10. రాయప్రోలు సుబ్బారావు

ప్రాధాన్యాన్నిచ్చేది భావ కవిత్వం అని కొందరు భావించారు [1] భావనా పటిష్ఠతతో పాటు స్వేచ్ఛా ప్రియత్వం కూడా ఉన్నది భావ కవిత్వం అని మరికొందరి అభిప్రాయం.[2] కవి తన అనుభూతి వల్ల పొందిన రస స్థాయిని పాఠకునిలో ఆవిష్కరించ కలిగేది భావ కవిత్వం అని వేరొకరి ఉద్దేశం.[3] కవి మనస్సులో తాత్కాలికంగా ఉదయించిన ఒక భావాన్ని తన పరిసరాలలోని ప్రకృతితో

. (a) 'కవి ఆలోచనచే మధించి, గ్రంథించి, దర్శించిన ఒక రసమయ గోళము భావము .... భావము ముఖ్యాంశముగా పెట్టుకునే కవిత్వాన్ని భావ కవిత్వ మనినారు.'
'నవ్యాంధ్ర సాహిత్య వీధులు' - కురుగంటి సీతారామయ్య, పిల్లల మఱ్ఱి హనుమంతరావు - పు. 216.

(b) 'భావము యొక్క కవితా స్వభావము భావ కవిత్వము.'
'భావ కవిత్వము' వ్యాసం - సారస్వత వ్యాసములు 4. కవికొండల వెంకటరావు - పు. 355.

. (a) "'Romantic Poetry' అంటే భావనా పటిష్ఠమైన స్వేచ్ఛా ప్రియ కవిత్వం" - కవికోకిల దువ్వూరి రామిరెడ్డి.
కవి కోకిల దువ్వూరి రామిరెడ్డి జీవితమూ, సాహిత్యమూ - కె. వి. రమణారెడ్డి. పు. 105.

(b) "ఎట్టి అడ్డంకులు లేక స్వేచ్ఛగా సంచరింపగల స్వచ్ఛమైన కవిత్వము భావ కవిత్వము." **Winchester** అను పాశ్చాత్య విమర్శకుడు భావ కవిత్వము అతి స్వచ్ఛము అతి సులభము (**Lyrical Poetry is the Purest and simplest**) అని పేర్కొనెను. భావ కవిత్వము నిరాడంబరము నిసర్గమధురము."
"ఆంధ్ర సాహిత్యము - అతిరథ మహారథులు" వ్యాసము 'శారదా విపంచి' వ్యాస సంపుటి M. పాండురంగారావు. పు. 276, 277.

3. "హృదయాలను, మానసాలను కలవరపరుస్తూ అల్లకల్లోలంగా మూర్ఛిల్లే ప్రమాద ప్రాంతరాలలో కవికి నిరాఘాటంగా విహరించే అధికారం కలదు.

అన్న విధంగా ఎన్నో పరిస్థితులతో ప్రభావితమై భావకవిత్వం ఉద్యమంగా వచ్చింది. భావ కవిత్వం అంటే ఏమిటి? దేన్ని భావకవిత్వం అనాలి? అనే ప్రశ్నలకు సమాధానాలు భావ కవిత్వాన్ని ఎందరో ఎన్నో విధాలుగా నిర్వ చించారు.

విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు "కవి యొక్క ఒక అవిస్పష్ట వాంఛాం కురము, ఒక అంతర్నిగూఢ తాపము, ఒక చిన్న కావ్యములో ఊదబడినచో"[1] అది భావ కవిత్వం అన్నారు. దీన్నిబట్టి కవి మనస్సులో అస్పష్టంగా ఉండే భావాలకు ప్రాధాన్యాన్నిస్తూ చేసే రచన భావ కవిత్వం అని విశ్వనాథ వారి అభిప్రాయం అని తెలుస్తోంది. దాదాపు ఇదే భావాన్ని వ్యక్తం చేస్తూ పంచాగ్నుల వారు 'ఏదో ఒక భావాన్ని ఆధారం చేసికొని అల్పావకాశంలో పూర్ణంగా రస ఎద్ధిని చేకూర్చే యత్నం'[2] నవ్యులు చేస్తారని అన్నారు. చిన్న కావ్యంలో రస సిద్ధిని చేకూర్చడానికి కవి చేసే ప్రయత్నాన్నే భావ కవిత్వం అని వీరన్నారు. అయితే ఒకే భావాన్ని ఆశ్రయించుకొని ఉండే భావ కవిత్వంలో రససిద్ధిని గూర్చి విశ్వనాథ వారు 'కావ్యములు రస ప్రధానములు, ఖండ కావ్యములు భావ ప్రధానములు. కావ్యములందు ప్రతి పద్యమునందు భావము ఉండవచ్చును. కాని కావ్యము సమిష్టి మీద రసాభి ముఖముగా పోవును. ఖండ కావ్యములందును భావములు రస వ్యంజకములు కావచ్చును. కాని ఖండ కావ్యములు ప్రధానముగా ఒక భావమును ఆశ్రయించియే యుండును. అందుచేత దీనిని భావ కవిత్వము అనవచ్చును'[3] అని అన్నారు. భావ కవిత్వాన్ని గూర్చి వివరణలు నిర్వచనాలు లభించబడతాయి, కవి ఆలోచన అనుభూతుల వల్ల కవిలో కలిగిన భావానికి

---

1. 'లిరికల్ పొయిట్రి' వ్యాసం. భారతి; అక్టోబరు, 1930.
2. నవ్య సాహిత్య పరిషత్ అధ్యక్షోపన్యాసము. ప్రతిభ. ధాత వసంతము.
3. 'ఆంధ్ర పత్రిక' 1938, జనవరి, సంచిక 5.

దర్శించడం సాధ్యపడకపోవచ్చు. భావకవిత్వ విశిష్ట లక్షణాలన్నీ ఒక్క నిర్వ చనంలో ప్రతిబింబించకపోవచ్చు. కాని ఈ అందరి నిర్వచనాల సమన్వయ రూపమే భావకవిత్వం అనుకోవచ్చు. కనుకనేనేమో మాక్సింగోర్కీ "Several definitons of Romanticism have been brought forward, but till now no precise or exhaustive definition has been envolved that will satisfy all historians of literature" అనే అభిప్రాయాన్ని వ్యక్తంచేశాడు.[1]

భావకవిత్వ లక్షణాలు

భావకవిత్వం కొన్ని విశిష్ట లక్షణాలవల్ల నవ్యత్వాన్ని పొందింది. (1) కావ్య పరిమాణం (2) వస్తువు (3) శైలి (4) ఆత్మాశ్రయంవంటి లక్షణాల్లో ప్రాచీన కవిత్వానికి కొంత భిన్నంగా ఇది కనిపిస్తుంది. అయితే ఆ లక్షణాలు పూర్తిగా ప్రాచీన కవిత్వంలో లేని నవ్యగుణాలు కావు. కాని భావ కవిత్వంలో వాటికి కొంత ప్రత్యేకత ఉంది.

ఖండకావ్య ప్రక్రియ

ఆధునిక కాలంలో కవులను ఆదరించి ప్రోత్సహించే పోషకులు లేక పోవడం మహాకావ్యాల సంఖ్యను కొంత తగ్గించినది. ఈ కాలంలో కవిత్వం కవుల జీవనభృతికి తోడ్పడలేదు. కవులు తమ జీవనోపాధికి వేర్వేరు ఉద్యోగ వ్యాపారాల్లో ఉండి వృత్తిధర్మ నిర్వహణకు భంగం రాకుండా తీరిక సమయాల్లో కవిత్వరచన సాగించారు. అందువల్ల మహాకావ్యరచనకు కావలసిన దీక్ష, తీరిక వీళ్ళలో కొరవడ్డాయి. అంతేకాక పాఠకుల్లో కూడా అధికశాతం త్వర జీవనానికి అలవాటుపడ్డవారు కావడంవల్ల మహాకావ్యాలను చదివి, ఆకళింపు చేసుకొని ఆనందించే తీరిక కోరిక కోల్పోయారు. దీనికి తోడు భావకవులు ఆంగ్ల సాహి

1. కవిసేన మేనిఫెస్టో - గుంటూరు శేషేంద్రశర్మ - p.130లో ఉల్లేఖింప బడింది.

సమన్వయ పరచి పరవశత్వంతో చెప్పేది భావ కవిత్వం అని ఇంకొక రన్నారు.[1]

ఈవిధంగా భావకవిత్వంలో ఉండే విశిష్ట లక్షణాలలో ఒక్కొక్కదానికి ప్రాధాన్యాన్నిస్తూ ఒక్కొక్కరు భావకవిత్వాన్ని నిర్వచించడం జరిగిందనవచ్చు. ఎవరికి సమంజసంగా తోచిన వివరణను వాళ్ళు గ్రహించారు. వీళ్ళ నిర్వచనా లలో ఏదో ఒక్క నిర్వచనంవల్ల సంపూర్ణంగా భావకవిత్వ సమగ్రరూపాన్ని

అట్టి అతని సంచారాలలో ఏ సమ్మోహనార్తానినో కావ్యగీతం ఒకటి మెరుగులు తీరిన విలక్షణ రచనాధోరణిలో వెలుగుచూస్తుంది. ఆ గీతం కవి అనుభవించిన రసస్థాయిని సమగ్రంగా పాఠకునిలో ఆవిష్కరించగలుగుతుంది. ఉత్కృష్ట భావగీతానికి నా నిర్వచనం ఇది శ్రీశ్రీ అభిప్రాయం. మండపాక పార్వతీశ్వరశాస్త్రిగారి లేఖనుండి భారతి, జూన్, 1934.

1(a) "ఈ లిరిక్కులు ఖండకావ్యములు. ఇందు కవి తన మనస్సునందు తాత్కాలికముగా నుదయించిన యొక భావమును మాత్రము తనచుట్టు పట్లనున్న ప్రకృతితో సమన్వయపరచి పలుకును..... భావ కవిత్వమునకు పరవశత ముఖ్య లక్షణము" -'కృష్ణపక్షము' -వ్యాసము.
నిడమర్తి సత్యనారాయణ - భారతి 1926 ఫాల్గుణ మాసము

(b) 'భావకవిత్వమనగా వస్తుభావ రచనలలో భావమునకు ప్రాధాన్యమిచ్చిన కవిత్వమని తేల్చవచ్చును.'
ఆధునికాంధ్ర కవిత్వము - సంప్రదాయములు ప్రయోగములు
C. నారాయణరెడ్డి p 306

(c) "ఏది కవితకు భావం ప్రధానం....కవి ఒక విషయం గురించి ఎంత ఎక్కువగా భావించగలిగాడనేదే అక్కడ ముఖ్యం. వస్తువును మనస్సులో భావించుకోవడంవల్ల వచ్చిన ఆలోచనకే ప్రాధాన్యం కలిగింది. అంటే కల్పనాప్రతిభకు - అందుకే దీనిని కాల్పనిక కవిత్వం అనికూడా అంటున్నాము."
'ఏలేశలింగంనుండి భావకవిత్వం వరకు' వ్యాసం
కుందుర్తి అంజనేయులు. ఆంధ్రప్రదేశ్ దర్శిని p. 869

నుండి మన సారస్వత వనమునందు దింపరాబడినవని నిరసింపనక్కరలేదు. పూర్వలక్షణములందున్న ఒకానొక కావ్యాంగమునకే ఇపుడు పృథగ్వికాసము ప్రాప్తించినదని సమరసించుట యొగ్గు"[1] అన్నారు రాయప్రోలువారు.

కావ్యవస్తువు

పూర్వకవులు సాధారణంగా పురాణాలు ఇతిహాసాలు మొదలైనవాటినుండి ఉదాత్తగాథలను కావ్యవస్తువుగా ఎన్నుకునేవాళ్ళు. సామాన్య మానవుడికి పరిచయం తక్కువగా ఉండే వ్యక్తులు నాయకులుగా, విషయాలు కావ్యవస్తువులుగా ఉండడం జరిగింది.

భావకవిత్వంలో వస్తువుకు ప్రాధాన్యం ఎక్కువగా లేకపోయినా భావకవిత్వం వస్తురహితం కాదు. భావకవిత్వంలో కథ ఉండాలనే నియమం లేదు. కథ ఉన్నా కథాకథన శిల్పంతో అది పరిణతి పొందే అవసరం లేదు. కథానియమం లేకపోవడంవల్ల కవి తాను వ్యక్తం చేయాలనుకున్న భావాలను ఏదో ఒక పాత్రద్వారా పలికించే అవసరం లేకపోయింది. స్వేచ్ఛగా కవి తన అభిప్రాయాలను ప్రకటించుకునే అవకాశం లభించింది.

భావకవిత్వంలో కవి అనుభూతే కావ్యవస్తువు. సామాన్య జీవితవిషయాలు, విశేషాలు, సాధారణ సంఘటనలు, మానసిక పరివర్తనలు, నిత్యజీవితంలో కవికి కనిపించే సమస్త వస్తువులు కావ్యవస్తువులే. సామాన్య పాఠకుడికి అధికంగా పరిచయం ఉండే సాధారణ మానవులే నాయికా నాయకులు. 'కష్టకమల', 'తృణకంకణము', 'వనకుమారి', 'పూర్ణమ్మ', 'యెంకిపాటలు' వంటి ఆధునికుల రచనల్లోని పాత్రలు సర్వసాధారణంగా అందరికీ పరిచయమైనవే.

---

1. 'ఆధునికాంధ్ర సాహిత్యము' వ్యాసము. రాయప్రోలు సుబ్బారావు సారస్వత వ్యాసములు - 2. p. 80, 81.

త్యంతో పరిచయంవల్ల ఆ సాహిత్యంలో అధికంగావున్న ఖండకావ్యాలు సమర్థ వంతంగా పాఠకుడికి రసానుభూతిని, ఆనందాన్ని కలిగించి పాఠకుల మెప్పు పొందడం గమనించారు. ముఖ్యంగా కవిత్వ ప్రచురణకు ప్రోత్సాహాన్నిచ్చినవి పత్రికలు. పత్రికల్లో ప్రచురణకు వీలుగా ఉండడం చేత సహజంగానే ఖండ కావ్యాలకు ఆదరణ లభించింది. ఈ కారణాలన్నిటివల్ల భావకవిత్వంలో ఖండ కావ్యరచన అధికం అయింది.

అయితే ఖండకావ్యం అన్నది తెలుగు సాహిత్యానికి పూర్తిగా కొత్తదికాదు. ఉపకావ్యాలని, లఘుకావ్యాలని, ముక్తకాలని, ఖండకావ్యాలని పేర్కొంటూ వీటి అస్తిత్వాన్ని సంస్కృత కావ్య భేదాల్లో ప్రాచీన లాక్షణికులు చూపుతున్నారు.[1] సర్గబంధంలేని చిన్నకావ్యాలుగా 'ఘటకర్పర కావ్యం', 'బిల్హణకావ్యం' వంటివి పేర్కొనబడ్డాయి. కాళిదాసుని 'మేఘసందేశ' కావ్యం కూడా ఖండకావ్యంగానే చెప్పబడ్డది. అయితే ఈ కావ్యప్రక్రియ ప్రాచీనమైనదే అయినా దానికి ఆనాడు ఉత్తమ కావ్యాలకుండే గౌరవం లేదనవచ్చు. భావకవులు ఆ ప్రాచీన ప్రక్రియను తమ భావప్రకటనను సమర్థవంతమని తలచి దాన్ని అధికంగా ఆదరించారు. ఈ ప్రక్రియను గూర్చి -

"ఇపుడు చిన్న చిన్న పొత్తములు వెడలుచున్నవి. వీనిని ఆంగ్ల మందలి 'లిరికు' (Lyric) కావ్యములననుసరించి భావగీతములని పిలుచుచున్నారు. ఇది కేవలము మనవారెఱుంగని పంథా కాదు. లాక్షణికులు వాకొనిన ఖండకావ్యము లిట్టివే. ....పండితులు వీనిని కేవలము విజాతి భాషా సంప్రదాయ ఖండము

1. "అసర్గ బంధమపి యదుప కావ్యముదీర్యతే"- 'అసర్గబంధం సూర్య శతకాది' ప్రతాపరుద్రీయము. విద్యానాథుడు.
'ఏకార్థ ప్రవణైః పద్యైః సంధి సామగ్ర్య వర్జితం
ఖండకావ్యం భవేత్ కావ్యస్యైక దేశాను సారిచ'
'యధామేఘదూతాదిః'
'సాహిత్య దర్పణం' - విశ్వనాథుడు.''
నేటికాలపు కవిత్వం P. 144లో ఉల్లేఖించబడినవి–
అక్కిరాజు ఉమాకాన్త పండితులు.

న్నారు. యతిప్రాసలను గౌరవించి సాధారణంగా వాటి నియమాన్ని అతిక్రమించని రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారు సహితం యతి ప్రాసల విషయాన్ని వదిలి 'దూతమత్తేభము' వ్రాశారు.

భావకవులకు భావవ్యక్తీకరణ ప్రధానం. తాము చెప్పేది నలుగురికీ అర్థం కావడం ముఖ్యం అనుకొని వీళ్ళు భాషా సౌలభ్యాన్ని ఆదరించారు. భావాన్ని సమర్థవంతంగా వ్యక్తం చేయగల చిన్న చిన్న పదాలు. జానుతెనుగు పదాలు, వ్యావహారిక పదాలు, సామెతలు, భావకవిత్వంలో ఆదరణ పొందాయి. పూర్తి వాడుక భాషలో 'యెంకిపాటలు' వంటి రచనలు కూడా వచ్చాయి.

భావకవులు పదప్రయోగంలో నవ్యత కనబరిచారు. పదాలు, వాటి అర్థాలు ప్రాచీనమైనవే అయినా వాటి సమ్మేళనంలో గ్రథనంలో కొత్తదనం ఉంది. ఉపమ వంటి అలంకారాలు పాతవే అయినా ఉపమానాలు, వాటి ప్రయోగాలు నవ్యాలు.[1] రచనా విధానంలో నవ్యత్వాన్ని చూపి భావకవులు తమ శైలిలో ప్రత్యేకతను నిలుపుకున్నారు.

ఆత్మాశ్రయ కవిత్వం

తెలుగులో ఆత్మాశ్రయ కవిత్వం (Subjective poetry), వస్త్వాశ్రయ కవిత్వం (Objective poetry) అనే విభాగం పాశ్చాత్య ప్రభావం వల్ల వచ్చిందనవచ్చును. ప్రాచీన కవిత్వంలో వస్త్వాశ్రయ కవితారీతి అధికంగా ఉంది.

1. "ఇప్పటి కావ్యాలలోనూ ఉపమాది అలంకారాలు లేకపోలేదు. కాని వాటిని చెప్పే విధానము క్రొత్తగా ఉండవచ్చు..... మాటలూ, అర్థములూ, పూర్వపువే అయినా కూర్పు నేర్పు వల్ల కావ్యాలను నవ్యములుగా చేయవచ్చునని సాహిత్యవేత్తలన్నారు".... (ఇంద్రగంటి - భారతి 1939 మార్చి). 'నవ్యాంధ్ర సాహిత్య వీధులు' - (కురుగంటి సీతారామయ్య)లో ఉల్లేఖింపబడింది. P 594.

ఈ విధంగా ప్రాచీన కవులకు భిన్నంగా భావకవులు సామాన్యులను కావ్య నాయకులుగా చేసి వస్తువులో వైవిధ్యాన్ని, నవ్యత్వాన్ని సృష్టించారు. "We insensibly imitate what we habitually admire"[1] అని కాలరిడ్జి అన్నట్లు భావకవిత్వంలో వస్తు వైవిధ్యానికి వీళ్ళకు ఆంగ్లసాహిత్యాభిమానం కొంత దోహదం చేసింది.

శైలి

ప్రాచీన కవులు నిఘంటువుల్లోని కొన్ని మారుమూల పదాలు, ప్రౌఢ పదాలు, దీర్ఘసమాసాలు అధికంగా వాడారు. ప్రాచీన కవిత్వంలో కొంత పాండిత్య ప్రదర్శన కనబడుతుంది. లాక్షణికులు పదకవితను త్రోసిరాజన్నారు.[2] అక్కడక్కడ పుష్పాపచయనం వంటి వర్ణల్లో మాత్రా ఛందస్సును ఉపయోగించినా మార్పుకోసం వాడినట్లు తోస్తుంది. పదకవిత నిరసన పాలైంది.[3] తంజావూరు నాయక రాజుల కాలంలో పదకవిత ఆదరణపొందినా సంగీత ప్రాధాన్యంవల్ల దానికి ప్రాముఖ్యం వచ్చిఉంటుందని అనుకోవచ్చు.

చెవులకు ఇంపుగా ఉండటం కవిత్వానికి అవసరంకాని యతి ప్రాసలవంటి నియమాలు, 'ఛందోబందోబస్తులు' అప్రధానం అని భావకవుల అభిప్రాయం. అర్థం లేని వ్యర్థపదాలలో అయినా యతి ప్రాసలను సాధించడం వ్యర్థమని వీళ్ళు అనుకు

---

1. 'తెలుగు సాహిత్యముపై ఇంగ్లీషు ప్రభావము' - కొత్తపల్లి వీరభద్రరావు. p 498 లో ఉల్లేఖింపబడింది.
2. ''చిత్రమైన ఒక నాగరికతకు అలవాటైన మన రసికులు పాటలను ఆదరింపరైరి..... ఎంత నీరస నికృష్టమైనదైనను పద్యమునకు గౌరవముద్ర పడింది. ఎంత రసోత్కృష్టమైనదైనను పదమునకు నిరాదర నైచ్యమలమికొనినది..........సారస్వతము వెదజల్లు భావములు ప్రజాహృదయములందు ప్రవేశింపవలెను. ఆ ప్రజాహృదయ ప్రవేశమునకు గీతి సాధనమైనట్లు పద్యము కానేరదు."

2, 3. 'ఆధునికాంధ్ర సాహిత్యము' - వ్యాసము - రాయప్రోలు సుబ్బారావు. సారస్వత వ్యాసములు-2. P. 82, 83.

మూకవిరచితమైన మూకపంచాశతి, ధూర్జటి కాళహస్తీశ్వర శతకం, పాదుకాస్తవం (కొమండూరి కృష్ణమాచార్య), భక్త చింతామణి (వడ్డాది సుబ్బారాయ కవి) ఇవన్నీ కొంతవరకు భావకవిత్వ లక్షణాలున్నవే.[1] అయితే వాటిలోని భావకవిత్వఛాయలు అస్పష్టంగా, అప్రధానంగా ఉండిపోయాయి. నవ్య కవుల భావకవిత్వంలో భావానికి విశేష ప్రాధాన్యం లభించింది. విమర్శకులు భావ కవిత్వాన్ని విషయాన్ని అనుసరించి కొన్ని శాఖలుగా విభజించారు.

భావకవిత్వ శాఖలు

1. ప్రణయ కవిత్వం 2. ప్రకృతి కవిత్వం 3. దేశభక్తి కవిత్వం **4.** సంఘ సంస్కరణ కవిత్వం 5. భక్తి కవిత్వం 6. స్మృతి కావ్యాలు అనే ఆరు శాఖలు ప్రధానాలు.[2]

ప్రేమ విషాదాదులు సాహిత్యశాస్త్రంలో భావ సంజ్ఞను పొందుతున్నవి.... భగవంతుని మీద, గురువులమీద, తండ్రిమీద, మిత్రుడిమీద వుండే ప్రేమకు భావమని పేరు. అది వ్యక్తమయ్యే కావ్యం భావాత్మక కావ్యం, భావకావ్యం, భావధ్వని అని వ్యపదేశం పొందుతున్నది.... ఈ భావకావ్యాలు ఖండాఖండ భేదంతో (మహాకావ్యమని, ఖండకావ్యమని భేదంతో) ఉదాత్త కావ్యకోటిలోనే భారతీయ సాంప్రదాయాన్ని అనుసరించి చేరుతున్నవి.... భావనావిభుత్వంలో విశిష్టమైన కవిత అంతా రొమాంటికు కవిత అని సాహిత్యవేత్తల అభిప్రాయమన్నాను.... ఉత్తరరామచరితకంటెరొమాంటికు కవి ఎవ్వరు? యూరోపు ఖండ సాహిత్యదృష్టి ప్రకారం వాల్మీకి, వ్యాసుడు, భవభూతి ఇట్లాటి కవులందరు రొమాంటికు కవులే అయి వున్నారు - అయితే వారి భావసరణులు వేరుగావచ్చును.... వాచ్యరమణీయతా ప్రకారమైన ఈ రొమాంటికు కవిత భారతవర్ష దృష్టి ప్రకారం సాధారణంగా కొంచెమెచ్చు తక్కువగా భారతవర్ష సాహిత్యంలో గుణీభూత వ్యంగ్య కోటిలో చేరుతున్నది. 'నేటి కాలపు కవిత్వము'-అక్కిరాజు ఉమాకాన్త పండితులు P. 147, 148, 212, 250, 252.

1. 'నేటి కాలపు కవిత్వం' - అక్కిరాజు ఉమాకాన్త పండితులు. P. 212.
2, ఆధునికాంధ్ర కవిత్వము-సంప్రదాయములు-ప్రయోగములు-సి.నారాయణ రెడ్డి **P.** 301.

వస్తువులేని కవిత్వమే ఆత్మాశ్రయ కవిత్వమనే భావం ప్రచారంలో ఉంది. కాని, కవి తన దృష్టికోణంలో నుంచి వస్తువును పరిశీలించి తన భావాలకు ప్రాధాన్యం ఇచ్చిన కవిత్వాన్ని వస్తువు ఉన్నప్పటికీ ఆత్మాశ్రయ కవిత్వం అన వచ్చు. అంటే ఆత్మాశ్రయ కవితారీతిలో కవి వస్తువును తన భావ వ్యక్తీకరణకు సాధనంగా ఉపయోగించుకొని వస్తువుకు ప్రాధాన్యాన్నివ్వక తన భావాలకే ప్రాధాన్యాన్నిస్తాడు. కనుక వస్తువు ఉన్న కవిత్వం వస్తువు లేని కవిత్వం కూడా ఆత్మాశ్రయ కవిత్వం కావచ్చు.[1] ఒక కావ్యంలో కవి తన అనుభూతిని కావ్య వస్తువు చేసినా, లేదా పేరుకి ఒక కథ ఉన్నా తన అనుభూతిని ప్రధానంగా చెప్పడానికి ఆ కథను వినియోగించినా ఆ కావ్యం ఆత్మాశ్రయ రీతిలో ఉన్నదన వచ్చును.'' 'నేను' అనే కర్తృవాచకం స్పష్టంగా ఉండే రచనలు మాత్రమే ఆత్మాశ్రయములు, మిగిలినవి కావు అనడం సరికాదు.''[2] భావకవిత్వంలో కవులు తమ భావ వ్యక్తీకరణకే ప్రాధాన్యాన్ని ఇవ్వడం వల్ల భావకవిత్వంలో ఎక్కువ భాగం ఆత్మాశ్రయరీతి కనిపిస్తుంది. ''ఉత్తమమైన ఆత్మపరమైన కావ్యంలో ఉన్నంత కవిత్వలావణ్యము మరొక కావ్యంలో ఉండదు. ఊపినచోట అది ఊపినంత మరొకటి ఊపదు.''[3] అని భావకవుల నమ్మకం.

ఆ విధంగా భావకవిత్వం కావ్యపరిమాణంలో, వస్తువులో, శైలిలో ఆత్మాశ్రయరీతిలో నవ్యత్వాన్ని నిలుపుకుంది. అయితే భావ కవిత్వం పూర్తిగా నూతనం అనీ, ప్రాచీన కవిత్వం అసలు లేనేలేదని అనడానికి వీలులేదు.[4] అక్కడక్కడ ప్రాచీన కవిత్వంలో కొన్నికొన్ని భాగాలలో భావకవిత్వ ఛాయలు కనబడతాయి. కాళిదాసు మేఘసందేశము, తిక్కన భారతంలోని ఉంజయ రాయబార ఘట్టం, పోతన గోపికా గీతలలో భావకవిత్వ ఛాయలు ఉన్నా యనవచ్చు. కృష్ణకర్ణామృతం, సౌందర్యలహరి, ఋతుసంహారం, సూర్యశతకం,

---

1. 'తృణకంకణము', 'పూర్ణమ్మ' వంటి రచనలు వస్తువు ఉండి ఆత్మాశ్రయ మైనవి. 'కృష్ణపక్షము' వంటి రచనలు వస్తువులేని ఆత్మాశ్రయ రచనలు.
2. 'తెలుగులో కవితా విప్లవాల స్వరూపం'-వెల్చేరు నారాయణరావు, P. 122.
3. 'పాతిక సంవత్సరాల తెలుగు కవిత్వము.' వ్యాసము. దేవులపల్లి కృష్ణశాస్త్రి. భారతి. రజతోత్సవ సంచిక. జనవరి 1949.
4. "భావకవిత్వమనేది చాలా ప్రాచీనమయినది. అది మన వాఙ్మయంలో చిరకాలం నుండి వుంటున్నది. శివ, దేవ, జడ, ప్రకృతి విషయమైన

నాకు నిశ్వాస తాళవృంతాలు కలవు
నాకు కన్నీటి సరుల దొంతరలు కలవు
నా కమూల్య మపూర్వ మానంద మొసగు
నిరుపమ నితాంత దుఃఖపు నిధులు గలవు.[1]

అంటూ విషాదాన్ని సంపదగా ఊహించారు.

'కోకిలమ్మ కోయని యేడ్చె గొంతునెత్తి' అని తీయని కోయిల పాటలో కూడా విషాదం గోచరించింది కృష్ణశాస్త్రిగారికి. ఇటువంటి రచనలు భావకవులు విషాదాన్ని ఎంతగా ప్రేమించారో చూపుతాయి.

ఈ విధంగా స్త్రీ అంతరంగ సౌందర్య వర్ణన, వియోగ శృంగారాన్ని విషాదాన్ని ప్రేమించడం వంటి లక్షణాలవల్ల భావకవిత్వంలో ప్రణయ కవిత్వ శాఖ ప్రత్యేకతను సంతరించుకుంది.

ప్రకృతి కవిత్వం : సాహిత్యంలో ప్రకృతి వర్ణనలు ప్రాచీనకాలం నుంచి ఉన్నాయి.[2] ప్రబంధాల్లోని అష్టాదశవర్ణనల్లో ప్రకృతి వర్ణనలు కూడా ఉన్నాయి. కనుక ప్రకృతి కవిత్వం అన్నది, పూర్తిగా కొత్తదని చెప్పడానికి వీలులేదు. కాని ప్రాచీన సాహిత్యంలోని పృకృతి వర్ణనల కంటె భావకవుల

---

1. కృష్ణ పక్షము - దేవులపల్లి కృష్ణశాస్త్రి - p. 60.
2. "వాల్మీకి, కాళిదాసు, భవభూతి వంటి కవులు పట్టణాలను దూరాన వదలి అరణ్యసీమలనే తమ కవిత్వానికి ఆలవాలం చేశారు. తైత్తరియారణ్యకం, బృహదారణ్యకం అని ఈ తీరున విజ్ఞానానికి సయితం అరణ్య సంబంధం భారతీయ సంప్రదాయం వినిపిస్తున్నది. వాల్మీకి కవితకు మూడు పాళ్ళు అరణ్యమే సీమ. కాళిదాసు కుమారసంభవాన్ని కొండలు, అడవులు వీటి వర్ణనతో ఆరంభిస్తాడు. శాకుంతలాన్ని కవి అరణ్యంతో ఆరంభించి అరణ్యంతో అంతం చేస్తాడు. యక్షుడి కథ కొండల్లో ఛాయా తరువుల్లో ఆరంభమవుతుంది. విక్రమోర్వశీయ, మాళవికాగ్ని మిత్రాలు కాళిదాసు వనప్రకృతి ప్రేమను స్ఫుటంగా వ్యక్తపరుస్తున్నవి."
'నేటికాలపు కవిత్వం' - అక్కిరాజు ఉమాకాన్త పండితులు. P 237.

ప్రణయ కవిత్వం :- భావకవిత్వంలో ప్రముఖ స్థానాన్ని పొందింది ప్రణయ కవిత్వం. భావకవులు ప్రేమను గాలిపీచినంత సహజంగా ప్రకృతి ధర్మంగా భావించారు.

సౌరభము లేల చిమ్ము పుష్పవ్రజంబు ?
చంద్రికలనేల వెదజల్లు చందమామ ?
ఏల సలిలంబు పాఱు ? గాడ్పేల విసరు ?
ఏల నా హృదయంబు ప్రేమించు నిన్ను ?
(కృష్ణ పక్షము - దేవులపల్లి కృష్ణశాస్త్రి)

స్త్రీ కేవలం విలాసవస్తువన్న దృష్టిని కలిగించింది ప్రబంధ, క్షీణప్రబంధ కాలాల నాటి సాహిత్యం. ఈ విషయం భావకవులను బాధించింది, 'కచకుచాది వర్ణనలతో అలంకృతము కాకపోతే కాంతా సౌందర్యము రూపు కట్టదా?'[1] అనే భావం. వీళ్ళ ప్రణయకవిత్వానికి దోహదం చేసింది. వీళ్ళు స్త్రీ శరీర సౌందర్యాన్ని కాక ఆత్మసౌందర్యాన్ని దర్శించి ఆరాధించారు. అలౌకిక సౌందర్య వర్ణన చేశారే కాని దైహిక మోహాన్ని రెచ్చగొట్టే వర్ణనలు చేయలేదు. వీళ్ళ ప్రణయ కవిత్వంలోని శృంగార వర్ణనలు సభ్యతను దాటలేదు. స్త్రీలోని వాత్సల్యాది అమృత గుణాలకు భావకవిత్వంలో ప్రాధాన్యం లభించింది. కొందరు భావకవులు స్త్రీని దేవతగా కూడా ఆరాధించారు.

"దైవతమ వీవు నీదు ప్రత్యక్షమునకు
గడియ లెంచుచు నుండు భక్తుడను నేను."[2]

వీళ్ళు సంయోగ శృంగారంకంటె వియోగ శృంగారాన్ని అధికంగా ఆదరించారు. విషాదంలో మాధుర్యాన్ని దర్శించారు.

సరస సాంగత్య సుఖ వికాసములకన్న
దుస్సహ వియోగభరమె మధురము సకియ.[3]

1,3 తృణ కంకణము-రాయప్రోలు సుబ్బారావు-పీఠిక; P. 16.

2. సౌభద్రుని ప్రణయ యాత్ర - నాయని సుబ్బారావు - P. 62.

వేటినైనా స్వేచ్ఛగా భావ కవులు వర్ణించారు. అంతేకాక ప్రకృతిలో వీళ్ళు అంతర్లీనమై తన్మయమవడం కనబడుతుంది.

> "ఆకులో ఆకునై పూవులో పూవునై
> కొమ్మలో కొమ్మనై ఈ యడవి దాగిపోనా
> పగడాల చిగురాకు తెరచాటు తేటినై
> పరువంపు చిగురాకు విరిచేడి చిన్నారి సిగ్గునై
> ఈ అడవి దాగిపోనా.........."[1]

తాను ప్రకృతిలో భాగంగా మారిపోవాలని వాంఛించాడు. అది ప్రకృతిలో లీనం కావాలని ఆశించిన భావ కవి కోరిక.

భావ కవికి ప్రకృతి ప్రణయానికి ఉద్దీపనగానే కాక తాపానికి ఉపశాంతిని కలిగించేదిగా కూడ కనబడింది. ప్రాచీన కావ్యాలలో వియోగంలో విషాదంలో ప్రకృతిని దూషించడం కనబడుతుంది. ప్రబంధాలలో మలయానిల దూషణము, చంద్రోపాలంభము వంటివి ఉన్నాయి. కాని భావ కవులు వియోగంలో విషాదంలో ప్రకృతిని నిందించక స్నేహాన్ని చూపారు. చంద్రుడు, మేఘాలు, గాలులు తమకు ఆప్త మిత్రులని భావించి వాటితో తమ వ్యధను వెళ్ళబోసుకుని ఉపశాంతి పొందారు.

> "విరిసిన పూల వెన్నెలల వెల్లువఁ జక్కఁదనాల హంసవై
> యరిగెడు నిన్ను జూచి నిశలందున నాకగు బాష్పశాంతి."[2]

> "ఓయి సంధ్యాసమీరణా, రేయితోడఁ
> గారుచీఁకటితోడ దుఃఖమ్ముకూడ
> పరువు పరువున నా కొఱకరుగు దెంచు
> నీదు నునులేత ఱెక్కల మీద వడిగ
> నెత్తుకొని పోవరాదె నన్నెచటి కేని."[3]

---

1. కృష్ణపక్షము - దేవులపల్లి కృష్ణశాస్త్రి P. 1
2. 'సుధాకరా!' 'దీపావళి'-వేదుల సత్యనారాయణ శాస్త్రి. P. 78
3. కృష్ణపక్షము-దేవులపల్లి కృష్ణశాస్త్రి. P. 57

ప్రకృతి వర్ణలు కొంత ప్రత్యేకమైనవి. ప్రాచీన సాహిత్యంలో ప్రకృతి వర్ణన లున్నాయి. కాని వాటిలో ఆ కవుల దృక్పథము లేదు. ప్రబంధకవులు స్పష్టమైన భావంకంటె, క్లిష్టమైన కల్పనకు ప్రాధాన్యాన్నిచ్చారు ప్రకృతి యధారూపవర్ణన చేశారుగాని ప్రకృతితో సాంగత్యాన్ని అనుభవించి వర్ణించలేదు. ఏదయినా ప్రబంధాల్లోని ప్రకృతి వర్ణనల్లో కొంత కృత్రిమత్వం వచ్చింది. "సాల రసాల హింతాలములను వదలి నిమ్మ దానిమ్మలను వర్ణనోజ్జీవితము చేస్తే ప్రకృతి రామ ణీయకం పుంజుకోదా ? నైఘంటికములయిన లతాపుష్పములను విడిచి నిత్య సాంగత్య సుందరములయిన తీగె పందిళ్ళనూ, పూలపొదలనూ చిత్రిస్తే ఆవరణ సౌందర్యము అనుసంధానము కాదా ?"[1] అని ప్రశ్నించుకుని భావకవులు తమకు సన్నిహితంగా ఉండే ప్రకృతిని వర్ణించారు. నిత్యపరిచయాలైన చెట్టు చేమలతో స్వభావసిద్ధంగా ఉన్న ప్రకృతిని వర్ణించారు భావకవులు.

ప్రకృతి దర్శనం వల్ల కవి పొందిన అనుభూతి, కవిలో చెలరేగిన భావ పరంపర భావకవిత్వంలోని ప్రకృతి వర్ణనల్లో ప్రాధాన్యం వహించింది. ఇది ప్రాచీనసాహిత్యంలోని ప్రకృతి వర్ణనలకు భావ కవిత్వంలోని ప్రకృతి వర్ణనలకు ప్రధానమైన భేదం.

"వెనుకటి గ్రంథాలన్నిటిలో ప్రకృతి వర్ణనలు ఉన్నది ఉన్నట్లు చెప్పడమే గాని వాటిలో ఉండే అంతరార్థమూ, వాటికీ కవికీ ఉండే పరస్పర సంబంధమూ, వాటివల్ల కవి నేర్చుకుని పాఠకులకు విప్పిచెప్పే ఉపదేశమూ వాటికి అంతర్భూత మైన తత్త్వము, ఆ తత్త్వాన్ని జీవితానికి సమన్వయించడమూ మొదలైన విష యాలు వెనుకటి కవులు పరామర్శించలేదు. అంతేగాకుండా ప్రకృతికి కథావస్తువును సంబంధింపజేయడమూ వెనుకటి కవులందరూ చేసినపనికాదు."[2]

ప్రకృతిలోని కొన్ని భాగాలను, సూర్యోదయం, చంద్రోదయం, మలయా నిలం వంటి వాటిని వర్ణించాలనే నియమం భావ కవులకు లేదు. దానివల్ల దారిన ఉన్న గడ్డి పువ్వుతో సహా తమ హృదయాన్ని ఆకర్షించి ఆకట్టుకున్న వాటిని

---

1. 'తృణకంకణము' నివేదన - రాయప్రోలు సుబ్బారావు. p-4.
2. 'నవ్యాంధ్ర సాహిత్య వీధులు' - కురుగంటి సీతారామయ్య, పిల్లలమర్రి హనుమంతరావు. p. 210.

బనం చేసుకుని కవి, తన భక్తిభావాన్ని వెల్లడించవలసి వచ్చేది. ఈ విధంగా పాత్రల అవసరం లేకుండా తమ భక్తిని వ్యక్తం చేశారు భావకవులు.

వీరు తాము దర్శించిన సత్యాన్ని భక్తి పారవశ్యంతో ప్రత్యక్షం చేశారు. భగవంతుని అన్వేషిస్తూ తమ ఆర్తిని అల్పత్వాన్ని ప్రకటించారు. భగవంతుని గుణాలను, మహిమలను తమకున్న స్వేచ్ఛతో తాము ఊహించిన విధంగా వర్ణించారు. నిత్య పరిచయ వస్తువులో తాము దర్శించిన పారలౌకిక సత్యాన్ని ప్రదర్శించారు.

"గుసగుస చెప్పెదు గునిసి యాడెదవు
నీలోన వెలిగెడు నిర్మల జ్యోతి
వెలికొత్త బోరాటc బెట్టుచున్నదియో!" [1]

అని గరికవంటి అల్పవస్తువులో మానవాతీత దివ్యశక్తిని దర్శించాడు భావకవి.

"ఆమె పదసన్నిధాన దివ్యస్థలాన
భక్తి నమ్రుడనై నిలంబడిన యపుడు
తలపునకు వచ్చె నా పేదతనము నాకు....
ఆమె పదసన్నిధాన దివ్యస్థలాన
నాక కల్లోలినీ పదన్యాసమునకు
దర వినతమైన హరజటాభరమువోలె
నతుడనయ్యు మహా మహోన్నతి వహింతు." [2]

ఈ విధంగా ఒకరు గరికలో దివ్య తేజస్సును దర్శిస్తే మరొకరు ప్రేయసి సాన్నిధ్యంలో దివ్యత్వాన్ని భావించి భక్తులై ఆరాధించారు. ప్రేయసి దివ్యపద సన్నిధానంలో నిలబడడమే మహోన్నతిగా భావించారు.

---

1. గరిక - దువ్వూరి రామిరెడ్డి - వైతాళికులు; P. 204.
2. ఆరాధన - దీపావళి - వేదుల సత్యనారాయణశాస్త్రి; P. 69.

అంటూ ప్రకృతితో సాన్నిహిత్యాన్ని అభిలషించి తమ కష్టసుఖాలను చెప్పుకొని ఉపశాంతి పొందారు.

"చిత్ర తాపంబు బాపుకోఁ జేలగట్ల
కరిగి కూర్చుండ మూక సహానుభూతి
పైరు తలవంచు భారంబు పంచికొన్న
ప్రాణసఖులట్లు కవులకు ప్రకృతి తోడు."[1]

అంటూ తనకు ప్రకృతిని తోడుగా భావించాడు భావకవి. ప్రకృతిని ఆరాధించి ఉపాసించడం కూడా భావకవులలో కొందరు చేశారు. పృధివిని దేవతగా భావించారు రాయప్రోలు వారు. విశ్వనాథవారి 'కోకిలమ్మ పెండ్లి,' 'కిన్నెరసాని పాటలు' వంటి కావ్యాలలో ప్రకృత్యుపాసన కనబడుతుంది. కావ్యాన్ని ప్రకృతికే అంకితం ఇవ్వడం భావకవుల ప్రకృతి ప్రీతికి నిదర్శనం.[2]

ఈ విధంగా అనుభూతి ప్రధానంగా ప్రకృతిని వర్ణించడం ప్రకృతితో తాదాత్మ్యాన్ని ఊహించుకోవడం ప్రకృతిలో లీనం అయి ప్రకృతిని వర్ణించడం వంటి విశిష్ట లక్షణాలు ప్రకృతి కవిత్వంలో కనబడతాయి.

భక్తి కవిత్వం :- ఇతర విషయాల్లో లాగానే ఆత్మాశ్రయ కవితారీతిలో భగవంతుని గూర్చి రచన చేయడంవల్ల భక్తి కవిత్వంలో కవుల వ్యక్తిగత భావాభివ్యక్తి అధికంగా కనబడుతుంది. భగవత్తత్త్వాన్ని గూర్చిన కవి ఆత్మభావ ప్రకటనకు దీనిలో ప్రాధాన్యం వచ్చింది. ప్రాచీనాంధ్ర సాహిత్యంలో శతక సాహిత్యంలో కొంతవరకు ఆత్మాశ్రయ పద్ధతిలో భక్తి భావాలను వెల్లడించడం కనబడుతుంది. ఈ శతక సాహిత్యాన్ని మినహాయిస్తే ఇతర స్థలాలలో కవి వ్యక్తిగతమైన భక్తి భావం స్పష్టంగా గోచరించే ఘట్టాలు ప్రాచీనాంధ్ర సాహిత్యంలో తక్కువ అని చెప్పవచ్చు. అందుచేత భక్తుల గాథలనో, భక్తుడి పాత్రనో అలం

---

1. 'కవికోకిల గ్రంథావళి' వ్యాసములు-దువ్వూరి రామిరెడ్డి. P. 212
2. రాయప్రోలువారు 'తృణకంకణము' 'నీరదసుత' కంకితం ఇవ్వడం దీనికి చక్కని ఉదాహరణ.

"ఆకలైన నెరుంగవైతి వేమయ్యా
ఆరగింపగ వేళయయ్యె రావయ్యా....
విరిదండ మెడలోన వేయుటే కాని
కన్నార నీ మూర్తిఁ గాంచనేలేదు
ప్రణమిల్లి యడుగుల బడుటయేకాని
చేతులారంగ సేవజేయనే లేదు[1]...."

భగవంతుడు ఆకలివేళ కూడా మరచినట్లు తలచి ఆరగింపుకు ఆప్యాయంగా ఆహ్వానించే వాత్సల్యాన్ని ప్రదర్శించాడు భక్తుడు. తలపులో పూజలో తడబాటును మనసులో, తెలివిలో మరపును, భక్తిలో పూజలో భ్రాంతిని కలిగించి మాయచేసే ప్రియునిగా జగదీశ్వరుని ఊహించాడు. తన ప్రేమ తన్మయత్వంలో స్వామి దివ్యమంగళ విగ్రహాన్ని సరిగా చూడను గూడా చూడలేకపోయినందుకు చింతించాడు. తాను ప్రాణేశునిగా భావించిన భగవంతుని కనులనిండుగా చూసుకోవాలని, ప్రేమతీరగ పలుకరించాలని, చేతులారగ సేవ చేయాలని భక్తుడు పొందే తాపాన్ని మనోహరంగా ప్రదర్శించింది 'ఏకాంతసేవ'.

రాయప్రోలు వారి - 'రాధపిలుపు', 'ప్రవాస రాధిక'; కృష్ణశాస్త్రి - 'అన్వేషణము', 'నటరాజ', 'మహతి'; బసవరాజు - 'గోపికాగీతములు', 'దొంగ' వేదుల - 'నిరీక్షణము', 'ఉత్కంఠ', 'ఆశాగానము', 'రాధ' 'ప్రభూ' 'మురళి' వంటి రచనలు ప్రేమ నాలంబనము చేసుకుని భగవంతునికై భక్తుని నిరీక్షణను వెల్లడిస్తాయి.

దేశభక్తి కవిత్వం :- 'జననీ జన్మభూమిశ్చ స్వర్గాదపి గరీయసీ' అన్న సూక్తి అతిప్రాచీనమైనదే. కాని అంతరాంతరాల్లో ఉండే దేశాభిమానం ప్రస్ఫుటంగా ప్రకటితం కావడానికి పరిస్థితులు కొంత కారణం అయ్యాయి. బ్రిటిష్ పాలనలోని భారతదేశం స్వాతంత్ర్యం పొందాలనే కోరిక భావకవిత్వంలోని దేశభక్తి కవిత్వానికి దోహదం చేసింది. తెలుగులోని దేశభక్తి కవిత్వంలో రాష్ట్రాభిమాన కవిత్వం కొంత ఎక్కువగా ఉంది.

---

1. ఏకాంతసేవ - వేంకటపార్వతీశ్వరులు - వైతాళికులు. p. 250, 251.

భగవంతుని పరిపూర్ణత్వాన్ని ఆధిక్యాన్ని స్తుతిస్తూ తమ అల్పత్వానికి విచారించారు. అల్పుడయిన భక్తుడు విశ్వవ్యాప్తుడయిన భగవంతుని దృష్టిలో తనకు గుర్తింపు రావాలనే ఆరాటాన్ని వ్యక్తం చేశాడు.

"నాదు రక్తంబు నీ రథచోదకుండు
కడిగివేయును రేపు చక్రముల నుండి
అచటి బహుజన రక్తచిహ్నముల యందు
నాది యిదని గుర్తేమి కన్పడును సామి?"[1]

ఇది భగవంతుని రథచక్రాల క్రిందపడిన భక్తుని ఆర్తి. తాము పాపాత్ముల మనే భావంతో పశ్చాత్తాపాన్ని, వైరాగ్యాన్ని ప్రదర్శించారు కొందరు భావకవులు.

ప్రకృతి రహస్యాలు సృష్టికర్త విలాసాలని భావించారు. పూలలో రంగుకు, తేనెకు సహితం దివ్యశక్తి అదృశ్యహస్తం కారణమని ఊహించారు. భావకవులు భగవంతుని తాము భావించిన విధముగా భగవంతుని చిద్విలాసాలను తమ అనుభూతికి అనుగుణంగా మలచారు.

వైష్ణవ భక్తి సంప్రదాయంలోని మధుర భక్తి మార్గంలో తమను రాధగా గాని, గోపికగా గాని భావించుకుని భగవంతుని సాన్నిధ్యానికై పరితపించడం భావకవుల భక్తి కవిత్వంలో కనబడుతుంది. ఈ మధురభక్తి సంప్రదాయం ప్రాచీనమే అయినా ఈ మార్గాన్ని ప్రధానం చేసుకున్న తెలుగు కవిత్వం భావకవిత్వకాలంలో కొంత అధికంగా వెలువడిందనవచ్చు. భావకవులు భక్తిని మధుర భావాన్వితంగా ప్రదర్శించడంలో కొంత విశిష్టతను కనబరిచారు. ప్రేమకు భక్తికి ఒక అనుబంధాన్ని, ప్రేమ భక్తిగా పరిణమించడాన్ని మధురభక్తిపరమైన ఖండికలు ప్రదర్శిస్తాయి. జగదీశ్వరుని బాంధవ్యదృష్టితో, ప్రేమభావనతో ప్రేమించిన భక్తుని ఆర్తిని, అన్వేషణను పరమోన్నతంగా కొందరు భావకవులు చిత్రించారు

1. 'నీ రథము' - విశ్వనాథ సత్యనారాయణ - వైతాళికులు. P. 265.

"లేదురా ఇటువంటి భూదేవి యెందు
లేరురా మనవంటి పౌరులింకెందు."[1]

భావ కవులు ఈ విధమైన రచనలవల్ల ప్రజల్లో నిద్రాణమై ఉన్న దేశాభిమానాన్ని జాగృతం చేశారు. దేశంలోని అడవులు, నదులు, దేశ సంస్కృతి, సంప్రదాయాలు, ఆచారాలు మొదలైన వాటిని సన్నుతించి తమ తమ దేశాభిమానాన్ని పెంపొందించడానికి ప్రయత్నం చేశారు. భారతదేశ గత వైభవాన్ని కీర్తించి ప్రజల్లో ఉత్సాహాన్ని కలిగించారు.

''గోలకొండ నీ రత్నకోశమట
కోహినూరు నీ జడలో పూవట
తాజమహలు నీ దివ్యభవనమట."[2]

ఇటువంటి రచనలు దేశ వైభవాన్ని కనుల ముందుంచుతాయి. భారత దేశ ఔన్నత్యాన్ని వైభవాన్ని చాటి చెప్పినవి కొన్ని రచనలయితే, భారత దేశపు ఆనాటి స్థితిని పరాయి పాలనలో కష్ట నష్టాలను తెలియచేసే రచనలు కొన్ని వచ్చాయి.

''భరత ఖండంబు చక్కని పాడియావు
హిందువులు లేగదూడలై యేడ్చుచుండ
తెల్లవారను గడుసరి గొల్లవారు
పితుకుచున్నారు మూతులు బిగియగట్టి."[3] (చిలకమర్తి)

---

1. 'జన్మభూమి' - ఆంధ్రావళి - రాయప్రోలు సుబ్బారావు : p. 21.
2,3. 'జాతీయ గీతాలు' - (సంపాదకుడు : గురజాడ రాఘవశర్మ) p. కా; పీఠిక p. 20.

స్వాతంత్ర్యోద్యమాన్ని ఆధారం చేసుకుని సాగిన దేశభక్తి కవిత్వం అనేక విషయాలను వస్తువులుగా చేసుకుని వెలువడింది. ఆంగ్లేయ పరిపాలనా విధానాన్ని, దానిలోని లోటుపాట్లను చెప్పే రచనలు, భారతదేశ పురావైభవాన్ని చాటి చెప్పే రచనలు కొన్ని ఉన్నాయి. ఇవేకాక స్వాతంత్ర్యోద్యమం మీద, రాట్నం మీద, గాంధీ మీద, జండా మీద, జైలు కష్టాల మీద చాలా రచనలు వచ్చాయి. అంతేగాక -

"మాతృపూజా ధ్యానతత్పర
మతి బవిత్ర స్నాతుడవునై
విశ్వమందిర పుణ్యభూమికి
వెడలి రావోయ్"[1]

అంటూ ప్రబోధ రచనలు వెలువడ్డాయి. దేశ భక్తిని, జాత్యభిమానాన్ని ప్రబోధించడానికి కొందరు భావ కవులు భారతదేశ పురాప్రశస్తిని భారత మాత ఔన్నత్యాన్ని కీర్తించారు.

"వేద శాఖలు పెరిగె నిచ్చట
ఆది కావ్యం బందె నిచ్చట
బాదరాయణ పరమ ఋషులకు
పాదు సుమ్మిది చెల్లెలా!"[2]

కర్మభూమి అయిన భారత దేశంలో జన్మించడం ఎంత పుణ్యఫలమో భరత భూమిని కీర్తించి తెలియపరచారు. భారతీయుడనని చెప్పుకోవడమే గర్వ కారణం అనే భావాన్ని వ్యక్తపరచారు.

---

1. జాతీయ గీతాలు - (సంపాదకుడు, గురజాడ రాఘవశర్మ) - రాయప్రోలు సుబ్బారావు p. 8 లో ఉల్లేఖింపబడింది.
2. ఆంధ్రావళి - రాయప్రోలు సుబ్బారావు, p. 27.

విశ్వనాథ 'ఆంధ్ర పౌరుషము', తుమ్మల 'రాష్ట్రగానము', రాయప్రోలు వారి 'ఆంధ్ర'లలో ఆంధ్రుల శౌర్యప్రశంస గావించారు. ఆంధ్రజాతిని గూర్చి చెప్పేటప్పుడు వారి కళలను గూర్చి కూడ ప్రశంసించడం కనబడుతుంది.

"నాదధేనువు పిండి నవనీత మందించె
త్యాగరాజస్వామి తన్మయుండు
లీలాతరంగిణీ కూల తీర్థానందు
డయ్యె నారాయణు డమృతమూర్తి
శ్రీకృష్ణు కాలిగజ్జెల మ్రోతల లయించె
పదముల క్షేత్రయ్య పాటకాడు
కావ్య మాంగల్య రేఖారుచుల్ మెఱుగార్చె
మల్లినాథ విదగ్ధవల్లభుండు
సృష్టి నూచు సంగీత సాహిత్య కలల
నుగ్గుబాలతోడుత త్రావి యుమిసి రాంధ్రులు........"[1]

ఇక ఆంధ్రుల సంపద, ఐశ్వరం, వైభవం కూడా భావకవుల కవిత్వంలో చోటు చేసుకున్నాయి. ఆంధ్రభాషపై కూడా అభిమానాన్ని రాయప్రోలు వంటి భావకవులు కొందరు ప్రకటించారు.[2]

ఈ విధంగా భావకవులు తమ దేశభక్తిని, ఆంధ్రదేశ, భాషలపై అభిమానాన్ని ప్రకటించి అనేక ఖండికలను రచించారు. భావకవిత్వంలో ప్రణయ కవిత్వం తరువాత దేశభక్తి కవిత్వశాఖలో ఎక్కువ రచనలు వెలువడ్డాయి.

సంఘసంస్కరణ కవిత్వం : కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులుగారు తలపెట్టిన సంఘసంస్కరణోద్యమం ఆనాటి విద్యావంతులలో ఒక విధమైన సంచలనం కలిగించింది. ఈ ప్రభావముతో ప్రేరితులై సంఘంలోని దురాచారాలను మూఢ నమ్మకాలను నిరసిస్తూ అధునికులు కొన్ని రచనలు చేయసాగారు.

---

1. 'ఆంధ్ర' - ఆంధ్రావళి - రాయప్రోలు సుబ్బారావు. p. 31.
2. 'తెనుగు మాన్యము' - ఆంధ్రావళి - రాయప్రోలు సుబ్బారావు. p. 39.

"నూట నలుబది నాలుగు నోటికి తగిలించి
మాటలాడవద్దంటాడు మమ్ము పాట పాడవద్దంటాడు."[1] (గరిమెళ్ళ
సత్యనారాయణ)

"హద్దు పద్దులేని పన్నుల రుద్ది పీల్చుచునుండెరా
మాడగొట్టి ప్రజల సొమ్ము ఓడలెక్కించాడురా "[2] (గరికపాటి
మల్లావధాని)

దొరతనం పరిపాలనా విధానాన్ని గూర్చిన ఇటువంటి ప్రచార గీతాలు; బసవరాజు అప్పారావు, కొండా వెంకటప్పయ్య వంటి రచయితలు గాంధీజీని గూర్చి చేసిన రచనలు అధిక ప్రచారం పొందాయి. ప్రజలను కర్తవ్యోన్ముఖులను చేస్తూ కర్తవ్యాన్ని ఉపదేశించాయి. ఈ విధంగా భావకవులలో దాదాపుగా అందరూ స్వాతంత్రోద్యమ కాలంలో దేశభక్తి కవిత్వం వ్రాశారు.

అదే కాలంలో రాయప్రోలు, కొడాలి, జాషువా, తుమ్మల వంటివారు ఆంధ్రాభిమానాన్ని తమ రచనల్లో చూపారు. దీనికి ఆంధ్రరాష్ట్రోద్యమం కూడా కొంత దోహదం చేసింది.

"నాదు జాతి - నా దేశము - నాదు భాష
అను అహంకార దర్శనమందు మాంధ్ర."[3]

అని అంటూ ఆంధ్ర జాతి, ఆంధ్ర దేశము, ఆంధ్ర భాష అనే అభిమానాన్ని పొందాలని ప్రబోధించారు రాయప్రోలు కవి. 'ఆంధ్ర' 'ఆంధ్రమాత' 'ప్రబోధము,' 'తెనుగు తల్లి', 'తెనుగు మాన్యము' వంటి రచనలు వీరికి ఆంధ్ర దేశం, ఆంధ్రజాతి, ఆంధ్రభాషల పట్ల ఉన్న అభిమానాన్ని స్పష్టంగా చూపుతాయి.

1, 2. 'జాతీయ గీతాలు' - (సంపాదకుడు - గురజాడ రాఘవశర్మ) p. 256, p. 326.

3. 'ఆంధ్ర' - ఆంధ్రావళి - రాయప్రోలు సుబ్బారావు. p. 33.

లించే విధంగా సాగి, కవి భావించిన సమస్యను స్పష్టం చేయగలిగింది 'పూర్ణమ్మ.' భోగరాజు నారాయణమూర్తి 'పండుగ కట్నము' వరకట్న సమస్య ఇతివృత్తంగా గల రచన. రాయప్రోలువారి 'స్నేహలత' కూడా వరకట్నాచారంలోని దుష్ఫలితాలను చక్కగా చూపింది. ఇది యదార్థగాథే అయినా రసవత్తరమైన రచనా విధానం ఆ ఆచారంవల్ల రాగల దారుణ పరిణామాన్ని సమర్థవంతంగా ఎదుట నిలిపింది.

స్త్రీవిద్యకు, స్త్రీ స్వాతంత్ర్యానికి సంబంధించిన రచనలు కూడా కొన్ని ఆ కాలంలో వచ్చాయి. బాలురకు ఉన్నట్లే బాలికలకు ఉన్నతవిద్య కావాలని, యువకులకు లాగానే యువతులకు స్వేచ్ఛ ఉండాలని వాంఛించారు మంగిపూడి వేంకటశర్మ వంటి కవులు. వీరి 'నీతికథామంజరి'. 'స్త్రీ ధర్మబోధిని', 'అబలా విలాపము' వంటివి స్త్రీ విద్యను, స్త్రీ స్వాతంత్ర్యాన్ని ఉద్దేశించిన రచనలు.

వర్ణవ్యత్యాసాలు పోవాలనీ, కులమత భేదాలు తొలగాలనీ కొందరు వాంఛించారు. జాషువా రచన 'గబ్బిలము', త్రిపురనేని రామస్వామి చౌదరి "సూత పురాణము" వర్ణవ్యవస్థలోని అసమానతలను స్పష్టం చేయడానికి ఉద్దేశించిన రచనలు. నిమ్నజాతుల ఉద్ధరణను సూచించే గేయాలు చాలా వెలువడ్డాయి. కొన్ని ఖండికలలో అస్పృశ్యతా నివారణ, హరిజనుల సమస్యలు కవితాంశాలయ్యాయి. కాటూరి వేంకటేశ్వరరావు 'గుడిగంటలు', జాషువా 'ఖండకావ్యం' హరిజనుల సమస్యలను ప్రదర్శించాయి.

"మంచి చెడ్డలు మనుజులందున
ఎంచి చూడగ రెండె కులములు
మంచి యన్నది మాలయైతే
మాలనే యగుదున్"[1]

అని అంటూ కులం ప్రాతిపదికగా 'మాఌలన్న' భేదాన్ని చూపడాన్ని కొందరు నిరసించారు. 'మాలలు దేవుని మెడఁ బూమాల'లని[2] వారిని ప్రశంసిస్తూ కుల

1. 'మాఌలు' - గురజాడ అప్పారావు - జాతీయ గీతములు p. 395 లో ఉల్లేఖించబడినది
2. 'పంచమాభివందనము' - కావ్యకుసుమావళి, ప్రథమ భాగము, వేంకట పార్వతీశ్వర కవులు.

వితంతు వివాహాలు, బాల్య వివాహాలు, స్త్రీవిద్యా స్వాతంత్రాలు వీరికి కవితావస్తువు లయ్యాయి. కన్యాశుల్కం, వరకట్నంవంటి ఆచారాలపట్ల నిరసనను తమ కవితల్లో వ్యక్తం చేయసాగారు. వర్ణవ్యవస్థలోని లోపాలు, కులమత వైషమ్యాల పట్ల తీవ్ర మైన అసంతృప్తిని కనబరచసాగారు. వీటికితోడుగా గాంధీజీ సిద్ధాంతాల వల్ల హరిజనోద్ధరణ, మద్యపాన నిరసన వంటి విషయాలుకూడా భావకవిత్వంలో చోటు చేసుకున్నాయి.

"పొత్తిళ్ళలో నున్న నెత్తురు కందుల
పెండ్లిండ్లు సేయ భావించు నొకడు....
అమ్మ తాత యత్తయను తొక్కు పల్కులే
పలుకలేని చిన్నపాపలకును
రామ రామ మున్ను రానున్న దెంచక
చెనటి యగుచు బెండ్లి సేయు నొకండు"[1]

అంటూ బాల్యవివాహాల వికృత స్వరూపాన్ని ప్రదర్శించడానికి ప్రయ త్నించారు. చిన్నవయసులో వివాహం చేయడానికి తోడుగా వితంతువులకు వివాహ యోగ్యత లేకపోవడం బాధాకరమైన విషయమని కొందరు భావించారు. వితంతు పునర్వివాహాన్ని దృష్టిలోపెట్టుకున్న ఆధునిక కవి 'పునర్వివాహముల్ జరుపు టధర్మమంచెవరి శాస్త్రమునన్ గలదయ్య'[2] అని ప్రశ్నించాడు. మంగిపూడి వేంకట శర్మ రచన 'బాలవితంతు విలాపము' బాల్యవివాహాలలోని అక్రమాన్ని, వితంతు వుల దీనావస్థను సమర్థవంతంగా ప్రదర్శించిన రచన.

కొన్ని రచనల్లో కన్యాశుల్కాలు, వరకట్నాలవంటి ఆచారాలు వ్యక్తుల నేవిధంగా బాధిస్తున్నాయో నిరూపించే ప్రయత్నం జరిగింది. ధనానికాశపడి బాలిక లను వృద్ధులకిచ్చి వివాహం చేయడాన్ని నిరసిస్తూ గురజాడవారి 'పూర్ణమ్మ' వెలసింది. ఈ విధమైన రచనల్లో ఇది చెప్పుకోదగిన రచన. హృదయాలను కద

---

1. 'బాలవితంతు విలాపము' - మంగిపూడి వేంకటశర్మ. p. 89.
2. 'విధవా విలాపము' - భోగరాజు నారాయణమూర్తి. ఆంధ్రపత్రిక ఉగాది సంచిక. 1911

స్మృతికావ్యాలు కొంత పాశ్చాత్య సాహిత్య ప్రభావంతో ఆధునిక కవిత్వంలో ప్రవేశించాయనవచ్చు. పాశ్చాత్య సాహిత్యంలో ఎలిజీ (Elegy) (స్మృతి కావ్యం) ఎక్కువగా దేశనాయకులను, మిత్రులను ఉద్దేశించి వెలువడ్డది. ఎలిజీని గూర్చి The New Encyclopaedia Britanica క్రింది విధంగా వివరించింది: Elegy, meditative lyric poem lamenting the death of a public personage or of a friend or loved one; by extension, any reflective lyric on the broader theme of human mortality. In classical literature an elegy was simply any poem written in Elegiac metre (alternating lines of dactylic hexameter and pentameter) and was not restricted as to subject. ..in English literature since the 16 th centuary, an elegy has come to mean a poem of lamentation. It may be written in any metre the poet chooses.'' అప్పులైన ఎవరి మరణాన్ని గూర్చి వ్రాసిన గేయాన్ని గాని, కావ్యాన్ని గాని ఎలిజీ అని వ్యవహరించవచ్చునని దీని వలన తెలుస్తుంది.

రాయప్రోలు 'రవీంద్రుని అస్తమయము', 'స్మృతి' (గిడుగు రామమూర్తి పంతులుగారిని గూర్చి), గోపాలకృష్ణ గోఖలే గూర్చి చేసిన రచనలు దేశ ప్రముఖుల స్మృతికి సంబంధించినవి. దేవులపల్లి (గురజాడ గూర్చి), బసవరాజు అప్పారావు (దుగ్గిరాల గోపాలకృష్ణయ్య గూర్చి), తుమ్మల (కాశీనాథుని నాగేశ్వర రావును గూర్చి), జాషువా (గాంధీజీ) గూర్చిన రచనలు కూడా ఇటువంటివే. వీటిలో వాళ్ళ మరణానికి విచారించడం, వాళ్ళ సద్గుణాలను కీర్తించడమే కాక ఆ గుణాల నాదర్శంగా పెట్టుకొని తరువాతి తరంవారు ముందుకు సాగడానికి ప్రబోధం కూడా ఉండవచ్చు.

వావిలాల వాసుదేవశాస్త్రి 'రుక్మిణీ స్మరణము' వడ్డాదివారి, 'సతీస్మృతి' భార్యావియోగ దుఃఖాన్ని గూర్చి రచించిన స్మృతి కావ్యాలు. విశ్వనాథవారి వరలక్ష్మీ త్రిశతి' సతీస్మృతి కావ్యాలలో ప్రధానంగా చెప్పదగ్గది. దువ్వూరివారి భగ్నహృదయము', బాలాంత్రపు వెంకటరావుగారి 'విరహసంగీతము' కూడా ఈ కోవలోవే.

హీనులుగా వారిని పరిగణించడం హేయమని ఆధునిక కవులు కొందరు భావించారు. వారికి దేవాలయ ప్రవేశార్హత కలగాలని కొన్ని కవితల్లో తమ అభిప్రాయాన్ని వ్యక్తపరిచారు. వారి భక్తి ప్రపత్తులను కీర్తించారు.

"కుల వర్గములు పెంచు కుళ్ళింతలేని
మత పిశాచంబుల మనుగడలేని
....
దైన్య రేఖలకు నాధారంబు లేని"

జీవత్సమాజ సృష్టి జరగాలని తుమ్మల సీతారామమూర్తి చౌదరి వంటి కవులు కొందరు ఆశించారు. ఈ విధంగా వర్ణ వ్యవస్థను వ్యతిరేకించడం, మతాలన్నీ సమానమేనని బోధించడం, మానవులంతా ఒకటేనని ప్రబోధించడం భావ కవిత్వంలో కనబడుతుంది. మద్యపానం కూడదని బోధిస్తూ చాలా గేయాలు వెలువడ్డాయి. గరిమెళ్ళ సత్యనారాయణ, మంగిపూడి పురుషోత్తమశర్మ, తుమ్మల సీతారామమూర్తి వంటి వారెందరో అటువంటి రచనలు చేశారు.

స్మృతి కావ్యాలు :- ఆప్తుల మరణానికి దుఃఖించి కవితలల్లడం శ్రీనాథుడు, పెద్దనలలో కూడా కనబడుతుంది. కాని శ్రీనాథుడు 'కాశికావిశ్వేశుఁ గలిసె వీరారెడ్డి రత్నాంబరములే రాయడిచ్చు,' అనే పద్యాన్ని తన కష్టకాలంలో వ్రాశాడు. కష్టాలలో తన గత జీవితంలోని వైభవాన్ని తలచుకుంటూ ఆయా వ్యక్తుల ప్రస్తావన చేశాడేగాని కేవలం వారి మరణంపట్ల సంతాపంతో స్మృతి ప్రధానంగా దాన్ని రాశాడనే అవకాశం తక్కువ. ఇక పెద్దన కృష్ణరాయల మరణానంతరం వ్రాసిన 'ఎదురైనచో తన మదకరీంద్రము డిగ్గి కేలూత యొసగి యెక్కించుకొనియె' అనే పద్యం కొంత స్మృతికావ్యాలను పోలి ఉందనవచ్చు. ఇటువంటి రచనలు ప్రాచీన సాహిత్యంలో అక్కడక్కడ ఏ ఒక్కటో గాని ఎక్కువ లేవు. ఆధునిక కాలంలో ఆప్తుల మరణానికి సంతాపాన్ని వ్యక్తపరచే స్మృతి కావ్యాల రచన అధికంగా సాగింది.

భావ కవిత్వ యుగంలో రాయప్రోలువారి స్థానం

తమకు ముందున్న సాహిత్యానికి కొంత భిన్నంగా నూతన మార్గాలను అవలంబించి, తమ తరువాత కాలంలోని కవులకు ఉత్తేజాన్ని కలిగించి వారిని ప్రభావితులను చేసిన కవులను **యుగకర్తలుగా** పేర్కొనడం జరుగుతుంటుంది. నవ్య కవిత్వానికి గురజాడ, రాయప్రోలులలో ఎవరు యుగకర్తలనే విషయంలో భిన్నాభిప్రాయాలు కనబడుతున్నాయి. వీరిద్దరి రచనలు కొత్త మార్గాలలో సాగినవే, కొంత ముందు వెనుకలుగా ఇద్దరూ తమ ప్రభావాన్ని తరువాత కవులపై చూపిన వాళ్ళే. కనుకనే సాహిత్య విమర్శకులలో కొందరు గురజాడ అప్పారావు గారు నవ్య కవిత్వానికి యుగకర్త అని అభిప్రాయ పడితే మరి కొందరు రాయప్రోలు సుబ్బారావు గారు యుగకర్త అని భావించారు. కొందరు సమన్వయ ధోరణిని చూపి ఇద్దరూ యుగకర్తలే అని నిర్ణయించారు.

విశ్వనాథ సత్యనారాయణ గారు[1], నోరి నరసింహ శాస్త్రిగారు[2], శ్రీశ్రీ[3] గారి వంటి వారు కొందరు గురజాడ యుగకర్త అని అభిప్రాయ పడ్డారు. తల్లావజ్ఝల శివశంకర శాస్త్రగారు[4], రమాకాంతాచార్యులు గారు[5], కురుగంటి సీతారామయ్య గారు[6] వంటి వారు కొందరు రాయప్రోలు వారు యుగకర్త అనే అభిప్రాయం వ్యక్తం చేశారు.

అభినవ కవిత్వంలో రెండు శాఖలను (దేశి-మార్గ) క్రమంగా గురజాడ, రాయప్రోలు మార్గదర్శకులని మరికొందరు సమన్వయ ధోరణిని కనబరచారు. గిడుగు సీతాపతిగారు, కొత్తపల్లి వీరభద్రరావుగారు, సి. నారాయణరెడ్డిగారు

---

1. 'నవ సాహిత్య పరిషత్తు సప్తమ వార్షిక అధ్యక్షోపన్యాసము' - భారతి- ఏప్రిల్, 1940.
2. 'నవ్య కవిత్వము—దాని ఉద్దేశ్యము' - ప్రతిభ - జనవరి, 1938.
3. 'గురజాడ ఆధిక్యానికి కారణాలు' (వ్యాసము) పుస్తకముపేరు 'గురజాడ'.
4. 'నీరాజనం' - తృణ కంకణం రజతోత్సవ సంచిక.
5. పీఠిక - లలిత.
6. నవ్యాంధ్ర సాహిత్య వీధులు - ద్వితీయ భాగము - p. 222.

వడ్డాదివారి 'సుతస్మృతి', దువ్వూరివారి శిశువియోగము', బసవరాజు అప్పారావుగారి 'నిర్యాణ సుఖము', నాయని వారి 'విషాద మోహనము', రాయ ప్రోలు వారి 'నందా' వంటివి సుతాదిక స్మృతి ప్రధాన రచనలు.

ఇక తల్లి తండ్రులను గూర్చి, సోదరీ సోదరులను గూర్చి, మిత్రులను గూర్చి వచ్చిన స్మృతి కావ్యాలలో వావిలాల వాసుదేవశాస్త్రిగారి 'పిత్రారాధనము', నాయని సుబ్బారావు గారి 'మాతృ గీతాలు', పెనుమర్తి వెంకటరత్నం గారి 'రత్నాపణము', మోటూరి వెంకటరావు గారి 'ఆహుతి', ఓ చెల్లీ (తండ్రిని, సోద రిని గూర్చి), దువ్వూరి వారి 'సోదరీ స్మృతి' వంటి రచనలు ప్రముఖమైనవి.

ఈ విధంగా ప్రకృతి, ప్రణయం, దేశ భక్తి, సంఘ సంస్కరణ, స్మృతి వంటి జీవన తత్త్వ వివేచనా శీలమయిన విషయాలను ఆధారం చేసుకుని అతి విస్తృతమైన వస్తు వైవిధ్యంతో భావ కవిత్వం వెలువడ్డది.

ఈ భావ కవిత్వ శాఖ లన్నిటికి సంబంధించిన కవిత్వం రాయప్రోలు సుబ్బారావు గారి రచనల్లో కనబడుతుంది. అంతకు ముందు ఒక మార్గంలో పయనిస్తున్న కవిత్వాన్ని వేరొక మార్గానికి మళ్ళించిన అభినవ కవి రాయప్రోలు సుబ్బారావు గారు. కనుకనే కొందరు సాహిత్య విమర్శకులు భావ కవిత్వ రచ నకు వారిని ఆద్యులుగా పరిగణించి యుగకర్తగా పేర్కొన్నారు.

వంటి రచనలలో స్పష్టం అవుతుంది. విశ్వనాథ, జాషువా, తుమ్మల వంటివారి దేశభక్తి రచనలపై రాయప్రోలు వారి ప్రభావముద్ర కనబడుతుంది.

భావకవులలోని సభ్యశృంగార వర్ణనలకు ఊపిరినిచ్చింది రాయప్రోలువారు.

'ఆమె నవనీత హృదయ నా యంతరంగ
శాంతిదేవత ఆశాపథాంతరాళ
పారిజాతము ప్రేమ జీవన విభాత
కైశికీగీతి నా తపః కల్పవల్లి'[1]

అనే విధంగా స్త్రీ ఆరాధన, స్త్రీ వర్ణనలలో పవిత్రత రాయప్రోలువారి ప్రభావమేనని చెప్పవచ్చు. స్త్రీ వర్ణనలలోని స్వచ్ఛత, సభ్యత, రమణీయతలను రాయప్రోలువారు పునరుజ్జీవింప చేశారు. వియోగ శృంగారాన్ని వర్ణించడంలో కూడా వీరు ఒరవడి దిద్దారు. రాయప్రోలువారి విరహవర్ణనల్లోని భావనా రీతి విషాదభావతీవ్రత కృష్ణశాస్త్రిలాంటి కవులలో ప్రసిద్ధంగా రూపుదిద్దుకుంది.

వీరి అమలిన శృంగార సిద్ధాంతం ఒక సంచలనాన్ని కలిగించింది. శృంగారాన్ని గూర్చిన ఆలోచనలకు ప్రేరణ నిచ్చింది. దీని ప్రభావంలో శృంగారాన్ని గూర్చిన భావనలు ఎన్నో పరిణామాలు పొందాయి. ఊహా ప్రపంచంలో కృష్ణశాస్త్రి లాంటివారి రచనల్లో కనబడే భావమయ శృంగారం ఒకటి. ధర్మబద్ధంగా దాంపత్యబంధంలో విశ్వనాథలాటివారి రచనల్లో వ్యక్తమయ్యే కులపాలికా శృంగారం మరొకటి. మనిషి మనసుకు ప్రాధాన్యానిస్తూ శారీరక సుఖాలకు ప్రాముఖ్యాన్నిచ్చి విశృంఖల శృంగారంగా కొందరు భావించడానికవకాశాన్నిచ్చిన చలం రచనల్లోని శృంగారం వేరొకటి. ఇవి విభిన్న మార్గాలయినా అసలు సమాజంలో నరనారీ సంబంధాలనుగూర్చి పునరాలోచనకు అవసరాన్ని, ఉద్దీపనను కలిగించింది అమలిన శృంగార సిద్ధాంతం. ఆ సిద్ధాంతం మూలంగా విమర్శనా దృష్టితోగాని, వివేచనా తత్త్వంతోగాని బయలుదేరిన విభిన్నమైన ఆలోచనా మార్గాలలోని గమ్యాలుగా ఇవన్నీ కనబడతాయి.

తృణకంకణ కావ్యానికి కొంత పోలికతో సాగిన నవలగా 'ఏకవీర (విశ్వనాథ)ను చెప్పవచ్చు. "కులపాలికా ప్రస్థానం చేసిన విశ్వనాథవారు ఏకవీరలో ఈ సమస్యలోని సాధక బాధకాలను వ్యంగ్యంగా స్పృశించారు. కుట్టాన్ మీనాక్షిని సోదరీ అని పిలుస్తాడు. వారిద్దరు తృణకంకణంలోని స్త్రీ, పురుష

1. 'ఆరాధన' - దీపావళి - వేదుల సత్యనారాయణశాస్త్రి - p. 69.

ఇద్దరూ యుగకర్తలేనని భావించారు.[1] పి వి. రాజమన్నారుగారు 'అప్పారావు గారు ముత్యాల సరాలలో నీలగిరి పాటలలో క్రొత్తదారి తొక్కినవారైనను రాయప్రోలువారి కావ్యాలతోనే భావ కవిత్వం ప్రారంభమైనదని చెప్పకతప్పదు'[2] అని అన్నారు.

ఏమయినా భావకవిత్వ విధానానికి ఒక రూపుదిద్దిన కవిగా రాయప్రోలు వారిని చెప్పవచ్చు. వీరు వేసిన భావ కవిత్వపు నూతన మార్గాలలో సాహిత్యం సుమారు మూడు, నాలుగు దశాబ్దాలపాటు నడిచింది. రాయప్రోలువారి ప్రభావం తదనంతర భావకవుల మీద విశేషంగా కనబడుతుంది.

తరువాత కవులపై రాయప్రోలువారి ప్రభావం

రాయప్రోలు వారి కావ్యభాష, శైలి వంటివి ఆనాటి కవులను చాలా మందిని ఆకర్షించాయి. వీరి రచనల్లోని తెలుగుదేశపు వర్ణనా విధానంపట్ల సమ కాలికులలో అభిమానం ఏర్పడింది. నిత్యవ్యవహారంలోని పదాలతో, మిశ్రసమా సాలతో కూడిన వీరి రచనా విధానం వారిలో ఒక ఆసక్తిని కలిగించింది. ఆంధ్రుల ప్రాచీన వైభవాన్ని సుబ్బారావుగారు కీర్తించిన విధానం, వారి ఆంధ్రాభిమాన కవిత్వం చాలా మందిని ఉత్తేజితులను చేసింది. వీరి రచనా విధానం వారిపై చెరగని ముద్రవేసింది వీరి పద్యాల ఎత్తుగడను, భావనాశైలిని తరువాతవారెందరో ఆదరించి అనుసరించాను. "ఆంధ్రప్రశస్తి నేను వ్రాశానంటే ఆ ఉద్వేగం రాయప్రోలు వలన కలిగినదే.... 'నేను వచ్చానమ్మ నేను వచ్చాను' అనే రాయప్రోలు రచన చూచిన తరువాత నేను వ్రాశాను రాయప్రోలు నాకొక విధంగా లక్ష్యభూతుడు.... ఈనాడు వారి ముద్ర భావకవులలో అనేకులపై ఉంది" అని విశ్వనాథ వారన్నారు.[3]

'అమరావతీ పట్టణమున బౌద్ధులు విశ్వవిద్యాలయములు స్థాపించునాడు' అనే విధమైన పద్యపు ఎత్తుగడ.

'గోదావరీ పావనోదారవాఃపూర
మఖిల భారతము మాదన్ననాడు'[4]

1,2. ఆధునికాంధ్ర కవిత్వము - సంప్రదాయములు - ప్రయోగములు. సి. నారాయణరెడ్డి - p. 181.

3. విమర్శిని - 4 - p. 1.

4. ఆంధ్రపౌరుషము. విశ్వనాథ సత్యనారాయణ, p 23.

రాయప్రోలువారి దృష్టిలో

కవిత్వ తత్త్వం

పాత్రల వంటివారే. అయితే మీనాక్షి భర్తకీ విషయం తెలుస్తుంది. ఆతడామెను స్వీకరింపలేకపోతాడు … . వీరభూపతి వంటివారికి మీనాక్షి కుట్టానుల వంటివారి అమలిన ప్రేమను తెలుసుకొనే సాధన యోగం ఉంటేనే అది జీవితంలో ఆచరణ యోగ్యమౌతుంది. రాయప్రోలు వారి కృతులలో అమలిన శృంగారం పచరించే నాయిక యొక్క భర్త రంగంలోకి ప్రవేశించడు, ప్రవేశిస్తే ప్రళయం తప్పదని విశ్వనాథ భావించినట్లున్నారు." 1

సామాజికంగా శృంగారానికున్న స్థానాన్ని గూర్చిన ఆలోచనను ప్రారంభం చేసింది అమలిన శృంగార సిద్ధాంతం. సాహిత్యంలోని శృంగార రస సిద్ధాంతానికి కొంతదూరంగా ఆలోచించేందుకు అవకాశం ఇచ్చింది. రాయప్రోలు వారు అమలిన శృంగార సిద్ధాంతంలో భావించిన నరనారీ సంబంధంలోని ఒక ఛాయకు స్పష్టమైన రూపం ప్రకృతి పురుష భావాన్ని దంపతులకు సమన్వయిస్తూ వచ్చిన కులపాలికా ప్రణయం.

ఈ విధంగా పదలాలిత్యంతో, శైలీ సౌకుమార్యంతో, వస్తు వైవిధ్యంతో, ఆలోచనా విధానంతో ఎంతో మందిని ప్రభావితం చేశారు సుబ్బారావుగారు. వారి పదబంధ విధానాన్ని, సమాస వైఖరిని, పద్యపు పోకడలను చాలమంది అనుసరించారు.

రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారు "ఉత్తమ కవికి కావలసిన భావావేశమును, ఉత్తమ తత్త్వవేత్తకు కావలసిన భావ గాంభీర్యమును….సహజ సంపదలు" 2 గా కలిగి భావకవులలో ప్రత్యేకస్థానాన్ని పొందారు. ద్రష్టగా జీవిత తత్త్వాన్వేషణతో ఒక తత్త్వాన్ని దర్శించడం; స్రష్టగా దానికి రమణీయమైన కావ్యకల్పన చేయడం రెండూ వారిలో సమగ్రంగా కనబడతాయి. కనుక వారి కవిత్వం సత్య సౌందర్యాల సమన్వయం.

నవ్యమార్గంలో భావకవిత్వాన్ని రచించడమే కాకుండా వీరు దానికి లక్షణ కావ్యాలను కూడా రచించారు. వారి రచనల్లోని సత్యాలను, కవిత్వంలోని సౌందర్యాన్ని దర్శించడానికి ముందుగా కవిత్వంపట్ల వారి అభిప్రాయాలను పరిశీలించడం సమంజసంగా ఉంటుంది.

---

1. 'రాయప్రోలు సుబ్బారావు' (వ్యాసము). జి. వి. సుబ్రహ్మణ్యం - నవోదయ లహరి, p. 56.
2. 'రూప నవనీతమ్' - సమీక్ష - జయశ్రీ - కృష్ణాపత్రిక 19-4-58.

రాయప్రోలువారి దృష్టిలో కవిత్వతత్త్వం

సృజనాత్మక రచనాశక్తి, విమర్శనాశక్తి ఒకే వ్యక్తిలో ఉండడం చాలా అరుదు. అటువంటి రెండు శక్తుల సమ్మేళనం రాయప్రోలువారిలో సమగ్రంగా కనబడుతుంది. సుబ్బారావుగారిలోని విమర్శనాత్మక పరిశీలనాదృష్టి వారి తత్త్వ వివేచనకు కారణభూతమయింది. అదే వారిని దార్శనికునిగా నిలిపింది. కనుకనే వీరు 'నవ్యాంధ్ర సాహిత్యదండి'గా పేర్కొనబడ్డారు.[1]

కవిత్వాన్ని గూర్చిన రాయప్రోలువారి అభిప్రాయాల మీద ఇంగ్లీషు సాహిత్య ప్రభావం కొంత కనబడుతుంది. ఇంగ్లీషు సాహిత్యంలోని లిరికల్ పొయిట్రీ (Lyrical Poetry) వీరిని ఆకర్షించింది. దాని పరిమాణం, దానిలోని వర్ణనావిధానం, వస్తువు వీరికి నచ్చాయి. దానిలో భావం అస్పష్టంగా అందీ అందకుండా ఉండడంలో ఒక చమత్కారం కనబడింది. పరిమళంతో పరిసరాలను చుట్టివేసే పొదలోని పువ్వులాగా ఆ భావం తనకోసం వెదికేటట్లు చేస్తుందని, సాహిత్య పిపాసువులకు ఆ భావాన్ని గ్రహించడంలో రమ్యత గోచరిస్తుందని వీరి అభిప్రాయం.

''లిరిక్ నాతి దీర్ఘంగా, అనతి వర్ణనాత్మకంగా, అర్థోన్ముక్త కథాంగంగా నడుస్తుంది. వివక్ష పూర్తికాదు. ఆకాంక్షకు అవకాశం ఎక్కువ. భావం దృష్టాదృష్టంగా దాగుడుమూతలాడుతూ తనకోసం వెదుకులాడేటట్లు చేస్తుంది........ కావ్య సంకల్పనలో అది ఒక గడుసైన కైలాటం.''[2]

---

1. ''నవ్యాంధ్ర కవిత్వగ్రంథ రచనయందు శ్రీసుబ్బారావుగారెట్లు ప్రథములనిపించుకొనిరో తత్సాహిత్య లక్షణ గ్రంథకర్తలలో ప్రథమస్థానమును కూడ బడసిరి. వీరిని నవ్యాంధ్ర సాహిత్యదండియని పిలుచుట తప్పుకాదు" 'రమ్యాలోక సమీక్ష' (వ్యాసము) కురుగంటి సీతారామయ్య. ఆంధ్రపత్రిక - ఉగాది సంచిక, 1939.
2. రాయప్రోలువారి 'లిరిక్ ఆవిర్భావం' అను రేడియో ప్రసంగంనుండి- 'ఆంధ్రావళి'-ఎమెస్కో ప్రచురణ 1972లో ఉల్లేఖింపడింది.

కవులు చాలా జాగ్రత్తపడతారు. ఊరికే abstract గా ఉంటే లాభంలేదు."[1] కనుక ఈ విషయంలో కూడా ఇంగ్లీషు సాహిత్యం వీరిని కొంత ఆకర్షించిందనుకో వచ్చు.

రాయప్రోలు వారి రచనల్లో కథకు పూర్వాపరాలు ఎక్కువగా చెప్పడం ఉండదు. కథ రేఖామాత్రంగా ఉండి కొంత పాఠకుల ఊహకు వదలివేయబడు తుంది. సంభోగ పరిణామం పొందని అనురాగం ఎక్కువభాగం రచనల్లో ఇతి వృత్తంగా స్వీకరించబడింది. తృణ కంకణం, కష్ట కమలంలో అస్పష్టంగా చాలా సూక్ష్మంగా ఉండే కథారేఖలకు, స్వప్న కుమారంలో వారే ఉద్దేశించిన గూఢతకు ఈ లిరిక్ సంప్రదాయం కొంత దోహదం చేసి ఉంటుంది. వారు ఉద్దేశ పూర్వకంగా భావాన్ని పెదకడంలో సహృదయులకు చమత్కారాన్ని అందివ్వాలని అనుకోవడం వారి కవిత్వంలో భావం అస్పష్టంగా ఉంటుందన్న విమర్శలకు అవకాశాన్నిచ్చింది.

ఇది వీరి కవిత్వతత్త్వవివేచన మీద ఇంగ్లీషు సాహిత్యం యొక్క లలిత మైన ప్రభావ ముద్ర. ఈ దృష్టికి తోడుగా ప్రాచీన భారతీయ ఆలంకారికులు చెప్పిన కవిత్వ లక్షణాలను కూడా వీరు సాదరంగా గ్రహించారు. వీటి నన్నిటిని క్రోడీకరించుకుని సమర్థవంతంగా నవ్య కవిత్వ లక్షణాలను, తత్త్వాన్ని నిరూపిం చారు. ప్రాచీన ఆలంకారికుల అభిప్రాయాలతో భేద సాదృశ్యాలను తులనాత్మ కంగా పరిశీలించి నవ్యకవిత్వాన్ని[2] వివేచించారు.

నవ్య కవిత్వానికి లక్షణ కావ్యాలనదగ్గవి వీరి 'రమ్యాలోకము' 'మాధురీ దర్శనమ్'. ప్రాచీన లక్షణ గ్రంథాలను విమర్శించాలన్నది వీరి దృక్పథంకాదు. నవ్యుల దృష్టి వైశిష్ట్యాన్ని స్పష్టం చేయాలన్నదే వీరి ధ్యేయం. కనుకనే-

---

1. Interview on 11-6-81.
2. భావకవిత్వ పదానికి అప్పటికి వ్యవహారంలో ఉన్న నవ్యకవిత్వం అన్న పదమే ఈ భాగంలో వాడబడింది.

లిరిక్‌లో కథాకథన శిల్పానికి ప్రాముఖ్యం తక్కువ. కథకు సంబంధించిన పూర్వాపరాలు విశేషంగా చెప్పబడవు. వాచ్యంగా చెప్పడంకంటే వ్యంగ్యంగా ధ్వనింపచేస్తూ సూచించడం అధికం.

"కథ చిన్నదిగా ఉంటుంది. అంగోపాంగములు అంతగా విస్తరింపవు. పూర్వోత్తరములుకూడా అధికంగా కథితములుకావు. పెద్ద చెఱకుగడలో రస స్నిగ్ధములయిన కణుపుకండలు ఏ రెండు మూడో ఏరికొని సహృదయచర్వణకు అందించడమే ప్రధానదృష్టి. అందువల్ల కథాగుంఫనము తీగెమీద పువ్వులలాగా కలిసీ కలియక వుంటుంది .. ఆ లిరిక్కులో అధికాధికంగా అనురాగమే ఇతివృత్త భాగంగా కనబడుతుంది . కాగా బాహిరముకంటే అంతరమూ, వాచ్యముకంటే వ్యంగ్యమూ ప్రస్తుతములు కావడం ఈలాంటి రచనలో ప్రధానపైఖరి అనురాగము సంభోగ పరిణామము పొందనక్కరలేదు"[1] రాయప్రోలువారికి లిరిక్ ప్రక్రియలో నచ్చిన లక్షణాలివి. కనుకనే వారు వాటిని ఆదరించారు. ఆ ప్రక్రియను ఆ లక్షణాలను స్వంతంచేసుకుని వారి కవిత్వంద్వారా ప్రచారానికి తెచ్చారు. "....Lyric poetry ls small, sweet and creative. It attracted me, influenced me to adopt it in my mother tongue. Apart from poetic embellishments and conventions. I made a change I made an earnest attempt to divorce the Lyric from sex overtone and tune it to the vibrations of kindness, fellowship and friendship and other soft vibrations of the human heart the divine in the man."[2]

ఇంగ్లీషు కవులు పాత్రలు, వాటి అనుభూతులు జీవితానికి వీలయినంత దగ్గరగా ఉండే ప్రయత్నం చేస్తారని వీరంటారు. ఆ లక్షణం వీరికి నచ్చింది. పాత్రలు, సన్నివేశాలు సామాన్యుల అనుభవానికి దగ్గరగా ఉండాలని వీరి అభిప్రాయం. "ప్రతిదీ మనిషి అనుభవానికి దగ్గరకు తేవాలి. ఇందులో ఇంగ్లీషు

1. 'నివేదన' - తృణకంకణము, p. 3, 4.
2. ఏమర్శిని - 4 అనుబంధం, p. 34.

అభినవగుప్తుడు రసాన్ని గూర్చి 'రసే నైవసర్వం జీవతి కావ్యం; నహిరస శూన్యం కావ్యం కించిదస్తి। రసఏవ వస్తుతః ఆత్మా'[1] ప్రాచీనాలం కారికులలో ఎక్కువ మంది రసాన్ని కావ్యాత్మగా అంగీకరించిన విధంగానే సుబ్బారావుగారు 'కావ్యమునకు రసమే ఆత్మ అని విశ్వసించువారిలో నేనొకడను'[2] అని అన్నారు.

'ముగ్ధా సంభోగ మిచ్ఛంతి' అన్న జగన్నాథ పండితరాయల అభి ప్రాయం వీరి ఆమోదాన్ని పొందింది. 'మూఢు లిచ్ఛయించెదరు సంభోగ సుఖము....'[3] అంటూ పండితరాయల భావాన్ని స్పష్టం చేశారు. వీరు స్నేహ వాత్సల్యాదులను శృంగార పరిధిలో చేర్చి శారీరక సుఖాలకు అతీతంగా శృంగా రాన్ని భావన చేయడం, సంభోగ శృంగారం కంటె వియోగ శృంగారానికి ప్రాముఖ్యం ఇవ్వడం వంటి ఉద్దేశాలకు దగ్గరగా ఉండడంవల్ల పండితరాయల భావాన్ని అభిమానించి ఉంటారు.

'సుప్రసిద్ధ దేశ్యంబులను శుద్ధ సంస్కృ
తములతో కల్పదగు సంప్రదాయమనడె వామనుడు'[4]

అంటూ శ్రవణసుభగాలైన మిశ్ర సమాసాలను ఆదరించడానికి వామనుని వచనాన్ని ఆధారంగా గ్రహించారు. కావ్యంలో ఇష్టార్థం ప్రధానంగా భావించి రాయప్రోలు వారు -

'రుచి మదిష్టార్థ దోహన ప్రచురశబ్ద
సరమునే కావ్యమనియె ఆచార్య దండి'[5]

---

1. కావ్యాలంకార సంగ్రహము - p. 99 లో ఉల్లేఖించబడింది.
2. అభినవాంధ్ర కవి పండిత సమ్మేళనము - ద్వితీయ సమావేశము-భారతి. Feb. 1934.

3, 4, 5. రమ్యాలోకము - p. 12; 20; 37.

"పూర్వ లక్షణములు దిద్దు బుద్ధిలేదు
అతి నవీనముల్ శాసించు నహము గాదు
నవ్య కావ్యదృష్టిని చూపినాడ నంతె
కలదు గాదె అనుక్తంబు గ్రథనమందు"[1]

అని అన్నారు. సుబ్బారావుగారు నవ్యకవిత్వాన్ని నవ్యుల ఆలోచనలను సమర్థించడంతోపాటు, ప్రాచీన లాక్షణిక సంప్రదాయంతో ఆధునిక సాహిత్యాని కున్న సంబంధాన్ని వెదికి చూపి వ్యాఖ్యానించారు. కనుకనే పూర్వ లాక్షణికుల అభిప్రాయాలకు అనువాదప్రాయాలుగా కనబడే భావాలు కొన్ని చోట్ల ప్రతిఫలించాయి.

దండి, ఆనందవర్ధనుడు, అభినవగుప్తుడు, జగన్నాథ పండితరాయలు, వామనుడు వంటి లాక్షణికులు వీరి ఆలోచనా విధానాన్ని స్వల్పంగా ప్రభావితం చేశారు. సాహిత్య తత్త్వ ప్రతిపాదనలో ఈ ఛాయలు కొద్దిగా కనబడతాయి. వీరు ఆనందవర్ధనుని ఎక్కువగా అభిమానించారు. ఆనందవర్ధనుని 'ధ్వన్యాలోకము' జ్ఞప్తికి తెస్తూ అదే పేరుతో కొన్ని పద్యాలు వ్రాశారు.[2] వారి లక్షణ కావ్యానికి ధ్వన్యాలోకాన్ని పోలిన 'రమ్యాలోకము' అన్న పేరు పెట్టారు. 'శబ్దార్థం' అభిధావరణమెడలి లక్షణా వ్యంజనా వీథులలో సంచరిస్తుందనడంలో ఆనంద వర్ధనుడు ధ్వని కిచ్చిన ప్రాధాన్యం అతి సూక్ష్మంగా తొంగిచూస్తుంది.

'అపారే కావ్యసంసారే కవిరేవ ప్రజాపతిః'[3] అన్న ఆనందవర్ధనుని పలుకులను—

'ఈ అపార కావ్య సంసారమందున కవి యొకండె బ్రహ్మ'[4] అంటూ పరిగ్రహించారు.

---

1. రమ్యాలోకము.
2. ధ్వన్యాలోకము - జడకుచ్చులు - p. 156.
3. కావ్యాలంకార సంగ్రహము - p. 90 లో ఉల్లేఖించబడింది.
4. రమ్యాలోకము - p. 19.

"ప్రాతవయినంతనే త్యజింపరు, నవీన
మయినమాత్ర వరింపరు; ప్రియములై, స
హృదయ సేవ్యమానములైనవెల్ల, స్వీక
రించి భావాంబర మలంకరింతు రర్థి."[1]

"ప్రాతగిలిన మాత్రాన భవ్యములుకావు,
నవ్యమైన మాత్రాన నింద్యములు కావు"[2]

నవకవులు హృదయరంజకాలయిన వాటిని ప్రాచీనమయినవయినా గ్రహిస్తారు. ఆకర్షకమైన రమ్యభావాలు, శ్రావ్యమయిన శబ్దరీతి వంటివి ప్రాచీన వాఙ్మయం నుంచి స్వీకరించడానికి నవ్యులు వెనుకాడరు. కాని ఈ అనంతమైన సృష్టివైచిత్ర్యాన్ని స్వయంగా చూచి, అనుభవించి తమదైన అనుభూతిని తమ భాషలో తమకు నచ్చిన రీతిలో వ్యక్తంచేసే స్వేచ్ఛను కోరుకుంటారు. నవ్యులు స్వేచ్ఛాప్రియులు. స్వానుభవ భాష్యాలు చెప్పాలని వీరు వాంఛిస్తారు. అనుభూతి కవితకు ప్రాణం. కవి తనలో కలిగిన అనుభూతిని రసవత్తరంగా హృదయంగమంగా వెల్లడిస్తాడు. ఆ నేర్పే కవిని సామాన్యునికంటె విశిష్టుణ్ణి చేస్తుంది. బిందుప్రాయంగా కవిలో కలిగిన అనుభూతి హృదయం నిండా వ్యాపించి కవితామయం అయేలోపల కవి నేవిధంగా కలచివేస్తుందో రమణీయంగా రాయప్రోలు వారు 'ఈ గీతము'లో ఇలా చెప్తారు :

"జారింది నాలోన
స్వాతి బిందువు భాతి
చిమ్మలై చిలవలై
చెరువులై నిండింది.

తుదిలేని ఆరాట మెదను వేటాడంగ
కదలేని కుతుకంబు కంఠమున్ కబలింప
మనసునంతా లేపి మరుగు మూలలు చూచి
కన్నులన్నీ విప్పి మిన్ను మన్నూ కాంచి

1,2. రమ్యాలోకము. p. 22, 23.

అంటూ 'ఇష్టార్థ వ్యవచ్ఛిన్నా పదావళి కావ్యం' అన్న దండి ఉద్దేశాన్ని సాదరంగా స్వీకరించారు. ఈ విధంగా ప్రాచీన లాక్షణికుల భావాలు కొన్ని చోట్ల కనిపిస్తుంటాయి. అయితే అన్నిటా ప్రాచీనుల మతమే అంగీకారం కాదన్నట్లుగా అక్కడక్కడా నవీనుల ఆలోచనా సరణిని వ్యక్తం చేశారు. నవ్య కవిత్వతత్త్వ నిరూపణ ధ్యేయంగా సాగడం చేతనే రమ్యాలోకము నవ్యకవుల మేనిఫెస్టో (**Manifesto**) గా వర్ణింపబడింది.[1]

"కవికి తాత్త్వికునకు కయ్యంబె సాగెను
బహుదినాలు వాక్ప్రపంచమందు"[2]

అని అనడంలోనూ 'లలితదృష్టి విడిచె లాక్షణికుడు' అని అనడంలోనూ కావ్యవిమర్శలో కొత్త దృక్పథం కావాలనే అభిప్రాయం కనిపిస్తుంది. విమర్శకునికి నవ్యతను గ్రహించే విశాలదృష్టి అవసరమని సుబ్బారావుగారి ఉద్దేశం. విమర్శకులు పాతదా, కొత్తదా అనే ఆలోచనను విడిచి దానిలోని గుణాన్ని మాత్రమే పరీక్షించాలి. ఆ గుణాలు అమోదనీయాలో కాదో నిర్ణయించాలి.

పాత, కొత్తల భేదం కవులకు లేదు. పాత, కొత్త అన్నది మూల సూత్రాలకు వర్తించదు. పాత బంగారంతో కొత్త నగలు చేయించుకున్నటువంటిదే ఈ నవ్యత. ప్రాచీన సాహిత్య వృక్షానికి అంటుమొక్కలే భావగీతాలు. కాలాన్ని అనుసరించి వాఙ్మయం కూడా మారుతుంటుంది అనే అభిప్రాయంతో రాయప్రోలు వారు ఇలా అన్నారు-

---

1. "రాయప్రోలు సుబ్బారావు నవ్యకవులకు ప్రతినిధిగా రమ్యాలోకము అను కావ్య నియమ గ్రంథమును రచించిరి.... ఈ 'రమ్యాలోకము' సుబ్బారావు గారు ఉద్దేశించిన నవ్యకవుల **Manifesto** గా కనపడుతున్నది." దువ్వూరి రామిరెడ్డి - "తెలుగు కవితలో క్రొత్త తెన్నులు" (వ్యాసము) కవికోకిల గ్రంథావళి - p. 168.
2. రమ్యాలోకము - p. 18.

పడి ఉంటుంది. సహృదయ హృదయ రంజకమైన కావ్య మాధుర్యాన్ని గూర్చి చెప్తూ కావ్యం పాడి ఆవు వంటిదని చమత్కరిస్తారు రాయప్రోలువారు.

"పచ్చి పాడియావు వంటిది కావ్యంబు
లేగ గుడిపి చేపు రాగ దువ్వి
పిదుక నమృత మిచ్చు, పొదుగు గ్రుద్దితివేని
కాలు విసరు జున్నుపాలు రావు'[1]

సుబ్బారావుగారి దృష్టిలో కావ్యంలో వాచ్యార్థం కంటె వ్యంగ్యార్థానికే సౌందర్యం ప్రాముఖ్యం ఎక్కువ ఉత్తమకావ్యాలు ధ్వని ప్రధానాలై వ్యంజనా వృత్తిని ఆశ్రయించేవిగా ఉంటాయని వీరి అభిప్రాయం. విషయాన్ని స్పష్టంగా చెప్పడంలో కంటె ధ్వని ప్రధానంగా చెప్పడంలో రమణీయత ఉందనీ, అంతే కాక గూఢత తొలగితే జుగుప్సకలిగే అవకాశం ఉందని రాయప్రోలు వారు భావిస్తారు.

"స్పష్టత లేదని యెద పీ
సృష్టిని విస్పష్టమయిన దేదోయి బుధా!

క్లిష్టావరణము చీలిచి
ఇష్టార్థఫలంబు వెదుకరేమొ సహృదయుల్.'[2]

'గూఢము హృదయం గమగతి
గూఢత మీమాంసకంతకును మూలమగున్
గూఢము రసోదయ స్థితి
గూఢత తొలగన్ జుగుప్స కోల్కొనదా సుధీ!'[3]

---

1. 'తెలుగు బంతి' - వనమాల - p. 23.
2. 'క్షమధ్వమ్' - మిశ్రమంజరి. p. 32.
3. మాధురీ దర్శనమ్ - p. 33.

తలపు దీపము చూప
నలుగడా వెదికాను
వలపు వాకిలి తీయ
వాడలా వేచాను."[1]

స్వాతి బిందువు చెరువై నిండిన విధంగా బిందు పరిమాణంలో ప్రవేశించిన అనుభూతి మనసునిండా నిండుతుంది. అంతులేని ఆరాటం కలిగిస్తుంది. కవి హృదయాన్ని ఆరాటపెట్టిన అనుభూతి రసవంతమై కావ్యరూపం పొందుతుంది. కవి అంతఃకరణంలో ఆనందవల్లిని పూయించి కాయించి సహృదయ రంజకంగా వెలువడుతుంది. కవికి భావాన్ని ఇతరులకు అందించే శక్తి సామర్థ్యాలు సహజం.

ప్రపంచంలోని ప్రాణుల కష్టసుఖాలను భావోద్వేగంతో వర్ణించే కవి భావాలకు ఆలంబన వాక్యం. వాక్య సంధాత అయిన కవి కోరిక ననుసరించి శబ్దం ధ్వనిస్తుంది. సమర్థవంతుడైన కవి వాక్కులో సరళాక్షర సమ్మేళనంలో వాక్యం రాగసౌభాగ్యాన్ని పొందుతుంది.

''పూల కడుపులలో తేనె పోసె నెవడొ!
దాని తీయు నేరుపు తుమ్మెదకు లభించె;
భాషలోని మాధుర్య లావణ్య భావ
సాధు భోగము కవిముఖ సాధ్యమయ్యె.''[2]

అటువంటి సామర్థ్యంతో తన అనుభూతిని సుందరంగా తీర్చిదిద్ది కావ్య స్వరూపాన్ని సృష్టిస్తాడు కవి.

పుష్పం నుంచి వెలువడిన పరిమళం పరిసరాలలో వ్యాపించిన విధంగా కావ్యంలోని శబ్దార్థం అభిధా శక్తిని దాటి లక్షణా, వ్యంజనా శక్తులలోకి ప్రవేశిస్తుందని, ఆ శబ్ద మాధుర్యాన్ని సహృదయులు గ్రహిస్తారని రాయప్రోలు వారి అభిప్రాయం. కావ్యగతమైన రమ్యార్థం ఆస్వాదించేవారి సామర్థ్యం మీద ఆధార

1. 'ఈ గీతము' - వనమాల, p. 20.
2. రమ్యాలోకము, p. 9.

'వదల రీవృత్తపద మృదు బంధమెందు
నవ్యాలు, రసవద్వాక్య సంధానమందు;
సంధులు విసంధులైనను, సాంస్కృతములు
దేశ్యములతోడ సమసించి, తీవెగొనిన.'[1]

కనుక సుబ్బారావుగారి దృష్టిలో చెవికి ఇంపు చేకూర్చే శబ్దజాలం ప్రధానం. "భావకవి భాషాసేవకుడుగాని భాషాద్రోహిగాడు''[2] అని, 'భాషకంటె నవ్యాలకు తపస్సులేద'ని అంటారు రాయప్రోలువారు. లాక్షణికుల దృష్టిలో దోషాలనదగిన విసంధుల వంటివి కూడా శ్రవణసుఖం ముందు లెక్కచేయవలసినవి కావని వీరి విశ్వాసం. పదాల కూర్పులో కౌశలం అవసరం.[3] ఈ శబ్దసౌష్ఠవమే కావ్యానికి శ్రుతిసుభగత్వాన్ని చేకూరుస్తుంది.

---

1. రమ్యాలోకము. p. 20.
2. 'అభినవాంధ్ర కవిపండిత సమ్మేళనము,' ద్వితీయ సమావేశము, రాజమహేంద్రవరము : 28-12-33. అధ్యక్షోపన్యాసము - రాయప్రోలు సుబ్బారావు. భారతి, Feb. 1934.
3. "శయ్య అన నిదియే. ఏ పదము వెంబడి ఏ పదమును కూర్చిన సొబగుగా నుండునో అది శయ్య. దీనినే భామహుడు-
'మాలాకారో రచయితి యథా సాధు విజ్ఞాయ మాలాం
యోజ్యం కవ్యేష్వవహితధియా తద్వ దేవాభిధానం'
అని తెలిపెను. పూలమాలలు కట్టువాడు ఏ పువ్వును ఏ పువ్వుతో జోడించిన బాగుండునో అని విచారించి కట్టునట్లు కవియు ఏ పదమును ఏ పదముతో కలుపవలయునో తెలిసికొని రచింపవలయునని భామహుని అభిప్రాయము. ఈ అభిప్రాయమునే పింగళి సూరన-
'పొసగ ముత్తెపు సరుల్ పోహళించిన రీతి
తమలోన దొరయు శబ్దములు గూర్చి'
అని తన కళాపూర్ణోదయమున తెలిపెను. పాశ్చాత్య మహాకవి Wordsworth 'The choice of the best words in the best place' అని నుడివెను."
'ఆంధ్ర సాహిత్యము – అతిరథ మహారథులు' (వ్యాసము) M. పాండురంగారావు, "శారదా విపంచి" వ్యాస సంపుటి. p. 270.

క్లిష్టావరణాన్ని తొలగించి సహృదయులు తమ కౌశలం కొద్దీ ధ్వన్యర్థాన్ని వెలికితీస్తారు. కావ్యధ్వనిలో సుతారంగా సూక్ష్మంగా రమ్యార్థం భాసిస్తూ ఉంటుంది.

సరళమైన భాష రచనకు రమ్యత కల్గిస్తుంది. భాషలో మృదుత్వం కావ్యానికి ఆహ్లాదం కలిగించే శక్తినిస్తుంది. శ్రావ్యమయిన శబ్దవిధానాన్ని నవ్యులు ఆదరిస్తారు. శ్రవణసుఖాన్ని అభిమానిస్తారు వాక్కు మానవులందరికీ ఉన్న శక్తి. అయితే కవి 'ఛందోవిశుద్ధితో శబ్దసమ్మేళన కుశలుడు.' మహాకవి శ్రవణ సుఖానికి భంగకరాలు, మృదుభావ బాధకాలు, రసభంజకాలు అయిన శబ్దాలను పరిహరిస్తాడు. మనోహరమయిన వాఙ్మయ సృష్టికి మధురమైన భాష అవసరం అని రాయప్రోలువారి ఉద్దేశం.

'చెవికి తీయము చిలుకు శబ్దము -
కంటకింపగు కాంత కల్పన -
కలిసి హృత్కోశమును తడిపే
తొలకరింపులె కావ్యముల్.'[1]

నవ్యులు కావ్యభాషగా జానుతెనుగును గౌరవిస్తారు. జనబాహుళ్య వ్యవహారంలోని సజీవ భాషకు సాహిత్య గౌరవం కలిగించాలని నవ్యుల అభిప్రాయం. సారళ్యం, వ్యావహారిక ప్రయోగం ఉన్న భాష కావ్యభాషగా ఉండాలన్నది వీరి దృక్పథం. నవకవికి శ్రవణ సుభగత్వమే ప్రధానం. భాషకు మాధుర్యాన్ని చేకూర్చి వినసొంపుగా వుంటే అన్యదేశ్యాలయినా, ప్రాచీన వాఙ్మయ ప్రయోగాలయినా సంస్కృతాంధ్ర శబ్దాలయినా నవ్యులు సమానంగానే స్వీకరిస్తారు. ఈ పదాల ఎన్నికలో మధురిమ అర్థగౌరవం ముఖ్యం. సరళాక్షరాల కలయికతో శబ్దానికి మృదుత్వం వస్తుంది. అది లలితమైన ఉచ్చారణతో శ్రవణసుఖాన్ని ఇస్తుంది. తెలుగు భాషకు సహజసౌందర్యంగా అబ్బిన పలుకుబడిని నవ్యులు ఆదరిస్తారు. శ్రవణసుఖానికి భంగకరాలు కానంతవరకు విసంధులను మిశ్రసమాసాలను లెక్క చేయనక్కరలేదని సుబ్బారావుగారి అభిప్రాయం.

1. 'శ్రీరవ్యాత్' - మిశ్రమంజరి, p. 159.

'ప్రకృతియందు రమ్యము కాని వస్తుతతిని,
చిత్రకళలు రమ్యముగ తీర్చెడిని కాన;
హ్లాద రమణీయ కల్పనాపాదనమున
అపసరింత్రు మలిన జుగుప్సాదు లెపుడు.'[1]

అయితే కళలు ఆనందోత్సాహాలను కలిగించడం ముఖ్యమని సుబ్బారావు గారి నిశ్చయం. కనుకనే కొందరు ప్రాచీనులు అభిప్రాయపడినట్లే జుగుప్సా యుతాలయిన వస్తువులను కవులు అధికంగా ఆదరించరని వీరు విశ్వసిస్తారు.

నవ్యకవికి ప్రత్యక్షమే ప్రమాణం. వాగ్వ్రతులయిన కవులు వాగతీతమయి అనుమానప్రమాణానికి సహితం అందీఅందని పరతత్త్వాన్ని[2] వదలి ప్రత్యక్షంగా కనిపించే ప్రకృతినే ప్రమాణంగా గ్రహిస్తారని సుబ్బారావుగారి అభిప్రాయం. అందులోనూ ఈ పృథివినే తల్లిగా, దేవతగా, భక్తితో నవ్యులు ఆశ్రయిస్తా రంటారు రాయప్రోలువారు. వీరు అనేక విధాలుగా అనంతరూపాల్లో ఈ ప్రకృతి ధరిస్తున్న సౌందర్యాన్ని అర్చిస్తారు.

దేన్ని ప్రమాణంగా స్వీకరించినా ఏవస్తువును గ్రహించినా రసపోషకంగా రమణీయకల్పన కావించడం కవి ప్రతిభావిశేషం. రాయప్రోలువారి దృష్టిలో కరుణ, శృంగారాలు ప్రధాన రసాలు.[3]

అని అన్నారు. ఆంగ్లకవి **Shelly** కూడా ఇదే విధంగా భావించాడు. **'Poetry turns all things to loveliness. It exalts the beauty of that which is not beautiful and it adds beauty to that which is deformed.''**
'శారదావిపంచి'. (వ్యాససంపుటి)-**p.** 270-298.

1. రమ్యాలోకము - **p.** 32.
2. "యతోవాచో నివర్తంతే అప్రాప్య మనసాసహ'' అని పరతత్త్వం భావింపబడింది.
3. శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాణగారు కూడా ఇదే విధంగా అభిప్రాయ పడ్డారు. "శృంగారము లేనిచో సృష్టిలేదు. రసములు చెప్పినవారు కూడా శృంగా రమునకు ప్రథమస్థానము నిచ్చిరి........శృంగార రసమును వదలిపెట్టి

"చెవికి చక్కెర పాటయై చవికి చెలిమి
మురిపెముల మూటయై చిత్తమునకు ముదిత
ముద్దులాటయై లాలించి పొత్తుగొను ప్ర
సన్నకావ్య మానందాభిసారిక వలె."[1]

అందువల్లనే రాయప్రోలు వారు 'మొట్టమొదట కావ్య పదం సామాజికులకు శ్రుతిసుఖ మియ్యాలె. పిమ్మట అనురాగంతో - తల్లి బిడ్డనువలె ఉపలాలించాలె. అంతేకాని, కావ్యంలోని అనురాగం మార్జార ప్రణయంలాగా కర్ణకఠోరంగా చిత్త విక్షేపకంగా ధ్వనించకూడదు.... ...చల్లగా చనువు సళుపరించేలాగు వాకులో వాలకంలో విప్పారేటట్లు విరచించాలె"[2] అని అంటారు.

'స్వానుభవభాష్యం'గా వెలసే నవ్య కవిత్వానికి వస్తునియతి లేదు. ఈ సృష్టిలో కవి గ్రహింప కూడని వస్తువు లేదు. కవి తన కౌశలంచేత రాళ్ళను ఏడిపించనూ గలడు, సెలవేళ్ళతో జోల పాడించనూ గలడు- అని రాయప్రోలు వారి నమ్మకం.

ప్రతిభావంతుడైన కవి ఏ నీరస వస్తువునయినా రసవత్తరంగా మార్చ గలడు.[3]

---

1. రామ్యాలోకము - p. 11.
2. రూపనవనీతమ్ - p. 65.
3. "రమ్యం జుగుప్సితముదార మథాఽపి నీచం
ఉగ్రం ప్రసాది గహనం వికృతం చ వస్తు
యద్వాఽప్యవస్తు కవి భావక భావ్యమానం
తన్నాస్తి యన్నరస భావముపైతి లోకే." (దశరూపకం)
ఇటువంటి భావాన్నే అతిప్రాచీన కవి కాళిదాసు, అత్యాధునిక కవి శ్రీశ్రీ కూడా వ్యక్తం చేశారు. కాళిదాసు 'యద్యత్సాధున, చిత్రేస్యాత్ క్రియతే తత్తదన్యథా' అని అంటే, శ్రీశ్రీ-
'కుక్కపిల్లా అగ్గిపుల్లా సబ్బుబిళ్ళా
హీనంగా చూడకు దేన్నీ కవితామయమేనోయ్ అన్నీ'

రాయప్రోలు వారి దృష్టిలో కరుణరసం కూడా ప్రధానమయినదే.

'జన్మ వర్ధన విలయములలో
త్రిగుణములవలె నణగి పెనవడు
శోకమే బ్రహ్మాండ లీలా
బంధమౌనేమో కవీ!'[1]

సాహిత్యంలో రమణీయ కల్పనలకు శోకమే ఆలంబనం అయిందని వీరు భావిస్తారు.[2] కరుణరస ప్రధాన రచనలు హృదయ క్షాళన గావించగలవి. కరుణరస ప్రధాన రచనలలో అన్నిటా శోకమే ప్రధానం అయినా హృదయా వేదనలో స్వల్పభేదం రసానుభూతిలో విశిష్టతను చేకూరుస్తుంది అని రాయప్రోలు వారి నమ్మకం. ప్రాచీన లాక్షణికులు లౌకిక సుఖదుఃఖాలు సుఖదుఃఖాలనే కలిగిస్తున్నా కావ్యంలో దుఃఖం కూడా ఆనందాన్నే కలిగిస్తున్నదని అన్నారు. పాఠకులు కావ్యగతమైన దుఃఖవర్ణనలో రసానందాన్నే అనుభవిస్తారు.

వస్తువును ప్రేమ (ప్రణయ) మయముగా చూచి తత్ప్రణయము నుద్ఘాటించుట నవ్యకవి కర్తవ్యము. దీనినే గ్రంథకర్తగారు సౌందర్యార్చన మనుచున్నారు. వీరి సిద్ధాంతమున సౌందర్యార్చనమే గాని సౌందర్యానుభవము లేదు. వీరికి మోహరహిత శృంగారమే ముఖ్యోపాదేయము." 'రమ్యాలోక సమీక్ష' (వ్యాసము) - కురుగంటి సీతారామయ్య, ఆంధ్ర పత్రిక - ఉగాది సంచిక - 1939.

1. 'శ్రీరవ్యాత్' - మిశ్రమంజరి - p. 162.
2. "....అష్ట కష్టా
లొత్తి వెడలిన రాము శోకము
కావ్యమాయె మహర్షికిన్,
రతిని విధవను చేసి మాసిన
మగని ముందట ఏడిపించెను
అజుని విధురుని చేసి యేడ్పిం
చెను మహాకవి - సత్కవీ!
పెంచి పాలించిన శకుంతల

"కరుణ శృంగారములు రెండే
యితరస ప్రతిపత్తి నందెడి
ఒకటి కలుషము కడుగు; మఱొకటి
కాల్చు కాయము శుద్ధికై".[1]

రసరాజంగా ప్రాచీనులలో కొందరిచేత కీర్తించబడినది శృంగార రసం. శృంగార రసానికి సంభోగ విప్రలంభ భేదాలున్నా రెండింటికీ సంభోగమే పరమావధి. నవ్యులు సంభోగ శృంగారంకంటే వియోగమాధుర్యాన్నే అధికంగా అభిమానిస్తారు. క్షణికమైన సంభోగశృంగారాన్ని దంపతీ నిష్ఠధర్మంగానే గౌరవిస్తారు. కేవలం 'ప్రజాతంతు నిర్వాహ సూత్రంగా' దాన్ని భావిస్తారు. జగన్నాథుని 'మూఢాః సంభోగమిచ్ఛంతి' అనే తత్త్వం వీరికి అభిమానం. కనుకనే నవ్యులు స్త్రీలో మోహమధువును కాక వాత్సల్యాది అమృత గుణాలను గుర్తించి కీర్తించ గలుగుతున్నారు.[2] అంతరంగ సౌందర్యాన్నిదర్శించి ఆరాధించ గలుగుతున్నారు. కనుకనే హృదయ సౌందర్యార్చనే రాయప్రోలువారికి అభిమానంకాని, సౌందర్యానుభవం వీరికి ఆదరణీయం కాదని అనిపిస్తుంది.[3]

నచో మానవజాతి నింతగా కదిలించు నింకొక భావము కలదు. దానిపేరు దుఃఖము. ఈ సృష్టి దుఃఖభూయిష్టమందురు."
'కావ్యానందము' - p. 82, 85.

1. 'శ్రీరమ్యాత్' - మిశ్రమంజరి, p. 162.

2. 'కుల శుభాంగీ పయోధర కుసుమ మందు
మోహమధువె గవేషించె మున్ను సుకవి
సాత్త్విక ప్రేమ కోశ పేశలములయిన
వత్సలామృత రుచులను వలచె నేడు.'
రమ్యాలోకము - p. 37 (నవ్య సాహిత్య పరిషత్తు ప్రచురణ).

3. ...."సర్వరస బీజభూతమని పూర్వులచే నంగీకరింపబడిన శృంగారమందు సంభోగమును తొలఁగించి, యట్లు తొలఁగించిన సాత్త్విక శృంగారమును ప్రణయమనియు, సౌందర్యమనియు (వియోగ) నామమిడి దానిచే ప్రపంచంబు నందంతటనూ చూచుచున్నారు. అట్లు ప్రపంచమునందలి ప్రతి

లతో రాజుల రణదాహం రక్తధారలతో తనిపే మారణసంఘటనలతో, ఘాతా ఘర్షణా, ద్వేషం, ద్రోహం, హింసా, హత్యా అవిభాజ్యంగా పురులెక్కి, ముడిబడి సామాజికులు నిర్ఘాంతపొయ్యే బీభత్స సన్నివేశాలతో రూపకల్పనకు తగిన ఇష్టార్థం ఇముడదు........ జీవితం కేవలం రాక్షసాంశకాదు........ మానవత్వంలో సౌకుమార్య శోభాదులున్నవి. అవి ప్రసన్నంగా పరిణతములు కావాలె. చిత్త ప్రసాదనం పొందాలె. ఆ ప్రయోజనం రూపక ముఖంగా జరుగుతుంది. చాక్షుష క్రతువువలన జనులలోని జంతుత్వము శమించుతుంది. జనులు సుజనులై సుసంస్కృతులై సుధారణాచణులై సమాజమును వినయ విరాజనం చేయాలె. అదీ సాహితీ లక్ష్యం........ చల్లని కల్పనలకే కళలు ఉపకరిస్తవి. హాయి కులికే వేణువూదితే పోట్లకోడె పులకించి నిలబడుతుంది. తప్పెటలు వాయిస్తే మీదబడి త్రొక్కుతుంది."[1] ఇటువంటి ఉద్దేశాలు కలవారు కనుకనే నేమో వీరి ప్రబోధ రచనలలో శుభాన్ని ఆకాంక్షించడం, ఆశాతత్త్వం, ఉత్సాహం నిండి ఉంటాయి. 'ఈన చేసిన ప్రబోధంలోనూ మిగతావారి దానిలోనూ వొక గొప్ప భేదముంది. ఈన ప్రబోధంలో అంతటా ఉత్సాహ ప్రవాహమేకాని దుఃఖం పెతికినాఅగపడదు."[2] కవిత్వంపట్ల ఈ విధమైన నిర్దిష్ట భావాలతో భావకవిత్వోద్యమానికి మార్గదర్శకులై నిలిచారు రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారు.

---

1. రూపనవనీతమ్ - p. 121, p. 68.
2. 'రమ్యాలోక సమీక్ష' (వ్యాసము) కురుగంటి సీతారామయ్య, ఆంధ్రపత్రిక - ఉగాది సంచిక. 1939.

రాయప్రోలు వారి దృష్టిలో కావ్యం హ్లాదైక ప్రధానం. అమంగళం పలకడం వీరి అభిమతం కాదు. సృష్టి మంగళ ప్రదమైనదని రాయప్రోలు వారి నమ్మిక. "హ్లాదైక మయమైన కావ్యమువలన అర్థింపదగిన పరమ ప్రయోజనము ఆనందము. ఆ ఆనందోపాసన కావించువాడే భావకవి."[1] బాధా పరితప్త హృదయాల మీద కావ్యపీయూషం తొలకరిలాగా వర్షించాలి. మనోరంజకత్వం కావ్య రచనకు ప్రధానం. ప్రాణి జన్మ వర్ధనాస్తమయాలలో ఆద్యసూత్రం ఆనందమే. ఈ ప్రకృతి అనంత రూపాల్లో ఆ ఆనందాన్నే ధరిస్తోంది కనుక ఆ ఆనందాన్నే కావ్యాలు ప్రధానం చేసుకోవాలన్న ఆకాంక్ష రాయప్రోలువారిది.

'భగవల్లీలా భాగ్య రూపమగు
ఈ విశ్వంబున జీవుల కెల్లా
ఆనందంబే అమృత సూత్రమని
ప్రాచేతసు డుపపాదించెన్.'[2]

'సౌందర్యమన్నను, రసమన్నను, ఆనందమన్నను మనకు ఏకావరణ జన్యములె. మీరు ఆనంద గీతమునే పాడుడు. ఆనంద సూత్రములనే అల్లుడు. ఆనందమూర్తినే చిత్రింపుడు,'[3] అంటూ ప్రబోధిస్తారు రాయప్రోలువారు. సాహిత్యం మంగళప్రదమైనదిగా ఉండడం రాయప్రోలువారి అభిమతం. "కవులు మంగళమిత్రులు, మాధుర్యోపదేశకులు, లోకానికి మంగళంకావలెను."[4] "ప్రియుడు చచ్చిన ప్రియురాలితో, ప్రియురాలు పోయిన ప్రియునితో పెనబడే అనిష్టగాథ

అంపకాలపు డదరె కణ్వుడు
స్నేహధారణ చెందగా విల
పించె యక్షుడు విరహతన్"

'శ్రీరవ్యాకే' - మిశ్రమంజరి - p. 162 - 163.

1, 3. 'అభినవాంధ్ర కవి పండిత సమ్మేళనము - రాజమహేంద్రవరము, అధ్యక్షోపన్యాసము-రాయప్రోలు సుబ్బారావు.
భారతి - 1934 February.

2. 'కావ్యావతారము' - వనమాల p. 43.

4. 'రూపనవనీతము'- p. 121.

సామాజిక దృక్పథం

రాయప్రోలువారి సామాజిక దృక్పథం

'ఏ నూతన దృష్టిని అలవరచుకుంటే సంఘానికి భావిలో ఎక్కువ నీతి, ఉత్తమగతీ కలుగుతుందో దానిని కవి సూచిస్తాడు. దీనినే, షెల్లీ 'కవులు ప్రపంచంలో నీతిని ప్రచ్ఛన్నంగా తీర్చిదిద్దే శాసనాధికారులు' అన్నాడు. కాని ఎంత ఉత్తమ కవికైనా భవిషత్తు ఎంత ప్రధానమైనా .. భూతవర్తమానాలతో బాంధవ్యం ఉండకపోదు.

భూత కాలం కూర్చిన మహత్తరతనం అతను స్వాయత్తం చేసుకుంటాడు. భవిష్యత్తులోని ఉత్తమమార్గాన సంఘాన్ని నడిపించడం తన నిరంతర లక్ష్యంగా ఎంచుకుంటాడు........ఈ కారణంచేతను ఏ కవి రచనలోనైనాసరే తన సంఘ పరిస్థితులూ తన కాలానికి చెందిన వాతావరణమూ ప్రతిబింబితం కాక మానవు. తన జీవితానికీ, తన సంఘానికి, తన దేశానికీ, తాను జీవించిన కాలానికీ సన్నిహితం కాని కృతికి విలువలేదు.'[1]

రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారు సమాజంలోని సమస్యలను అవగాహన చేసుకుని సామాజిక జీవనతత్త్వాన్వేషణ చేశారు. వీరి కావ్యాలను పరిశీలించినపుడు సమకాలీన సాంఘిక సమస్యలు, పరిస్థితులు దర్శనమిస్తాయి.

ఆనాటి రాజకీయ పరిస్థితుల ప్రేరణతో ప్రబోధ గీతాలనెన్నిటినో రచించి సమకాలికులలో నూతనోత్తేజాన్ని కలిగించిన రాయప్రోలువారి కావ్యాలలో కొన్ని సందర్భాలలో నాటి రాజకీయ పరిస్థితులు సూచింపబడ్డాయి. తెలుగుదేశప్రకృతిని ప్రముఖంగా దర్శింపజేస్తూనే వ్యంగ్యంగా ప్రబోధాన్ని కూడా ఇముడ్చుకున్న కావ్యం 'తెనుగు తోట'. ధ్వనిప్రాయంగా ఆంగ్లేయుల పాలనలో ఉన్న భారత దేశాన్ని సూచిస్తూ దేశరక్షణ కర్తవ్య ప్రబోధం దీనిలో కనబడుతుంది.

---

1. వైతాళికులు - పీఠిక - ముద్దుకృష్ణ. p 3 & 4.

అనే సందర్భంలో విదేశ వస్తు బహిష్కరణోద్యమ ప్రస్తావన కనబడుతుంది.

బాల్య వివాహాలు, వితంతు వివాహాలు, కన్యాశుల్కాలు, వర కట్నాలు, కులమతాల వంటి సాంఘిక కట్టుబాట్ల విషయంలో విశాల దృక్పథం ప్రజలకు ఏర్పడాలని సంఘ సంస్కర్తలు కృషి చేస్తున్న కాలంలోని కవిగా రాయప్రోలు వారి రచనల్లో కొన్ని సామాజిక సమస్యలు ప్రతిఫలించాయి. ఈ సమస్యల ప్రస్తావనలో వీరి సంస్కార హృదయం, విశాల దృష్టి, అభ్యుదయ భావాలు కనబడతాయి.

రాయప్రోలు వారు సనాతన సంప్రదాయాభిమానులయినా ఛాందసులు కారు. గత కాలపు ప్రాభవాలను స్తుతించినా వర్తమాన సమాజంలోని లోటుపాట్లను గుర్తించక పోలేదు. మారుతున్న సంఘ వ్యవస్థను సహృదయ దృష్టితో అవగాహన చేసుకున్న వ్యక్తిగా దర్శన మిస్తారు. దేశ కాలపరిస్థితులబట్టి సమాజంలో మార్పులు సహజం, అవసరం అనే దృష్టి వీరికున్నట్లు తోస్తుంది. సంఘ శ్రేయస్సును కాంక్షించి సంకుచితత్వం తొలగించడం మంచిదన్న అభిప్రాయం వీరి రచనల్లో ధ్వనిస్తుంది. మూఢవిశ్వాసంతో కొన్ని సాంఘికమైన అలవాట్లు. ఆచారాలు దురాచారాలుగా మారాయనే దృష్టి వీరిలో కనబడుతుంది.

ఇటువంటి ఒక ఆచారం కారణంగా ఒక అబల భవిష్యత్ సౌభాగ్యాన్ని కోల్పోయిందన్న బాధ వీరి 'స్నేహలత' రచనలో వ్యక్తం అవుతుంది. స్నేహలత జీవితంలోని దుర్ఘటన వీరిని కదిలించివేసింది. ఒక స్త్రీ కన్నీటి గాథలోని కష్టానికి వీరి హృదయం పొందిన స్పందన స్నేహలతలో స్పష్టం అవుతుంది.

ఈ రచనలో వరకట్నం దురాచారం అనే అభిప్రాయాన్ని స్నేహలత పాత్ర ద్వారా సూచించారు.

'భరత జనయిత్రి సుకృత తపః ఫలమ్ము
లన నుదయమైన యువజను లక్కటకట!

"జొన్నకంకులు పండిన సొగసు చేల
ఎక్కడెక్కడి నుండియో చక్కవచ్చి
వ్రాలుచున్నవి పిట్టలు వేలు వేలు....
చంపకము లెత్తుకొనిపోవు చతురవరుల
తేనెవంచుక పోయెడు మౌనపరుల....
కంచెదీసి త్రోవలు సేయు వంచకులను
తెలియగాలేడు తోటనేవలనగాచు....
పరులు సొరకుండ కంచె కాపాడవలయు...."[1]

ఇటువంటి సందర్భాలలో తెలుగుతోట సహజ సౌందర్యవర్ణనేకాక పరాయి దేశస్థులు భారతదేశ సిరిసంపదలను హస్తగతం చేసుకుంటున్నారన్న ధ్వనికూడా వ్యక్తం అవుతుంది. 'స్నేహలత'లో -

"పంక నిర్మగ్న కంఠమౌ పాడియావు
పగిదినున్నది ఋషులున్న భరతభూమి...."[2]

అన్నపుడు కూడా అన్యాక్రాంతమైన స్వదేశాన్ని గుర్తు చేయడం కనబడుతుంది.

'మాతృ దేశాభిమాన ప్రమాణ బుద్ధి
చేకొని విదేశ వస్తువుల్ తాకమనుచు
భరత పుత్రకు లెందఱెందఱొ వ్రతంబు
బూనినారు....'[3]

---

1. తెనుగుతోట - 5,6,7 ఖండాలు (అభినవ కవిత) p. 322, 323, 324.
2. 'భరతఖండంబు చక్కని పాడియావు
హిందువులు లేగదూడలై యేడ్చుచుండ
తెల్లవారను గడుసరి గొల్లవారు
పితుకుచున్నారు మూతులు బిగియగట్టి' అన్న చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహం గారి పద్యచ్ఛాయ కొంత దీనిలో కనబడుతుంది.
'స్నేహలత' - అభినవ కవిత p. 292.
3. 'స్నేహలత' - అభినవ కవిత p. 305.

'కుచ్చితంబో మచ్చరంబో
అంకురముగా అల్లుకొనె పగ
దాలివలె; సుడిగాలి కెపుడో
మండి గృహమును కాల్చుదే!'[1]

రాజకీయపు కుట్రలు, మతాంతర మాత్సర్యాలు విశ్వమానవ ప్రేమను క్షీణింప చేస్తాయి. ఏ మతావలంబకులయినా పరమతసహనంతో తోటి మానవుల పట్ల ప్రేమాదరాలను పెంపొందించుకోవాలన్నది రాయప్రోలువారి ఆశయం.

'రాష్ట్ర రాష్ట్ర దురాక్రమణలన్
మత మతాంతర మత్సరములన్
ప్రేమమయమగు విశ్వమానవ
గర్భమే గాయాలు పడెన్.'[2]

ఇక కులాన్ని గురించి ఆలోచిస్తే అతిప్రాచీనకాలం నుంచి చాతుర్వర్ణ్య వ్యవస్థ ఉన్నట్లు తెలుస్తోంది. వృత్తి ప్రాధాన్యాన్నిబట్టి ఈ విభాగం ఏర్పడి ఉంటుందనే భావానికి ఆధునిక కాలంలో ప్రచారం హెచ్చింది. ఆధునిక కాలంలో కులపు గోడలు మానవత్వానికి అడ్డుగోడలై నిలిచాయి. స్పర్థలు చోటు చేసుకున్నాయి. అస్పృశ్యత సాంఘిక దురాచారంగా పరిణమించింది. మనుష్యుల మధ్య అసమానత చోటు చేసుకుంది. అసమానత అసహనానికి దారితీసింది. అసహనం, అసంతృప్తి వర్ణాధిక్యాన్ని నిరాకరించేలా చేశాయి. క్రమక్రమంగా నైతిక ప్రమాణాలు దిగజారాయి. దీనివల్ల ప్రజలలో కసి, ద్వేషం పెరిగి, జాతి ఐక్యత భంగపడే అవకాశం కనబడింది.

'జాతి విద్వేషాలు జ్వలియించి చెలగ
కచ్చెకు తొత్తులై కలిసేదు జనులు.'

---

1. 'ఫాల్గుణి' - మిశ్రమంజరి - p. 94.
2. 'భద్రయాత్ర' - మిశ్రమంజరి - p. 24.
3. 'ఏమేమొ పాడేవు' - వనమాల. p. 27.

ఏకేశ్వరమతి లోకము నతికీ
ప్రజా సహోదర బంధము పెంచగ
భగవన్మహమదు ప్రవచించిన ఆ
యుగాది తారణ నొదవేనా ?' 1

దారుణమయిన తపస్సులతో బ్రహ్మర్షులు పరతత్త్వాన్వేషణకు మానవులకు మార్గాన్ని చూపించారు. ఈ పరమార్థం ఎప్పటికయినా మానవులకు ప్రాప్యం కావాలన్నది రాయప్రోలు వారి అభిమతం. తాను దారుణస్థితిలో శిలువమీద మృత్యుముఖంలో ఉండికూడా భూమిమీద ప్రేమరాజ్యం స్థిరపడాలని కోరుకున్న మహనీయుడు జీసను. ఆ ప్రేమరాజ్యం నెలకొనే యుగానికి ఆది అన్నది రావాలని రాయప్రోలువారి ఆకాంక్ష. సర్వమానవ సౌభ్రాత్రం పెంపొంది ఏకేశ్వర భావం లోకంలో వ్యాపించాలని కాంక్షించినవాడు మహమ్మదు. మతాలు వేరైనా భగవంతుడు ఒక్కడే అనే విశ్వాసం వృద్ధిపొందిన యుగానికి ఆరంభం జరగాలన్నది రాయప్రోలు వారి ఆశంస. ఈ విధంగా అన్ని మతాలకు మానవాభ్యుదయమే ధ్యేయమనే రాయప్రోలు వారు ఇక్కడ సూచించారు. చిత్తశుద్ధితో మానవ కల్యాణానికి తోడ్పడ్డం ఏ మతం వారికయినా అభిమతం కావాలి. ఏ మతాన్ని అనుసరించినా తోటిమానవులను నిష్కామంగా ప్రేమించడం ప్రధానం. ఒక మతం అధికం అని భావించి వేరొక మతాన్ని ద్వేషించడం మానవత్వం కాదు. మతద్వేషం మానవుడిలోని కనీసపు జాలి, దయలను కూడా నశింప చేస్తుంది.

'ఊరె నలుప్రక్కలందును నుదయవేళ
కదలి చీమల పుట్టల వెదకి వెదకి
మంచి బియ్యము చల్లు సంసారు లకట
మారినారు మతద్వేష మలినమంటి!'2

ఆ మాలిన్యమయిన మతద్వేషం కారుచిచ్చులాగా వ్యాపించి మానవులలోని మానవత్వాన్ని మంటకలుపుతుంది. కుచ్చితం, మాత్సర్యం పెచ్చుపెరుగుతుంది. జాతి ప్రగతిని దహింప చేస్తుంది.

---

1. 'తారణ' - వనమాల - p. 13, 14.
2. 'బుద్ధదీక్ష' - ఆంధ్రావళి. p 63.

ఈ మహాంధ్రదేశ భగవతీమ తల్లి
నాది నుండి సామ్రాజ్య సమాప్తి దాక;
కులము దడివిరె పొలిమేర గోలబడిరె ?
బోయవలె తల్లి పల్లకీ మోయు మాంధ్ర!"[1]

రెడ్డి, కమ్మ, వెలమ, బ్రాహ్మణ అనే భేదాలు మరిచి మాతృదేశాభ్యుదయానికి పాటుపడాలన్నది రాయప్రోలు వారి ప్రబోధం. దీనిలో కులభేదాలు మరిచి ఐకమత్యం పెంచుకోవాలన్న ఆకాంక్ష కూడా ఉంది.

ఈ కుల వ్యవస్థతో వచ్చిన సాంఘిక దురాచారం అస్పృశ్యత. దాన్ని రూపుమాపటం మానవత్వం. అంటరాని తనం హేయమయిన ఆచారం. కొన్ని కులాల వారిని హీనస్థితిలో ఉంచడం హృదయ కాఠిన్యానికి చిహ్నం అనే విధమైన సానుభూతి వీరిలో వ్యక్తం అయింది.

'అల్లులేక యధోగతి యందు గ్రుంగి
జాతి మాటిన నిమ్న సంజాతమెల్ల
తాకరాదని విడిచిరి దైన్యమునకు'.[2]

సాంఘిక దోషాలను సరిదిద్దడం, మానవత్వపు విలువలకై పోరాడడం విద్యావంతుల ధర్మం. కుల విభేదాల్లోంచి పుట్టిపెరిగిన ఈ సాంఘిక దురన్యాయం విషయంలో సుబ్బారావుగారు తమ విశాలదృక్పథాన్ని ప్రదర్శించారు. అస్పృశ్యులను వెలిగా చూడనవసరంలేదనే సంస్కారభావాన్ని కనబరచారు. సృష్టిలో ఎక్కడ చూసినా ప్రేమ కనబడుతుంది. భగవద్దత్తమయిన జ్ఞానం మానవునికుంది. జ్ఞానాభివృద్ధితో మానవులు సృష్టి సర్వత్రా నిండివున్న ప్రేమను సుస్థిరం చేయాలి గాని పగను రగల్చకూడదు. గాలి ప్రసరించినంత సహజంగా స్వపరభేదరహితంగా ప్రేమ వ్యాపించాలి.

---

1. 'ఆంధ్ర' - ఆంధ్రావళి - p. 32.
2. 'తెనుగులోట' - అభినవ కవిత - p. 331.

జాతి విద్వేషాలు, కులమత కలహాలు సమాజ శ్రేయస్సుకు భంగకరాలు, వాటిని ఆదిలోనే అణచి వేయాలి. రాయప్రోలు వారు కుల వ్యవస్థను గూర్చి చర్చించరు గాని కులమత ద్వేషాలు మాత్రం కూడదని ప్రబోధిస్తారు. సమాజ ప్రగతికి ప్రతిబంధకమయి మానవత్వాన్ని మంట కలిపే కులమత భేదాలు 'సంఘకాయాన్ని' దహిస్తాయని సుబ్బారావుగారి దృఢాభిప్రాయం.

'కుల విభేదము - మత విరోధము
పొటమరించెను స్ఫోటకమువలె.'[1]

'కుల విద్వేషము కుష్ఠు దోషమయి
ప్రాకున్ సంఘకాయంబు.'[2]

అంటూ కులద్వేషాన్ని తీవ్రంగా ఖండించారు. రాయప్రోలువారు. ఏ కులం అన్న ప్రశ్న మాని అందరూ ఏకమై నడవాలన్నదే వీరి ఆశయం, ఏ దేశమయినా ప్రగతి పథంలో పయనించాలంటే ప్రజలంతా కలసికట్టుగా ఒకటై నడవాలి, చరిత్ర చెప్పే సత్యం ఇదే. ప్రత్యేకాంధ్ర రాష్ట్ర అవతరణ ఉద్యమ సందర్భంలో గత చరిత్రను గుర్తుకు తెస్తూ ఈ విషయాన్నే ప్రబోధించారు సుబ్బారావుగారు.

"పూజింపరే రెడ్డి రాజులు వీరశ్రీం
గార హారమ్ములు కాన్కలిచ్చి
సేవింపరే కమ్మ సేనాపతులు శత్రు
రక్త కుంకుమల నరణమొసంగి
వెలయింపరే వెల్మవీరులు బెబ్బులి
బిడ్డలై పరసీమ గొడ్డువోవ
అర్చింపరే బ్రాహ్మణాచార్యు లుభయ
భాషా వ్యవసాయ సస్యమ్ములెత్తి

---

1. 'ఫాల్గుణి' - మిశ్రమంజరి - p. 96.
2. 'పాపమ్' - మిశ్రమంజరి - p. 105.

చండమై మండితే చల్లార్పగా రాదు
కాదోయి ఇది భేద వాదాల కాలంబు.''[1]

అని అంటూ బంగారానికై ప్రాణాలు విడిచే ధనవంతుల కాంక్ష, చీకటి బజార్లలో ధనరాసులు పోగుచేసే వర్తకుల ప్రవర్తన, అధికార్లలో లంచగొండి తనం, దేశభక్తిని కోల్పోయి స్వదేశవినాశానికి దోహదంచేసే రాక్షస స్వభావం మారాలనీ, అప్పుడే సమాజం ప్రగతిపథంలో పయనిస్తుందని సూచించారు. కూటికి గుడ్డకు వాపోయే జనఘోష నాగరిక సమాజాభ్యుదయానికి ఆటంకం అని, అది రగిలి రగిలి ప్రచండమై మండితే దానిని చల్లార్పడం సాధ్యంకాదని అంటారు రాయప్రోలువారు.

'మూడు మూలలమేయు పాడి యావుల పాలు
ఏక భాండము నందు పాకమై పొంగాలె.'[2]

అని ఆంధ్రదేశ సమైక్య భావాన్ని ప్రకటించారు. తెలంగాణా, కోస్తా, రాయలసీమ ప్రాంతాలు మూడూ మూడు విధాలుగా విశిష్టమయినవని, ఆ మూడు ప్రాంతాల ప్రజలు కలసి మెలసి ఏకం కావాలన్న ఆకాంక్ష వెలిబుచ్చారు.

ధాన్యాన్ని దాచిపెట్టి, ధనాన్ని పాతిపెట్టి, లోకాన్ని వ్యాకులపరిచే విధ్వంసకమైన హింసామార్గం మారాలన్నది వీరి అభిప్రాయం. ఘాతుకాలు సడతేరి ప్రజలంతా సుఖపడాలని వీరి ఆకాంక్ష. కనుకనే-

'కాలే కడుపుకు గరిటెడు గంజీ
జారే సిగ్గుకు మూరెడు పాతా
ఎల్లరకందే చల్లని రోజులు
వెలిసే విధమును వెదకండీ.'[3]

---

1. 'ఆంధ్రధనవమి' - మిశ్రమంజరి. p 13
2. 'ఆంధ్రధనవమి' - మిశ్రమంజరి. p. 12.
3. 'తారణ' - వనమాల. p. 13.

'ప్రేమవృత్తికి చండాల భేదమేల
బ్రాహ్మణాగ్రహారమునందు పవలు రేలు
విసరు పవనుడు కడజాతి వీటియందు
తాకలేక వీచునె పక్షతంత్ర జడిమ.'[1]

మానవులమధ్య ప్రేమాదరాలకు కులభేదం అనవసరం అన్న అభిప్రాయం ఇక్కడ వ్యక్తం అవుతుంది. అంటువ్యాధివలె వ్యాపించే విద్వేషాలు విడిచి 'జన సమాజ జీవిత పయఃక్షారమైన మండు హింస'ను పరిమార్చడం మంచిదని రాయప్రోలువారి సూచన. అటువంటి ఉదారత ప్రజలలో కలిగినపుడే సమాజం అభ్యుదయం పొందగలుగుతుంది. మానవ సమాజంలోని మంచిచెడ్డలకు, జాతి అభ్యుదయానికి ప్రజలు సహృదయతతో వ్యవహరించడం అవసరం అంటూ అభ్యుదయ భావాలను కనబరిచారు.

సంఘశ్రేయస్సును దృష్టిలో ఉంచుకుని సమాజ పురోగమనాన్ని అవరోధించే దుష్టశక్తుల నిర్మూలనావశ్యకాన్ని అక్కడక్కడా సూచించారు రాయప్రోలువారు. అధికార వ్యామోహం, ధనదాహం, హింసాప్రవృత్తి, సమరకాంక్షవంటివి ప్రగతికి ఆటంకాలని గుర్తుచేశారు.

''బంగారు పాతళ్ళ ప్రాణాలు విడిచే మ
హా కుబేరుల కాంక్షకాక దిగజారవలె
పెనుచీకటి బజార్ల ధనము రాసులుచేయు
వర్తకుల నడతతో వంకరలు తీరవలె
లంచాలు త్రాగి కల్మషమైన అధికార్ల
ముసుగు బొందల చాళ్ళు మొదలంటు కదలవలె
పుట్టింటికే నిప్పుపెట్టగ రాక్షసుల
ఇనుపగుండెల తిత్తులిగిరించి విరియవలె
కూటికై అల్లాడి గుడ్డకై అట్టాడు
జనఘోష పొగబాటి - రగిలి ప్ర

1. తెనుగుతోట - అభినవ కవిత p 332.

విశ్వసించారు. దానికి మనోబలమూ, ఉత్సాహమూ పెంచుకోవాలని మార్గాన్ని సూచించారు. మంచి మంచిని పెంచుతుందనీ, ఈనాటి శుభం రేపటి శుభానికి కారణం అవుతుందనే నమ్మకంతో-

'గతము రాదాగతము తెలియదు
నేటి శుభములె మనకగున్.'1

అని అంటారు రాయప్రోలువారు.

ఎన్ని ఉత్పాతాలు వచ్చినా, ఈతిబాధలు కలిగినా భవిష్యత్తును ఆశాజనకంగా ఊహిస్తూ మానవుడు ముందుకు సాగుతాడని నమ్మారు రాయప్రోలు వారు. పరిస్థితులు ఎదురయినా ఉత్సాహాన్ని పీడక హృదయౌన్నత్యాన్ని పెంచుకునే ప్రయత్నం చేయాలన్నది వీరి ప్రబోధం. గతానికై చింతిస్తూ భవిష్యత్తుపై నిరాశ వహించడం పురోగమనానికి ఆటంకం అవుతుందనీ, పూర్వకాలంలోని మహోన్నతి క్షీణించిందని బాధపడుతూ నిరాశ నిస్పృహ చెందనవసరంలేదని వీరిఅభిప్రాయం.

"ఉత్సాహప్రభు మంత్రశక్తుల నొకండొక్కండె చాలున్ క్రియా
సత్సంసిద్ధికి, మంత్రమేగెను తపోజ్వాలా స్తమానావధిన్
ఉత్పన్నప్రభుశక్తి క్రమ్మఱదు క్షాత్రోపాస్తి లేమిన్ కలిన్
ఉత్సాహం బొకడే శరణ్యమిక నాత్మోత్థాపన ప్రాప్తికిన్.

ధనధాన్యస్థితి సన్నగిల్లినను విద్యాజ్ఞానదీపంబు లా
ఱిన, మర్యాదలు మాసినన్ ప్రబల దారిద్ర్యంబు పోటెత్తినన్
జన సమ్మేళన సళ్ళినన్, పగలు దంష్ట్రల్ విప్పినన్‌గాని యెం
దు నిరుత్సాహవశుండు గాని నరుడందున్ తత్పునర్భోగముల్'.'2

ఈ సందర్భంలో కార్యదీక్షకు సత్సాధనకు ఉత్సాహం ఆవశ్యకం అనీ, నిరుత్సాహం పొందక ముందుకు సాగినపుడు గత వైభవాన్ని తిరిగి పొందుతారనే దృఢ విశ్వాసాన్ని వ్యక్తం చేశారు సుబ్బారావుగారు. మనోబలంతో ప్రగతి పథంలో పయనిస్తే అభ్యుదయ ప్రాప్తికి అవకాశం ఉందనే నమ్మకంగల వ్యక్తి రాయప్రోలువారు.

---

1. 'సంక్రాంతి సంబరము' - మిశ్రమంజరి. p. 66.
2. 'ఉగాది నివేదన' - వనమాల - p. 15, 16.

'కడుపులు కాలా కన్నులు కుట్టా
పాతిన ధాన్యము దాచిన విత్తము
ప్రజలకు పంచీ పనులకు పెట్టీ
ఇరుగు పొరుగులను అరసికొనండీ.'[1]

అని నిర్మల హృదయంతో సమాజశ్రేయస్సును ఆశించారు. పాలకుండ వంటి సమాజ ప్రగతిని విషపూరితం చేసే పద్ధతి మారే రోజులు రావాలని వీరి కోరిక.

వంటయింటిలో మగ్గిపోయే స్త్రీలకు, రాత్రింబగళ్ళు కాయకష్టంతో 'క్షేత్ర సేవ' చేసే రైతులకూ, బ్రతికినంతకాలం శరీరశ్రమతో గడిపే కష్టజీవులకు, అంటరానివారిగా పరిగణింపబడే దురదృష్టవంతుల కందరికి పుస్తక జ్ఞానం కలిగి, కనీసం 'నా ప్రజలు, నా దేశం' అనే మాత్రం అయినా జ్ఞానం కలగాలని ఆశించారు.[2]

కలతలతో, కక్షలతో, కష్టాలపాలైన లోకాలన్నీ ప్రేమతో ఏకమయి సుఖించాలని వాంఛిస్తూ-

'విరియునే జాతుల విద్వేష తమ మెల్ల
ఆఱునే దేశాల అర్థదాహ మొకింత
మాతృదేశం బిచ్చు మధురాన్న పానాల
స్వేచ్ఛగా సుఖియింతురే యెల్ల ప్రజలు
ఆ యనంతుని లీల లనుభవించుచును?'[3]

అని సంశయాత్మకంగా ప్రశ్నించినా ఆ కాలం వస్తుందనే ఆశ వీరిలో ఉంది. నిష్కల్మషంగా, నిస్వార్థంగా సమాజాభ్యుదయాన్ని వాంఛించిన సుబ్బారావు గారు ఆ చల్లని రోజులు వస్తాయని, చక్కని సమాజం నెలకొంటుందని

1. 'సర్వజిత్' - వనమాల. p. 80.
2. 'పుస్తకము' - ఆంధ్రావళి. p. 23.
3. 'శ్రీ రవీంద్రకవి' - ఆంధ్రావళి. p. 45.

రచనా వైశిష్ట్యం –

ఉక్తివైచిత్ర్యం

మానవజీవితంలో అత్యంత సహజాలయిన కష్టసుఖాల విషయంలో కూడా వీరి దృష్టి ఇంతే. కష్టసుఖాలు వెలుగుచీకట్లలాగా ఒకటివెనుక ఒకటి వచ్చిపోతూ ఉంటాయని, కష్టకాలంలో నిరాశ చెందకూడదనే అభిప్రాయాన్ని వ్యక్తం చేశారు.

"సుఖంబు కష్టముల్, వెన్నెల చీకటుల్ బలెనె వీడక ఒక్కటి వెన్క నొక్కటై
క్రన్నన వచ్చుచుండును నిరాశవహింతురె ఇంత మాత్రకున్."[1]

రాయప్రోలువారు వర్తమానం కంటె మంచి రోజులు భవిష్యత్తులో రాగల వన్న ఆశతో నిరాశ, నిస్పృహ, నిరుత్సాహాలను దూరం చేసుకుని ముందుకు సాగిననాడు జాతి అభ్యుదయాన్ని పొందగలదన్న ఆశాతత్త్వం కలవారు. కనుకనే-

"కలదు కలదధిక ప్రకాశము
తోడ నారీ నరసమాజము
శాంతిగని సుఖియించు కాలము
ఏటికీ గుంజాటనల్?"[2]

అంటూ కలతలు కల్లోలాలు మరిచి, రాబోయే మంచిరోజుల కోసం శాంతితో నిరీక్షించమని ప్రబోధించారు.

రాయప్రోలువారు ఈ విధమైన సామాజిక స్పృహతో రచనలు చేస్తూనే కవిత్వాన్ని ఒక మలుపు తిప్పారు. తమ భావాలను, తాత్త్విక దర్శనాలను కవితామయంగా వెల్లడించడంలో కొత్తదనాన్ని కనబరిచారు.

తమ ఉక్తివైచిత్ర్యంతో రచనా వైశిష్ట్యంతో సుమారు వేయి సంవత్సరాలనుంచి దాదాపుగా ఒకే మార్గంలో పయనిస్తున్న సాహిత్యానికి నూతన మార్గాన్ని చూపారు. భావవ్యక్తీకరణలో చమత్కారాన్ని చూపుతూ తమ కవిత్వానికి నవ్యతాస్ఫూర్తిని కలిగించారు.

---

1. 'లలిత' - అభినవకవిత - p. 201.
2. 'ఆషాఢి' - మిశ్రమంజరి - p. 89.

రచనా వైశిష్ట్యం - ఉక్తివైచిత్ర్యం

రాయప్రోలువారి రచనల్లో ఇతివృత్తం, రచనా విధానం, భావాలు, భావ వ్యక్తీకరణ, ఉపమానాలు, కావ్యభాష ఇలాటి వాటిలో అన్నిటా ప్రత్యేకత కనబడుతుంది. వీరి కావ్యాలలోని ఇతివృత్తాలు అధికంగా సామాజికాలనే చెప్ప వచ్చు. వీటిలోని ఇతివృత్తం సంక్షిప్తంగా ఉంటుంది కనుక కథాకథన శిల్ప చాతుర్యాన్ని ప్రదర్శించిన రచనలుగా ఇవి కనబడవు.

జీవన తత్త్వవివేచనా శీలం అయిన వస్తువును తృణకంకణాది కావ్యాలలో గ్రహించారు. వారు దర్శించిన ప్రేమతత్త్వ స్వరూపాన్ని, స్త్రీ గుణాల ప్రాధా న్యాన్ని వస్తువుగా ఉన్న వీరి కావ్యాలు ఒక ప్రణాళికా బద్ధంగా ఉన్నాయి. ఒక్కొక్క కావ్యం ఒక్కొక్కవిధమైన ప్రేమ లక్షణాన్ని ప్రధానం చేసుకుని కావ్య పరంపర వెలయించడం వీరి రచనల ప్రత్యేక లక్షణంగా పేర్కొనవచ్చు.

సుఖలాలసతకు ప్రతీకలన్న భావాన్ని కొందరికీ, తాత్త్విక దర్శనాన్ని ధ్వనింప చేస్తున్నవన్న భావాన్ని కొందరికీ కలిగింపచేసిన ఉమర్ రుబాయీలను రాయప్రోలువారు మొట్టమొదటిసారిగా తెలుగులోకి 'మధుకలశం' అన్న పేరుతో అనువదించి తెలుగు సాహితీ ప్రియులకు సవ్యరుచులను అందించారు[1]. వస్తు నిర్ణ యంలో ఈ మధుకలశ రచన చక్కని నిదర్శనం.

• తమ సాంఘిక, సాహిత్య దర్శనాలన్నిటి సమీకరణ స్వరూపంగా రమ్యా లోకం, మాధురీ దర్శనం, రూప నవనీతం వంటి రచనలు చేశారు. రూప

---

1. 'ఉమరు రుబాయతును ఆంధ్ర సారస్వత లోకానికి సుపరిచితం చేసిన ఘనత శ్రీ సుబ్బారావుగారిదే. మధుకలశంలోని పద్యాలు మొదట 1924వ సంవత్సరంలో భారతిలో అచ్చయినవి. ఆ తరువాత కొన్ని సంవత్స రాలకు గాని ఇతరుల అనువాదాలు వెలువడలేదు.'
'మధుకలశము' - కొమరగిరి నరసింహారావు - కిన్నెర, మార్చి, 1954.

కాని వీరి కావ్యాల పేర్లలో 'తృణకంకణం', 'జడకుచ్చులు' వంటివి అపూర్వంగా కనబడతాయి.

ఇవి పేరు పెట్టడంలో నవ్యత కాగా పేరు పెట్టకుండా నవ్యత తెచ్చినవి తృణకంకణ కావ్య పాత్రలు. కావ్యంలో పాత్రలుగా గ్రహించడానికి ప్రాచీన కాలం నుంచి కూడా ప్రత్యేక నియమ నిబంధన లేవీ ఉన్నట్లు కనబడవు. పశు పక్ష్యాదులను, నదీ నగాలను సహితం కావ్య పాత్రలుగా ప్రాచీన కవులు కొందరు గ్రహించారు. అయితే కావ్య పాత్రలయినవి చేతనాచేతనాలలో ఏవయినా వాటికి సార్థకమయిన ఒక పేరుపెట్టి వ్యవహరించడం అలవాటు. పశు పక్ష్యాదులకే పేరు పెట్టినపుడు కావ్యంలో ముఖ్యమయిన మానవపాత్రలకు పేర్లుపెట్టి వ్యవహరించడం సహజం. అయితే రాయప్రోలు వారు ఈ అలవాటుకు కొంత భిన్నంగా తృణ కంకణంలో ప్రధాన పాత్రలయిన నాయికా నాయకులకే పేర్లు పెట్టకుండా కావ్య రచన చేయడం సాహిత్య జగత్తులో అపూర్వ విషయంగా చెప్పవచ్చు.

ఇక రచనా విధానాన్ని పరిశీలించి నపుడు నవీనంగా, కొంత ప్రత్యేకంగా కనబడేది కావ్యారంభం. ఇష్టదేవతాస్తుతి, పూర్వకవిస్తుతి, శ్రీకారం వంటివాటితో కావ్యాన్ని ప్రారంభించడం దాదాపు వేయి సంవత్సరాలుగా వస్తున్న ఆంధ్ర సాహిత్య సంప్రదాయం. ఈ ఆచారానికి కొంత భిన్నంగా 'ఓ సుగుణాల వాల' అని వీరి తొలి కావ్యం 'లలిత' ను ప్రారంభించారు. ఆంధ్ర సాహిత్యంలో విషా దాంత రచనలు అంతకు పూర్వం కొద్దికాలం క్రితమే ప్రారంభం అయ్యాయి. కనుక విషాదాంత రచన అప్పటికి సర్వసాధారణం అనడానికి అవకాశం తక్కువ కాబట్టి వీరి రచనలలో విషాదాంతాలు కొంతవరకు కొత్తవి కాగా వీరు విషాదంతో కావ్యాన్ని ప్రారంభించడం అతి నవ్య ప్రయోగం అనవచ్చు. 'లలిత' కావ్యం నాయిక మానసిక వ్యథతో ప్రారంభం కాగా, 'తృణకంకణం' 'అడుగులు బొబ్బ లెత్త....' అని నాయిక శారీరకమైన శ్రమను సూచిస్తూ ప్రారంభింపబడింది. 'స్నేహలత'లో విషాదాంతాన్ని దృష్టిలో పెట్టుకుని,

'నిత్య సంధ్యాకుమారీ మణీమతల్లి
కట్టు చీర చెఱంగులు కాలు పోల్కి—

నవనీతం పూర్తిగా సంవాదాత్మకమయిన రచన అనడానికి గాని, సంప్రదాయ సిద్ధమైన నాటక లక్షణాలు ఉన్న దృశ్య కావ్యంగా గాని చెప్పడానికి అవకాశం లేని విధంగా ఆ రెంటికీ నడుమ నిల్చింది.[1] రసపోషణ, కథాకథనం వంటి వాటికి దీనిలో ఎక్కువ ప్రాధాన్యం కనబడదు. భావాన్ని అభివ్యక్తం చేయడానికి ఏర్పడిన సంవాదరూపకమయిన కల్పనగా దీనిని చెప్పవచ్చు. ఈ విధంగా రూప నవనీతమ్‌లో వస్తువులోనే కాక స్వరూపంలో కూడా ప్రత్యేకత ఉంది.

ఇక ఖండికలలో విస్తృతమైన వస్తు వైవిధ్యాన్ని ప్రదర్శించారు. 'పులియాకు' నుండి 'పూజ' ల వరకు ఎన్నో విషయాలు వీరి కవితా వస్తువులుగా కనబడతాయి. 'పులియాకు' వంటి నీరస వస్తువుపై రసవత్తరమైన రచన చేసి తమ సౌందర్య దృష్టిని స్పష్టం చేశారు. స్మృతి గీతాలు, స్తుతి గీతాలు వంటివి ఆనాటికి నవ్యవస్తువులే అని చెప్పవచ్చు. 'పాలబాన', 'కాపుకన్నె', 'చిల్క', 'కోయిల', 'మేఘమాల', 'తిలకము', 'పూవు' వంటి ఎన్నో విషయాలు వీరి కవితా వస్తువులు. దేశమాతను, తెలుగు తల్లిని, ప్రబోధాన్ని ప్రధానం చేసుకున్న రచనలు సహితం ఉన్నాయి. సామాన్యుల జీవితాన్ని, సాధారణ సంఘటనలను, సర్వసాధారణ ప్రకృతి సంపదను వస్తువులుగా గ్రహించి కొన్ని ఖండికలలో నిసర్గ రమణీయంగా చిత్రించారు. ప్రధాన కావ్యాలకు వీరు ఏర్పరచుకున్న ప్రణాళిక ఒకటి ఉంది కాని, వీరి ఖండికలకు వస్తునియతి లేదు. వీరిని కదిలించిన అనుభూతులు, సంఘటనలు, సన్నివేశాలు ఏవయినా వీరికి కవితా వస్తువులే అయ్యాయి. ఈ విధంగా వస్తు వైవిధ్యానికి, వస్తు నవ్యతకు చిహ్నాలుగా వీరి రచనలు నిలబడతాయి.

వస్తువును గ్రహించడంలోనేకాక కావ్యానికి పేరు పెట్టడంలోకూడా కొంత నవ్యత కనబరిచారు. కావ్యాలలోని ప్రధాన పాత్రల పేర్లో, ప్రధాన సంఘటనలు లేక సన్నివేశాల పేర్లో కావ్యానికి పెట్టడం అధికప్రచారంలో ఉన్న సంప్రదాయం.

---

1. "పాత్రలు, ప్రవేశ నిష్క్రమణలు, రంగములు ఇలాటి విభాగీకరణం ఈ రచనకు రూపకచ్ఛాయ నిచ్చింది. కాని ఇది రసానుపాదకమయిన దృశ్యబంధము కాదు. భావాభి వ్యంజకమయిన కల్పనగా కాంక్షితమైన రచన." 'రూప నవనీతమ్' - నివేదన-రాయప్రోలు సుబ్బారావు.

అనే పద్యాన్ని ద్రౌపదితో రెండు సందర్భాలలో పలికిస్తాడు. కీచకునితో పరుష వాక్యాలు పలికే సందర్భంలో ఒకసారి, తిరిగి ద్రౌపది భీమసేనునితో తన భంగపాటును చెప్పి పరితపించే సందర్భంలో ఒకసారి పునరుక్తిగా అదే పద్యం వాడబడింది. ఈ విధంగా రెండుసార్లు పలికించి ఔచిత్యాన్ని, నాటకీయతను పోషించి ఆ భావానికీ ఆ సందర్భానికీ వన్నె తెచ్చాడు తిక్కన సోమయాజి.

రాయప్రోలువారు 'స్నేహలత' అగ్నికి ఆహుతి అవుతున్న సందర్భంలో వివిధ ఉపమానాలను ప్రయోగిస్తూ చివరి రెండు పాదాలను పునరుక్తిచేసి నవీనంగా చెప్పారు.[1] ఈ విధానం రచనకు కేవలం నవ్యత నాపాదించడమే కాక ఆ సందర్భానికీ సన్నివేశానికీ బలాన్ని చేకూర్చింది. ఈ విధంగా సాదృశ్య పరంపరతో సన్నివేశాన్ని పఠితకు ప్రత్యక్షం చేయడమే కాక ఆ ఘట్టానికి కరుణ రస స్ఫూర్తిని కలిగించారు. వార్తా పత్రికలలో ప్రచురితమైన ఒక అబల ఆహుతి వార్త కవితాపరమైన భావావేశంతో రసమయమై స్థిరపడడానికి ఈ వర్ణన దోహదం చేసింది.

---

1. విరియు చెంగల్వ పూవుల చెరువు నందు
కులుకు రాయంచ కన్నియ కొదమ పగిది
చూడదలపించె భావవిశుద్ధ వీధి
దహనులో నున్న స్నేహలతామ తల్లి!

ఈ పద్యంలోని చివరి రెండు పాదాలను తిరిగి తిరిగి ఎనిమిది రకాల ఉపమానాలతో ప్రయోగించారు.

తామ్ర పర్ణీ నవారుణోదకములోన
పొదచు తెలియాణి ముత్యాల బొమ్మబోలి....
మామిడి చిగుళ్ళ నిగనిగల్ మలయు సెజ్జ
చెదరు ధవళోత్తరీయంపు చెఱగు వరుస....
పండు పగడాల రాశిలో బడి భ్రమించు
నిండు జాబిల్లిరేక నా నిర్మలముగ ....
లిఖిత కుంకుమ రంగవల్లికల నడుమ

ఆస్తగిరి మస్తకమున సస్తకాంతి
కాయుడగు సూర్యభగవాను డాయె లలమె.'[1]

అని అశుభ సూచకమైన వర్ణనతో ప్రారంభించారు. ఈ విధంగా శ్రీకార ప్రారంభం లేకపోగా విషాదాన్ని సూచిస్తూ ప్రారంభించడం నవ్య మార్గం అన వచ్చు.

పూర్వ కవులపై వీరికి అభిమానం అధికంగా ఉన్నప్పటికీ కావ్యాదిలో పూర్వకవులను స్తుతించిన సందర్భాలు తక్కువ అని చెప్పవచ్చు. రమ్యాలోకంలో-

"మామిడి కొమ్మ మీద కలమంత్ర
పరాయణుడైన కోకిల
స్వామికి మ్రొక్కి.... ..."[2]

అని ధ్వన్యాత్మకంగా వాల్మీకిని స్ఫురింపచేస్తూ స్తుతించడం పూర్వ కవి స్తుతి విధానంలో ప్రత్యేకంగా కనబడుతుంది. అలంకారాలలో మాలోపమాలంకారము ప్రాచీనమే అయినా పద్యపాద పునరుక్తితో ఉపమా మాలికను ప్రయోగించడం రాయప్రోలువారు అనుసరించిన నవ్యవిధానం. ఒకే పద్యంకాని పద్య పాదాలు కాని పునరుక్తిగా ప్రయోగించడం ప్రాచీన ఆంధ్ర సాహిత్యంలో అసలు లేదనలేము గాని అధికంగా కనబడదు. తిక్కన సోమయాజి మహాభారతంలో—

'దుర్వారోద్యమ బాహువిక్రమ రసాస్తోక ప్రతాప స్ఫుర
ద్గర్వాంధ ప్రతి వీర నిర్మథన విద్యాపారగుల్ మత్పతుల్
గీర్వాణాకృతు లేవు రిద్దు నిను దోర్లీలన్ వెసంగిట్టి గం
ధర్వుల్ మానము బ్రాణముం గొనుట తథ్యం బెమ్మెయిం గీచకా'"[3]

1. 'స్నేహలత' - మొదటి పద్యం.
2. రమ్యాలోకము - p. 2.
3. శ్రీమదాంధ్ర మహాభారతము - విరాటపర్వము - ద్వితీయ ఆశ్వాసము 55 వ పద్యం; 172 వ పద్యం.

వక్రోక్తి వీరి కవితాంశానికి జీవం అని అనిపిస్తుంది.[1] పదప్రయోగంలోని విశిష్టత వల్ల ఆ పదజాలం సమాహారంగా వాచ్యార్థానికి అతీతంగా రమణీయ భావ ప్రపంచాన్ని సృష్టిస్తుంది. ఉదాహరణకు—

"తళుకు కప్రంపు పాతరలు తీసినయట్లు
శ్రీగంధ భాండముల్ చిందినట్లు
పచ్చికుంకుమ పువ్వు పంటకోసినయట్లు
పన్నీటి గడ్డలు పగిలినట్లు
అగరు వృక్షమదంబు పిగిలి పిచ్చిలినట్లు
కస్తూరి కోశముల్ కరిగినట్లు
పునుగుపిండి దుమారముల్ రేగినట్టులు
పూలు తావుల నెగబోసినట్లు

ప్రేమరూపనా నారక్త బింబనముల
దిద్దినావు రచించి చిత్రించి ఆల
పించి అభినయించి వచః ప్రపంచమందు[2]...."

ఈ సందర్భంలో రచించి, చిత్రించి, ఆలపించి, అభినయించి అన్న క్రియలకు పై పాదాలలో వాటికి ఉపయోగించిన ఉపమానాలకు సమాన ధర్మం

1. "రాయప్రోలు కవిత్వంలో కీలకం వక్రోక్తి.... ఈ విచిత్ర శబ్ద ప్రయోగ కళ ఒక ఆకర్షణీయ జగత్తును, ఒక రమణీయ వ్యవహారాన్ని సృష్టిస్తోంది.... ఈ ఆకర్షణీయ జగద్వ్యవహారం అంతా శబ్దము యొక్క లక్షణాశక్తి నాశ్రయించి ఉద్భవించినదే. ఇదే రాయప్రోలు సృష్టించిన నవ్య ప్రపంచ పంచప్రాణ లక్షణం. ఇది తెలుగులో తత్పూర్వం అప్రధానమూ లేక క్వాచిత్కమూ, లేక మృగ్యమూ గనక నిజమైన కవిత తెలుగులో 11 వ శతాబ్దిలో కాక 20 వ శతాబ్దిలోనే మొలకెత్తింది. ఈ మొలక పేరే రాయప్రోలు సుబ్బారావు." గుంటూరు శేషేంద్రశర్మ - విమర్శిని 4, p. 112 - 113.

2. రవీంద్రుని అస్తమయము - వనమాల p 55

భావాన్ని చెప్పడంలోనే కవి సామర్థ్యం వ్యక్తం అవుతుంది. భావం పాతదే అయినా చెప్పే విధానంలో కవి ప్రత్యేకత కనబడుతుంది. కనుకనే రాయప్రోలు వారు-

'కలదు కాదె అనుక్తంబు గ్రథనమందు'[1]

అని అన్నారు. గ్రథనం విషయాన్ని అనుక్తంగా, అపూర్వంగా మలచి నవ్యతాస్ఫూర్తిని కలిగిస్తుంది. శబ్దాలు కాని వాటి అర్థాలు కాని కొత్తగా వీరు సృష్టించినవి కావు. కాని, శబ్దప్రయోగకౌశలంతో వీరు నవ్యత సాధించారన వచ్చు.[2] వీరు ఉక్తి వైచిత్ర్యంతో భావవ్యక్తీకరణలో కొత్తదనాన్ని చూపారు.

తీర్చినట్టి కర్పూర లతిక విధాన....
ప్రజ్వలించు జీవౌషధీవనమునందు
రంజిలెడి తెల్లని సుధాసరసి విధాన....
సుభగ తాంబూల రససాంద్ర సుషమ మధ్య
నొత్తు తెలినవ్వు రేకల గుత్తి మాద్రి....
కనక కదళీదళంబులు గప్పికొనిన
పారిజాత ప్రసవ మాలభంగి ..."
'స్నేహలత' - p. 300, 301. (అభినవ కవిత)

1. రమ్యాలోకము.
2. "వీళ్ళు నూతనపదాలను సృష్టించినారా ? లేదు ...ఉన్న పదాలకు ఉన్న అర్థముకంటె భిన్నార్థములు కల్పించినారా? లేదు. ప్రతిదానికీ సహజమైన అభిధార్థమూ అది పట్టకపోతే ఉండే లక్షణార్థమూ అట్లాగే ఇన్నవి. పోనీ వ్యంజననేమైనా యెక్కువగా వాడి పదాలకూ పదబంధాలకూ నూతన రసవంతమైన అర్థాలను సహృదయులలో కలుగజేసినారా అంటే వీళ్ళలో వ్యంగ్యం కంటే వాచ్యమెక్కువ. అవే పదాలై అవే అర్థాలైతే యిక నవ్యత యెక్కడ ఉన్నది ? వాటి గ్రథనములో ఉన్నది - విశేషమూ నవ్యతానూ. ఈ గ్రథనమువల్ల పదసమ్మేళనానికి ఒక అపూర్వతా నవ్యతా వస్తున్నది."
నవ్యాంధ్ర సాహిత్య వీధులు - కురుగంటి సీతారామయ్య. p. 596.

'పసుపు బూసింది తరులెల్ల విసరుచుండ.'[1]
'చూపులను పాలవెన్నెల జున్ను తేఱు.'[2]
'చీకటి జడల్ ముడుల్ విచ్చి చిందులాడె.'[3]
'కన్నెవిరులు సమర్తాడు కాలమందు.'[4]

ఇటువంటి సందర్భాలలో వీరి భావాభివ్యక్తిలోని నవ్యత స్పష్టం అవుతుంది. వీరు చెప్పిన భావాలలో కొన్ని పాతవే కావచ్చు. ప్రాచీన ప్రయోగాలలో కనబడేవేకావచ్చు. కాని వాటిని వ్యక్తం చేయడంలో వీరి పదప్రయోగం వాటికి కొత్తదనం కలిగిస్తుంది.

వెదుళ్ళలోనుండి గాలి వీచినపుడు వెలువడిన శబ్దాన్ని సంగీతధ్వనిగా వర్ణన చేయడం ప్రాచీనం కావచ్చు; కాని 'నవ్వుచు పండువెదుళ్ళు పాడసాగె'[5] అని వర్ణించడం నవీనంగా కనబడుతుంది.

చంద్రునితో ముఖాన్ని పోల్చడం అతిప్రాచీన ఉపమానం. ఈ ఉపమానాన్ని ఎన్నోవిధాలుగా కవులు అనేక అలంకారాల ద్వారా వ్యక్తపరిచారు. ఉపమేయం అయిన వ్యక్తి ముఖ సౌందర్యం ముందు చంద్రుడు ఓడిపోతాడన్న భావవ్యక్తీకరణ కూడా వాటిలో ఒకటి. ఇటువంటి విధానాన్నే అవలంబించి అదే భావాన్ని చెప్పినప్పటికీ,

'సిరి సిరి జాబిల్లి చెరిపేటి మోము
పాసిన పుష్పమై మాసెరా తండ్రి.'[6]

అని జాబిల్లి అందాన్ని చెరిపిన ముఖంగా చెప్పడంలో నవ్యత చేకూరింది.

1. 'తెనుగుతోట' -అభినవ కవిత - p. 319.
2. 'అమృతవార్త' - 'జడకుచ్చులు' - p. 164.
3. 'ఎవరు' - 'జడకుచ్చులు' - p. 132.
4. 'స్వప్నకుమారము' - p. 9.
5. జన్మాష్టమి - వనమాల - p. 71.
6. మిశ్రమంజరి - p. 75.

గాని, చెప్పుకోదగిన సామ్యంగాని వాచ్యార్థంవల్ల అధికంగా కనబడదు. కాని ఆ ఉపమానాలు సృష్టించిన ఒక మధుర భావం మనోహరంగా ఆ క్రియలకు అన్వయించి విషయాన్ని అనుక్తంగా చేసింది. ఇదే విధంగా,

"పాల క్రొమ్మీగడల్ పచ్చి వెన్నయి విచ్చి
తీయని నునుపూసలాయెనేమొ?
కమ్మని మకరంద కణములు స్నేహించి
చిన్నారి పలుకులై చిక్కెనేమొ?
పూల లావణ్యంబు పొంగి చక్కదనాల
పిండెలై రుచులెచ్చి పెరిగెనేమొ?
సెలయేటి యొయ్యాల కులుకు టొయ్యారముల్
ముద్దుముచ్చటలయి ముదిరెనేమొ?
పాటకును పద్యమునకు నమ్రముగ నొదిగి
చవికి చాతుర్యమునకు సాజముగ సాగి
పోరునకు పొత్తునకు చాలి పొంది పొసగు
మా తెనుగుతల్లి మెడకిదే మల్లెదండ"[1]

అంటూ భాషాసామర్థ్యాన్ని, మాధుర్యాన్ని స్మరించారు. ఈ సందర్భంలో సహితం సీసపద్యంలోని నాలుగు పాదాలలోని భావం తెనుగు భాషా మాధుర్యాన్ని చవి చూపుతుంది. కాని, ప్రతి పదానికి వాచ్యార్థాన్ని గ్రహించి, అన్వయించబోతే ఆ భావమాధుర్యం తగ్గిపోతుంది.

'కాళిదాసుని భణితి కళలు సమర్తాడె.'[2]
'తమసా తరంగవతికిన్ పొడకట్టె సమర్త చిన్నెలు.'[3]
'వెన్నెలలు నిద్రవోయెడు వేళయ్యె.'[4]

1. తెనుగుమాన్యము - ఆంధ్రావళి - p. 39.
2. 'నమోవాకమ్' - మిశ్రమంజరి - p. XI.
3. 'జన్మాష్టమి' - వనమాల - p. 71.
4. 'తెనుగుతోట' - అభినవకవిత - p. 336.

గించడం విశిష్టంగా కనబడుతుంది. ఇదేవిధంగా రువ్వడం, మేయడం, ఉదారం, కారాడటం, నానడం, పిదకడం, కవుగిలించడం, విందులాడడం మొదలైన పదాలు ప్రయోగించిన సందర్భాలు కొన్ని నవీనంగా కనబడతాయి.[1]

వీరి రచనకు నవ్యతను చేకూర్చిన మరొక లక్షణం లింగాలను సూచించే శబ్దప్రయోగం. కొన్ని స్త్రీలింగపదాలకు పులింగ పదాలను, కొన్ని నపుంసక లింగపదాలకు స్త్రీలింగ సూచక శబ్దాలు జోడించి ప్రయోగించడంలో విచిత్రమైన అందం చేకూరింది.

---

1. 'చలుదుల పాటలు రువ్వుకొనుచు' - 'కోలాటము' - కన్నెపాటలు p 12.
'మొగిలుమేసే ప్రభాతములందు కొండలన్' - 'మేఘమాల' జడకుచ్చులు p. 127.
'గొల్లని యుదారపుటీలలో' - 'కోయిల' - జడకుచ్చులు - p. 143.
'కోర్కెలు లోలోన నానసాగె' - 'లలిత' అభినవకవిత p. 219.
'కనులు కనులు కవుగిలింప' - 'చెమ్మచెక్క' - కన్నెపాటలు p. 9.
'వ్రేళ్ళు వ్రేళ్ళతో విందులాడగా' - 'నాలుగు స్తంభాలాట' కన్నెపాటలు p. 10.
'చక్కని యందము పుక్కిలింతలై" - 'వరలక్ష్మివ్రతము' కన్నెపాటలు p. 35.
'పాటకయి కారాడె కోకిల' - 'బ్రహ్మముడి' -మిశ్రమంజరి p. 128.
'అందాలు పిదికేటి సందె సంపంగి' - 'వసంతము' ఆంధ్రావళి p. 68.
'నవ్వు రవ్వలు చిమ్మగన్' - 'పల్లెపడుచు' మిశ్రమంజరి p. 142.
'గంటలు మెడలందు ఘల్లని ఎడాపెడ మ్రోయగ' - 'కోయిల' - జడకుచ్చులు p. 143.
'రాలన్ చక్కదనాల నవ్వు' - కష్టకము' అభినవకవిత p. 259.
'అందముల్ నలగని ... కమలం' - 'కష్టకము' అభినవకవిత p. 270
'కొంత తాపము తునియన్' - 'లలిత' అభినవకవిత p. 214.

ఒక వ్యక్తిని గూర్చి చెప్పడంలో 'ఏ ముహూర్తాన పుట్టాడో' అనీ, 'ఏ నక్షత్రాన పుట్టాడో' అనీ అనడం లోకవ్యవహారం. ఇటువంటి భావాన్నే 'మీ యమ్మ ఏ తారచాయలో నినుగాంచె'[1] అన్న ప్రయోగం ఆ భావాన్ని అనుకృతంగా చేసింది. ఇదే పద్ధతిలో 'జోతిర్మయం వాఙ్మయం' అన్న ఆర్యోక్తి ఛాయలో సాహిత్యం తేజోవంతమన్న భావాన్ని ఇమిడ్చి - 'ఇంటింట దేశిసాహిత్య దీపములతో' అని ప్రయోగించారు. దేశి సాహిత్య దీపాలనే పదజాలం పాత భావానికే కొత్త అందాన్ని తెచ్చింది.

వీరి రచనలో మరొక ప్రత్యేకత ఒక భావవ్యక్తీకరణకు ప్రసిద్ధంగా ప్రచారంలో ఉన్న కొన్ని పదాలను, పదబంధాలను వేరే భావాన్ని చెప్పడానికి ప్రయోగించడం. 'ఫక్కున' అన్న పదం నవ్వడానికి ప్రయోగించడం అధికంగా కనబడుతుంది. అయితే రాయప్రోలువారు దానిని తలుపు తెరవడానికి వాడడం కొత్తగా కనిపిస్తుంది. 'పడకటింటి తలుపు ఫక్కున తెరచి'[2] అన్న ప్రయోగం విచిత్రంగా ధ్వనిస్తుంది. అదే రకంగా కెవ్వున అన్నది కేకవేయడానికి, చిన్న పిల్లల ఏడుపుకు వాడడం ప్రసిద్ధం. 'కెవ్వుకెవ్వున నవ్వు పక్షినిచయయుంబు',[3] 'కెవ్వున నొయారపు కూజితము ల్వెలార్చు చా కొదమ శుకంబు వోయె'[4]- అన్న ప్రయోగాలలో (కొదమ శుకం అన్న పదబంధం) పక్షులు చేసేధ్వనిని నవ్వడంగా భావించడంతోపాటు, ఒయారపు కూజితం కెవ్వున ధ్వనించిందనడం, కెవ్వున నవ్వడం అన్న భావవ్యక్తీకరణలు నవ్యత నాపాదించాయి. కుచ్చెళ్ళ 'పెళ పెళకును క్రుంగి'[5] అన్న సందర్భంలో 'పెళ పెళ' అన్నది చీరకుచ్చెళ్ళకు వాడడం అంత ప్రసిద్ధం కాదు. 'క్రక్కడం' అన్న క్రియను విషం క్రక్కడం, ఆగ్రహం వెళ్ళగ్రక్కడం అన్న విధంగా ప్రయోగించడం ప్రసిద్ధం కాగా ఆ క్రియా పదాన్ని అందానికి చేర్చి 'రెక్కల నందాలు గ్రక్కేటి పూవ'[6] - అని ప్రయో

1. 'అడివోరి చిన్నాడు' - వనమాల - p. 59.
2. 'గీతాందేహి' - జడకుచ్చులు - p. 111.
3. 'వసంత వికాసము' - జడకుచ్చులు - p. 121.
4. కష్టకమల - అభినవ కవిత p. 262.
5. 'గీతాందేహి' - జడకుచ్చులు p. 111
6. 'పూవు' - జడకుచ్చులు - p. 125.

'వెండి లాంతరు వెలిగించి వెడలె రజని.'[1]

'నీలగిరులను బట్టబయలున
పెరుగుముద్దలు పంచు శారద....'[2]

'జున్నుగడ్డల భంగి చుక్కల
వెన్నెలను పెరుగన్నమట్టుల
మ్రింగె దెయ్యము వంటి చీకటి....'[3]

చంద్రుని లాంతరుగా భావన చేయడానికి తోడు 'రజని' అన్న స్త్రీ లింగ శబ్ద ప్రయోగం దానికి మరింత సౌందర్యాన్ని ఆపాదించి అభిసారికను స్ఫురింప జేస్తుంది. వెన్నెలను తత్పూర్వం ఎందరో కవులు ఎన్నో విధాలుగా వర్ణించారు. కాని, పెరుగన్నంగా భావించడం అపూర్వం.

'మొగ్గనవ్వె రెక్కలు విచ్చు - పొట్టపగల
నవ్వె శుక్తి ముత్యంబులన్ రువ్వు - చెట్లు
నవ్వె లేత కేంపుల వాయనంబు లెత్తు
శబ్దములు నవ్వె అర్థకోశముల తెరుచు.'[4]

మొగ్గవిచ్చి పువ్వుగా మారడం, చెట్లు చిగర్చడం, శబ్దం సహజ శక్తితో అర్థాన్ని స్ఫురింపచేయడం వంటి వాటిని నవ్వడంగా భావన చేసి చమత్కరించారు. ఈ సందర్భంలో వీరి భావ వైశిష్ట్యం స్పష్టం అవుతున్నది.

సామాన్యుని దృష్టికి కవి దృష్టికి ఉన్న భేదాలలో ముఖ్యమయినది భావుకత. భావుకుడయిన కవి, సామాన్యునికి సాధారణం అనిపించిన విషయాన్ని తన కల్పనాసామర్థ్యంతో అసాధారణంగా, రసవత్తరంగా సృష్టిస్తాడు. ఉదాహరణకు-

---

1. 'పెండ్లి లగ్నం' - మిశ్రమంజరి. p. 57.
2. 'నవరాత్రి' - మిశ్రమంజరి. p. 72.
3. 'మంగళమాషమ్' - మిశ్రమంజరి p. 46.
4. 'ఏరుడు పూలు' - మిశ్రమంజరి. p. 99.

ప్రాచీన ప్రయోగాలలో పుంలింగంగా అధికప్రచారంలోవున్న భ్రమరాన్ని రాయప్రోలువారు మిళిందకన్య, భ్రమరబాల, తుమ్మెద పడుచు, భృంగపుత్రి అంటూ స్త్రీలింగంగా ప్రయోగించడం ప్రత్యేకంగా నవ్యత చేకూర్చింది.

జడపదార్థం అయిన మేఘాన్ని మేఘుడు అనడం ప్రసిద్ధంకాగా 'నీరద సుత' అని స్త్రీలింగంగా ప్రయోగించడం, వేణువుకు 'కలికి వేణువు'అని స్త్రీవాచకాన్ని చేర్చడం నవ్యప్రయోగాలుగా చెప్పవచ్చు.

భూమిని స్త్రీగా సంప్రదాయానుసారం భావన చేసినప్పటికీ, పచ్చికను వర్ణించే సందర్భంలో 'కోడెతనంపుజిగి' అని పుంలింగ సూచకశబ్ద ప్రయోగం కొత్తగా కనబడుతుంది. ఆడత్రాచు, నాగకన్య అని స్త్రీలింగపరంగా సర్పాలను చెప్పడం ఉన్నప్పటికీ, 'త్రాచుగుబ్బెతలు' అని 'గుబ్బెత' శబ్దాన్ని ప్రయోగించడం కొంత వైచిత్ర్యాన్ని కలిగిస్తున్నది. ఇదేవిధంగా వీరు చేసిన మరికొన్ని సమాసాలు 'జింకపడంతి', 'కురంగకన్య', 'కుమారహరిణి', 'గువ్వపడతి', 'కలికి కోయిల', 'కోడెకోయిల', 'కోకిలబాల' 'కలికి పూగుత్తి', 'కలికితీగెలు', 'ముదితవీచి', 'కౌదమవనము', 'కౌదమశుకం' 'పులుగు పొలతులు' వంటివి వీరి రచనకు కొత్తదనాన్ని చేకూర్చాయి.

ఇవి తిర్యగ్జడాలకు సంబంధించినవికాగా మానవపరంగా 'చెలి' అన్న సంబోధం విశిష్టంగా కనబడుతుంది. 'లలిత' కావ్యంలో నాయిక నాయకునిగూర్చి తలచుకుని వ్యథచెందుతున్న సందర్భంలో.... 'వెతల గాసిలితిన్ నినుబాసినెచ్చెలీ!' అని నాయికతో పలికించారు. తృణకంకణంలో నాయిక నాయకునితో అతని తల్లి కోర్కెను తీర్చవలసిందని బోధించే సందర్భంలో.... 'చెలీ!యిటులౌనె దయాను వర్తనల్' అని నాయకుని 'చెలీ!' అని సంబోధించినట్లు వ్రాశారు. ఈ పదాల ప్రయోగాలు వ్యాకరణరీత్యాగాని, శబ్దార్థవిషయంలోకాని దోషాలు కాకపోయినా ఈవిధమైన ప్రయోగాలు అరుదని చెప్పవచ్చు.

వీరి రచనకు కొత్తదనాన్ని కలిగించిన వాటిలో ప్రధానంగా చెప్పదగ్గవి భావాలు. వీరి భావనారీతిలో కొత్తదనం క్రింది సందర్భాలలో స్పష్టంగా కనబడుతుంది.

ఈ సందర్భాలలో భూదేవి ప్రసూతగా కనబడగా మరొకచోట చిగురు టాకులు పసిపాపల పొత్తిళ్ల భావన కలిగించాయి.

'ప్రసవించిన ఎల తీవెల
పసిపాపల పొత్తులాఱబఱచిన పగిదిన్
మిసమిసల చిగురుటాకులు
పసుపారెడు ఎఱుపు మెఱయ వటవృక్షములన్'[1]

వీరి వాత్సల్యదృష్టికి జగమంతా మాతృత్వభరితమే. కనుకనే వీరిదృష్టిలో 'మామిడి పూలు మోయగా'. రేయి చుక్కల చాయ - దోస తీయని పిందెలను కన్నట్లు కనబడింది. దానిమ్మకు పగడాలకానుపును, శుక్తికి మౌక్తికాల కానుపును, లతకు ప్రసూతిని వీరు భావన చేశారు. సృష్టి సమస్తాన్ని వాత్సల్య దృష్టితో వీక్షించడం వల్లనేమో వీరికి అంతటా పసితనం కనబడింది. వీరి వాత్సల్య నయనాలలోని ఆ పసితనం చాలావాటిలో పసితనం బాల్యం వంటి పదాలుగా వ్యక్తమయింది.

పసి తెమ్మెర, పసికొండ, పసిపచ్చిక, పసి తమలపాకు, పసి పైరగాలి, బాలపుష్పము, బాలమామిళ్లు, బాలపత్రము, పుల్గు బాలెంత, బాల గులాబీలు, బాల లతామతల్లి, కోకిలబాల, కలువపాపలు, బాల శాఖలు, నాగబాలలు, పక్షి బాలికలు, వంటి పదబంధాలు వీరి వాత్సల్యదృష్టికి ప్రతీకలు. మేఘాలు 'నీలాల పుట్టింట నీళ్ళాడ వెళ్తున్నట్లుగా' నదులను 'సస్యములకు పాలిచ్చు వాత్సల్యవతుల' గాను భావించడం కూడా ఇలాంటిదేనని చెప్పవచ్చు. ఇదే విధంగా-

'నింగి బాలెంత నడికట్టుకొంగులనగ
జారు సతసీ పయోదప్రసన్న రేఖలు....'[2]
అని నింగి బాలెంతగా వీరి భావనకు తోచింది.

---

1. 'శ్రీముఖ' - ఆంధ్రావళి - p. 15.
2. 'కవిత' - జడకుచ్చులు p. 129.

'పంట రాసులపైన పవళించి లేచి
తేట తటాకాల తీర్థమ్ములాడి
వచ్చింది వచ్చింది పచ్చ సంక్రాంతి....'[1]
'తళ తళలాడే మెఱుపుల జడతో
ఏడు వన్నియల ఒడ్డాణంబును
నింగి నడుమునను సింగారింపగ....'[2]
'మావి కన్నెరికమే మరులు గొల్పెనో నిన్ను
నీ పిలుపుతో మావి నిలువెల్ల పూచెనో....'[3]
'ఎండలో మాడిపోవు లేయిగురులరసి
ఏడ్చు నదుల ప్రేమోదంత మెవ్వడెరుగు....'[4]

అన్నవి కవి ఊహాశక్తిని చూపుతాయి. రాయప్రోలు వారి భావనాబలానికి, కల్పనాచమత్కృతికి చక్కని నిదర్శనాలుగా చెప్పదగ్గవి ఇటువంటి సందర్భాలు. *

వీరి భావవ్యక్తీకరణలో స్వేచ్ఛ స్పష్టంగా కనబడుతుంది. వీరు ప్రయోగించిన పదబంధాలు, ఉపమానాలు ఈ స్వేచ్ఛను ప్రదర్శిస్తాయి. వీరి నూతన భావాలలో, పదబంధాలలో, ఉపమానాలలో కొన్ని వాత్సల్యస్ఫోరకంగా కనబడతాయి. మాతృమహత్వకు వీరి దృష్టిలో ఉన్న ప్రాముఖ్యం వల్లనేమో పసిబిడ్డలు, బాలెంతలు ఆలంబనంగా వీరి నవ్యభావవాహిని సాగింది.

"భూదేవి ముఖప్రసూత పగిదిన్ జలమాడి
ధరించె పచ్చపూపావడ ...'[5]
'భూసతి ప్రసూతి వేదనమును గ్రహించి....'[6]

---

1. 'సంక్రాంతి' - ఆంధ్రావళి. p. 72.
2. 'తొలిమబ్బులు' - కన్నెపాటలు. p. 26.
3. 'కోయిల' - మిశ్రమంజరి. p. 102.
4. 'స్వప్నకుమారము'. p. 27.
5. 'జన్మాష్టమి' - వనమాల - p. 71
6. 'తెనుగుతోట' - అభినవకవిత - p. 325

* మరికొన్ని ఉదాహరణలు ఒకటవ అనుబంధములో ఇవ్వబడ్డాయి.

'తల్లి ఱెక్కల క్రింద మెత్తని సువర్ణ
తూలికల మైమరచి నిద్దురలు వోవు
కన్నె పారావతము భాతి కదలదాయె
నా యహంకారమేమి బంధంబొ కాని-'[1]

'అబల నధరము నంటి యంటక
ఆఱిపోయెడి ముద్దులట్టుల
తాకి తాకక ఒడల పులకల
తడియ నొలయు సమీరముల్.'[2]

'ఆఱిపోవును చుంబనము వలె శబ్దమెప్పటి కప్పుడే.'[3]

మాఘ మాసంలో చెల్లాచెదరుగా కనిపించే మేఘశకలాలు కొప్పుకు అందని కురుల లాగా తోచగా సంక్రాంతి మబ్బులు పాలు తీసిన పొదుగుల్లాగా రాయప్రోలు వారి భావనకు తోచాయి. ఇటువంటివి సాధారణ విషయాలకు సంబంధించిన ఉపమానాలు. సామాన్య విషయాన్ని అసాధారణమైన తాత్త్విక ఉపమానంతో గంభీరంగా చెప్పిన సందర్భం క్రింద ఉదహరించినవి.

'కొమ్మకొన నందగించిన క్రొత్త పువ్వు
ఎందరెందరి కెన్నెన్ని చందములను
భిన్న భిన్న భావనలు మొల్పించు నపుర
ఐక్యగతియె ద్వైతాద్వైతమైన రీతి.'[4]

ఇక్కడ సామాన్యమయిన పుష్పం తాత్త్విక సత్యంతో సామ్యం పొందగా మరొక సందర్భంలో తాత్త్విక సత్యాన్ని అతి సామాన్య విషయంతో ఉపమించడం కనబడుతుంది.

1. ధ్యాన గీతము - జడ కుచ్చులు - p. 114.
2. 'ప్రభాతము' - ఆంధ్రావళి - p. 77.
3. 'ఆషాఢి' - మిశ్రమంజరి - p. 84.
4. 'ఎవరు' - జడకుచ్చులు - p. 136.

"నిండు గృహదీర్ఘికల నున్న నీరజముల
కడుపుచల్లనిపంట నావెడలుచున్న
మదవదదళికుల సంతానము"....[1]

తామర పూలలో నిద్రిస్తాయని ప్రాచీనులచే భావింపబడిన తుమ్మెదలు కూడా తామరల సంతానంగా వీరికి గోచరించింది.

నిశలు హసించడం, నిశలు పులకించడం, అందచందము లారడం, కథల జడలల్లడం, చీకటి చిందులు వేయడం, వేదుకులు విప్పారడం, నేర్పులు పుష్పించడం, చీకటి పడగలెత్తడం, వయసు పూయడం, శశి వికసించడం, మబ్బులు మంచు కన్నీళ్ళు కార్చడం- ఇటువంటి భావాలు వీరి భావనా రీతిలోని విశిష్టతకు మచ్చుతునకలు.

వీరి రచనలో కనబడే మరొక విశేషం విచిత్రమయిన ఉపమానాలు. రాయప్రోలు వారు ప్రయోగించిన ఉపమానాలలో అధిక భాగం అతి సాధారణ విషయాలకు సంబంధించినవి. చెప్పే విషయం ఎటువంటిదయినా అతి సామాన్యమయిన ఉపమానంతో సామ్యం చెప్పడం వీరి ఉపమానాలలోని విశేషం. అందు వల్ల ఈ ఉపమానాలు సామాన్యులకు కూడా విషయ స్వరూపాన్ని విస్పష్టం చేయడానికి సహాయపడతాయి.

'అజు సృష్టికంటె కవిత
ల్లజు శిల్ప సృజన విలసదలంకృతమై ఆ
రజ మగునంటివి దువ్విన
నిజకుంతలములు జడ రమణించెడి కరణిన్.'[2]

'కాన్పులుడిగిన ఈ గోవు కదలలేక
వణకుచున్నది నా వచః ఫణితి పగిది'[3]

---

1. 'తెనుగుతోట' - అభినవకవిత p. 325.
2. కృష్ణాష్టపది - మిశ్రమంజరి - p. 36.
3. 'బుద్ధ దీక్ష' - ఆంధ్రావళి - p. 65.

పంచదారను పంచవచ్చెను
చందమామ జగంబునన్'1

ఇక్కడ సూచనప్రాయంగా ఉన్న ఇతర ఆధారాలనుబట్టి, పాలవంటి వెన్నెలను, నల్లని ఆవువంటి ఆకాశాన్ని ఉపమేయాలుగా భావించాలి.

....'జలకమాడిన నభోజనని ఘనాలక
లార విప్పిన వేళ నాడు నెమలి'2

నెమలి ఆట ఆధారంగా 'మేఘాలు' అన్న ఉపమేయాన్ని 'అలకల' ఉపమానంతో అన్వయించుకోవాలి.

'తెల్లమబ్బులు నడుచు నల్లమైదానమున'3

నల్లమైదానం అనడంలో 'ఆకాశం' అన్న ఉపమేయం ధ్వనిస్తుంది.4

వీరి కావ్యభాషలో ఇటు నవ్యతాప్రీతి, అటు వైదిక సంప్రదాయాభిమానమూ రెండూ మిళితమయ్యాయి. సామాన్య జన వ్యవహారంలో ఉండే చిన్న చిన్న పదాలను, లోకోక్తులను, సామెతలను కలిగి ఉండి తెలుగు నుడికారాన్ని సజీవంగా ప్రత్యక్షం చేస్తుంది వీరి భాష. అటు వైదిక సంస్కృతి సంప్రదాయాలకు సంబంధించిన పదజాలంతో వైదిక వాతావరణాన్ని చూపుతుంది. కనుకనే వీరి శైలి ఒకసారి చాలా సరళంగానూ కనబడుతుంది. మరొకసారి అతి గంభీరంగానూ కనబడుతుంది. దానిలో పదలాలిత్యమూ ఉంది, పదగాంభీర్యమూ ఉంది. ఆ రెండు లక్షణాల విచిత్ర సమ్మేళనంవల్ల వీరి శైలికి, కావ్యభాషకు ప్రత్యేకత చేకూరింది.

---

1. 'బ్రహ్మముడి' - మిశ్రమంజరి - p. 129.
2. 'రామలింగారెడ్డి' - ఆంధ్రావళి p. 56.
3. 'విజయదశమి' - మిశ్రమంజరి p. 73.
4. మరికొన్ని ఉపమానాలు ఒకటవ అనుబంధములో చేర్చబడ్డాయి.

'ప్రత్తి విత్తు దుకూలమై పరిణమించు
మాద్రి, పచ్చిక పాలుగా మాఱురీతి
సృష్టి బహు రూపముల ఫలియింప, చర్మ
లమృత భాగ్యానుభవమున కగుచునుండె.'[1]

ఈ విధంగా సామాన్య విషయానికి తాత్త్విక ఉపమానాన్ని, తాత్త్విక విషయానికి సామాన్య ఉపమానాన్ని చూపారు.

ఉపమానాన్ని ప్రధానంచేసి చెప్పడం, ఉపమాలంకారాన్ని ప్రయోగించడంలో వీరు అనుసరించిన ఒక కొత్త పద్ధతి. ఈ పద్ధతిలో ఉపమేయం వాచ్యంగా పద్యంలో కనబడక ధ్వని ప్రాయంగాసూచింపబడుతుంది.

'కలువలు పరచిన కంచు కంచముల
పెరుగన్నము తినె ప్రియ చకోరములు'-[2]

ఇక్కడ వెన్నెలకు, కలువలకు, చకోరాలకు ఉన్న సంబంధాన్నిబట్టి ఉపమేయాన్ని ఊహించాలి. రాత్రిపూట వికసించే కలువలను కంచాలుగా భావించి చకోరాలు వెన్నెలను భుజిస్తాయన్న కవి సమయాన్ని ఆధారంగా గ్రహించి నపుడే పెరుగన్నం అన్న ఉపమానానికి మూలంఅయిన వెన్నెల అన్న ఉపమేయం స్ఫురిస్తుంది. దీన్ని గూర్చి రాయప్రోలు వారు.... "ఉపమేయాన్ని చెప్పకుండా ఉపమానాన్నే ప్రధానం చేసి చెప్పాను. ఇట్లా చెప్పడాన్ని సంప్రదాయజ్ఞులు అంగీకరించరు. తెలుగు కవిత్వంలోకి ఈ విధానాన్ని తెచ్చింది నేనే"[3] అన్నారు.

ఇదే పద్ధతిలో చెప్పిన మరొక సందర్భం -

'పడుచు కరియావులను పిండిన
పాలు పోయుచు కలువ కడవల

1. ధ్యానగీతము - జడకుచ్చులు p. 119.
2. Interview with Sri 'Rayaprolu' - Oct. 79.
3. 'రాయప్రోలుతో ముఖాముఖి' - విమర్శిని-4, p. 36. (అనుబంధం)

పిండి, నానాసుఖాలు, కైకొనలు, ప్రసన్నమనస్సు, అరసందె, చిత్రభిత్తిక, మండు శోకము, చిట్లిన నవ్వు, లజ్జా లతికలు వంటి అరుదైన పదబంధాల నెన్నిటినో వీరి రచనల్లో చూడవచ్చు.[1] లెక్కకు మిక్కిలిగా కనబడే వీరి పదబంధాలలో కొన్ని తదనంతర కవుల ప్రయోగాలతో స్థిరపడిపోయాయి. పూల సంకెళ్ళు, వలపు వాకిలి, సెలఏటి పాట, మబ్బుల ముసుగు, వెండితెర, చూపులవల, చూపుల గాలం, భావదాస్యము, వలపుటుచ్చు, నవ్వుపువ్వు వంటివి అధిక ప్రచారంవల్ల రాయప్రోలు వారి నూతన ప్రయోగాలా అనే సందేహాన్ని ఈనాడు కలిగిస్తున్నాయి.

నిత్య వ్యవహారానికి సన్నిహితమైన సజీవ భాష వీరి కావ్యాల్లో కనబడుతుంది. ప్రసిద్ధమైన సామెతలు, లోకోక్తులు, నానుడులు ప్రయోగించి తెలుగు భాష వన్నె తగ్గకుండా ప్రదర్శించారు. 'ప్రామాగన్ను వేసితిమి, వచ్చిందాలటె ఓ భామా!, ఏటికి గుంజాటనల్, దేవతల కండ్లు కుట్టెను, కొండ యెక్కె నఖండ దీపము' వంటి ప్రయోగాలలో తెలుగు నుడికారపు సొంపు స్పష్టం అవుతుంది. 'దశ త్రింశల్లక్ష జన ప్రసన్న రసనా దేవాలయాభ్యంతర ప్రాంశు ప్రార్థన గీతము' వంటి సుదీర్ఘ సమాసాలు చాలా అరుదుగా కనబడతాయి. అధిక భాగం వీరి శైలి సరళ సుందరంగా గోచరిస్తుంది.

వీరి కావ్య భాషలో వైదిక పదాలు అడుగడుగునా ప్రత్యక్షం అవుతాయి. రచనలలో అతి విస్తారంగా కనబడే వైదిక పదజాలం వీరి సంప్రదాయాభిమానాన్ని సూచిస్తుంది. ఈ పద జాలం వారి భాషకు భావానికి ఒక విధమైన సౌందర్యాన్ని, గాంభీర్యాన్ని చేకూరుస్తున్నది. వైదిక పద ప్రయోగం వైదిక విషయాలలో వారి అభినివేశాన్ని ప్రదర్శించడమే కాక కావ్యగత విషయానికి ఒక విధమైన పవిత్రతను సహితం ఆపాదిస్తోంది. ఈ పదాలను సాధికారంగా ప్రయోగించడం వీరి ప్రత్యేకత.

వీటిలో కొన్ని వైదిక కర్మలతో సంబంధం కలవి, కొన్ని వైదిక సాహిత్యానికి చెందినవి. పుణ్యాహ వచనం, ప్రతిష్ఠాపనం, అభిషేక మంగళక్రతువు, ఉపాసన, పూర్ణాహుతి, అభిఘరించడం లాటివి కర్మలకు సంబంధించిన పదాలు.

---

1. ఇటువంటి మరికొన్ని పదబంధాలు ఒకటవ అనుబంధంలో ఇవ్వబడ్డాయి.

వీరి కావ్య భాషకు కొత్తదనాన్ని చేకూర్చిన వాటిలో పదబంధాలు ప్రముఖమైనవి. వీటిలో కొన్ని వ్యాకరణ నియమాలకు అందనివి కూడా ఉన్నాయి. వ్యాకరణ నియమాల కంటె శ్రవణ సుభగత్వానికే అధిక ప్రాధాన్యాన్నిచ్చే సుబ్బారావుగారు [1] వ్యాకరణశాస్త్ర రీత్యా దోషాలయిన వాటిని కూడా స్వేచ్ఛగా ప్రయోగించారు. ఎటువంటి పదబంధాలైనా వీరి శైలీవైశిష్ట్యంవల్ల ఆ సందర్భంలో కలిసిపోయి ఎంతో సహజంగా ఉంటాయే కాని ఎబ్బెట్టుగా తోచవు.

........'మధు మాసపు కన్నె యెండలో
ఎలకొబ్బరి తోట నీడలన్
పసుపాడిన నిమ్మ చెంగటన్
వయసారిన మావి పొత్తునన్
ఎలకోయిల యీల నేర్పగా
పసి తెమ్మెర సేద తీర్పగా
మనసోపని పచ్చి ముచ్చటల్
తనివోవగ చెప్పికొందమో'[2]

ఈ సందర్భంలో దాదాపు ప్రతిపాదంలో ఒక కొత్త పదబంధం ఉన్నా ఆ పద్యపు నడకకు అవి వింత అందాన్ని కలిగిస్తున్నాయి.

జ్ఞాపనా సోపానములు, చాతక ముని యతి, పచ్చిపడుచు పదాలు, కాపుబేడతుక, కటికి నట్టెండ, వాఙ్మయ కుముదము, చిత్తబలము, బూబాటలు, పూల

1. "వదలరీ వృత్త పద మృదు బంధమెందు
నవ్వులు రసవద్వాక్య సంధానమందు
సంధులు విసంధులైనను, సాంస్కృతములు
దేశ్యములతోడ సమసించి తీపె గొనిన.
......శ్రవణ సుఖంబు పాయదేని
అవిరళింతు రీ భంగిమ నాధునికుల."
రమ్యాలోకము p. 25.
2. 'పదవే చెలి' - వనమాల p. 30.

....'శబ్దదర్శన పటిష్ఠుల తపోవరేణ్య వైదగ్ధ్యములన్.'[1]

....'కవిత బ్రహ్మానంద కామ్యక్రతు ఫలార్థహవిస్సువంటిది.'[2]

'సామము పాడుచు త్రావిరి
సోమము స్వర్లోక కాంక్ష సుడియగ మన మా
తామహ పితామహ ప్రపి
తామహు లానందవల్లి తలిరింప సుధీ!'[3]

ఈ విధంగా వీరికి వైదిక వాఙ్మయంతో ఉన్న సంబంధాన్ని, అభిమానాన్ని చూపే సందర్భాలెన్నో వారి కావ్యాలలో కనబడతాయి.[4] ఇటువంటి పదాలనే

గురురాహవనీయస్తు సాగ్నిత్రేతా గరీయసి." (మనుస్మృతి 2-231) సంకేత పదకోశము - సంపాదకుడు : ఆర్. శ్రీహరి - p. 13లో ఉల్లేఖించబడింది.

1. మాధురీ దర్శనమ్ - p. 10.
2. నవరాత్రి - మిశ్రమంజరి - p. 72.
3. మాధురీ దర్శనమ్ - p. 13.
4. 'అభినవ శ్రీచక్ర మభయముద్ర వహింప భద్రపద పుణ్యాహవాచనము శ్రుతినింప....తుంగభద్రా పూర్ణమంగళోదకములతో సాగినది.'
 'నీ రాష్ట్రి సంప్రతిష్ఠాపనము' .... ('ఆంధ్రాభిషేకమ్' - మిశ్రమంజరి)
 'అనంత భూతంబులలో రాగిలు ప్రణయ మధు హవిర్భాగము' .... ('ఫాల్గుని' - వనమాల).
 'కామకోటి పీఠాధిపస్వామి అయిన అతను నభిషేక మంగళక్రతువునందు'- ('ఫాల్గుని - వనమాల).
 'అంతఃకరణమందు ఆనందవల్లినే పూయించి కాయించి పూర్ణక్రతువు సల్పె' - ('ఈ గీతము' - వనమాల).
 'స్వీకరింపుమయ్య కన్నబిడ్డ ఇచ్చు కడసారి వందనంబు నీశ్వరార్పణం బటంచు' - (స్నేహలత).
 'ఈ దక్షిణాగ్ని కలుషితాచారములు కాల్చి వెలుగు గాక'- (స్నేహలత).
 'మాధుర్యోపాసకులయిరి సుకవులుర్విపయి' - (మాధురీ దర్శనమ్).

ఈ పదాలను వారు ప్రయోగించడంలో ఒక విధమైన సౌలభ్యం కనబడుతుంది. అవలీలగా ఇతర పదాలతో కలిపి నాటిని సుబ్బారావు గారు ప్రయోగిస్తుంటారు.

........'ప్రేమారాధన మాచరింతు లలితార్తి స్వేద లీలాదశల్
కామారార్పణమంచు బాష్పకణముక్తా మాలికన్ త్రిప్పుచున్."[1]

'నీ నామ జపమాల నిష్ఠతో త్రిప్పితిమి.'[2]

'భవత్స్వాతంత్ర్య పుణ్యాహవాచన పారాయణ.'[3]

'స్వతంత్రోదయావభృథంబు.'[4]

ఈ విధంగా ఆరాధనం, జపం, పుణ్యాహవాచనం, పారాయణ. ఉపాసన, క్రతువు, అవభృథం వంటి వైదిక కర్మల పదజాలాన్ని శైలీ భంగం కాకుండా ధారావాహికంగా ప్రయోగించడం రాయప్రోలువారి ప్రత్యేకత. ఇటువంటి కర్మలకు సంబంధించిన పదజాలమే కాక నీవారాగ్రము, వరేణ్యులు, పారణముచ్చిచ్చు దక్షిణాగ్ని, హవిర్భాగం, ఆనందవల్లి, దీక్షితుడు, సోమామృతంవంటి ఎన్నో వైదిక శబ్దాలు వీరి సాహిత్యంలో ప్రత్యక్షమవుతాయి. వైదిక సాహిత్యానికి, సంప్రదాయానికి సంబంధించిన ఇటువంటి పదాల ప్రయోగాన్ని ఈ విధంగా చూడవచ్చు.

'దేశ ఋణమును....తీర్పగలిగిన దీక్షితుడనని తెలిసి తెలిపే సమయమోయ్.'[5]

*'మూడు వన్నెలును ముచ్చిచ్చులుగా....'[6]

---

1. స్వప్న కుమారము - p. 22.
2. 'సత్రాకజయంతి' - ఆంధ్రావళి - p. 86.
3,4. 'ఆంధ్ర నవమి' - మిశ్రమంజరి - p 10.
5. భద్రయాత్ర - మిశ్రమంజరి - p. 25.
6. భద్రయాత్ర - మిశ్రమంజరి - p. 21.
* గార్హపత్యము (పిత), దక్షిణాగ్ని (మాత), ఆహవనీయము (గురువు) 'పితా వై గార్హపత్యోஉగ్నిర్మాతాగ్నిర్దక్షిణః స్మృతః

ఒక ఆనందాన్ని అనుభవించిన తరువాత దానికంటె మిన్నదయిన మరొక ఆనందాన్ని పొందాలని వాంఛిస్తాడు. దీనివల్ల అతడు పొందిన ఆనందం తాత్కాలికం కూడా అవుతోంది. అది చివరికి దుఃఖరూపమయిన వికారం కూడా పొందే అవకాశం ఉంది. కాబట్టి ఆ ఆనందం అసంపూర్ణం ఈ విధంగా ఒకదాన్ని మించిన మరొకదాన్ని పొందాలనే కోరికవల్ల వీటని మెట్లుగా 'ఆనందసోపానములు' అన్న పదానికి అన్వయించుకోవచ్చు.

తాత్త్వికంగా ఆలోచించినపుడు 'ఆనందం' అనగానే తైత్తిరీయోప నిషత్తులోని బ్రహ్మానందవల్లి స్ఫురిస్తుంది. అక్కడ మనుష్యుడు, గంధర్వుడు, పితరుడు, ఆజానజుడు, కర్మదేవుడు, దేవుడు, ఇంద్రుడు,బృహస్పతి, బ్రహ్మముల ఆనంద వైశిష్ట్యం ఒకదానికంటె మరొకటి అధికమంటూ చెప్పి బ్రహ్మానందం నిరతిశయ సుఖ స్వరూపంగా చెప్పబడింది.[1] పరమానంద స్వరూపమైన బ్రహ్మా నందం శాశ్వతమయింది. పొందే వ్యక్తి, పొందడం, పొందబడేది అన్న త్రిపుటి లేని అద్వైత స్థితి అది.

ఆనందం-విషయానందం, ఆత్మానందం అద్వైతానందం, నిజానందం, ముఖ్యానందం, బ్రహ్మానందం, వాసనానందం, విద్యానందం, అని విభజింప బడింది. దీనిలో కూడా భోగవస్తుజ్ఞానమే లేని విద్యానందం పరమోత్కృష్ట మయింది.[2] ఈ భావాలను గ్రహించినపుడు పై ఉదాహరణకు ఈ విధంగా అర్థం చెప్పుకోవచ్చు. అఖండమూ, అద్వైతమూ శాశ్వతమూ అయిన ఆనందాన్ని పొందడానికి మానవ ప్రయత్నంగా మనుష్యుడు కృషి చేస్తున్నాడనీ; ఉన్నతో న్నతమైన ఆనందాలనుపొందే ఆధ్యాత్మిక చింతనతో వాటిని అధిగమించే ప్రయ త్నంలో మానవుడు అలసిపోతూ కూడా ముందుకు సాగుతున్నాడనీ అన్వయం చేసుకోవచ్చు. 'ఆనంద' పదంలో దివ్యానంద స్ఫురణను గ్రహించవచ్చు.

---

1. బ్రహ్మానందవల్లి - అష్టమానువాకం.
2. "సాత్త్విక స్థితి యందు బ్రహ్మాభాసము గల్గినప్పుడు గలుగు మానసిక సుఖము విషయానందమగును. సమాధి స్థితి యందు గలుగు సంవృత్తి ఆత్మానందమగును. ఇది ఆత్మసాక్షి మాత్రమనెడి భావంబు గల్గుటవలన జనించు సుఖరూపముగా నున్నది. భోక్తృ భోగ్య రూపములైన ద్వైత

కాక మంత్రశాస్త్రానికి, తంత్రశాస్త్రానికి వేదాంతానికి సంబంధించిన పదాలను కొన్నిటిని వీరు ప్రయోగిస్తుంటారు. అటువంటి పదాలు సామాన్యులకు వ్యవహార ప్రసిద్ధమయిన సాధారణార్థంలో అవగాహన అవుతుండగా తాంత్రిక సంప్రదాయాల నెరిగినవారికి, మంత్రశాస్త్రంతో పరిచయం ఉన్నవారికి, వేదాంతవిదులకు వాటిలో విశేషార్థం స్ఫురించే అవకాశం ఉంది. అవి కొన్నిచోట్ల సాధారణార్థంతోనూ, కొన్నిచోట్ల తాత్త్వికార్థంతోనూ కూడి ఉంటాయి. కొన్ని సందర్భాలలో రెండు అర్థాలూ సమన్వయిస్తాయి. విశేషార్థస్ఫోరకాలయిన ఇటువంటి పదాలలో ఉదాహరణకు 'ఆనంద', 'అమృత' శబ్దాలను గ్రహిస్తే ఈ విధంగా కనబడుతుంది.

లౌకికమైన సుఖ సంతోషాలకు సంబంధించిన మానసిక స్థితికి ఆనందం అన్న శబ్దం వ్యవహారంలో ఉంది. ఇంతేకాక ఈ శబ్దం పారలౌకికమైన పరమానంద స్ఫోరకంగా చిదానందం, సచ్చిదానందం, బ్రహ్మానందం వంటి రూపాలతో తాత్త్వికంగా ప్రసిద్ధి పొందింది. 'ఆనందో బ్రహ్మ' అంటూ ఆనందమే బ్రహ్మంగా చెప్పబడినపుడు దానికి లౌకికమైన వస్తుగతమైన ఆనందం కాక ఆధ్యాత్మిక విషయగతమైన ఆనందం పరమార్థం. ఆనందమే తానుగా తానే ఆనందంగా అద్వైతస్థితిని పొందడమనే పరమోన్నతస్థితిగా బ్రహ్మానందాన్ని ప్రాచీనులు భావించారు. రాయప్రోలువారు-

'మనుజుడానంద సోపానమండలముల
అధిగమించి అధిగమించి అలసిపోడె.'[1]

అని అన్నపుడు మానవుడు సుఖ సంతోషాలను పొందడానికి అనాదిగా కృషి చేస్తున్నాడనీ, శ్రమిస్తున్నాడనీ దానితో అలసిపోతూ కూడా నిరంతరం ప్రయత్నిస్తూనే ఉన్నాడనీ అర్థం చెప్పకోవచ్చు. సామాన్యుడయిన మానవుడు

ప్రేమమంత్ర మహోపాసనామయులగు సవ్యులకు - (రమ్యాలోకము).
చేతమా కుసుమాభిషేకము తెనుగు సంపెగ సామికిన్ - (కన్నెపాటలు).
చేరగ చాతకములు రసపారణకయి - (మాధురీదర్శనమ్).

1. అర్థమాలలు - వనమాల. p. 43.

ఉంటుంది, కైవల్యప్రాప్తికి కారణమవుతుంది. కాబట్టి ఇక్కడ అమృతశబ్దాని కున్న తాత్త్వికార్థము స్ఫురించే అవకాశం ఉంది.

ఈ విధంగా వీరు ప్రయోగించిన రమ్య, మాధురి, కల్యాణశివ, కులార్ణవము వంటి శబ్దాలలో కూడా తాత్త్వికార్థాలు ఇమిడి ఉన్నట్లు కనబడతాయి. దేవీ ఉపాసనా, వైదికసాహిత్యం మీది గౌరవం, లలితాసహస్రనామ పారాయణ, సౌందర్యలహరి, దేవీపంచశతి వంటి రచనలపట్ల అభిమానం ఉండడంవల్ల ఇటు వంటి పదాలు అప్రయత్నంగా దొర్లుతూ ఉంటాయి.

ఇక రాయప్రోలు వారి రచనలలోని ఛందోరీతులను పరిశీలించినపుడు అధికభాగం సంప్రదాయమైన వృత్తాలనూ, జాత్యుప జాతులనూ స్వీకరించడం కనబడుతుంది. సంప్రదాయానుసారం యతిప్రాసాది నియమాలను పాటించిన సందర్భాలే ఎక్కువ. అయితే ఛందో విధానంలో కూడా అక్కడక్కడ కొంత విశిష్టతను చూపించకపోలేదు.

వినసొంపుగా ఉండి పాటకు అనుకూలంగా ఉండే శంకరాచార్యులవారి భజగోవింద శ్లోకాలు వీరిని ఆకర్షించాయి. ఆ ఛందస్సు మీది అభిమానంతో ఆదే రీతిలో సుందరకాండనంతటినీ అనువదించారు. అదే విషయాన్ని-

"తల్లిపాలవలె తనివో త్రావిన
రాయప్రోలు గిరాభ్రమరిని వల
పించె, ధేనువును వేణుగీతివలె
భగవత్పాదుల 'భజగోవిందము'
వినసొంపయి పాడను వాచవి యగు
ఛటితి చరణ చారణ శింజితములు
అనురణింపగా తెనుగు వీణియను
శ్రుతి చేసితినీ శుచిరుచి మత్కృతి."[1]

అంటూ సుందరకాండ ప్రారంభంలో చెప్పారు.

'పదవే చెలి కాళ్ళ గజ్జియల్
రవళింపగ పెదుళ్ళపల్లికిన్.'[2]

---

1. సుందరకాండ - p. 6, 7.
2. వనమాల - p. 30.

'కర్మలమృత భాగ్యానుభవమున కగుచు నుండె '[1] 'అమృతస్వరూపాచ' అని నారదునిచే భక్తి అమృత స్వరూపంగా భావింపబడింది.[2] 'అమృతాది మహాశక్తి సంవృతా' అని లలితాదేవి స్తుతింపబడింది. ఆ దేవిని పరివేష్టించి ఉండే షోడశ పద్మదళాలలోని షోడశ శక్తులలో అమృతాశక్తి కూడా ఒకటి. ముక్తి, కైవల్యం, అపవర్గ పదాలకు పర్యాయపదంగా తాత్త్వికార్థంలో అమృత శబ్ద ప్రయోగం ఉంది. అమృత శబ్దానికి ఉన్న నానార్థాలలో[3] 'ముక్తిః కైవల్య నిర్వాణ శ్రేయసామృతామ్' అంటూ మోక్షార్థం కూడా ఉంది. మధుర మనీ, సుధ అనీ, శాశ్వతమనీ దానికి సాధారణార్థాలు. పై ప్రయోగంలో 'కర్మల మృత భాగ్యాను భవమునకగుచు నుండె' అని అన్నపుడు మధురమైన భాగ్యాను భవమనీ, శాశ్వతమైన భాగ్యానుభవమనీ, కైవల్యభాగ్యానుభవమనీ చెప్పుకో వచ్చు. పురాకృత కర్మఫలం లౌకిక సుఖ సంతోష భాగ్యానుభవంగానూ

భావంబు లేని స్థితిని సాధించునపుడు గల్గు సుఖను అద్వైతానందమగును. ప్రారబ్ధ కర్మఫలములైన సుఖదుఃఖంబులకు దూరమై సమత్వ స్థితిలో నున్నపుడు కలుగు సుఖము నిజానందమగును. అహంకార నాశనమగుట వలన నుండు సుఖము ముఖ్యానందము. బ్రహ్మజ్ఞానము వలన కలుగు ఫలము బ్రహ్మానందము. అలసిన బాటసారేదో నొక సత్రమును జేరి సుఖముండునట్లుగా జీవుడు జాగ్రత్స్వప్నావస్థలందలి క్లేశములకు విసిగి బ్రహ్మమునుజేరి శాంతించును. వాసనానందమనగా ప్రారబ్ధకర్మఫలముగా ఆనందమయము నుండి విజ్ఞానమయమునకు బోవునప్పుడు గల్గు బ్రహ్మా నందాభాస మనవచ్చును. ఆనందబోధను విద్యానందమగును. ఇందు భోగవస్తుజ్ఞానమే యుండదు. దీనినే నిర్వికల్ప సమాధి యందురు. ఇందు అనుభూతమగునది తృప్తిగాదు, సంతోషముగాదు, సుఖముగాదు, కేవలా నందము గాదు. తత్త్వమొక్కటియే యగును."

'నారదభక్తిసూత్రములు'-అనువాదకులు: దొడ్ల వేంకటరామిరెడ్డి-p. 60.

1. 'ఎవరు' - ఆంధ్రావళి-p. 119.
2. 'నారదభక్తిసూత్రములు' - 3 వ సూత్రము.
3. "'అమృతం వారి సురయోర్నిర్వాణే చాతి సుందరే అయాచితే యజ్ఞశేషే పుంసి ధన్వంతరౌ భవే' దితివ్యాడిః" - అమరకోశం. p. 760.

మాత్రా ఛందస్సునుపయోగించి చాలా గేయాలను వీరు వ్రాశారు. మాత్రా గణాలను ప్రయోగించేటపుడు సర్వసాధారణంగా నియతమైన మాత్రలతో విరిగే పదాలనే ప్రయోగిస్తారు. కాని మాత్రల సంఖ్య పూర్తికావడానికి తరువాతి పదం లోని ఒకటి రెండక్షరాలను కలుపుకొని పదం మధ్యలో విరవడం చాలా తక్కువ సందర్భాలలో తనబడుతుంది. మాత్రాఛందోరచనలలో చాలవరకు అన్ని సంద ర్భాలలోను యతి నియమం విధిగా పాటించారు. ఈ యతి విషయంలో మొదటి అక్షరానికి మైత్రి ఉన్న ఇతర అక్షరాలను ప్రయోగించడానికి అవకాశం ఉన్నా కూడా అదే అచ్చుగాని, అదే హల్లుగాని ప్రయోగించడం ఎక్కువ సందర్భా లలో కనబడుతుంది. ఇవి గేయాలలాగా పాటకు వీలయిన రచనలు కావడంవల్ల ఈ విధమైన అక్షర పునరుక్తి ఒక గమకాన్ని ఇచ్చింది.

> "నవరసమ్ములు నాట్యమాడగా
> చివురు పలుకులు చెవులవిందుగ
> కవితలల్లిన కాంత హృదయుల——...."[1]

అన్న సందర్భంలో న - నా; చి - చె; క - కాం అనేవిధంగా ఒకే హల్లును ప్రయోగించడం లయవిన్యాసంతో సొంపు చేకూరుస్తున్నది. కొన్ని రచన లలో చివరిపాదంలో చివర ఒకటి, రెండు మాత్రలను తగ్గించి వ్రాశారు. ఇలా ఉద్దేశపూర్వకంగా మాత్రలను లోపింపచేసి గతిగమకాన్ని సాధించారు. ప్రాసను గాని, అంత్యప్రాస నియమాలను అంతగా ఈ ఛందోరీతులలో పాటించినట్లు కన బడదు. కాని యతిని ఉల్లంఘించలేదని చెప్పవచ్చు.

మూడు మాత్రలు నాలుగు మాత్రలతో 3 + 4; 3 + 4 మొత్తం 14 మాత్రల పాదాలు మూడు, చివరిపాదంలో 3 + 4;3 + 2 మొత్తం 12 మాత్రలు. (చివరిపాదం చివర 2 మాత్రల లోపం)తో, 8 వ మాత్ర యతిగా పాటించి దేశి ఛందోరీతిలో చాలా గేయాలు వ్రాశారు.[2] 'తమ్ముడా', 'ప్రభాతం', 'యాత్ర' 'మాంచాల', 'శ్రీరవ్యాత్', 'శుభమ్', 'ఆషాఢి', 'ఫాల్గుణి', 'త్యాగరాయస్వామి' 'మంగళ మాఘమ్', 'ఉగాది', సంక్రాంతి సంబరము', 'బ్రహ్మముడి', 'నవ రాత్రి' వంటివి ఈవిధమైన ఛందస్సుతో వ్రాసిన రచనలలో ప్రముఖమైనవి.

నాలుగు మాత్రల గణాలతో పదహారు మాత్రల పాదాలతో నడిచిన ఖండి కలు 'మన్మథావాహన', 'ఉత్కంఠ' వంటివి. వీటిలో తొమ్మిదవమాత్ర యతి స్థానంగా పాటింపబడింది.

---

1. 'తమ్ముడా' - ఆంధ్రావళి p. 27.
2. ఇవి ముత్యాల సరాలకు సన్నిహితమైనవి.

అనే ఖండికను సంస్కృతంలోని 'వియోగినీ' వృత్త ఛందస్సులో వ్రాశారు. మాత్రా ఛందస్సు లాగా లయబద్ధంగా గేయరూపం నడవడం వల్ల ఈ వృత్తపు నడక వీరిని ఆకర్షించి ఉంటుంది. రాయప్రోలు వారు ఈ ఖండికలో యతి నియమాన్ని పాటించారు.

ప్రాచీన ఛందస్సులోని పద్యాలలో కొన్ని సందర్భాలలో వీరు పాద నియమాన్ని పాటించలేదు. 'చిగురుల పూవులన్ దరహాసింతువు'[1] అనే చంపకమాలా వృత్తాన్ని ఆరు పాదాలతో వ్రాశారు. 'సతమున్ ధేనువకొండవారి నిజవాసం బందు'....[2] అనే మత్తేభవృత్తాన్ని ఐదు పాదాలతో వ్రాశారు.

"ఆ మహాకవి వాల్మీకి కవల నెవ్వ
డే నొకడు ప్రతిభానంత్యమియ్యకొనిన
ఏతదానంత్య మక్షయమై తలిర్చు."[3]

అనే తేటగీతిని మూడు పాదాలతోటే వ్రాశారు. 'తెనుగుతోట'లో తేటగీతి పాదనియతిని పూర్తిగా ఉల్లంఘించారు. ఆ పద్యాలకు వారి భావసంపూర్తిని అనుసరించి పాదనియతి ఏర్పరుకున్నట్లు కనబడుతుంది. రెండు, మూడు, ఐదు, ఆరు, ఏడు పాదాలతో ఉన్న తేటగీతి పద్యాలిందులో కనబడతాయి.

మత్తేభ వృత్తరచనలో యతి ప్రాసలను ఉద్దేశపూర్వకంగా వదలి 'దూత మత్తేభము'ను వ్రాశారు. దీనిని గూర్చి రాయప్రోలువారు 'నా రచనలన్ని యతి ప్రాసలతోనే సంవృత్తమయినవి. కాని ఈ కావ్యములో మొట్ట మొదటి పద్యం యతి ప్రాసలు లేకుండా ఉన్ముక్తమయింది. రెండు, మూడు పద్యాలు అలాగే నడిచినవి. ఆ పయిన యతి ప్రాసలను నియతములు పాటింపక వ్రాసితిని. ఆలంకారికులు ఎవరునూ రసాధికరణ విచారణలో యతిప్రాసల ప్రసక్తి తవవ లేదు. కాగా పద్యరచనలో వాటిని వదిలిపెట్టితే ఏదో లోపము కనిపించవలెను. లేదా వికృతము కావలెను. అది యేమిటో తెలుతుందని తర్కించుచుంటిని ... మేఘదూత........లాంటి కృతిని సంయమముతో, శ్రద్ధాసక్తులతో తెనుగులోనికి, యతులను వదలి, ప్రాసలకోసం ప్రయాసపడక తీసుకొనివస్తే ఎలా పరిణమిస్తుంది.? ....అని మథనపడ్డాను కృతిని ఈ రీతిలోనే మలచి రసజ్ఞుల ముందుంచితే వారే ఔగాములు తేల్చగలరని తుదకు ప్రకటించితిని"[4] అని తమ అభిప్రాయాన్ని వ్యక్తం చేశారు.

---

1. వనమాల - p. 15.
2. వనమాల - p. 39.
3. జడకుచ్చులు - p. 160.
4. దూతమత్తేభము - ఆముఖము.

తెలుగుదనం

'నీ సిగపూల సువాసన లలకల
స్నేహ కుటిలములు భామా - ఇటు
చెలుగును వీధుల, భామా!'[1]

ఇక్కడ మొదటిపాదం పదహారు మాత్రలతో వ్రాసి రెండోపాదంలో రెండుమాత్రలు లోపింపచేసి మూడోపాదంలో మరి రెండుమాత్రలు (మొత్తం నాలుగు మాత్రలు) తక్కువచేసి వ్రాశారు.

ఐదు మాత్రల గణాలతో పాదానికి ఇరవై మాత్రలనుంచి 'శ్రీ శివశంకర శాస్త్రి', 'సోదరీ సోదరా', 'కోయిల' 'మీరాదేవి గేయము' అవసాన సమర్పణ వంటి రచనలుచేశారు. 'శ్రీ రవీంద్రకవి', శ్రీమతి సరోజినీదేవి' వంటివాటిలో చివరి రెండుమాత్రలు తగ్గించారు. 'వాణి'లో ప్రతి రెండోపాదంలో చివరి మాత్రను లోపింపచేశారు. ఐదు మాత్రల గణాలనే వాడుతూ పాదానికి పది మాత్రలే ఉంచి నాలుగు పాదాలతో 'శ్రీ రాధాకృష్ణ మహోదయులకు' వ్రాశారు.

చిల్కలో పది మాత్రల పాదాలు మూడింట తరువాత నాల్గవ పాదం 20 మాత్రలతో వ్రాశారు. 'ఈ గీతము'లో ఇరవైమాత్రల పాదాలు నాలుగు, పది మాత్రల పాదాలు నాలుగు చొప్పున వ్రాశారు; 'పాలబాన' 'సత్రాజయంతి'లో ఇరవైమాత్రల పాదాలేకాని మూడుపాదాలే ఉండేట్లు వ్రాశారు.

'ఊరి కావల చెరువులో నీరు తెత్తురు నిరతమున్
జారు సందెలు మెరయగా పల్లె పడుచులు కడవలన్'[2]

అనే రచనలో $3+4+5=12$ మాత్రాగణాలను అదే క్రమంలో వాడారు. ప్రతిపాదంలో 12 మాత్రలు తరువాత 13వ మాత్రను యతిగా పాటించారు. మిశ్రగతిలో $3+4$ మాత్రల గణాలతో వ్రాయడం ఎక్కువగా వాడుకలో ఉంది ఇలా మూడు రకాల గణాలను కలిపి వ్రాయడం ఒక విశిష్ట ప్రయోగంగా కనబడుతుంది. దీనివల్ల ప్రత్యేకమైన నడక గేయానికి ఏర్పడింది.

ఈ రకంగా రాయప్రోలువారి ఛందోరీతులలో విశిష్టత కనబడుతుంది. ఈ ఛందో విధానం గతిగమకాన్ని, లయవిన్యాసాన్ని సాధించగా భాష, భావాలు, భావాభివ్యక్తి వంటి విషయాలలో వీరి ఉక్తివైచిత్రి కవిత్వానికి కొత్తదనాన్ని చేకూర్చింది. వీరి కావ్యాలను పరిశీలిస్తే కొత్తదనంతోపాటుగా ప్రముఖంగా కనిపించే మరొక ప్రధాన లక్షణం తెలుగు దనం.

1. 'సరాగం' - మిశ్రమంజరి - p 137.
2. 'పల్లె పడుచు' - మిశ్రమంజరి p. 140

రాయప్రోలువారి రచనలలో తెలుగుదనం

రాయప్రోలువారు తెలుగుభాష అన్నా, తెలుగుదేశం అన్నా, తెలుగు ప్రజలన్నా పొంగిపోతుంటారు తెలుగంటేనే పరవశం పొందే వీరి హృదయపు పులకింత తెలుగుదనంగా వీరి కవితల్లో ప్రత్యక్షం అవుతుంది. తెలుగుతల్లి వీరి ఆరాధ్య తెలుగు కవులు అభిమానులు, తెలుగుభాష అమృత తుల్యం. కనుకనే 'తల్లినుడి కంటె పరమామృతం లేదనీ', 'భాష కంటె నవ్యలకు తపస్సులేదనీ'[2] అన్నారు.

'ఏ ప్రపుల్ల పుష్పంబుల నీశ్వరునకు
పూజ సల్పితినో ఇందు పుట్టినాడ
కలదయేని పునర్జన్మ కలుగు గాక
మధుర మధురంబయిన తెనుగు మాతృభాష'[3]

జన్మజన్మలకూ తెలుగునే మాతృభాషగా పొందాలన్నది వీరి ఆకాంక్ష. తెలుగు దేశంలో జన్మించడం అభిమతం. వారు ఇంతగా అభిమానించిన తెలుగుభాష తియ్యదనాన్ని కవితల్లో చాటి చెప్పారు. మాధుర్యపు అనుభూతి ఎవరికివారు చవిచూడగలిగింది. మాటలతో ఎదుటవారికి వ్యక్తం చేయడం కష్టం. అటువంటి మాధుర్యాన్ని రసవత్తరంగా-

"వంశిన్ వంచి మృణాళమున్ మెలచి పక్వద్రాక్షనెండించి, వా
గంశల్ మార్దవ మాధురీ సుభగ విన్యాసంబు జిల్కన్ దశ
త్రింశల్లక్ష జనప్రసన్న రసనా దేవాలయాభ్యంతర
ప్రాంశు ప్రార్థనగీతమైన తెనుగుం జల్కన్ ప్రశంసించెదన్."[4]

1,2. రమ్యాలోకము p. 7.

3. రమ్యాలోకము p. 6.

4. 'తెనుగుమాన్యము'-ఆంధ్రావళి - p. 39.

ఇవే సుబ్బారావు రసమయ హృదయాన్ని ప్రేరేపించినవి... తృణకంకణంలో ఆ తరుణ ప్రణయిని - "అడుగులు బొబ్బలెత్త వదనాంచలమందున చిన్కు చెమ్మటల్ మడుగులుగట్ట" 'ఇసుక దిగబడు నడుగుల నీడ్చుకొను'ట కన్నులకు గట్టినది."[1] కనుకనే వీరి రచనలు తెలుగుదేశపు ప్రకృతికి నిలయంగా నిలబడతాయి. వీరి రచనల్లోని పొడుపుచేర్లు, దీర్ఘికలలో ఊరే జలాలు, సొనల కిరువైపుల పెరిగిన పచ్చని పచ్చిక బీళ్ళు, మఱ్ఱిచెట్లక్రింద ఇసుకపడకలు, మల్లె పందిళ్ళు, ఆ పందిళ్ళక్రింద చీర ఒడిపట్టి మొగ్గలుకోసే స్త్రీలు తెలుగుదేశానికి-ముఖ్యంగా బాపట్ల ప్రాంతాలకు సజీవ రూపకల్పనలు. జొన్నచేలు, అరటి తోటలు, తమలపాకు తోటలు, నిమ్మ, నారింజ, దబ్బ చెట్లు తెలుగుదేశాన్ని ప్రత్యక్షం చేస్తాయి "ఈ కావ్యము (తెనుగు తోట) చదువువారికి తెలుగుదేశము ప్రత్యక్షమగును. బాపట్ల, చీరాల, వేటపాలెము ప్రాంతములవారికే సొనలఅందము తెలియును. అవి ఆకస్మికముగా నిసుక పడకల జీల్చుకొని పుట్టి, లోతులేని స్వచ్ఛజలముతో ప్రవహించును. సొన రెండు ప్రక్కలను పచ్చగా పచ్చిక పొడలు, తోటలు పెరుగును....

'వీనులకు ముద్దుగొలుపు నవీన మధుర
సుస్వరమ్ములు పాడెడు సొనలు నేడు
మొలకలెత్తెడు ప్రక్కల మోహనముగ
నవతృణాంకుర జీవరత్నాల శయ్య'

మరియు -

'శుచి యయిన దోయిళుల బట్టి సొనల నీరు
వదలబోవుచున్నారలావలి మహర్షులు....'

మహర్షులు వదలునది కూడా సొనల నీరేనట.... ఆ ప్రాంతములలో మల్లె పందిళ్ళ ప్రోది ఎక్కువ.

---

1. "రాయప్రోలు సుబ్బారావు - కొన్ని స్మృతి శకలాలు" (వ్యాసము) మరుపూరు కోదండరామరెడ్డి - విమర్శిని - 4. p 66-67.

అని తమ శబ్దప్రయోగ కళాకౌశలంతో, శైలీ వైశిష్ట్యంతో సాహిత్య పిపాసువులకు చవిచూపారు. మధురమయిన తెలుగుభాషా ప్రవాహ వీచికలలో తేనె లొలుకుతూ విరాజిల్లుతోందని వీరి ఉద్దేశం.[1] పాటకు, పద్యానికి అందంగా అమిరే ఆంధ్రభాషపై వీరికి అంతులేని అభిమానం. నిసర్గ మోహనమయిన పలుకుబళ్ళలో దేశస్థుల వ్యవహారంలో సజీవంగా నిలిచిన తెలుగుభాష వీరికి అత్యంత ప్రీతిపాత్రం. వీరు ఆదరించిన ఈ భాష వీరి రచనలలో తెలుగుదనానికి సజీవ రూపకల్పన చేసింది.

వీరి రచనల్లో వర్ణించబడిన తెలుగుదేశ ప్రకృతి సౌందర్యం, తెలుగింటి పరిసరాలు, ప్రజల జీవన విధానం, భోజనపు అలవాట్లు, స్త్రీల కట్టుబొట్టు, నోములు వ్రతాలు, పండుగలు వేడుకలు, ఆటపాటలు మొదలయినవి తెలుగుదనాన్ని సంతరించుకున్నాయి.

నేలతీరు, నీటి వనరులు, శీతోష్ణస్థితులనుబట్టి కొన్నికొన్ని ప్రాంతాలలో కొన్నికొన్ని పంటలు, పైర్లు అభివృద్ధి పొందుతాయి. కవులు వర్ణించిన చెట్టు చేమలు, పంటచేలు, పండ్లతోటలు మొదలయినవాటినిబట్టి అవి ప్రసిద్ధంగా, విస్తారంగా ఉండే ప్రాంతాన్ని కొంతవరకు గుర్తించే అవకాశం ఉంది. రాయప్రోలు రచనలను పరిశీలిస్తే తెలుగుదేశపు ప్రకృతిసంపద ప్రత్యక్షం అవుతుంది. కవులు పుట్టిపెరిగిన పరిసరాలు కవితలో ప్రతిబింబించడం సహజం. సుబ్బారావు గారి రచనలో తెలుగుదేశంలోని గుంటూరు, బాపట్ల, వెదుళ్ళపల్లి ప్రాంతాలు కనుల ముందు కదలాడుతాయి. ముఖ్యంగా వెదుళ్ళపల్లి పరిసరాలు వీరిని అధికంగా ప్రభావితులను చేసినట్లు తోస్తుంది. "బాపట్ల, స్టువర్టు పురం మధ్య ఇసుకదిబ్బల మధ్య వెదుళ్ళపల్లె ఉన్నది. ఆ పల్లె పరిసరాలు, ఈయన కవితను-ముఖ్యంగా తృణ కంకణాన్ని ఎట్లా ప్రభావితం చేసినవో చెపుతా వినండి.... వెదుళ్ళపల్లె ప్రయాణం నాకు సుబ్బారావు కవిత భూమికను (**Background**) తృణకంకణ కావ్యరంగాన్ని చూపినది. వెదురు పొదలు, సొనల దరులలో మొగలి గుబురులు - ఇసుక తిన్నెలు - దూరాన తూర్పున వరిపొలాలు, తెల్లటి స్వాతికొంగల బారులు - పల్లెటూరివారి కోలాహలము - పశువుల మందలు అన్నీ రమ్యప్రకృతి దృశ్యాన్ని గ్రామీణ వాతావరణాన్ని ప్రదర్శించెనవి.

---

1. రమ్యాలోకము - p. 6.

'నిగనిగ లెగయు కన్నె చిగుళ్ళ గుత్తుల
నీడలారెడు చిరునిమ్మచెట్లు
పురివిచ్చినట్లు చిమ్ముల కొమ్మ పందిళ్ళ
సాచు కుమార రసాలతరులు' [1]

'చువ్వలబ్లైదిగి మంజుల గుచ్ఛముల వ్రేలు
మెలక ప్రాయపు పాలపోక చాళ్ళ'[2]

ఇటువంటివన్నీ తెలుగుదేశపు ప్రకృతిశోభకు ప్రత్యక్ష నిదర్శనాలు.

చిన్నపల్లెలోని బ్రాహ్మణ వాటికలో దూరదూరంగా ఉన్న తాటాకు కుటీరాలు, వాటి పరిసరాలు 'కష్టకమల'లో మనోహరంగా చిత్రించారు. కమల ఇంటి పరిసరాల వర్ణనను ఆధారంగా చేసుకుని సాధారణంగా పల్లెల్లో ఇంటి చుట్టుపట్ల ఉండే తోట వీరి రమ్యమయిన వర్ణనలో జీవం పోసుకుంది. ఆ ఇంటి తోటకు అందాన్ని చేకూరుస్తున్నవి మల్లెపందిరి, బచ్చలిపాదు; అరటిచాలు, నిగనిగలాడే నిమ్మచెట్లు, గుబురు కొమ్మలతో మామిడిచెట్లు, పోకమొక్కలు, వెదురులు, గున్నగోరంట పొదలు దట్టంగా పెరిగి జొరబడడానికి సాధ్యంకాని విధంగా తోటకు రక్షణచిచ్చే దడిగా ఏర్పడ్డాయి.

"పోకలను కౌగిలించు తాంబూల లతలు
పందిరులనెక్కు లేద్రాక్షవల్లికలును
పచ్చచేమంతి మడులును బంతిపూల
కుదురులును కొన్ని కలవు కన్నదరజేయ
మవ్వమలలోని మధ్యాహ్నమల్లికలును
నవకమెలయు కాశీరత్న లవలికలును
తులసితోటకు నావల నిలిపినట్టి
యలవలకు నల్లియుండె నాయనటితోట.[3]

---

1. కష్టకమల - అభినవ కవిత - p. 256.
2. కష్టకమల - అభినవ కవిత - p 256.
3. కష్టకమల - అభినవ కవిత - p. 257.

'దివ్యమగు మల్లెపూల పందిళ్ళ పజ్జ
చీర యొడిపట్టి మొగ్గలు చిదుపు చిన్ని
కన్నియల ముద్దు నడకలన్ కాంక్షపడెదొ ? '

అని లేఖిని నడిగినాడు.... బాపట్ల చుట్టు ప్రక్కల నున్న తోటలే సుబ్బా రావుగారికి కావ్యనామము స్ఫురింపజేసినవి"[1].... ఈ ప్రాంతాలలోని 'మిసమిసలు మీరు మెత్తని ఇసుక నేలలు'[2] పసుపు పూసిన ముత్తైదువుల ముఖాలను తలపించే పూలతో గుమ్మడిపాదులు,[3] చెంపకు వంగిన సీతాఫలపు చెట్లు,[4] చుక్కలతో ఆకాశంలాగా పిందెలతో నిండిన దోసపాదులు,[5] వనకుమారికలుంచిన పసుపు ముద్దలలాటి పండ్లతో నారింజచెట్లు,[6] ఇరువైపులా పెరిగిన అనాస మొక్కలతో దారువులు,[7] దారువు ప్రక్కదరికి పొందుగ ప్రవాలి నీటిముత్యాల పూజలు చేయు దబ్బ చెట్లు,[8] చిన్ని బంగారు పూసల చెండ్లవంటి జొన్నకంకులు పండిన సొగసు చేలు[9] తెలుగుదేశపు గ్రామసీమలను కనులముందుంచుతాయి.

'గెలలు దిగిన మవ్వపు నారికేళ తరులు
పూలగుత్తులు వ్రేలాడు పొన్నచెట్లు
మృదుర వమ్ముల పిలిచెడి పెదురుపొదలు
కన్నెగందంపు మాకులున్ కలపు మఱియు'[10]

---

1. 'తెనుగుతోట'(వ్యాసము) - నోరి నరసింహశాస్త్రి - భారతి-జనవరి, 1954.
2. స్వప్నకుమారము - p. 20.
3. 'ఒకమాట' - జడకుచ్చులు - p. 106.
4. స్వప్నకుమారము - p. 20.
5. 'మంగళమాఘమ్' - మిశ్రమంజరి - p. 47.
6. స్వప్నకుమారము - p. 20.
7. కష్టకమల - అభినవకవిత - p. 258.
8. స్వప్నకుమారము - p. 21.
9. తెనుగుతోట - అభినవకవిత - p. 322.
10. తృణకంకణం - అభినవకవిత - p. 230.

బయటకు వెళ్ళివచ్చిన భర్తకు ఉపచారాలు చేయడం, ఇంటికి వచ్చిన అతిథులను ఆదరించడంవంటి బాధ్యతల నిర్వహణలో గృహిణి ప్రాముఖ్యమైనది. సూర్యోదయాన పొలానికివెళ్ళి కాయకష్టం చేసివచ్చిన రామన్నకు 'కడవతో నీళ్ళు తోడి, ముక్కాలి పీటవేసి, చాకింటి ధోవతి తీసి' అందించి భార్యగా పరిచర్య చేస్తుంది 'భూదేవి'. పెండ్లి మాటలకు ఊరిపెద్దలు వచ్చిన సందర్భంలో గృహిణిగా ఆదరించి తగిన మర్యాద చేస్తుంది.

'నిలువు చెంబుతో వేడినీళ్ళు తెచ్చి
అనువు గనిపెట్టి భూదేవి అంతలోనె
కిర్రుచెప్పులు విడిచి..కాళ్ళేలు కడిగి
కూరుచుండిరి వారును కుశలమడిగి.'[1]

ఇంటికి వచ్చినవారికి కాళ్ళు కడుగుకొనడానికి నీళ్ళు అందించడం తెలుగింటి మర్యాద. కాళ్ళు కడుగుకొని కూర్చోవడం అలవాటు. అతిథులను మంచాలువాల్చి కంబళి పరిచి కూర్చోబెట్టడం, స్నానాలకు నీళ్ళుతోడి భోజనాలు ఏర్పాటుచేయడం, అంచు దుప్పట్లు పరిచిన మంచాలు పంచలో కొన్ని, ఆరుబయట వెన్నెల్లో కొన్ని వేసి విశ్రమింపజేయడంవంటి వర్ణనలన్నీ పల్లెప్రజల మర్యాదలను చూపుతాయి.

కట్టుబొట్టుతీరు, ఆటపాటలు, వేడుకలు, పండుగలు కూడా జీవనవిధానానికి సంబంధించినవే.

'జిలుగుపూల నలంకారి చీరజార
చిందు సందెడు కుచ్చెళ్ళు చెదరనీక
మాటిమాటికిని కాలి మట్టెలు మలుపుకొనుచు'[2]

పాపడం పసుపుముందుకు నడిచివస్తుంది తృణకంకణ నాయిక. 'మగువకు మంగళస్థానమయిన' వదనంలో తిలకరేఖను దిద్దుకొని, కాటుకకళ్ళతో, ఎఱుపంచుల గళ్ళపావడా పాదాలపై జీరాడగా, నిడుపాటిజడతో, జడలో పైడిజడకుప్పెలు

1. పెండ్లిలగ్నం - మిశ్రమంజరి. p. 61.
2. తృణకంకణం - p. 1.

వీటికి సమీపంలో ఉన్నవి తాటాకు దళ్ళు. సర్వసాధారణంగా తెలుగు పల్లె ఇళ్ళలో కనబడే ఈ తాటాకు దళ్ళు, మధ్యాహ్నమల్లికలు, కాశీరత్నపు తీగెలు, తులసి మొక్కలు, అరటి మొక్కల ప్రస్తావన ఈ వర్ణనను సహజత్వానికి దగ్గరగా తెచ్చింది. ఇది సహజత్వాన్ని కలిగించగా ఆ గృహపరిసరాల చిత్రణకు జీవాన్నిచ్చింది క్రింది పద్యంలోని 'దానిమ్మమీది చిలుక' ప్రసక్తి

"అపుడు కిలకిల లాడుచు నగ్రశాఖ
నుండి దోరగా పండిన పండు కొటికి
మొలక కెంపుల వంటి గింజలను రాల్చె
చిన్ని దానిమ్మ చెట్టుపై చిలుక యొకటి."[1]

ఇంటి పరిసరాలు ఈ విధంగా ఉండగా ఇంట్లో వారి జీవన విధానానికి రమణీయ రూపకల్పన వీరి రచనల్లో కనబడుతుంది. పల్లె జీవనంలో ఒక రోజును ప్రదర్శిస్తుంది 'పెండ్లి లగ్నం' అన్న ఖండిక. కాపుదంపతుల జీవన విధానం, ఆలోచనా సరళి, పెండ్లి సంబంధాన్ని నిర్ణయించుకోవడానికి వచ్చిన ఊరి పెద్దలకు సత్కారం దీనిలో చిత్రింపబడ్డాయి. పల్లెల్లో రైతు కుటుంబాల సంఖ్య అధికం. రైతులకు పంటపొలాలు, పాడిపశువులే సిరిసంపదలు. రామన్నకి పూర్తిగా తెల్లవారకముందే నిద్రమంచం మీదనే తమ పంటలను, పశువులను, పాకలను గూర్చిన ఆలోచన మొదలవుతుంది.

నీళ్ళులేక వరిచేలు పొల్లుపోయాయని, సేద్యానికి వానలు ఆలస్యంగా పడ్డాయని, చెరువు నిండింది కాబట్టి కరువు రాదని, మిరపతోటకు అంతవరకు పురుగు పట్టలేదని, మొక్కజొన్న అప్పుడే పాలుపోసుకుంటోందనీ, పూతపట్టిన కొతిమీర చేను మంచుతాకకుండా కాస్తే చాలునని, ఏవిధంగానయినా ఎడ్లపాక ఆ సంవత్సరము కప్పించాలని, వానలకు కారిపోయిన గోడలు మెత్తించాలని, శిస్తుకోసంచేసిన అప్పుమీద వడ్డీ పెరిగిపోతోందనీ, పెయ్యదూడను అమ్మి ఆ అప్పు తీర్చడానికి మనసు ఒప్పటం లేదనీ రామన్న తలపోస్తున్నట్లు చేసిన వర్ణన[2] గ్రామవాసుల ఆలోచనా సరళికి అద్దం పడుతున్నది.

1. 'కష్టకములు' - అభినవకవిత - p. 261.
2. పెండ్లిలగ్నం - మిశ్రమంజరి-p. 57.

ఆటపాటలతో హాయిగా కాలం గడిపే దృశ్యం అది. ఈ కన్యలు ఆడిన చెమ్మచెక్క, నాలుగు స్తంభాలాట, కోలాటము, గొబ్బిళ్ళు, బొమ్మల పెండ్లిండ్లు, అట్ల తద్దె ఉయ్యాలల వంటి ఆటలు ఆంధ్రత్వాన్ని సంతరించుకున్నాయి. తెలుగుదనాన్ని అభిమానించే రాయప్రోలువారు కాలక్రమంగా ఈ క్రీడలు క్షీణిస్తున్నాయనీ నేటివారు ఆదరించడం లేదనే అభిప్రాయాన్ని వ్యక్తం చేశారు.

"బువ్వముమ్మ బంతులన్ కవ్వించి వయసు కా
వరముబ్బ పడతులు పాడలేరు,
గొబ్బి తట్టెడు వేళగూడ ప్రాయపు కన్నె
లరమర లేకాడ మఱచినారు,
తద్దె పండుగల సైతముయాల బూగుట
మోటుగా ముగ్గులు మూసినారు,
రుక్మిణి మొదలుగా రుచిగొన్న బొమ్మల
పెండ్లిండ్లు బాలలు విడిచినారు....'[1]

అని అంటూ కన్యలలో 'ఆనంద సౌందర్య సంచయా'న్ని పెంచిన క్రీడలను గూర్చి విచారించడం వీరికి వాటిపైగల అభిమానాన్ని సూచిస్తుంది. కేవలం ఆటపాటలతో బాధ్యతారహితంగా జీవితం గడపడం కాక, ఇహపరాల దృష్ట్యా నోములు వ్రతాల వంటివికూడా అవసరమైనవే. అయితే వాటిని ఏదో బాధ్యతగా బరువుగా భావించడం కాక ఆహ్లాదంగా చేసుకునే పద్ధతి పేరంటాలు, పండుగలు వంటివాటిలో కనబడుతుంది. తెలుగింటి పండుగల వేడుక, పేరంటాల ఉత్సాహం రాయప్రోలువారి రచనల్లో వెల్లివిరుస్తుంది.

తీరుతీరుల ముగ్గులతో ఇళ్ళను, వాకిళ్ళను అలంకరించి తెలుగువారు సంబరంగా జరుపుకునే పండుగ సంక్రాంతి. ఏడాది పొడుగునా పడిన శ్రమకు ఫలితంగా పంటలు ఇంటికి వచ్చేకాలం అది. చేతినిండా పుష్కలంగావున్న పదార్థాలు వారి సంబరానికి, దానధర్మాలకు మరింత తోడ్పడతాయి. ఇండ్లకు చేరిన ఆ పంటలు 'క్షేత్ర మాతృక లంపిన.... సంక్రాంతి సారెలు.'[2]

---

1. 'ఆచారము' - ఆంధ్రావళి - p. 38.
2. బ్రహ్మముడి - మిశ్రమంజరి - p. 127.

అలంకరించగా, మెడలో కాసులదండతో తెలుగుపడుచు ముగ్ధ సౌందర్యం వీరి రచనల్లో సాక్షాత్కరిస్తుంది. చెవులకమ్మలు, ముక్కుపుడకలు తీసిన బోసితనంకూడ వింత సింగారం చేకూర్చగా జారుముడితో ఆ కన్య-

'పూతనలుగుల తలయంట్లు పోసికొనక
శుక్రవాసర ముఖములు చూడలేదు.'[1]

ఈ తెలుగు కన్నెల శుక్రవారపు తలంటికి పరిపూర్ణతను, జీవాన్నిచ్చింది దూముడి విడిచి తల తుడుస్తున్న సందర్భం.

ఎంత యాలసించితే తలంటునకయి ?
నాన్న యింటిలోన నున్నవాడె !
అనుచు నీళ్ళుగాలు నాకన్నె దూముడి
విడిచి పైటలాగి తుడవ దొడగె.'[2]

రాయప్రోలు వారు ప్రస్తావించిన పట్టెడలు, కాళ్ళకడియాలు, చెంపసరులు, లోలకులు, కాళ్ళగజ్జెలు, పగడాల సరాలు, అందెలు, కాసుల దండలు, ఒడ్డాణాలు, జడకుచ్చులు, కమ్మలు, ముక్కు పుడకలు ఆంధ్ర కన్యల అభిమాన ఆభరణాలు ఈ విధమైన ఆభరణాలను అలంకరించుకుని వీరి రచనల్లో పడుచులు,

'గాజులాడ గలగల మని
పరికిణీలు విరిసి తిరుగ'[3]
'గిరగిర తిరిగే పరికిణీలలో,....
పమిటెల చెంగులు పంజల జాఱగ'
'కాళ్ళ గజ్జెలును కంకణంబులును
లయ తప్పని తాళములయి మ్రోయగ'[4]

1. 'ఎవరు' - జడకుచ్చులు - p. 135.
2. కష్ట కమల - అభినవ కవిత p. 263.
3. చెమ్మచెక్క - కన్నెపాటలు - p. 9.
4. నాలుగు స్తంభాలాట - కన్నెపాటలు - 10.

ఆశ్వీయుజ కృష్ణ ద్వితీయ రోజు తలంట్లు, రాత్రి భోజనాల తరువాత గోరంటాకు చేతులకు పెట్టుకోవడం, సూర్యోదయానికి పూర్వమే వినవచ్చే 'ముదురు, లేత' లనే గోరంట ముచ్చట్లు, వేకువజామున్నే లేచి స్నానాదికాలు చేసి భోజనాలు చేసి తాంబూలం వేసుకుని అలంకరించుకోవడం, తెల్లవారక పూర్వమే ఉయ్యాల లూగే సందడి వంటి వాటి వర్ణన[1] తెలుగు కన్నెలు ఉత్సాహంగా జరుపు కునే తద్దె పండుగ వేడుకలను ప్రత్యక్షం చేస్తుంది.

వరలక్ష్మి వ్రతానికి అత్తవారు పంపిన 'ఎరుపంచుల పట్టుచీరెలు, పసుపద్దిన గళ్ళ రవికల'[2] తొలి లాంఛనాలను అందుకుంటారు తెలుగింటి కొత్త కోడళ్ళు. వీరు గౌరి పూజకుచేసే ఏర్పాట్లు కనుల పండుగ కలిగిస్తాయి.

"పసుపు కుంకుమ పూలు - బండ్లపయి తెచ్చితిమి....
అరటి స్తంభాలతో - అందమగు మంటపము
తమలపాకుల తోర - ణముల సవరించితిమి
బంతిపూలరుగు చే - మంతి పువ్వుల పీట
అమరించినాము నీ - ఆవాహనకు నేడె."[3]

ఉత్సాహంతో పూజా మందిరాలను అలంకరించడానికి, శ్రద్ధాసక్తులతో పూజకు ఆయత్తం కావడానికి ఇది కమనీయరూపకల్పన. ఆ విధంగా ఆవాహన చేసిన జగదంబను భక్తి శ్రద్ధలతో అర్చించి,

'స్నేహదీపము వెలిగించి చిత్రపీఠి
పసుపు కుంకుమపూలు కొసరి చల్లి
చిన్న కర్పూరహారతి చేతబట్టి.'[4]

మంగళహారతి పట్టి నోచిననోమును పరిపూర్ణం గావిస్తారు. ఆ విధంగా చేసే పూజలను అనుసరిస్తుంటాయి పేరంటాలు. 'మా యింట ఈనాడు పేరంట

1. రష్ట కమల
2. 'వరలక్ష్మి వ్రతము' - కన్నెపాటలు p 35.
3. 'గౌరి పూజ' - కన్నెపాటలు p. 33, 34.
4. 'తెనుగుతోట' - అభినవకవిత. p. 340.

'బూజు దులిపిన పూరి యిండ్లును
వెల్లవేసిన వీధి గోడలు
అతికి ముగ్గుల నిడిన యరుగులు
అందగించెను పల్లెలన్.'[1]

ఉన్నవి పూరింద్లే అయినా గ్రామవాసుల శ్రద్ధాసక్తులవల్ల, 'వన్నె ముగ్గులు పెట్టి వాకిళ్ళ ముందు' చేసిన అలంకరణతో, కన్నెలు పెట్టిన గొబ్బిళ్ళతో కళకళ లాడుతూ ఉంటుంది గ్రామం.

'తెల్లవారగ మేలుకొలుపులు
పాడుచును హరిదాసులాడగ'[2]

పల్లె సందడిస్తుంది. కొత్త బియ్యము, కొత్త బెల్లము, ముట్టుపాలు పోసి పొంగలి చేసుకుని పండుగ జరుపుకుంటారు. ఈ మకర సంక్రాంతికి సూర్యుడు ఉత్తరాయణంలో ప్రవేశిస్తాడని, ఆనాడు స్వర్గద్వారాలు తెలుస్తారని, విష్ణువు వైకుంఠంలో నిద్ర లేస్తాడని ఒక నమ్మకం వ్యాప్తిలో ఉంది. దీన్ని సూచిస్తూ సంక్రాంతికి పెట్టే ముగ్గులలో సహితం బోగిరోజు స్వర్గద్వారాలు మూసివున్నట్లు, సంక్రాంతి రోజు స్వర్గద్వారాలు తెరచి ఉన్నట్లు ముగ్గుపెట్టే వాడుక ఉంది. మాఘమాసాన్ని ఉద్దేశించి ఇటువంటి భావాన్ని ధ్వనింపజేశారు రాయప్రోలువారు.

"బంతి మొక్కలచాళ్ళ గొబ్బికి
పసుపు ముద్దలు పెట్టగాన్ ...
....శీత శుక్ల నిశీధమందున
శౌరి నిద్దురలేవగా - వై
కుంఠమున వాకిండ్లు తీయగ
వచ్చినావే మాఘమా !"[3]

1,2. 'సంక్రాంతి సంబరము' - మిశ్రమంజరి p. 64, 65.

3. 'మంగళ మాఘమ్' - మిశ్రమంజరి p. 48.

పేర పెట్టిన మీగడ పెరుగుతోడ
నపుడు తినిపించి రెల్ల కన్యలను సతులు.'[1]

రాయప్రోలు వారు ప్రజలందరికీ చేకూరాలని వాంఛించింది కూడా ఆంధ్రుల భోజనంలో ముఖ్యమయిన నెయ్యి, అన్నమే.

'నోరెడు తెల్లని యన్నము
చేరెడు గుమగుమల నెయ్యి చేకుర ప్రజకున్.'[2]

ఆంధ్రత్వం మీద ఇంత అభిమానం ఉండడం వల్లనేనేమో వీరి భావనా ప్రపంచంలో కూడా అది కనిపిస్తుంది. వీరికి నక్షత్రాలు 'నింగివాకిట పెండ్లి ముగ్గుల లాగా తోచాయి.'[3] పచ్చని పచ్చిక బీళ్ళ తోటి కళకళలాడే బృందావనం ముత్తైదువలు పట్టిన పచ్చల హారతి పళ్ళాన్ని తలపింపజేసింది.[4] ప్రభాత కాలం లోని అరుణిమలు పండుకుంకుమ కలిపి తీర్చిన ముగ్గుల అల్లికలను తలపింప చేశాయి.[5]

'చదలలికి యందముగ రంగ
వల్లికలు తీర్చినట్లు రంజిల్లె తార
లంతరమున దోచె శశి సంక్రాంతినాడు
పాలుపొంగింపగా నిడ్డ భాండమట్లు.'[6]

చంద్రుడు సంక్రాంతినాడు పాలుపొంగించడానికి పెట్టిన భాండంలాగా తోచడం వీరి తెలుగుదనానికి చక్కని నిదర్శన.

---

1. రష్టకమల - అభినవ కవిత p. 277.
2. 'తిరక్కాన జయంతినాడు' - వనమాల p. 41.
3. 'బ్రహ్మముడి' - మిశ్రమంజరి p. 128.
4. జన్మాష్టమి - వనమాల p. 71
5. ప్రభాతము - ఆంధ్రావళి p. 76
6. రమ్యాలోకము - p. 35

మున్నద'ని పిలిచి కుంకుమబొట్టు పెట్టి, పాదాలకు పసుపుపూసి, అక్షతలిచ్చి, వాయనాలనిచ్చే తెలుగుదేశపు పేరంటాలు సహితం రాయప్రోలు వారి రచనలలో ప్రస్తావించబడ్డాయి.[1] తులసికి నిత్యపూజలు చేయడం, చిట్టి బొట్టు నోములు నోయడం, పసినిమ్మపండ్లు వాయనాలివ్వడం, లక్ష దీపాల నోములు చేసుకుని ఉద్యాపనలు తీర్చుకోవడం వంటి తెలుగుదేశపు ఆచారాలు ఎన్నో వీరి సాహిత్య సీమలో దర్శనమిస్తాయి. చద్దిఅన్నం తినడం వంటి సామాన్యమయిన అలవాటు నుంచి, ద్వితీయ విఘ్నం కూడదనే విధమయిన నమ్మకాలవరకు వీరి కవిత్వంలో చోటు చేసుకున్నాయి.

ఇక వీరి రచనల్లో కనిపించే ఆహారపు అలవాట్లు కూడా ఆంధ్రత్వాన్ని పుణికి పుచ్చుకున్నాయి. ఇంటికి వచ్చిన బంధువులకు భూదేవి వండి వడ్డించిన వంటలు తెలుగువారి భోజనాన్ని పరిపూర్ణంగా ప్రదర్శిస్తాయి.

"కొత్త సాంబారు కారముల్ కొసరి కోర;
పైరవంకాయ తాలింపు దోరవేపు
కందిపప్పు కమ్మదనాలు చిమ్ముచుండ ... .
ఇంట కాచిన కపురము వంటి నెయ్యి
జిడ్డు మీగడ గట్టిన గడ్డపెరుగు...."[2]

లతో భోజనాలు చేశారు గ్రామపెద్దలు. 'దోరపాకపు గారెలు అరిసెల'[3]తో కూడుకున్నది పుట్టిన రోజు పండుగనాటి ప్రత్యేక భోజనం. తద్దెపండుగనాడు తెల్లవారక పూర్వమే కన్యలకు తల్లులు పెట్టిన భోజనం తెలుగింటి పల్లె భోజనం.

'అరుగ దంచిన సన్నబియ్యంబు వండి
పొట్లకాయలు నేతిపోపుల నమర్చి

1. 'చుక్క' - కన్నెపాటలు p - 4; 'మంగళాచరణము' - తెనుగుతోట, అభినవ కవిత p. 315, 316, 317; కష్టకమల - అభినవకవిత. p. 275.
2. 'పెండ్లిలగ్నం' - మిశ్రమంజరి. p. 61.
3. 'ఫాల్గుణి' - మిశ్రమంజరి p. 91.

తీసినది వీరే. తెలుగు నదులను, తెలుగు రాజుల శౌర్యపరాక్రమములను, తెలుగు సిరిని స్ఫుటమైన రేఖలతో చిత్రించిన ప్రథములు వీరే."[1] పూర్వ చరిత్రలోని ఆంధ్రుల విజయాలు, వైభవాలు, ఆంధ్రతేజస్సు, ఆంధ్రపౌరుషం వంటి వాటి నెన్నిటినో బహుముఖాలుగా స్తుతించారు. ఆంధ్రభూమిలోని ప్రతి ప్రాంతాన్ని విశేషంగా కీర్తించారు.

"నందనోద్యాన సౌందర్యమ్ము నెగబోయు
గోదావరి ముఖాన కోనసీమ
సుఫల సంపత్సస్య సురభియై మెరయు కృ
ష్ణారసశ్యామ గుంటూరు సీమ
ధవుని పోరి కదల్చి కవిని నేరిమి గెల్చి
మీరిన జాణ నెల్లూరి సీమ
ఆంధ్ర దిగ్జయ పతాకాలంకృతమ్మైన
రతనాల యంగడి రాయసీమ
నేల నాలుగు చెఱగుల నిగ్గుదేలె
రాణసూయాణమై తెలంగాణ రేఖ"[2]

'తనుగుతల్లి' అంగాంగం ఐశ్వర్యోపేతమే, ఆ ప్రాంతాలన్నీ ఆంధ్రమాత ఆభరణాలే. అటువంటి పన్నెచిన్నెలు చెక్కుచెదరకుండా కాపాడడం ఆంధ్ర పుత్రుల కర్తవ్యం అని ప్రబోధిస్తూ 'తనుగుతల్లి లాలాటికా తిలక దీప్తిని' ఎన్నోరకాలుగా ప్రత్యక్షం చేశారు. 'చావలేదు, చావలేదు ఆంధ్రుల మహోజ్వల చరిత్ర' అని చాటిచెప్పిన వీరి కవితలో గతవైభవం పునరుజ్జీవనం పొందింది. ఆంధ్రావనిని కీర్తిస్తూ, పురావైభవాన్ని చాటిచెప్తూ, ఆంధ్రమాతను స్తుతిస్తూ ఉద్యమానికి ఉత్తేజాన్నందించారు.

తెలుగువాణి ఎంతో మంచి గాయకులకు సంగీతపాఠాన్ని అందించగా, సౌందర్యాభిరుచిని పెంపొందింపజేసింది తెనుగురేఖ. వసుంధరను సస్యశ్యామలగా తెనుగుభూమి చేయగా విరోధి సమూహానికి సహింపరానిదై మెరిసింది తెనుగుకత్తి.

1. 'ఆధునికాంధ్ర కవిత్వము: సంప్రదాయములు-ప్రయోగములు' సి. నారాయణరెడ్డి p. 293.
2. తనుగుతల్లి - ఆంధ్రావళి - p. 36.

ఈ విధంగా వీరి రచనల్లో ఆచార వ్యవహారాలు, అలవాట్లు, ఆటపాటలు వంటివాటిలో తెలుగుదనం వ్యక్తమవుతుంది. ఇది వీరికి తెలుగుదనంపై ఉన్న అభిమానాన్ని స్పష్టం చేస్తుంది. తెలుగుదనం మీది ప్రేమాదరాలు తెలుగుదేశాన్ని అభిమానించడానికి సహాయపడ్డాయి. ఆ దేశాభిమానం ఆంధ్రరాష్ట్రాభిమాన కవితగా రూపుదిద్దుకుంది. ఈ రాష్ట్రాభిమాన కవిత వెల్లువగా ప్రవహించడానికి రాజకీయ పరిస్థితులు దోహదం చేశాయి.

భాషలను బట్టి ప్రత్యేకరాష్ట్రాలు ఏర్పడాలనే నినాదం ఆంధ్రదేశంలో బయలుదేరింది. క్రమంగా అది ఉద్యమమై వ్యాపించింది. 1913లో బాపట్లలో ప్రథమాంధ్ర మహాసభ జరిగింది. రాయప్రోలువారు శాంతినికేతనం నుండి వచ్చే సమయానికి ఈ ఉద్యమానికి చెందిన ఆంధ్రనాయకులలో స్పర్థలు బయలుదేరాయి.

...."1917లో నెల్లూరులోకూడిన ఐదవ ఆంధ్ర మహాజనసభలో ఉద్యమ విరోధులు రగడ లేవదీశారు. శాంతినికేతనము నుండి మరలివచ్చిన రాయప్రోలు ఈర్ష్యామగ్నులూ, స్పర్థాబద్ధులూనైన ఆంధ్రనాయకులను చూచాడు. ఉద్యమానికి రాగల ముప్పును పసిగట్టాడు....వర్తమానదురవస్థ నంత మొంటించేందుకు పూర్వ మహా చరిత్రాంతర్గతాలైన ఉత్తేజకర సంఘటనలు జ్ఞప్తికెలయించ సాగినాడు. ప్రతినిధులముందు అమరావతీ నగరాన విశ్వవిద్యాలయములు స్థాపించిన బౌద్ధులు ప్రత్యక్షమయ్యేసరికి (ఏ) మహజర్లకూ సిద్ధించని స్వప్నం సభాసదుల తలలు వంచేసింది......ఎక్కడి స్పర్థలు అక్కడనే అణగిపోయాయి. తత్కాలానికైనా ఇంత గొప్పవిజయాన్ని కవిత్వం ద్వారా సాధించిన కవి నాడు తిక్కన శ్రీనాథుల వలె నిన్న మొన్న రాయప్రోలు తప్ప మరెవరున్నారు?"[1] ఆ విధంగా విజయం సాధించిన ఆంధ్రప్రశస్తి, ఆంధ్ర రాష్ట్రాభిమాన కవిత్వంగా రాయప్రోలువారి రచనల్లో స్ఫుటాకృతి దాల్చింది, ఆంధ్రోద్యమ స్ఫూర్తి వీరి కవిత్వంపై ప్రసరించింది. తెలుగుదనంపై వీరికున్న అభిమానం దానికి మెరుగులు పెట్టింది. "తెనుగు తల్లి' అను పదమును మొదట ప్రయోగించినది వీరే. 'తెనుగువాణి', 'తెనుగుశక్తి' 'తెనుగు భూమి' మొదలైన వాని వెనుకగల ఆంధ్ర జాతీయావేశమునకు దారులు

---

1. 'ఆంధ్రరాష్ట్రోద్యమ దర్పణం'-రాయప్రోలు జాతీయకవిత (వ్యాసము) K. V. రమణారెడ్డి. అభ్యుదయ - ఆగష్టు 1957 p. 28.

ఇది వీరి ప్రబోధ కవితలో ప్రముఖమైనది. ఈ ప్రబోధం ద్వారా ప్రాచీన కాలం నుంచి కనబడుతున్న శక్తిసామర్థ్యాలను, శౌర్య పరాక్రమాలను దృష్టిలో నిలుపుకుని మహితాభిమానాన్ని పెంచుకొని దీక్షాబద్ధులు కావాలని ఆంధ్రులను ఉత్తేజపరిచారు.

యుద్ధంలో వెనుదిరిగి వచ్చిన భర్తకు పసుపిచ్చి వేడినీళ్ళు తోడిన వీర పత్నులు, విశాల సామ్రాజ్యాన్ని చాకచక్యంతో ఏలిన వీర వనితలు 'విమల సాహస సౌకుమార్యాలను వెలయించి' చరిత్రలో చిరస్థాయి పొందారు. కొండవీటి వీరులు, పల్నాటి శూరులు, తెలంగాణ భటులు, అద్దంకి మేటి మగలు ఆంధ్రుల ప్రతిష్ఠను పటిష్టం చేశారు. వారి చరిత్రను దృష్టిలో ఉంచుకుని దానికి అనుగుణంగా ప్రవర్తించడం ఆంధ్రుల విధి అంటూ ఉత్సాహాన్నందించారు సుబ్బారావుగారు.

విశేషమైన భాషా సేవ చేసిన కృష్ణరాయల కీర్తి ధ్వజమెత్తిన పవిత్ర భూమి ఇది. ఎన్నో విదేశ నౌకల కాశ్రయమై మోటుపల్లి రేవు వెలసింది ఆంధ్ర భూమిలో. పంజాబు కర్పూరపు మొక్కలను పెరటి తోటల్లో పెంచిన దేశం ఇది. అటువంటి ఆంధ్ర దేశంపై 'చల్లుడాంధ్ర మహోద్యమ ప్రథమ పూజా పుష్పముల్' అని ప్రబోధించారు.

రాయప్రోలువారి దృష్టిలో పూర్వాంధ్ర చరిత్ర యావత్తూ స్వర్ణ యుగమే. ఆ స్వర్ణమయమైన మహోజ్జ్వల చరిత్రను ఆంధ్రులకు వినిపించి, ఆంధ్ర దీప్తిని కొనియాడి 'బోయవలె తల్లి పల్లకిని' మోయుమని బోధించారు. ఆంధ్రుల ప్రాచీన ప్రాభవాన్ని కీర్తిస్తూనే ప్రస్తుత పరిస్థితిని దృష్టిలో ఉంచుకుని 'నాదు జాతి - నా దేశము - నాదు భాష' అనే అహంకారం అందరూ పొందాలని ఆకాంక్షించారు. ఆంధ్రులందరూ సమైక్యం కావాలని ఆశించారు.

'జాతిన దేశ గౌరవము చక్కనదిద్ది మహాంధ్ర మండలీ
భారము శ్లాఘనీయముగ పాలన చేసి సమాన రాష్ట్రముల్
కూరిమి నాసజేయు తెనుగుం బుడమిన్ కయిసేయరయ్య....'

అంటూ ఆంధ్ర రాష్ట్రాన్ని కోరారు. తమ రాష్ట్రాభిమాన కవిత్వంలోని భావావేశంతో ఇతర కవులకెందరికో ఉత్సాహాన్ని, ఉద్రేకాన్ని అందించారు.[1]

---

1. 'ఆంధ్ర ప్రశస్తి నేను వ్రాశానంటే ఆ ఉద్వేగం నాడు రాయప్రోలు వలన కలిగినదే.' - విశ్వనాథ. - ఆంధ్రప్రభ. 11-3-66.

ఇది ఖడ్గ తిక్కన కత్తిని కడిగిన కదన భూమి. అమృతాక్షర వికాసమయిన పోతన లేఖిని ప్రకాశించిన ప్రదేశం ఆంధ్రదేశం అని ఆంధ్రప్రశస్తిని ప్రకటించారు సుబ్బారావుగారు.

ఇక్కడ గత వైభవాలు క్షీణించి శిలావశిష్టమై కూడా బ్రతికిచెడ్డ ఆంధ్రుల ప్రాభవాన్ని చాటిచెప్తున్నా యంటారు వీరు. నిండారగా పారే అఖండ గోదావరి ప్రాంతాలలో చాళుక్య నాగరికత దాగింది. కోటగోడల శిథిలాలలో కాకతీయుల ప్రాభవం నిద్రిస్తోంది. పల్లెపదాలలో పల్నాటి వీరుల శౌర్యం జీవం నిలుపుకుంటోంది అని చెప్తూ అఖిల పురుషార్థ సిద్ధిపొందిన మాతామహ పితామహుల సంప్రదాయాన్ని మాయనీయవద్దని ప్రబోధించారు.

'ఉత్కలాశా నితంబమ్ములొత్తి హత్తె ఆంధ్రుల యశోదుకూల సితాంచలములు' అంటూ తెలుగు శిక్ష, తెనుగు కుంచె, తెనుగు కవితలతో తెనుగు ప్రతిభ జగద్వ్యాప్తం అయిందన్నారు. 'గంగ తలనుండి కావేరి కాళ్ళదాకా' తెలుగుదీవి వెలిగింది. త్యాగరాజు, నారాయణ తీర్థులు, క్షేత్రయ్య, మల్లినాథుడు, అన్నంభట్టు పండితుడు, పంపడు, అక్కన్న, మాదన్నల వంటి ఆంధ్రులు సంగీత సాహిత్య కళల నుగ్గుబాలతో త్రాగి ఆంధ్రుల సామర్థ్యాన్ని నిరూపిస్తున్నారని రాయప్రోలు వారు గర్వించారు. కర్ణాట రాజ్యరంగం ఆంధ్ర కవులకు బ్రహ్మరథం పట్టడం ఆంధ్రులకు గర్వకారణం అని గుర్తు చేశారు. తెలుగు ప్రజల యశోవైభవం వీరివల్ల పెంపొందిందని సూచించారు.

"అమరావతీ పట్టణమున బౌద్ధులు విశ్వ
      విద్యాలయములు స్థాపించునాడు
ఓరుగల్లున రాజవీర లాంఛనముగా
      బలుశస్త్రశాలలు నిలుపునాడు
విద్యానగర రాజ వీథులన్ కవితకు
      పెండ్లి పందిళ్ళు కప్పించునాడు
పొట్నూరికి సమీపమున ఆంధ్ర సామ్రాజ్య
      దిగ్జయ స్తంభమెత్తించునాడు
ఆంధ్ర సంతతికే మహితాభిమాన
దివ్యదీక్షాముఖ స్ఫూర్తి తీవరించె
ఆ మహావేశ మర్థించి యాంధ్రులార
చల్లుడాంధ్రలోకమున నక్షతలు నేడు."

రాయప్రోలువారి

తత్త్వచింతనపై ప్రభావాలు

వీరి కోరిక నెరవేరింది. ఆంధ్ర రాష్ట్రం అవతరించింది. అయితే దానితో అంతా తీరిపోతుందనుకున్నవ్యక్తికాదు రాయప్రోలువారు. ఉద్యమంతో ప్రారంభం అయిన అభిమానం రాష్ట్ర సిద్ధితో ఆగిపోలేదు. వీరి అభిమానం సహజ సిద్ధం అయింది. రాష్ట్రం ఏర్పడగానే ఆంధ్రుల బాధ్యత తీరిపోదు. ఆ రాష్ట్రాన్ని సమర్థవంతంగా ఆదర్శప్రాయంగా పాలన చేయడం కూడా ఆంధ్రుల బాధ్యతే. కనుకనే ఈ బాధ్యతను మరిచిపోకూడదన్నట్లుగా ఆంధ్రులకు గుర్తుచేశారు.

"నాలుగుకోట్ల మహాంధ్ర నాగరిక జనకాంక్ష
నలుబదేండ్ల నిరూఢ బలవదుద్యమ దీక్ష
ఈడేరినది ఆంధ్రులేకీభవింపండి
ఇరుగు పొరుగులు నచ్చ
హితులు నహితులు మెచ్చ
ఈడేరినది ఆంధ్రులేకీభవింపండి
....ప్రజల క్షేమమునెంచి పక్షకక్షలు డించి
నడపండి రాష్ట్ర తంత్రము ముళ్ళుపడకుండ
దేశ ప్రతిష్ఠల్ ప్ర
కాశంబు కావలె...."[1]

అంటూ కలతలు కల్లోలాలు వీడి ప్రజాశ్రేయస్సు ఆకాంక్షిస్తూ పాలించ మని బోధించారు.

ఈవిధంగా రాయప్రోలువారి కావ్యాలను స్థూలంగా పరిశీలించినపుడు కొన్ని సామాజిక సమస్యలు ప్రతిఫలించడం, రచనా విధానంలో కొత్తదనం, తెలుగు దనం మీద అభిమానం కనబడతాయి. సూక్ష్మంగా పరిశీలిస్తే వీరి కవిత్వంలో అంతర్లీనంగా కనబడే సత్యాలు వీరి తత్త్వదర్శనాన్ని చూపుతాయి. ఆ తత్త్వ వివేచన వీరిని దార్శనిక కవిగా నిరూపిస్తుంది.

1. 'ఆంధ్రాభిషేకమ్' - మిశ్రమంజరి - p. 15

రాయప్రోలువారిపై వైదికవాఙ్మయ ప్రభావం

రాయప్రోలువారి కావ్యాలలో అంతర్లీనంగా కనబడే తాత్త్విక దర్శనాన్ని అవగాహన చేసుకోవడానికి వారి వ్యక్తిత్వం ఏ విధంగా రూపుదిద్దుకుందో పరిశీలించడం సహాయపడుతుంది. వ్యక్తిత్వవికాసంపై పుట్టిపెరిగిన వాతావరణ, పరిసరాలు, చదివిన సాహిత్యం, పెంచి పెద్దచేసిన వ్యక్తులు, విద్యాబుద్ధులు నేర్పిన పెద్దలు, పరిచితులు - ఇలాటివి ప్రభావాన్ని చూపుతాయి.

వేదపండితుల వంశంలో జన్మించిన రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారు తాము పెరిగిన వెదుళ్ళపల్లి వేదఘోషతో ప్రతిధ్వనించే మునివాటికలా ఉండేదంటుంటారు. పుట్టి పెరిగిన ఈ వాతావరణం వీరి వైదికాభిమానానికి దోహదం చేసి ఉంటుంది. ప్రాచ్యసంప్రదాయాలపట్ల, ఆర్షధర్మాలపట్ల, వేదోపనిషత్ సూక్తులపట్ల గౌరవాభిమానాలకు ఈ వాతావరణం కొంత కారణం అయి ఉంటుంది. ఈ ప్రభావంతో వీరు ఆర్ష సంస్కృతీ సంప్రదాయాలను పవిత్రంగా భావించి గౌరవించారు. 'వేదశాఖలు పెరిగె నిచ్చట....ఉపనిషన్మధు వొలికె నిచ్చట....' అంటూ వేదోపనిషత్తులను తలచుకొని ఉప్పొంగిపోయారు. ఉదారచరితులయిన ఋషులను పదే పదే ప్రస్తుతించారు. వైదిక సాహిత్యం పూర్వులు మనకిచ్చిపోయిన మాన్యమని, అమూల్య సంపద అని అభిమానించారు.

ఇంత గాఢంగా వీరి హృదయంలో స్థిరపడివున్న వైదికాభిమానం వీరి సాహిత్యంపై అధికప్రభావాన్ని చూపింది. వీరి రచనలో వేదోపనిషత్ ప్రభావం ఒకచోట ఉన్నదని చెప్పటానికి వీలులేకుండా పాలలో వెన్నలాగా సర్వత్రా వ్యాపించి ఉంది. వీరి కావ్యభాషలో వైదిక పదజాలం ప్రత్యేక స్థానం పొందింది. వీరి రచనలో వైదిక స్పర్శలేని పద్యాలు అతిస్వల్పం అనవచ్చు. వీరి వైదిక ధర్మాభినివేశం సాహిత్యంలో వైదిక వాతావరణ చిత్రణగా ప్రతిఫలించింది. భారతీయమైన వీరి ప్రతిభాశక్తికి మూలాధారంగా చెప్పదగ్గది వైదికవాఙ్మయం. వీరి సాంఘిక జీవిత సత్యాన్వేషణకు, సాహిత్య దర్శనానికి వేదోపనిషత్తులు పూర్వరంగంగా భాసించాయి. పాప పుణ్య కర్మల నమ్మకం, జన్మ సిద్ధాంతం, భగవత్తత్త్వచింతన, దైవచింతన వంటి వీరి సనాతన సంప్రదాయ భావాలకు

పనిషత్తు ఆనందమే బ్రహ్మమని తెలియజేస్తుంది. దీనిలోని బ్రహ్మానందవల్లి అనే విభాగంలో ఆనందమయకోశ స్వరూపాన్ని ఆనందతత్త్వాన్ని మీమాంస చేయబడి, ఆనంద స్వరూపమైన బ్రహ్మము వివరింపబడింది.

జీవుడు శుభాశుభ కర్మఫలాల ననుభవించడానికి ఆధారంగా పాంచభౌతిక మైన శరీరం ఏర్పడింది. ఇది అన్నమయ శరీరం. అన్నమయ, ప్రాణమయ, మనోమయ, విజ్ఞానమయ, ఆనందమయ కోశాలు ఒకదానిలో ఒకటి ఇమిడి ఉన్నాయి. ఇవి క్రమంగా ఒకదానికంటె వేరొకటి సూక్ష్మమైనవి. ఆ క్రమంలో చివరిదయిన ఆనందమయ కోశము అన్నిటికంటె సూక్ష్మమయింది. ఈ ఆనంద మయ కోశానికి 'ప్రియము' శిరస్సు. 'మోదము' దక్షిణభాగం. 'ప్రమోదము' ఉత్తరభాగం. ఆనందమే ఆత్మ. బ్రహ్మ ఆధారం.[1] అని అంటూ ఆనందమయ కోశాన్ని భావన చేసింది తైత్తిరీయోపనిషత్తు.

జీవులు సుఖరూపంగా భావించి ఆనందించే మానుషానందము నుంచి ఉత్కృష్టమయి, సర్వోత్తమమయిన బ్రహ్మానందం వరకు గల అంతరాలు వివ రించింది తైత్తిరీయోపనిషత్తు. "మానుషానందము, మనుష్య గంధర్వానందము, దేవగంధర్వానందము, పితురానందము, ఆజానజానందము, కర్మదేవానందము, ప్రజాపత్యానందము, బ్రహ్మానందము" అనే అంతరాలను చెప్తూ బ్రహ్మానందం సర్వోత్తమం అన్నది. 'బ్రహ్మము' అనంతం కనుక బ్రహ్మములోని ఆనందం కూడా అనంతమే.

'భృగువల్లి' అనే వేరొక విభాగంలో అన్నము, ప్రాణము, మనస్సు, విజ్ఞానము, ఆనందము - వీటిలో ఒక్కొక్క దానిని బ్రహ్మముగా తెలుసుకోడానికి

---

1. 'తస్మాద్ వా ఏ తస్మాద్ విజ్ఞానమయాత్। అన్యోఽన్తర ఆత్మా ఆనంద మయః। తేనైష పూర్ణః। సవా ఏష పురుషవిధ ఏవ। తస్యపురుష విధతామ్। అన్వయం పురుషవిధః। తస్యప్రియమేవ శిరః। మోదో దక్షిణః పక్షః। ప్రమోద ఉత్తరః పక్షః। ఆనంద ఆత్మా। బ్రహ్మపుచ్ఛం ప్రతిష్ఠా।'
(తైత్తిరీయోపనిషత్తు - బ్రహ్మానందవల్లి - పంచమానువాకము)

వైదిక వాఙ్మయం ఆధారభూతం. వైదిక సంస్కృతి సంప్రదాయాల్లోని ఔన్నత్యాన్ని గుర్తించి కీర్తించడం ద్వారా ఆనాటి సాహిత్యసీమలో ఒకవిధంగా వాటిని వీరు పునరుద్ధరించారని చెప్పవచ్చు.

కనుకనే వేదోపనిషత్ సూక్తులకు, భావాలకు ప్రతిబింబాలవంటి భావాలు వీరి రచనలో కనబడతాయి. 'నీవారశూకవత్ తన్వీపీతా భాస్వత్యణూపమా'[1] అని ప్రాచీనులచే పరతత్త్వరేఖ భావింపబడ్డది. ఇదే భావాన్ని అనుసరిస్తూ రాయప్రోలువారు 'నీవారాగ్రము మాద్రి సూక్ష్మమయి హృన్నీలాభ్రమధ్యస్థ లీలా విద్యుచ్ఛిఖబోని జీవుని మొదల్ దర్శించి సూక్తించె....'[2] అంటూ మహర్షులకు దర్శనీయమైన పరతత్త్వాన్ని స్మరించారు. ఆ పరబ్రహ్మ నిర్వికారము, నిరంజనము అని అంటూ అది సామాన్యులకు అందనిదని భావించారు. శుద్ధవిజ్ఞానాంశ, నిర్వికల్పబ్రహ్మ అయిన పరతత్త్వరేఖ తపోధనులయిన మహర్షుల హృత్కమల భాసితం. కనుకనే తపోవిదగ్ధులు 'కలడో లేడో యనుచు భూమ్యాకాశములు వెదుకన్ హృదంతిక కోశమున నీవారశూకాగ్రముగ మెఱసె తదంశయున్'[3] అన్నారు. ఇదే భావాన్ని 'చిన్ని నివ్వరి సిగవలె సన్నగా తళుక్కుమన జీవి లక్షించె నొక్కద్రష్ట'[4] అని వ్యక్తం చేశారు. 'యతో వాచో నివర్తంతే అప్రాప్య మనసాసహ'[5] అన్న ఉపనిషదుక్తి ఛాయలో పరతత్త్వాన్ని వాగతీతంగా భావించి 'వాచామగోచరం బనిరి దానిని'[6] అని అన్నారు రాయప్రోలువారు.

జగదాధారమయిన భగవత్ స్వరూపాన్ని సచ్చిదానంద రూపంగా భావించడం ప్రసిద్ధి పొందిన విషయం. 'రసోవై సః రసం హ్యేవాయం లబ్ధ్వాఽఽనందీ భవతి'[7] అని అంటూ తిత్తిరినామక ఋషిప్రోక్తంగా భావింపబడే తైత్తిరీయో

---

1. తైత్తిరీయారణ్యకం 10-13 యజుర్వేదం.
2. 'ఉగాది నివేదన' - వనమాల - p. 15.
3. 'బ్రహ్మముడి' - మిశ్రమంజరి - p. 130.
4. రమ్యాలోకం - p. 15.
5. తైత్తిరీయోపనిషత్తు - బ్రహ్మానందవల్లి - చతుర్థానువాకం.
6. రమ్యాలోకము - p. 12.
7. తైత్తిరీయోపనిషత్తు - బ్రహ్మానందవల్లి - సప్తమానువాకం.

న్నట్లు కనబడదు. ఈ జగత్తు 'సచ్చిదానంద కల్యాణ నిలయం'గా నమ్మి వీరు "కావ్యము వలన ఆర్థింపదగిన పరమ ప్రయోజనము ఆనందము. ఆ ఆనందోపాసన కావించువాడే కవి.....మీరు ఆనందగీతమునే పాడుడు. ఆనందసూత్రములనే అల్లుడు, ఆనందమూర్తినే చిత్రింపుడు"[1] అని ప్రబోధించారు. ఈ విధంగా వీరి విశ్వాసానికి ప్రాతిపదికగా ఉపనిషద్వాణి గోచరిస్తోంది.

'ప్రజాతంతుం మా వ్యవచ్ఛేత్సీః' అన్న సూక్తిని అనుసరిస్తూ 'లవియింపకుమి ప్రజాతంతువు' నను శ్రుతి శాసనము పాలించడం మానవాళికి ధర్మం అని రాయప్రోలువారు భావించారు. ఆ సూక్తిని శాసనంగా తలదాలుస్తూనే తమదైన అమలిన శృంగార సిద్ధాంతానికి రూపకల్పన గావించారు. ఉపనిషదుక్తిలోని ప్రజాతంతు ధర్మానికి భంగం వాటిల్లకుండా నవ్య సిద్ధాంతాన్ని ప్రతిపాదించారు. దీనినిబట్టి వేదోపనిషత్ సూక్తులు వీరి దృష్టిలో తగిన గౌరవాదరాలను కలిగి ఉన్నాయని తోస్తుంది.

వైదిక సంప్రదాయంలో అగ్నికి ప్రముఖ స్థానం ఉంది. ఎన్నో వైదిక కర్మలకు అగ్నిహోత్రం సాక్షీభూతంగా అత్యావశ్యకంగా ఉంది. హవిర్భాగాలను ఆయా దేవతలకందజేసే వాహకుడైన దేవునిగా అగ్నికి ప్రధాన పాత్ర ఉంది. అగ్నిని భగవత్స్వరూపంగా భావించి, ఆరాధించి, పూజించడం ఋగ్వేద కాలం నుంచి వస్తున్న సంప్రదాయం. 'అగ్నిర్దేవో ద్విజాతీనాం' అని ప్రసిద్ధి. నిత్యాగ్నిహోత్రం విధిగా నిర్వహించడం అనాదిగా వస్తున్న వైదికాచారం. 'అగ్నిర్మూర్ధా దివః కకుత్పతిః పృథివ్యా అయమ్. అపాం రేతాంసి జిన్వతి' - 'అగ్నిరస్మి జన్మనా జాత వేదాఘృతం మే చక్షురమృతం మ ఆసన్'[2] అని అగ్ని ధ్యానింపబడింది. ఈ విధమైన సంప్రదాయ ఛాయలో-

---

1. అభినవాంధ్ర కవి పండిత సమ్మేళనము - ద్వితీయ సమావేశం. రాజమహేంద్రవరము - 28-12-33 - భారతి, ఫిబ్రవరి 1934.
2. ఋగ్వేదము 8-44-16; 3-26-7 - 'భారతీ నిరుక్తి'-(హరిసోదరులు) లో ఉల్లేఖింపబడినది. అవతారిక - p. 20, 21.

ప్రయత్నం చేస్తూ భృగువు ఆనందస్వరూపుడైన 'బ్రహ్మము'ను కనుగొని ఆనందమే బ్రహ్మగా గుర్తించిన విధం వివరింపబడింది.

'ఆనందో బ్రహ్మేతి వ్యజనాత్ ।
ఆనందాద్ధ్యేవ ఖల్విమాని భూతాని జాయంతే ।
ఆనందేన జాతాని జీవంతి ।
ఆనందం ప్రయం త్యభిసంవిశంతీతి ।'[1]

ఆనందరూపమయిన బ్రహ్మను తెలుసుకుని, ఆ బ్రహ్మానందం పొందడమే మానవ జిజ్ఞాసకు పరమావధి. రాయప్రోలు వారు సాహిత్యంలో ఆనందానికి ప్రాధాన్యం ఇవ్వడానికి ఈ ఉపనిషత్ ప్రభావం పూర్వరంగంగా ఉపకరించిందనవచ్చు. సృష్టి, స్థితి, లయ విన్యాసం ఆనందమూలమని, అటువంటి ఆనంద సాధన సాహిత్యానికి లక్ష్యమని అంటారు సుబ్బారావుగారు. సాహిత్యం అమంగళం పలుకకూడదని, అశుభం వాంఛించకూడదన్న వీరి విశ్వాసానికి పై ఉపనిషద్వచనం ఆలంబనం. వీరు ఆనందానికిచ్చే ప్రాధాన్యానికి ప్రాతిపదిక లాంటి ఈ సూక్తిని రాయప్రోలు వారు తరచుగా ఉల్లేఖిస్తుంటారు.[2] సాహిత్యం అశుభం, అమంగళం పలుకకూడదన్న అభిప్రాయం వీరికున్నా వీరి రచనలలో విషాదాంతంతోపాటు విషాదారంభం కూడా ఉంది.[3] అయితే ఇది వీరు గ్రహించిన కావ్యవస్తువును, రసపోషణను, సమస్యా పరిష్కారాన్ని దృష్టిలో పెట్టుకుని కథా వస్తువుకు అనుగుణంగా స్వీకరించిన నవ్యమార్గమేనని చెప్పుకోవచ్చు. అంతేకాని వారి తత్త్వంలో, వ్యక్తిత్వంలో అశుభం, అమంగళం అంగీకరిస్తు

1. తైత్తిరీయోపనిషత్తు - భృగువల్లి - షష్ఠానువాకము.
2. "అక్బర్ హైదరీతో మాట్లాడుతూ 'ఆనందాద్ధ్యేవ ఖల్విమాని భూతాని' అన్న వాదం ఉపనిషత్తుల్లోంచి పలుకుతూ వచ్చారు. అక్బర్ హైదరీ చాలా హర్షించారు. ఆనందం నుంచి ఉద్భవం ఆనందంలోనే లయం పొందడం చాలా బాగున్నది ఈ తత్త్వం అన్నారు.... అని చెప్పారు రాయప్రోలు."

   Interview with Sri J. Madhava Rama Sarma, 30-3-81.
3. 'కష్టకమల', 'స్నేహలత' అటువంటి రచనలు.

ప్రసీదతు సతాం స్వాంతే
ష్వేకమ్ త్రిపురుషీమయమ్'[1]

అన్న శ్లోకం త్రిమూర్త్యాత్మకమైన ఓంకారంపై రాయప్రోలువారి భక్తి ప్రపత్తులను సూచిస్తుంది. రూప నవనీతంలో కూడా శబ్దబ్రహ్మపావిత్ర్యాన్ని ప్రకటించారు.[2]

నర జన్మ దుర్లభం. మానవునిగా జన్మించడమే పుణ్యఫలం కాగా, అందు లోనూ సంస్కారవంతునిగా జ్ఞానిగా జన్మించడానికి మరింత పుణ్యం చేసుకుని ఉండాలి, జీవి పుట్టుకకు, జీవితకాలంలోని మంచి అనుభవానికి పూర్వపుణ్యమే కారణం అంటుంది వైదికసాహిత్యం.

'జంతూనాం నరజన్మ దుర్లభమతః పుంస్త్వంతతో విప్రతా
తస్మాద్వైదిక ధర్మమార్గపరతా విద్వత్త్వమస్మాత్పరమ్
ఆత్మానాత్మ వివేచనం స్వనుభవో బ్రహ్మాత్మనా సంస్థితి
ర్ముక్తిర్నో శతకోటి జన్మ సుకృతైః పుణ్యైర్వినాలభ్యతే.'[3]

'యేషా మస్తి పరిజ్ఞానం వినైవ జ్ఞాన సాధనం కల్ప్యం
తత్సాధనం తేషాం పూర్వజన్మసు సూరిభిః.'[4]

ఇదేవిధంగా రాయప్రోలువారు కూడా అభిప్రాయపడ్డారు. నర జన్మ దుర్లభమని, అందులోనూ విద్వాంసునిగా జన్మించడం మరింత పుణ్య ఫలమని,

---

1. మాధురీ దర్శనము.
2. రూపనవనీతం p. 131.
3. వివేకచూడామణి - శ్రీ శంకరాచార్యులు - శంకరగ్రంథరత్నావళి, Vol. 6 - p. 3.
4. శ్రీ స్కాంద మహాపురాణము - సూతసంహిత 'అద్వైతమత చరిత్రము'- గోపరాజు నరసింహరావు. p. 117లో ఉల్లేఖింపబడింది.

వినబడియె నొక్కసూక్తి హృద్వివరమందు
స్మృతులు మూసి ముక్కోటి దేవతల వదలి
బ్రహ్మ విష్ణు రుద్రుల పరంపర త్యజించి
అగ్నిముఖమందె అమృతమ్ము నందు మనుచు[1]

అని రాయప్రోలువారు అగ్నిని స్మరించారు.

హిందువుల దృష్టిలో ఓంకారానికి పవిత్రస్థానం ఉంది. వేదవిహిత శుభ కర్మలకు, భగవదారాధనకు, వేదాధ్యయనానికి ఓంకారోచ్చారణే ప్రారంభం. ఓంకారం భగవత్స్వరూపంగా పూజలందుకోవడం, ఓంకారోపాసనా కూడా సనాతన సంప్రదాయంలో ఉన్నాయి.

'ఓమితి బ్రహ్మ ఓమితీదం సర్వమ్'[2] అంటుంది తైత్తిరీయోపనిషత్తు; సంప్రదాయజ్ఞులచే 'ఓం' అన్న ప్రణవం శివశక్తి సమ్మేళనంగా త్రిమూర్త్యాత్మకంగా భావింపబడింది.[3] ప్రణవనాదం పవిత్రతను ఉద్ఘాటిస్తూ 'ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ వ్యాహరన్మామనుస్మరన్[4]........అంటుంది భగవద్గీత. మాధురీ దర్శన ప్రారంభంలో దర్శనమిచ్చే—

'ఓమిత్యేకాక్షరమ్ బ్రహ్మ
శ్రుతీనాం ముఖమక్షరమ్

---

1. 'ధ్యానగీతము' - జడకుచ్చులు - p. 119.
2. తైత్తిరీయోపనిషత్తు — శిక్షావల్లి - అష్ఠమానువాకం.
3. 'శక్తి అ+ల; శివుడు ఉ+మ్. ఈ రెండును జేరినపుడే ప్రణవమనెడి ఓంకార మేర్పడుచున్నది. ఆ నాదము నుండియే పరాపశ్యంత్యాదుల యుత్పత్తి. దాని నుండియే స్వరవర్ణపద వాక్యాదుల ప్రపంచము. ఆ,ఉ,మ్ అను వాని సంయోగమే ప్రణవము....అవియే హరిహర విరించులు.' 'శంకరగ్రంథరత్నావళి' - పంచమ సంపుటము - శ్రీ సౌందర్యలహరి - వివృతికర్త - శ్రీ శ్రియానందనాథుఁడు. ఈశ్వర సత్యనారాయణ శర్మ. p. 7.
4. భగవద్గీత - అష్టమాధ్యాయం - అక్షరపరబ్రహ్మయోగం - శ్లోకం - 13.

దీనికి ప్రతిబింబంలాగా కనబడుతుంది రాయప్రోలువారు ఒక సందర్భంలో వెలిబుచ్చిన అభిప్రాయం:

'పాత గుడ్డలు పార వేతుము
క్రొత్త మడతలు కట్టుకొందుము
చావు బ్రతుకుల సత్యమింతే....'[1]

అంటూ పునర్జన్మ సిద్ధాంతం పట్ల తమ నమ్మకాన్ని వ్యక్తం చేశారు.

ఆత్మలో ఛాయా వాసనాదికంగా గతజన్మ రాగరసాలు నిలిచి ఉంటాయని తైత్తిరీయం చెబుతుంది.

'యథా వృక్షస్య సంపుష్పి తస్య దూరాద్గన్ధో వాత్యేవం పుణ్యస్య కర్మణో దూరాద్గన్ధోవాతి....'[2]

ఇటువంటి భావాన్నే భగవద్గీత కూడా వ్యక్తం చేస్తుంది.

"శరీరం యద వాప్నోతి
యచ్చాప్యుత్క్రామతీశ్వరః
గృహీత్వైతాని సంయాతి
వాయుర్గంధానివాశయాత్.'[3]

సంప్రదాయ సిద్ధమయిన ఇటువంటి భావాన్నే రాయప్రోలువారు సహితం తమ రచనలో కనబరచారు.

..........'ఆ కన్నెకే నోములిచ్చె
రాలుగరగించు గాంధర్వలాలనమ్ము?
జన్మవాసనలెంత నైజములొ జగతి.'[4]

---

1. భద్ర యాత్ర - మిశ్ర మంజరి - p. 23.
2. తైత్తిరీయారణ్యకం.
3. భగవద్గీత - పురుషోత్తమ ప్రాప్తియోగము - 8 వ శ్లోకం.
4. 'ఎవరు' - జడకుచ్చులు. p. 137.

మానవుని సంస్కృతికి బహుల జన్మల పుణ్యం దోహదం చేస్తుందనే నమ్మకం వీరి సాహిత్యంలో కనబడుతుంది.[1]

"ప్రారబ్ధ కర్మణామ్ లోకే భోగాదేవ పరిక్షయః
ఆగామి నస్త్వనారంభాత్ సంచితస్యతు ధర్మతః ।"
"హరిణాపి హరేణాపి బ్రహ్మణాపి సురైరపి
లలాట లిఖితారేఖా పరిమార్ష్టుం నశక్యతే."

అని ఆర్యోక్తి. పాప పుణ్య కర్మల ఫలం ఏదయినా అనుభవించడం అనివార్యం. ప్రారబ్ధం, సంచితం, ఆగామి అని మూడు విధాలుగా చెప్పబడ్డ కర్మలు జీవిని వెంటనంటే ఉంటాయి. వాటి ఫలం ఎటువంటిదయినా దాన్ని అనుభవించాల్సినదే కాని దానిని మార్చడం బ్రహ్మరుద్రాదులకయినా సాధ్యం కానిది. సాంప్రదాయికమైన ఈ నమ్మకాలు, భావాలు రాయప్రోలువారి సాహిత్యంలోనూ కనబడతాయి. ఈ విధమైన వారి ఆలోచనావిధానం వైదిక సాంప్రదాయిక మార్గంలోనిదనే చెప్పవచ్చు.[2]

జీవి కర్మ ఫలాన్ని అనుభవించిన తరువాత తిరిగి వేరే జన్మ ఎత్తుతుందన్నది వైదిక విశ్వాసం. జీవికి పునర్జన్మ ఉందనే నమ్మకాన్ని చాలా సందర్భాలలోని గీతా వాక్యాలు దృఢపరుస్తాయి. జీవి ఒక శరీరాన్ని వదలి వేరే శరీరంలో ప్రవేశిస్తుందని చెబుతూ, జీర్ణ వస్త్రాన్ని వదలి నూతన వస్త్రాన్ని మానవులు ధరించినట్లే జీవి వేరొక శరీరాన్ని ఆశ్రయిస్తుందని అంటుంది భగవద్గీత.

'వాసాంసి జీర్ణాని యథా విహాయ
నవాని గృహ్ణాతి నరోఽపరాణి
తథా శరీరాణీ విహాయ జీర్ణా
న్యన్యాని సంయాతి నవాని దేహీ.'[3]

1, 2 రాయప్రోలు వారి "తత్త్వచింతన" విభాగంలో 'జన్మకర్మ సిద్ధాంతాలు'- (రాయప్రోలు వారి దృష్టి) అన్న శీర్షికలో ఈ భావాలు సోదాహరణంగా వివరింపబడ్డాయి. కనుక వారి రచనల నుంచి ఉదాహరణలు ఇక్కడ చూపలేదు.

3. భగవద్గీత - సాంఖ్య యోగము - 22 వ శ్లోకం.

అవసరం. కనుకనేనేమో క్షణికాలయిన ఈ బంధాలకోసం శాంతిని వీడవద్దని అన్నారు. చిత్తశాంతి కలిగినపుడే మానవుడాశించిన పరమార్థాన్ని పొందడానికి ప్రయత్నించి కృతకృత్యుడు కాగలడు అని సూచించారు.

వైదిక సంప్రదాయంలో గోవుకు ప్రత్యేకస్థానం ఉంది.

'గోబ్రాహ్మణేభ్యః శుభమస్తు నిత్యం
లోకాః సమస్తాః సుఖినో భవంతు'

అని సమస్తలోకాల సౌఖ్యాన్ని ఆశిస్తో మంగళవచనం పలుకుతారు సంప్రదాయజ్ఞులు. లోకకల్యాణంతోపాటు గోవులకు సహితం శుభం కలగాలని, సుఖంగా వర్ధిల్లాలని ఆకాంక్షించడం వాటికిచ్చే ప్రాధాన్యాన్ని చూపుతుంది. హిందువుల దృష్టిలో గోవు పొందిన ఔన్నత్యాన్ని వైదిక వాఙ్మయం చూపుతుంది.

'నమో బ్రహ్మణ్య దేవాయ గోబ్రాహ్మణ హితాయచ
జగద్ధితాయ కృష్ణాయ గోవిందాయ నమోనమః'[1]

అని గోవులకు హితమొనర్చేవానిగా భగవత్స్వరూపుడైన శ్రీకృష్ణుడు ప్రణామాలందుకుంటున్నాడు. ఉపనిషత్తులతోపాటుగా గోవుకు ఉన్న పవిత్రతను సూచిస్తూ సర్వోపనిషత్తులు ధేనువుతో పోల్చబడ్డాయి.

'సర్వోపనిషదో గావో దోగ్ధా గోపాలనందనః
పార్థోవత్సః సుధీర్ భోక్తా దుగ్ధం గీతామృతం మహత్'[2]

అని ఉపనిషత్తులు ధేనువులుగా, వానిని పితికే గోపాలనందనుడు శ్రీకృష్ణునిగా, అర్జునుడు లేగదూడగా, ఆ ధేనువు లిచ్చిన పాలు గీతామృతంగా భావన చేయబడింది.

---

1. మహాభారతము - శాంతిపర్వము, రెండవ అధ్యాయం, 19 వ శ్లోకం.
2. గీతాధ్యాన శ్లోకం.

అని జన్మాంతరాలలో ఆత్మగతమైన కొన్ని భావాలు స్థిరంగా ఉంటాయన్న అభిప్రాయాన్ని వ్యక్తం చేశారు.

మాయా మోహితుడయిన మానవుడు క్షణభంగురం అయిన జీవితంలో యదార్థజ్ఞానాన్ని పొందలేక అసత్యాలను సత్యాలుగా భ్రమిస్తాడు. ఈ బంధాల వ్యామోహం మానవుని భగవత్‌జ్ఞానానికి దూరం చేస్తోంది. కనుకనే వేదాంతులు—

"కిం యానేన ధనేన వాజికరిభిః ప్రాప్తేన రాజ్యేన కిం
కిం వా పుత్రకళత్ర మిత్ర పశుభిర్దేహేన గేహేన కిం
జ్ఞాత్వైతత్ క్షణభంగురం సపదిరే త్యాజ్యం మనోదూరతః
స్వాత్మార్థం గురువాక్యతో భజభజ శ్రీపార్వతీ వల్లభం."[1]

అంటూ ప్రాపంచిక విషయాలు అశాశ్వతాలని గుర్తుచేస్తుంటారు. అశాశ్వతాలయిన ఈ బంధాల వ్యామోహం వదలి జ్ఞానాభివృద్ధితో పరమాత్మధ్యానతత్పరత పెంచుకోవాలంటుంది వైదికవాఙ్మయం. రాయప్రోలువారుకూడా ఈ బంధాలు అశాశ్వతాలని అంటూ వాటికోసం శాంతిని వీడి అశాంతి పాలు కావద్దని ప్రబోధించారు.

........"బుద్బుద చంచలంబులయి మాయుంగాదె ప్రాపంచికా
ధేయ స్నేహ విరోధ భావములు; శాంతిన్ వీడగా నేలొకో!"[2]

'మన ఏవ మనుష్యాణాం కారణం బంధమోక్షయోః' అని ఆర్యులన్నట్లుగా మనస్సే బంధాలు పెంచుకోవడానికిగాని, ఆ బంధాలనుండి విముక్తిపొందడానికిగాని కారణం. మనస్సుననుసరించే వాక్కు, కర్మ ఉంటాయి. త్రికరణశుద్ధిగాచేసే ప్రతి పనికి ఆధారం మనస్సే కనుక మనసుకు ఈ బంధాలు అశాశ్వతాలన్న భావాన్ని అలవరచినపుడు దానిని అనుసరించి కర్మ దానంతట అదే సాధ్యం అవుతుంది. ఆ స్థితికి ముందుగా మనసుకు స్థైర్యం. ధైర్యం చిక్కి శాంతి పొందడం

1. 'శివాపరాధ క్షమాపణ స్తోత్రం' - శ్రీ శంకరాచార్యులు.
శంకర గ్రంథ రత్నావళి - vol. 8 - p. 85.
2. 'లలిత' - అభినవ కవిత - p. 210.

అపూర్వంగా ఆవుతోపోల్చి తమ ప్రత్యేకతను నిలుపుకున్నారు.[1] "సందెకడల పల్లె ప్రవేశించు ధేను దేవతల దర్శించి ఆనందిస్తుంటే దినాలు నిమిషాలుగా గడిచి పోయినవి"[2] అని అంటూ గోవు దేవత అన్న భావాన్ని వ్యక్తం చేశారు.

'న శివేన వినాదేవీ దేవ్యాచ నవినా శివః
నైతయో రంతరం నాస్తి చంద్ర చంద్రిక యోరివ'

అని చంద్ర చంద్రికలవలె శివశక్తుల అభేదం ప్రాచీనులతో భావింప బడింది

"శివః శక్త్యాయుక్తో యది భవతి శక్తః ప్రభవితుం
నచే దేవందేవో నఖలు కుశలః స్పందితు మపి
అతస్త్వామారాధ్యాం హరిహర విరించాది భిరపి
ప్రణంతుం స్తోతుం వా కథ మకృత పుణ్యః ప్రభవతి"[3]

అని శక్తియుక్తుడయినపుడే భగవంతుడయినా శక్తివంతుడు, అభివ్యక్తుడు కాగలడని, లేకుంటే స్పందన కూడా సాధ్యం కాదన్న భావం శక్తిప్రాధాన్యాన్ని సూచిస్తుంది.

రాయప్రోలువారు స్త్రీకి ప్రముఖ స్థానం ఇచ్చి గౌరవించడానికి శివశక్తుల లోని ఈ శక్తిప్రాశస్త్య దృష్టి పూర్వరంగంగా భాసించిందనవచ్చు. 'పూర్వజా త్రిపురాంబికా' అని భావించిన సుబ్బారావుగారు స్త్రీని ప్రథమురాలిగా పరిగ ణించారు. 'స్త్రీ పురుషులకు పరంపరాగతముగానే ప్రధాన, ద్వితీయ స్థానము

---

1. 'పచ్చి పాడి యావు వంటిది కావ్యంబు
లేగఁ గుడిపి చేపురాగ దువ్వి
పిదుక నమృతమిచ్చు పొదుగు గ్రుద్దుతివేని
కాలువిసరు జున్నుపాలురావు'
'తెలుగుబంతి' - వనమాల p. 23.
2. 'రూపనవనీతమ్' - మొదటి రంగము - p. 15.
3. సౌందర్యలహరి - శ్రీ శంకరాచార్యులు శ్లోకం-1.

"దేవాన్ భావయ తానేన తేదేవా భావయంతు వః
పరస్పరం భావయంతః శ్రేయః పరమవాప్స్యథ."[1]

యజ్ఞం చేత దేవతలను తృప్తిపరచి సంతుష్టులయిన ఆ దేవతలవల్ల సర్వోత్తమమైన సంతోషాలు పొందడం వేదోక్త కర్మలలో ఒకటి. యాగంలో ప్రధానమయినవి మంత్రం - దేవత - హవిస్సు. బ్రాహ్మణుడు మంత్రం చదవగా, యాగానికి తృప్తిపొంది యాగఫలాన్నిచ్చేది యాగదేవత. హోమానికి కావలసింది గోఘృతం. యాగానికి ముఖ్యమయిన హోమద్రవ్యాన్ని ఇచ్చేది గనుక బ్రాహ్మణులతో పాటు ప్రత్యేకంగా గోవును పేర్కొనడం జరిగి ఉంటుంది. ఆ విధంగా పవిత్రమైన గోవును పూజించడం అనాదిగా వస్తున్న హైందవ ఆచారం.

రాయప్రోలువారు గోవును ప్రత్యేకంగా గౌరవ దృష్టితో వీక్షించడానికి, అభిమానించడానికి ఈ సంప్రదాయాన్ని పూర్వరంగంగా చెప్పుకోవచ్చు.

"నిర్మల కుటుంబ సుపయస్వినీమ తల్లి
కోనల తనంత పెరిగిన కసపు మెసవి
ప్రేమ దుగ్ధమ్ము ముప్పూట పిదుకదేల?
పాలుద్రావ పూజించెడి బ్రాహ్మణులును
మాంసము భుజింప ఖండించు హింసకులును
ఒక్కటయి యేల గోవుల నుండనీరు
పుట్టిపెరిగిన ఇష్టభూముల సుఖాన!"[2]

అంటూ గోవుల పట్ల వారికున్న అభిమానాన్ని వ్యక్తం చేశారు. వారి రచనలో గోవు పదే పదే పేర్కొనబడుతూ ఉంటుంది. ఆవూ దూడల అనురాగాన్ని అధికంగా ప్రస్తావిస్తుంటారు. మాతృవాత్సల్య ప్రస్తావం వచ్చినపుడు ఆవూ దూడల వాత్సల్య క్రీడలను అతి రమ్యంగా చెప్తుంటారు. కావ్యాన్నికూడా

1. భగవద్గీత - కర్మయోగము - 11వ శ్లోకం.
2. తెనుగుతోట - అభినవకవిత - p. 330.

సీతారాముల అనురాగాన్ని, స్త్రీ పురుష సంబంధాన్ని ప్రకృతి పురుష యోగాన్ని గూర్చి వారు వెలిబుచ్చిన అభిప్రాయాలు వారు దాంపత్య ధర్మంలో ప్రకృతి పురుష యోగాన్ని, శివశక్తి సమ్మేళనాన్ని దర్శించారనడానికి బలాన్నిస్తాయి.

ప్రకృతి పురుషుల దివ్య ప్రభావ రుచుల
సృష్టియందు దర్శించ హర్షింపనయ్యె
ఏతదమలిన చ్ఛాయలన్ గృహ ముఖాన
ఆదరించి ఆరాధింపరాదదేల ?[1]

ఈ భావన వీరిలో ఉంది కాబట్టే వీరి 'మాధురీదర్శనమ్' రచనలో శివశక్తి సమ్మేళనాత్మకమైన యోగస్పర్శ లీలగా గోచరిస్తుంది. ఇదే అభిప్రాయాన్ని 'రూపనవనీతమ్'లో ఒక సందర్భంలో ఇలా అన్నారు : 'రామాయణములో సీతారాముల మిధునకామము విపాకమును పొందింది.... దంపతీ ధౌతమయిన ఆ కామం త్రివర్గ పరిణద్ధమైన శుద్ధకామం.... ప్రకృతి పురుషుల బ్రహ్మాండ లీలయే కామం. ఏ తన్మహా మధుర యోగస్థాయియే రతి. సామాన్యజంతు సంతానమునందు రతి అంతటను ఋజు ఋతూద్దీపన లక్షితంగా ఉంది. పుష్పిత బుద్ధీంద్రియులైన మానవులలో అది స్త్రీ పుంసయోగమై అలౌకిక సుఖానుభూతి నందింపగల సత్వాంశగా సిద్ధి పొందింది.... ప్రాణిపాయకమైన పాశవిక నైజం ఇరువురిలోనూ అపరిహార్యంగా ఉన్నది. ఆ పశుప్రసక్తి ప్రసారములను మానుషంగా మార్దవించి సుమానుషంగా సౌష్ఠవించి సురభూయ సుందరం కావించడమే స్త్రీ పుంసంయోగం.... మానవ స్వరూపంలోనే ఈ వ్యవస్థ రెండు సగసగాలుగా ఉన్నది. ఈ రెండు సగాలూ ప్రకృతి పురుష ప్రతిపత్తిలోనే ఉన్నవని కొందరు పురాణ బ్రహ్మవాదు లనకపోలేదు. అకామంగా సృష్టి జరిగింది. నాడు మొదలు నేటి వరకును ప్రకృతి పురుషులు ఏకం కావలెననే అవ్యక్త సూత్రం ఇద్దరినీ సమంగానే లాగుతున్నది. అందువల్ల స్త్రీ పుంసయోగంలో కూడా ఈ ద్వంద్వ స్థితి విరుద్ధం

1. 'అర్థమాలలు' - వనమాల - p. 44.

లబ్బినవి'.... స్త్రీ లేకపోతే శ్రేయస్సు లేదు. ప్రపంచం అరిష్టదష్టమై నష్టమవు తుంది..... స్త్రీలోకమందు అదృష్టంగా ఉన్న దివ్యస్వరూపం నేడు నాకు దర్శన మయింది."[1] అంటూ స్త్రీలో వారు భావనచేసిన శక్తిని, దివ్యత్వాన్ని అభివ్యక్తం చేశారు. "....స్త్రీ గర్భంలో పురుషుడు సర్వసాధారణం. అందుకే లలితా సహస్రనామాల్లో 'పూర్వజా త్రిపురాంబికా' అని నామం. అంటే ఈశ్వరుడికన్నా లలిత ముందు పుట్టింది అని నేను తీసుకున్నా. క్షేత్రానికే ప్రాముఖ్యం.....బలం అంతా స్త్రీది అని ఒక సిద్ధాంతం ఉంది. బిడ్డను మోసేది స్త్రీ కనుక మాతృ గర్భానికి, మాతృమూర్తికి గౌరవం ఎక్కువ ఉంచాలి"[2] అంటూ స్త్రీని గూర్చిన వారి తాత్త్వికదర్శనాన్ని వెల్లడి చేశారు సుబ్బారావుగారు. ఈ విధమైన వీరి తత్త్వచింతనకు ఆదిశక్తి ప్రాధాన్యం కొంత దోహదం చేసినట్లు కనబడుతుంది. ఈ సృష్టి సమస్తం శివశక్తుల విన్యాసం అనే భావం వీరి ఊహలో కనబడుతుంది.

శివశక్తి సమ్మేళనం వంటిదే ప్రకృతి పురుషతత్త్వం. నిర్గుణమయిన పర బ్రహ్మ అవ్యక్తుడు. ఆ వ్యక్తం చిల్లిలా విలాసంగా ప్రకృతి పురుషులుగా వ్యక్త మయి, తిరిగి ఆ ప్రకృతి పురుషుల కలయిక వల్లనే జగత్తులో సృష్టిరూపంగా వ్యక్తమవుతున్నది. ఈ చరాచర ప్రపంచమంతా ప్రకృతే. ఆ ప్రకృతి జడం. అటువంటి ప్రకృతికి ప్రాణమూ, చైతన్యమూ కలిగించింది పురుషుడు. అనాదీ, అనంతమూ అయిన సృష్టికి ప్రకృతి పురుషులు కారకులు. ప్రకృతి దేహంకాగా పురుషుడు చైతన్యం అయ్యాడు. సర్వభూతాలూ ఆ సంయోగంవల్లనే కలిగాయి. వారి సంబంధం అవినాభావమూ, పరస్పరాశ్రయమూ. రాధాకృష్ణ తత్త్వాన్ని ఈ విధమైన ప్రకృతి పురుష యోగంగా భావనచేసే సంప్రదాయం ఉంది.

రాయప్రోలువారు స్త్రీ పురుష దాంపత్య ధర్మాన్ని దర్శించిన పద్ధతి వెనుక ఈ తాత్త్విక దర్శన ప్రభావం కొంత ఉన్నట్లు తోస్తుంది. దాంపత్య ప్రసక్తి వచ్చినప్పుడు 'స్త్రీ పుంసయోగం' అన్న పదబంధాన్ని ఎక్కువగా ప్రయోగి స్తుంటారు. 'స్త్రీ పుంసయోగోద్భవా అన్నట్లు వాడతాను. ఎక్కడా సంభోగం అన్న పదం వాడను.'[3]

---

1. 'రూపనవనీతమ్' - ఆరవ రంగము, అయిదవ రంగము - p. 86, 56.
2. Interview with Sri Rayaprolu on 8-7-81.
3. Interveiw with Sri Rayaprolu on 11-6-81.

'....కాలేనావరణా త్యయా త్పరిణతే యత్స్నేహసారే స్థితం....'[1] అన్న భవభూతి వాక్కు సుబ్బారావుగారు స్నేహానికి ప్రముఖస్థానం ఇవ్వడానికి ఆలంబనం అనవచ్చు, ఈ సుమానుష ప్రేమ వీరి ధ్యేయం. ఇటువంటి అభిప్రాయాన్నే ఒక సందర్భంలో వెలిబుచ్చారు. 'మిథునానురాగమునందు కూడ సంభోగ శృంగారమును గాక ఉపనాగరక సాహచర్యమునే యుత్పాదించును. భవభూతి ఆదేశించిన 'సుమానుషప్రేమ'ను భావకవి ప్రాప్యముగా నారాధించుచున్నాడు. అతని రసోపాసనకు అధిష్ఠాన దేవత కూడా ఆ ప్రేమయే.'[2] ఈ విధంగా దాంపత్యంలో ఇంద్రియాతీతమైన అనురాగబంధాన్ని స్నేహంగా గుర్తించడంలో భవభూతి ప్రభావముద్ర రాయప్రోలువారి మీద బలంగా కనబడుతుంది.

"ఇయఙ్గేహే లక్ష్మీ రియ మమృతవర్తిర్నయనయో
రసావస్యాస్పర్శో వపుషి బహుళశ్చందనరసః"[3]....

వంటి వర్ణన రాయప్రోలువారు వర్ణించిన స్త్రీ సౌందర్యవర్ణనకు తోడ్పడి ఉంటుంది. ప్రబంధకవుల శృంగారవర్ణనలు నచ్చని సుబ్బారావుగారి వంటి నవ్యకవికి స్నిగ్ధ సుకుమారమయిన ఇటువంటి వర్ణన ఆదర్శప్రాయం అయింది. ఉత్తరరామచరితలో సీతాదేవి వర్ణన తమకు నిచ్చినట్లు మాటలలో కూడా అప్పుడప్పుడు చెప్తుంటారు.

'బక్క పలచని నెమ్మేను పచ్చిపసుపు
కొమ్మువలె మంగళచ్ఛాయ క్రుమ్మరింప
ఇంతలేసి కాటుక కండ్ల యింపుతోడ
మగువ ఆకలిదప్పులు మాయచేయు.'[4]

---

1. ఉత్తరరామచరిత్ర - ప్రథమాంకం.
2. అభినవాంధ్రకవి పండిత సమ్మేళనము - ద్వితీయ సమావేశం. భారతి - ఫిబ్ర. 1934.
3. 'ఉత్తర రామచరిత' - ప్రథమాంకం.
4. 'పెండ్లి లగ్నం' - మిశ్రమంజరి - p. 59.

కానక్కరలేదు'[1]. ఈ విధంగా వీరు భావించిన నరనారీ సంబంధం అయిన దాంపత్య ధర్మంలో ప్రకృతి పురుష లీలాత్మకమైన యోగ పవిత్రత తొంగి చూస్తుంది.

ప్రాచీన సాహిత్య ప్రభావం

సీతారాముల అనురాగాన్ని అద్వైత మిథున యోగంగా 'చాక్షుష క్రతువు'గా 'శ్రవణ సవనం'గా భావించిన రాయప్రోలువారికి రామాయణం అభిమాన గ్రంథం. కనుకనే "రామాయణం మీద **'faith'** పెట్టు....అది **first poetry work**" అని అంటారు[2].

'కూజంతం రామరామేతి
మధురం మధురాక్షరం
ఆరుహ్య కవితా శాఖాం
వందే వాల్మీకి కోకిలం'[3]

అన్న శ్లోకచ్ఛాయలో 'మామిడికొమ్మమీద కలమంత పరాయణుడైన కోకిలస్వామికి మ్రొక్కి....అంటూ వాల్మీకిపట్లగల గౌరవం చూపారు. 'ఉత్తర రామచరిత్ర'పై అభిమానానికి రామాయణం మీద ఉన్న గౌరవం దోహదంచేసి ఉంటుంది.

రాయప్రోలువారి తాత్త్వికచింతనపై అమిత ప్రభావాన్ని చూపినవాడు భవభూతి. భవభూతి అభివ్యక్తం చేసిన సుమానుష ప్రేమను ఆదర్శంగా గ్రహించారు రాయప్రోలువారు. దీనిని దృష్టిలో ఉంచుకుని అమలిన శృంగార సిద్ధాంతానికి రూపకల్పన చేశారు. దాంపత్య శృంగారంలో కాలక్రమంగా స్థిరంగా నిలిచి ఉండేది స్నేహమేనని వీరు అభిప్రాయపడడానికి భవభూతి గురుతుల్యుడు.

---

1. 'రూపనవనీతమ్' - ఏడవ రంగము - p. 112, 113, ఆరవ రంగము 73, 74.
2. Interview with Sri Rayaprolu on 11-6-81.
3. 'శ్రీ సుందరకాండ' - రాయప్రోలు - p. 1 లో ఉల్లేఖింపబడింది.

ఆ ఘట్టాన్ని తెలుగుచేసి కావ్యంలో ఇమిడ్చారు. కేవలం ఒక్క అజవిలాపమే కాద న్నట్లుగా 'కాళిదాసకవీంద్రుని నాటకత్రయము బహుపర్యాయములు సాకల్యముగా సమాలోచనచేసి, ఆ మీద తృణకంకణము కూర్చినారు.' నాటకత్రయప్రభావాన్ని ప్రస్తావించారు తల్లావజ్ఝల శివశంకరశాస్త్రిగారు.[1] తృణకంకణంలో నాయకుడు నాయికకై చింతిస్తున్న ఘట్టంలో అజవిలాపముద్ర కొంత కనబడుతుంది.

పాత్రల స్వభావానికి అనుగుణంగా అనుభూతులకు అధికప్రాధాన్యం ఇవ్వాలని రాయప్రోలువారి అభిప్రాయం. అప్పుడు రచనకు జీవం వస్తుందని వీరి ఉద్దేశం. ఈ విధమైన వీరి దృష్టికి కూడా కొంతవరకు కాళిదాసు కారణం అని అనుకోవచ్చు. కాళిదాసు శకుంతలలోని పాత్రల అనుభూతుల వర్ణన వీరిని ఆకట్టు కుంది. దీనిని దృష్టిలో పెట్టుకుని 'శకుంతల'అనువాదం చేసినట్టు కనబడుతుంది.[2]

"పురాణమిత్యేవ నసాధు సర్వం నచాపికావ్యం
నవ మిత్యవద్యమ్[3]........ .."

అన్న కాళిదాసు భావానికి ప్రతిబింబంలాగా—

---

1. 'తృణకంకణ నీరాజనము' - తల్లావజ్ఝల శివశంకరశాస్త్రి.
2. "పాత్రలకు ఇంటిమసీని, పాత్రల ఫీలింగ్స్‌లో ఇంటెన్సిటీని కాళిదాసు నిరూపణ చేశాడు. అదీ ఆ నాటకంలో కీలకం. ఇంటిమసీవల్లనే కణ్వుడు, శకుంతల నాటకంలో పాత్రలయినారు. శకుంతలా దుష్యంతుల సంగతి కణ్వునికి తెలిసింది. శకుంతలను ఏమీ అనలేదు. ఆమెను భర్త దగ్గరకు పంపటానికి అన్నీ సిద్ధం చేశాడు. ఆ నాల్గవ అంకం అంతా పాత్రల ఫీలింగ్స్‌ను ఒలకబోయటమే. పొయిట్రీయే అలా ఉండాలి. ముఖ్యంగా డ్రామా అలా ఉంటేనే డ్రామా. నా శాకుంతలానువాదం చూడండి...." 'ముఖాముఖి' I రాయప్రోలు వాఙ్మయ జీవిత సూచిక. p. 32.
3. 'మాళవికాగ్నిమిత్రము' - కాళిదాసు - ప్రస్తావన - 2 వ శ్లోకం.

రాయప్రోలువారి రచనలో కనబడే ఇటువంటి సుకుమారమైన వర్ణనకు భవభూతి వర్ణనా విధానం ప్రాతిపదికగా తోడ్పడి ఉంటుంది. 'ఉత్తరరామచరిత'పై అభిమానంతో తెలుగులోకి అనువదించారు.

రాయప్రోలువారు అభిమానించే మరొక మహాకవి కాళిదాసు.[1] కాళిదాసును గూర్చిన ప్రసక్తి లేకుండా వారు ప్రసంగించే సందర్భాలు చాలా తక్కువని చెప్పవచ్చు. పెంచిన ప్రేమకు ఉదాహరణగా శకుంతలమైె కణ్వుని అనురాగాన్ని వీరు తరచు ప్రస్తావిస్తుంటారు. తొలకరి మేఘాన్ని చూడగానే అప్రయత్నంగా 'ఆషాఢస్య ప్రథమ దివసే' అని కాళిదాసును స్మరిస్తారు.[2] 'శకుంతల', 'దూత మత్తేభము' వంటి వీరి రచనలకు కాళిదాసుపైగల అభిమానం కారణం కావచ్చు. ఇంతగా వీరభిమానించే కాళిదాసు ప్రభావం వీరి రచనపై ఉండడం సహజం. "'మేఘదూతం' నన్ను inspire చేసింది"[3] అంటూ మేఘసందేశం తనకు ప్రేరణ కలిగించిన రచనగా చెప్తారు. రాయప్రోలువారి రచనల్లో ముఖ్యంగా పేర్కొనబడే తృణకంకణ రచనకు కాళిదాసు రఘువంశం దోహదం చేసిందని ఒక సందర్భంలో పేర్కొన్నారు. 'రఘువంశంలో అజవిలాప ఘట్టం నన్ను బాగా ఆకట్టుకుంది. అజమహారాజు అనుభవించిన వియోగ దుఃఖాన్ని కాళిదాసు వర్ణించిన విధం నా హృదయంలో ముద్రపడింది. తృణకంకణం వ్రాయటానికి అదొక కారణమైంది.'[4] అని రఘువంశం ఆకర్షించినట్లు స్పష్టం చేశారు. అజవిలాప ఘట్టం మీద ఉన్న ఈ అభిమానం వల్లనేమో "రమ్యకమల"లో సందర్భోచితంగా

---

1. 'నాకు మొదటి నుంచీ భవభూతి, కాళిదాసు అంటే చాలా ప్రీతి'. ముఖాముఖి I, విమర్శిని 4. అనుబంధం - p. 32.
2. 1910 ప్రాంతంలో బందరు ప్రయాణం గూర్చిచెప్తూ 'గ్రీష్మం బాగా భీష్మంగా మండింది. రోళ్ళు పగిలినవి. అయితే ఆషాఢ ప్రథమ దివసం. దానితో ప్రథమ పయోధరం. తొలకరి కన్నె పరికిణీ పయిట లాగ ఆకాశ వీధిలో కన్పించినవి'.

   మధురస్మృతులు - ముట్నూరి కృష్ణారావు (వ్యాసము)
   రాయప్రోలు సుబ్బారావు. కృష్ణా పత్రిక వజ్రోత్సవ సంచిక 14-2-64.
3. 15-6-79 రేడియో ప్రసంగము.
4. 'ముఖాముఖి' III రాయప్రోలు వాఙ్మయ సూచిక. p. 35.

విగళిత సుఖమై శబ్దము
తగిలెడి అర్థము వధువు ధవుని విధమునన్'[1]

అని శబ్దార్థాల సంబంధాన్ని పేర్కొన్నారు. ఈ అర్థాన్నే ధ్వనింపచేస్తూ 'వాగర్థ' శబ్దాన్ని అక్కడక్కడ ప్రయోగించారు.[2] కాళిదాసుని స్తుతించడం కూడా వాగర్థప్రణయ పరంగానే కీర్తించారు.[3]

'యావద్ధర్మాచరణకు తావలము శరీరమనిరి'[4] అని సుబ్బారావుగారనడం 'శరీరమాద్యం ఖలు ధర్మసాధనమ్'[5] అన్న కాళిదాసు వాక్కును గుర్తుకు తెస్తుంది.

స్వప్నకుమారములో తెల్లసురపొన్నపూల సంకెళ్ళను త్రెంచనని ప్రమాణం చేస్తూ నాయకుడు.

"........త్రెంచలేనెట్టులో సహియించువాడ
సన్నగిల్లు హస్తము నుండి జాఱుదాక'[6]

అని అనడం 'కనకవలయ భ్రంశరిక్త ప్రకోష్ఠః'[7] అన్న కాళిదాసు వర్ణనను తలపిస్తుంది.

---

1. మాధురీ దర్శనము - p. 24.
2. (a) విహిత వాగర్థ శోభన వికృతి కల్పన
   శబ్దకాండ మనంతమై శాఖసాగె - (రమ్యాలోకం p. 11)
   (b) వాగర్థ విశ్వముఖమున
   భోగింపనగు అనంత భూతంబులలో
   రాగిలు మధు హవి
   ర్భాగము ....
   (c) సుకవి వాగర్థ బాంధవస్ఫోటరక్తి.... శబ్దమునించు
   (d) 'వాగర్థంబుల బాంధవంబు చివిరింపన్'........ 'నివేదన'- వనమాల p. 73.
3. 'వాగర్థ ప్రణయము గీర్తించెదు మృదుగుణులను భావింతుము' తృణ కంకణము p. 9.
4. 'నందా' - మిశ్రమంజరి - p 119.
5. 'కుమార సంభవము' - పంచమ సర్గము - 33 వ శ్లోకం.
6. స్వప్న కుమారము - p 23.
7. మేఘసందేశము - 2 వ శ్లోకం.

'ప్రాతగిలిన మాత్రాన భవ్యములు కావు
నవ్యమైన మాత్రన నింద్యములు కావు'[1]
అని అన్నారు రాయప్రోలువారు.

తృణకంకణనాయిక వర్ణనలో 'కన్నెగేదంగి చెండునా కసుకు లొలయు. నా వెలంది యొడల్ నగలేవి లేక'[2]. ...... సహజ సౌందర్యాన్ని వెదజల్లుతున్న దనే సందర్భం-

....'ఇయమధిక మనోజ్ఞా వల్కలేనాపి తన్వీ
కిమివహి మధురాణాం మండనం నాకృతీనామ్'[3]

అని వర్ణించిన కాళిదాసును తలపింప చేస్తుంది. ఈ స్నిగ్ధ సౌందర్యవర్ణనే కాదు, పెంపుడు లేడిని ఒక దానిని కల్పించడం, ఆ పెంపుడు లేడితో నాయిక జరిపిన ముద్దు ముచ్చట్లు శకుంతలను జ్ఞప్తికి తెస్తాయి.

'శ్యామా శ్యామల తామలమ్మగు ప్రవాసస్నాన పుణ్యోదక
శ్రీమద్వాటికలన్'[4].... ....

అనే విధమయిన ఎత్తుగడలో కాళిదాసు ప్రభావముద్ర అతి స్పష్టంగా కనబడుతుంది.

'వాగర్థావివసంపృక్తౌ వాగర్థ ప్రతిపత్తయే
జగతః పితరౌ వందే పార్వతీ పరమేశ్వరౌ'[5]

కాళిదాసు ఆదిదంపతుల స్తుతిలోని ఈ వాగర్థ బాంధవ్యాన్ని అనుసరిస్తూ రాయప్రోలువారు -

---

1. రమ్యాలోకము - p. 28.
2. తృణకంకణము - p. 1.
3. అభిజ్ఞాన శాకుంతలము - ప్రథమాంకం - 18 వ శ్లోకం.
4. స్వప్నకుమారము - p. 22.
5. రఘువంశము - 1 వ శ్లోకం.

రాయప్రోలువారి మీద ప్రభావం చూపిన వ్యక్తులు

పినతల్లి : రాయప్రోలువారి మీద అధిక ప్రభావం చూపిన వ్యక్తులలో ప్రథమురాలు వారి పినతల్లి శ్రీమతి రామడుగు నరసమ్మగారు. వారి మనసులో స్త్రీ వర్ణనలపట్ల ఆలోచన సాగి, స్త్రీని గూర్చి కొన్ని స్థిరభావాలను ఏర్పరచుకోవ డానికి ఆవిడే ముఖ్యకారణం అని చెప్పవచ్చు. రాయప్రోలు వారు స్త్రీ పట్ల చూపే గౌరవానికి, వారి రచనల్లో స్త్రీ గుణాలకు ప్రాధాన్యం లభించడానికి, స్త్రీలో వారు మాతృమూర్తిని దర్శించడానికి మూలాధారంగా వారి పినతల్లి నిలబడుతుంది. సుబ్బారావుగారు కవిగా రూపుదిద్దుకుంటున్న కాలంలో ఆవిడ మాటలు వారి మనసులో చెరగని ముద్ర వేశాయి. వారి ఆలోచనలకు ఆవిడ ఏవిధంగా ప్రేరేపణ నిచ్చిందో స్పష్టంగా చూపుతాయి వారు చెప్పిన ఈ మాటలు:

"అయితే నా అంతః కరణ తంత్రులను శ్రుతి చేసిన ఛాయా సంధ్య మాత్రం గుర్తున్నది; అది నివేదిస్తాను. వండి అన్నం ఆరకుండా పాలూ మీగడా కలిపి తినిపించి నన్ను పెంచింది మా పిన్ని. ప్రతి దినమూ ఏ రామాయణమో, పురాణమో చదివి ఆవిడకు వినిపించే వాడుక ఉండేది.

ఒకనాడు అనసూయ చరిత్ర చదివి ముగించితిని. అది అంతా సాంతంగా విన్నది. చిట్టచివరకు 'నాన్నా ! చూచావురా ! త్రిమూర్తులు కూడా ఎలా తల్లి కంటితో చూస్తే చంటి పిల్లలైనారో ? ఈలాంటి భావం మన కథా కలాపాలలో ఇంకా అధికంగా ఉంటే ప్రేమ భాండం తొణికేదా ? ఏ గ్రంథంలో విన్నా ఆడ వాళ్ళను గురించి ఏమేమో వ్రాస్తారు మగవాళ్ళు' అని అన్నది. కథ కంచికి పోయింది. ఆ పలుకూ, ఆ స్వరమూ, ఆ శ్రుతీ కూడా నాలో ఏ పచ్చని పడక మీదనో శయనించి నిదురపోయినవి. కాని అనంతరం ముక్తకంఠమైన నా రాగాని కంతా అదే అమృత బిందువని విధేయ విజ్ఞాపన. అది మొదలుకొని 'క్షీరసాగర శయనా' అనే గీతం వినబడితే ప్రేమరూపిణియైన తల్లి ఆమె వక్షస్థలం మీద

ప్రాచీన ఆంధ్ర కవులలో నన్నయ ఛాయ కొంత రాయప్రోలువారిపై కన బడుతుంది. "శ్రీవాణీ గిరిజాశ్చిరాయ దధతో వక్షోముఖాఙ్గేషు, యే లోకానాం స్థిత మావహన్త్య విహతాం స్త్రీపుంస యోగోద్భవాం" అనే స్తుత్యాత్మక పద్యంతో నన్నయ గ్రంథారంభం చేశాడు. దీనికి సన్నిహితమైనది రాయప్రోలువారు భావన చేసిన నరనారీయోగం. కనుకనే స్త్రీపుంసయోగద్భవా అన్న నన్నయ దృష్టి వీరిని ఆకర్షించిఉండవచ్చు. దీనితోపాటు నన్నయలో వీరిని ఆకర్షించిన లక్షణం అక్షరరమ్యత.

'సారమతిం గవీంద్రులు ప్రసన్న కథా కలితార్థయుక్తిలో
నారసి మేలు నానితరు లక్షర రమ్యత నాదరింప'[1]....

అని నన్నయ పాఠకాదరణ పొందుతుందని భావించిన అక్షర రమ్యతపై సుబ్బారావుగారికి అభిమానం ఉన్నట్లు తోస్తుంది.

........'ఈ వేగాతివేగోక్తిదు
ర్వ్యసనం బేటికి త్రిప్పుమింక జననీ! రమ్యాక్షరశ్రేణికిన్'[2]

అని వీరు ప్రార్థనచేయడంలో నన్నయ ఉద్దేశించిన అక్షర రమ్యత ధ్వనిస్తుంది. అక్షరరమ్యత శ్రవణసుఖాన్ని ఇస్తుందని వీరు భావించారు. సత్కవులు దానికి ప్రాధాన్యం ఇస్తారంటూ-

'మృదుల సరళాక్షరముల సమ్మేళనమున
ఆర్ద్రి నవనీత మార్దవమందు నుడులు'[3]

అని అన్నారు. నన్నయ ప్రసక్తి వచ్చినపుడు అక్షర రమ్యతనుగూర్చి ప్రస్తావించడం కనబడుతుంది.[4]

కొన్ని వర్ణనలమీదఁ పద్యపు ఎత్తుగడమీద, పదబంధాలలో, క్రియారూపా లలో వీరిమీద తిక్కన, పోతన, శ్రీనాథుడు, పెద్దనవంటి ప్రాచీనాంధ్ర కవుల ప్రభావం కొంత కనబడుతుంది. కాని వీరి తాత్త్విక చింతనపై విశేషంగా వారి ప్రభావం కనబడదు. అయితే వీరికి పరిచితులు సన్నిహితులు అయిన కొందరు వ్యక్తులు వీరి ఆలోచనా విధానాన్ని ప్రభావితం చేశారు. ఆ ప్రభావం వీరి తాత్త్విక దర్శనానికి కొంత దోహదం చేసింది.

---

1. శ్రీమదాంధ్ర మహాభారతము - అవతారిక - 26వ పద్యం.
2. 'సతమున్ ధేనువకొండవారి' - వనమాల - p. 39.
3. రమ్యాలోకము - p. 20.
4. 'నన్నయాక్షర రమ్య ప్రసన్న ఫణితి....' రమ్యాలోకము - p. 1.
   'అక్షర రమ్యతనెరిగిన దక్షుడు....' మాధురీ దర్శనమ్ - p. 9.

ధృతిః క్షమాదయాశౌచం
కారుణ్యం వాగనిష్ఠురా
మిత్రాణాం చానభిద్రోహః....

అనే ఏడు గుణాలకు ప్రాధాన్యాన్నిస్తూ రాయప్రోలువారి కావ్యనాయికలు సృష్టించబడ్డారు. రూపనవనీతంలో ఒక పాత్రముఖంగా ఆ గుణాలు 'పినతల్లి చెప్తుండేదని' చెప్పించారు.[1] కష్టకమల కావ్యానికి ఆధారం అనదగిన సంఘటన వారి పినతల్లి చెప్పగా విన్నట్లు పీఠికలో వ్రాశారు.[2] పినతల్లి కోరికమీద భజగోవింద శ్లోకాలను అనువదించారు. వారి పినతల్లిని సూచిస్తూ రచనలలో అక్కడక్కడా పినతల్లి పాత్ర సృష్టించడం కనబడుతుంది. రచనలో అసంకల్పితంగా 'పిన్ని'ని గూర్చిన ప్రస్తావన వీరికి పినతల్లిపైగల అభిమానాన్ని సూచిస్తుంది.[3] "కొడుకా! చెప్పిన మాటలన్ వినవు, నీకుం దోచదు...." అని వారి పినతల్లి అంటుండేదని ఆవిడ మాటలనే పెట్టి వ్రాశానని ఒక సందర్భంలో రాయప్రోలువారు అన్నారు.[4]

---

1. రూపనవనీతమ్ - p. 86.
2. 'ఇది జరిగిన ఆగంతుకమని మా పిన్ని చెప్పగా ఎప్పుడో విన్నాను. ....మనసులో మసలుతున్న ఆ భావన కొంతకాలానికి ఈ కృతిగా రూపొందినది'. 'కష్టకమల' - ప్రకరిక.
3. 'వకుళ = ఆహా. స్మృతికి వస్తున్నది. ఆభరణాలు ధరించేటప్పుడు పాడవలసిందని మా పిన్ని ఎప్పుడూ చెప్పేది.
....చెంపలు దువ్వి, తిలకము దిద్ది, చీరా రెవికా సవరించి కన్నెను తీర్చే పిన్ని ప్రేమనూ....విప్పారేటట్లు రచించాలె'. రూపనవనీతమ్-p.86,65.
'నన్నుగని పాలపైచి ప్రాణములు విడిచె
అనటి చందాన మా యమ్మ అది మొదలుగ
పెంచి రలచేతులంబెట్టి పిన్నితోడ
సకల బాంధవులు వాత్సల్యదృష్టి' - 'ఎవరు' - జడకుచ్చులు, p. 135.
'....నిద్దురలు వాయక యుండి రసుంగు చెల్లెలున్
జ్ఞానవతీ శిరోమణి ప్రసన్నగుణోదయ నాదు పిన్నియున్'
'కనకము' - జడకుచ్చులు - p. 151.
'పిన్నితో పక్కపచ్చుచు పింటి నేను'- స్నేహలత-అభినవకవిత p.293.
4. 'కనకము' - జడకుచ్చులు p. 150.

స్తన్యపానంచేసే శిశువు హృదయం మీద దర్శనమయ్యేవారు."[1] రాయప్రోలు వారు సమస్త ప్రకృతిలో మాతృమూర్తిని దర్శించడానికి వారి పినతల్లి పలుకులే నేపథ్యంగా నిలిచి ఉంటాయి. పద్మభ్రమరాలకు వినూత్నంగా మాతాపుత్ర భావం కల్పించడం,[2] ఆకాశం నీళ్ళాడబోయే ఇల్లాలుగా వీరి మనో నేత్రాలకు భాసించడం.[3] భూదేవి సుఖప్రసూతగా గోచరించడం[4] వంటి వీరి ప్రత్యేక తలకు పరోక్షంగా వారి పినతల్లి కొంతవరకు కారణభూతురాలనుకోవచ్చు.

ప్రాచీన సాహిత్యంలో స్త్రీ వర్ణనలను గూర్చి వీరికి విమర్శనాత్మక దృక్పథం ఏర్పడడానికి, స్త్రీ వర్ణనలలో 'కచకుచాభి వర్ణనలతో అలంకృతము కాకపోతే కాంతాసౌందర్యము రూపుకట్టదా"[5] అనే 'మనోరిరంస' వీరిలో కలగ డానికి, వారి పినతల్లి వారిలో అనసూయ కథా ముఖంగా కలిగించిన చిన్న ఆధారం కారణం.

కావ్యవస్తు నిర్ణయంలో కూడా వారి పినతల్లి ప్రభావం కనిపిస్తుంది.[6]

---

1. 'నా తొలి రచన' (రేడియో ప్రసంగము) - ప్రతిభ - అక్టోబరు 1941.
2. 'దప్పిగొని చేరిన మిళింద తనయులకును
   పూలపాలిచ్చి చీకట్లు పోవకుండ
   కడుపులో దాచుకొనదె పంకజము' - స్వప్నకుమారము - p. 26.
3. 'ఆకాశము నీళ్ళాడనున్న ఇల్లాలివలె కనబడ్డది' ఆముఖము - దూత మత్తేభము.
4. '....భూదేవి సుఖప్రసూత పగిదిన్....'
   'జన్మాష్టమి' - వనమాల - p. 71.
5. 'నివేదన' - తృణకంకణము.
6. 'సుబ్బారావుగారికి తమ పినతల్లిమీద మిక్కిలి భక్తి. వారిని ఉత్తేజితులను గావించినవారిలో ఆ చల్లని తల్లికి ప్రత్యేక గౌరవస్థానము కలదు. ఉదాత్త మైన సంస్కృతికల ఆ సాధ్వి ప్రభావము సుబ్బారావుగారు ఉపయోగించు పదజాలముమీదనేకాక వారు స్వీకరించిన కథావస్తువుమీద, వర్ణనలమీద కన్పట్టుచున్నది.'
   'సారస్వత నవనీతము' - వేపులపల్లి రామానుజరావు - p. 93.

మేనమామతో కలిసి కొంతకాలం అవధానాలు చేసేవారు. మేనమామ తమ ఆశు కవితా ధోరణి ప్రారంభానికి ఏ విధంగా ప్రోత్సాహాన్నందించేవారో ఇలా వివరించారు.

"శ్రీ శాస్త్రిగారు ఆశుకవిత్వ కలాపం ప్రారంభించారు. గార్లపాడు చెరువు మీద వృద్ధ వటవృక్షమున్నది. ఆ చెట్టు చల్లని నీడలలో ఆశువుగా వాచాధోరణి సాగింది. నన్ను పిలిపించి వెంట ఉండమన్నారు. అక్కడక్కడ 'అందుకోరా' అనేవారు. ఏదో నేనుకూడా అనుసరించేవాడిని. తరువాత శ్రీ శాస్త్రిగారు అవధాన ఆశు కవితా దీక్షతో బయలుదేరిరి. నన్ను వెంటరమ్మన్నారు. మొట్టమొదట కావలిలో దిగినాము.... అక్కడినుండి నెల్లూరు వెళ్ళాము.... నెల్లూరులో ఆశు కవితా సభకు ఒంగోలు వెంకటరంగయ్య(?) సుబ్బారావుగారు అధ్యక్షత వహించారు. ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము ఆశువుగా చెప్పమన్నారు. అది ఆశువులో రక్తి కట్టుతుందా..... సభ నీరసంగా ముగుస్తుందను శంక తగిలింది. శ్రీ శాస్త్రిగారు ధ్యానాదికం జరిపి నెల్లూరి రసిక జనానికి స్వాగత పద్యాలు చెప్తున్నారు. ఇంతలో నేనొక పద్యం కూర్చాను."[1] ఆ విధంగా రాయప్రోలు వారి కవితాధోరణికి చేయూత నిచ్చారు వారి మేనమామ. సుబ్బారావు గారికి కవితాధార, ధారణా శక్తి పట్టుబడడానికి, సంస్కృతాంధ్ర సాహిత్యాభ్యాసం ఏర్పడడానికి, పాండిత్యం వృద్ధి చెందడానికి వారి మేనమామ కారణభూతమయ్యారు. వీరి ఆధ్యాత్మిక చింతనకు కూడా వీరికి మేనమామతో ఉన్న సాన్నిహిత్యం కొంత దోహదం చేసింది.[2]

రవీంద్రుడు :- 'గీతాంజలి' నోబుల్ బహుమతి పొందడంతో రవీంద్ర నాథ్ ఠాకుర్ ప్రపంచ ప్రసిద్ధుడయ్యాడు. గురుదేవుడనీ విశ్వకవి అనీ పేరు

---

1. 'తెలుగు కావ్యాదర్శము' - ఆంధ్రీకర్త అవ్వారి సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రి. పీఠిక - రాయప్రోలు సుబ్బారావు.
2. "ఈ కవిశేఖరునిలోని ఆధ్యాత్మిక దృష్టికి అవ్వారి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారి యనుగ్రహము పుష్టినిచ్చినది. ఆ బ్రహ్మణ్యుని పోలిక రాయసలో చాలా భాగమున్నది."
'ఆంధ్ర రచయితలు' - మధునాపంతుల సత్యనారాయణశాస్త్రి. p. 462.

ఈ విధంగా వీరికి జ్ఞానచక్షువు నిచ్చి తాత్త్వికదర్శనానికి దోహదం చేసిన విదుషీమణి వీరి పినతల్లి. అందుకే 'ఈ కవికి పినతల్లిమీద ప్రీతి చాలా హెచ్చు. ఆమె వాక్యామృతము ఆస్వాదిస్తూ కొన్ని సందర్భాలలో ఆమె పలుకులే పద్యాలలో చొప్పించారు. ఆమె అనేక విషయాలు అవగాహన చేసుకున్న విశాల హృదయ; లోకయాత్రలో క్లిష్టగ్రంథులు విప్పివేయగలిగిన వివేకవతి. ఆమె సూక్తులు ఈ కవీంద్రుని కళకు దోహదం చేసినవి'[1] అని తల్లావఝ్ఝల శివశంకర శాస్త్రిగారన్నారు.

మేనమామ :- ఒక విధంగా రాయప్రోలువారి మేనమామను వారికి గురువుగా చెప్పుకోవచ్చు. సుబ్బారావుగారికి వేలు విడిచిన మేనమామ అవ్వారి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు. వీరు సంస్కృతాంధ్రాలలో గొప్ప పండితులు. తిరుపతి వేంకట కవులతో-

'అన్నంబెక్కడనో భుజించితివి విద్యన్నాకడన్ నేర్చి తం
డున్నీయందు లవంబు గానసుమీ దోషంబు మువ్వుప్రపుల్
నన్నున్ మార్కొన వారి యాసపుల చందంబెల్ల సవ్వారి సు
బ్బన్నా ! చూపి ఋణమ్ము దీర్చితివి సుమ్మా శిష్య బృందామణీ'[2]

అని ప్రశంసింపబడిన శిష్యులు. విద్వాంసులైన ఆ మేనమామవద్ద సుబ్బారావుగారు సంస్కృతాంధ్ర కావ్యాలను కొన్నింటిని చదివారు. 'మనసు మెచ్చిన విద్యాగురువు మామయ్యే' అని వారంటారు. అభిజ్ఞాన శాకుంతలం, ఉత్తర రామచరితలు మేనమామ వద్ద కూలంకషంగా చదివారు. అలాంటి గురువు దగ్గర చదువుకొన్న ఆ చదువు ఆ కావ్యాల మీద అభిమానం పెరగడానికి దోహదం చేసింది.

మేనమామ ప్రోత్సాహంతో రాయప్రోలువారు పద్యం చెప్పడం నేర్చుకున్నారు. వీరి ఆశు కవితా ధోరణికి కూడా వీరి మేనమామే కారణమయ్యారు.

---

1. 'నీరాజనము' - తృణకంకణము - [illegible].
2. వేంకటశాస్త్రి - శ్రీ వేమవరాగ్రహార [illegible]... 'నానారాజ సందర్శనము' - p. 138.

వెళ్ళక పూర్వమే వ్రాశారు.[1] అంటే స్త్రీని గూర్చి, ప్రేమతత్త్వాన్ని గూర్చి, అమలిన శృంగార సిద్ధాంతాన్ని గూర్చి వీరి అభిప్రాయాలు రవీంద్రుని పరిచయానికి పూర్వపువే అని చెప్పుకోవచ్చు. కాని రాయప్రోలువారి అభిప్రాయాలకు రవీంద్రుని అభిప్రాయాలకు చాలా దగ్గర పోలికలున్నాయి. రవీంద్రునికి అంతేవాసికావడం రాయప్రోలువారి భావాలకు స్థిరరూపాన్నిచ్చింది.

"పకపక నవ్వేటి పసిబాల పెదవులన్
పొడుపు వన్నెలు పూచు పడతి క్రాల్గన్నులన్
చనుబాలు జడిగొనే జనని నిండు మొగాన
ప్రేమ కళాంశలే వీక్షించినావు
కోమల హృదయాన గురుదేవ నీవు."[2]

రవీంద్రుని ప్రేమ భావనారీతి వీరి నాకర్షించినట్లు ఇక్కడ తెలుస్తున్నది. రవీంద్రునిపట్ల ఆకర్షణ పెరగడానికి, గౌరవాభిమానాలు అభివృద్ధికావడానికి ఈ ప్రేమ లక్షణంకూడా కొంత దోహదం చేసిఉంటుందని ఊహించవచ్చు. ఎందుకంటే వీరి అమలిన శృంగార సిద్ధాంతంలో మౌలికంగా వీరు ప్రతిపాదించదలచుకున్న ప్రేమతత్త్వంలో పైవికూడా భాగాలే పుత్ర వాత్సల్యాన్ని, తల్లిపట్ల ఆత్మీయతానురాగాలను, యౌవన శృంగార భావనను ఒకే ప్రేమదృష్టితో వీక్షించడం వీరి ఉద్దేశ్యం. అదే ప్రేమభావన రవీంద్రునిలో వీరు గమనించారు. దానివల్ల గురుదేవునివైపు అతిత్వరగా ఆకర్షితులయి ఉంటారు. కనుకనే రవీంద్రుని ప్రతిభను గూర్చి చెప్పేటప్పుడు ఆ ప్రేమ వైశిష్ట్యాన్ని ముందుగా ప్రత్యేకించి పేర్కొని ఉంటారు.

---

3. "నవ్యసాహిత్య పరిషత్తు నవమ వార్షికపుటుపన్యాసములో రాయప్రోలు తన రచనలు జరిగిన తరువాతే తాను శాంతినికేతనము వెళ్ళివచ్చినట్లు చెప్పినాడు." నవ్యాంధ్ర సాహిత్య వీథులు - కురుగంటి సీతారామయ్య. p. 212.

1. 'శ్రీరవీంద్రకవి' - ఆంధ్రావళి - p. 44.

ప్రఖ్యాతులు విస్తరించాయి. రాయప్రోలువారు మద్రాసులో ఉన్న కాలంలో గీతాంజలిని గూర్చిన వార్తలు వెలువడ్డాయి. భారతీయులలో చాలామంది లాగానే రాయప్రోలువారు కూడా గీతాంజలి మీద అభిమానంతో దానిని చదవాలనే ఆత్రుత కనబరిచారు. గీతాంజలి చదివిన తరువాత ఆ రచనమీది అభిమానం రచయిత మీదకు మళ్ళింది. రవీంద్రుని చూడాలని, ఆయనవద్ద ఉండాలనే కోరిక జనించింది. దీని ఫలితమే రాయప్రోలువారి శాంతినికేతన నివాసం. "....ఆ సమయంలోనే గీతాంజలి జయటికి వచ్చింది. పేపర్లలో దానిని గురించి వ్రాస్తున్నారు. చదువుదామంటే పుస్తకం బజార్లో దొరికేదికాదు. బసవరాజు అప్పారావుగారు ఆ పుస్తకాన్ని ఒక క్రిష్టియన్ దగ్గరనుండి పట్టుకొచ్చారు. అప్పుడు నేను కూడా దానిని చదివాను. ఏమీ అర్థం కాలేదు. అయితే రవీంద్రనాథ ఠాగూరును చూడాలని, శాంతినికేతనంలో చదవాలని బాగా అనిపించసాగింది. రవీంద్రనాథ ఠాగూరుకు ఉత్తరం వ్రాశాను.... ఆయన రమ్మని ఉత్తరం వ్రాశారు ...కలకత్తా వెళ్ళాను"[1] అని అన్నారు సుబ్బారావుగారు.

రాయప్రోలు వారిలో రవీంద్రుని మీద ఉన్న అవ్యక్తాభిమానం శాంతినికేతన ప్రయాణంలో గురుభావంగా స్థిరపడింది. తమ అభిప్రాయాలకు దగ్గరి పోలికలున్న అభిప్రాయాలుగల రవీంద్రుని పట్ల భక్తి గౌరవాలు వృద్ధిపొందాయి. వారిలో అంతకు పూర్వం ఉన్న భావాలు గురుదేవుని శుశ్రూషతో స్థిరరూపాన్ని పొందాయి. శాంతినికేతనంలో సాహిత్య విద్యారహస్యాలు, కవితారహస్యాలు తెలుసుకునే అవకాశం సుబ్బారావుగారికి కలిగింది. విధుశేఖర భట్టాచార్య, నందలాల్ బోస్, ఆండ్రూస్, పియర్సన్ మొదలైన పండితుల పరిచయం వారిలోని ఎన్నో సందేహాలను తీర్చింది. "నా సందేహాలన్నిటికీ శాంతినికేతనంలో సమాధానాలు దొరికాయి"[2] అని అంటారు సుబ్బారావుగారు.

రాయప్రోలువారు శాంతినికేతనానికి వెళ్ళేటప్పటికే కొన్ని రచనలు చేశారు. వారి రచనలలో ప్రసిద్ధమైన తృణ కంకణం కూడా రవీంద్రుని వద్దకు

1, 2. విమర్శిని - 4, అనుబంధం - p. 38.

తొంగిచూస్తుంది. వీరిలోని సౌందర్యారాధనకు, కవితా దర్శాలకు రవీంద్రునికి అంతేవాసి కావడం మెరుగులు పెట్టిందనుకోవచ్చు.

స్వాతంత్ర్యం, సర్వమానవ సౌభ్రాత్రం, మానవత్వం ప్రదర్శిస్తూ దేశభక్తి గేయాల ఎన్నిటినో ఠాకుర్ వ్రాశారు. ఈ దేశభక్తిని సాంగత్యం రాయప్రోలు వారిలో అచంచల మాతృదేశాభిమానానికి, నాదు జాతి - నా దేశము - నాదు భాష అనే భావం బలపడడానికి కొంతవరకు ప్రోద్బలకమై ఉండవచ్చు.

రవీంద్రుని సాహిత్యప్రభావం దాదాపుగా ఆనాటి కవులందరి మీదా ప్రసరించింది. అటువంటప్పుడు రవీంద్రునితో ప్రత్యక్షంగా సంబంధం ఉన్న రాయప్రోలు వారి మీద గురుదేవుని భావాలు ప్రభావం చూపడంలో ఆశ్చర్యం లేదు.[1] రాయప్రోలువారి రచనలలో 'వసంతము', 'అభ్యర్థన' రవీంద్రుని గీతాలకు అనువాదాలు. 'తెలుగు తోట'లోని 'ఆవాహన'లో 'జడకుచ్చులు'లోని 'విరహవీధి'లో ఠాకుర్ పద్ధతిలో వాసకసజ్జిక వేచివుండడం వర్ణించారు. రవీంద్రుని మార్మిక వాదం సుబ్బారావుగారి మీద కొంత ప్రభావం వేసింది. రవీంద్రుని ప్రయోగ ప్రభావం 'రూపనవనీతమ్' రచనా విధానం మీద కనబడుతుంది.[2] "సంక్రాంతి యను గేయముపై వ్యావహారిక పదప్రయోగ విషయములో రవీంద్రుని ప్రభావమున్నదని రాయప్రోలువారే....అన్నారు. 'బుద్ధదీక్ష'లోని కథ రవీంద్రుడు వ్రాసిన 'శ్రేష్ఠ బిక్ష' అన్న గేయములోనిది. 'పాలబాన' (ఆంధ్రావళి)పై రవీంద్రుని భావనా

---

1. "భారతీయ నవ్యసారసత్వ ప్రబోధానికి ప్రతిష్ఠాతలైన రవీంద్ర, అరవింద, సరోజినుల కావ్యకల్పనలలో వికసించిన ఆదర్శాన్వేషణ, సదాశయ ప్రశస్తి, సౌందర్యపిపాస -, ఈ మూడు గుణాలూ - తెలుగు దేశంలో వారి అనుయాయులైన రాయప్రోలు, అబ్బూరి కవులిరువురి కావ్యాలలోను ముఖ్యంగా ప్రతిబింబిత మవుతాయి........"
'నవ్యకవిత్వము - భావచిత్రణ' (వ్యాసము) మల్లవరపు విశ్వేశ్వరరావు. భారతి - 1939 ఏప్రిల్.
2. 'మా గురుదేవులు ఇలాటి రీతిలో చిన్న చిన్న రచనలు వ్రాసి నాటికలని పేరు పెట్టారు.'
'రూపనవనీతమ్' - నివేదన.

స్త్రీని కేవలం కామదృష్టితోకాక హృదయపూర్వకంగా ఆమె దివ్యగుణా లను ఆరాధించడం రవీంద్రుని విశిష్టలక్షణం.[1] 'స్వర్గమైతే బిదాయ్'లో రవీంద్రుడు స్త్రీమూర్తికిచ్చిన స్థానం సరిగా రాయప్రోలువారి భావాలకు దగ్గరిది." .. ప్రేమకి మంచితనానికి సంకేతంగా స్త్రీయొక్క రెండోపక్షాన్ని ఠాకుర్ 'స్వర్గమైతే బిదాయ్'లో ప్రదర్శించాడు. మాతృమూర్తిగా అవతరించి ఓర్పుతో సమస్తం సహించే స్త్రీకి ఇది స్తోత్రరూప నివేదన....."[2] స్త్రీని దేవీ స్వరూపంగా మాతృమూర్తిగా దర్శించడం రాయప్రోలువారి అభీష్టం. "రవీంద్ర మహాకవి వలపూ, స్నేహమూ, అభిమానమూ, సానుభూతీ, ఇష్టమూ అన్న ఆకర్షణలకు ప్రాయమైన ప్రేమ విశ్వవ్యాప్తి అని గుర్తించాడు రవీంద్రుని సాహచర్యముతో రాయప్రోలు వారికి ఆయనగారి విశ్వ ప్రేమానుభవము గట్టిగా తాకింది. రాయప్రోలువారు అప్పటికప్పుడే హెర్మిట్, డోరా అన్న కావ్యాల్లో శరీరాకర్షణను దాటిన ప్రేమను ప్రపంచించి ఉన్నారు. రవీంద్రుని కావ్యాల తాకిడికూడా తాకేసరికి వారు ప్రేమను గురించి భగవద్గీతలు పలకడం ప్రారంభించారు.[3]

రవీంద్రుడు ఆధ్యాత్మిక నైతిక విలువలకు ప్రాధాన్యం ఇచ్చేవ్యక్తి. మానవత్వాన్ని నమ్మిన జాతి మత విచక్షణారహిత దృక్పథం ఆయనది. ఆయన ప్రేమ విశ్వవ్యాప్తమనీ సృష్టి ప్రేమమయం అనీ నమ్మినవాడు. సుఖదుఃఖాలు ప్రాణికి సహజమైనవే అయినా దుఃఖానికి క్రుంగిపోక ఆనందాన్వేషణలో సాగిపోవాలనే ఆదర్శం రవీంద్రునిది. ఈ అభిప్రాయాలన్నీ సుబ్బారావుగారి రచనల్లో కనబడతాయి. రవీంద్రుని కవితామాధుర్యం రాయప్రోలువారి గేయ రచనలలో

---

1. 'దివ్య స్త్రీమూర్తిని ఇంత హృదయపూర్వకంగా ఆరాధించడం మనకు నేర్పినది రవీంద్రుడే.'
   'సాగుతున్న యాత్ర' - ఆచంట జానకిరామ్ - p. 100.
2. 'వంగ సాహిత్య చరిత్ర' - సుకుమార్ సేన్.
   అనువాదం - కొత్తపల్లి వీరభద్రరావు - p. 288.
3. 'ఆంధ్ర కవిత్వముమీద రవీంద్రకవి ప్రభావము' (వ్యాసము)
   శ్రీపాద గోపాలకృష్ణమూర్తి - ఆంధ్రపత్రిక ఉగాది సంచిక 1963-64.

సలో ఎదురుచూచి ఎదురుచూచి విసిగి నిద్రించుట కున్ముఖుడగుచుండగా ప్రభువు వచ్చును. ఇంతే భేదము. కాని ఈ రచనలో రవీంద్రుని తత్త్వము స్పష్టంగా కనిపించును.''[1]

రవీంద్రుని మీది అభిమానంతో ఆయన కవితామాధుర్యం తెలుగులోకి తేవాలనే కోరిక వీరి కవితలోని ఈ ఛాయలకు, వీరి అనువాదాలకు (రవీంద్రుని గీతాలకు) ప్రోత్సాహాన్నిచ్చి ఉంటుంది. రవీంద్రుని ఆదరాభిమానాలు వీరిని తీర్చుకోలేని ఋణగ్రస్తుల్ని చేశాయని సుబ్బారావుగారి భావన. అందుచేతనే నేమో 'రవీంద్ర వ్యాసావళి'ని అనువాదం చేస్తూ—

'గురుదేవుల ఋణం ఈ రూపంగా లవలేశమైనా తీరితే కృతజ్ఞుడను' అని అంటారు.[2]

రాయప్రోలువారు రవీంద్రుని ఆదరాభిమానాలను సంపూర్ణంగా అనుభవించారు. రవీంద్రునిచే కీర్తింపబడ్డ ఘనత సుబ్బారావుగారికి దక్కింది. "ఆంధ్రులకు ఒక అధునాతన మహాకవి ఉన్నాడు. ఆయనే యువకుడైన రాయప్రోలు సుబ్బారావు'[3] అని విశ్వకవిచే కరతాళ ధ్వనుల మధ్య బహిరంగ సభలో కీర్తింపబడటం అసాధారణ విషయం. రాయప్రోలువారు రవీంద్రునిపైగల అత్యధిక గౌరవాభిమానాలతో గురుదేవుడని ఆయనను స్మరిస్తుంటారు. రవీంద్రుడు సరస్వతీ స్వరూపుడనీ ఆయన భావనాశక్తి అత్యద్భుతమనీ రాయప్రోలువారి భావన.[4] విశ్వకవి శుశ్రూష వీరు దార్శనికులు కావడానికి తోడ్పడింది.

---

1. 'ఆధునికాంధ్రకవిత్వము-సంప్రదాయములు-ప్రయోగములు.' సి. నారాయణ రెడ్డి. p. 296-297.
2. 'రవీంద్ర వ్యాసావళి' - ద్వితీయ సంపుటము - అనువాదకులు : రాయప్రోలు సుబ్బారావు. నివేదన. p. XXXIV.
3. 'రాయప్రోలు సుబ్బారావు - కొన్ని స్మృతిశకలాలు' (వ్యాసము) మరుపూరు కోదండరామరెడ్డి - విమర్శిని-4. p. 68.
4. "గురుదేవుల దర్శనం కాగానే పాదాభివందనము చేసితిని. వారు 'How are you ?' అంటూ శిరస్సున చేయి పెట్టారు.

ప్రభావమున్నది .... 'సఖీ సంవరణము' పై గీతాంజలిలోని ఎనిమిదవ గీతము, ఇరువది ఆరవ గీతము ప్రభావము రేఖాప్రాయముగా కనిపించుచున్నది. ....గీతాంజలి లోని ఈ రెండు గీతములలో భక్తుడు (ప్రేయసి) భగవంతుని (ప్రియుని) కొరకు చేసిన నిరీక్షణము చిత్రింపబడినది. భక్తుడు భగవంతుని కొరకు నిరీక్షించగా అతడెంతకూ రాలేదు. కొంతసేపటి కతని పదధ్వనులింటి ముంగిట వినిపించినవి.

'I have not seen his face, non have I listened to his voice; only I have heard his gentle footsteps from the road before my house.' (గీతాంజలి 13 వ గీతము).

ఈ భావమే కించిద్భేదముతో-

'బేలతనంబున వేచిననాడు
నా చాయ రాడేమి నా నాయకుండు' (జడకుచ్చులు)

అని రాయప్రోలు వారి కవిత్వములో తొంగిచూచినది.

'వాకిట పొంత నా వల్లభుడుండ
చూచి సైపగ లేదె సుదతి నా మనసు'

అన్న పంక్తులలో ఈ భావమే మందహాసము చేసినది. అట్లే గీతాంజలిలోని-

'He came when the night was still; he has his harp in hands; and my dreams became resonant with its melodies.'
(26 వ గీతములోని భాగం)

అను పంక్తులలోని అభిప్రాయమే ఇంకొక విధముగా రాయప్రోలువారి,

'.... దీపము తీసి శయనింప బోయెడు సమయమునందు బోటిమ్మనుచు సోలుచును వచ్చు సఖిరా'

(సఖీసంవరణము)

అను పాదములలో వ్యక్తమైనది. రవీంద్రుని గేయములో భక్తుడు ఎదురు చూచి ఎదురుచూచి నిద్రించుచుండగా ప్రభువు వచ్చును. రాయప్రోలు వారి రచ

ఒక అవతారము' అని పేర్కొంటూ వారిని మహాయోగిగా స్మరించారు.[1] బెంగాలు విభజన గూర్చి ప్రస్తావిస్తూ 'అరవిందుని కూడా బంధించారని'[2] ప్రత్యేకంగా వారిని పేర్కొనడం సుబ్బారావు గారికి శ్రీ అరవిందులపై కల అభిమానాన్ని సూచిస్తుంది.

సుబ్బారావుగారు సృష్టి స్థితి లయకారిణిగా ఆదిశక్తిని భావన చేయడానికి, ఆ ఆదిశక్తిని మాతృమూర్తిగా ధ్యానించడానికి, సృష్టి సమస్తంలో మాతృమహత్కళను దర్శించడానికి శ్రీ అరవిందుల తత్త్వదర్శనం మహత్తరమైన నూనసిక దార్ఢ్యాన్నిచ్చింది. ఆద్యాశక్తి సృష్టికి మూలం అనీ, ఆ ఆదిశక్తిది అనంతమైన మాతృవాత్సల్యమనీ, ప్రకృతి సమస్తంలో తానే అభివ్యక్తం అవుతూ ఉంటుందనీ, దేవతలందరూ ఆమె అభివ్యక్తులేననే భావాలు శ్రీ అరవిందులలో, రాయప్రోలువారిలో ఇద్దరిలో కనబడతాయి. శ్రీ అరవిందులు శక్తికి, ప్రకృతికి ప్రాధాన్యం ఇవ్వడం 'దివ్యమాత' అని తల్లిగా ఆద్యాశక్తిని స్మరించడం శ్రీ అరవిందులపట్ల రాయప్రోలువారికిగల ఆకర్షణకు కొంత కారణం అయిఉండవచ్చు. పినతల్లి మాటలవల్ల ప్రభావితులై, మాతృమహత్వాన్ని దర్శించడం ప్రారంభించిన సుబ్బారావుగారికి ఆ అభిప్రాయం దృఢపడడానికి శ్రీ అరవిందుల తత్త్వం దోహదం చేసింది. వీరి దృష్టిలో మాతృవాత్సల్యానికి ఉన్న ఔన్నత్యం ఆధ్యాత్మిక స్వరూపాన్ని పొంది స్థిరపడడానికి శ్రీ అరవిందుల దర్శనం సహాయకారి అయింది. రాయప్రోలు వారిలో తత్పూర్వమే ఉన్న భావాలు శ్రీ అరవిందుల శక్తి స్వరూప ఆవిష్కరణ సిద్ధాంతంతో బలబడి ఉంటాయి.

సృష్టికి మూలం మహాశక్తి అని శ్రీ అరవిందుల అభిప్రాయం. మహాశక్తిది మాతృహృదయం. మాతృవాత్సల్యంతో సృష్టి సమస్తాన్ని వీక్షిస్తుంది. సృష్టి స్థితి లయకారిణి ఈ ఆదిశక్తి. ఆమె దృష్టికి అందరూ బిడ్డలే. దుష్టులను

---

1. 'మహాయోగి' - (వ్యాసము) రాయప్రోలు సుబ్బారావు. 'శ్రీ అరవిందులు-అతిమానసిక అవతారమూర్తి' -వ్యాస సంకలనం.
2. 'మధుర స్మృతులు - ముట్నూరి కృష్ణారావు' (వ్యాసము) రాయప్రోలు సుబ్బారావు, కృష్ణాపత్రిక, 14-2-1964.

రాయప్రోలువారి దృష్టిలో శాంతినికేతనం ఋషివాటిక లాగా పరమ పవిత్రం. ఈనాటికీ రవీంద్రుని పేరే వీరిని తన్మయులను చేస్తుంది. ఇన్ని ఏండ్ల తరువాత కూడా వీరు ఆ శాంతినికేతన జీవితానుభూతిని మధురభావనంగా పదిలంగా మనస్సులో భద్రపరచుకున్నారు. అటువంటి గురుదేవుని సాహిత్య ఛాయలు వారి రచనలో కనిపించడం అతి సహజం.

శ్రీ అరవిందులు :- రాయప్రోలు వారి తాత్త్విక భావాలకు బలాన్ని ఇచ్చిన వ్యక్తిగా శ్రీ అరవిందులను చెప్పవచ్చు. వీరిద్దరి భావాలలోని సామ్యం రాయప్రోలు వారు శ్రీ అరవిందులను అభిమానించేలా చేసి ఉంటుంది. సుబ్బారావు గారు అమిత భక్తి గౌరవాలతో గురుదేవులుగా చెప్పే రవీంద్రుడు కూడా శ్రీ అరవిందుల పట్ల అభిమానం కల వ్యక్తి.[1] తమ గురుదేవులు అభిమానించే వ్యక్తిగా కూడా వీరికి శ్రీ అరవిందుల పట్ల కొంత ప్రత్యేక శ్రద్ధ ఉండే అవకాశం ఉంది. శ్రీ అరవిందులను సుబ్బారావు గారు రెండు మూడు సార్లు కలిశారు.[2] శ్రీ అరవిందులు పాండిచేరిలో స్థిరపడిన కొద్ది కాలానికే మొదటి మారు వారిని రాయప్రోలు వారు కలిశారు. శ్రీ అరవిందుల పట్ల గౌరవంతో 'శ్రీ అరవిందులు

ఒడలు పులకించినది. సరస్వతీ హస్తము తాకినట్లుండెను.... గురుదేవుల భావనా విహంగము అటు చక్రవాకి వలె ప్రాతః సంధ్యలలో ప్రాతః సంగీతం పాడగలదు. సంధ్యాకాల విరహంలా విలపించగలదు.''
'మా గురుదేవులు - నేను' (వ్యాసము) రాయప్రోలు సుబ్బారావు.
'రాయప్రోలు వారి సాహిత్య సౌందర్య దర్శనం' p. 12, 13.

1. 'Homage to Sri Aurobindo' అనే పేరుతో రవీంద్రనాథ్ ఠాకుర్ ఒక ప్రసిద్ధ రచన చేశాడు.

2. శ్రీ అరవిందులను రెండు మూడు సార్లు కలిశారనీ, 'యోగసాధన వల్ల అదివరకటి కంటె రంగు వచ్చి బంగారం లాగా అయ్యాడని' వ్యాఖ్యానం కూడా చేశారని ఆచార్య కొత్తపల్లి వీరభద్రరావు గారు (13-5-1981) చెప్పారు.

విశ్వానికి పైన నిలిచి ఉంటుంది. ఈ సృష్టిలోని వస్తువులన్నీ ఆమే. ప్రకృతి సమస్తానికి ఆధారం అయి ప్రకృతి అంతటా అభివ్యక్తమయే పరమశక్తి ఆ జగన్మాత. ఆ జగజ్జనని సృష్టి స్థితి లయకారిణి. ఆమే జ్ఞాతాజ్ఞాత సమస్త లోకాల లోని సర్వరూపాలను కల్పిస్తూ వాటిద్వారా వ్యక్తం అవుతూ ఉంది. సృష్టి అంతా ఆమె ఆవిష్కరణే - అని సృష్టికి ఆదిశక్తికి ఉన్న సంబంధాన్ని శ్రీ అరవిందులు స్పష్టం చేశారు.

శ్రీ అరవిందుల తత్త్వదర్శనంలో మహాశక్తిని గూర్చి ఇటువంటి భావాలు రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారి రచనల్లో సహితం కనబడతాయి. ఆద్యాశక్తి సృష్టికి మూలం అనీ, ఆమె మాతృవాత్సల్యానికి అంతులేదనీ, ఆమె విశ్వ వ్యాప్తంగా విలసిల్లుతోందనీ, మహాకాళి, మహాలక్ష్మి, మహాసరస్వతి ఆదిశక్తి 'అవస్థాంతరాలే'నని రాయప్రోలు వారు భావన చేయడం కనబడుతుంది.

"కేవల నిర్గుణ భావమౌ ఈశ్వరు
    నంశకాదిమ నిష్ఠయయిన ప్రకృతి
సంహార సమయ రూక్ష రుషా ప్రచండ క
    ల్లోల తాండవమున వ్రాలు కాళి
సకల కల్యాణ లక్షణ పూర్ణగాత్రి యై
    తమ్మిల పుట్టిల్లు తనుపు లక్ష్మి
సంగీత సాహిత్య సామ్రాజ్య నేత్రియై
    మగని వాకిండ్ల నేమరని వాణి
సృష్టి చక్రము చక్కగా త్రిప్పుచున్న
ఆదిశక్తి అవస్థాంతరాకృతులుగ
ధ్యానవీధి నధ్యయనించు డాంధ్ర సతులు[1]...."

ఈ సందర్భంలో మహాశక్తిలోనే మహేశ్వరి, మహాకాళి, మహాలక్ష్మి, మహాసరస్వతి అంతర్భూతం అన్న శ్రీ అరవిందుల సిద్ధాంతాన్ని పోలిన భావాన్నే రాయప్రోలువారు అభివ్యక్తం చేశారు. శ్రీ అరవిందులు చెప్పిన నాలుగు శక్తుల

---

1. ఉగాది - మిశ్రమంజరి - p. 68.

శిక్షించినా అది ఆమె కృపే. ఆమె కారుణ్యం అపరిమితమూ అనంతమూ. మహాశక్తి తన వివిధ శక్తుల ద్వారా వివిధ దేవతలుగా అభివ్యక్తం అవుతుంది. అందులో ప్రముఖమైన శక్తులు మహేశ్వరి, మహాకాళి, మహాలక్ష్మి, మహా సరస్వతి. మహేశ్వరి జ్ఞాన స్వరూపిణి, జ్ఞానప్రదాయిని, మహాకాళి శక్తి, దార్ఢ్యం కలిగిన ఉగ్రభీకర స్వరూపిణి మహాకాళి తమస్సు, మౌఢ్యం, అజ్ఞానం వంటి వాటి పట్ల కొంత కఠోరంగా భీకరంగా వ్యవహరిస్తుంది. అయితే ఈమె క్రోధం వెనుక కూడా ప్రేమ ఉంది. మహాలక్ష్మి ఆనందస్వరూపిణి. సౌందార్యా రాధనం, భగవదభి ముఖమైన దివ్యానందం, ప్రేమ ఆమెకు ప్రీతిపాత్రమైనవి. ఈమె సౌందర్యాధిదేవత. సన్యాస జీవనం గాని, దారిద్ర్యమూ, కఠినమూ అయిన జీవనం గాని ఈమెకు సంతోషదాయకం కాదు. ఈమె ప్రేమ సౌంద ర్యాల ద్వారా భగవంతునికి మానవులకు మధ్య బంధాన్ని ఏర్పరుస్తుంది. మహా సరస్వతి కార్యనిర్వహణ చతురురాలు. శాస్త్ర, క్రియాకౌశలం, విషయ సాంకేతిక పరిజ్ఞానం మహా సరస్వతి అధీనాలు. ఈమె నిర్దుష్టంగా వ్యవహరిస్తుంది. పరి పూర్ణత్వం ఈమె లక్ష్యం. ఇతర మహాశక్తుల కార్యమంతా పూర్తి అవడానికి ఈమె కారణమవుతుంది. ఈ నాలుగు శక్తులూ విడివిడిగా అభివ్యక్తమయ్యే ఆదిశక్తి రూపాలేనని శ్రీ అరవిందులు అభిప్రాయపడ్డారు.[1]

ఆ దివ్యమాత అంతశ్శక్తిగా, సర్వపోషకశక్తిగా ఈ సృష్టి సమస్తానికి ఆధారం అవుతుంది. సృష్టి సర్వాన్ని రక్షించి, పాలిస్తూ శాశ్వత శక్తిగా ఈ

---

1. "Adya shakti is the original Shakti, therefore the highest form of the Mother....the four powers of the Mother are four of her outstanding personalities, portions and embodiments of her divinity through whom she acts on her creatures, orders and harmonises her creations in the worlds and directs the working out of her thousand forces....to the four we give the four great names - Maheshwari, Mahakali, Mahalakshmi, Mahasarswathi."

'The mother' - Sri Aurobindo p. 65, 19 & 26.

సుబ్బారావుగారి తత్త్వచింతనను బలాన్ని చేకూర్చింది శ్రీ అరవిందుల దివ్యమాత తత్త్వదర్శనం. అరవిందుని భావాలు వీరికి అండగా నిలిచాయి.

ఇతర పరిచితులు : రాయప్రోలువారి పినతల్లి వారి ఆలోచనావిధానాన్ని కొంత ప్రభావితం చేయగా, మేనమామ తగిన పాండిత్యాన్ని కవితాశక్తిని కలిగించాడు. గురుదేవుడు రవీంద్రనాథ్ ఠాకుర్, శ్రీ అరవిందులు వీరి తాత్త్విక భావస్థయిర్యానికి కావలసిన మానసికబలాన్ని అందించారు. వీరేకాక రాయప్రోలువారికి పరిచితులై సన్నిహితంగా మెలిగిన మరికొందరు వ్యక్తులుకూడా వారిని కొంత ప్రభావితం చేశారని చెప్పవచ్చు. వారిలో కొందరు ఆశీర్వదించిన పెద్దలు, కొందరు వివేచనాశక్తికి దోహదం చేసిన మేధావులు, మరికొందరు వీరి తత్త్వచింతనలోని మంచిని గుర్తించి ప్రోత్సహించిన మిత్రులు, శ్రేయోభిలాషులు. ఇటువంటివాళ్ళలో ముఖ్యంగా చెప్పదగ్గవారు తిరుపతి వేంకటకవులు, చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు, అత్తిలి సూర్యనారాయణగారు, గంటి లక్ష్మన్న పంతులుగారు, కొమర్రాజు లక్ష్మణరావుగారు, విధుశేఖర భట్టాచార్య, పియర్సన్. కాళిమోహన ఘోష్, క్షితిమోహన సేన్, దుగ్గిరాల గోపాలకృష్ణయ్యగారు, కట్టమంచి రామలింగారెడ్డిగారు, సర్వేపల్లి రాధాకృష్ణన్‌గారు. వీళ్ళతో రాయప్రోలువారికివున్న పరిచయాన్ని, వాళ్ళ ప్రోత్సాహాన్ని క్లుప్తంగా పరిశీలించడంవల్ల వాళ్ళ ప్రభావం రాయప్రోలువారి సాహితీ వ్యక్తిత్వ నిర్మాణానికి ఏవిధంగా దోహదం చేసిందో స్పష్టం అవుతుంది.

తిరుపతి వేంకట కవులు సుబ్బారావుగారి మేనమామకు గురువులు కావడం వారిపై రాయప్రోలు వారికి గౌరవం కలగడానికి కొంత కారణం కావచ్చును. దీనికి తోడు రాయప్రోలువారు మేనమామతో కలిసి అవధానాలు చేయడం వల్ల ఆ రంగంలో అప్పటికి లబ్ధప్రతిష్ఠులై అగ్రేసరులయిన తిరుపతి వేకంకట కవులపై భక్తి గౌరవాలు పెరిగివుండవచ్చును. తిరుపతి వేంకట కవుల అవధాన సభలకు వెళ్ళడం, వారిపై గౌరవం, గురుభావం ఉండడం వల్ల రాయప్రోలు వారిపై వారి ప్రభావం కొంత కనబడుతుంది. ప్రారంభంలో అవధానాలు చేసిన సుబ్బారావుగారికి పద్యం ఎత్తుగడకు కవితాధారకు తిరుపతి వేంకట కవులు కొంత ఆదరంగా కొంత మార్గదర్శకంగా నిలిచి ఉంటారు. తిరుపతి వేంకటకవుల అవధానం తరువాత నరసరావు పేటలో-

లోని మహేశ్వరి ఇక్కడ ప్రత్యక్షంగా కనబడదుగాని మొదటి పాదంలో 'నిర్గుణ భావమయిన ఈశ్వరునికి ఆదిమనిష్ఠయయిన ప్రకృతి' అనడంలో విశ్వవ్యాప్తంగా అన్నీ తానే అయి విలసిల్లే మహాశక్తి రూపం అయిన మహేశ్వరిని ప్రకృతిగా వీరు స్మరించి ఉంటారనుకోవచ్చు. ప్రకృతిరూపంగా అభివ్యక్తమయ్యే ఆదిశక్తిని వీరు మాతృమూర్తిగా భావించడం ఇతర సందర్భాలలో కూడా కనబడుతుంది.

దేవీ ఉపాసకులయిన సుబ్బారావుగారి దృష్టికి ప్రకృతి జడం కాదు. సర్వ శక్త్యాత్మకం. వీరు 'మాతృమూర్తిం దరిశింతు నీ ప్రకృతి దివ్య శుభావరణాన' అంటూ ప్రకృతి సమస్తంలో ఆ మాతృమూర్తిని భావన చేశారు. సృష్టి యావత్తూ శివశక్తుల విన్యాసంగా భావించిన రాయప్రోలువారు 'నేడు పట్టితినిట్లు తల్లి చల్లని కొంగు తండ్రి జాడ నెరుంగ' అని అంటూ తండ్రి జాడ తెలుసుకొనడానికి తాము పట్టిన ఆ తల్లి చల్లని కొంగు సహాయపడగలదని ఆశించారు. కనుకనే కళ్ళకు కనబడక అనుమాన ప్రమాణానికి కూడా అందీ అందని అనాది పితను గూర్చిన తర్కవితర్కాలకంటె వీరికి 'ప్రకృతి యొకటె సన్నిహిత లక్ష్యం.'

వీరి ఈ ప్రకృత్యారాధన పృథివ్యారాధనగా వ్యక్తం అయింది. ఆ పృథివ్యారాధన రాజకీయ కారణాల ప్రోద్బలంతో దేశభక్తిగా స్థిరపడింది. జగన్మాత భరత మాత రూపంలో వీరికి ఆరాధ్య అయింది. ఈవిధంగా వీరి దేశభక్తికి ఆధారమయిన ఆధ్యాత్మిక ప్రాతిపదికకు శ్రీ అరవిందుల దివ్యమాత తత్త్వం కొంత దోహదకారి అయిందనుకోవచ్చు. శ్రీ అరవిందులు దేశాన్ని దివ్యమాతగా ఆరాధించారు.[1] ఈ రకంగా వీరిద్దరిలో ఆదిశక్తిని, ప్రకృతిని, దేశాన్ని గూర్చిన భావాల్లో కొంత సామ్యం కనబడుతుంది. తమ ఆలోచనాసరళి సరయినదే అనే భావాన్ని కలిగించి

---

1. "I have three madnesses .... the third folly is this : where as others regard the country as an inert object and know it as the plains, the fields, the forests, the mountains and rivers, I look upon my country as the Mother, I worship her and adore her as the Mother" 'Sri Aurobindo' - Navajatha, p. 50.

మా దురదృష్టమును బట్టి మమ్ము గార
వింపకున్నంతనే మీకు వెలితి యగునె
వితరణాపర భోజ! పృధ్వీబిడౌజ!
యాత్మకూరు పురీ రాజ! యతుల తేజ!"[1]

ఈ పద్యాన్ని పోలివుంది రాయప్రోలువారు నరసరావు పేటలో చెప్పిన పద్యం. ఈ రెండు పద్యాలకు ఉన్న సామ్యం గమనిస్తే తిరుపతి వేంకటకవుల పద్యపు ఎత్తుగడ రాయప్రోలు వారి మీద ఏ విధంగా ప్రభావం చూపిందో స్పష్టం అవుతుంది.

తమ 'లలిత' కావ్యానికి చెళ్ళపిళ్ళవారు ఉపోద్ఘాతం వ్రాసి ఆశీర్వదించారని సుబ్బారావుగారు చెప్పుకున్నారు.[2] కళాప్రపూర్ణులైన చెళ్ళపిళ్ళవారికి తమ 'మాధురీదర్శనమ్' కావ్యాన్ని అంకితం చేశారు రాయప్రోలువారు.[3] ఇవి తిరుపతి వేంకట కవులపై రాయప్రోలువారికిగల గౌరవాభిమానాలను సూచిస్తాయి. అంతే కాక, వారి కవిత్వంపట్ల రాయప్రోలువారికి ఉన్న అభిమానాన్ని సూచిస్తూ ఒక సందర్భంలో ఇలా ఉత్తరం వ్రాసారు: "........గుంటూరు సీమ చదివితిని. అఖండమగు మీ కవితయందలి కథా విషయ గమనము అత్యద్భుతముగ నున్నది. ఈ కథా సంవిధాన పరిపోషణ ఆంధ్ర వాఙ్మయమునందు ఒకరిద్దరు సనాతన కవులయందు తిక్కన పినవీరభద్రుడు తక్క లాతియెడల గనుపట్టదు...."[4] ఈ

---

1. నానారాజ సందర్శనము - పూర్వార్ధము - తిరుపతివేంకటకవులు p. 59.
2. 'నా తొలి తొడిమ - లలిత' - విమర్శిని 4 - p. 4.
3. 'భువన శివేతర భంజక
   నవనీత పదార్థరంజనన్ నిండినదీ
   కువలయ సుందర భాండ మ
   నవద్యము కళాప్రపూర్ణ నైవేద్యము కాన్'.
   శతావధాని, కళాప్రపూర్ణ శ్రీ చెళ్ళపిళ్ళ వేంకటశాస్త్రిగారికి 'ప్రభుత్వాస్థాన మహాకవి' బిరుద ప్రదాన మహాసభలో అంకితము.
4. 'గుంటూరు సీమ' - ఉత్తరభాగము - ఉపోద్ఘాతములో పూర్వభాగం గూర్చిన ఉత్తరాలు. p. xxxvii.

"చంద్రుడెవ్వరికైన చల్లగా నుండడా
పద్మాల భాగ్యమాపాటిగాక
వెలుగేరికైనను చెలువుగా నుండదా
గ్రుడ్డిగూబల నోము కొరతగాక
కలకండ తీయని వలపుఁబుట్టింపదా
పైత్యరోగుల పాప ఫలముగాక
కోయిల గానంబు హాయిగా నుండదా
విరహుల దుర్దశా విధముగాక
మీ కవిత్వంబు మీ లీల మీదు ఫణితి
సరసులకు గాదె కర్ణరసాయనంబు
సరస తిరుపతి వేంకటేశ్వర కవీంద్రు
లార శాశ్వత కీర్తి విస్తారులార!"[1]

అనే పద్యాన్ని సుబ్బారావుగారు చెప్పారు. తిరుపతి వేంకట కవులు ఆత్మకూరు రాజు '50 రూపికలను సేల్జోడును' మాత్రమిచ్చెదము సభ చేసెదరా అని కబురంపినపుడు కొంత బాధపడ్డ ఆ జంటకవులు ఆ రాజుగారికిలా బదులు చెప్పారట:

"శివుడెవ్వరికైన సేవనీయుడు గాడె
వైష్ణవోత్తముల పాపమ్ముగాక
యబ్జుఁ డెవ్వరికైన నానందమీయడే
సరసీరుహముల దోషమ్ముగాక
మధు వెవ్వరికైన మాననీయుడు గాడె
జాతి దౌర్భాగ్య లేశమ్ముగాక
విష్ణువెవ్వరికైన వినతిపాత్రుడు గాడె
శైవుల దురదృష్ట సరణిగాక

1. 'నానారాజ సందర్శనము' - తిరుపతి వేకంటకవులు - P. 189.

హిందీ జ్ఞానంవల్ల శాంతినికేతనంలో ఉన్నకాలంలో ఇతరుల అభిప్రాయాలన్నీ చక్కగా అవగాహన చేసుకునే అవకాశం వచ్చింది. పియర్సన్ ఇంగ్లీషు, ఫ్రెంచి, జర్మను భాషలలో ఎం. ఎ. డిగ్రీలు తీసుకుని లాహోరు క్రిష్టియన్ కాలేజీలో ప్రొఫెసరుగా ఉండేవాడు. విధుశేఖరభట్టాచార్య విద్వాంసుడు, ఆయనకు ఏ శాస్త్రం వచ్చో ఏది రాదో తెలుసుకోలేని విధంగా అన్ని విషయాలలో విశేష పాండిత్యం కలవాడు. ఆయన కావ్యంలోని వాక్యాలను శోధించి నిగ్గుతేల్చే రసాన్వేషి. సంస్కృతంలో తనకు లభించిన విజ్ఞాన విషయ సంపత్తి అంతా ఆయన ముఖోపదేశమేనని రాయప్రోలు వారి విశ్వాసం. ఇటువంటి మేధావుల సాహచర్యం వీరిలోని పాండితీ ప్రకర్షకు వన్నె తెచ్చింది. ఈ విధంగా 1909 - 1916 సంవత్సర మధ్యకాలంలో వీరు తమకు సన్నిహితంగా వచ్చిన వ్యక్తుల సహకారం వల్ల వివిధ విషయాలపై తమ స్వంత అభిప్రాయాలను ఏర్పరచుకో గలిగారు. వివేచనా శీలంతో, విమర్శనాత్మక దృక్పథంతో, అవగాహనా శక్తితో తమదైన ఒక మార్గాన్ని నిర్ణయించుకోగలిగారు. తరువాత కాలంలో వీరికి సన్నిహితం అయిన వ్యక్తుల ప్రోత్సాహంతో వీరి భావాలు, అభిప్రాయాలు స్థిరపడ్డాయి.

మిత్రుడిగా ఉత్సాహాన్నందించిన వ్యక్తి దుగ్గిరాల గోపాల కృష్ణయ్యగారు. రాయప్రోలువారిలోని జాతీయతా భావాన్ని పెంపొందించి, ఆంధ్రాభిమాన కవితకు 'ఆంధ్ర రత్న' ప్రోత్సాహాన్ని అందించారు. 1917 లో ఇంగ్లాండు నుండి తిరిగి వచ్చిన దుగ్గిరాల గోపాల కృష్ణయ్య గారిని దేశ స్వాతంత్ర్యోద్యమం, ఆంధ్ర రాష్ట్రోద్యమం ఆకర్షించాయి. స్వేచ్ఛా నిరతి, త్యాగదీక్ష, దేశసేవ, ప్రజలపై అభిమానంగల వ్యక్తి గోపాల కృష్ణయ్యగారు, చక్కని ఉపన్యాసాలిచ్చి ప్రజలలో దేశస్వాతంత్ర్యోద్యమం పట్ల ఆసక్తిని కలిగించి, వాళ్ళను ఉద్రేకపరిచేవాడు. చీరాలను పురపాలక సంఘంగా మార్చి పన్నులు వసూలు చేయడాన్ని నిరసించి, ప్రజలకు ధైర్యం చెప్పి పొలాలకు తరలించి ఊరిని నిర్మానుష్యంగా చేయడం, 'రామదండు'ను స్థాపించడం ఈయన నాయకత్వ ప్రతిభకు నిదర్శనాలు. ఇంతటి కార్యదీక్షాశాలి కనుకనే ప్రభుత్వపు కట్టుదిట్టాలకు ఎదురు నిలిచి ఉపన్యాసాల నివ్వడం, జాతీయ మహాసభకు ఆంధ్ర రాష్ట్ర కాంగెస్‌కు కార్యదర్శిగా వ్యవహరించగలిగాడు.

రకంగా వీరభిమానించిన తిరుపతి వేంకట కవులు వీరిని ఆశీర్వదించి వీరి కవితా ధారకు ప్రోత్సాహాన్నందించారు.

1909 ప్రాంతంలో రాజమహేంద్రవరంలో రాయప్రోలువారికి 'ఆంధ్ర కేసరి' పత్రికా సంపాదకులు అత్తిలి సూర్యనారాయణ, చిలుకూరి వీరభద్రరావు గార్లతో పరిచయం ఏర్పడింది. వాళ్ళ స్నేహం, ప్రోత్సాహం రాయప్రోలువారికి తమ అభిప్రాయాలను వ్యాసాల రూపంగా వ్యక్తంచేసే అవకాశాన్నిచ్చింది. గంటి లక్ష్మన్న పంతులుగారితో సాన్నిహిత్యం గోల్డ్‌స్మిత్ (Goldsmith) రచన హెర్మిట్ (Hermit) అర్థం చేసుకుని అనువదించే అవకాశాన్ని ఇచ్చింది. ఆయన ప్రోత్సాహంతోనే ఆ కావ్యం రాయప్రోలువారి తొలి రచన 'లలిత'గా రూపొందింది.

1912 ప్రాంతంలో మద్రాసులో కొమర్రాజు లక్ష్మణరావుగారి ఆదరాభిమానాలు రాయప్రోలువారి జ్ఞానాభివృద్ధికి సహకరించాయి. కొమర్రాజువారి ఆధ్వర్యంలో సంపాదక వర్గంలో ఒకరిగా విజ్ఞాన సర్వస్వ నిర్మాణంలో పాల్గొన్నారు. ఈ విజ్ఞాన సర్వస్వంలో పనిచేయటం వీరికి విజ్ఞానదాయకం అయింది.

శాంతినికేతనంలో గురుదేవుల అంతేవాసి కావడంవల్ల వీరికి ఎందరో మేధావుల సాంగత్యం లభించింది.[1] అధ్యాపకుడు కాళిమోహన్ ఘోష్ సోదరుడై వీరికి సహకరించాడు. క్షితిమోహన్ సేన్ గొప్ప విద్వాంసుడు. సంస్కృతం, ఫిలాసఫీ, బెంగాలీలలో మూడు ఎం.ఏ. డిగ్రీలు సంపాదించిన మేధావి. ఆయన రాయప్రోలు వారికి బాగా పరిచితుడై చనువిచ్చాడు. ఆయనపై వీరికి గురు ప్రతిపత్తి విశ్వాసం కుదిరాయి. సుబ్బారావుగారిని హిందీ నేర్చుకోమని ఆయనే ప్రోత్సహించాడు. ఆ హిందీ పాఠాలను పియర్సన్ ఇంగ్లీషులో బోధించేవాడు.

---

1. ఈ మేధావుల వివరాలు 'మా గురుదేవులు - నేను' అన్న రాయప్రోలువారి వ్యాసం నుండి గ్రహించబడ్డాయి.
'రాయప్రోలు సాహిత్య సౌందర్య దర్శనం' (వ్యాస సంకలనం) p. 10 to 13.

ఉత్సాహోన్నందించాయి. 1913 లోనే జయంతి రామయ్య పంతులుగారు తృణ కంకణ రచనను గూర్చి '....**Its sentiments are chaste and poetry of a high order.........this little poem purports to mark the beginning of a new school of Telugu Poetry'**[1] అని తమ అభిప్రాయం వ్యక్తపరిచారు.

వీరికి ఉత్సాహోన్నందించిన మరొక పండితుడు కట్టమంచి రామలింగారెడ్డి గారు.[2] 1916 లో రాయప్రోలువారి కవిత్వాన్ని "........**His imaginative**

---

1. తృణకంకణము-14 th Edition 1966-letter dated 3-10-13.

2. "....సాహిత్యపరుల ప్రశంసలన్నీ ఒక ఎత్తూ అధునాతన విమర్శకాచార్యుడు పండిత ప్రవరుడు డాక్టర్ కట్టమంచి రామలింగారెడ్డి మెప్పులంది దగ్గరివాడు కావడం ఇంకొక ఎత్తు ! సుబ్బారావు నవ్యమధుర కవితారీతులకు అలరి, జంకు గొంకులేని ఈ పెద్దరెడ్డి వీపుదట్టి ప్రోత్సాహమిచ్చినాడు. .. ఆయన ప్రాపున ఈ రావు, శర్మ (రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణశర్మ) ఇద్దరూ తెనుగునాట పైమెట్టులో లెక్కకు వచ్చినారు .. నెల్లూరులో జరిగిన ఒక రెడ్డి మహాజన సభ సందర్భంలో రాయప్రోలు నెల్లూరు వచ్చివుండి రామలింగారెడ్డి మీద ఈ పద్యం చెప్పినాడు:

"స్వచ్ఛంద బలవదుజ్జ్వల వీర్యవంతమై
    యెదుగు నాంగ్లేయ సాహిత్యపటిమ
రసిక సంవరణ లాలసరీతి కరగిపోయెడి
    మధురాంధ్ర సాహిత్య కాంతి
చందస ద్రుమ సువాసన గుబాళింప నరకు
    పోల్కి దెరలు దుర్దాంత రచన
అలసులు రాకుండ ననల తేనియదీపి త్రావి
    త్రావించు దార్శకుని నుడుపు
మేళసంబాయె నీయందు....
....
........త్రోవలరయు నవకుమారులకు

ఇటువంటి దేశభక్తుడితో రాయప్రోలు వారికి మైత్రి ఏర్పడింది. ఈ మైత్రి సుబ్బారావుగారిలోని దేశాభిమానాన్ని, ఆంధ్ర రాష్ట్రాభిమానాన్ని మరింత పెంచింది. "అమరావతీ పట్టణమున...."వంటి పద్యాలను సభలో దుగ్గిరాల గోపాలకృష్ణయ్య గారు శ్రావ్యంగా భావయుక్తంగా చదవడం అటు చదివిన వారికి ఇటు వ్రాసిన వారికి పేరు ప్రఖ్యాతులు తేవడమే కాకుండా ప్రజలలో ఆంధ్రాభిమానాన్ని పెంపొందింపజేసింది.[1] సాహిత్యాభిమాని అయిన రాయప్రోలు వారు రాజకీయ సభకు హాజరు కావడంపై దుగ్గిరాల వారి ప్రభావం ఉంది ఉంటుందని ఊహించ వచ్చు.[2] రాయప్రోలు వారు 'పదవే చెలి కాళ్ళ గజ్జియల్' అనే వియోగినీ వృత్తాన్ని వ్రాయడానికి గోపాలకృష్ణయ్య గారు కారణమని అంటారు.[3]

వీరి రచనలను గూర్చి పండితులు, సాహిత్యాభిమానులు అందించిన ప్రశంసలు వీరేర్పరుచుకున్న మార్గంలో ముందుకు సాగడానికి సహకరించాయి.

---

1. 1917-18లో నెల్లూరులో పురమందిరాన్ని ఆనుకొని దక్షిణాన వెంకటగిరి రాజాగారి కళాశాల మైదానంలో వేసిన పెద్ద కొటాయిలో ఆంధ్రమహాసభ దేశభక్త కొండా వెంకటప్పయ్య అధ్యక్షతన జరిగింది..... అప్పుడే స్కాట్ లాండు నుండి విచ్చేసిన దుగ్గిరాల గోపాల కృష్ణయ్య పసిమి మిసిమి మెయిచాయతో చక్కటి దీర్ఘకాయంతో కాషాయలాల్చి-పెద్ద తలగుడ్డ చుట్టు కుని పెద్ద పళ్ళెంలో కర్పూరం వెలుగుతుండగా చేబట్టి 'అమరావతీ పట్టణమున' అన్న ప్రబోధ గీతాలు చదివి ఆంధ్రమాతకు నీరాజన మిచ్చినారు. ఆ చదువులో మాట మాట ప్రాణం పోసుకుని సభ్యుల మాన సాలను మున్నీరువలె పొంగించింది ....పద్యాలు వ్రాసిన - చదివినవారి పేరులే విన్నవారి నాలుకలపై లాస్యం చేసినవి.

   'రాయప్రోలు సుబ్బారావు - కొన్ని స్మృతి శకలాలు' (వ్యాసము). మరుపూరు కోదండరామరెడ్డి - విమర్శిని 4 - p. 56, 57.

2. 'ఈయన కాంగ్రెసులో తిరుగుతుండేవారు. త్రిపుర కాంగ్రెసుకీ, అలంపూరు కాంగ్రెసుకీ వెళ్ళటం నాకు గుర్తే' - రాయప్రోలు వరలక్ష్మమ్మ గారితో ముఖాముఖి - విమర్శిని 4 - అనుబంధం - p. 40.

3. వనమాల - విజ్ఞాపన, p. 7.

debt of obligation by his substantial & unique contributions to its literature and we hope that he will continue to enrich it."[1]

హైదరాబాదులో మిత్రులతో కలిసి 1940-41 ప్రాంతంలో హైదరాబాదాంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తును రాయప్రోలువారు స్థాపించినప్పుడు దానికి శ్రీ రాధాకృష్ణన్‌గారు ప్రారంభోత్సవం చేయడం వీరి కార్యకలాపాలపట్ల శ్రీ రాధాకృష్ణన్ గారికి గల ఆదరాభిమానాలను వ్యక్తం చేస్తుంది.

ఈ విధంగా పెద్దల ఆశీర్వాదం, పండితుల ఆదరణ, మిత్రుల ప్రోత్సాహం వీరి తత్త్వచింతనకు దోహదం చేశాయి. కొందరు ఆలోచనలకు ప్రేరణ కలిగించగా, మరికొందరు ఆ అభిప్రాయాలకు సాహిత్యరూపాన్ని ఇవ్వడానికి అవకాశాన్ని, ప్రోత్సాహాన్ని అందించారు. రాయప్రోలువారి విమర్శనాత్మకమూ, సహేతుకమూ అయిన విషయ పరిశీలనకూ సాహిత్య వ్యక్తిత్వ నిర్మాణానికి వీరందరి పాత్ర కొద్దిగానో గొప్పగానో ఉందని చెప్పవచ్చు. రాయప్రోలువారు తమదైన ఒక మార్గంలో సాహిత్యాన్ని నడపడానికి వీళ్ళందరి పరిచయం సహకరించింది.

అయితే వీళ్ళందరి ప్రేరణతో తమ దృక్పథాన్ని తాము ఏర్పరుచుకున్నారే గాని వాళ్ళ మార్గంలో నడవలేదు. కనుకనే ప్రత్యేకంగా ఏ ఒక్కరి ప్రభావమూ ఏదో ఒక్కచోట స్పష్టంగా ఉందని చెప్పే అవకాశం తక్కువగా ఉంది. అందరి భావాలనూ రంగరించుకుని, తమలో ఇముడ్చుకుని, సత్యాసత్య విచక్షణాజ్ఞానంతో విమర్శనాదృక్పథంతో తమ వ్యక్తిత్వాన్ని రూపొందించుకున్నారు. కనుకనే తమ మార్గంలో సాహిత్యాన్ని కొంతకాలంపాటు నడపగలిగారు. కొందరు కవులను ప్రభావితం చేయగలిగారు.

ఈ రకంగా వైదిక వాఙ్మయంవల్ల, ప్రాచీన కవులవల్ల, పరిచితులైన వ్యక్తులవల్ల వీరి తత్త్వచింతన ప్రభావితం అయింది. అందువల్ల వీరి తాత్త్విక దర్శనంలో అధిక భాగం సాంప్రదాయికతే కనబడుతుంది. వీరి నమ్మకాలు కొన్ని ప్రాచీన కాలం నుంచి వస్తున్న భారతీయ తాత్త్విక దృష్టికి అనుగుణంగా ఉండడం గమనించవచ్చు. ముఖ్యంగా కర్మ-జన్మ సిద్ధాంతాలను గూర్చిన వీరి భావాలు సంప్రదాయబద్ధంగా సాగడం చూడవచ్చు.

---

1. 'మాధురీదర్శనమ్' - letter dated 19-7-1939.

gifts are of a high order and his power of phrase is remarkable, almost unique..............' అంటూ ప్రశంసించారు.[1] రామలింగారెడ్డిగారు వీరి కవిత్వాన్ని విన్న సందర్భాన్ని రాయప్రోలు వారు ఈ విధంగా స్మరించారు: "ఆ క్రొత్తలోనే ఈ ఖండకృతిని కట్టమంచి రామలింగారెడ్డిగారు చదివే సుకృతం లభించింది. తరువాత వారు మద్రాసు వచ్చినపుడు నన్ను పిలిపించి చదివించి మనసిచ్చి విన్నారు. తమ ఆనందమును వెల్లడించారు. అంతేకాదు, మొట్టమొదటి పద్యమును ప్రౌఢముగా పరామర్శించారు. అది విన్నప్పుడు రామలింగారెడ్డిగారి రసిక హృదయాలోకము ఎంతో కుశలాతికుశలంగా విశదమయింది."[2]

రాయప్రోలువారి కవిత్వంపట్ల అభిమానాన్ని వ్యక్తంచేసి ప్రోత్సహించిన ప్రముఖులలో శ్రీ రాధాకృష్ణన్‌గారు కూడా ఒకరు. 1939 లో వారు సుబ్బారావు గారికి వ్రాసిన లేఖలో ఈ ప్రోత్సాహం స్పష్టంగా కనబడుతుంది:

"I have learnt to admire him both as a man of high deals and author of remarkable powers....His poetic soul.... has found for itself new vision & expression, and it is fairly safe to prophesy that his work will mark an epoch in Telugu Literature. He has placed the Andhra World under a supreme

---

తోడుగావలయు నీవు రామలింగా వంతస !'
కట్టమంచి ఒళ్ళంతా పులకలెత్తి "నన్ను బాగా అర్థం చేసుకుని ఈ పద్యం చెప్పితివి అన్నాడు"—
'రాయప్రోలు సుబ్బారావు - కొన్ని స్మృతి శకలాలు' (వ్యాసము)
మరుపూరు కోదండరామరెడ్డి, విమర్శిని - 4 - p. 68, 69.

1. 'తృణకంకణము' - 14th Edition 1966, Letter dated 26 th May 1916.

2. తృణకంకణము - నివేదన - p. 5.

కర్మ–జన్మ సిద్ధాంతాలు

రాయప్రోలువారి దృష్టిలో 'కర్మ-జన్మ' సిద్ధాంతాలు

'ఈశ్వరు డనుగ్రహించె నా కీ భవంబు'[1] అని అంటూ ప్రాణికి కర్మాను సారంగా భగవంతుడు జన్మను అనుగ్రహిస్తాడన్న సంప్రదాయ దృష్టినే రాయప్రోలువారు వ్యక్తం చేశారు.

'జ్ఞానోపాసనలకు క
ర్మానుష్ఠానములకు ఇతరాధ్యాత్మిక సం
ధానముల కేది స్థానము
మానవ జీవితము కాక మహితోన సుధీ!'[2]
"ఈశ్వరుని కుపసర్జనీ కృతు
డయిన మనుజుని సంస్కృతికి బహు
జన్మ జన్మాంతర కృతాకృత
ఫలవిపాకము కావలెన్"[3]

ఈశ్వరుడు ప్రసాదించే జన్మలలో క్రిమి కీటకాదుల కన్న మానవ జన్మ ఉత్తమమయింది. జ్ఞానోపాసనలకు, కర్మానుష్ఠానాలకు ఇతర ఆధ్యాత్మిక చింత నలకు మానవ జీవితమే సాధనం. మానవ జన్మ ఉన్నతం కనుకనే 'జంతూనాం నర జన్మ దుర్లభం' అని భావింపబడింది. ప్రాణి ఎన్నో జన్మలలో చేసుకున్న పుణ్య ఫలంవల్ల మానవ జన్మ లభిస్తుంది. మానవులలో కూడా విద్వాంసునిగా జన్మించడం మరింత సుకృతఫలం. మానవుని బహు జన్మ పుణ్య ఫలం అతని సంస్కృతి.

జీవితంలో గతజన్మ పాప పుణ్యఫలాలు పూర్వరంగంలా వర్తిస్తుంటాయి. ఆ పాప పుణ్యఫలాన్ని అనుసరించి జీవి అనుభవాలుంటాయన్నది ప్రాచీనకాలం నుంచి భారతీయుల నమ్మకం.

---

1. 'మధుమాలి' - జడకుచ్చులు - p. 99.
2. మాధురీ దర్శనమ్ - p. 12.
3. ఆషాఢి - మిశ్రమంజరి - p. 87.

సత్కర్మఫలం అమృతభాగ్యానుభవాన్ని కలిగిస్తుంటుంది. స్నేహాలు ప్రేమలు కూడా పురాకృత సుకృతఫలం అన్న అభిప్రాయం వ్యక్తం చేస్తుంటారు సుబ్బారావుగారు.[1]

"తల్లి భాగీరథీదేవి చల్లనయిన
కడుపునన్ దాగి ధన్యమై కలిసిపోయె
పూత యమునా తరంగిణి; పూర్వజన్మ
సుకృతబీజము లిట్లు పండకయయున్నె!"[2]

పూర్వజన్మ సుకృతబీజాలు ఆ విధంగా ఫలిస్తుంటాయి కనుకనే భారత దేశంలో పుట్టడమే పూర్వపుణ్యంగా భావించారు.

'ఏ పూర్వ పుణ్యమో ఏ యోగ బలమో
జనియించి నాడవీ స్వర్గఖండమున'[3]

అన్న వీరి ప్రసిద్ధ గేయం వీరి నమ్మకాన్ని చాటి చెప్తుంది.

మానవ జీవితంలో కర్మానుసారంగా వచ్చే కష్టసుఖాలు అతి సహజంగా చీకటివెలుగులవలె వచ్చిపోతుంటాయి. అయితే ఆశావాది అయిన సుబ్బారావుగారు కష్టాలు కలకాలం ఉండవని ధైర్యాన్ని కనబరుస్తుంటారు - కలిమి లేమి కూడా అటువంటివే; వాటికోసం విచారించనక్కరలేదు. అది వ్యర్థం అని వీరి ఉద్దేశ్యం.

---

1. దైవికంబగు సుకృతిని దక్క నవని
   జతల ప్రేమోదయము సంగతము కాదు (తృణకంకణము)
   పూర్వపుణ్యోదయముల్ సుమీ
   ప్రణయ యోగ్యములైన నిమిత్తబంధముల్ (కష్టకమల)
   ఏ వ్రతములు చేసి చెందిన సరాగమొగాని వచింపజాలమా
   జత చెలికారపుమ్మమత........(స్నేహలత)
2. 'స్నేహలత' - అభినవ కవిత - p. 288.
3. 'జన్మభూమి' - ఆంధ్రావళి p. 21.

'నాభుక్తం క్షీయతే కర్మకల్పకోటి శతైరపి
అవస్య మనుభోక్తవ్యం కృతం కర్మ శుభాశుభమ్.'

వంటి ఆర్యోక్తులు ఈ విషయాన్నే చెపుతుంటాయి. రాయప్రోలువారు ఈ అభిప్రాయాలకు వ్యతిరేకులు కారు. కర్మాచరణ పట్ల వీరికి గౌరవం ఎక్కువ. "కర్మ చేయాలని ఈశావాస్యోపనిషత్తులో ఉంది- 'కుర్వన్నేవహి కర్మాణి' అని.... కర్మ చేయకపోతే ఎట్లా? మానవుడికి కర్మ చేయడం అవసరం. జీవనార్థం కర్మా అని వచ్చింది"[1] అని అంటారు.

'కట్టిడి కర్మమ్ముల వైపరీత్యములు సృష్టిన్ నీడలై వీడవో'[2]
"పచ్చిక పాలుగా మాఱు రీతి
సృష్టి బహురూపముల ఫలియింప, కర్మ
లమృత భాగ్యానుభవమున కగుచునుండె."[3]

ఈ భావాలు వారు కర్మసిద్ధాంతానికి ప్రాముఖ్యాన్నిస్తారన్న అభిప్రాయానికి ఆధారం అవుతున్నాయి. ఇంతేకాక, కొన్ని సందర్భాలలో ఏ జన్మలో చేసిన కర్మఫలమో ఈ రీతిగా అనుభవానికి వచ్చిందని పాత్రలతో అనిపిస్తుంటారు.[4]

---

1. Interview on 10-7-81.
2. లలిత - అభినవ కవిత p. 216.
3. ధ్యానగీతము - జడకుచ్చులు p. 119.
4. ... అంతములేని వంతలన్
మోయగ నోచినాను తరమో తుడువంగ లలాటరేఖలన్....
....కొరనోములు నోచితి త
ద్దురిత ఫలంబుగ వియోగ దుఃఖాతురనై
తిరుగుచు నిటు, పలవించెద...." 'లలిత'-అభినవకవిత p. 214, 215.
....కొడుకుల కూతులన్ కనుటకున్ పువు పూజలు సేయనైతి నే
ర్పడియెడు దుర్గతుల్ గడువరాదని కానగరాని వేదనన్
సుడివడి స్రుక్కి పాడు మనసున్ బిగబట్టితి...." కష్టకమలం - అభినవ కవిత - p. 269.

భవించిన అనంతరం నియతాయుర్భాగం చెల్లగానే మరణం సంభవించడం సృష్టి నైజం. అయితే ఆత్మకు మరణం లేదని, అది ఒక శరీరాన్ని వదలి వేరొక శరీరం ప్రవేశిస్తుందన్నది భారతీయుల దృఢ విశ్వాసం. రాయప్రోలువారు కూడా ఆత్మ తత్త్వాన్ని ఇదే విధంగా భావించారు.

'చచ్చిపోవు కారాకుల స్థానములను
చిగురు చేవలు మొలుచు సౌష్ఠవము గనుచు
మృత్యువున కేలొ భీతివహింత్రు జనులు
అవల శిశు సౌమ్య సౌందర్యమబ్బుచుండ.'[1]

'పాతగుడ్డలు పారవేతుము
క్రొత్త మడతలు కట్టుకొందుము
చావు బ్రతుకుల సత్యమింతే
ఎందుకో సందేహముల్.'[2]

అని అంటూ ప్రాచీనుల తత్త్వచింతనకనుగుణంగా ప్రతిబింబప్రాయంగా ఆత్మతత్త్వాన్ని వీరు భావన చేశారు.[3] జీర్ణవస్త్రాన్ని వదిలి నూతనవస్త్రాన్ని ధరించిన విధంగా ఆత్మ జీర్ణమయిన శరీరాన్ని వీడి నూతనశరీరాన్ని వరిస్తుంది. పండిన ఆకు రాలిపోగా దాని స్థానంలో చిగురు తొడిగి ననులేతకొమ్మ అందంగా అంకురిస్తుంది. అదేవిధంగా మరణించినవారు తిరిగి శిశుసౌందర్యంతో జన్మిస్తారు. చావు బ్రతుకులలో ఉన్న ఈ సత్యాన్ని గుర్తించలేనివారు మరణానికి భయపడతారు.

---

1. 'వసంత వికాసము' - జడకుచ్చులు p. 122.
2. భద్రయాత్ర - మిశ్రమంజరి - p. 23.
3. 'వాసాంసి జీర్ణాని యథా విహాయ
నవాని గృహ్ణాతి నరోఽపరాణి,
తథా శరీరాణి విహాయ జీర్ణా
న్యన్యాని సంయాతి నవానిదేహీ' (ద్వితీయాధ్యాయం, 22 వ శ్లోకం)
అన్న గీతావాక్యాలకు ప్రతిబింబంలాగా రాయప్రోలువారు భావించారు

"…. …. …. …. …. …. సుఖంబు కష్టమున్
వెన్నెల చీకటుల్ బలెనె వీడక ఒక్కటి వెన్క నొక్కటై
క్రన్నన వచ్చుచుండును నిరాశ వహింతురె ఇంతమాత్రకున్?"
కలిమియును లేమియును కలకాలముండ
బోవునవి కాపు వానికై పొగలబోకు
కాల కర్మానుగతుల నాకట్టగలమె
కడచి బ్రతికిన వారలు కలరె ఇలను?[1]

ఈ విధంగా కలిమి లేములు, కష్ట సుఖాలు ఏవి ఎంతకాలం ఉంటాయో తెలియక పోవటమే విధి విలాసం. భవిష్యత్తు అనూహ్యంగా ఉండడం సహజం. విధి విచిత్ర లీలలలో రాబోయే వాటిని గుర్తింపలేక పోవడమే సృష్టి రహస్యం. చెట్టుకు పూసిన పూలలో ఏవి ప్రియురాలి సిగ నలంకరిస్తాయో, ఏవి భగవంతుని పాద పద్మాల సన్నిధిని చేర్తాయో, ఏవి వ్యర్థమై నేల రాలి నశిస్తాయో చెప్పలేక పోవడమే సృష్టి రహస్యానికి ఉదాహరణప్రాయం. విధి బలీయమనీ దానిని ఎదిరించడ మసాధ్యమనీ రాయప్రోలువారు భావిస్తారు. కనుకనే-

"విధి విశృంఖల దుర్విపాకము పృథివి
నెవరెదిరింప గల్గిరి ?…."[2]

అని ప్రశ్నించారు. కాలక్రమానుసారంగా వచ్చే ఫలాలను శరీరం ఉన్నంతవరకు అనుభవించడం అనివార్యం అని వీరంటారు.

'కాయ మీడ్చెడు సందాక కాలమిచ్చు
భాగదేయ మనుభవింపకయ తీరదబల'[3]

'పుట్టిన అన్ని ప్రాణులకు మరణం తథ్యం', 'పుట్టుట గిట్టుట కొరకే' నని సామాన్యులు భావిస్తే 'జాతస్య మరణం ధ్రువం' అని ఆర్యోక్తి. కర్మఫలం అను

---

1. లలిత - అభినవ కవిత p. 210.
2. 'మాంచాల' - వనమాల p. 48.
3. తృణకంకణము - అభినవ కవిత p. 241.

రాగరసములు నిల్చునన్ ప్రణయవిదుల
స్నేహ మీమాంసలను స్మరించెదను మదిని....'[1]

జన్మవాసనలు కొన్ని జీవిలో స్థిరంగా నిలిచి ఉంటాయని వీరు భావించినట్లు ఈ సందర్భాలు స్పష్టం చేస్తాయి.

ఈ విధంగా రాయప్రోలువారు పాప పుణ్యకర్మల ఫలాలు కష్టసుఖాలకు కారణాలని నమ్ముతారనీ; ఆత్మనాశనం లేనిదనీ అది శరీరాలను ఒకదానిని వదలి వేరొకదానిలో ప్రవేశిస్తుందనీ దానివల్ల పునర్జన్మ ఉందని వీరు విశ్వసిస్తారనీ; ఆత్మ బ్రహ్మైక్యం పొందడం వంటి అభిప్రాయం వీరికి ఉందనీ; జన్మవాసనలు అనంతరజన్మలో ఛాయావాసనాధికంగా అనుసరిస్తుంటాయని భావిస్తారనీ పైన ఉదహరించిన భాగాలవల్ల స్పష్టం అవుతుంది. ఈ భావాలన్నీ ప్రాచీన కాలంనుంచీ భారతీయ తాత్త్వికచింతనలో భాగాలే కనుక ఈ అభిప్రాయాలు వీరిని సంప్రదాయ వాదిగా భావించడానికి దోహదం చేస్తున్నాయి. కావ్యాల్లో వైదిక వాతావరణాన్ని సృష్టించడంలో ఈ సంప్రదాయాభిమానం మరింత వ్యక్తం అవుతుంది. వీరి రచనలోని వైదిక కర్మల ప్రస్తావన వీరి దృష్టిలో కర్మాచరణకున్న గౌరవాన్ని సూచిస్తుంది.

మరణానంతరం 'తరుణ సుకుమార పరిధానం' లభిస్తుందని రాయప్రోలువారు విశ్వసిస్తారు.

పుణ్యఫలంచేత ఆత్మ ఊర్ధ్వగతులను పయనిస్తుంది. విమల నక్షత్రలోకాలకు, నిశ్చలానందనిలయానికి పయనిస్తుంది. యోగఫలంగా ఆత్మ 'అమృత నిధాన బ్రహ్మైక్యం' పొంది తృప్తిపొందుతుంది. జీవాత్మ పరమాత్మను చేరి మోక్షాన్ని పొందడం ప్రాణికి పరమార్థం. రాయప్రోలువారి ఈ అభిప్రాయాలు రచనలలో అక్కడక్కడా కనబడుతుంటాయి.[1]

'భావస్థిరాణి జననాంతర సౌహృదాని' అని రాయప్రోలువారు విశ్వసిస్తారు. ఆత్మలో ఛాయావాసనాధికంగా గత జన్మరాగబంధాలు నిలిచివుంటాయన్న అభిప్రాయం కొన్ని సందర్భాలలో వ్యక్తం చేశారు.

"........ఆ కన్నెకే నోములిచ్చె
రాలు కరగించు గాంధర్వగానమహిమ?
జన్మవాసనలెంత నైజములో జగతి."[2]

'బొంది నశియించియు నసంగ పూతమగుచు
ఆత్మలోన ఛాయావాసనాధికముగ

1. "ఆమె పరమాణు పరిమాణమగుచు అట్టి
విమల నక్షత్రలోక మార్గమును బట్టి...."
నిశ్చలానంద బాంధవ నిలయమునకు
నడచిపోవంగ గలదు నా కడుపు పంట
దుర్మహార్తాన బుట్టిన దుహిత [illegible]" ([illegible])
"యోగభ్రష్టుడవయి నా
యీ గృహమున బుట్టితనుచు నరుగుదెంచితో
సాగితివో నియతాయు
ర్భాగము పూరించు బ్రహ్మపదమున కేగన్!" ([illegible]) [illegible]

2. 'ఎవరు' - జడకుచ్చులు p. 137.

అని తోస్తుంది. వీరి వర్ణనలు రచనకు ఆర్షవాతావరణాన్ని కల్పించడమేకాక వీరి సంప్రదాయాభిమానాన్ని కూడా వ్యక్తం చేస్తాయి.

"ఆహితాగ్ని సమస్త వేదాంగవేత్త
హరుడు సాయమర్ఘ్య ప్రదానాదరమున
ఉద్ధరణి పంచపాత్రయు నూని ద్వార
వేదిపై కూరుచుండె నావేళయందు."[1]
"పశ్చిమాభిముఖుండయి పరమనిష్ఠ
సంధ్యవార్చుచున్న హరేంద్ర శర్మ...."[2]

స్నేహలత తండ్రి సాయం సమయంలో అర్ఘ్యం ఇవ్వడానికి ఆసీను డయ్యాడని వర్ణించారు. కష్టకమలలో-

'చనె నా బ్రాహ్మణవాటిక
ననుదిన గృహ దేవతార్చనాతిథ్యంబుల్.'[3]

అని గ్రామసీమలలోని వైదిక వాతావరణాన్ని చూపారు. కమల తండ్రి వసంతశాస్త్రి ప్రదోషసమయం కాగానే-

'శిష్యులతోడ నాలయంబు నిర్గమించె సంధ్యార్చనా నియతి'[4]

అని సాయంసంధ్యకు బయలుదేరినట్లు చిత్రించారు. లలిత కావ్యంలో సంధ్యావర్ణనలో ఇతర వర్ణనీయాంశాలతోపాటు,

"....జలాంజలులై జడధారులెల్ల వా
కలకడ సంధ్యవార్చిరి సకాల సమంజస మౌనబద్ధులై"[5]

అని మునివాటికల ఆచారాన్ని సహితం జోడించారు. సత్యవర్ధనుడు పాంథ వేషధారి అయిన లలితతో తన వైరాగ్య జీవితాన్ని గూర్చి చెప్పే సందర్భంలో

1, 2. స్నేహలత - అభినవ కవిత - p. 283, 285.
3, 4. కష్టకమల - అభినవ కవిత - p. 265, 268.
5. లలిత - అభినవ కవిత - p. 195.

వైదిక కర్మల ప్రస్తావన

'షట్ కర్మాణి దినే దినే' అని ఆర్యోక్తి. చిత్తశుద్ధిని ప్రధానం చేసుకుని నిత్యకర్మాచరణ ఉద్దేశింపబడింది. కనుకనే శ్రీ శంకరులు 'చిత్తస్య శుద్ధయే కర్మ'[1] అని అంటారు. హైందవ ధర్మశాస్త్రాలు బ్రహ్మచర్య, గార్హస్థ్య, వానప్రస్థ, సన్యాసాశ్రమాలలో వివిధ కర్మలు విధించాయి. ప్రాచీనకాలం నుంచి స్నానం, సంధ్య, జపం, హోమం, దేవపూజ అనే నిత్యకర్మలు విధ్యుక్త ధర్మాలుగా భావింపబడుతున్నాయి. కౌశలంతో కర్మచేయమనీ కర్మ చేయడంలో వ్యక్తికిగల అధికారం ఫలప్రాప్తిలో లేదనీ బోధిస్తుంది గీత.[2] శ్రుతి స్మృతి పురాణేతిహాసాలు కర్మాచరణ ప్రాధాన్యాన్ని చెబుతూనే ఉన్నాయి. వర్తమాన స్థితి పూర్వకర్మ ఫలం అయితే, భవిష్యత్తు ప్రస్తుత కర్మఫలం అవుతుంది. భావి సౌభాగ్యాన్ని వాంఛించేవారు వర్తమానంలో సత్కర్మాచరణ పట్ల ఆసక్తి కలిగి ఉండడంలో ఆశ్చర్యం లేదు.

'ఏ ప్రఫుల్ల పుష్పంబుల నీశ్వరునకు
పూజ సల్పితినో యిందు పుట్టినాడ.'[3]

అని అంటూ పాప పుణ్యాల నమ్మకంతో సుబ్బారావుగారు కర్మభూమి అయిన భారతదేశంలో జన్మించడమే మహద్భాగ్యంగా భావించారు. సద్గతులు సత్కర్మ ఫలాలుగా విశ్వసించిన రాయప్రోలువారు విధ్యుక్త కర్మాచరణ పట్ల ఉదాత్త భావాన్ని కలిగి ఉండడం ఆశ్చర్యం రాదు వీరి రచనలను బట్టి వీరు సనాతన హైందవ సంప్రదాయాలయిన కర్మానుష్ఠానాలపై అభిమానం కల వ్యక్తి

---

1. వివేకచూడామణి - శ్రీ శంకరాచార్యులు - 11 వ శ్లోకం.
2. 'యోగః కర్మ సుకౌశలమ్' (భగవద్గీత 2-50)
   కర్మణ్యేవాధికారస్తే మా ఫలేషు కదాచన' (భగవద్గీత 2-47)
3. రమ్యాలోకము - p. 8.

అని అంటుంది ప్రియంవద. వైదిక సంప్రదాయంలో శుభాశుభ కర్మల ప్రస్తావన ఇక్కడ కనబడుతుంది.

ప్రాతఃకాలంలో ప్రార్థనాదికాలు చేయడం దాదాపుగా వేద కాలం నుంచీ వస్తున్న సంప్రదాయం. 'ధ్యాన గీతము' లో ఈ సంప్రదాయాన్ని చక్కగా ప్రదర్శించారు సుబ్బారావుగారు.

"తమసమున నుండి జ్యోతిష్పథంబునకు అ
సత్యమున నుండి సత్యసాంగత్యమునకు
మృత్యువున నుండి మమ్ము అమృతమునకును
చేర్చుమని ఉపనిషదుక్తిచే స్తుతించి
రమ్యమయిన దేవీ పంచ రత్నములను
కంఠమెత్తి పాడితి నొడల్ గగురుపొడువ ."[1]

ఈ ధ్యాన విధానం అనాదిగా వస్తున్న వైదిక సంప్రదాయాన్ని కనుల ముందు ఉంచుతుంది. ఋషులు ఉషఃకాలంలో లేచి ప్రార్థనలు చేసే సత్సంప్రదాయ మార్గంలో ఈ వర్ణన సాగింది.

వైదిక నిత్య కర్మలలో దైవపూజ కూడా ఒకటి. దీప, ధూప, నైవేద్యాలు, పసుపు, కుంకుమ, పూలతో పూజించడం; మంగళహారతి, మంత్ర పుష్పం సనాతన పూజా సంప్రదాయంలో భాగాలు.

"అరసి అర్చింపుమా జగదంబనపుడు
స్నేహదీపము వెలిగించి చిత్రపీఠి
పసుపు కుంకుమ పూలు కొసరి చల్లి
చిన్ని కర్పూర హారతి చేతబట్టి
పాడవమ్మ ...."[2]

"జయము గానము జేయు యుష్మత్పవిత్ర
మంత్ర పుష్పోక్తి యా లోన మౌనిజనుల
కర్ణపూర్ణోత్సవము చెలుకంగ వలయు ...."[3]

1. ధ్యాన గీతము - జడ కుచ్చులు p. 115.
2,3. 'తపసుతోట' - అభినవ కవిత p. 339, 340.

'తమంత తామెదుగు కాయల కూరల నారగించుచున్
సౌనలు నించు దీర్ఘికల శుభ్ర జలంబుల నాచమించుచున్....'[1]

కాలం గడుపుతున్నట్లు రాయప్రోలువారు కల్పన చేశారు. సంధ్యావార్చడం ఆచమించడం వంటి ఈ కల్పనలు అనువాద కావ్యమయిన ఈ రచనకు భారతీయ ఆర్షవాతావరణాన్ని ఆపాదించాయి.[2]

ఇన్ని స్థానాలలో సంధ్యావందనాన్ని పర్ణించిన రాయప్రోలువారికి ఉపనయ నాది కర్మలలో నమ్మకం ఉండడంలో ఆశ్చర్యం లేదు. వారి కుమారుని మృతి సందర్భంలో రచించిన ఖండికలో-

"ఉపనయనము కావింపని
అపచారము నాకు నిలిచెనందునొ...."[3]

అని అంటూ ఉపనయనం చేయని దోషం పుత్రుని అకాల మరణానికి కారణం అయిందేమోననే బాధను వ్యక్తం చేశారు.

మరణానంతరం అపకర్మలు అనాదిగా భారతీయ సంప్రదాయంలో భాగాలు. స్నేహలతా ప్రియంవదల సంభాషణలో వివాహాలలో ఆచారం అయిన మంగళ స్నానాల ప్రసక్తితోపాటు 'నివాపోదకాలను' గూర్చి కూడా చేర్చారు సుబ్బారావుగారు.

"నా వివాహంబులో వసంతంబులాడి
మంగళ స్నాన మాడిరీ గంగయందె
మన సఖీమణి మరణింప ముందు శోక
మున నివాపోదకము లిచ్చిరనుజులిందె"[4]

---

1. 'లలిత' - అభినవ కవిత - p. 195.
2. 'లలిత' - గోల్డ్‌స్మిత్ వ్రాసిన 'హెర్మిట్' అనే ఇంగ్లీషు కావ్యానికి స్వేచ్ఛానువాదం.
3. 'నందా' - మిశ్రమంజరి - p. 121.
4. స్నేహలత - అభినవ కవిత p. 294.

భగవదారాధన చేసి పేరంటాల రూపంగా పసుపు, కుంకుమ, పూలు, పండ్లు వంటివి పంచి సత్కార్మాచరణఫలాన్ని అనుభవిస్తారు కనుక ఇవి కూడా కొంత వరకు కర్మసిద్ధాంతం పట్ల నమ్మకంతో వ్యవహారంలో ఉండి ఉంటాయని ఊహించవచ్చు. స్త్రీలు నోములు, వ్రతాలు ఆచరించే సంప్రదాయం తెలుగుదేశంలో చాలాకాలంనుంచి ప్రచారంలో ఉంది. తమంతతాముగా నిర్వర్తించే ఈ నోములను వ్రతాలను స్త్రీలు ఉత్సాహంగా జరుపుకుంటారు. స్త్రీలకు ఉద్దేశింపబడిన ఈ విధమైన నోములను వ్రతాలను కూడా రాయప్రోలువారు వర్ణించారు.

'కన్నెపాటలు'లో గౌరీపూజకు తెలుగు పడుచులు అరటి స్తంభాలతో అందంగా మంటపాన్ని అలంకరించడం, మంగళసూచకంగా తమలపాకులతో తోరణాలు కట్టడం, బంతి చేమంతిపూలతో పీఠాన్ని అమర్చడం, పసుపు, కుంకుమ, పూలు విరివిగా పూజకై సిద్ధం చేయడం, నైవేద్యానికి తేనె, జున్ను, కొబ్బరి వంటివి సమకూర్చడం రమ్యంగా చిత్రించారు. స్త్రీల వ్రతాలలో అతిప్రసిద్ధి పొందిన 'వరలక్ష్మీవ్రతము' కూడా వీరి రచనలో చోటు చేసుకుంది. నోములు వ్రతాలలో దైవపూజతోపాటు ప్రధానమయినది పేరంటం. పసుపు, కుంకుమ, పూలు, పండ్లు మొదలైనవి పంచడం దీనిలో ముఖ్యోద్దేశం. తెలుగింటి పేరంటాన్ని రాయప్రోలువారు తమ సహజ ధోరణిలో మధురంగా వర్ణించారు.

"నొసల కుంకుమ బెట్టి పసుపిచ్చి మా యింటి
పేరంటమునకని పిలిచినావా
పచ్చని పసినిమ్మపండ్ల గంపలబోసి
ఇస్తి వాయనమని ఇచ్చినావా!"[1]
"భోగి నోములు నోచి నెలతలు
పాలు పొంగలి పంచి వెళ్ళిరి."[2]

ఈ విధంగా పేరంటం పిలవడం నుంచి వాయనం పంచడం దాకా వర్ణించారు. 'పూజ కొద్దీ పురుషుడూ, దానం కొద్దీ బిడ్డలూ' అని లోకోక్తి. వ్రతాలలో

1. 'కష్టకమల' - అభినవ కవిత - p. 275.
2. 'మంగళమాఘమ్' - మిశ్రమంజరి - p 48.

ఈ విధంగా దైవ పూజా విధానం సంప్రదాయానుసారంగా వర్ణించారు రాయప్రోలువారు. నోములు, వ్రతాలు కూడా వీరి రచనల్లో చోటు చేసుకున్నాయి.

వైదిక సంస్కృతిలో అర్ఘ్యపాద్యాలకు ప్రముఖ స్థానం ఉంది. ప్రాచీన సాహిత్యంలో దాదాపు ఏదో ఒక ఘట్టంలో ఈ అర్ఘ్యపాద్యవర్ణనలు కనబడతాయి. అతిథి సత్కారాలలో ఇవి అతి ముఖ్యమైనవిగా భావింపబడుతూ వచ్చాయి. 'అతిథి దేవోభవ' అని అతిథిని దైవంగా భావించడం భారతీయ సంప్రదాయం. కనుక దైవ పూజా విధానంలోని ఈ అర్ఘ్యపాద్యాలు అతిథిసత్కారంలో కూడా చోటు చేసుకుని ఉంటాయి. అయితే ఆధునిక కాలంలో నిత్య జీవితంలో వీటి ఆచరణ కొంత సన్నగిల్లినా గౌరవ పురస్కారంగా ఆ ప్రసక్తి అక్కడక్కడా కనబడుతూనే ఉంటుంది. గురువుల విషయంలో గురుతుల్యుల విషయంలో అర్ఘ్య పాద్య సత్కారం సంప్రదాయం. ఈ సంప్రదాయాన్ని అనుసరిస్తూ రాయప్రోలు వారు చెళ్ళపిళ్ళ వేంకటశాస్త్రిగారిని గురించి వ్రాస్తూ-

"........వేంకటకవీంద్రుగురు
ప్రభుపాదునకివె మా వా
గభినవ కాదంబినీ పయఃపాద్యంబుల్."[1]

అని పాద్యప్రసక్తి తెచ్చారు.

ఈ విధంగా సంధ్యావందనం, అర్ఘ్యం, పాద్యం, దైవప్రార్థన, దైవపూజ, వివాహ మంగళస్నానాలు, నివాపోదకాల వంటి వైదిక కర్మల ప్రస్తావన రాయప్రోలువారి రచనలలో కనబడుతుంది.

యజ్ఞయాగాది వైదిక కర్మలలో గృహిణులుగా స్త్రీలు భాగం పంచుకున్నా ప్రత్యేకంగా వారికి అటువంటి కర్మలలో కర్తృత్వం లేదు. కనుక స్త్రీలు వైదిక కర్మలకు కొంతదూరం అయ్యారు. స్త్రీల సత్సాధనలను సద్గతులను దృష్టిలో పెట్టుకుని కావచ్చు -కొన్ని నోములు, వ్రతాలు ప్రచారంలోకి వచ్చాయి. వ్రతాల వంటి వాటిలో శక్త్యనుసారం దానధర్మాలు చేసి వాటి ఫలంగా సుఖసంతోషాలను, కుటుంబక్షేమాన్ని ఆకాంక్షించడం ఆచారంగా వస్తోంది. స్త్రీలు నోములలో

1. 'చెళ్ళపిళ్ళ మహాకవి' - మిశ్రమంజరి - p. 113.

భగవత్తత్త్వం

పసుపు కుంకుమలు పంచడం, పండ్లు వంటివి వాయనాలివ్వడం ఐదవతనాన్ని వృద్ధిపొందిస్తుందని, సత్సంతానాన్ని ఇస్తుందని హైందవ స్త్రీల సమ్మకం. ఒక శుభం జరిగినప్పుడు దానిని పూజాఫలంగా నోములపంట గా భావించడం సహజం. రాయప్రోలువారి రచనలలో కొన్ని సందర్భాలనుబట్టి వారికి ఇటువంటి అభిప్రాయాలున్నట్లు కనబడుతుంది. తిక్కన సోమయాజిని 'మా నోముల పంట! తిక్కన మఖీ'[1] అని సంబోధించారు. 'ఆ కన్నెకే నోములిచ్చె రాలు కరగించు గాంధర్వ లాలనమ్ము'[2] అని కమ్మని గాత్ర సౌభాగ్యం కూడా నోములపంటగా చెప్పారు. 'ఏ యమ పూల పూజ ఫలియించెనో నిన్ కడుపార గాంచి'[3] 'కొడుకుల కూతులన్ గనుటకున్ పువు పూజలు సేయనైతి.'[4] పూజా ఫలంగా బిడ్డలప్రాప్తి అన్నది వీరి విశ్వాసంగా ఈ సందర్భాలు చూపుతాయి. కనుక నోములు, పూజలు సత్ఫలితాలనిస్తాయని వీరు నమ్ముతారని ఇవి స్పష్టం చేస్తాయి. వీరి రచనలలో చిట్టి బొట్టు నోము (తెనుగు తోట), లక్షదీపాల నోము (వనమాల), వరలక్ష్మి వ్రతము, గౌరి పూజ (కన్నె పాటలు), తులసిపూజ (కష్టకమల) వంటి నోములు, పూజలు, వ్రత విధానంలోని ఉద్యాపనలు ప్రస్తావించబడ్డాయి.

ఈ విధంగా స్త్రీల పూజలను, వ్రతాలను, పేరంటాలను వాయనదానాలను చిత్రించి, స్త్రీల సత్కర్మాచరణానికి కూడా తమ రచనలలో స్థానం కల్పించారు.

ఈ రకంగా వీరి రచనలలో కనబడే కర్మల ప్రస్తావన, పాప పుణ్య కర్మల నమ్మకం వీరు కర్మ సిద్ధాంతాన్ని విశ్వసిస్తారనే అభిప్రాయాన్ని బలపరుస్తున్నాయి. ఈ రకమైన హైందవ నమ్మకాలు పూర్వరంగంగా వీరి ఆలోచనా సరళి, తాత్త్విక అవగాహన సాగాయి. ఇటువంటి వైదికభావాల ప్రాతిపదిక మీద సృష్టి సమస్తాన్ని తాత్త్విక నయనాలతో వీరు పరిశీలించారు. తమవైన విశ్వాసాల నేర్పరచుకున్నారు. అద్వైతాది సిద్ధాంతాలను గూర్చి, భక్తి వంటి మోక్షసాధన మార్గాలను గూర్చి భగవత్తత్త్వాన్ని, భగవదారాధనా విధానాన్ని గూర్చి నిర్దిష్టమైన అభిప్రాయాలకు వచ్చారు.

1. నివేదన - వనమాల p. 73.
2. ఎవరు - జడకుచ్చులు p. 137.
3. లలిత - అభినవ కవిత p. 20?.
4. కష్టకమల - అభినవ కవిత - p. 269.

అద్వైతం - రాయప్రోలువారి దృష్టి

నిర్వికారం నిరంజనం వాగతీతం అయిన పరబ్రహ్మతత్త్వం వాగ్గ్వతు లయిన కవులకు అంతగా అసాధ్యయోగం కాదని రాయప్రోలు వారి భావన. వీరి దృష్టిలో అద్వైతం అందనిది.

అద్వైతుల దృష్టిలో ప్రకృతి మాయ. దృశ్యమానం అయిన ప్రపంచం అంతా వాస్తవంగా లేనిదనీ, అది ఎండమావుల్లో జలప్రవాహంలాగా, త్రాటిలో పాములాగా, మాయాజన్య భ్రాంతివల్ల యథార్థంగా ఉన్నట్లు గోచరిస్తుందే కాని యథార్థం కాదన్నది అద్వైతుల ప్రధాన సిద్ధాంతం. ఇటువంటి నిత్యానిత్య వివేకంతో 'సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ' అని గుర్తించడం అద్వైతానికి ఆయువు పట్టు. కాని-

''కానబడకనుమాన ప్రమాణమునకె
అందియందని పరతత్త్వమవల నుంచి
పంచభూత దృశ్యంబైన ప్రకృతి యొకటె
సన్నిహిత లక్ష్యమనియె వచస్వి నేడు.''[1]

అని అంటూ రాయప్రోలువారు పరతత్త్వం తమకు అందనిదిగా భావించి ప్రత్యక్షంగా కనబడే స్థావరజంగమాత్మకమైన ప్రకృతిని లక్ష్యంగా గ్రహించారు. అద్వైతులచే మాయగా భావింపబడే ప్రకృతిని ఉపాసించారు. ఇది వీరు అద్వైతి కాదనే ఊహకు అవకాశాన్ని ఇస్తోంది. 'బ్రహ్మ సత్యం జగన్మిథ్యా' అని భావన చేయడంలో మాధుర్యం లేదని వీరు భావిస్తున్నట్లుగా కనబడుతుంది.[2] ప్రకృతిని

---

1. రమ్యాలోకము. p. 19.
2. ''సుబ్బారావుగారు ఒక సభలో 'నీరసమైన అద్వైతం నాకొద్దు. నాకు.... పంచేంద్రియ తర్పణమైన ఆనందం నాక్కావాలి.... పంచేంద్రియాల ద్వారా ఆస్వాదించే రస స్ఫురణ నాకు కావాలి' అని అన్నారు. Interview with Dr. Amarendra 30-3-1991."

అద్వైతుల దృష్టిలో 'అవి చారిత రమణీయం సర్వముదుంబర ఫలోపమ భోగ్యమ్' అని భోగ్యవస్తువుల నన్నిటినీ మేడిపండ్లుగా భావించి వైరాగ్య భావాన్ని పెంపొందించుకోవడం ముముక్షువుల కర్తవ్యం. కాని రాయప్రోలువారి రచనలలో వైరాగ్యభావం అంతగా కనబడదు.

'కవికి తాత్త్వికునకు కయ్యంబె సాగెను
బహుదినాలు వాక్ప్రపంచమందు
రాగరక్తుడొకడు రాగముక్తుడొకండు
సుగుణ నిర్గుణముల సఖ్యమెట్లు?"[1]

అని అంటూ కవులు 'రాగరక్తుల'న్నారు. అటువంటి వారికి వైరాగ్యం అంతగా అభిలషణీయం కాదని అనుకోవచ్చు. ఇటువంటి అభిప్రాయంతోనే కావచ్చు, ఒక సందర్భంలో

"కనుకనే వాచామగోచర
మనిరి అపరోక్షానుభూతిని;
వదలుడది నిస్సంగులకు - ఏ
టికి గృహస్థులు తడవగన్"[2]

అని అన్నారు-

కనుక అద్వైతం అందనిదని, తాత్త్వికుల రహస్యాలు తేటపడని నిగూఢ విషయాలు అనే భావన వీరిలో అక్కడక్కడా కనబడుతుంది. అద్వైతం అందనిదన్న భావననేగాని అద్వైత సంప్రదాయానికి చెందిన రాయప్రోలు వారిని అద్వైతానికి వ్యతిరేకులని అనుకోవడానికి అవకాశం లేదు. వీరికి దానిపట్ల ప్రత్యేకమైన ఆసక్తి లేదని చెప్పుకోవచ్చు.

"ద్వైతం, అద్వైతం, విశిష్టాద్వైతం - వీటిల్లో ప్రత్యేకంగా ఒక ఆసక్తి, ఆష్థ సుబ్బారావుకున్నట్లు కనిపించదు. అద్వైతం అన్న ఆమోదం వారికున్నది.

---

1. రమ్యాలోకము - p. 23.
2. 'ఆషాఢి' - మిశ్రమంజరి p. 84.

సౌందర్యవంతంగా, భగవతీ స్వరూపంగా భావించి ధ్యానించడం వల్ల 'జ్ఞాత - జ్ఞేయము - జ్ఞానము' అనే త్రిపుటి ఏర్పడి, అద్వైత భావానికి వీరు కొంత దూర మేమో అనుకునే అవకాశం కలిగించింది. భావుకులైన కవిగా వీరు ప్రకృతిలోని ప్రతి చిన్న అంశంలో అందాన్ని చూచి తన్మయం పొందారు.

పుత్ర, మిత్ర, కళత్రాది సుఖాలు, బంధాలు అనిత్యాలని గుర్తించి 'సంన్యస్య సర్వకర్మాణి భవబంధ విముక్తయే' అని భవబంధ విముక్తితో ప్రయత్నం చేయాలని అద్వైతుల ఆశయం. పుత్ర మిత్ర కళత్ర గృహా రామాదుల్లో మమకారం దేహేంద్రియాదుల్లో అహంకారం మోక్షప్రాప్తికి, ఆత్మ జ్ఞానానికి ప్రతిబంధకాలని అద్వైతుల భావన. అయితే-

"శాంతియు ప్రేమయున్ మధు రసంబులు పేశల రాగలాలిత
స్వాంతదళీపుటంబులను అయ్యవి యస్ఖలితంబులై మనున్
అంతరముల్ పెనంచిన ప్రియప్రణయంబులు మాయబోవు వి
భ్రాంతియెగాక ప్రేమగలుపన్ విడదీయ నిమిత్త సాధ్యమే."1

అని ప్రేమబంధాలు త్రెంపినా తెగవని భావించి, సృష్టి సమస్తం ప్రేమ యొక్క సజీవ మహత్యంతో విలసిల్లుతుందని రాయప్రోలు వారు విశ్వసించారు. ఇక మమకారం గూర్చి పరిశీలిస్తే-

'నాదు జాతి - నా దేశము - నాదు భాష
అను అహంకార దర్శనమందు మాంధ్ర'2

అన్నది వీరి ప్రబోధ కవిత్వానికి ఆధారం. ఈ జాతి నాది, ఈ దేశం నాది, ఈ భాష నాది అన్న మమకారం ఉంటేనే అభ్యుదయానికి కృషి చేయడం జరుగుతుంది. అంతా మిథ్య అనుకుంటే ప్రగతిపథంలో పయనించడం అసాధ్యం. ఆ అహంకార దర్శనంలో ముందుకు అడుగు వెయ్యమంటూ దేశ కాల పరిస్థితుల కనుగుణంగా ప్రజానీకాన్ని ప్రబోధించారు సుబ్బారావు గారు.

---

1. తృణకంకణము - అభినవ కవిత. p. 245.
2. 'ఆంధ్ర' - ఆంధ్రావళి. p. 33.

"అసలు కవి అయినవాడల్లా నిర్గుణబ్రహ్మనే చెబుదామని ప్రయత్నించినా సగుణబ్రహ్మద్వారాగాని చెప్పడం కుదరదు....రాయప్రోలు కోరింది, పొంద దలచుకుంది నిర్గుణబ్రహ్మ వస్తువు అయినప్పటికీ అది సగుణస్వరూపం లేందే కనబడదు. కాబట్టి, కవిత్వం శబ్దం లేనిదే వినబడదు కాబట్టి ద్వైతసిద్ధాంతంలోనే చెప్పాడు. కాని ఆయన ఒళ్ళుమరచి చెప్పినప్పుడు మాత్రం అద్వైతం కనిపిస్తూనే ఉంది. ఆయనకు మూడింటిలో ఏదిష్టమూ అంటే అద్వైతమునందే పర్యవసానం. కానీ దాన్ని చెప్పేటప్పుడుందే ద్వైతంలోనూ చెప్పాలి, విశిష్టాద్వైతంలోనూ చెప్పాలి."[1] అద్వైత ప్రస్తావన వచ్చినపుడు రాయప్రోలువారు "మాధ్వులు ద్వైతం. వీళ్ళు అద్వైతాన్ని తీవ్రంగా ఎదుర్కొంటే మధుసూదన సరస్వతి అద్వైతాన్ని నిలబెట్టాడు....నేను అద్వైతినికాను."[2] తాము అద్వైతిని కానని రాయప్రోలువారన డంలో కూడా అద్వైతం అందనిదన్న భావమే కనబడుతుంది.

"అందదు నిర్వికారము నిరంజనమా పరతత్త్వరేఖ ఆ
నందమె నిర్గుణాన సగుణాననుప్రాప్యమయౌట; మాతృమూ
ర్తిందరిశింతు నీ ప్రకృతి దివ్యశుభావరణాన...."[3]

అనే నిశ్చయంతో ప్రత్యక్షంగా కనబడే ప్రకృతినే లక్ష్యంగా స్వీకరించి నట్లు కనబడుతుంది. మిథ్యామీమాంసను వదలి అనంతరూపాలలో విలసిల్లే ప్రకృతిని ఆశ్రయించి ఆరాధించడం రాయప్రోలువారి అభిమతం. జగత్తు మిథ్య అన్న దృష్టి జ్ఞానయోగులదని, ప్రేమయోగాన్ని దర్శించదలచుకున్న తమవంటివారికి ఆ అద్వైతభావన అప్రధానం అని వీరు భావించినట్లు కనబడుతుంది. పరతత్త్వం, పరబ్రహ్మం గూర్చిన మీమాంస వీరికి అప్రధానం. ఇక ఆ భగవంతుని చేరే మార్గాలను గూర్చి ఆలోచించినపుడు, జ్ఞానకర్మ భక్తిమార్గాలలో వీరికి భక్తిమార్గం పట్ల గౌరవం అధికంగా కనబడుతుంది.

---

1. Interview with Sri Koganti Sitharamacharyulu garu on 30-3-81.
2. Interview on 8-7-81.
3. 'తెలుగు మాన్యము' - ఆంధ్రావళి p. 41

ఎందువల్లనంటే, అటువంటి సంప్రదాయంలోని వారు కాబట్టి....నామమాత్ర శాక్తేయత్వం, శివపూజ ఉండేది. అద్వైతవాసనా ఉండేది."[1]

స్రష్ట అయినకవి అద్వైతి అయి అంతా మిథ్యగా భావన చేసినప్పుడు కవిత్వసృష్టికి అవకాశమే లేదు. ఏదయినా రెండు ఉన్నయ్యనుకున్నప్పుడే మాధుర్యానికి, తన్మయత్వానికి అవకాశం ఉంది కాని అంతా ఒకటే అయితే రసాస్వాదన ప్రసక్తేలేదు.[2] కనుక సృజనాత్మక రచనచేసే కవి అంతరంగంలో అద్వైతంపట్ల కొంత ఆమోదం ఉన్నప్పటికీ ఆచరణలో ద్వైతి కాకతప్పదని చెప్పవచ్చు. రసవత్తరమైన రచన సాగించాలనుకునే కవి వైరాగ్యాన్ని, మిథ్యావాదాన్ని ఆశ్రయించడం ఆచరణీయం కాదనుకోవచ్చు. కనుక రాయప్రోలు వారిలో అద్వైతవాసన ఉన్నా కవిగా కొంతవరకు విశిష్టాద్వైతానికి దగ్గరవుతున్నారని భావించవచ్చు. శంకరాచార్యులపట్ల అభిమానం వీరికుంది. శంకరుని అద్వైత ప్రధాన రచన వివేకచూడామణిని తెలుగు చేశారు.[3] "ఎందుకుచేశానంటే, శంకరుడు అద్వైతం చెప్పాడు కదా? సన్యాసం ముఖం. అదే సిద్ధి ...పంచ నక్షత్రం....అని కేవలం ప్రాతః స్మరణ....దాన్ని అద్వైతులు చదువుతారు. అది కూడా శంకరుడు చెప్పిందే. దాన్ని నేను రోజూ చదువుతాను'' అని అన్నారు.[4] శంకరుని సౌందర్యలహరి, భజగోవిందశ్లోకాలు అనువాదం చేశారు. దీనివల్ల వీరికి శంకరునిపట్ల అభిమానంతోపాటు అద్వైతవేదాంతం మీద గౌరవం ఉందని తెలుస్తోంది.

---

1. **Interview with Sri J. Madhava Rama Sarma garu** 30-3-81.
2. 'మామూలుగా నా ఉద్దేశంలో కవులందరూ కూడా ఒక విధంగా ద్వైతవాదాన్నే ఎక్కువగా అభిమానించినట్టు కనబడుతుంది....ఎందుకంటే, అద్వైతంలో కేవలం ఏకత్వం. ఈ ఏకత్వంలో మాధుర్యం ఏమీలేదు. ఇవి రెండూ విడిపోయి ఎడబాటులో వియోగం పొందినపుడే ఆ వియోగ వేదనలోంచి మధురమైన కవిత్వం పుడుతుంది.''

   Interview with Dr. Amarendra, 30-3-81.
3. అముద్రిత రచన.
4. **Interview on** 8-7-81.

రాయప్రోలువారి సగుణారాధన తత్త్వం

దేవతా ప్రస్తావన : కావ్యారంభంలో విఘ్నేశ్వర ప్రార్థన, సరస్వతీ స్తుతి, ఇష్ట దేవతాస్తుతి వంటివి ప్రాచీన కవులు చాలమంది సంప్రదాయంగా పాటించారు. కవులు వాగ్వ్రతులు కనుక వాగ్దేవిగా భావన చేయబడిన సరస్వతీ దేవిని స్తుతించడం సహజం.

'మృదు హృదయుడైన వాల్మీకి మొదలుగాగ
ఎందరెందరు సుతులనో ఎత్తిపెంచి
మమత తీరని ఏకకుమార సరణి
నను కటాక్షించు తల్లివాణిని నుతింతు.'[1]

రాయప్రోలువారి ఈ ప్రార్థన సంప్రదాయ మార్గంలోదే. 'లలిత' కావ్యారంభంలో కనిపించే సరస్వతీ ప్రార్థన కొంత ప్రత్యేకంగా కనబడుతుంది. సాహిత్యాన్ని సరస్వతీ స్వరూపంగా భావించడం సంప్రదాయమే అయినా ఆ దేవికి బదులుగా సాహిత్యాన్ని స్తుత్యాత్మకంగా ప్రార్థించడం వీరి ప్రత్యేకత. సాహిత్యాన్ని సరస్వతీ స్వరూపంగా భావించి ఆమె కంఠధ్వనిచే కావ్యజగత్తును కీర్తించారు.

'శతపత్రాయిత శుక్లపీఠమును శింజన్మంజు మంజీరరం
జిత పాదంబులు పాటలింపగ విపంచీ జీవతంత్రీ కల
శ్రుతులన్ తీర్చి చతుర్ముఖావతరణ శ్లోకంబులం బాడు భా
రతి కంఠంబు ధ్వనించు కావ్యసుకుమార ద్వారమీక్షించెదన్.'[2]

ఇతర సందర్భాలలో సరస్వతీ దేవిని స్తోత్రరూపంగా ప్రస్తుతించిన ఘట్టాలకంటె ఆ దేవి స్వరూపాన్ని అభివర్ణించడం, వాగ్దేవిగా స్మరించడం కొంత అధికంగా కనబడుతుంది.

---

1. స్నేహలత - అభినవ కవిత - p. 282.
2. 'లలిత' - అభినవ కవిత - p. 190.

భక్తిమార్గం - రాయప్రోలువారి దృష్టి

కేవల జ్ఞానమార్గం సామాన్యులకు సాధ్యం కాదనీ భక్తిమార్గం అందరికీ అందుబాటులోనిదనీ వీరి అభిప్రాయంగా కనబడుతుంది. "నహిజ్ఞానేన....జ్ఞాను లంటారు కాని అందరూ కాదు. ఒక్క జనకునికే వచ్చింది ఆ పేరు. **Purity itself is** జ్ఞానం. **Purity** అంటే ఎన్నిటికో అర్థంచేసుకోవాల్సివస్తుంది. మనో వాక్కాయ కర్మలయందు మూటియందు ఏ కల్మషం అంటని శుద్ధమార్గం ఏదో అది జ్ఞానమార్గం....అది అసంభవమైన విషయం. మనకు మనసు నిలవదే. ఎంత గొప్పవాళ్ళు....ఎందరు చెప్పినా కేవలం జ్ఞానిగా ఒక్కడి కథా చెప్పలేదు. (కోపం భయం, చిరాకు.) ఏమీలేని శూన్యమార్గం జ్ఞానమార్గం. అవన్నీ శాంతానికి విరోధం లేకుండా ఉండడానికి మార్గాలు. 'యోగశ్చిత్తనిరోధం.' మనస్సు....చిత్తం ప్రస రించకుండా నిశ్చలంగా ఉండడం కావాలి. శంకరుడే, ఇన్ని చదివినవాడే, 'భక్తి రేవ గరీయసీ' అన్నాడు. భక్తిమార్గంకన్న ఇంకోమార్గం లేదు.అదే నా ఉద్దేశ్యం. భక్తి అంటే లక్ష్యం. ఏది భక్తియో అది మధురం. ఎక్కడ భక్తి ఉంటుందో అక్కడ మధురం ఉండితీరుతుంది భక్తే మధురం అని నా ఉద్దేశ్యం."[1] కనుక భక్తిమార్గం వీరికి అభిమానపాత్రమయింది. అది ప్రజలకు కొంతవరకు ఆచరణ యోగ్యమయినదిగా వీరు భావించారు. రసవత్తరమైన భక్తి మధురమయిందని వీరి మాటల్లో స్పష్టమయింది. భక్తికి ఆలంబన అవసరం. ఆ ఆలంబన సగుణంగా ఉండడం సర్వసాధారణం. భక్తిమార్గాన్ని అభిమానించారు కనకనే వీరి రచన లలో సగుణారాధనతత్త్వం గోచరిస్తుంది.

ఈశ్వరుని గూర్చిన ప్రస్తావన రచనల్లో అక్కడక్కడా కనబడుతుంది.[1] ఆ సందర్భాలలో ఆ శబ్దాన్ని భగవంతుడనే అర్థంలో ప్రయోగించినట్లు కనబడు తుంది. ప్రకృతి పురుషులలో పురుషుడన్నట్లు ధ్వనిస్తుంది. కాని 'శివుడు' అనే అర్థానికి అక్కడ అవకాశం తక్కువగా కనబడుతుంది.

'ధ్యాని బుద్ధ ప్రతిమ', 'బుద్ధ దీక్ష' వంటి ఖండికలలో బుద్ధుని అహింసా సిద్ధాంతం పట్ల అభిమానం ప్రధానంగా కనబడుతుంది. బుద్ధుడిని శ్రీ మహావిష్ణువు అవతారంగా భావించి ధ్యానించినట్లు ఆ సందర్భాలలో కనబడదు. అహింసకు ప్రతిరూపంగా బుద్ధుని కీర్తించారు. బుద్ధుని ముఖంలో ప్రతిఫలించే శాంతిని, చిదానందాన్ని ప్రశంసించారు.[2] సుఖ సంతోషాలు భోగ భాగ్యాలు విడనాడిన త్యాగమూర్తిగా, ప్రాపంచిక క్లేశాన్ని భరించలేని సుకుమార హృదయునిగా, మానవోత్తమునిగా, మహాజ్ఞానిగా ప్రస్తుతించారు. దీనిని బట్టి బుద్ధుని సద్గుణాభివర్ణన చేశారనే భావన కలుగుతుంది గాని సాక్షాత్ భగవత్స్వరూపంగా గుర్తించి ఆరాధించినట్లు కనబడదు.

'జన్మాష్టమి' ఖండికలో శ్రీకృష్ణ జయంతిని ఇతివృత్తంగా స్వీకరించారు. కాని ఈ రచనలో శ్రీకృష్ణుని ప్రత్యేకంగా ప్రస్తుతించలేదు. కేవలం ప్రకృతినే వర్ణించారు. శ్రీకృష్ణ జనన సమయంలో ప్రకృతి పొందిన పులకింతను ప్రధానం చేసి చెప్పారు. 'జన్మాష్టమి' అన్న పేరును బట్టి శ్రీకృష్ణుని ప్రస్తావనే గాని ఖండి

---

1. 'ఈశ్వరుని భావమె కద జగదైశ్వర్యము' (మాధురీ దర్శనమ్)
'ఈశ్వరు డనుగ్రహించె నాకీ భవంబు' (మధుమాలి - జడకుచ్చులు)
"దీనావనుడైన ఈశ్వరు డనారతమున్ వెతలందు వారలన్
కావగనుండ నీకు భయ కారణమేటికి?" (లలిత)
"ఏ ప్రఫుల్ల పుష్పంబుల నీశ్వరునకు
పూజ సల్పితినో ఇందు పుట్టినాడ" (రమ్యాలోకము)

2. "……… ధ్యాని బుద్ధ
ప్రతిమా ముఖ శాంతి యోగరత చిన్మహిమల్
ప్రతి హితముగ తెలిపిన భవ
దతీత విజ్ఞాన సంహితాధ్యయనంబుల్" (కృష్ణాష్టపది - మిశ్రమంజరి).

"శుక్లాంబరా భరణ బ్ర
హ్మక్లేశాపహరణ శ్రుతిమానస కాసా
ర క్లిన్న తరుణ చరణయె
అక్లాంత సువర్ణ జగతి కధిరాజ్ఞి సుధీ!"[1]

'తెనుగు వాగ్భగవతి' అయిన సరస్వతీదేవిని 'పలుకుళ్లకు, చదువులకు సమధిష్ఠానమగు బ్రాహ్మీమతల్లి' అంటూ చదువుల తల్లిగా భావించారు. తెల్ల తామరపూలు ఆ దేవికి ప్రీతిపాత్రమయినవి. శ్వేతవస్త్రధారిణిగా, శ్వేత పద్మాసనగా, బ్రహ్మసతిగా, పుస్తకధారిణిగా, వీణాపాణిగా ఆమె వీరి రచనలలో సాక్షాత్కరిస్తుంది, ఈ ప్రయోగాలలో వీరు భావన చేసిన వాగ్దేవి ప్రాచీనుల రూపకల్పనలో ప్రసిద్ధ మయిన స్వరూపమే.[2] వాఙ్మయాన్ని ఆ విధంగా ఒక దేవీ రూపంగా భావించడం వీరు సగుణోపాసకులని అనుకోవడానికి దోహదం చేస్తుంది.

---

1. మాధురీ దర్శనమ్ - p. 18.
2. 'పలుకులాడి విపంచి పాటకు
   పరవశుండై బ్రహ్మదేవుడు
   జీవ ఘట ఘటనా సమర్థుం
   డయ్యె జగదుత్సవముగాన్.
   "ఆమె హస్యన్యస్త పుస్తక
   మంది చదివె చతుర్ముఖంబుల
   సంహితలు"..................('నవరాత్రి' - మిశ్రమంజరి)
   వేదాలకు స్వరాలు పాదులై నిలువంగ
   శ్రుతులాయె నీ వీణ, శుచిముఖీ వాణీ ('వాణి' - మిశ్రమంజరి)
   'భారతీపాణి వీణారవంబటంచు
   నాలకించితి తంత్రీ నేనా సుగీతి' (స్నేహలత)
   'శ్వేత ధౌతాంబరము - శుక్లా
   భరణ హారము - హస్తవీణా
   పుస్తకావరణముగ భాసిలు
   కవి సరస్వతి సృష్టిలో' (శ్రీరవ్యాత్- మిశ్రమంజరి)
   'తేనె చవుల శ్రుతికి తెనుగు వాగ్భగవతికి' (మిశ్రమంజరి p. VII)
   'వాణి వాయింప మ్రోగిన వీణ మీద' (రమ్యాలోకము.)

ప్రస్తావన వీరి రచనలలో అధికంగా కనబడుతుంది. 'పూర్వజా త్రిపురాంబికా' అనే భావం వీరికున్నట్లు తోస్తుంది. వీరి రచనలలో గౌరి, పార్వతి, భగవతిదేవి, రాజరాజేశ్వరి, కాత్యాయిని, కామేశ్వరి, కనకదుర్గ వంటి దేవీనామాలు ప్రస్తావించబడ్డాయి. వీరి ప్రథమ కావ్యానికి 'లలిత' అని పేరు పెట్టడం, వీరి కుమార్తెకు 'లలిత' అని నామకరణం చేయడం, వీరి ఇంటికి 'లలితా కుటీరం' అన్న పేరు ఎన్నిక చేయడం వీరు లలితాదేవికి ఇచ్చే ప్రాధాన్యం సూచిస్తాయి.

'స్నేహలత' స్వప్నంలో కనకదుర్గను చూచినట్లు, ఆమెను ఆ దేవి 'పరమానందాస్పదమయిన శ్రీ భవానీ సదనమునకు రమ్మ'ని తొందర చేసినట్లు, 'అంబ వెనువెంట వచ్చెదనంటి.... తండ్రి.... వీతిహోత్రు.... ప్రార్థనలు సల్పితిని అంబపజ్జ నిలుప' అని ఆమె తన లేఖలో వ్రాసినట్లు రాయప్రోలువారు చిత్రించారు. ఇతర దేవతలను వదిలి ఇక్కడ అంబనే వీరు ఎన్నిక చేయడం ఆదిశక్తికి వీరిచ్చే ప్రాధాన్యాన్ని చూపుతుంది. శక్తి స్వరూపాలుగా ప్రసిద్ధి పొందిన దేవతానామాల ప్రస్తావన వీరు జగదంబ ధ్యానాసక్తులనే ఊహకు బలాన్నిస్తుంది. వీరు జగన్మాతను ప్రస్తావించిన తీరు ప్రత్యేకించి దేవీ ప్రస్తావన చేసినట్లుకాక, అప్రయత్నంగా వీరి నోటివెంట ఆ దేవీ ప్రసక్తి వెలువడినట్లు ఎక్కువ సందర్భాలలో కనిపిస్తుంది. అసంకల్పితంగా ఆ దేవిని వీరు స్మరించే విధానం వీరి మనసులో దేవి నిత్య స్థిరవాసిగా ఉంటుందనే భావాన్ని కలిగిస్తుంది. వీరు 'శక్తి' అభిమానులని, దేవీ ఉపాసకులని అనడానికి అవకాశాన్నిస్తుంది. "ఈన మొదట్నించి ఆస్తికుడు. ఈః ఆస్తిక్యం యీన్ని భావకవిగా చేసింది. అందులో శాక్తుణ్ణి చేసింది.... ఆ శక్తినే మానసికంగా లలితగాను, వాచికంగా ప్రకృతి మాతగాను ఆరాధించాడు."[1] వీరు దేవికి ప్రాధాన్యం ఇస్తారు. కనుకనే-

> 'అస్మన్నవ్య వాచా సరః
> ప్రాతః పద్మ మరంద భాండమిదె
> అంబా ! స్వీకరింపగదే !'[2]

---

1. 'రమ్యాలోక సమీక్ష' - కురుగంటి సీతారామయ్య, ఆంధ్రపత్రిక ఉగాది సంచిక - 1939.
2. ఆంధ్రావళి - p. 14.

కలో ఆ దేవుని ప్రసక్తి లేదు. 'రూప నవనీతమ్'లో శ్రీకృష్ణుని గూర్చిన ప్రసంగం వస్తుంది. విశుద్ధ ప్రేమ చైతన్యం మరుగున పడడం వల్ల సమాజం అల్లకల్లోలం అయినట్లూ తిరిగి ఆ ప్రేమ స్వరూపావిష్కరణ సమాజంలో ప్రేమ స్థిరత్వాన్ని కలిగించినట్లు ధ్వనించడానికి శ్రీకృష్ణుని ప్రస్తావన చేసినట్లు తోస్తుంది. శ్రీకృష్ణుని పవిత్ర ప్రేమకు ప్రతిరూపంగా గ్రహించి ఆ ప్రేమమూర్తి అంతర్థానాన్ని పునర్దర్శనాన్ని సూచించారనిపిస్తుంది.

ఈ విధంగా ఈ రచనలో ఒక లక్ష్యంతో సిద్ధాంత ప్రయోజన దృష్ట్యా శ్రీకృష్ణుని ప్రస్తావించినట్లు భావించవచ్చు. 'లాలి' అన్న ఖండికలో (మిశ్ర మంజరి) శ్రీకృష్ణుని తులసీదళహారిగా, బృందావన విహారిగా, గోపీ వస్త్రాపహారునిగా, రాధాప్రియునిగా వర్ణించారు. ఇది సంప్రదాయసిద్ధమయిన శ్రీకృష్ణుని స్వరూప స్వభావ చిత్రణ ననుసరించి ఉంది.

'ప్రవాసరాధిక', 'రాధపిలుపు'వంటి ఖండికలలో రాధప్రేమకు ప్రాధాన్యం ఇచ్చారు. రాధ ప్రియునికై నిరీక్షించడం ఈ రచనలలో ప్రధానం అయినా ఆమె కృష్ణుని వెదికే తీరులో భక్తిభావం తొంగిచూస్తుంది. మధురభక్తి ప్రధానంగా ఈ రచనలు కనబడతాయి.

కాలాన్ని దేవతగా స్మరించడం అక్కడక్కడా కనబడుతుంది.
'కాలదేవతా కరుణింతువె యని వెచ్చని హృదయము లివ్వండీ'1
"ఎంత వేచిన తెల్లవాఱక యెదుగు కార్తికరాత్రులేమో !

కాలహంతకుని చేతిపాశ ముఖాల పోలిక కనబడెన్."2

కాలాన్ని దైవంగా భావించిన రాయప్రోలువారు జగన్మాత అయిన దేవిని కూడా 'కాలరూపిణి'గా ధ్యానించారు.

దేవీప్రాధాన్యం :- "భగవతి ఈశ్వరాది నిను ప్రస్తుతియింతుము కాలరూపిణీ"3 అంటూ కాలరూపిణిగా, ఈశ్వరాదిగా వీరు స్తుతించిన జగజ్జనని

1. 'తారణ' - వనమాల - p. 12.
2. 'మాంచాల' - వనమాల - p. 46.
3. ఉగాది నివేదన - వనమాల - p. 15.

అన్న వీరి నూతన ప్రయోగానికి వెనుకకూడా ఆ దేవీనామ ధ్వని వినిపిస్తుంది. 'దాడిమీ కుసుమప్రభా'[1] అని లలితా సహస్రనామావళిలో ఒక నామం. అది శరీరకాంతితో సామ్యం కాగా ఇక్కడ అధరంతో సామ్యం చెప్పారు. అసలు దానిమ్మపూవుతో సామ్యం చెప్పే భావనకు ఆ దేవీ సహస్రనామాలతో వీరికున్న పరిచయం, వాటిని అప్రయత్నంగా పలుకుతుండడం దోహదం చేసి ఉంటుందని ఊహించవచ్చు.

వీరికి ఆరాధ్య అయిన ఆ జగదంబ శ్రీచక్రస్థిత కనుకనేమో వీరి రచనలో 'శ్రీచక్ర' శబ్ద ప్రస్తావన కనబడుతుంది.[2] వీరి రచనలో కనిపించే దేవీ పూజా విధానం వీరి సగుణారాధన తత్త్వాన్ని చక్కగా చూపుతుంది.

"దివ్యసంతతి కెలన భక్తిన్ భజింప
ప్రేమసామ్రాజ్యపాలనాప్రీణ యగుచు
నిండుగొలువు తీర్చెడి రమణీయమూర్తి,
రాజరాజేశ్వరి కుమారరక్తి మధుర
స్తన్యమోహాంధ యగుచు సాక్షాత్కరించు;
అరసి యర్చింపు మా జగదంబనపుడు
స్నేహదీపము వెలిగించి చిత్రపీఠి
పసుపు కుంకుమ పూవులు కొసరి చల్లి
చిన్ని కర్పూరహారతి చేతబట్టి ..."[3]

తెలుగుబాణిలో మంగళహారతి పాడమంటారు సుబ్బారావుగారు.

---

1. 561 వ నామం.
2. 'సాహితీ శ్రీచక్రమందు కాళిదాస భవభూతు లిరువురే భాసించెదరు'. 'శకుంతల' - ప్రస్తావికి - p 1.
'అభిజన శ్రీచక్ర మభయ ముద్ర వహింప' (ఆంధ్రాభిషేకమ్ - మిశ్రమంజరి.)
3. 'తెనుగుతోట' - అభినవ కవిత - p. 340.

అని తమ అభినవ కవితను అంబకే నివేదన చేశారు. తమ ఆశు కవితా ధోరణిని వీడి నవ్య కవిత్వమార్గ పయనానికి కూడా ఆ దేవిని ప్రార్థించారు.[1] దేవీ ధ్యాన తత్పరులు కనుకనే ఈ ప్రకృతి సమస్తం సర్వమంగళగా వీరికి కనబడుతుంది. సంధ్యారాగం దేవికి చేసే కుంకుమార్చనను తలపింపచేసింది. ప్రకృతి శోభ సర్వమంగళాదేవి పసుపు భాండారంగా కనబడ్డది. చెట్లు కుంకుమ బరిణలు పట్టినట్లు, సూర్యుడు కుంకుమాక్షతలు చల్లుతున్నట్లు భావన కలుగుతుంది.[2] కవితకు కూడా అటువంటి పూజలే చేయించారు సుబ్బారావుగారు.

"కన్నె పసుపక్షతలు సల్ల గౌరిపేర
దేవిపేర కుంకుమను శాక్తేయులీయ
విప్రులు సరస్వతీ దీక్ష విరులొసంగ
వ్రేలవే తల్లిమెడను గీతాలలామ."[3]

నిశ్శబ్దంగా ఉన్న ప్రకృతి ధ్యానస్థిమితగా తోచడం, దబ్బచెట్లు నీటి ముత్యాల పూజలు చేస్తున్నట్లు కనబడడం, నారింజ పండ్లు వనకుమారి ఉంచిన పసుపు ముద్దలుగా భావన కలగడం, గుమ్మడిపూలు పూజకు పట్టిన పళ్ళాలుగా భాసించడం - రాయప్రోలువారికి సృష్టి సమస్తం మంగళప్రదంగా ప్రత్యక్షం అవుతుందని అనడానికి దృష్టాంతాలు.

దేవీ ధ్యాన తత్పరులు కనుకనే,
'దానిమ్మ పూవంటి తరుణి కెమ్మోవిపై
మల్లెపువ్వుల నవ్వు సుళ్ళు తిరుగ'

---

1. 'జననీ, యేమిటికింక ఆశు కవితా సన్యాస మిప్పింపవే !'
"....త్రిప్పుమింక జననీ, రమ్యాక్షర క్షోణికిన్ !' (వనమాల p. 39.)
2. 'కుంకుమార్చనా శ్రీలను నోలలాడెనట వృద్ధవికర్తన సాంధ్యవర్తనల్'
'లలిత' - అభినవ కవిత - p. 195.
'ఈ పసిమి - ఈ మిసిమి సర్వమంగళాదేవి పసుపు భాండారమేమో...."
రూపనవనీతమ్ - p. 55.
'కొమ్మలు పట్టెను కుంకుమ బరిణల' - 'తారణ' - వనమాల - p. 12.
'చల్లుచున్నాడు కుంకుమాక్షతలు తరణి' -'వెనుగు తోట' అభినవ కవిత, p. 329.
3. 'పూజా' - జడకుచ్చులు, p. 95.

గృహంలోని దైవమంటపంలో స్థానాన్ని పొందింది. వీరిలోని ఈ భక్తిభావమే వాగధీశ్వరిగా భావింపబడే సరస్వతీదేవిని స్తుతించడానికి తోడ్పడివుంటుంది. ప్రత్యేకించి సరస్వతిని స్తుతించినా సర్వదేవతలూ 'ఆదిశక్తి'లో అంతర్భూతాలే అనే భావన వీరికుంది.

"కేవల నిర్గుణ భావమౌ ఈశ్వరు
　　నంశ కాదిమనిష్ఠయయిన ప్రకృతి -
సంహారసమయ రూక్షరుషా ప్రచండ క
　　ల్లోల తాండవమున వ్రాలు కాళి -
సకల కల్యాణ లక్షణ పూర్ణగాత్రియై
　　తమ్ముల పుట్టిల్లు తనుపు లక్ష్మి -
సంగీత సాహిత్య సామ్రాజ్య నేత్రియై
　　మగని వాకిండ్ల నేమరని వాణి -
సృష్టి చక్రము చక్కగా త్రిప్పుచున్న
ఆదిశక్తి అవస్థాంతర కృతులుగ
ధ్యానవీధి నధ్యయనించుడు...."[1]

అని అన్నారు. కనుక సరస్వతీదేవిని ప్రత్యేకించి ప్రార్థన చేసినా ఆమె శక్తి స్వరూపమనే భావన వీరికుంది. కనుక వీరి దృష్టిలో జగన్మాత అయిన ఆదిశక్తియే ప్రధాన దైవం. 'ఋతువున కొక రూపంలో అభినయిస్తున్న సృష్టి స్థితి లయ యోగిని' అని ఆ దేవిని స్మరించారు. 'దైవీతంత్రావనమగు సృష్టి' అంటూ ఈ సృష్టి ఆ దేవి చిద్విలాసమనే భావాన్ని వ్యక్తం చేశారు. కనుక 'శ్రీమాతా, శ్రీ మహారాజ్ఞీ, శ్రీమత్సింహాసనాధీశ్వరీ' అయిన ఆ దేవి వీరి భావనలో ఆరాధ్య దైవం. ఆ దైవాన్ని వీరు ప్రకృతిముఖంగా దర్శించి ఆరాధిస్తారు. పృథివి ప్రకృతిలో భాగమే. కనుక వీరి పృథివ్యారాధనకూడా ప్రకృత్యారాధనే. దీనిని బట్టి వీరు దేవతలుగా ధ్యానించి పూజించే త్రిమూర్తులూ (వాక్కు - శక్తి - పృథివి) ఒక్క శక్త్యారాధనం క్రిందికే వస్తున్నాయి. ఆ శక్తిని వీరు ఆరాధించే విధానం ప్రకృత్యారాధనమే చేతనాచేతనాలన్నిటా జగన్మాతను దర్శించారు రాయప్రోలు వారు. కనుక వీరి ప్రకృత్యారాధన తత్త్వంలో దేవ్యారాధనా భావం అంతర్లీనంగా ఇమిడి ఉంది.

---

1. ఉగాది - మిశ్రమంజరి. p. 68.

ఈ విధంగా సరస్వతి, గౌరి, రాజరాజేశ్వరి, సర్వమంగళ, శ్రీకృష్ణుడు, రాధ,* బుద్ధుడు మొదలైన దేవతల ప్రస్తావన వీరి రచనల్లో కనబడుతుంది. శ్రీ వేంకటేశ్వర సుప్రభాతాన్ని అనువదించారు. భగవంతుని నామరూపాత్మకంగా భావన చేయడం వీరి సగుణారాధనను స్పష్టీకరిస్తున్నది.

ఇతర దేవతల ప్రసక్తి ఉన్నా స్తుత్యాత్మకంగా కనబడే రచనలలో సరస్వతి-ఆదిశక్తి-జన్మభూమి ప్రధానంగా చెప్పదగ్గవి. వాక్కు-శక్తి-పృథివి వీరి రచనల్లో త్రిమూర్తుల వంటివి. బ్రహ్మాండమంతా శబ్దమయం. శబ్దం వాక్కుకు ఆధారం. ఆ శబ్దమూ వాక్కూ వాగర్థాలవలె అవినాభావసంబంధం కలవి. శబ్దానికి వీరిచ్చే స్థానం సమున్నతం. రూపనవనీతంలో శబ్దమే బ్రహ్మమన్నంత ఉన్నతంగా శబ్దస్వరూపాన్ని వివరించారు. "సాహిత్యం సంపూర్ణకళ. సాహిత్యం శబ్దబంధం. శబ్దశక్తి అక్షయమునూ, అనంతముఖమునూ. శబ్దము లేకపోతే బ్రహ్మాండము లేదు. బ్రహ్మము జ్ఞాతవ్యము కాదు. శబ్దమే ధర్మము. తదర్థమే అర్థము. శబ్దార్థబంధమే కామము. ఇల్లా శబ్దము అఖండమునూ, అక్షరమునూ అయిన జ్యోతిస్వరూపి. శబ్దమందు భూర్భువస్సువర్లోకములు మూడును ఇమిడియున్నవి....శబ్దమునకు జరామృత్యువికారములు లేవు. వజ్రముల కంటె కఠినము, కుసుమములకంటె కోమలము. అక్షయమైన ఈ శబ్దము సువర్ణమయమై మేరువువలె పెరిగింది. రసమయమై క్షీరసముద్రమువలె విస్తరిల్లింది"[1] అన్నారు. ఈ దృష్టి పావిత్ర్యమే శబ్దానికి ప్రతీకాత్మకరూపమయిన 'ఓం'కారాన్ని పవిత్రంగా దర్శించడానికి దోహదం చేసివుంటుంది. వాగ్వ్రతులయిన కవులకు శబ్దం ఆరాధ్యం కావడంలో ఆశ్చర్యాలు లేదు. వేదాది సర్వవాఙ్మయానికి ఓంకారము ప్రారంభం. ఓంకారమే బ్రహ్మము.[2] కనుకనేనేమో ఓంకారము వీరి

---

* రాధను చైతన్య సంప్రదాయంలో దేవతగా ఆరాధించడం ఉంది.

1. 'రూపనవనీతమ్' - p. 131.

2. 'ఓమిత్యేకాక్షరమ్ బ్రహ్మ
శ్రుతీనాం ముఖమక్షరమ్
ప్రసీదతు సతాం స్వాంతే
ష్వేకమ్ త్రిపురుషీమయమ్' (మాధురీ దర్శనమ్.)

'కేవల నిర్గుణ భావమూ ఈశ్వరునంశ కావిమ నిష్ఠ' మయినది. ప్రకృతి. "తంత్రంలో, పరాసంవిత్ అనేది వేదాంతుల బ్రహ్మము వంటి పరవస్తువు. అది సచ్చిదానందరూపం. దీనిలో స్థితిగతులు రెండూ ఉన్నవి....సృష్టి జరగడానికి ముందు ఈ సచ్చిదానంద వస్తువు యొక్క గతి ఉన్నది. దాని పేరే ఆద్యాశక్తి; లేక జగన్మాత. ఈ శక్తి సచ్చిదానందమయి. పరసంవిద్రూపుడే పరశివుడు, అతని గతే ఆదిశక్తి. పరశివుడు తనకు వేరుగాని ఆదిశక్తి రూపంలో ఈ ప్రపంచం సృజించాడు. ఈ ఆదిశక్తే స్వేచ్ఛాకల్పితమయిన మాయాయోగంలో తన్ను తాను మెట్టుమెట్టుగా సంకుచితం చేసుకుని ప్రకృతిగా వెలసింది. శివుడే శక్తిరూపంలో గతిశీలుడైనాడన్న మాట....కాబట్టి గతిమయమైన 'ఆద్యాశక్తి' మాయాకాదు. ప్రకృతీ కాదు. ఆ శక్తి శివసచ్చిదానందమయి. అద్యాశక్తికినీ పరసంవిత్తుకున్నూ - సచ్చిదానంద పరమ శివునికిన్నీ ఏమీ తేడాలేదు. తంత్రపు త్రోవ వేరు. ఈ ప్రపంచానికి మూలం సచ్చిదానందమయి అయిన చిచ్ఛక్తి. ఆ శక్తియే పరాప్రకృతి. ఈ పరాప్రకృతి సచ్చిదానందమయి కాబట్టి ఇది మూలంగా కల ఈ ప్రపంచం దుఃఖమూలం ఎలా ఔతుంది? మరి జడం ఎలా ఔతుంది? ప్రకృతం దుఃఖమూలమనీ జడమనీ మాయ అనీ తోచవచ్చు. కాని లోతుకు దిగి చూస్తే దుఃఖమయమనికాక ఆనందమయమని తెలుస్తుంది."[1] ఆ ఆనందమూలమయిన ప్రకృతి నిర్గుణంగా ఆరాధించినా సగుణంగా ఆరాధించినా ప్రాప్తించేది దివ్యానందమే.

> "అందదు నిర్వికారము నిరంజనమౌ పరతత్త్వరేఖ; ఆ
> నందమె నిర్గుణాన సగుణానను ప్రాప్యమయౌట, మాతృమూ
> ర్తిం దరిశింతు నీ ప్రకృతి దివ్యశుభావరణాన, తత్పయో
> బిందువులాను బిడ్డవలె వింత స్వతంత్రముతో నహర్నిశల్."[2]

కనుక పసిబిడ్డగా ప్రకృతి ఒడిలో జగన్మాతను దర్శిస్తూ తరించడం వీరికి అభిలాష. వీరికి కంటికి కనబడని పరతత్త్వాన్వేషణ కంటె అనునిత్యం కనుల

---

1. 'శ్రీ అరవిందుని పురుషోత్తమ తత్త్వము' - వేలూరి శివరామశాస్త్రి, p. 3 to 13.
2. 'తెలుగు షూన్యము' - ఆంధ్రావళి p. 41.

ప్రకృత్యారాధనాతత్త్వం

సుబ్బారావుగారు ప్రకృతిలో భగవతీస్వరూపాన్ని దర్శించి ఆరాధిస్తున్నట్లు చెప్పవచ్చు. ప్రకృతి స్వరూపిణి అయిన దేవిని మాతృమూర్తిగా భావన చేయడం వీరికి అభిమానం. తండ్రిజాడ తెలుసుకొనడానికి ఆ తల్లికొంగు స్వీకరించడం సహాయపడగలదని వీరి విశ్వాసం. వీరిదృష్టిలో ప్రకృతి సర్వశక్త్యాత్మకం.

పరబ్రహ్మజ్ఞానాన్ని పొందడం కష్టసాధ్యం. అనుమాన ప్రమాణానికి కూడా అందని ఆ పరతత్త్వరేఖను దర్శించడం తపస్సంపన్నులకే తగింది. నీవారాగ్రంవలె సూక్ష్మమూ, జ్యోతిరూపమూ అని భావింపబడే పరమాత్మను తమ హృదంతరాళంలో దర్శింపగలిగారు మహర్షులు. వారి జ్ఞానఫలంగా చెప్పదగిన బ్రహ్మానందాన్ని రాయప్రోలువారు కీర్తించారు.

"నీవారాగ్రము మాద్రి సూక్ష్మమయి హృన్నీలాభ్రమధ్యస్థ లీ
లావిద్యుచ్ఛిఖబోని జీవుని మొదల్ దర్శించి సూక్తించె, ధ్యా
నావిష్కార విభూతి నే ఋషి తదీయ జ్ఞానముక్తాఫలం
బై వేదోపనిషత్ప్రసన్నమగు బ్రహ్మానంద మూహించెదన్."1

అది జ్ఞానయోగుల జ్ఞానఫలం. అయితే వాగతీతమయిన ఆ పరబ్రహ్మము వాగ్వ్రతులయిన కవులకంత ఆస్వాదయోగ్యం కాదని రాయప్రోలువారి భావన.

ఆ బ్రహ్మోపాసన సగుణంగా చేసినా నిర్గుణంగా చేసినా ఆనందమే పరమార్థం. రెండింటా పరమోత్కృష్టమయిన ఆనందమే ప్రాప్యం కనుక భగవంతుడిని సగుణంగా ప్రకృతి ముఖంగా ఆరాధించి తరించడం వీరి ధ్యేయం. వీరి దృష్టిలో-

---

1. ఉగాది నివేదన - వనమాల p. 15.

ఒక్క కవే కాదు. శిల్పులు, చిత్రలేఖకులు, గాయకులు అందరూ ప్రకృతిలోని ఆ సౌందర్యాన్నే అర్చిస్తారని వీరి అభిప్రాయం. నామరూప వికారాదులతో కూడిన ఈ ప్రపంచమూ, ప్రకృతీ సుబ్బారావుగారికి ప్రధానం. జగత్తు మిథ్య అన్న దృష్టి జ్ఞానయోగులది. కవులూ, కళాకారులూ యీ ప్రపంచాన్ని మిథ్యగా భావిస్తే కళాసృష్టి సాధ్యం కాదు. కనుల ఎదుట ప్రతినిత్యం కదలాడే ప్రకృతిని తమ కళారాధనకు ఆలంబనం చేసుకోవడం కళాస్రష్టల సహజ లక్షణం.

ఆ ప్రకృతిని తల్లిగా భావించిన రాయప్రోలువారు పరతత్త్వాన్వేషణకు ఆ తల్లి సహాయపడగలదని విశ్వసించారు. అదే భావాన్ని వాచ్యంగా ఒక సందర్భంలో ఇలా చెప్పారు :

"ఆ వేదబుక్కులన్ ఆ మంత్రవాక్కులన్
అంది యందక యున్న యజ్ఞపూరుషరేఖ
ఉపనిషత్సూత్రాలు యోగాది శాస్త్రాల
నిలిచి నిల్వక మించు నిర్వికల్ప బ్రహ్మ
తర్కవాదాలలో తత్త్వభాష్యాలలో
చూచి చూడగరాని శుద్ధవిజ్ఞానాంశ
వీడి వీడగలేక నేడు పట్టితినిట్లు
తల్లి చల్లని కొంగు తంత్రిజాడ నెఱుంగ."[1]

రాయప్రోలువారి దృష్టిలో ఆ తల్లి ఎక్కడోలేదు. అనునిత్యం కనులఎదుట కనిపించే ప్రకృతే. "ఇష్టదేవతల కోసం అన్వేషణ జరిగింది. అఖండ ప్రేమతో అనంత శోభలతో అక్షయంగా ప్రత్యక్షంగావున్న ప్రకృతినే పట్టుకున్నాడు."[2] అని నవ్యకవినిగూర్చి తమ అభిప్రాయాన్ని వ్యక్తంచేశారు.

'ఆ యెడ చేయిచాచి, అభయాభినయ ప్రియమైన మోమునన్
పాయలువాఱ వత్సలతపాలనుబోలె, ప్రజాస్తనంధయా

1. శ్రీ శివశంకరశాస్త్రి - ఆంధ్రావళి - p. 47.
2. 'కవిత్వాభిరుచులు - ప్రాతవీ క్రొత్తవీ' రాయప్రోలు సుబ్బారావు, భారతి - నవంబరు 1939.

ముందు కదలాడే ప్రకృత్యారాధనమే ఉపాదేయం. మంగళప్రదమైన ఈ మనోహర ప్రకృతిలో మాధుర్యం, శృంగారం నిండి ఉన్నాయి. అవ్యక్తమూ నిత్యనూతనమూ అయిన దివ్యాంశ ప్రకృతిలో ప్రకాశిస్తున్నది. వీరి దృష్టిలో ప్రత్యక్షంగా కనబడే ఈ ప్రకృతి సృష్టిస్థితిలయకారిణి అయిన జగన్మాత స్వరూపమే. త్రిగుణాత్మకమూ, నామరూపాత్మకమూ అయిన ఈ పకృతిలో త్రిగుణాతీతమూ, నామరూప రహితమూ అయిన దివ్యశక్తి ఉంది. అదే నిత్యనూతనంగా ప్రకాశించే మహత్తరశక్తి. ప్రకృతి జడంకాదు.

"కానబడ కనుమాన ప్రమాణమునకె
అంది యందని పరతత్త్వమవల నుంచి
పంచభూత దృశంబైన పకృతి యొకటె
సన్నిహిత లక్ష్యమనియె వచస్వినేడు."[1]

కవులు ప్రకృతి ముఖంగానే ఈశ్వరుని అర్చిస్తారని రాయప్రోలువారి అభిప్రాయం. అందుకే 'సృష్టియందె ఈశ్వరుని అర్చింత్రు కవులు' అని అంటారు. వీరి దృష్టిలో పాంచభౌతికమయిన ప్రకృతే ప్రధానదైవం. వీరి భావనకు 'సకల కల్యాణ సదనం ఈ మనోహరజగతి' ఈ ప్రకృతి ఎన్నో విధాలుగా ఎన్నో రూపాలలో సౌందర్యాన్ని ధరిస్తున్నదని సుబ్బారావుగారి అభిప్రాయం. కవి మిథ్యామీమాంసలను వదిలి ఆ సౌందర్యార్చన సాగిస్తాడని వీరి ఉద్దేశం.

"ఈ మాంగల్య మనోహరం బగు మహాసృష్టిన్ విలోకింపు మో
యీ ! మాధుర్యమె రాలు, పెక్కుగతులన్ శృంగారమే చిందు, మి
థ్యా మీమాంసలు చాలమిన్ నరుడు శబ్దవ్యంజనాసూత్రుడై
ప్రేమాస్వాదన సల్పుజాతె కవియై...."[2]

అని అంటారు సుబ్బారావుగారు.

1. రమ్యాలోకము - p. 16.
2. తిక్కన జయంతి నాడు - వనమాల - p. 41.

మొక్కటే అతనికి మాతృమూర్తి. అనశ్వర కల్యాణమయిన సరస్వతి యొక్కటే యాతనికుపాస్య దేవత"[1] అని అన్నారు. నవకవులందరికీ వర్తించినా వర్తించక పోయినా ఆ భావాలు రాయప్రోలువారి పట్ల నిత్యసత్యాలు. వారి తత్త్వ చింతనకు సోపానాలు. వారు భావకవిని గూర్చి "భావ కవికి ఈశ్వరుడు కలడు. అయితే నిర్వికల్పుడయిన ఆ అనాది పితతో వికల్పజగన్మయుడైన తానెట్లు మెలగవలెనో బోధపడుట లేదు. అందువలన భావ కవి ఆ తండ్రిని సాక్షిగానే వదిలి తల్లిని ప్రత్యక్షదైవముగా సమీపించుచున్నాడు. త్రిమూర్తులు గాని తక్కిన ముక్కోటి దేవతలు గాని అతని భావన కధిష్ఠాన దేవతలుకారు"[2] అన్నారు.

వీరు ప్రత్యక్షదైవంగా స్వీకరించే ఆ తల్లిని ప్రకృతి ముఖంగా దర్శిస్తున్నారు కనుకనే వీరి ప్రకృతి వర్ణనలలో పవిత్రత గోచరిస్తుంది.[3] ఈ ప్రకృత్యారాధనాతత్త్వం వీరి పృథివ్యారాధనకు మూలాధారం అయింది. జగన్మాత భరతమాతలను అభేదంగా ఆరాధించారు. "నా దేశాభిమాన కవిత్వం కూడా తెచ్చిపెట్టుకున్నది, ఎవ్వరో చెప్పగా వచ్చినదికాదు. అది నా చుట్టూవున్న పరిస్థితులను చూసిన అనుభూతి - ప్రేరణ. భూమిని వదిలి నేను ఆలోచించను. అందుకే ప్రకృతి నా ఆరాధ్యదేవత"[4] అంటారు. అందువల్ల వీరి దేశభక్తి ఆధ్యాత్మిక ప్రాతిపదిక మీద నిలిచి ఉంది. ఇదే వీరి దేశభక్తి గేయాలలోని విశిష్టత.

---

1. 2. 'అభినవాంధ్ర కవి పండిత సమ్మేళనము' - ద్వితీయ సమావేశం. అధ్యక్షోపన్యాసము - రాయప్రోలు సుబ్బారావు, భారతి - Feb. 1934.

3. "ఎచట చూచినను నుదాత్తమగు భావనాతపం బీయనలో కనబడును. శుష్కమైనట్టియు, భావవిరహిత, పవిత్రముగానట్టియు వర్ణనములు గానరావు....పూర్వులకు ప్రకృతి వర్ణనము. నవ్యులకు సర్వస్వము." రమ్యాలోక సమీక్ష - కురుగంటి సీతారామయ్య. ఆంధ్ర పత్రిక, ప్రమాది ఉగాది సంచిక - 1939.

4. 'మేధావులతో ముఖాముఖి' - జ్వాలాముఖి. తరుణ - నవంబరు 1976.

ప్యాయనమూర్తి యొండు నిలువంబడె, స్వప్న కవాట బంధముల్
తీయ స్మరించితిన్ భగవతీ ప్రకృతి స్తిమిత స్వరూపమున్.'[1]

అంటూ నాయకుని స్థానాన ప్రకృతిలో భగవంతుని దర్శించారు. సుబ్బారావుగారి దృష్టికి ఆ భగవతి దయామయి, వాత్సల్యవతి, ఆనందమయి. ఆ భవానీ సదనం ఆనందానికి నిలయం తన బిడ్డలపై వాత్సల్యంతో వారిని తన సమీపానికి ఆహ్వానించి ఆనందాన్ని ప్రసాదిస్తుందని వీరి విశ్వాసం. ఈ అభిప్రాయం స్నేహలత స్వప్నవృత్తాంతంలో కనబడుతుంది.

"మృదు వాత్సల్య దరస్మిత
వదనమ్మున నన్ను బిలిచె పరమానందా
స్పదమయిన శ్రీ భవానీ
సదనమునకు రమ్ము రమ్ము సత్వరమనుచున్."[2]

వీరి దృష్టిలో ఆ జగన్మాతే సృష్టికి ప్రారంభమూర్తీ చైతన్యమూ అయిన దివ్యశక్తి. కనుకనే 'ఓ భగవతి ఈశ్వరాది నిను ప్రస్తుతియింతును కాల రూపిణీ' అని స్తుతించారు. ఇక్కడ ఈశ్వరనామ సంవత్సరాది సందర్భంగా కాలస్వరూపాన్ని అభివర్ణించడం ప్రధానం. దీనిలో సృష్టికి మూలంగా భగవతిని వీరు భావించిన తీరుకూడా ధ్వనిస్తున్నది. ఆమె మహాకాళి గదా! సృష్టి సర్వం దేవీమయంగా వీరు భావిస్తారు. కనుకనే వీరికి సంధ్యారాగంకూడా దేవికి చేసే కుంకుమార్చనను తలపింపచేసింది.[3]

వీరి ఉద్దేశంలో అనాది పితను గూర్చిన తర్కం అనవసరం. ఆ జ్ఞానం కనబడనిది, అందనిది. ప్రత్యక్షంగా కనిపించి అందుబాటులో ఉన్న ప్రకృతినే తల్లిగా ధ్యానించి దైవంగా ఆరాధించాలి. వీరి రచనల్లో దేవతలను ప్రస్తావించిన విధానం ఈ భావాన్నే బలపరుస్తుంది. సవ్యకవిని గూర్చి చెబుతూ "...ఆద్యుడై యనంతుడైన ఈశ్వరుడొక్కడే అతనికి ప్రభువు. సర్వ సంపన్నమయిన దేశ

1. స్వప్నకుమారము - p. 30.
2. 'స్నేహలత' - అభినవ కవిత. p. 306.
3. 'లలిత' - అభినవ కవిత. p. 195.

తరువాతనే ప్రస్తుతించడం దేశమాతకు వీరిచ్చే ప్రాధాన్యాన్ని సూచిస్తుంది. తన సాహిత్య సమర్పణ కూడా ముందుగా భూదేవికే.[1]

రాయప్రోలువారి దేశభక్తి రచనలు చేయడానికి ఆనాటి దేశ రాజకీయ పరిస్థితుల ప్రభావం లేకపోలేదు. జాతీయోద్యమం, ఆంధ్ర రాష్ట్రోద్యమం వీరి దేశభక్తి కవిత్వానికి ప్రేరణ నిచ్చాయన్నది వాస్తవమే. కాని అంతకుపూర్వం వీరిలో అంతర్లీనంగా ఉన్న భక్తి భావన వెలికి రావడానికి మాత్రం ఆ పరిస్థితులు ప్రోత్సహించి ఉంటాయి. మొదటినుంచి ప్రకృతిని భగవత్స్వరూపిణిగా ఆరాధించే సుబ్బారావుగారు ఆ ప్రకృతిని దేశమాత ముఖంగా దర్శించడానికి కాలం సహాయ పడి ఉంటుంది. వీరి ప్రకృత్యారాధనా తత్త్వం దేశభక్తిగా స్ఫుటాకృతిని పొంద డానికి రాజకీయాలు ప్రోద్బలకాలయి ఉంటాయి. దేశభక్తిలోని భావతీవ్రతకు, పవిత్రతకు మాత్రం వీరి ఆధ్యాత్మిక చింతనే పునాది అని అనవచ్చు. కనుక వీరి జాతీయాభిమానం సహజమయింది. కేవలం పరిస్థితుల ప్రాబల్యమే కారణం అయితే దేశం స్వాతంత్ర్యం పొందాక, ఆంధ్ర రాష్ట్రం అవతరించాక కూడా ఆ దేశాభిమానం ఈనాటికీ స్థిరంగా నిలిచివుండే అవకాశం తక్కువ. స్వాతంత్ర్యం వచ్చాక దాదాపు ఒకటిన్నర దశాబ్దాల తరువాత కూడా 'మిశ్రమంజరి' లో (1963) అదే భావతీవ్రతను చూపారంటే అది కేవలం పరిస్థితుల కారణంగా వచ్చిన పాలపొంగు లాటి దేశభక్తి అని అనడానికి అవకాశం తక్కువ.

కనుకనే వీరి దేశభక్తి రచనలు ప్రచారాన్ని దృష్టిలో ఉంచుకుని వ్రాసి నట్లు కాక వీరి హృదయగత పవిత్ర భావాలుగా దర్శనమిస్తాయి. హృదయంలో

---

1. "పరమ పుణ్యవతికి
భరత భూదేవతకు
తేనె చవుల శ్రుతికి
తెనుగు వాగ్భగవతికి
శారదాభరతికి
సాహితీ శ్రీమతికి
సహృదయ సుకృతులకు
సాదర సమర్పణము." (ఓం - మిశ్రమంజరి. p. VII.)

దేశభక్తిలో ఆధ్యాత్మిక చింతన

"కలడు కలండను పలికే దేవుడు
కలడో లేడో కనబడడెవరికి
కలదు కలదు నిను కన్నదేశమిది
నిత్యము సత్యము నిశ్చయమోయ్."[1]

కళ్ళకు కనబడని దేవుడు ఉన్నాడా లేడా అనే మీమాంసకు అవకాశం ఉంది. కాని దేశం ఉందా లేదా అనే సందేహానికి ఆస్కారమే లేదు. ఆస్తికులకు నాస్తికులకు అందరికీకూడా మాతృభూమి నిత్య సత్యం. అయితే దృష్టిభేదంవల్ల దేశం కొందరికి మట్టిగా, కొందరికి మనుష్యులుగా కనబడవచ్చు. సుబ్బారావుగారికి దేశం ఈ రెంటికీ అతీతంగా మంగళదేవతగా భాసించింది. సకల కల్యాణ వసతి అయిన మాతృభూమి ఆరాధ్యదేవతగా ప్రత్యక్షమయింది. మాతృదేశం రాయప్రోలువారికి ఉపాస్య దేవదేవి.[2]

వీరి దేశవైభవ సంకీర్తనంలో దేశౌన్నత్యగానంలో అంతర్లీనంగా భగవద్భక్తి భావమే కనబడుతుంది. వీరికి ఇష్టదేవత దేశమే.[3] కనుకనే కొన్ని సందర్భాలలో దేశగానం, భరతమాత వందనం కావ్యారంభంలో ఇష్టదేవతా స్తుతి స్థానాన్ని పొందింది. వాగ్దేవి సరస్వతీదేవిని కూడా మాతృభూమిని స్తుతించిన

---

1. భద్రయాత్ర - మిశ్రమంజరి - p. 23.
2. 'దేశమే నీ వుపాసించు దేవదేవి'
'నీరాజనము' - పచ్చతోరణము - దేవులపల్లి రామానుజరావు - p. 61.
3. "ఇష్టదేవతల కోసం అన్వేషణ జరిగింది. అఖండ ప్రేమతో అనంత శోభలతో అక్షయంగా ప్రత్యక్షంగా ఉన్న ప్రకృతినే పట్టుకున్నాడు.... (నవ్యకవి).... తల్లి, దేశం కంటె ఇష్టదేవత లేదంటున్నారు."
'కవిత్వాభిరుచులు-ప్రాతవీ క్రొత్తవీ' (వ్యాసము) రాయప్రోలు సుబ్బారావు, భారతి - నవంబరు 1939.

'జయవదితిహాస సూత్ర భాష్యాలు' ప్రఖ్యాతాలు. పాడిపంటలతో ఫలపుష్పాలతో దివ్యౌషధులతో సస్యశ్యామల మయినది భారతదేశం, సర్వసంపద్విలసితమయినది భారతదేశం. అది వీరికి స్వర్గతుల్యలమే. కనుకనే,

"ఈ యనంత చైతన్య బృంహితమయిన జ
గత్తులో జన్మభూమి స్వర్గంబ యగును.
తద్వియోగంబె నరకబాధా ప్రవృత్తి-"[1]

అని అంటారు. పూర్వజన్మ సుకృతఫలమే ఈ భూమిలో జన్మించడం. ఏ మంచి పూలనో ప్రేమించి భారతీయునిగా పుట్టటమే వీరికభిషలణీయం. భారతీయుడినని చెప్పుకొనడమే గర్వించదగిన విషయం. "తనకు ఇష్టదేవత దేశము. ఆమెకు అప్తపుత్రుడు తాను (భావికవి) బహ్మాండమైన ఈ మాతృ ప్రాభవమంతయు తనదేయని యతని విశ్వాసము...."[2] అంటూ భావ కవుల పక్షంగా తమ భావాన్ని చెప్పారు. మాతృభూమి ఔన్నత్యాన్ని లోకానికి చాటి చెప్పడం పుత్రుల కర్తవ్యం.

"ఏ దేశమేగినా ఎందు కాలిడినా
ఏ పీఠమెక్కినా ఎవ్వరేమనినా
    పొగడరా నీ తల్లి భూమి భారతిని
    నిలుపరా నీ జాతి నిండు గౌరవము
ఏ పూర్వపుణ్యమో ఏ యోగ బలమో
జనియించినాడవీ స్వర్గ ఖండమున
ఏ మంచి పూవులన్ ప్రేమించినావో
నిను మోచె నీ తల్లి కనక గర్భమున.

---

1. రమ్యాలోకము. p. 8.
2. అభినవాంధ్ర కవి పండిత సమ్మేళనము, ద్వితీయ సమావేశం. అధ్యక్షోపన్యాసము - రాయప్రోలు సుబ్బారావు - భారతి Feb. 1934.

ఇమడని దేశభక్తి కవిత్వరూపంగా పొంగిపొర్లిందని అనిపిస్తుంది. ఆ రచనలలోని ప్రాణభూతమయిన ఆత్మ వీరి ఆధ్యాత్మిక చింతన, తాత్త్విక దర్శనాల నుంచి పుట్టింది. కనుకనే ఇప్పటికీ ఆ గేయాలు సజీవంగా నిలిచి ఉన్నాయి. ఇప్పటికీ అవి పాడుతుంటే ఒళ్ళు జలదరిస్తుంది.[1] ఆ గేయాలలోని భాషా మాధుర్య సారళ్యాల వెనుక పవిత్రభావాలు జీవచైతన్యంగా వ్యాపించి ఉన్నాయి. ఆ నిర్మలభావనే దేశాన్ని మంగళదేవతగా వీరికి సాక్షాత్కరింప జేసింది.

"దేశమంటే దిబ్బకాదోయ్
పంట పొలములు - పండ్లతోటలు
గోనదీ నిక్షేప నగములు
కాంచు మంగళదేవతోయ్."[2]

వీరి దృష్టిలో భరతమాత పుత్రులని చెప్పుకొనడమే గర్వించదగిన విషయం. వీరి దేశమాత సంకీర్తనం జన్మభూమి పురావైభవ స్మరణమేనని అనుకోవచ్చు. ప్రాచీనౌన్నత్యాన్ని కీర్తిస్తూ భరతమాత సర్వసౌభాగ్యవతి అనే భావాన్ని కలిగిస్తారు రాయప్రోలువారు. ఉదాత్త భారతీయ సంస్కృతి వీరి రచనలలో అంతర్వాహిని. వీరి భావ తీవ్రత ఎంత అధికంగా ఉంటుందంటే జన్మరాహిత్యంలో మోక్షం పొందడం కంటె భారతీయుడిగా-అందులోనూ తెలుగువాడిగా తిరిగి తిరిగి జన్మించడమే వీరికి ప్రీతిపాత్రమేమో అనిపించే విధంగా ఉంటుంది.

భారతదేశం కర్మభూమి. వేదోపనిషత్తులు వెలసిన పుణ్యభూమి. తపోనిధులైన మహర్షులు పుట్టిన పవిత్రభూమి. భారత ప్రభువుల శౌర్యప్రతాపాల

---

1. "భారతజాతిని భారతీయజాతిగా నిలబెట్టినటువంటి సంస్కృతి నంతటినీ కూడా పునరుద్ధరించాలి, ఆ చరిత్ర చావలేదు, దాన్ని మళ్ళీ హృదయాలు చీల్చి చదువుకోండి అని ప్రబోధం చేయడంలో సుబ్బారావుగారు ఆధ్యాత్మిక మయినటువంటి, సాంస్కృతిక మయినటువంటి ప్రభావాన్ని చూపారు. వారి గేయాలు ఈనాడు కూడా ఆంధ్ర రాష్ట్రం వచ్చినా పాడుతుంటే ఒళ్ళు జలదరిస్తుంది."
Interview with Dr. Amareandra, 30-3-81.
2. భద్రయాత్ర - మిశ్రమంజరి - p. 24.

మస్త లోకాలోక కామ స
విత్రి - కంజలి పట్టెదన్."[1]

హృదయపూర్వకంగా తామారాధించిన భరతమాతకు నివాళులెత్తారు.

"మంగళము సంక్రాంతిసామికి
మంగళము మా భోగిసానికి
మంగళము మన మాతృభూమికి
మంగళం బందరికినీ"[2]

అని మంగళ వచనం పలికారు.

ఈ విధంగా వాక్‌రూపంగా, ప్రకృతిగతంగా పృథివీముఖంగా రాయప్రోలువారు ఆదిశక్తిని ఆరాధించారు. సృష్టి స్థితి లయాలకు మూలమయిన శక్తిని స్త్రీ స్వరూపంగా భావన చేయడంవల్లనే నేమో వీరికి స్త్రీపట్ల గౌరవాభిమానాలు అభివృద్ధి పొందాయి. ఆధ్యాత్మికంగా స్త్రీ రూపాన్ని ఉపాసించిన సుబ్బారావుగారు లౌకికంగా స్త్రీ తత్త్వాన్ని సహృదయ దృష్టితో వివేచించారు. సమాజంలో స్త్రీ స్థానం, స్త్రీ ఎదుర్కొంటున్న సమస్యలు, స్త్రీ పురుషుల సంబంధాలు, కుటుంబ జీవనంలో స్త్రీ పాత్ర వీరి తాత్త్విక పరిశీలనలో భాగాలయ్యాయి. స్త్రీ కేంద్ర బిందువుగా సాగిన ఈ తత్త్వచింతన వీరి అమలిన శృంగార సిద్ధాంత రూపాన్ని పొందింది. వీరి అమలిన శృంగార సిద్ధాంతానికి స్త్రీని గూర్చిన తాత్త్విక దర్శనం ప్రాతిపదికగా నిలిచింది.

---

1. ఆషాఢి - మిశ్రమంజరి - p. 75, 76.
2. సంక్రాంతి సంబరము - మిశ్రమంజరి - p. 66.

లేదురా ఇటువంటి భూదేవి యెందు
లేరురా మనవంటి పౌరులింకెందు...."[1]

అన్నవి రాయప్రోలువారి హృదయంలో స్థిరంగా ఉన్న పవిత్ర భావాలు.

మాతృ ఋణం, పితృ ఋణం, దేవ ఋణం తీర్చడం కష్టసాధ్యం అని ప్రాచీనుల నమ్మకం. సుబ్బారావుగారు వీనికి దేశఋణాన్ని కూడా చేర్చారు.

"దేశ ఋణమును దేవ ఋణమును
మాతృ ఋణమును మనిషి ఋణమును
తీర్పగలిగిన దీక్షితుడనని
తెలిసి తెలిపే తరుణమోయ్."[2]

పురాకృత సుకృత ఫలంగా భారతదేశమనే స్వర్గ ఖండంలో జన్మించిన వారు అవకాశం లభించడమే అదృష్టంగా భావించి ఋణవిముక్తికి ప్రయత్నించాలి. అది ఋణగ్రస్తుల కర్తవ్యం. రాయప్రోలువారు 'మహాంధ్రదేశ భగవతీమ తల్లి' అని దేశాన్ని భగవత్స్వరూపంగా భావించారు కనుకనే వారికి దేశఋణం దేవ ఋణం సమానంగా కనబడ్డాయి. చేతనాచేతనాల్లో దేశమాత దివ్యస్వరూపం దర్శించి అంజలి పట్టారు.

"తుహిన ముక్తాసరులతో కొం
డంత కబరీభరము శోభిల
చీర చెఱగులు సాగరములై
జారు దేవీ రూపమున్.
మాతృధాత్రి అలభ్యవస్తు - స
మృద్ధ నిధి నిక్షేపగాత్రి - స

1. జన్మభూమి - ఆంధ్రావళి. p. 21.
2. భద్రయాత్ర - మిశ్రమంజరి. p. 25.

శ్రీ తత్త్వ దర్శనం

రాయప్రోలువారి తాత్త్వికదృక్పథంలో స్త్రీ

"యత్రనార్యస్తు పూజ్యంతే రమంతే తత్ర దేవతాః
యత్రైతాస్తున పూజ్యంతే సర్వాస్తత్రా ఫలాః క్రియాః"[1]

స్త్రీలు గౌరవింపబడిన చోట దేవతలు ఆనందిస్తారు. స్త్రీలు గౌరవింపబడక పోతే చేసే పనులు సఫలం కావు.

"శోచంతి జాయయో యత్ర వినశ్యత్యాశు తత్కులమ్"[2]

'కలకంఠి కంట కన్నీరొలికిన ఇంట సిరి నిలువదు' అని అంటూ స్త్రీల ఆనందానికి ప్రాధాన్యం ఇవ్వబడింది. భారతీయ సంస్కృతి సంప్రదాయం స్త్రీకి ఉన్నత స్థానం ఇచ్చి గౌరవిస్తూ వచ్చింది.

'నస్త్రీ స్వాతంత్ర్య మర్హతి' అని స్వాతంత్ర్యం విషయంలో కొన్ని నియమ నిబంధనల నేర్పరిచినప్పటికి మాతృమూర్తిగా, ధర్మపత్నిగా ఆమెకు సంఘంలో ఎంతో గౌరవం ఉంది. ఆమెకు వ్యక్తిగా స్వేచ్ఛ తక్కువైనా గృహిణిగా గౌరవం, ఆదరం ఎక్కువ.

హిందువుల గార్హస్థ్య జీవితంలో పురుషునికి స్త్రీ విలాసవస్తువు కాదు. సహధర్మచారిణి. గృహస్థు నిర్వహించాల్సిన వైదిక కర్మకాండల్లో ధర్మపత్నితో కలిసి చేయవలసినవే ఎక్కువ. బృహదారణ్యకోపనిషత్తులో స్త్రీతో కలిసికాని పురుషుడు సంపూర్ణుడు కాడనే భావం కనబడుతుంది.

"సహైతావా నా స యథా స్త్రీ పుమాం సౌ
సంపరిష్వకౌ న ఇమమే వాత్మానం
ద్వేథాఽపాతయత్ తతః పతిశ్చపత్నీ
చా భవతాం తస్మాదిద మర్ధవృగలమివ."[3]

1, 2. మనుసంహిత. అధ్యాయం 3, 56, 57. శ్లోకాలు.

3. బృహదారణ్యకోపనిషత్తు 1-4-3.

ప్రాచీనాంధ్ర సాహిత్యంలో కూడా ప్రారంభంలో ఎక్కువ భాగం పురాణేతిహాసాల అనువాదాలు కావడంవల్ల స్త్రీపరంగా ఇటువంటి భావాలే కనబడతాయి. కాని కావ్యరచనలో కొంత స్వతంత్రం చూపిన ప్రబంధాలలో స్త్రీ పాత్రచిత్రణలో మార్పు వచ్చింది. ప్రబంధాలయినా స్త్రీని అగౌరవపరచలేదు. హీనంగా చూడమని బోధించలేదు. కాని వర్ణనల్లో స్త్రీలోని సౌందర్యానికి ప్రాధాన్యం ఇచ్చాయి. నాయికను సౌందర్యమూర్తిగా చూపించే ఉద్దేశంవల్ల ఆమె హావభావవిలాసాలకు, ఆంగిక సౌందర్యానికి ప్రాముఖ్యం లభించింది. ఈ వర్ణనలు స్త్రీ విలాసవస్తువన్న అభిప్రాయం ఏర్పడడానికి అవకాశమిచ్చాయి. స్త్రీ అంతరంగ సౌందర్యవర్ణన తగ్గి అంగాంగవర్ణనలు పెరిగిపోయాయి. క్షీణప్రబంధయుగంనాటికి స్త్రీ వ్యక్తిగా మరుగునపడి భోగ్యవస్తువుగా మిగిలింది. ఆమెను ఆపాదమస్తకం వర్ణించడంలో కవులు ఒకరినిమించి మరొకరు ప్రతిభానైపుణ్యాలను ప్రదర్శించసాగారు. ఆమెకు సంఘంలో ఉన్న స్థానానికిగాని, ఆమె పరిస్థితులకుగాని, మానసికస్థితికిగాని ప్రాధాన్యం లభించలేదు. వారి దృష్టి కేవలం ఆమె ఉన్నతాంగాలమీదనే కేంద్రీకృతమయింది. ఆనాటి సాహిత్యంలో స్త్రీ అంచే సుగుణాల ప్రోగు కాదు-సౌందర్యరాశి మాత్రమే.

ఈ విధమైన సాహిత్యవాతావరణంలోని స్త్రీని తత్త్వదృష్టితో పరిశీలించి, ఆమెను వాత్సల్యమూర్తిగా, దాక్షిణ్యమయిగా గుర్తించి, ఆధునిక కవిత్వంలో వ్యక్తిగా నిలబెట్టిన ఘనత రాయప్రోలువారిది[1] స్త్రీని మాతృమూర్తిగా, సోదరిగా, భార్యగా, తనయగా దర్శించి, ఆమెకుగల పూర్వపు గౌరవాదరాలను పునరుద్ధరించిన దార్శనికకవి సుబ్బారావుగారు. వీరు ఆమె బాహ్యసౌందర్యానికికాక అంతరంగసౌకుమార్యానికి ప్రాధాన్యాన్నిచ్చి కాముకావరణం నుంచి బయటకు తెచ్చి వివేకవతిగా సాహిత్యంలో నిలిపారు.

---

1. "ఆధునికాంధ్ర కవిత్వంలో స్త్రీ సమారాధన తత్త్వమునకు రాయప్రోలు వారే మొట్టమొదటి ఆచార్యులు."
'ఆధునికాంధ్రసాహిత్యము - సంప్రదాయములు - ప్రయోగములు' సి. నారాయణరెడ్డి - p. 286.

అర్ధశరీరం పత్ని. మిగిలిన భాగం పతి. ఒక బీజానికి రెండు దళాలుగా ఒక ముత్యపుచిప్పకు రెండు భాగాలుగా గార్హస్థ్యమనే శరీరానికి భార్యాభర్తలు సమానమైన రెండు అర్ధభాగాలు.

పురుషునికి ధర్మపత్ని అయిన స్త్రీకి వైదికవాఙ్మయంలో జాయ, జని, పత్ని వంటి పదాలు ప్రయోగింపబడ్డాయి. ఆ పదాలు 'స్త్రీ' అన్న శబ్దానికి పర్యాయపదాలుగాకాక సార్థకంగా ప్రయోగింపబడ్డాయి. ఈ పదాల వ్యుత్పత్తి అర్థాలను చూస్తే స్త్రీకి ఉన్న స్థానం వ్యక్తమవుతుంది.

'జాయతేఽస్యాం పతిః పుత్రరూపేణేతి జాయా'
(ఈమెయందు పతి పుత్రరూపమున జనించును)
'జాయతేఽస్యాం పౌత్ర ఇతిజనీ'
(ఈమెయందు పౌత్రుడు పుట్టును)
'పత్యురనయా సహయజ్ఞ యోగాస్సంపద్యేత ఇతి పత్నీ'
(పతికి ఆమెతో కూడ యజ్ఞయోగము గలది)[1]

ఇదే విధంగా ద్వితీయా, సహధర్మిణీ, పురంధ్రీ, కులపాలికా, సతీ వంటి పదాలు స్త్రీకి హైందవుల దృష్టిలో ఉన్న గౌరవాన్ని సూచిస్తాయి.

"సామ్రాజ్ఞీ శ్వశురే భవ సామ్రాజ్ఞీ శ్వశ్ర్వాం భవ
ననాందరి సామ్రాజ్ఞీ భవ సామ్రాజ్ఞీ అధిదేవృషు"[2]

అని ఋగ్వేదంలో స్త్రీ గృహానికి మహారాణి అన్న భావం కనబడుతుంది. ఈ విధమైన స్త్రీ ఔన్నత్యాన్ని దృష్టిలో పెట్టుకుని రామాయణ భారత భాగవతాల వంటి పురాణేతిహాసాలన్నీ స్త్రీని గౌరవించాలనే బోధిస్తాయి. వైదికధర్మ ప్రతిపాదనా ప్రధానాలయిన భారతాది గ్రంథాలన్నీ స్త్రీని పవిత్రమూర్తిగా పతివ్రతగా ధర్మనిర్వహణలో సహాయకారిగా చిత్రించడానికి ప్రాముఖ్యాన్నిచ్చాయి.

---

1. గురుబాల ప్రబోధిక - p. 355, 357.
2. ఋగ్వేదము 10-7-1 (46)

పట్టినది. ప్రణయమర్యాదయందును సాధారణముగా చ్యుతి ఆమెదే"[1] అనే అభిప్రాయం సుబ్బారావుగారిది. కనుకనే—

కుల పఖాంగీ వయోధీర కుసుమమందు
మోహమధుపె గవేషించె మున్ను సుకవి
సాత్వికప్రేమ కోశపేశలములయిన
వత్సలామృత రుచులను వలచె నేడు"[2]

అని అన్నారు.

స్త్రీ కేవలం సౌందర్యమూర్తి మాత్రమేకాదు - మాతృమూర్తి, దాక్షిణ్యశీలి, ప్రేమ స్వరూపిణి. స్త్రీ పురుషులమధ్య సంబంధం భార్యాభర్తల అనుబంధం మాత్రమేకాదు - 'విషయ సుఖేచ్ఛలకు' దూరమైన బాంధవ్యం కూడా ఉంది. స్త్రీ పురుషునికి తల్లి, సోదరి, కూతురుగాకూడా అనుబంధం కలిగిఉంది.

''ఒకనికి కుమారితను మఱియొకనికి సఖి
నింకొకనికి తల్లిని ఇందులోన
నెవ్వరితనొ భావింపుము హృదయమందు
వావి వరుసలు వాసనావశము లేని?"[3]

అని ఒకపాత్రతో అనిపిస్తారు. వీరికి స్త్రీ 'స్తనద్వంద్వంలో ఔన్నత్యంకాక అమృత కలశాలు, పాలకుండలు' గోచరించాయి.

"క్షీరసాగరశయనా" అనే గీతం వినబడితే ప్రేమరూపిణియైన తల్లి ఆమె వక్షస్థలంమీద స్తన్యపానంచేసే శిశువూ నా హృదయాంబరముమీద దర్శనమయ్యే వారు. వాఙ్మయ ప్రపంచంలో మాధుర్యమయమయిన ప్రకృతీ మధుర కలశారాధనం చేసే రవీ సాక్షాత్కరించేవారు.

---

1. అభినవాంధ్రకవి పండిత సమ్మేళనము - ద్వితీయ సమావేశము- అధ్యక్షోపన్యాసము - రాయప్రోలు సుబ్బారావు. భారతి - Feb. 1934.
2. రమ్యాలోకము - p. 37.
3. 'ఎవరు' - జడకుచ్చులు - p. 135.

పినతల్లి అనసూయ కథకిచ్చిన వ్యాఖ్యానంవల్ల స్త్రీని గూర్చిన తత్త్వ చింతన వీరిలో ప్రారంభమయింది. ప్రేమ స్వరూపిణి అయిన స్త్రీని గూర్చి వారు దర్శించిన సత్యాలకు కావ్యరూపం ఇవ్వాలనే సంకల్పానికి ఆనాటి సామాజిక పరిస్థితులు కూడా ప్రోత్సాహాన్నిచ్చాయి. 19వ శతాబ్దిలోని సాంఘిక విప్లవ భావాల ఫలితంగా స్త్రీల స్థితిగతులలో కొన్ని మార్పులు వచ్చాయి. స్త్రీలు సంఘంలో సముచిత స్థానం పొందాలనే ఉద్దేశంతో విద్యావ్యాసంగాల్లో ముందుకు రాసాగారు. దీని ఫలితంగా స్త్రీలు కూడా విద్యావంతులయి వివిధరంగాలలో ముందుకు వచ్చారు. స్త్రీలు ఇల్లు వదిలి బయటకు రావడంతో కొన్ని సమస్యలు తలయెత్తాయి. సంఘంలో స్త్రీ పురుషులు సన్నిహితంగా మెలిగే అవకాశం, అవసరం ఏర్పడింది. స్త్రీ పురుషుల మధ్య ప్రకృతి సహజమయిన పరస్పరాకర్షణ సమస్యలకు ఒక కారణమయింది. ఈ సమస్యలకు పరిష్కారం సూచించాలనే తపనే స్త్రీని గూర్చిన సుబ్బారావుగారి తత్త్వజిజ్ఞాసకు ప్రోత్సాహాన్నిచ్చి ఉంటుంది. ఈ తాత్త్వికదర్శనం అమలిన శృంగార సిద్ధాంతంగా రూపుదిద్దుకుని ఉంటుంది.

ప్రాచీనాంధ్రకవులు - ముఖ్యంగా ప్రబంధ, క్షీణప్రబంధ యుగాలలోని కవులు స్త్రీని భోగ్యవస్తువుగా నఖశిఖ పర్యంతం వర్ణించడం రాయప్రోలువారికి నచ్చలేదు.[1] సాహిత్యం స్త్రీలోని సౌందర్యాన్ని ప్రదర్శించడం కాక ఆమె అంతఃకరణంలోని ప్రేమస్వరూపాన్ని చూపాలన్నది వారి ఆశయం. "మన వాఙ్మయము నందు అధికముగా కాముకావరణమందే స్త్రీ ప్రదర్శింపబడినది. ఆమె యౌవనావస్థయే ఎక్కువగా వర్ణితము. అంగోపాంగ వర్ణనలందు కూడ అతివ్యాప్తియే

1. "స్త్రీని భార్యగానూ కామదృష్టితోనూ చూడ్డం అలవాటైపోయింది మనకు. ఇంతవరకూ వచ్చిన ప్రబంధాలల్లో అంతా ఇదే దృష్టి. ఇదేం బాగుంది? స్త్రీని మంచి స్నేహితురాలిగా ఎందుకు చూడకూడదూ? ఇప్పటి చదువుల్లో ఆడపిల్లలూ మగపిల్లలూ కలిసి చదువుకుంటున్నారు. ఈ సమయంలో మన పాతప్రబంధాల్లోని భావాలనే చెప్తే ఎట్లా? స్త్రీ పురుషుల మధ్య స్నేహం ఉండాలి. అందుకనే వాళ్ళ లిరికల్ పొయిట్రీని తీసికొని దానికి దయ, స్నేహం, వాత్సల్యం మొదలైన సుగుణాలను కలిపి కొత్త కవిత్వం వ్రాశాను."
విమర్శిని - 4 - అనుబంధం - p. 35.

స్త్రీ గుణ వర్ణన

రాయప్రోలువారు తమ రచనల్లో ప్రేమ కరుణ వాత్సల్యం వంటి గుణాల వర్ణనతో స్త్రీ ఆత్మ సౌందర్యాన్ని తీర్చిదిద్దారు. వీటి ద్వారా స్త్రీ ఔన్నత్యాన్ని పునః ప్రతిష్ఠించారు. అంగాంగ వర్ణన స్త్రీపట్ల కామదృష్టిని పెంపొందింప చేస్తే స్త్రీ ఉదాత్త గుణవర్ణన వారిని సహృదయంతో ప్రేమింప చేస్తుంది. ముందుగా ఆకర్షించేది స్త్రీ బాహ్యరూపమే అయినా ఆ ఆకర్షణ తాత్కాలికం అయ్యే అవకాశం ఉంది. కాని స్త్రీ మృదు స్వభావ వర్ణన ఆమె మీద గౌరవాదరాలను ఎక్కువ చేస్తుంది. ఉత్తమ సాహిత్యం స్త్రీ ఉన్నత గుణాలను కీర్తించాలిగాని బాహ్యసౌంద ర్యాన్ని కాదని రాయప్రోలువారి అభిప్రాయం. సాహిత్యంలో అలా తీర్చిదిద్దబడిన గుణవతులు వీరికి ఆదర్శం.

''వైధికావరణ మర్యాదలు మెరయంగ
నన్నయ తీర్చిన నయచరితలు
క్షాత్ర వర్చస్సు పిక్కటిలంగ తిక్కన
మాంసగించిన అభిమానవతులు
వివిధ కోమల రేఖలవఘుళింపంగ శ్రీ
నాథుడాడించిన నాణెకత్తె
లాంధ్ర కళా జీవంబు లందంబు లెగబోయ
సూరన మలిచిన సుభగమతులు

పరుష సరళ సంస్కార శోభలు చెలంగ
కళల రూపాలతో రూపకళల పొదలి
సాహితీ చిత్రములను సాక్షాత్కరించు
ఆంధ్ర సాధ్వీమ తల్లుల కంజలితు''[1]

---

1. 'ఉగాది' - మిశ్ర మంజరి. p. 69.

"పచ్చి కస్తూరి గంధ కుంభములు దాపి
క్షీరభాండములెత్తితి చిన్నవాడా"

అనే పద్యంలో ఇమిడివున్న నా భావం ఇదే"[1] అని తమ అభిప్రాయాన్ని స్పష్టంచేశారు సుబ్బారావుగారు. వీరి దృష్టిలో స్త్రీ సృష్టికి వికాసహేతువు. చైతన్యానికి ప్రతీక. పురుషుడు స్త్రీ లేకపోతే పశుప్రాయుడు. పురుషుణ్ణి అడుగడుగునా నడిపించే శక్తి స్త్రీ. పురుష వృషభముల అంతరంగములను మసృణీకరించునది స్త్రీ. ప్రాచీన ధర్మశాస్త్రాలలో చెప్పినవిధంగా స్త్రీ లేనిదే పురుషుడు పరిపూర్ణుడు కాడనే భావం రాయప్రోలువారికుంది.[2] కళత్రము అర్ధాంగి. ఆమె సాహచర్యము లేకపోతే జీవితము సాంగోపాంగ వికాసము పొందదు. దక్షిణము లేని ఉత్తరమవుతుంది[3] అని స్త్రీ స్థానాన్ని గౌరవించారు.

ప్రకృతి కృపణుడై పురుషుడు తప్పు చేసినా సహించే తత్త్వం ఆమెది. తన జీవితం మోడుబారినా లెక్కచేయని ఆమె దాక్షిణ్యగుణం ఆరాధించదగింది.[4]

'కార్యేషు దాసీ కరణేషు మంత్రీ
శయనేషు రంభా క్షమయా ధరిత్రీ'

అని స్త్రీ ప్రశంసింపబడింది. 'ధృతిః క్షమా దయా శౌచం' అని వ్యాసుడు స్త్రీ గుణాలను కీర్తించాడు. వ్యాసుడు చెప్పిన స్త్రీలోని ఉన్నత గుణాలు రాయప్రోలువారికి ఆదర్శం. అవి సాహిత్యంలో ప్రతిఫలింపచేసి ఆమె ఔన్నత్యాన్ని చిత్రించాలని వీరు భావించినట్లు కనబడుతుంది. రాయప్రోలు వారి నాయికలు ఆ సప్తగుణాలకు ప్రాతినిధ్యం వహిస్తారు.

ఈ విధమైన భావాలతో స్త్రీని పురుషుని కంటె ఉన్నతంగా చూశారు రాయప్రోలు వారు. కనుకనే వీరి రచనల్లో స్త్రీ పాత్రలే ప్రాధాన్యం వహిస్తాయి. వీరి కావ్యాలలో స్త్రీలే ధైర్య స్థైర్యాలతో వ్యవహరిస్తారు. స్త్రీలు త్యాగజీవనులుగా, సహనమూర్తులుగా చిత్రింపబడ్డారు. వివేకవతి అయిన స్త్రీ వీరి రచనల్లో దర్శనమిస్తుంది.

---

1. 'నా తొలి రచన' రేడియో ప్రసంగము - విమర్శిని 4 - p. 2.
2. "ఏతావానేవ పురుషో యజ్జాయాత్మా ప్రజేతిహ
విప్రాః ప్రాహుస్తథా చైతద్యో భర్తా సాస్మృతాఙ్గనా!" మనుసంహిత 9 అ, 45 శ్లో.
3. 'తృణకంకణము - లిరిక్కు' 'తృణకంకణం' నివేదన - p. 4.
4. ఈ భావానికి రూపకల్పనే 'రూప నవనీతమ్' లోని వకుళమాల పాత్ర.

సృష్టింపబడ్డారు.[1] స్త్రీ స్వభావం లోని అన్ని కోణాలను స్పృశించి పరిపూర్ణమైన స్త్రీ తత్త్వాన్ని వీరు కావ్యాల్లో ప్రదర్శింప చేశారు.

'లలిత' కావ్యనాయిక లలిత ధృతిమతి. స్త్రీలోని ధైర్యగుణానికి ప్రాధాన్యం ఇచ్చే కావ్యం 'లలిత'. స్త్రీ అబల కాదని, సమయం సందర్భం వచ్చినపుడు ధైర్య సాహసాలు ప్రదర్శించగలదని నాయిక నిరూపిస్తుంది.

లలిత మనసారా ప్రేమించిన వ్యక్తి 'విధి విరోధ విపాకంబు వెన్నుదన్నగా' ఆమెకు దూరమయ్యాడు.

---

1. "అబలా వ్యక్తిత్వంలో సప్త సహజ గుణాలను ప్రత్యేకంగా తమ పిన్నిగారు చెప్పే వారని రాయప్రోలు వారు పేర్కొన్నారు. వాటిని వ్యక్తీకరించటమే తమ కావ్య రచనా పరమార్థమని ప్రయోగ శీలి యైన రాయప్రోలు సంకల్పించి యుండవచ్చు. ఆ సంకల్ప శక్తిలో నుంచి ఆయన కావ్య నాయికలు పుట్టారు ఆయన రచించిన ఏడు కావ్యాలు అమలిన శృంగార ధర్మ సవనానికి అనువైన సప్త సమిధలు. ఆ నాయికలనూ వారు ప్రతినిధులుగా నిలిచే గుణాలనూ వారి యందు ప్రధానంగా ప్రపంచితమయ్యే ప్రేమ స్వభావాలనూ ఈ క్రింది విధంగా వివేచించవచ్చు."

కావ్యం	పాత్ర	గుణం	ప్రేమ స్వభావం
లలిత	లలిత	ధృతి	అచంచల ప్రేమ
తృణకంకణం	నాయిక	క్షమ	అమలిన ప్రేమ
అనుమతి	అనుమతి	దయ	ఆర్ద్ర ప్రేమ
కష్ట కమల	కమల	శౌచం	అనాసక్త ప్రేమ
స్నేహలత	స్నేహలత	కారుణ్యం	ఉద్విగ్న ప్రేమ
స్వప్నకుమారం	స్వప్నసుందరి	వాగనిష్ఠురత్వం	వాత్సల్య ప్రేమ
రూపనవనీతమ్	వకుళమాల	మిత్రులకనభి ద్రోహం చేయ కుండటం	దాక్షిణ్య ప్రేమ

'రాయప్రోలు సుబ్బారావు'- (వ్యాసం) జి. వి. సుబ్రహ్మణ్యం, నవోదయ లహరి p. 35.

అంటూ ప్రాచీన సాహిత్య సీమలోని సాధ్వీమణుల కంజలి ఇచ్చి తమ స్త్రీ గౌరవాన్ని అభివ్యక్తం చేశారు రాయప్రోలువారు. స్త్రీ ఔన్నత్యాన్ని ప్రదర్శించి ఆమెకు తమ రచనల్లో పూజ్య స్థానాన్నిచ్చి ఉన్నత పీఠం మీద అధివసింప చేశారు. ఈ స్త్రీ సమారాధనా తత్త్వం తరువాతి కవులకు అనుసరణీయ మయింది.[1]

"ధృతిః క్షమా దయా శౌచం
కారుణ్యం వాగ నిష్ఠురా
మిత్రాణాం చానభి ద్రోహః
సప్తైతాః సమిధః శ్రియః."

వ్యాసుడు చెప్పిన ఈ గుణాలనే 'రూప నవనీతమ్'లో ఒక సందర్భంలో-

"ధృతి తోడ గృహంబు దిద్దవే
క్షమతో పసిపాప నెత్తవే
దయ జూడవె బంధు జాలమున్
కరుణింపవె కష్ట జీవులన్
శుచివై కులకీర్తి నిల్పవే
పలుకాడకు నిష్ఠురంబుగా
సఖునేపకు ద్రోహచింతనన్"[2]

అని పలికించారు. స్త్రీలో వీరభిమానించి, ఆశించే గుణాలుగా వీటిని చెప్పుకోవచ్చు. కనుకనే ఈ గుణాలకు ప్రాధాన్యం ఇస్తూ వీరి కావ్య నాయికలు

---

1. 'భావ కవులలో ప్రేయసికి పూజ్యత కల్పించుటలో రాయప్రోలు వారు ప్రథములు.........ప్రేయసీ పూజ్యత తదనంతర భావ కవులలో ఉత్తరోత్తరాభివృద్ధి గాంచినది....పలువురామెను దేవీ పీఠముపై నధిష్ఠింప జేసిరి. స్త్రీ సమారాధనా తత్త్వమునకు రాయప్రోలు వారే మొట్టమొదటి ఆచార్యులు' - 'ఆధునికాంధ్ర కవిత్వము - సంప్రదాయము, ప్రయోగములు' - సి. నారాయణరెడ్డి. p. 286, 332.
2. 'రూప నవనీతమ్' p. 86.

కులకక్షల కృశించి కూలనున్న విశాల
రాజ్యచక్రము త్రిప్పె రాణి యోర్తు....
విమల సాహస సౌకుమార్యములు వెలయ
దిఙ్నితంబంబులందు చిత్రించినారు
తమ చరిత్ర విచిత్ర పత్రములనాడు...."[1]

అంటూ భారత స్త్రీలలో ప్రాచీనకాలం నుంచీ ఉన్న వీరవనితల ధైర్య సాహసాలను గుర్తుకు తెచ్చారు.

"పురుషున్ చూడుడు వీరమాతలగుచున్
పుత్రాకృతిన్ గేహినుల్ ...."[2]

"తన రాజ్యసీమా నితంబముల్ దాటి
వైరుల పారద్రోలిన రుద్రమాంబ
....
బిరుదు పోటరి రాచబిడ్డలన్ బొమ్మల
చాయ నాడించిన నాయకమ్మ
తన ప్రియస్వామి బాలునకు పోడిమి కర
వాల మొసంగిన మాంచాల మగువ

తెనుగు దేవళముల దీపించుచున్నారు
మలగిపోక నిత్యకళల పగిది
వీర వాసరముల నారాధనము సల్పు
డమృత కీర్తియోగమంది సతులు"....[3]

1. 'ఆంధ్ర' - ఆంధ్రావళి. p. 31.
2. 'ఉగాది' - మిశ్రమంజరి. p. 67.
3. 'ఉగాది' - మిశ్రమంజరి. p. 68, 69.

"కొలిచిన వంశదేవతలు కోరిన కోరిక లీయరాయెనే
తలచిన తీరులెల్లను వృథా వ్యథలై విరమించె నెమ్మదిన్
మొలచిన ఆసలన్నియును మోసలు వోయక వాడిపోయె
వలచిన పన్నెలాడడవి పట్టెనటంచు........"[1]

విని ఆమె బాధపడింది. కాని తన నిరాశను, విచారాన్ని ప్రక్కకునెట్టి అతి సాహసంతో అతనిని వెతుకుతూ అడవులు పట్టింది. రాజాంతఃపురాల్లో అత్యంత సుకుమారంగా పెరిగినదే అయినా ఆ వైభవాలను త్రోసిరాజని ప్రియునికై ఒంటరిగా కారడవుల్లో సంచరించింది. అతడిని వెతకడంలో ఎన్నో ఇబ్బందులను ఎదుర్కొన్నది.

"ఎడనెడ పొఱుచున్న సెలయేళ్ళను వెచ్చని నీరు త్రావుచున్
వొడమిన కందమూలముల భోజనవేళల నారగించుచున్
కడయు మొదల్ కనంబడని కాననమందు భ్రమింతునొంటిగా
జడియక దైన్యమందక అసాధ్యమటంచు త్యజింపకెంతయున్"[2]

అడవిలో భయపడి అసాధ్యమని జంకక ధైర్యంతో ముందుకు నడిచి కార్యసాఫల్యం పొందింది. అక్కడక్కడా స్త్రీ సహజ స్వభావంతో బేలగా కంట తడిపెట్టినా 'ఎవ్వారికేనిన్ నిజాభినివేశంబుల దాచనౌనె అవశోద్వేగంబు రాగిల్లినన్' అంటూ రాయప్రోలువారు ఆమెను సమర్థించి ధీరురాలుగానే నిలబెట్టారు.

ఈ కావ్యం కాక అక్కడక్కడా కొన్ని ఖండికల్లో కూడా స్త్రీల ధైర్య స్థైర్యాలను ప్రస్తావించారు.

"విఱిగి వచ్చిన ప్రాణవిభునకు పసుపిచ్చి
వేడి నీళ్ళను తోడె కోడలొకతె
కత్తుల తిరునాళ్ళ గవయ వచ్చిన నాథు
కొఱకచ్చునుడి దోలె కూతురొకతె

1. 'లలిత' - అభినవ కవిత. p. 219.
2. 'లలిత' - అభినవ కవిత. p. 192.

"నడచి బడలిన యాయాస మెడల లేదు
చీర చెఱగుల తడియైన నారలేదు
లేడి నరసినయపుడె ముద్దాడికొనియె
అహహ యెంతటి ప్రేమార్ద్రమామె మనసు"[1]

అంత ఎండలో చెమటతో తడిసి వచ్చినా ఆ అలసటను లెక్కచేయక, తనను చూచి చెంతచేరిన లేడిని ముద్దు చేసిన ప్రేమార్ద్ర హృదయమామెది. ఈ పెంపుడు జింకతో ఆమె ప్రవర్తన ఆమె ప్రేమస్వభావాన్ని చక్కగా చూపుతుంది. ఆమె నగవు పలుకులతో కనుగొనలలో వాత్సల్యరసము కురియగా ఆ మోహన హరిణాన్ని ముద్దాడుతుంది.

"నయన మూలాంచలములు స్విన్నంబులయిన
వేల చెల్లెలా యీ ప్రాలు మాలికలకు
కారణం బెయ్యది కఠోర కంటకంపు
వనుల దిరుగవు గద ఓన్నతనపు చేష్ట"[2]

అని అంటూ ఆ లేడితో సంభాషించిన తీరు ఈ నాయిక ప్రేమ వాత్సల్యాలను స్పష్టం చేస్తుంది. ఇంతటి ప్రేమార్ద్ర హృదయ కనుకనే నాయకుడు ఆమెను తలచుకుంటున్న సందర్భంలో-

"నా ప్రియసఖి అనురూప గు
ణప్రచురణ ప్రసన్నశీల నవనీత శిరీ
షప్రణయ మృదుల హృదయ...."[3]
అంటూ ఆమె గుణాలను శ్లాఘిస్తాడు.

ఊరకుండటం అతనికి ద్రోహం చేసినట్లవుతుంది. తృణకంకణంలో నాయిక మిత్రులయెడ అనభిద్రోహ లక్షణం కలది. అది చెప్పాలనే ఆమె అడుగులు బొబ్బలెత్తగా ఆ పురుషుణ్ణి సమాధాన పరచటానికి వెళ్ళిందన్నది ప్రధానంచేసి తృణకంకణం వ్రాశాను." విమర్శిని - 4, అనుబంధం- p. 36.

1, 2, 3. తృణకంకణము - అభినవ కవిత p. 229, 232.

అని వీరపత్నులను వీరమాతలను ప్రస్తుతించారు. 'మాంచాల' వంటి వస్తువును ఎన్నుకుని ఒక ఖండిక వ్రాయడానికి కూడా స్త్రీలోని ధైర్యగుణం వ్యక్తం చేయాలనే వీరి కోరిక కారణం కావచ్చును.

స్త్రీ స్వభావంలో అత్యుత్తమమయింది ప్రేమ. స్త్రీ ప్రేమ స్వరూపిణిగా, సహనశీలిగా పేరు పొందింది. తృణకంకణ నాయిక ఈ తెగకు చెందినదే.

"అడుగులు బొబ్బలెత్త వదనాంచల మందున చిన్కు చెమ్మటల్
మడుగులు గట్ట మండు కసుమాలపు టెండ పడంతి యోర్తు జా
రెడు జిలుగుం బయింట సవరించుచు చొక్కిన ఇంపుతోడ కా
ల్నడకన పోవుచుండె నెడలన్ కనుపట్టెడు తోటలోనికిన్."[1]

''ఇసుక దిగబడు నడుగుల నీడ్చికొనుచు
ఉడుకు టెండకు మండు నిట్టూర్పు లదర
కాలి చల్లారు పెంపుడు కానబడిన
పడుచు జింక పడంతినా నడచు నామె.''[2]

తన స్నేహితుడిని కలుసుకోడానికి ఎండలో ఎంతో కష్టాన్ని సహించి వచ్చింది. వివాహానికి దూరంగా ఉండడానికి నిశ్చయించుకున్న స్నేహితుని మనసు మార్చాలని నిర్ణయించుకుంది. తన మీది వలపుతో వ్యథ చెందుతున్న చెలికానిని ఓదార్చి అతడిని వేరే వివాహానికి సుముఖుడిని చేయడానికి సంకల్పించిన స్నేహశీలి తృణకంకణ నాయిక. ఈమె మిత్రునిపట్ల అనభిద్రోహ లక్షణం కల స్త్రీ అని రాయప్రోలు వారి ఉద్దేశం.[3] ఆమె ప్రేమ మూర్తి. కనుకనే-

---

1. తృణకంకణము - మొదటి పద్యం.
2. తృణకంకణము - అభినవ కవిత p. 228.
3. ''తనకోసం బాధపడుతున్న స్నేహితుణ్ణి ఓదార్చడానికి పోతూ అంత కష్టాన్ని భరించింది. స్త్రీకి ధృతి క్షమ దయ శౌచం కారుణ్యం వాక్కులో అనిష్ఠురత్వం మిత్రులయందు అనభిద్రోహ లక్షణమూ ఉండాలి అని వ్యాసుడు చెప్పాడు. మరి ఇక్కడ స్నేహితుడు తనకోసం విలపిస్తుంటే

"పరిచయ రహస్య మాధుర్యమెరిగినట్టి
ప్రణయులకు స్నేహ రుతి యట్లు ప్రాప్తి వశత
కలిసి మాటాడినట్టి ధన్యులకు నెల్ల
తలపు లెడలదు స్నేహలతాకుమారి"[1]

పరిచయమున్నంత మాత్రానే వారి మనస్సులో నిలిచే స్నేహ స్వభావం కలది స్నేహలత. ఈ గుణం వల్లనే ప్రియంవదకు ఎక్కువ సన్నిహితమయింది.

"స్నేహలతా ప్రియంవదలు చిన్నతనమ్మున నుండియున్ సుహృ
న్మోహనిబద్ధలై కలిసిపోయి రెడమ్ములు లేని కూరిమిన్
దేహములందు దక్క విదదీయఁడు వారల బ్రహ్మయాడు జో
డై హృదయంగమంబగు ప్రియ ప్రణయమ్మున కేది పారమో"[2].

స్నేహానికి అధిక ప్రాధాన్యాన్నిచ్చిన రాయప్రోలువారు తమ కావ్యాల్లో ఎందరో స్నేహితులను సృష్టించారు. తృణకంకణ నాయికా నాయకులు ఆబాల్య స్నేహితులు. అనుమతి, లలిత కావ్యాలలో కూడా స్నేహానికి ప్రాధాన్యం ఉంది. కష్టకమలలో కమల, మాధవుడు సన్నిహితులు. రూపనవనీతంలో సుందరి, లీల; లీల, సభాషి; సుందరుడు, వకుళ; వకుళ, సుగంధి; సుందరుడు, పరంజ్యోతి - ఇలా దాదాపు అన్ని పాత్రలూ స్నేహితులుగానే సృష్టింపబడ్డాయి. వారిది స్నేహ నికుంజం. స్త్రీ పురుషుడికి ఇతర బాంధవ్య బంధాలతోపాటు మంచి స్నేహితురాలు ఎందుకు కాకూడదనే భావంతో తమ కావ్యాల్లో స్నేహంపట్ల ఆసక్తిగల పాత్రలను సృష్టించారు సుబ్బారావుగారు

స్త్రీ దయకు వాత్సల్యానికి ప్రతీక. 'స్వప్నకుమారము'లోని నాయిక వాత్సల్యవతి. తనను కటాక్షించవలసిందిగా కోరిన నాయకునికి మాతృప్రేమ ఔన్నత్యాన్ని విశదపరచి, విషయ సుఖేచ్ఛలు అశాశ్వతాలని బోధిస్తుంది. వాత్సల్య సూత్రాన్ని విప్పిచెబుతుంది.

1, 2. 'స్నేహలత' - అభినవ కవిత. p. 285, 286.

మిత్రులయెడ అనభిద్రోహలక్షణము కలదే ఇంకొక నాయిక వకుళమాల. (రూపనవనీతమ్). స్త్రీ స్వభావములోని దాక్షిణ్యాంశం ఆమెచేత ఏ పనయినా చేయించగలదని నిరూపిస్తుంది వకుళపాత్ర. 'అనిష్ఠురమైన వాక్కున్నూ అనభిద్రోహమైన మైత్రిన్నీ మగువలకు పెట్టనినగలు. తీయరాని దివ్యాంశలు' అని అంటారు సుబ్బారావుగారు. వకుళ దాక్షిణ్యమై. వకుళా సుందరులు విడుపూ తడుపూ లేకుండా కలిసి మెలిసి పొరుపూ మరుపూ లేని సావాసవ్రతం జరిపారు. వకుళ దైన్య యాచనాదులకు అవశంగా కరిగిపోయే స్వభావము కలది. ఈమె స్త్రీలోని దాక్షిణ్య దయా క్షమాది గుణాలకు ప్రతీకగా నిలిచి స్త్రీ ఆధిక్యాన్ని నిరూపించుకుంటుంది. మిత్రుడు క్రూరంగా మోమోట పెట్టితే...... తన స్నేహంతో పాటు అస్ఖలితమైన తన శీలమును కూడా ధారపోసింది. కామసిద్ధికై స్నేహాహుతి సమర్పించి తన జీవత్పాత్రిక భగ్నం చేసుకున్నది. విరక్తయై అకామయోగం అవలంబించింది. ఈమె జీవితత్యాగం సుందరుని జీవితభోగంగా పరిణమించింది. లీల కూడా స్నేహితుని ప్రవర్తనకు బాధపడ్డ యువతే. రాయప్రోలు వారు నాటకంలోని కొన్ని పాత్రలద్వారా వకుళ, లీలల పాత్రచిత్రణలోని పరమార్థాన్ని వెలిబుచ్చారు.[1] లీల కూడా తన స్నేహితుడి తొందరపాటు వల్ల తాను మలినమైనట్లు బాధపడింది. స్నేహ ప్రీతి వీరి సహజగుణంగా చిత్రింపబడింది. స్నేహస్వభావం స్త్రీ ప్రకృతిలో కనిపించే మరొక గుణం.

---

1. "ఓహో! నారీజన నిజాంతరాళము ఎంత సున్నితమయినదో, ఎంత శుచిమంతమైనదో ఇంత వరకూ మహాయుగములు గడిచినా గ్రహింపలేక పోయినాడు నరుడు.... స్త్రీజన శీలమెల్లప్పుడూ కదళీకంటక సాంగత్యంగా భయపడవలసిందేనా ? ఉభయత్రా ఛిన్నం కావలసింది స్త్రీ జీవితమేనా ? దోషాదోష విచారణయందు ధర్మశాసనము ఇల్లా ఏకైక పాక్షికమై పోయిందా?....దుర్విదగ్ధుల స్నేహకైతవమూ, దాని ప్రతిఫలంగా అబలలకు కలిగే తీవ్రతీక్షణ తనుత్రాసమూ తెలిసింది. భయంకరమైన ఈ మానభంగ బీభత్సము పురుష వృషభ స్వభావం గ్రహించలేడు కాబోలు! ఎన్ని పాపాలకో ప్రాయశ్చిత్త శిక్షలు వ్రాసి పెట్టారు. గొంతు కోయకుండా ప్రాణాలు తీయకుండా జీవితహత్యచేసే ఘాతుకులను వీరెఱుగరనాలెనా?" 'రూపనవనీతమ్' - p. 33, 34, 76.

స్త్రీ హృదయం వాత్సల్యానికి దయకు కూడా పుట్టిల్లు. కనుకనే-

"తొట్టిలో పసిపాపను దొడ్డిలోని
బాలవత్సమున్ తోటలో పచ్చిమొక్క
నేక వత్సల దృష్టితో సాకినట్టి
ప్రియ కుటుంబినులు...."[1] అంటూ,

చెట్టూ పుట్టలనూ, గొడ్డూ గోదలనూ, పిల్లా పాపలను ఒకే విధంగా వాత్సల్య దృష్టితో వీక్షించే స్వభావం స్త్రీ సహజం అని అంటారు సుబ్బారావుగారు.

'కష్టకమల'లో కమల చిన్నబోయి ఉండడాన్ని గమనించిన 'పూర్ణ' స్త్రీ హృదయం పరితపిస్తుంది. 'లేత నవ్వు వదనంలో విలసిల్లుతుండ'గా కమలను చేరబిలిచి దగ్గరకు తీసుకుని చెక్కిళ్ళు దువ్వుతూ-

"....కమల చుబుకమును బట్టికొని నను జూడు మనుచు....
ఆయమ బాలికా వదనమందున చూపులు నిల్పి దృష్టిదో
షాయిత బుద్ధియై మెటికె లల్లన దీర్చుచు క్రింది రెప్పలన్
బోయు నలంతి చెమ్మటలు వోదుడిచెన్...."[2]

అన్న రాయప్రోలువారి వర్ణన స్త్రీలోని అనురాగానికి మచ్చుతునక. ఈ అనురాగం ఆమెలో జాలిని పెంచడానికి తోడ్పడింది.

'కనకము' (జడకుచ్చులు)తో పిట్టను పట్టుకున్న కుమారునితో దానిని వదలి వేయమని 'ఆడువారి మెత్తని గొనముల సారళ్యమలమి కొనగా' పినతల్లి కోరుతుంది. కనికరం కళ్ళలో కదలాడుతుండగా అనునయంతో ఈ విధంగా పలుకుతుంది-

1. బుద్ధదీక్ష - ఆంధ్రావళి - p. 64.
2. కష్టకమల - అభినవ కవిత - p. 264.

"పిలిచి బ్రతిమాలి పాలియగలను గాని
పొలుగొనుటకు నే యోగ్యురాల గాను...."[1]

అంటూ మృదువుగా తిరస్కరిస్తుంది. తిరిగి తిరిగి తన కాంక్షనే వ్యక్తం చేస్తున్న నాయకునికి ఆదరమే శిక్షగా విధిస్తూ తనలోని వాత్సల్యాన్ని కనబరుస్తుంది.

"అంతట శుభాస్య అనసూయ యగుచు వింత
లాలసము నన్ను లాలింప తాళు మిపుడు
మంచి సమయము కాదు కుమార ! ...."[2]

అని పలుకుతూ అనసూయలోని మాతృవాత్సల్యాన్ని కురిపిస్తుంది ఆశ్రయ వాత్సల్యం ఎట్లా ఉంటుందో నిదర్శనం చూపి వివరిస్తుంది.

"దప్పిగొని చేరిన మిళింద తనయులకు
పూల పాలిచ్చి చీకట్ల పోవకుండ
కడుపులో దాచుకొనదె పంకజము ప్రియుడ
చేరదీసిన మమకార మేరి కెరుక
గంద్రగొడ్డలిచే నరుకంగ దరియు
నిర్దయునకు చల్లని నీడనే యొసంగు
ఫలవదార్ద్రి ధాత్రీజాతములు కుమార !
ఇంత యాశ్రయ వాత్సల్యమేమి తెలియ ?"[3]

నాయకుని కామవాంఛకు పుత్రవాత్సల్యంతో సమాధానమిస్తుంది ఈ నాయిక.

---

1. స్వప్నకుమారము. p. 17.
2. స్వప్నకుమారము. p. 19.
3. స్వప్నకుమారము - p. 26.

చదివిన యంత సేపును విషాదము తోడుత గంటి నీళ్ళు ప
య్యెదకొన నద్దుకొంచు వినియెన్ నయనమ్ములు వాల్చి పూర్ణయున్."[1]

కమల అజ విలాప ఘట్టం చదుపుతుంటే విని కంటనీరు పెట్టిన సరళ హృదయం పూర్ణది.

అయితే ఎంతటి హృదయ సౌకుమార్యమున్నా స్త్రీ వివేకహీనకాదు. సుబ్బారావుగారి కావ్యాల్లో అధికభాగం స్త్రీలే వివేకంతో ప్రవర్తిస్తారు. వీరి కావ్యనాయికలు వయసులో చిన్నవారయినా బుద్ధివికాసంలో పరిపూర్ణవతులు. ప్రేమార్ద్ర హృదయ అయిన తృణకంకణ నాయిక నాయకునికి ప్రేమతత్త్వాన్ని విప్పిచెబుతుంది.

"మనసుచే వాక్కుచేత కర్మంబు చేత
కలుషితములు కాదగిన వీ వలపులవని
తపసుచే తాల్మిచే ధ్యానధార చేత
ఏనమై యైక్యమీయ జాలినది ప్రేమ"[2]

అని వలపుకు ప్రేమకు భేదాన్ని విస్పష్టం చేయగల వివేకవతి ఆమె. సుబ్బారావుగారు తాము దర్శించిన ప్రేమ తత్త్వాన్ని, వాత్సల్య స్వరూపాన్ని అమలిన శృంగార సిద్ధాంతాన్ని అధికభాగం స్త్రీ పాత్రలతోనే పలికిస్తారు. వీరి కావ్యాల్లో ఉపదేశించే స్థానంలో స్త్రీ, ఉపదేశాన్ని పొందే స్థానంలో పురుషుడూ కనిపిస్తారు. మంచి స్నేహితులుగా మిగిలిపోవడం తమ ప్రేమకు పరమార్థం అని చెప్పిన తృణకంకణ నాయిక 'కనుల సౌందర్యములు చూచుకొనుటకన్న' చెలులకు కావలసింది లేదని బోధిస్తుంది. తన సంభాషణా చాతుర్యంతో నాయకుని మనసు మార్చి, ఆతడు 'సోదరీ' అని సంబోధించే విధంగా అతనిలో మానసిక పరివర్తనను తీసుకురాగలిగిన సమర్థురాలు ఆ నాయిక.

---

1. కష్ట కమల- అభినవకవిత p. 268.
2. తృణకంకణము - అభినవకవిత p. 245.

"నా ప్రాణమ్ములు తల్లడిల్లెడిని డెందం బాకులంబాయె క్రీ
డాప్రీతుండవు గాక యీ పులుగుబిడ్డన్ వేపెదెందాక తం
డ్రీ! ప్రేమార్ద్రములైన చూపులను దీనింజూచి పోనిమ్ము బా
ల ప్రాయమ్మును దాటమిన్ కనులు తేలన్ పైచె సోలింతలన్."[1]

ఆమె కరుణ తొలకాడగా దానిని విడిచిపెట్టమని ప్రాధేయపడుతుంది. ఈ ఖండికలోని పినతల్లి పాత్రలో స్త్రీలోని సరళ స్వభావం కరుణ కళ్ళకు కట్టినట్లు కనిపిస్తుంది.

ఇటువంటి ప్రేమార్ద్ర హృదయం అప్పుడప్పుడు స్త్రీని ముందు వెనుకలు సహితం ఆలోచించకుండా చేస్తుంటుంది.

"ముందు వెనుకల వచ్చుచున్ పోవుచున్న
పౌరులను జూడలేదామె వారిమీద
చినిగిపోయిన తన మేని చీరవిప్పి
బుద్ధభగవానుని పేరు చెప్పుచును కప్పె."[2]

'బుద్ధదీక్ష' అనే ఈ ఖండికలో ఒక స్త్రీ పొంగిపొర్లుతున్న దయాహృదయంతో దారిలో వచ్చిపోయేవారినికూడా గమనించక, చలికి వణుకుతున్న గోవును, దానిని కౌగిలించిన వృద్ధుని చలినుంచి కాపాడడానికి తన వస్త్రాన్ని విప్పికప్పుతుంది. తన సంగతిని పూర్తిగా విస్మరింపచేసింది ఆమె దయాహృదయం. ఈ దయాహృదయం వల్లనేనేమో స్త్రీకి హృదయ సౌకుమార్యం సిద్ధించింది. విషాదాన్ని చూడలేకపోవటమేకాక వినికూడా సహించలేని కోమల హృదయం స్త్రీలో కనబడుతుంది. ఆమెలోని ఆ సరళస్వభావం ఈ క్రింది సందర్భంలో వ్యక్తమవుతుంది-

"హృదయపదమ్ము వెన్ననొనరించి ద్రవింపగజేయు నామెగ
ద్గదరుతి యార్ద్రభేదనిశితంబగు శోషణభావమీనగా

1. కనకము - జడకుచ్చులు - p. 153.
2. బుద్ధదీక్ష - ఆంధ్రావళి - p. 65.

"మొన్న అపరాహ్ణమున చాలప్రొద్దు నీవు
కాళ్ళు వాయంగ కట్టిన గడపలెల్ల
తిరిగి తిరిగి వేసారి యేతెంచినట్టి
దైన్యపు మొగము విడదు నా తలపు తండ్రి ...
....నాదు పెండిలి కొరకీ యనాది గృహము
నాధి వెట్టుట విన నోపనయ్య నేను.''1

ఆమె కోమల హృదయం కుమార్తె వివాహంకోసం తిరిగి తిరిగి వేసారి వచ్చిన తండ్రి ముఖాన్ని చూడలేకపోయింది. పెండ్లికి కావలసిన ధనానికై ఇల్లు పోగొట్టుకోవడం విని విచారిస్తుంది స్నేహలత. కన్యలను వరించడానికి శుల్కం కోసం ఉవ్విళ్ళూరే యువకులను తలచుకుని బాధపడుతుంది. తనకోసం తనవారు దారిద్ర్యాన్ని పొందడం సహించలేకపోతుంది. చివరికి ఆత్మత్యాగమే పరిష్కారమై ఆ మహోపద్రవాన్ని ఆపగలదని ఆశిస్తుంది. స్త్రీలో కన్నవారిపై ఉన్న మమకారం, సంస్కరణప్రీతి కూడా దీనిలో వ్యక్తమవుతాయి. సహజంగా స్త్రీ సంప్రదాయాన్ని అభిమానించే తత్త్వంకలదే అయినా కొంత సంస్కారప్రియత్వం ఉందని ఈమె చూపుతుంది. స్త్రీలోని సంస్కారహృదయాన్ని చూపి త్యాగశీలతకు పరాకాష్ఠను కలిగించిన పాత్ర స్నేహలత.

స్త్రీలో కనిపించేవి కేవలం ధృతి, క్షమ, దయ, కరుణ, త్యాగం, వాత్సల్యం వంటి గుణాలే కావు- వలచి వలపించుకోవడం కూడా స్త్రీ జీవితంలో అతి ప్రధానమూ, ప్రకృతి సహజమైన లక్షణం. కనుకనే సుబ్బారావుగారు స్త్రీ భార్యగా ప్రేయసిగా తన ప్రేమను వ్యక్తపరచడానికి కూడా ప్రాధాన్యం ఇచ్చారు. అమలిన శృంగార సిద్ధాంతాన్ని ప్రతిపాదించిన రాయప్రోలువారు భార్యగా ప్రేయసిగా స్త్రీ పాత్రను వదలివేయలేదు. స్త్రీలోని ఈ కోణాన్ని కూడా స్పృశించి స్త్రీ వ్యక్తిత్వచిత్రణకు పరిపూర్ణత కలిగించారు. స్త్రీలోని శృంగార భావాలను కొన్ని ఖండికలలో అతి రమ్యంగా చిత్రించడం స్త్రీ తత్త్వదర్శనానికి వన్నె తెచ్చింది.

1. స్నేహలత - అభినవకవిత. p. 303, 304.

'స్వప్నకుమార'నాయిక దప్పిగొని చేరిన మిళిందతనయులకు పూలపాలిచ్చే పంకజపు వాత్సల్యాన్ని చూపి, మమకార స్వరూపాన్ని వాత్సల్య సూత్రాన్ని విశదం చేస్తుంది. నాయకునిలో మార్పును తెస్తుంది.

ఇక కమల ఇంగితం కలది. తా ననుకోనివిధంగా తనకు ప్రణయలేఖ వచ్చినా దానిని దాచివుంచింది. తాను తబ్బిబ్బుపడినా తన మనోభావాలను బయట పెట్టలేదు. తనకు సహాయపడగలదనుకున్న ప్రేమస్వరూపిణి అయిన మేనత్తకు మాత్రమే- అదికూడా ఆమె బలవంతంమీదనే వెల్లడించింది.

భామతి (రూపనవనీతమ్) ఎన్నో విషయాలను అతి చక్కగా వ్యాఖ్యా నిస్తుంది. ఆమె వివేచనాశక్తితో విదుషి అని నిరూపించుకుంటుంది. ఆమె 'విశుద్ధ బుద్ధి'తో 'స్నేహపూరంబుతో ప్రకాశించి మించె' అన్న పద్యానికి వైదుష్యంతో వ్యాఖ్యానం చేస్తుంది. స్నేహలక్షణాన్ని అభివ్యక్తం చేస్తుంది. దాంపత్యధర్మాన్ని విప్పి చెబుతుంది. 'ప్రేమ శ్రుతిభాష్యం' వినిపిస్తుంది. ప్రణయసరణిని విశదం చేస్తుంది. జోతిర్మయమైన వాఙ్మయంలో 'కావ్యపద పథములు' నిరూపిస్తుంది. రతిస్వరూపాన్ని స్పష్టంచేస్తుంది.

'స్నేహలత'లో గంగానదిని వర్ణించే సందర్భంలో 'మేలు కీడులు నొకటనే యొదిగియుంట' అని గంగానది మంచి చెడులను విడమరిచి చెప్తుంది ప్రియంవద. ఆ సందర్భంలో ఆమె విచక్షణ కనబడుతుంది.

స్త్రీలోని దయాగుణం ఆమెలో త్యాగశీలతను పెంపొందిస్తుంది. 'అనుమతి' కావ్యనాయిక అనుమతి తన ప్రియుని కుటుంబానికి సహాయపడడానికి తన జీవి తాన్ని త్యాగం చేస్తుంది. తాను ప్రేమించిన వ్యక్తి కారణాంతరాలవల్ల వేరే స్త్రీని వివాహం చేసుకోవడాన్ని సహృదయంతో అర్థం చేసుకుంది. అంతేకాక, విధివశాత్తు అతడు మరణించగా అతని భార్యాపుత్రులకు సహాయపడ్డది. స్త్రీ హృదయం కారుణ్యానికి ఆటపట్టని నిరూపిస్తుంది.

అనుమతి ప్రియుని కుటుంబానికై త్యాగం చేస్తే, స్నేహలత పితృగృహ పరిరక్షణకై తన జీవితాన్ని పూర్ణాహుతి చేసింది.

"తీరుతీరుల నలంకారములన్ ముగ్గులన్
 చిత్రించి ముచ్చటంపు చేతిమేల్మి
పూసలతో బొమ్మపోసినయట్లు చ
 క్కని కుట్టుపనులల్లు కౌశలంబు
కైవారములు లేకయే వలయము లష్ట
 దళరేఖల నమర్చు కలికితనము
పొడేటి రాటాల పాలు తీసిన రీతి
 సన్నదారము తీయు జాణతనము
తెనుగు నాటి కులస్త్రీల ననుదినంబు
సన్న సన్నగ నణగారి చచ్చుచున్న
దకట...."[1]

స్త్రీల కళానైపుణ్యాన్ని ప్రదర్శిస్తూ అది క్షీణిస్తోందన్న విచారాన్ని రాయప్రోలువారు వెలిబుచ్చారు. స్త్రీలలో ఆనంద సౌందర్య సంచయాన్ని పెంచే ఆటపాటలూ, వేడుకలూ, వినోదాలు కూడా వీరి రచనల్లో చేరాయి.

ఈ విధంగా వీరి కావ్యాల్లో స్త్రీ స్వభావంలోని అన్ని కోణాలు ప్రతిఫలించాయి. వీరి రచనల్లోని స్త్రీ తన సద్గుణాధిక్యంతో కుటుంబ సభ్యులతో మాత్రమే అభిమానింపబడే ప్రేమ స్వరూపిణి కాదు. ఆమె తన తేనెధారల పలుకులతో పాల వెన్నెల చూపులతో,

"పడుచులకు పిన్ని, 'మాలచ్చి' వాడకెల్ల
వృద్ధ జనుల కమ్మాయమ్మ, ఇష్ట దైవ
మూరివారి కందరకు నా యోగ్యురాలు...."[2]

తన యోగ్యతతో ఊరికి, వాడకు, ఇరుగు పొరుగు వారలకు కూడా అభిమాన పాత్రురాలయిన వీరి కావ్యాల్లోని స్త్రీ గుణవతే కాదు - రూపవతి కూడా. అయితే ఆమె సౌందర్య, స్వరూప వర్ణనలో రాయప్రోలువారు ప్రత్యేకత కనబరిచారు.

1. 'ఆచారము' - ఆంధ్రావళి - p. 37.
2. 'అమృతవార్త' - జడకుచ్చులు - p. 164.

'పెండ్లిలగ్నం' (మిశ్రమంజరి)లో 'భూదేవి'ని ఇల్లాలుగా అతిమనోజ్ఞంగా చిత్రించారు. గృహిణిగా ఆమె బాధ్యతానిర్వహణను తమ సహజసుందర శైలిలో తీర్చిదిద్దారు.

"కడవలో నీళ్ళుతోడి ముక్కాలిపీట
వేసి చాకింటి ధోవతి తీసియుంచె
భర్తకుపచారములు చేయ ప్రాలుమాల
దెంత పనియున్న భూదేవి యింటిలోన."[1]

ఎంతపనిలో ఉన్నా భర్తకు ఉపచారాలు చెయ్యడంలో స్త్రీ చూపే శ్రద్ధాసక్తులు, అతిథులకు వండి వడ్డించడంలో ఆమె ఓర్పు, నేర్పు, ఇరుగు పొరుగులతో ఐకమత్యం ఈ ఖండికలో ప్రతిఫలించాయి.

'సఖీసంవరణము', 'రాధపిలుపు', 'ప్రవాసరాధిక' 'విరహవీధి' వంటి రచనల్లో స్త్రీ ప్రేయసిగా ప్రియుని ఆరాధించే విధానం స్పష్టంగా కనిపిస్తుంది.

"నాథుని చేష్టలు నామది నెంచి
ఆనందమే మిథ్యయని తలపోతు
....ఎన్ని తిప్పలు పెట్టి ఎంత వేచినను
ఎడబాయజాలదీ హృదయము విభుని
పలుభవములయందు పలువేసములను
ననుకరించిన నాయకుండితడె.
అభిమాన మెడలిన అవమానమయిన
అఖిల లోకమ్ములు ఆడిపోసినను
నాథునిపైనిల్చి నగ్నమ్ములయిన
నా యనురాగముల్ మాయవే చెలియ.''[2]

తమది జన్మజన్మల బంధంగా భావించి ప్రియునిపై అనురాగాన్ని స్త్రీ మనసులో ఎంత గాఢంగా నిలుపుకుంటుందో తెలుస్తుంది ఇటువంటి వర్ణనల్లో. ప్రియుడు తనను చేరనప్పటి దైన్యవిషాదాలు కూడా వీటిల్లో ధ్వనిస్తాయి.

ఇంతటి సుకుమార భావాలు కలిగిన స్త్రీ హృదయం కళలకు నిలయం. 'కళలన్నీ కాంతాధిష్టితములు కదా' అంటుంది రూపనవనీతంలో భామతి. సుబ్బారావు. గారు స్త్రీల కళాకౌశలాన్ని అక్కడక్కడ కీర్తిస్తుంటారు.

---

1. 'పెండ్లిలగ్నం' - మిశ్రమంజరి - p. 60.
2. 'సఖీసంవరణము' - జడకుచ్చులు - p. 105.

వగా వర్ణించడం ఈ విధమైన పోలికకు కొంత కారణం కావచ్చు. ఏ భాగానికి ఆ భాగంగా సర్వాంగాలను గూర్చి చేసిన వర్ణన ఒక శిలా విగ్రహాన్నో, చిత్ర పటాన్నో పాఠకుని కనుల ముందుంచుతుందేగాని సజీవ రూపకల్పనగా నిలిచే అవ కాశం తక్కువ. ఈ వర్ణనల్లోకూడా అత్యుక్తులే అధికం. చమత్కారమే ఎక్కువ. ప్రబంధ నాయికల వర్ణన పాఠకునికి కవి గొప్పతనాన్ని చాటిచెప్పినంతగా సౌందర్యవతి అయిన నాయికను సజీవంగా కనులముందుంచదు.

ఈ విధంగా సాగిన నాయికల అంగాంగ సౌందర్య వర్ణనలకు భిన్నంగా సహజ సౌందర్యవతులైన నాయికల స్వరూప స్వభావాలను రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారు వర్ణించారు. వీరి కావ్య నాయికలు అలంకారశాస్త్ర గ్రంథాలను అనుసరించి మలచబడ్డవారుకారు. నిత్యపరిచితులు, సజీవమూర్తులు.

> 'నాయికల రూపురేఖలు నాగరక వి
> లాస వైఖరుల్ చిత్రింప లాక్షణికుల
> శాస్త్రముల్ త్రిప్పనేల సాక్షాత్సజీవ
> మధుర సౌందర్య తరుణ బింబంబులుండ'[1]

అంటూ వీరు వ్యక్తపరిచిన ఈ భావానికి అనుగుణంగానే వీరి కావ్య నాయికలు చిత్రింపబడ్డారు. ప్రబంధాలలోని నాయికావర్ణనలతో విసుగెత్తిన రాయప్రోలువారు 'కచ కుచాభివర్ణనలతో అలంకృతము కాకపోతే కాంతా సౌందర్యము రూపుకట్టదా'[2] అనే తలపుతో ఆ విధమైన వర్ణనలకు తావీయలేదు. నాయిక అత్యంత సౌందర్యవతి అని చెప్పాలనే తహతహ వీరిలో తక్కువ. నాయిక అంగాంగ సంకీర్తన దాదాపుగా లేదనే చెప్పవచ్చు. స్త్రీని శిల్ప సదృశంగా

మాత్రము వేఱు. చర్యలేమో యొక్కటే. అవియునంత శ్రేష్ఠములు కావు - వ్యక్తిత్వము సున్న...."
''కవిత్వతత్త్వవిచారము" - సి. రామలింగారెడ్డి - p. 23, 54.

1. తెలుగుబంతి - వనమాల - p. 25.
2. తృణకంకణము - నివేదన - p. 4.

స్త్రీ సౌందర్య వర్ణన

కవి తన ప్రతిభా విశేషంతో ఏ వస్తువుకయినా ఒక రూపాన్ని సృష్టించి పాఠకుల ముందుంచుతాడు. నాయికా నాయకులయినా, దుష్టపాత్రలయినా, ప్రకృతి చిత్రాలయినా, సన్నివేశాలూ, సంఘటనలూ అయినా కవి వర్ణనాచాతుర్యం వల్ల సజీవంగా పాఠకుల కనులముందు కదులుతాయి. దీనికి ముఖ్యకారణం వర్ణనే. పాత్రలను ప్రత్యక్షం చేయగల ఈ వర్ణనలలో కథను, కావ్యాన్ని దృష్టిలో ఉంచుకుని ఔచిత్యాన్ని పోషించడం కవి కర్తవ్యం.

భారతాంధ్రీకరణ కాలంలో కథానుగుణంగా, పాత్రోచితంగా సాగిన వర్ణనలు క్రమంగా ప్రబంధాలలో అధికమయ్యాయి. కథాబలానికి పాత్రపోషణకు వర్ణించడం కాక వర్ణన కోసం వర్ణన చేయడం జరిగింది. ప్రబంధాలు అష్టాదశ వర్ణనాప్రధానాలు కావడం దీనికి కొంత కారణమయి ఉంటుంది. ఈ వర్ణనల్లో ప్రధానమైనది నాయికల సౌందర్య వర్ణన.

ప్రబంధ నాయికలు సౌందర్యానికి ప్రతీకలు. నాయికను అతిలోక సౌందర్యవతిగా, అపురూప సుందరిగా తీర్చిదిద్దాలనే తహతహలో ప్రబంధకవులు ఆమె సర్వాంగాలను నఖశిఖ పర్యంతం కీర్తించారు. వర్ణనాచాతుర్యాన్ని, పాండిత్య ప్రకర్షను, రచనా చమత్కృతిని దృష్టిలో ఉంచుకుని కవులు ఒకరిని మించి మరొకరు నాయిక అంగాంగ వర్ణన చేశారు. నాయికలందరూ ఒకే రకంగా కనబడతారు.[1] ప్రబంధకవులు నాయికల గుణాలకంటె శరీర సౌందర్యాన్ని ఎక్కు-

---

1. పాత్రలన్నియు నొక్కతీరుండాల్చిన బొమ్మలు. అలంకారశాస్త్ర ప్రకారము చెక్కబడినవి. ఆయా కావ్యములలోని పాత్రములు నిర్జీవముల యట్టుండు టతో బోయిన నెంతో పుణ్యము! అన్ని కావ్యముల యందలి పాత్రలును ఒండొంటి ననుకరించునట్టి ప్రతిబింబములు. పేరు ఊరు మాత్రము మార్చియుందురు.... ఆకారములు గుణములు చీరలు నగలు అన్నియును నలంకారశాస్త్రమను నొకే యంగడిలో నెరవుతేబడిన వస్తువులు. పేర్లు

కన్నె గేదంగి చెండునా కఱకు లొలయు
ఆ వెలంది యొడల్ నగలేవి లేక
జాలు చెమ్మట ముత్యాల జంపు సరుల
సహజ సౌందర్యమును వెదజల్లుచుండె."[1]

ఎండ తీవ్రత, నాయిక పడుతున్న శ్రమ కనులకు కట్టడానికి 'చొక్కిన యింపు' ప్రస్తావన దోహదం చేస్తుంది. మండుటెండకు శరీర కాంతి ఏవిధంగా వన్నె తగ్గిందో చెప్పడానికే ఆవిడ శరీరం పసి నిమ్మపండు వంటిదని చెప్ప బడింది. లేత మొగలి పూవువలె తళుకు లీనే శరీరం చెమటతో తడిసినట్లు చెప్పడం ఆమె కష్టాన్ని మరింతగా పెంచి చూపుతోంది. ఈ వర్ణనలు ఎండలో నడిచే కన్నెను కనులముందు ప్రత్యక్షం చేస్తాయి. నాయిక ఎంత కష్టానికోర్చి నాయకుని వద్దకు వస్తున్నదో, నాయకుని ఓదార్చడంలో నాయిక తన శరీర కష్టాన్ని ఏవిధంగా తృణప్రాయంగా తీసివేసిందో కనులకు కట్టి చూపుతుంది. కనుక 'చొక్కిన యింపు', 'పసినిమ్మపండు వంటి శరీరం', 'కన్నె గేదంగి చెండునా కఱకు లొలయు శరీరం' అన్న ప్రయోగాలు ఆ విధమైన ప్రయోజ నాన్ని సాధించాయి. ఇదే విధంగా 'లలిత' లో -

"వాడిన వల్లివోలె ససివాసిన నీదు తనూ వికాసమున్
చూడగ జాలిపుట్టెడు వినూతన చేతన శోభనంబు చూ
ఱాడెడి నీదు జవ్వనపు టందము నారయ వింతయౌను"....

"నలిగిన నలినము గతి మెఱు
గులు మాసి ముడుంగు నీదు కోమల ముఖ మూ
కలి దప్పుల నొప్పుల కడు
నలసితి వందందు తిరిగి అడవుల నడుమన్."[2]

ఈ వర్ణనలు నాయకుని వెదుకుతూ అడవులు పట్టిన నాయిక దుర్గతిని ఇనుమడింప చేస్తున్నాయి.

'కన్నె మొగమున శోభలు కందలేదు
పెదవి తాంబూల రాగంబు వదలలేదు
కనుల కాటుక నిగ్గులు కమల లేదు....'[3]

---

1. తృణకంకణము - అభినవ కవిత - p. 227.
2. 'లలిత' - అభినవ కవిత - p. 208.
3. కష్టకమల - అభినవ కవిత - p. 280.

నఖశిఖపర్యంతం వీరు వర్ణించరు. అసభ్యవర్ణనలకు వీరి రచనలో తావే లేదు. వీరి కావ్య నాయిక సహజ సౌందర్యవతి.

'చెవుల కమ్మలు పెట్టని చెలువు కొంత
ముక్కుపుడకలు తీసిన బోసి కొంత
చిన్నబోయిన యా కన్నె వన్నె కొంత
జారుముడితోడ వింతసింగార మొలికె.'[1]

అనునిత్యం కనులముందు కనిపించే సహజ సౌందర్యవతులయిన స్త్రీలే వీరి కావ్య నాయికలలో పాఠకునికి ప్రత్యక్షం అవుతారు. వీరెన్నుకున్న నాయికలు ఎక్కువ భాగం సాధారణ మధ్యతరగతి స్త్రీలు కావడం దీనికి కొంత తోడ్పడి ఉండవచ్చు.[2]

పూర్తిగా అలంకరించుకొని ఉన్న స్త్రీలను సుబ్బారావుగారు వర్ణించిన ఘట్టాలు చాలా తక్కువ. వారు వర్ణించిన స్త్రీలు అధికభాగం కష్టాలకు మానసిక వ్యథలకు గురి అయినవారు. వర్ణనను రాయప్రోలువారు వర్ణనకోసం చేయరు. తమ నాయికలు బాధలను ఎదుర్కోవడంలో వారి సౌందర్యం ఏవిధంగా వన్నె తగ్గిందో చెప్పడానికే ఆ స్త్రీల సౌందర్య సౌకుమార్యాలను ప్రశంసించడం, ప్రస్తావించడం ఎక్కువగా కనబడుతుంది. ఆ వర్ణన నాయిక పొందిన వ్యథను ద్విగుణీకృతం చేస్తుందే కాని నాయిక శరీర అంగాలను పాఠకునిముందు బయల్పరచదు.

''అడుగులు బొబ్బలెత్త పదనాంచల మందున చిన్కు చెమ్మటల్
మడుగులుగట్ట మండు కసుమాలపు టెండ..........................
....చొక్కిన ఇంపుతోడ కా
ల్నడకన బోవుచుండె ....
పసినిమ్మ పండ్ల చాయలు
కొసరెడి యా కుసుమగంధి కోమలపు టొడల్
కసుగందిన కవటాకన
పసివాడె నిదాఘతాప పరిపీడనచేన్.

---

1. కష్టకమల - అభినవ కవిత - p. 254.
2. 'లలిత'లో నాయిక మాత్రము రాజకుమారి. కాని ఆ కావ్యం ఇంగ్లీషు మూలాన్ని అనుసరించిన రచన.

పాఠకుల కనులముందు కదులుతుంది ప్రత్యక్షంగా కనులకు కట్టినట్లు సజీవ చిత్రణ చేయగల సమర్థత రాయప్రోలు వారి స్త్రీ సౌందర్య వర్ణనలకు ఉంది. పై వర్ణన యౌవనంలోని స్త్రీని అత్యంత సుకుమారంగా రూపకల్పన చేస్తుంది. తెలుగు పల్లెపడుచు సౌందర్యం నిసర్గ రమణీయంగా వర్ణించబడింది.

"బువ్వదుత్త నెత్తినబెట్టి నవ్వుకనుల
రవిక దొడుగని గొల్లకుఱ్ఱది యొకర్తు
పోవుచున్నది పొందైన ముద్దునడల
కలికి యొడిసెల వలెవాటుగాగ దాల్చి
పిఱుదులసియాడి చీర రాపిళ్ళ పెరయ
కాపు కూతురు పొలముల కావనేగు...."[1]

అత్యంత సహజంగా సాగిన ఈ వర్ణన ఎక్కడా అసభ్యంగా ఉన్న భావం కలిగించదు. 'రవికతొడగ'నట్లు చెప్పినా, 'పిఱుదులసియాడు'తున్నవన్నా ఇది తెలుగుదేశంలోని పల్లెపడుచు పొలానికి వెళ్ళడాన్ని సహజంగా చూపుతుంది.

నైసర్గిక సౌందర్యాన్ని స్వల్పవర్ణనలతో ప్రదర్శించగల నేర్పు రాయప్రోలుగారిది. ఈ వర్ణనల్లో అత్యుక్తులు పదాడంబరం కనబడవు. చలనం, చైతన్యం, జీవం మూర్తీభవించి ఉంటాయి, నిశ్చల చిత్రపటాన్ని వర్ణిస్తున్న విధంగాకాక సజీవచైతన్యంతో కళకళలాడే అనుభూతి నందిస్తాయి వీరి సౌందర్యవర్ణనలు.

"జిలుగుపూలు కలంకారి చీరజార
ఒందు సందెడు కుచ్చెళ్ళు చెదరనీక
మాటికిని కాల కడియాలు మలుపుకొనుచు
కూతవేటిటు చని చేరుకొనియె వనము."[2]

"నడకల కుల్కుకల్కి చరణంబుల కెంపులు పెంప చిన్ని చే
కొడవలి త్రిప్పుకొంచు కళుకుల్ వెదజల్లెడు కన్నులందెడా
పెడ నెడివోయి కాటుక ద్రవింపగ పోవుచుండె....
వయసు వాలకముల్ మురిపింప పాంథులన్."[3]

---

1. 'తెనుగుతోట' - అభినవ కవిత-P 322.
2. తృణకంకణము - అభినవకవిత-p. 228.
3. 'కాపుకన్నె' - మిశ్రమంజరి - p. 143.

అమాయకురాలైన కమల మరణంపట్ల జాలి సానుభూతి పాఠకునికి కలిగిస్తున్న వర్ణన ఇది.

అగ్నికాహుతి కాబోతున్నది స్నేహలత. ఆమె శరీరం కాలి నశించబోతోంది. అటువంటి నాయిక శరీరాన్ని, ముఖాన్ని- -

"పూవులతోడ చేసినవి వోలె మనోహర మార్దవమ్ములై
ఆ విపులాయతాక్షి యొడలన్నియు సొంపులు నింపుచుండె లీ
లా విశదస్మితంబయి విలక్షణమైన కుమారికామణీ
శ్రీవదనంబు... ... ..."[1]

అంటూ సహృదయులలో కరుణను పెంచే విధంగా వర్ణించారు. ఆమె సౌకుమార్యాన్ని కనులముందుంచి, దేహత్యాగం చేసిన ఆ స్త్రీపై జాలిని పెంపొందింప చేస్తుంది. ఈ విధంగా సాగిన కావ్యనాయికా సౌందర్య వర్ణనలు సార్థకంగా ఉన్నాయి.

అయితే, రాయప్రోలువారి కావ్యనాయికలు అధికభాగం కష్టాలకు బాధలకు గురి అయినవారే కనుక ఔచిత్యపోషణకు అలా చేశారనీ కేవలం స్త్రీ సౌందర్య వర్ణనచేసే సందర్భం అవకాశం లభించక పోవడంవల్ల ఆ విధంగా వర్ణించడం జరిగిందనీ అనుకునే అవకాశం ఉంది.

కనుక బాధల ప్రసక్తిలేని సందర్భంలో రాయప్రోలువారు స్త్రీల సౌందర్యాన్ని ఏవిధంగా వర్ణించారో పరిశీలించవలసి ఉంది.

'పూచి పూయవు చెలియొడల్ ....బాల మోమున
చిరునవుల్ తేలవింకను తేటగా
పాలధారల కడిగిరో పూలపొత్తుల పొదివిరో
బాలికామణి ముఖకళల్ చాల దుర్లభమవనిలో
....దోసపిందియ నునుపులన్ భాసిలున్ చెలిప్రాయమున్
....మందమంతయు నడకలో అందమంతయు నుడువులో
....పూవుపైబడు తుహినమో ఆవుపిండిన అమృతమో
అనగ ఆ చెలి చెలువముల్ పెనగె ప్రాయపు చేష్టలన్"....[2]

ఈ విధంగా సాగుతుంది సుబ్బారావుగారి స్త్రీ సౌందర్యవర్ణన. ఎక్కడా సభ్యతావరణాన్ని దాటి స్త్రీని వర్ణించరు. వీరి స్త్రీ వర్ణనలో పూవులో తావిలాగా సహజత్వం గుబాళిస్తుంది. తెలుగుదేశపు స్త్రీమూర్తి వీరి వర్ణనా సామర్థ్యంవల్ల

1. 'స్నేహలత' - అభినవ కవిత. p 264.
2. 'పల్లెపడుచు' - మిశ్రమంజరి. p 141, 142.

"తన గుణలతలు పూచిన శోభలో యన
 చిఱునవ్వు వెన్నెల చెండ్లు విసర
తన మనోలీల కాంచిన రాగ మధువన
 పలుకు కొమ్మలు పూలపాలు పిదుక
తన భావబంధ మందిన విభ్రమం బన
 చూపులు వలపుటుచ్చులను పన్న
తన ప్రేమభావనల్ గను నూత్న కళలన
 నడలు ప్రాయంపు మన్ననలు సూప

కనుల నలవాల్చి పాతితాక్షముల తోడ
కాంచియును కాంచలేని క్రీగంటి కొసలు
పెడల వాలికల్ రాల్చెడు త్వదీయ
మౌగ్ధ్యమెడబాయలేదు నా మది లతాంగి."[1]

ఇక్కడ నాయికానాయకులు ఆ బాల్య స్నేహితులు. నాయికకు మరొక రితో వివాహం జరిగింది. తమకు వివాహం జరగనందుకు చింతిస్తున్నవాడు నాయకుడు. నాయికను గూర్చిన తలంపుతో వ్యథ చెందుతున్నాడు. ఏకాంతంలో నాయికను స్మరిస్తున్నాడు. ఆ సందర్భంలో నాయిక రూపురేఖా విలాసాలు నాయకుని కనులముందు మెదలడం అతిసహజం. అయినా కూడా ఈ సందర్భంలో నాయిక పరంగా నాయకుని మనసులో మెదలి జ్ఞప్తికి వచ్చినది ఆమె శరీర సౌష్ఠవం, సౌందర్యం కాదు. ఆమె నవ్వులు, పలుకులు, చూపులు, నడక, క్రీగంటి చూపుల మౌగ్ధ్యమే అతడు స్మరిస్తున్నట్లు వర్ణించడం రాయప్రోలువారి సభ్యసౌందర్యవర్ణనా సామర్థ్యానికి మచ్చుతునక.

స్త్రీల సౌందర్యాన్ని వర్ణించడంలో రాయప్రోలువారు ఏర్పరచుకున్న పరిధి చాలా ప్రశంసనీయమయింది. స్త్రీ కన్నులు, కంటిచూపు, శరీరకాంతి, ప్రాయము వంటి వాటిని గూర్చిన వర్ణనలే వీరి రచనల్లో ఎక్కువగా కనబడుతాయి. 'చెఱకు కాటుకకంటి చూపులు', 'చెంపకు చేరెడు కన్నుల సొంపులు', 'క్రేగంటి చూపులు', 'ఇంతలేసి కాటుకకన్నుల యింపు', 'చెఱకు పెదజల్లెడు కన్నులు', 'పసిగిన కాటుక రేకల యొడుపులతో చూపు మెఱుగులు', 'క్రాలుగనుల కాటుక నిగారింపు పసలు', 'వాలుంజూపు సారింపులు' పాఠకుల హృదయాలకు 'వలపుటుచ్చులను పన్ని' బంధిస్తుంటాయి. పచ్చతంగేటి పూరేకువంటి మేనితో పసినిమ్మపండ్ల వంటి శరీర కాంతితో, మొగలి పూవు వంటి దేహకాంతితో, పచ్చి పసుపుకొమ్ము వంటి మంగళచ్ఛాయతో స్త్రీలు రాయప్రోలువారి రచనల్లో ప్రత్యక్షమవుతారు.

---

1. తృణకంకణము - అభినవకవిత-p. 235.

ఈ రకమైన వర్ణన నిశ్చల చిత్రపటాన్నికాక పఠితకు చలనచిత్రాన్ని చూపుతుంది. స్త్రీ సౌందర్యం దానంతట అదే పఠిత మనసులో రూపుదిద్దుకుంటుంది. చలనాన్ని చైతన్యాన్ని కలిగివున్న కల్పన ఇది.

'ఎఱుపంచుల గళ్ళపావడా
పసుపారగ నీపదంబులన్
కలహంసిక కుల్కినట్లుగా
మృదుతూలిక వంగినట్లుగా
పదమెత్తవె భాగ్యశాలినీ.''2

ఈ వర్ణన తన మృదుపదాలతో నాయిక పాఠకులముందు నాట్యమాడుతున్న భావాన్ని అందిస్తుంది. సుదీర్ఘ సమాసాలు, శ్లేషాది అలంకారాలే నాయికల సౌందర్యాన్ని చిత్రించగలవనే భ్రమను పటాపంచలు చేస్తుంది ఈ వర్ణన. కేవలం సౌందర్యవతులుగానేకాక ఆ పాత్రపట్ల ఒకవిధమైన గౌరవాన్ని కలిగిస్తుంది అక్కడక్కడా వీరు స్త్రీలను వర్ణించిన విధానం.

''బక్కపలచని నెమ్మేను పచ్చిపసుపు
కొమ్ముపలె మంగళచ్ఛాయ క్రుమ్మరింప
ఇంతలేసి కాటుకకండ్ల యింపుతోడ
మగువ ఆకలిదప్పులు మాయచేయు.''2

''పండువంటి కుంకుమబొట్టు నిండుకొనిన
వదనమున లేతనవ్వు దోపంగ....''3

నర్మసచివుని నోట అసభ్యంగా నాయికను వర్ణింపచేసిన ప్రబంధకవుల శృంగార వర్ణనలకు[4] భిన్నంగా నాయకుడే స్వయంగా నాయికను వర్ణించే సందర్భంతో కూడా చక్కని సభ్యత కనబరిచారు సుబ్బారావుగారు.

---

1. 'పదవే చెలి' - వనమాల - p. 31.
2. పెండ్లిలగ్నం - మిశ్రమంజరి - p. 59.
3. కష్టకమల - అభినవకవిత - p. 263.
4. వసుచరిత్రలో సూగారు, నాభి, వళులు, జఘనప్రదేశాలతోసహా గిరిక సౌందర్యాన్ని అంగాంగం నర్మసచివుడు నాయకునికి వర్ణించి చెప్తాడు. పరపురుషునిచేత నాయిక సౌందర్యాన్ని వర్ణింపచేయడం సభ్యంగా కనబడదు.

అమలిన శృంగార తత్త్వం

ఈ విధంగా సుబ్బారావుగారు వర్ణించిన స్త్రీలు సభ్యతావరణంలో చక్కని రూపురేఖలతో జీవచైతన్యాన్ని ఇముడ్చుకుని సజీవమూర్తులుగా సాక్షాత్కరిస్తారు.

'తనదు మెడ నున్న కాసుల దండ తీసి
కన్నె కంఠాన బెట్టి గ్రక్కదలకుండ
చెంపలను దువ్వి రెప్పలన్ చెరుగు కాటు
కను పయిట దిద్ది పోయి రమ్మనుచు బంపె'[1]

అన్న సందర్భంలో తల్లి కమలను అలంకరించిన విధంగానే రాయప్రోలు వారు తమ రచనల్లోని స్త్రీలను సజీవంగా అలంకరించారు. వారి శక్తి సామర్థ్యా లనే సొమ్ములను బెట్టి సభ్య సుందరులుగా వారిని తీర్చిదిద్ది సాహితీ జగత్తులోకి పంపారు. ఆ స్త్రీలు,

'దానిమ్మ పూవంటి తరుణి కెమ్మోవిపై
మల్లె పువ్వుల నవ్వు సుళ్ళు దిరుగ'

పాఠకుల మనో నేత్రాల ముందు సజీవ మూర్తులుగా శాశ్వతంగా చిరు నవ్వులు చిందిస్తుంటారు.

ఈ విధంగా స్త్రీ సౌందర్యాన్ని సభ్యతావరణాన్ని దాటకుండా రాయప్రోలు వారు వర్ణించారు. స్త్రీలోని వాత్సల్యం వంటి అమృత గుణాలకు ప్రాధాన్యా న్నిచ్చారు. స్త్రీ గౌరవాన్ని సాహిత్యంలో పునఃప్రతిష్ఠించారు. ఆధునిక కవులలో స్త్రీ ఆరాధనా తత్త్వానికి మార్గ దర్శకులై నిలిచారు. వీరి ఆలోచనల్లో స్త్రీకి సమున్నత స్థానం ఉండడం వల్ల వీరి తాత్త్విక దృష్టి సమాజంలో స్త్రీల సమస్యల పైపు ప్రసరించి ఉంటుంది.

విద్యాది విషయాల్లో పురుషులతో కలిసి స్త్రీలు మెలుగుతున్నప్పుడు ఉత్పన్నమయ్యే సమస్యల్లో ప్రధానమయింది ప్రకృతి సహజమైన పరస్పరాకర్షణ. స్త్రీ పురుషుడితో ఎన్నో రకాల బాంధవ్యాలను కలిగివున్నా ఒక మంచి స్నేహితు రాలిగా ఉండడం ఎక్కువగా సాధ్యపడడం లేదు. యువతీ యువకుల మధ్య కామ రహితమైన స్నేహం నిలిచి వర్ధిల్లాలి. సత్సమాజానికి అది ఎంతో అవసరం. ఇది నెలకొనడానికి యువతీ యువకుల మానసిక ప్రవృత్తిలో మార్పు రావాలి, పురుషుని కామదృష్టివల్ల స్త్రీ కొన్ని సమస్యలను ఎదుర్కొనవలసివస్తోంది. ఆ సమస్యలను రాయప్రోలు వారు తమ తాత్త్విక దృష్టితో పరిశీలించారు. దాని ఫలితమే అమలిన శృంగార సిద్ధాంతం.

---

1. 'కష్ట కమల' - అభినవ కవిత-p. 278.

అమలిన శృంగారం

"కుశీలవులు కామానికి తపులుతున్నట్లున్నది. దీనిని అరికట్టాలె. లేకపోతే సమాజం సంకరమవుతుంది" అన్న వివక్షతో రాయప్రోలువారి అమలిన శృంగారదర్శనం కొనసాగింది. కాయికమైన కామానికతీతమైన ప్రేమకుప్రాధాన్యం ఇస్తుంది అమలిన శృంగార సిద్ధాంతం. ఇటువంటి దైహిక వాంఛాతీతమైన ప్రేమకు ప్రాముఖ్యం ఇచ్చిన ప్రాచీన ప్రాక్పశ్చిమ తత్త్వ దర్శనాలను పరిశీలించినప్పుడు వైష్ణవ సంప్రదాయంలోని భక్తి తత్త్వంతోనూ, ప్లేటో (Plato) ప్రతిపాదించిన ప్రేమతత్త్వంతోనూ అమలిన శృంగార సిద్ధాంతానికి కొంత పోలిక కనబడే అవకాశం ఉంది. వాటితో పోలికలను భేదాలను పరిశీలించడం అమలిన శృంగార సిద్ధాంత స్పష్టతకు సహాయపడుతుంది.

వైష్ణవ సంప్రదాయంలో భక్తి

వైష్ణవ సంప్రదాయంలోని భక్తి తత్త్వంలో ప్రధానమయింది ప్రేమ. వారి దృష్టిలో భక్తికి మూలం ప్రేమ. ప్రేమ లేకపోతే భక్తుడు భగవంతునికి దూరంగానే ఉండిపోతాడనీ, ప్రేమే భక్తునికి భగవంతునికి మధ్య సాన్నిహిత్యాన్ని పెంపొందింపజేస్తుందని వీరి విశ్వాసం. ఈ సంప్రదాయంవారు ప్రేమకు ఇచ్చే ఉన్నత స్థానం, దాని స్వరూపం స్పష్టం కావడానికి వారి భక్తిరస సిద్ధాంతాన్ని కొంత పరిశీలించవలసి ఉంది.[1]

ప్రాచీనాలంకారికులలో ఎక్కువమంది భక్తిని రసంగా అంగీకరించలేదు. కాని వైష్ణవాలంకారికులు రసానికి సంబంధించిన పదజాలాన్ని, విషయ చర్చా విధానాన్ని అలంకారశాస్త్రం నుంచి గ్రహించి కొన్ని మార్పులు చేర్పులు చేసి వాటిని భక్తిభావంతో నిరూపించి, భక్తిని కూడా రసంగా నిర్ధారించారు. శాంతం,

1. ఈ భక్తిరస చర్చకు 'Early History of the Vaisnava Faith and Movement in Bengal' By S.K. De గ్రంథం ఆధారం.

ఏదయినా ఇష్టసిద్ధికోసం అవలంబించిన మార్గం లేక ఉపకరణంగా ఉండే భక్తి సకైతవ భక్తి. వేరే ఏ కోరిక లేక భగవంతుని మీద అనురాగమే ప్రధానంగా ఉన్న భక్తి అకైతవ భక్తి. దీనినే 'అకించన' అని కూడా అంటారు.

'అకైతవ' లేక 'అకించన' భక్తి 'వైధి', 'రాగానుగ' అని రెండు విధాలు. శాస్త్రోక్త విధానాలను అనుసరించేది వైధి.[1] శక్తి సమూహాలు శక్తిమత్ పట్ల ప్రదర్శించే రాగాత్మిక భక్తిమార్గం రాగానుగ భక్తి. రాగమంటే తాను కోరుకున్న లేక సన్నిహితమయిన వస్తువు లేక వ్యక్తిపైన గల కోరిక లేక ప్రేమాతిశయం అని అనుకోవచ్చు.[2] రాగానుగ రాగాత్మిక అనే పేర్లను బట్టే ఈ భక్తి అంతా

---

1. వైధి భక్తిలో పదకొండు అంశాలున్నాయి : (1) శరణాపత్తి : భగవంతునే శరణు కోరడం. (2) గురుసేవ : తన భక్తి మార్గాన్ని మలచిన గురువుని సేవించడం. (3) శ్రవణం : భగవంతుని రూపం, లీలలు మొదలైన వాటిని గూర్చి వినడం. (4) కీర్తన : భగవన్నామాన్ని సంకీర్తనం చేయడం. (5) స్మరణం : మనస్సులో భగవంతుని పదే పదే స్మరించడం. (6) పాదసేవ : దేవతామూర్తిని స్పృశించడం, ప్రదక్షిణం చేయడం, ఊరేగింపులలో పాల్గొనడం, పుణ్యతీర్థాలను సేవించడం వంటివి. (7) అర్చన : మంత్రోపదేశం చేసిన గురువు చెప్పినట్లు కాని, ఆగమ శాస్త్రంలో చెప్పినట్లుకాని పూజా క్రమాన్ని అనుసరించడం. (8) వందనం : నమస్కరించడం. (9) దాస్యం : దాస్యమంటే ప్రత్యక్షంగా సేవ చేయడమే కాక తాను భగవంతుని సేవకుడననే భావాన్ని కలిగి ఉండడం. దీనికంటే కొంచెం ఎక్కువ మెట్టుకు చెందింది సఖ్యం. (10) సఖ్యం : స్నేహభావం లేక బంధుభావం. ఆఖరి మెట్టు ఆత్మనివేదన. (11) ఆత్మనివేదన : తన శరీరం మనస్సు ఇంద్రియాలు ఆత్మ అన్నీ భగవంతుని కొరకే అనే భావం. భగవంతుని చేరడమే దీనికి ధ్యేయం.
2. "యథా చక్షురాదీనామ్ సౌందర్యమ్ తాదృశ ఏవాత్ర భక్తస్య శ్రీ భగవత్యాపి రాగ ఇత్యుచ్చతే."
"విషయినః స్వాభావికో విషయ సంసర్గేచ్ఛాతిశయః ప్రేమారాగః."

ప్రీతి, ప్రేయస్సు, వాత్సల్యం మధుర రసాలను అయిదింటిని 'ముఖ్య భక్తి' రసాలుగా; హాస్యం, అద్భుతం, వీరం, కరుణ, రౌద్రం, భయానకం, బీభత్స రసాలను 'గౌణ భక్తి' రసాలుగా రూపగోస్వామి గ్రహించాడు. కాని మధుసూదన సరస్వతి శాంతం, భక్తి కంటె భిన్నమయిందని దానిని భక్తిలో చేర్చలేదు. ఈయన దృష్టిలో భక్తే నిజమయిన రసం. ఇతర దేవతల విషయంలో భక్తి భావమేనని అంగీకరిస్తూ సదానందం కలిగించగల పరమాత్మ విషయంలో భక్తి మాత్రం రసమేనని మధుసూదన సరస్వతి అభిప్రాయపడ్డాడు.[1] భక్తులలో నిక్షిప్తంగా ఉండే హ్లాదినీశక్తి భక్తునికి సహజ సిద్ధమైన ఆనందాన్ని కలుగజేస్తుంది.

భక్తి శబ్దానికి మూలమయిన 'భజ్' ధాతువు 'దాస్యము లేక సేవ' అనే భావాలను తెలియజేస్తుంది. కనుక భగవంతునికి చేసే దాస్యం లేక సేవ భక్తి యొక్క ప్రధాన లక్షణంగా గ్రహింపబడ్డది. దాస్యం అంటే మనోవాక్కాయ కర్మలతో భగవంతునికి వశమవడం.[2] మధుసూదన సరస్వతి భక్తిని ఈ విధంగా నిర్వచించాడు:

"భజనం అంతఃకరణస్య భగవదాకారతా రూపం భక్తిః"

"ద్రుతస్య భగవద్ధర్మాద్ధారావాహిక తాం గతా
సర్వేశే మనసో వృత్తిర్భక్తి రిత్యభిధీయతే"

భక్తి పుట్టుకను స్వభావాన్నిబట్టి ఆరోపసిద్ధము, సంగసిద్ధము, స్వరూప సిద్ధము అని మూడు విధాలు. 'ఆరోపసిద్ధ భక్తి' బాహ్యంగా ఆరోపించబడి సాధించింది. 'సంగసిద్ధ భక్తి' పుణ్యపురుషుల సాంగత్యం వల్ల సిద్ధించింది. ఈ మూడు విధాల భక్తులూ కూడా సకైతవ, అకైతవ అని రెండు విభాగాలుగా ఉంటాయి. సకైతవ అంటే ఉపకరణంగా ఉండేవి. అకైతవ అంటే ఉపకరణంగా లేనిది.

---

1. "రతిర్దేవాది విషయా వ్యభిచారీ తథోర్జితః
భావః ప్రోక్తో రసోనేతి యదుక్తం రసకోవిదైః
దేవాంతరేషు జీవత్వాత్ పరానందా ప్రకాశనాత్
తద్యోజ్యమ్ పరమానంద రూపే న పరమాత్మని"
2. 'సాచా కాయిక వాచిక మానసికాత్మికా త్రివిధేవానుగతిర్ ఉచ్యతే'

స్వార్థరహితమైన ప్రీతితో వ్యవహరించడం ప్రియతయొక్క ముఖ్య లక్షణం. ఈ ప్రయత్నంలో భక్తుడు తన సుఖ సంతోషాలను లెక్కచేయడు. స్వార్థరహిత సేవే దీనిలో ప్రధానం. ఈ ప్రీతి భగవంతునికి చాలా సంతోషాన్ని కలుగ చేస్తుంది.[1]

భగవంతునిమీద ఉండే ఈ ప్రేమ వాత్సల్యంగాగాని స్నేహంగాగాని, శృంగారంగాగాని భాసించవచ్చు. భగవంతుని ప్రియునిగా భావించే భక్తుల్లో భక్తి పరాకాష్ఠను పొందుతుంది. దీన్ని 'కాంతభావము లేక మధురరతి' అని అంటారు. రూపగోస్వామి దీన్నే 'ప్రియత' అని అన్నాడు. ఈ భావం మహాభావం అనే అత్యున్నతదశను పొందుతుంది. భక్తి క్రమపరిణామంగా పొందే దశల్లో అది ఉన్నతమయింది.[2] వైష్ణవ భక్తిరస శాస్త్రంలో చెప్పబడిన అయిదు ప్రధాన భక్తి రసాలు అయిదు ప్రధాన భావాలనుంచి పుట్టాయి. వీటినన్నిటిని కలిపి ప్రేమభక్తి

---

1. "భాగవతోప్యానంద చమత్కారితా తస్యా భక్తేః శ్రూయతే."
2. భక్తి భావం క్రింది ఎనిమిది దశల్లో క్రమపరిణామాన్ని పొందుతుంది.
   (1) రతి : మానసికోల్లాసాన్ని కలుగజేస్తుంది (ఉల్లాసయతి)
   (2) ప్రేమ: మమతను పెంపొందిస్తుంది. దేవుని తనవానిగానే భావించడం జరుగుతుంది. (మమతయా యోజయతి)
   (3) ప్రణయము : సమ్యక భావం కలుగుతుంది (విశ్రంభయతి)
   (4) మానము : మమతాధిక్యంచేత కలిగే సున్నితత్వంతో వివిధ అనుభూతులను అనుభవించడం.
   (5) స్నేహము : హృదయం ద్రవించడం (ద్రవయతి)
   (6) రాగము : కోరిన వస్తువు, వ్యక్తి లేక దేవుని పొందవలెననే అభిలాషను కలిగించేది.
   (7) అనురాగము : ప్రేమించినవ్యక్తి నిత్యనూతనంగా ఉండాలనే భావం. (ప్రతిక్షణమ్ ఏవస్వ విషయమ్ నవ నవత్వేనానుభావయతి)
   (8) మహాభావము : సంతోషైశ్చర్యాధిక్యం చేత కలిగిన ఉన్మాదావస్థ (అసమోర్ధ్వ చమత్కారేణోన్మాదయతి)

రాగమయం అని విశదమవుతుంది. భక్తునికి భగవంతునితో గల సంబంధ బాంధవ్యాలను బట్టి రాగం వివిధ విధాలుగా ఉంటుంది. అందుకే 'ఏషామ్ అహం ప్రియ ఆత్మా సుతశ్చ సఖా గురుః సహృదో దైవం ఇష్టమ్' అని ప్రియునిగా, చెలికానిగా, గురువుగా భగవంతుడు భాసిస్తాడని చెప్పబడ్డది. భగవంతుడైన శ్రీకృష్ణుడు గోపికలకు, తన భార్యలకు ప్రియుని గాను సనకాది మునులకు ఆత్మగాను, యశోదానందులకు పుత్రునిగాను, సుదాముని వంటి గోప బాలకులకు సఖునిగాను, ప్రద్యుమ్నునికి గురువుగాను, సుభద్రకు సహృదయునిగాను కనిపించినట్లు వివరించబడింది.

బెంగాల్ వైష్ణవ సంప్రదాయంలో భక్తునికి భగవంతునితో ఉండే దశలు ఎక్కువ ప్రాధాన్యాన్ని పొందాయి. ఈ దశలను పరిగణించకపోతే ఆ సంబంధం నీరసంగా ఉంటుందనీ, వివిధ భక్తుల భక్తి తీవ్రతలను నిర్ణయించడం సాధ్యం కాదని వీరి ఉద్దేశం. భగవంతునితో భక్తుడు భావించుకున్న బాంధవ్యాన్నిబట్టి వారి భక్తి వైశిష్ట్యం వెల్లడవుతుంది. ఆ బాంధవ్యం ఎంత శ్రేష్ఠమైనదయితే భక్తి అంత విశిష్టమైనదిగా పరిగణింపబడుతుంది. భక్తునికి ఉన్న భావ సంబంధాన్ని పరిగణించకపోవడం వల్లనే శాంతభక్తి మిగిలిన నాలుగు రకాల భక్తి మార్గాల కంటె హీనమయిందిగా వీరిలో కొందరు భావించారు.

దాస్యం నీరసమైన శాంతభక్తి కంటె హెచ్చుస్థాయిలోది. ఇదికాక సఖ్యం, వాత్సల్యం అని రెండు దశలున్నాయి. అన్నిటికన్న పరమోత్కృష్టదశ శృంగారపరమైన మధురభక్తి. గోపికలకు శ్రీకృష్ణునిపై గల అనురాగం ఈ రకమైన భక్తికి ప్రతీక. భక్తుడు స్త్రీ పురుషభేదం లేకుండా మాధుర్యభక్తి మార్గాన్ని అనుసరించి మధురభావాన్ని పొందవచ్చు. ఈ దశలో భగవంతునికి భక్తునికి మధ్య ఆకర్షణ పెరిగి, భగవత్తత్త్వం ఆత్మనివేదనా జనితమైనమధుర భావంతో కప్పివేయబడుతుంది. భక్తుడు ప్రేమభావంవల్ల ఆనందానుభవం పొంది భగవంతుని నిజరూపాన్ని దర్శించుకుంటాడు. భగవంతునిమీద ప్రీతిభావం కలవాడు వేరే ఏ వస్తువును గాని, వ్యక్తినిగాని ప్రేమించలేడు. ఈ సాంప్రదాయ వాదుల దృష్టిలో భగవంతునిమీద ప్రీతి లేకుండా ముక్తి లేదు. కైవల్యం నిష్కల్మషమైన ప్రీతితో కూడిన నిజమైన భక్తితో పొందదగ్గది. తాను ప్రేమించే వ్యక్తి సంతోషం కోసం

శాంతం : ఇది రెండు విధాలు (1) పరోక్షం - దేవుని దివ్య స్వరూపం కనబడక పోవడం (2) సాక్షాత్కారం - భగవంతుని దివ్యదర్శనాన్ని పొందడం. దీనికి స్థాయీభావం కృష్ణవిషయ రతి. ఇది సమంకాని సాంద్రంకాని కావచ్చు.

ప్రీతం : (ప్రీతి). స్నేహభావంతోకూడిన భక్తి. ఇది సంభ్రమప్రీతమూ, గౌరవ ప్రీతమూ అని రెండు విధాలు. దాస్య భావంతో కూడి ఉంటే సంభ్రమ ప్రీతం. దీనికి స్థాయీభావం ప్రీతి. దీనిలో కృష్ణునిపట్ల యజమాని లేక అధిపతి అనే గౌరవం ఉంటుంది. లాలనతోకూడిన సంరక్షణాభావయుక్తం గౌరవప్రీతం. దీనికికూడా స్థాయీభావం ప్రీతి. తక్కువ స్థాయిలోగల బంధువుకు కృష్ణునిపట్ల గల గౌరవం లేక ప్రేమను గౌరవప్రీతంగా చెప్పవచ్చు.

---

(2) ప్రీతి	చిత్రవర్ణం	మాధవుడు
(3) ప్రేయస్సు	అరుణం	ఉపేంద్రుడు
(4) వాత్సల్యం	శోణం (రక్తవర్ణం)	నృసింహుడు
(5) మధుర లేక ఉజ్జ్వల	శ్యామవర్ణం	కృష్ణుడు
గౌణభక్తి రసాలు	వర్ణం	అధిదేవత
(1) హాస్యం	బూడిదవర్ణపు తెలుపు	బలరాముడు
(2) అద్భుతం	పింగళ	కూర్మావతారం
(3) వీరం	గౌరవర్ణం	కల్కి అవతారం
(4) కరుణ	ధూమ్రవర్ణం	రాఘవుడు
(5) రౌద్రం	రక్తవర్ణం	భార్గవుడు
(6) భయానకం	కాలవర్ణం	వరాహావతారం
(7) బీభత్సం	నీలవర్ణం	మత్స్యావతారం

ఈ గౌణరసాలు ముఖ్య భక్తిరసాల పరిధిలోకి చేర్చవచ్చునని ఈవిధంగా వివరించబడింది: అద్భుతరసం అయిదు ముఖ్యరసాలన్నిటిలోనూ; హాస్యం సఖ్యంలో, వాత్సల్యంలో; భయానకం వాత్సల్యంలో; భీభత్సము శాంతంలో; రౌద్రం కొంత వాత్సల్యంలో, కొంత మధురంలో చేర్తాయి.

లేక ప్రీతి అని అంటారు. శాంత, దాస్య, మైత్రి, వాత్సల్య, మాధుర్యాలు ప్రతి ఒక్కటి శ్రీకృష్ణునితో సంబంధం కలిగివుంటే రతి అని చెప్పబడతాయి.[1]

భాగవతం భక్తిమార్గాలను నవవిధాలుగానే పేర్కొన్నది.[2] రూప గోస్వామి అయిదు మాత్రమే ప్రధాన భక్తి రసాలని నిర్ధారించాడు. మిగిలినవేమా గౌణరసాలనీ, వాటిని అయిదు ముఖ్యరసాలపరిధిలోకి చేర్చవచ్చునని రూపగోస్వామి అభిప్రాయం.[3] ఒకే పురుషునిలో ఒకటి కన్న ఎక్కువ రసాలుండవచ్చు. సఖ్య, దాస్య, వాత్సల్యాలు బలరామునిలో; వాత్సల్య, సఖ్యాలు యుధిష్ఠిరునిలో, భీమునిలో; సఖ్యం, ప్రీతం అర్జునుడు, నకులుడు, సహదేవులలో కనబడతాయి.

కృష్ణవిషయరతి స్థాయీభావంగా ఏర్పడే భక్తిరసాల వర్ణాలు, అధిదేవతలను కూడా వైష్ణవాలంకారాదికులు నిర్ణయించారు.[4] ముఖ్యభక్తి రసాల్లో కొన్ని అంతర్భాగాలు కూడా ఉన్నాయి.

---

1. The five primary Bhakti Rasas or devotional sentiments in the Vaishnava Sastra, sublimated from the five basic feelings and in their totality they are called Prema Bhakti or Priti. The five kinds of devotional feelings mentioned above namely Santa, Dasya, Maitrya, Vatsalya and Madhurya are called Sathaye Bhavas in the Rasa Sastra and as such each of them is a Rati in relation to Krisna." (p. 400.)
2. "తను హృద్భాషల సఖ్యమున్ శ్రవణమున్ దాసత్వమున్ వందనా
   ర్చనముల్, సేవయు నాత్మలో నెఱుకయున్ సంకీర్తనల్ చింతనం
   బను నీ తొమ్మిది భక్తిమార్గముల సర్వాత్మున్, హరిన్ నమ్మి స
   జ్జనుడై యుండుట భద్రమంచు దలతున్ సత్యంబు దైత్యోత్తమా!"
3. "అమీ పంచైవ శాంతాద్యా హరేర్భక్తి రసామతాః
   ఏషు హాసాదయః ప్రాయోబిభ్రతి వ్యభిచారితామ్."
4.

ముఖ్యభక్తిరసాలు	వర్ణం	అధిదేవత
(1) శాంతం	శ్వేతం	కపిలుడు (విష్ణువు)

ఈ మధుర రతి నాయికలను బట్టి సాధారణి, సమంజస, సమర్థ అనే భేదాలు కలిగి ఉంటుంది.

సాధారణి : ఉదాహరణ - కుబ్జ. దీనిలో ఆనందం ఒకరిదే. ఇది ప్రేమ స్థాయిని చేరుతుంది.

సమంజస : ఉదాహరణ - రుక్మిణీ కృష్ణుల దాంపత్య అనురాగం. దీనిలో ఆనందం ఇద్దరిదీ. ఇది అనురాగ స్థాయికి చెందుతుంది.

సమర్థ : ఉదాహరణ - రాధ, గోపికలు. కృష్ణుని సౌఖ్యం కోసం గోపికల ప్రయత్నాలు ఈ విభాగంలోకి వస్తాయి. దీనిలో శ్రీకృష్ణుని సౌఖ్యమే దృష్టిలో ఉంటుంది.

గోపికలు, రాధ మధుర భక్తి మార్గంలో ఇష్టులయ్యారని స్పష్టం చేయడానికే ఈ కథ కల్పింపబడింది. "Here Narada discovers at last that the most beloved of Krishna are Gopies who have attained the Madhura Bhava and among whom the chief is Radha. The narrative is obiously intended to explain the chief characteristics of a Bhakta and the different stages of devotional attainment, ending in the Madhura or erotic attitude of the Gopies towards Krishna.... Hence those who desire to worship Krsna must also worship fair damsels of Vraja. But of those Vraja - Sundaris again Radha is the greatest which conclusion indicates that there is no greater Bhakta of Krisna than his eternal consort Radha."

"Early history of Vaisnava Faith & Movment in Bengal." By S. K. De. p. 198.

ప్రేయస్సు : ఇది సఖ్యం వల్ల కలిగే భక్తి. దీనికి స్థాయీభావం సఖ్య రతి లేక స్నేహం; విశ్వాసం అనే భావన.

వాత్సల్యం : వాత్సల్యం అంటే తల్లిదండ్రులకు సంతానంపై ఉండే అనురాగం. దీని స్థాయీ భావం వాత్సల్య రతి లేక తల్లిదండ్రులకు గల దయ, జాలి.

మధుర రసం : ఇది శృంగార సంబంధమైన అనురాగం. దీనికి స్థాయీ భావం ప్రియత, ప్రేమ లేక మధురరతి. ఇది అన్ని భక్తిరసాలకన్న ఉత్కృష్ట మైనది.[1] గోపికలకు, రాధకు కృష్ణునిపై గల అనురాగం ఈవిధమైనదే

1. సనాతన గోస్వామి రచించిన 'బృహద్భాగవతామృతము'లో రెండు భాగా లున్నాయి. మొదటి భాగంలో శ్రీకృష్ణుని భక్తుల్లో ఎవరు శ్రేష్ఠులో అన్వే షిస్తున్నట్లు కల్పించబడింది. తరువాత భాగంలో ప్రయాగలో గంగాతీరాన మహర్షుల సమక్షంలో గడిపిన ఒక బ్రాహ్మణ భక్తుడు తిరిగి వస్తూ ఉంటాడు. మార్గమధ్యంలో అతనికి నారదుడు ఎదురవస్తాడు. నారదుడు ఆ బ్రాహ్మణుని గొప్ప కృష్ణ భక్తునిగా కీర్తిస్తాడు. తాను నిజమైన కృష్ణ భక్తుడు కాదని, తనకంటె గొప్ప భక్తుడు దక్షిణ దేశంలోని ఒక యువ రాజని ఆ బ్రాహ్మణుడు సమాధానం చెబుతాడు. నారదుడు ఆ యువరాజు దగ్గరకు వెళ్తే అతడు, ఇంద్రుడు తనకంటె గొప్ప భక్తుడని అంటాడు. స్వర్గలోకంలో ఇంద్రుడు బ్రహ్మదేవుడు నిజమైన కృష్ణ భక్తుడని సమా ధానమిస్తాడు. బ్రహ్మ శ్రీకృష్ణునికి ఇష్టుడు-భక్తుడు శివుడేనని చెబుతాడు. శివ పార్వతుల దగ్గరకు నారదుడు వెళ్తే ప్రహ్లాదుడే అసలు భక్తుడని అంటారు. ఈ విధంగా అన్వేషిస్తూ నారదుడు ప్రహ్లాదుని నుండి హనుమంతుని (దాస్యభక్తి కలవానిగా) అక్కడి నుంచి పాండవులను (సఖ్యంతో ఇష్టులని) వారి దగ్గరనుంచి యాదవులను (ప్రీతి, ప్రేయస్సు కలవారని) అక్కడి నుంచి ఉద్ధవుని, తరువాత గోపికలను; అందులోనూ ప్రధానమైన రాధను చేరతాడు. రాధను చేరడంతో నారదుని అన్వేషణ ముగుస్తుంది. మధుర భావంతో గోపికలు, రాధ శ్రీకృష్ణునికి ప్రియాతి ప్రియ భక్తురాండ్రుగా తెలుతుంది.

సమైక్యంకోసం అంతరమైన చైతన్యం అభిలషించే అవ్యక్తమైన ఆధ్యాత్మిక రతి.... ఈ భక్తి ఇంద్రియ తృప్తికోసం లక్షించింది కాదు. భవబంధ విముక్తికోసం ప్రవర్తించింది."[1] ఈవిధంగా వైష్ణవాలంకారికులతో భక్తి రసంగా- అందులోనూ మధురభక్తి శ్రేష్ఠంగా నిరూపింపబడింది.

వైష్ణవ భక్తిరస సిద్ధాంతంలో పరమోత్కృష్టంగా నిరూపింపబడిన మధురభక్తి కేవలం సిద్ధాంతపరమైనది మాత్రమే కాదు. ఈ భక్తిమార్గంలో పయనించి గమ్యంచేరిన చాలామంది భక్తులు చరిత్రలో కనబడతారు. వారిలో కొందరిని గూర్చిన వివరణ మధురభక్తి తత్త్వాన్ని మరింత స్పష్టం చేస్తుంది. ఉదాహరణగా చూపడానికి దక్షిణభారతదేశంలో ప్రసిద్ధి పొందిన 'ఆండాళ్', ఉత్తర భారతంలో ప్రఖ్యాతి పొందిన 'మీరాబాయి'లను పరిశీలనకు గ్రహించడం జరిగింది. శివుడిని ఇదే పద్ధతిలో ఆరాధించి తరించిన 'అక్కమహాదేవి' చరిత్ర ఆ మార్గం కేవలం విష్ణుభక్తులకే పరిమితం కాదని చూపుతుంది. ఈ ప్రత్యేకతను దృష్టిలో పెట్టుకుని శైవభక్తురాలైన అక్కమహాదేవిని గూర్చి కూడా కొంత వివరించడం జరిగింది. ఈ విధంగా విషయ స్పష్టత దృష్ట్యా, ఆండాళ్, మీరాబాయి, అక్కమహాదేవి - ఈ ముగ్గురి భక్తివైశిష్ట్యం ఇక్కడ ప్రస్తావించబడుతున్నది.

ఆండాళ్

"ఆళ్వారు అను శబ్దమునకు భగవానుని అనంత కళ్యాణ గుణసముద్రమున లోతుగా మునిగినవాడు అని అర్థము. దానికి స్త్రీలింగము 'ఆండాళ్'. ఈ జాతివాచకము పదునొకండు మహాసాధువు లన్వయించు ఆళ్వార్ శబ్దమువలె కాక ఒక మహాభక్తురాలికే అన్వయించుచుండుట భగవానుని భార్యగా వెలుగొందు ఆ దివ్యవనితకు కల ఉన్నతాధ్యాత్మిక స్థానమును వేనోళ్ళ చాటుచున్నది."[2]

లక్ష్మీదేవిగా పూజలనందుతున్న ఆండాళ్ కు ఇంకొక పేరు గోదాదేవి. భవబంధాలనన్నిటిని త్యజించి శ్రీకృష్ణుని గోపికలు భజించిన విధంగా గోదాదేవి

---

1. 'మందార మకరందాలు' - పీఠిక - G.V. సుబ్రహ్మణ్యం - p. 9.
2. 'ప్రొక్కప్పిచ్చు పవిత్రాంగనలు' - 'ఆండాళ్' (వ్యాసము) - స్వామి పరమాత్మానంద - p. 20.

ఈ భక్తిరసానికి మధుసూదన సరస్వతి విభావాదులను నిర్ణయించాడు.[1] ఈ విధంగా నిరూపింపబడిన భక్తిరసానికి ప్రేమ ప్రాతిపదికగా కనబడుతుంది. ప్రేమ లేని భక్తి సాయుజ్యం ఇవ్వదని వీరి ఉద్దేశంగా తోస్తుంది. ప్రేమరహితుడైన భక్తుడు దూరంగా నిలిచి భగవంతుని అనుగ్రహానికై నిరీక్షిస్తూ ఉంటాడు. ప్రేమతో కూడుకున్న భక్తి ప్రణయంగా మారి భక్తుడు ప్రేయసిగా భావించుకుని ప్రియునితో సాన్నిహిత్యాన్ని భగవంతునిలో అనుభవిస్తాడు. కాబట్టి దాస్య, సఖ్య, వాత్సల్య, మధుర భక్తిభేదాల్లో నాయికానాయక భావంతో కూడిన మధురభావం భక్తికి పరాకాష్ఠ. దీనిలో సాంఘిక, నైతిక ధర్మాలను భగవంతునికై త్యజించడం విశిష్టత. 'సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య మామేకం శరణంవ్రజ' అనే గీతాసూక్తికి ప్రత్యక్ష నిదర్శనాలు గోపికలు, రాధ వంటివారి మధుర భక్తిమార్గాలు. గోపికలు తమ సాంఘిక బంధాలను, ధర్మాలను వీడి, ఆధ్యాత్మికమయిన ఆ పరమాత్మ ప్రీతిలో తాదాత్మ్యాన్ని పొంది తరించారు. కృష్ణుని జారుడనడంలో సంకేతార్థం తీసుకొనక అఖండార్థం చెప్పుకుంటే 'జారయతి శిథిలయతి ఆధ్యాత్మికాది తాపత్రయాన్ ఇతి జారః' - ఆధ్యాత్మికాది తాపం పోగొట్టేవాడు కనుక శ్రీకృష్ణుడు జారుడు.''[2] కనుక ఇది ఆధ్యాత్మికమైన అద్వైతసిద్ధి. "భక్తి అనునది ఒక విధమైన చిత్తపరిపాకం. యౌవనంలోవున్న యువతి మనోహరుని మధురానురాగం కోసం ఎలా రతిభావాన్ని భజిస్తుందో అన్వేషణలో ఆర్తయైన అంతరాత్మ అలా ఆ పరంజ్యోతి పరిష్వంగంకోసం పారవశ్యంతో పలవరిస్తుంది.... రతిచ్ఛాయ ఉండడంచేత పైకి అది శృంగారంగా కనబడుతుంది. కాని అది లోకంలో ప్రేయసీప్రియుల మధ్య కనబడే భౌతికమైన రతి కాదు. జీవాత్మ పరమాత్మల

---

1. 'విభావో ద్వివిధః - ఆలంబన విభావః ఉద్దీపన విభావాశ్చ తత్ర ఆలంబన విభావో భగవాన్ ఉద్దీపన విభావః తులసీ చందనాదిః అనుభావో నేత్ర విక్రియాదిః వ్యభిచారిణో భావాః నిర్వేదాదయః వ్యక్తీభవత్ భగవదాకారతా రూఢ రసాఖ్యః స్థాయీ భావః పరమానంద సాక్షాత్కారాత్మకః ప్రాదుర్భవతి స ఏవ భక్తియోగ ఇతి తం పరమం నిరతిశయం పురుషార్థం వదంతి రసజ్ఞాః.'
సాహిత్య దర్శనము - K. V. R. నరసింహము. p. 189.
2. 'వ్యాస పింఛి' - కృత్తివాస తీర్థులు - p. 136.

"ఇటుపై ఒక క్షణమైనను కృష్ణుని విడిచి మేము ఎడబాయక నిత్యకైంకర్యము జేయుచుండవలయును"....మంచును, చలిని లక్ష్యపెట్టక వచ్చినటుల జెప్పుటలో తమ విరహతాపమును వ్యక్తీకరించుచున్నారు..... మమ్ము నీవు స్వీకరించుటయే మహా ప్రసాదము. అంతియేగాని మేము నీవద్ద నీకంటె వేరు ప్రయోజనముల నపేక్షించెదమని దలంచి యుంటివా....అన్ని సంబంధములను నీతోడనే మాకు కావలయును."[1] ఇక్కడ గోపికల ప్రస్తావన ఉన్నా మానసికంగా ఆ స్థానంలో ఉన్న వ్యక్తి గోదాదేవే. కనుక భగవంతుని పొందడమే ఈమె భక్తికి లక్ష్యం. చివరికి తన కోరిక నెరవేర్చుకొన్నది. శ్రీరంగేశునితో ఆధ్యాత్మిక సమ్మేళన సిద్ధించింది. తన మనఃప్రాణాల నాకర్షించిన ఆ భగవంతుని చేరి, మానవదృష్టికి అంతర్ధానమయింది. భక్త్యావేశాలతో తన ప్రియునికి తనను తాను సమర్పించుకొనిన పవిత్రమూర్తి ఆండాళ్.

---

1. "...................................ఉన్నై
అరుత్తిత్తు వన్దోమ్ పఱై తరుది యాగిల్
తిరుత్తక్క శెల్వముమ్ శేవగముమ్ యామ్ పాడి
వరుత్తముమ్ తీర్న్దు మగిళ్న్దు ఏలో రెమ్బావాయ్
పెళ్ఱుమ్ మేయెత్తు ఉణ్ణుమ్ కులత్తిల్ పిఱన్దు నీ
కుళ్ శేవల్ ఎజ్ఞై కొళ్ళామల్ పోగాదు
ఇళ్ఱైప్పఱై గొళ్వాన్ అన్టుకాణ్ గోవిన్దా
ఎళ్ఱైక్కుమ్ ఏళేళ్ పిఱవిక్కుమ్ ఉన్ఱన్నోడు
ఉళ్ఱోమే యావోమ్ ఉనక్కేనామ్ ఆట్చెయ్ వోమ్
మళ్ఱనమ్ కామజ్గళ్ మాళ్ఱు ఏలో రెమ్బావాయ్".
28, 29 పాశురములు
'తిరుప్పావు తిరువెమ్బావు'- ఆంధ్ర అనువాదకులు - శ్రీ సుదర్శనాచార్య శిరోమణి. p. 85 to 98

శ్రీరంగేశ్వరుని ధ్యానించింది. అతడే తన సర్వస్వం అని నమ్మింది. మనో వాక్కాయ కర్మలా శ్రీరంగనాథుడే తన భర్త అని భావించిన ప్రేమ తపస్విని గోదాదేవి. తండ్రిఅయిన విష్ణుచిత్తుడు చెప్పిన ధనుర్మాస వ్రతాన్ని అభిమానించి ఆచరించింది. భక్తి పారవశ్యంతో రోజుకొక్క పాశురాన్ని రచించి పాడింది. ఆ దివ్య ప్రబంధమే తిరుప్పావుగా నేటికీ ప్రసిద్ధంగా గానం చేయబడుతోంది.

భగవంతుని గూర్చిన తన మానసికానుభూతులను తన రచనలలో వెల్లడించింది. తనకు భగవంతునితో పెండ్లి అయినట్లే భావించి ఆ వృత్తాంతాన్ని తన చెలికత్తెలకు చెప్పింది. భగవంతుని అధరసుధారసాస్వాదనకు అడ్డంగా ఉన్న పాంచజన్యాన్ని వైదొలగమని వేడుకుంది. తన విరహాన్ని వ్యక్తపరచి తనను శృంగార నాయకుడైన శ్రీవేంకటేశ్వరుని సన్నిధికి చేర్చమని మన్మథుని కోరింది. కృష్ణ సంబంధంగల తులసినిగాని పీతాంబరాన్నిగాని తెచ్చి తన ప్రాణాలను కాపాడమని చెలులను వేడుకుంది. తను శ్రీరంగేశునికి నిర్ణీతవధువుననే భావించేది. ప్రాణాలను నిలుపుకొనడానికి శ్రీరంగేశునితో ఒక్క పలుకయినా పలకాలని తపించింది. కృష్ణభగవానుని పదద్వయాన్ని స్పృశించాలని వాంఛించింది.

తన భావనాశక్తిచేత గోపికలు పొందిన అనుభవాన్ని పొందింది. తన పాశురాలలో గోపికాముఖంగా తన మనోవాంఛలను వ్యక్తం చేసింది. ధనుర్మాస వ్రతానికి కావలసిన వస్తువులలో ఒకటయిన 'పఱై' (డప్పెట) నెపంగా పెట్టుకుని శ్రీకృష్ణుని సాంగత్యాన్ని గోపికలు ఏవిధంగా అభిలషించారో దాన్ని పాశురాలలో మధురంగా వర్ణించింది. ఈ భాగాలలో గోపికాహృదయం, గోదాదేవి హృదయం స్పష్టంగా గోచరమవుతాయి.

"ప్రభో! నీ గుణగణముల బాడుకొనుచు వచ్చునపుడు చలియో, తాపమో, శ్రమయో ఏదియును కొంచెమైనను తెలియలేదు. నీవద్ద.... నిన్ను యాచించుచు వచ్చితిమి........తప్పెటయా-అది నెపము మాత్రమే. నిన్ను పొందుటకు ప్రతి బంధకములుగ నుండు వానినన్నిటిని పోగొట్టి మా శ్రమయంతయు దీరునటుల మమ్ము అంగీకరింప కృపచేయవలయును" అని ప్రార్థించుచున్నారు....(గోపికలు)

"'పఱై' మా పరమార్థము కాదు. శ్రీకృష్ణుని యొక్క పాదారవిందముల యందలి నిత్యకైంకర్యమే మా పరమార్థము" అని మనవి చేయుచున్నారు.

ఆశ్రితావనుడు మీరాప్రభువే
అంతరాయముల తొలగించె
మేఘసుందరుని గానములోనే
మీరా నిరతము పులకించె....
కళ్యాణమాడెనమ్మా - అమ్మా
కమలలోచనుడు కలలో నన్నే...."[1]

ఈ భావాలు మీరా హృదయాన్ని భక్తి తత్వాన్ని చక్కగా చూపుతాయి. లౌకిక సుఖాలను ఆమె వాంఛించలేదు. మనఃపూర్వకంగా తనను తానే సమర్పించుకొనిన గిరిధరుని త్రికరణశుద్ధిగా సంతుష్టుని చేయడమే లక్ష్యంగా పెట్టుకుంది. చివరికి ఆమె మనోవాంఛితం నెరవేరింది. తన ఆరాధ్యదైవము, ప్రియతముడు అయిన శ్రీకృష్ణునిలో ఐక్యమయింది. జన్మసాఫల్యాన్ని పొందింది.

మీరాబాయి

సర్వోత్తమమైన మధుర భక్తి మార్గంలో భగవంతుని ఆరాధించిన వారిలో మీరాబాయి ప్రసిద్ధురాలు. ఆత్మార్పణతో భగవత్సన్నిధి చేరిన భక్తురాలు ఈమె. జనాపవాద భీతిని వదలి, సాంసారిక బంధాలను తెంచుకొని, తన ప్రణయాన్ని తన మనోనాథుడైన గిరి ధారికి నివేదించుకున్నది. నిర్భయంగా నిర్మల ప్రేమతో కృష్ణుడిని ఆరాధించింది. అతడినే తన ప్రేమికునిగా ప్రాణేశ్వరునిగా ధ్యానించింది. తనను తాను శ్రీకృష్ణునికి సఖినని, సతినని భావించుకొంది. తమది జన్మాంతర సంబంధంగా ఊహించుకుని, గిరిధరునితో వియోగాన్ని భరించడం సాధ్యం కాదని తలచింది.

"ప్రభూ! నీ ప్రేమకై సమస్త సౌఖ్యములను విడనాడినాను. నన్ను నిష్కారణముగా ఏల వేధించెదవు? వియోగ వ్యథాగ్ని నా హృదయమును దహించుచున్నది. వచ్చి దానిని చల్లార్చుము. ఇపుడు నన్ను నీవు విడనాడ జాలవు. ప్రభూ! నన్ను నీలో కలుపుకొనుము...."1

తన ప్రియుడు తన హృదయంలోనే సుస్థిరుడై ఉన్నాడని నిశ్చయం చేసుకుంది. 'గిరిధరుడు తప్ప నా కొరులెవరు లే'రని నమ్మి, ఆ దేవదేవుడినే ఆరాధించింది. తన అనుభూతులను, ఆనందాన్ని, విషాదాన్ని, ఆరాధనను అతనికి నివేదించుకుంది. దయా సముద్రుడు ప్రేమ స్వరూపుడు అయిన కృష్ణ పరమాత్మను పరిణయమాడినట్లే భావించింది. ఆమె మనసు అనునిత్యం హరి వశమై నిలిచేది. భక్తి పారవశ్యంతో తన ప్రభువుతో ఏకమైనట్లే ఊహిస్తుండేది. తనకు తానే ఉన్మత్తచిత్త అయిన గోపికగా భావించుకునేది.

"సాధుల సంగతి చరియించితిని
సంప్రదాయముల త్యజియించితిని ..

---

1. ప్రాక్పశ్చిమ పవిత్రాంగనలు - p. 44.

ఆరాధించింది. యథేచ్ఛగా శివపూజలు చేస్తూ, మాహేశ్వరులతో కాలం గడుపుతూ శివధ్యానమే జీవిత పరమావధిగా గడిపింది. మల్లికార్జునునే హృదయేశ్వరునిగా భావించి తనను అర్పించుకోవడానికై తహతహలాడింది. తన భావాలను ఈ విధంగా వ్యక్తం చేసింది.

"జననీ ! సుందరమూర్తిని జరామరణములు లేనివానిని ఆకారము లేని వానిని ప్రేమించినాను.

జననీ ! జన్మము, భయమెరుగని వానిని సుందరమూర్తిని ప్రేమించినాను.

జననీ ! సుందరమూర్తి చెన్నమల్లికార్జునుడు నా భర్త....

ప్రభువా ! ఇచ్ఛవచ్చినచో నన్నంగీకరింపుము. ఇచ్ఛలేనిచో అంగీకరింప వలదు. నీ అర్చన చేయకుండ నేను శాంతముగా నుండజాలను.

ప్రభువా ; ఇచ్ఛ కలిగినచో నన్ను ప్రేమింపుము. ఇచ్ఛలేనిచో ప్రేమింప వలదు. నిన్ను నా భుజములలో బంధింపనిచో శాంతముగా నుండజాలను."[1]

మనసార ప్రేమించిన మల్లికార్జునునిలో ఐక్యం కావాలని వాంఛించింది. రాజభోగాలను తృణీకరించి తన దైవాన్ని చేరడానికి ప్రయాణమయింది. ఇహలోక యాత్రకు విసిగి, భవి సంపర్కంతో (భర్త కౌశికుడు) తన దేహం అపవిత్రం అయిందని భావించి ఈ దేహం వదలి కైలాసానికి పోవాలని కోరుకుంది. ఆమె కోరిక సిద్ధించింది. నిరాకార పదార్థంతో ఐక్యమయిన అనుభూతి ఆమె పొందినట్లు ఈ క్రింది రచన చెపుతుంది:

"అది లింగమని చెప్పను
అది లింగముతో ఏకీభావమని చెప్పను
అది సమ్మేళన అనను
అది సామరస్యమనను
అది సంభవించినదనను
అది నీవనను
అది నేననను

1. 'ప్రాక్పశ్చిమ పవిత్రాంగనలు' - స్వామి పరమాత్మానంద - p. 30.

అక్కమహాదేవి

భక్తిరస సిద్ధాంతం అంతా కృష్ణపరంగానే అన్వయం చేయబడింది. దీనికి ఈ ఆలంకారికులు కృష్ణభక్తులు, వైష్ణవాభిమానులు కావటం కొంత కారణం కావచ్చు. మధుసూదన సరస్వతి ఇతర దేవతల విషయంలో భక్తి, భావమనీ పరమాత్మ స్వరూపుడైన శ్రీకృష్ణుని విషయంలో మాత్రం భక్తిరసమే నని అభి ప్రాయపడ్డాడు.[1] ఇందులో కూడా మధురభక్తి మార్గం మహోన్నతంగా భావించ బడ్డది. కాని కేవలం కృష్ణపరంగానే కాక శివుడిని కూడా ఈ విధంగానే ఆరాధిం చడం ఉంది. పరమేశ్వరుడిని భర్తగా భావించి, భక్తులు భార్యలనే భావనతో పూజించడం శైవభక్తులలో సహితం కనబడుతుంది. శరణసతి, లింగపతి అనే భావన వీరశైవ భక్తిసిద్ధాంతంలో కనబడుతుంది. వీరశైవులకు ముఖ్యమైనది షట్ స్థల జ్ఞానం. భక్త స్థలము, మాహేశ్వర స్థలము, ప్రసాద స్థలము, ప్రాణ లింగస్థలము, శరణస్థలము, ఐక్యస్థలము అనేవి షట్ స్థలాలు. ఈ స్థల ధర్మ విభేదముచేత వీరశైవులు భక్తాది సంజ్ఞలు కలిగి ఆరు విధములుగా ఉంటారు.... అంగ లింగ జ్ఞానము కలిగి, తాను సతినని భావించి పతి అయిన శివుని ధ్యానించి, ఆ ధ్యానసౌఖ్యములో ప్రవేశించినవాడు శరణుడు. శరణభావము కలిగిఉండడము శరణస్థలము.[2] ఈ పద్ధతిలో చెన్న మల్లికార్జునుని ఆరాధించి తరించిన మహా భక్తురాలు అక్కమహాదేవి. చిన్నతనం నుంచి చెన్నమల్లికార్జునుని ఏకాగ్రతతో

---

1. 'రతిర్దేవాది విషయా వ్యభిచారీ తథోర్జితః
భావః ప్రోక్తో రసోనేతి యదుక్తం రసకోవిదైః
దేవాంతరేషు జీవత్వాత్ పరానందా ప్రకాశనాత్
తద్యోజ్యమ్ పరమానందరూపే స పరమాత్మని'

Early History of Vaisnava Faith & Movement in Bengal By S.K. De - p. 198.

2. 'శ్రీ పండితారాధ్య చరిత్ర' - పాల్కురికి సోమనాథకవి ప్రణీతము. పరిష్కర్త : డా॥ చిలుకూరి నారాయణరావు - p. 310, 312.

అని రాయప్రోలు వారన్నారు. వీరి దృష్టిలో ప్రేమ శృంగారాలు సమానార్థకాలు [1] ఈ భక్తిరస సిద్ధాంతంలో కూడా దస్య, సఖ్య, వాత్సల్యాలవంటివి ఒకదానికంటె ఒకటి ఉన్నతంగా శృంగారం పరమోత్కృష్టంగా నిరూపింపబడింది. క్రమపరిణామంగా ఒకదానినుంచి ఒకటి పెరిగి శృంగారభావంతో కూడిన మధురభక్తికి మార్గాలవుతాయి. స్వార్థరహితమైన ఈ ప్రేమలకన్నిటికి పరాకాష్ఠ శృంగారం అని వైష్ణవాలంకారికుల మతం. దైహికసుఖాలకు ప్రాధాన్యం లేని అన్నిప్రేమలు శృంగారంలో అంతర్భూతమవుతాయన్న రాయప్రోలువారి సిద్ధాంతానికి ఈ భక్తి సిద్ధాంతం కొంత ఆలంబనం అయివుంటుందని ఊహించవచ్చు.

చెన్నమల్లికార్జున లింగములో లీనమై ఒకటైనపుడు
నేనేమియు అనను.''1

ఇటువంటి అద్వైతసిద్ధి అక్కమహాదేవికి లభించింది.

ఈ ముగ్గురి భక్తితత్త్వాలలో ప్రధానమయినది శృంగారం. భగవంతుని ప్రియునిగా భర్తగా ఆరాధించి ఆ భగవంతుని చేరటం వీరి లక్ష్యం. ఈ శృంగారం ఆధ్యాత్మిక శృంగారం. ఇక్కడ క్షణికమైన విషయ సుఖేచ్ఛ ప్రధానం కాదు. శాశ్వతానందదాయకమైన భగవంతుని సమాగమం వాంఛితం. అద్వితీయమైన ఆధ్యాత్మికానందం ధ్యేయం. నిరాకారుడైన భగవంతుడు పాంచభౌతికమైన శరీరం కలవాడుకాడు. కనుక దీనిలో శరీర సంబంధం లేదనవచ్చును. ఇది దైహిక సంబంధం లేని శృంగార భావన మాత్రమే. ఇది అమలినమయినది.

ఇదేవిధంగా రాయప్రోలువారి అమలిన శృంగార సిద్ధాంత ప్రతిపాదనలో దైహిక సంబంధాలకు అతీతంగా భావమయమైన ప్రేమ శాశ్వతం అనే అభిప్రాయం కనబడుతుంది. విషయ సుఖేచ్ఛలకు అతీతమైన అనురాగాలన్నిటినీ అంతర్భూతం చేసుకున్నది అమలిన శృంగారం. 'శృంగారశాఖలయిన స్నేహ వత్సలాదులు'2 అని అంటూ స్నేహవాత్సల్యాలను శృంగార శాఖలుగా గ్రహించారు.

ఈ భక్తిరస సిద్ధాంతంలో కూడా స్నేహవాత్సల్యాలవంటి భక్తి మార్గాలన్నీకూడా శృంగారంలో అంతర్భూతం అన్న భావం స్ఫురిస్తుంది.

'స్నేహసురత వాత్సల్యములు జీవితమున
ప్రేమ రంగంబులగు అంగి ప్రేమ యొకటె
క్షేమ శిఖరావరోహణాభిజ్ఞులయిన
మృదు సహృదయుల కివియెల్ల మెట్టులగును'3

1. ప్రాక్పశ్చిమ పవిత్రాంగనలు - స్వామి పరమాత్మానంద - p. 33.
2. రమ్యాలోకము - p 37.
3. రమ్యాలోకము - p. 38.

వారి భావనకు పూర్తిగా భిన్నమయినవి, మౌలికమయిన ఆలోచనలలోనే వీరివి విభిన్న మార్గాలు. ఎవరి ఆలోచనా పద్ధతిని అనుసరించి వారి సిద్ధాంతాలు రూపు దిద్దుకోవడం సహజం.

ప్లేటో ప్రధానంగా వివాహ వ్యవస్థకు వ్యతిరేకి.[1] క్రింది వర్గాల వారి విషయంలో అంతగా పట్టించుకోకపోయినా ఉన్నతాధికార, పాలక వర్గాల వారి విషయంలో వివాహ బంధాలను ప్లేటో ప్రోత్సహించలేదు. వివాహం వంటి బంధాలు అధికార విధి నిర్వహణలో ప్రతిబంధకాలవుతాయని, ఏకాగ్రతను ఆటంక పరుస్తాయని అంటాడు అవివాహితుడయిన ప్లేటో. వ్యక్తుల శక్తి సామర్థ్యాలు వారి విధ్యుక్త ధర్మాలకు పూర్తిగా వినియోగపడకుండా భార్యా బిడ్డల వంటి అనుబంధాలు అవరోధం కలిగిస్తాయని అతడి అభిప్రాయం.

రాయప్రోలువారు దీనికి పూర్తిగా వ్యతిరేకులు. భార్యాబిడ్డలు ప్రతిబంధకాలనే విధమయిన ఊహే వారి మానసిక ప్రవృత్తికి భిన్నమయింది. భార్యాభర్తల అనుబంధాన్ని వారు అధికంగా గౌరవిస్తారు. అమితంగా ఆదరిస్తారు. పురుషుడికి గృహస్థు కావడంలోనే చరితార్థత అన్నది వీరి విశ్వాసం. కళత్రం అర్ధాంగి. ఆమె సాహచర్యం లేకపోతే జీవితానికి పరిపూర్ణత లేదు, వికాసంలేదు అని దృఢంగా

---

1. "....The conception of marriage as a partnership between man and woman for all the purposes of life was almost entirely foreign to the Greek mind. Even Plato, who in the 'Republic' proposes that men and women shall receive exactly the same education and be equaily capable of discharging all the duties of a citizen, at the same time expressly prohibits for the men and women of his ruling class anything beyond temporary sexual relations for the purpose of breeding...."
'The Symposium' By Plato - Introduction : Walter Hamilton. p. 13.

ప్లేటో ప్రతిపాదించిన ప్రేమతత్త్వం

రాయప్రోలు వారి అమలిన శృంగార సిద్ధాంతానికి, ప్లేటో ప్రతిపాదించిన ప్లేమతత్త్వానికి కొంత సామ్యం ఉన్నట్లు కనబడే అవకాశం ఉంది. దీనికి కారణం ఈ రెండు సిద్ధాంతాలలో ప్రేమ శారీరక సంబంధానికి అతీతమయినదిగా భావింప బడడం. రేఖా మాత్రమయిన ఈ పోలికలున్నప్పటికీ ఈ సిద్ధాంతాల మూల తత్త్వంలో భేదం గోచరిస్తుంది.

ఏదైనా ఒక సిద్ధాంతాన్ని ప్రతిపాదించినపుడు సిద్ధాంత ప్రతిపాదనోద్దేశ్యం ఆ సిద్ధాంతంమీద పరిస్థితుల ప్రభావాలు, ప్రతిపాదకుల మనస్తత్వం, ఆలోచనా విధానం ఆ సిద్ధాంత ప్రతిపాదనలో ప్రధాన పాత్ర వహిస్తాయి. ఈ ప్రభావాలు, ప్రయోజనాలు సిద్ధాంతాలలో భిన్నత్వానికి దోహదం చేస్తాయి. తాత్త్వికుల మనస్తత్వం సిద్ధాంతానికి మూలాధారం. ఆలోచనా విధానంలోని వైవిధ్యం సిద్ధాంతపు మూలతత్త్వంలో భేదాన్ని సృష్టించడం సహజం. రాయప్రోలు వారి అమలిన శృంగార సిద్ధాంతాన్ని, ప్లేటో ప్రేమ తత్త్వాన్ని ఈ దృష్టితో పరిశీలిస్తే స్వల్ప సామ్యం ఉన్నప్పటికీ ఈ రెండు సిద్ధాంతాలు చాలవరకు భిన్నంగా ఉన్నట్లు స్పష్టం అవుతుంది.

ప్లేటో ప్రేమతత్త్వం వెనుక రాజకీయ ప్రయోజనాల ప్రాధాన్యం కనబడు తుంది. సాంఘిక పరిస్థితుల ప్రభావం కూడా ఉన్నప్పటికీ రాజకీయ పరిస్థితులు అధిక ప్రభావం చూపాయి. రాయప్రోలు వారి సిద్ధాంతానికి సాంఘిక పరిస్థితుల ప్రభావం ఎక్కువ. ఈ సిద్ధాంత ప్రతిపాదనోద్దేశ్యంకూడ సాంఘిక ప్రయోజనమేనని చెప్పవచ్చు. రాజకీయాలతో ఏమాత్రం సంబంధం లేనిది వీరి ప్రేమసిద్ధాంతం. ఇది పూర్తిగా సాంఘికదర్శనం. రాయప్రోలు-ప్లేటో, ఇద్దరూ విరుద్ధ మనస్తత్వాలు కల వ్యక్తులనవచ్చు. సుబ్బారావుగారి ఆలోచనా సరళి పాశ్చాత్య సంస్కృతి సంప్ర దాయాలకంటె కూడా భారతీయ సంప్రదాయానికి దగ్గరది. అమలిన శృంగార సిద్ధాంతం భారతీయ సంస్కృతి, సంప్రదాయాల్లో పుట్టి పెరిగిందనవచ్చు. ప్లేటో సిద్ధాంతానికి వెనుక ఉన్న రాజకీయ పరిస్థితులూ, కారణాలూ రాయప్రోలు

పెంచి పెద్దచేయడం అన్న ఆలోచనే రాయప్రోలువారి దృక్పథానికి అందనిది. తల్లిదండ్రులకు దూరంగా పిల్లలను ఆయన ఊహించనేలేదు. తల్లిదండ్రులకు బిడ్డల పెంపకంలో కలిగే ఆనందం, తృప్తి వారిపైనుండే వాత్సల్యం వీరు అమూల్యంగా భావించారు, రచనలలో అత్యున్నతంగా చిత్రించారు. చెట్టుకు పుట్టకుకూడ తల్లిబిడ్డల భావబంధాన్ని ఆపాదించి వాత్సల్యాన్ని వర్ణించారు. ఇంతేకాదు, ఈ వాత్సల్యం వీరి అమలిన శృంగార సిద్ధాంతంలో ఒకభాగంగాకూడా విశిష్టస్థానాన్ని పొందింది.

ప్లేటో స్త్రీకి కొన్ని విషయాలలో సమాన ప్రతిపత్తిని అంగీకరించినా, స్త్రీని ఉన్నతంగా భావించినట్లు కనబడదు. పురుషునికిచ్చిన విలువ, గౌరవం స్త్రీకి ప్లేటో ఇవ్వలేదు.

కాని రాయప్రోలువారు స్త్రీని పురుషునికంటె ఉన్నతంగా భావించారు. అదే భావాన్ని రచనలలో చిత్రించారు. స్త్రీ గౌరవం వీరి అమలిన శృంగారానికి పునాది. పురుషుల తొందరపాటువల్లనే అనేక సమస్యలు ఉత్పన్నమవుతున్నాయని, స్త్రీ అంతరంగాన్ని అర్థం చేసుకోవడంలో పురుషులు విఫలమవుతున్నారని వీరి అభిప్రాయంగా వీరి రచనా ప్రణాళిక స్పష్టం చేస్తుంది. దీనినిబట్టి పురుషులను స్త్రీలకంటె తక్కువగా వీరు భావించారనీ అనవచ్చు. స్త్రీ ఆధిక్యమే వీరి ఆదర్శం.

ఈ విధంగా వీరిద్దరి ఆలోచనా విధానంలో వైరుధ్యం కనబడుతుంది. అది వీరి ప్రేమ సిద్ధాంతాలలో ప్రతిబింబించింది. ఆ భేదాన్ని క్రింది విధంగా చూడవచ్చు. స్త్రీ ఆకర్షణకు పురుషుడు లోనయ్యే అవకాశం ఉందని స్త్రీ పురుషుల మధ్య స్నేహాన్ని ప్లేటో ప్రోత్సహించలేదు. ఇద్దరు ఒకే లింగానికి చెందిన వ్యక్తులమధ్య ముఖ్యంగా పురుషులమధ్య ప్రేమనే అతడు ఆమోదించినట్లు కనబడుతుంది.[1] ఏకలింగ వ్యక్తులలో ఉండే ప్రేమను అత్యుదాత్తంగా ప్లేటో అభి

1. "....Plotonic love, inspite of the meaning commonly attributed to it, is a common search for truth and beauty by two persons of the same sex inspired by

నమ్మిన గృహస్థు సుబ్బారావుగారు. సీతారాముల అద్వైతానురాగం వారికి ఆదర్శం. కనుక వివాహబంధం, కుటుంబ వ్యవస్థ వారికి ఉపాదేయాలు.

ప్లేటో సిద్ధాంతం వివాహబంధాన్ని నిషేధించడమే కాదు, పిల్లలను తల్లి దండ్రులకు దూరం చేస్తుంది. కర్మాగారంలో ఉత్పత్తిచేసే వస్తువుల లాగా అన్ని రకాల అనురాగబంధాలకు అతీతంగా ఆస్తులను వస్తువులను స్వాధీనంచేసుకున్నట్లు పిల్లలను ప్రభుత్వం స్వీకరించి మంచి పౌరులుగా తీర్చిదిద్దాలంటాడు ప్లేటో. ఈ సిద్ధాంతంలో తల్లితండ్రులకు పిల్లలకు మధ్య వాత్సల్యబంధాలు లేవు. ప్లేటో ప్రేమ తత్త్వంలో వాత్సల్యానికి ప్రత్యేక ప్రతిపత్తి లేదు. స్త్రీ పురుషుల మనస్సులతో సంబంధం లేకుండా ప్రభుత్వం నిర్ణయించిన జంటలతో ఉత్తమ సంతానాన్ని పొంది ప్రభుత్వమే పెంచి పెద్ద చేయాలని ప్లేటో ప్రతిపాదన.

"ఇప్పుడు మనకున్న వివాహ పద్ధతి పూర్తిగా సంస్కరింపబడాలి. కొన్ని పర్వదినాలలో జన సంఖ్య తరుగు పెరుగులు పొందకుండేటట్లుగా....ప్రభుత్వం వధువులను వరులను సమావేశపరుస్తుంది. ఉత్తమ వధూవరులకే ఎక్కువ సంతానప్రాప్తి అయ్యేటట్లు ప్రభుత్వం చూస్తుంది. పుట్టగానే పిల్లలను ప్రభుత్వం తల్లిదండ్రుల దగ్గరనుంచి తీసుకొనిపోయి ఎవరు ఎవరి పిల్లలో తెలియనీయకుండా జాగ్రత్తగా పెంచుతుంది....ప్రభుత్వం నిర్ణయించే వివాహాలలో వధూవరుల ఇష్టానిష్టాలతో ప్రణయద్వేషాలతో నిమిత్తంలేదు. ప్రభుత్వంపట్ల తమకున్న ధర్మాన్ని శిరసావహించి ఈ వివాహాలను పాటించాలి...."[1] అన్నది ప్లేటో దృక్పథం.

రాయప్రోలువారు ప్రణయతత్త్వప్రకారం సంభోగశృంగారం స్వీకరింప దగిందని అన్నప్పటికీ, విరాగ మాధుర్యం ఆచరణీయం అని అన్నప్పటికీ స్త్రీ పుంసయోగాన్ని పాశవిక క్రియగా పరిగణించలేదు. పవిత్ర కార్యంగా భావించారు. దంపతీనిష్ఠ ధర్మంగా స్వీకరించారు. స్త్రీపురుషుల మనస్సులలో సంబంధంలేకుండా యాంత్రికంగా పిల్లల ఉత్పత్తికి మాత్రమే శారీరక సంబంధం అని భావించలేదు. తల్లిదండ్రులెవరో పిల్లలకు తెలియవలసిన అవసరంలేకుండా పిల్లలను ప్రభుత్వమే

1. 'జేగంటలు' - G. V. కృష్ణారావు - p. 111, 112.

రాయప్రోలువారు దైహిక సుఖాలకు అతీతంగా ప్రేమను భావించారు కాని వ్యక్తికి దూరంగా కాదు. వ్యక్తిని వివిధ విధాలుగా ప్రేమించడమే రాయప్రోలు వారు చెప్పే అమలిన శృంగారం. ఒకే వ్యక్తిని తల్లిగా, సోదరిగా, స్నేహితురాలిగా, కుమార్తెగా ఎన్నివిధాలుగా ప్రేమించవచ్చో అన్ని రకాలుగా అభిమానించడం వీరి సిద్ధాంతంలో భాగం. అవే వాత్సల్యం, స్నేహం, దాంపత్యం వంటి శాఖలుగా వీరి అమలిన శృంగార సిద్ధాంతంలో భాగాలయ్యాయి. ప్రేమ శిఖరారోహణలో స్నేహ, సురత, వాత్సల్యాలు మెట్ల వంటివని వీరు భావించారు. వీరి ప్రేమ సిద్ధాంతానికి దివ్యప్రేమ ఆదర్శం కాదు. నిర్మలంగా, నిష్కల్మషంగా ఎదుటి వ్యక్తిని ప్రేమించడం ఆశయం.

ఈ విధంగా ఈ రెండు ప్రేమ సిద్ధాంతాలలో భిన్నత్వం కనబడుతోంది.[1] దైహిక వాంఛలకు ప్రాధాన్యం ఇవ్వకపోవడం మాత్రం రెండింటిలో సమాన ధర్మంగా చెప్పవచ్చును. కాని అది కూడా విభిన్న ఆశయాలతో జరిగిందని పైన చూపిన భేదాలు స్పష్టం చేస్తాయి.

అమలిన శృంగార సిద్ధాంతం

'రసములకు నెల్ల శృంగారరసము తల్లి' - అన్ని రసాలలో ప్రధానరసం శృంగారం. 'శృంగారః శుచి రుజ్జ్వలః' వంటి వాక్కులు శృంగార పావిత్ర్యాన్ని సూచిస్తాయి. రసరాజమైన శృంగారాన్ని గూర్చిన చర్చలు, వివరణలు విస్తృతంగా ఉన్నాయి. అయితే స్త్రీ పురుష సంభోగ శృంగారం అనే అర్థంలో నేడు శృంగారం అన్న పదం స్థిరపడింది. శరీర సంబంధంలేని స్త్రీ పురుషుల

1. "....ప్లేటోకు వీరికి పోలిక లేదు. ఇక ఉన్న సామ్యమొక్కటే. శారీరక సౌందర్యము కన్న, ఆత్మసౌందర్యము గొప్పది.... ఈ తత్త్వమును ఇంచుమించుగా ఇద్దరొకే విధముగా ప్రతిపాదించిరి. అంతమాత్రముచేత వీరి 'అమలిన శృంగారము' Platonic love ఒక్కటేయనుట సమంజసము కాదు." 'ఆధునికాంధ్ర కవిత్వము, సంప్రదాయములు - ప్రయోగములు' C. నారాయణరెడ్డి. p. 281.

ప్రాయంగా కనబడుతుంది.[1] బాహ్య సౌందర్యానికి ఆకర్షితులై దానిని ఆరాధించడం అధమమయినదిగా, దివ్య సౌందర్యోపాసనపట్ల ప్రేమ అత్యున్నతమైనదిగా ప్లేటో భావించినట్లు కనబడుతుంది. దివ్య సౌందర్యోపాసనలో, జ్ఞానసౌందర్యాన్వేషణలో ఒకరి కొకరు తోడునీడగా ఇద్దరు వ్యక్తులు సాగడం ప్లేటో ప్రేమ తత్త్వంగా చెప్పవచ్చు. ఒకే లింగానికి చెందిన వ్యక్తులు పరస్పర ప్రేమాభిమానాలతో ఆ సత్యాన్వేషణకు కలిసి కృషి చేయడం ఈ ప్రేమతత్త్వలక్షణంగా కనబడుతుంది. దీనిలో ప్రధానంగా దివ్యసౌందర్య ఔన్నత్యాన్ని గుర్తించి ప్రేమించడం ముఖ్యం. వ్యక్తులను ప్రేమించడం క్రింది దశకు చెందింది. బాహ్య సౌందర్యము, ఆత్మసౌందర్యము, దివ్య సౌందర్యము దీని మూడు దశలు.

---

mutual affection....for Plato true love between individuals is normally homosexual....."

'The Symposium' By Plato - Introduction by Walter Hamilton - p. 26.

1. "When a man starting from this sensible world and making his way upward by a right use of his feeling of love for boys, begins to catch sight of that beauty he is very near his goal. This is the right way of approaching or being initiated into mysteries of love, to begin with examples of beauty in this world, and using them as steps to ascend continually with that absolute beauty as one's aim from one instance of physical beauty to moral beauty, and from moral beauty to the beauty of knowledge, until from knowledge of various kinds one arrives at the supreme knowledge whose sole object is that absolute beauty, and knows at last what absolute beauty is."

'The Symposium' by Plato - Translated by Walter Hamilton - p. 94.

వాలకం శృంగారమే. అనురాగభంగం పొందిన స్నేహితుని ఆశాదీపం ఆరిపోకుండా తన అనునయమనే స్నేహధారతో నిలిపే స్నేహితురాలిదీ శృంగారమే. ఇది స్నేహ శృంగారం. సుస్నాతయై, జారుముడితో, నొసట కుంకుమ బొట్టుతో, పసుపు పూసిన పాదాలతో తులసి పూజలుచేసే ధీరమూర్తిదీ శృంగారమే. ఈ పవిత్రమూర్తి దర్శనంవల్ల కలిగే ఆహ్లాదం మాతృశృంగారం. స్తన్యపానంతో ప్రపంచాన్నే మరచిన శిశుగండస్థల చుంబనంతో తల్లికి ఒడలు పులకరిస్తుంది. ఇదీ శృంగారమే. కళాకాంతులలో శోభిల్లుతూ సౌందర్యబింబం అయిన బిడ్డ జగన్మోహనమై అందరిని ముద్దులాడడానికి ఆహ్వానిస్తుంది. ఇది పుత్ర శృంగారం.

ఈ విధంగా మాతృ శృంగారం, స్నేహ శృంగారం, పుత్ర శృంగారం వంటివి శృంగార శాఖలు. సాధారణంగా ఇటువంటి అనురాగాలన్నిటిని "ప్రేమ" అని అనడం వ్యవహారంలో ఉంది. శృంగారం అన్న పదం కంటె ప్రేమ అన్న పదం కొంత విస్తృతార్థంలో వాడబడుతున్నది. ఏ రకమయిన ఆత్మీయతను, అనురాగాన్ని అయినా ప్రేమ అని వ్యవహరించడం సాధారణం. రాయప్రోలువారు శృంగార శబ్దాన్ని ఈ 'ప్రేమ' అన్న పదానికి సమానార్థకంగా గ్రహించినట్లు తోస్తుంది. కనుక శృంగారాన్ని కూడా అంత విస్తృతార్థంలో గ్రహిస్తేనేగాని వీరి అమలిన శృంగార సిద్ధాంత స్వరూపం స్పష్టంకాదు. వీరు ప్రేమ, శృంగార శబ్దాలను పర్యాయ పదాలుగా ప్రయోగించడం కనబడుతుంది.

"పరమ ధర్మార్థమయిన దాంపత్య భక్తి
స్తన్య మోహనమయిన వాత్సల్య రక్తి
సాక్షి మాత్ర సుందరమయిన సఖ్య సక్తి
పొందు నాదిమ మగు ప్రేమ యందె ముక్తి''[1]

అని దాంపత్య శృంగారం, వాత్సల్యం, సఖ్యం అన్నీ ప్రేమలోనే లీనమవుతాయంటారు. ఇదేవిధంగా ప్రాచీన లాక్షణికుడు కూడా అభిప్రాయపడ్డాడు. కవి కర్ణపూరుని 'అలంకార కౌస్తుభము' ప్రేమ అంగి, శృంగారము అంగము.

---

1. తృణకంకణము - అభినవ కవిత. p. 244.

విషయంలో శృంగార పదం అంతగా వాడబడడంలేదు. విప్రలంభ శృంగారంలో వియోగం కొంత ఉన్నా అది సంభోగాపేక్షితమే కాని సంభోగ భావనకు సంపూర్ణంగా దూరం కాదు.

రాయప్రోలువారి దృష్టిలో శృంగారం అన్నది విశిష్టమైనది. శృంగార శబ్దం సంకుచితార్థంలో ప్రయోగింపబడుతోంది కాని నిజానికి దాని పరిధి అతి విస్తృతమైనదని వీరి విశ్వాసం. కేవలం దాంపత్య శృంగారమే శృంగారం కాదనీ, ఏ ఇద్దరు వ్యక్తుల మధ్య ఉన్న అనురాగం అయినా శృంగారమేనని సుబ్బారావుగారు భావిస్తారు. ఆలంకారికుల అతి విస్తృత రస చర్చలో సంభోగ విప్రలంభ శృంగారాలకు ప్రాధాన్యం లభించడంవల్ల శృంగారం అంటే అదేననే భావం స్థిరపడిందనీ, వీటి విస్తరణలో స్నేహ, వాత్సల్యాల వంటివి సంగ్రహించబడ్డాయనీ. నిజానికి అవి శృంగారానికి శాఖలనీ వీరంటారు. అన్నిటికీ మూలమయినదీ తల్లి లాటిదీ శృంగారం అని వీరి అభిప్రాయం.

"విప్రలంభ సంభోగముల్ విస్తరించి
సంగ్రహించిరి శృంగార శాఖలయిన
స్నేహ వత్సలాదుల; నతి స్నిగ్ధ హృదయు
లగు కవుల కిపుడవి వరేణ్యంబులయ్యె"[1]

అని అన్నారు. కనుక వీరి దృష్టిలో వాత్సల్యాదులు కూడా శృంగార శాఖలే. ఎక్కడ ఆకర్షణ ఉందో అక్కడంతా శృంగారం ఉందని వీరి ఉద్దేశం. "ఎక్కడెక్కడ ఆకర్షణ ఉందో అక్కడ మోహం ఉంది. అదంతా శృంగారమే. తల్లీ బిడ్డల మధ్య ఆకర్షణ ఉంది. అదీ మోహమే. అదీ శృంగారమే. మోహం యొక్క భావన ముహ్యం-తన్మయమవడం."[2] అని అన్నారు. సుఖ సంపదలో సమభాగిని అయిన చెలి ముఖంలోనే కాదు లాలనీయమైన పసిపాప ముఖంలో కూడా శృంగారమే ఉంది. విశాలమయిన కాటుక కళ్ళతో, సప్వపూలంతులతో నయనానందకరంగా ఉండి పలుకరిస్తే బిత్తరపోయి పారిపోయే పర్వెడుచు

1. రమ్యాలోకము p. 37.
2. Interview 11-6-81.

ఇదే అభిప్రాయం 'శృంగార శాఖలయిన స్నేహ వత్సలాదులు' అని అనడంవల్ల వీరు శృంగారం, ప్రేమ శబ్దాలు రెండు సమానంగా స్వీకరించారని అనవచ్చు. ప్రేమ, శృంగారాలు సమానార్థకాలుగా కనబడుతున్నాయి. కనుక ప్రేమకు వీరిచ్చిన స్థానాన్ని పరిశీలిస్తే వీరి దృష్టిలో శృంగారానికున్న విస్తృతి, పావిత్ర్యం విశదమవుతున్నాయి.

ప్రాచీన కాలంలో ద్రష్ట అయిన మహర్షి పరమాణుప్రాయమైన పరమాత్మను దర్శించగా నవ్యకవి ప్రేమయోగాన్ని దర్శించాడన్నారు రాయప్రోలు వారు. కనుక వీరి దర్శనం ప్రేమయోగం. ఒక పువ్వులో కోమలత్వం, ఒక పువ్వులో రేకుల పొందిక, ఒక పువ్వులో కాంతి, వేరొక దాన్లో పరిమళం, ఇంకొకదాన్లో మధువు ఉన్నట్లుగానే ప్రేమకళలు భిన్నత్వంతో భాసిస్తున్నాయి. సృష్టి అంతటా నిర్మలమయిన ప్రేమ నిండి ఉంది. పువ్వులలో, లేళ్ళలో, పక్షి కూతలలో అన్నిటా ప్రేమే ఉంది. విశ్వవ్యాప్తమయిన ఈ ప్రేమలక్ష్మిని ఆరాధించనివారు ప్రణవ మంత్రాన్ని పొంది ఉపయోగించుకోలేని చెవిటివారితో సమానం అని రాయప్రోలు వారు భావించారు.[1]

సుబ్బారావుగారు ప్రేమమంత్ర మహోపాసకులు. మనసును వెన్నవలె కరిగించగలిగే ప్రేమభాగ్యాన్ని పొందినవారు ధన్యులని అన్నారు. దైవికమయిన సుకృతివల్లతప్ప ప్రేమకలుగదు. అందులోనూ అస్ఖలితమైన ప్రణయం చిరంతన తపస్సువల్లనే సాధ్యం. ప్రేమబంధాలు తెంపినా తెగనివి. ప్రేమను కలపడం కాని విడదీయడంగాని సాధ్యం కానిది. ప్రేమ పంచడంలోనే ప్రేమకు సార్థక్యం ఉంది. ఈ సమస్త ప్రపంచం ప్రేమ భాండం. కువలయం ప్రేమ జ్యోత్స్నామయం. ఎంత ఇచ్చినా ఎందరికి పంచినా తరుగనిది ప్రేమసంపద అని రాయప్రోలువారి అభిప్రాయం. వీరి దృష్టిలో ప్రేమే బ్రహ్మం.

---

1. 'సచ్చిదానంద కల్యాణసదన మయిన
ఈ మనోహరజగతికి నేగుదెంచి
ప్రేమలక్ష్మి నారాధింపవేమి యకట?
ప్రణవమంత్రము బధిరుని ప్రాప్తియగుట."
'రమ్యాలోకము' (నవ్యసాహిత్య పరిషత్తు ప్రతి). p. 17.

అని అంటుంది. ప్రేమ అధిక తరమని, అన్ని రసాలు దానిలోనే అంతర్భవిస్తా యని కవి కర్ణపూరుని అభిప్రాయం.

"ఉన్మజ్జంతి నిమజ్జంతి ప్రేమ్ణ్యఖండ రసత్వతః
సర్వేరసాశ్చ భావాశ్చ తరంగా ఇవ వారిధౌ।
అథ ప్రేమ రసః అత్ర చిత్తద్రవః స్థాయీ। ప్రేమ రసే సర్వేరసా అంతర్భవం
తీత్యత్ర మహాశయానేవ ప్రపంచః।"[1]

ఆధునికులలో కూడా ఇటువంటి అభిప్రాయం కనబడుతుంది. "బిడ్డ ఎడ తల్లిదండ్రులకు గల వాత్సల్యము దాని (ప్రేమ యొక్క) ప్రబల రూపము. ఆ ప్రేమ స్కంధము నుండియే ఈ శాఖలన్నియు విడివడి వర్ధిల్లును. వీనికి గల తారతమ్యము మాత్రాభేదమేగాని గుణభేదము కాదు."[2]

గువ్వ జంటలోని శృంగారంలో, అవ్వమాపల వాత్సల్యంలో, స్నేహితుల నిష్కల్మష స్నేహంలో అన్నిటా ఈ ప్రేమే ప్రవర్తిస్తున్నదని రాయప్రోయి వారి ఉద్దేశం. ఇక్కడ దాంపత్య శృంగారాన్ని, వాత్సల్యాన్ని, సఖ్యాన్ని ప్రేమలో అంతర్భాగాలుగా గ్రహించారన్నది స్పష్టమవుతున్నది.[3]

"స్నేహ సురత వాత్సల్యములే జీవితమున
ప్రేమ రంగంబులగు అంగి ప్రేమ యొకటె
ప్రేమ శిఖరావరోహణాభిజ్ఞులయిన
మృదు సహృదయుల కివి యెల్ల మెట్టులగును."[4]

---

1. 'Number of Rasas'-V. Raghavan p. 182.
2. 'సాహిత్య శిల్ప సమీక్ష' - పింగళి లక్ష్మీకాంతం - p. 158, 159.
3. "ఈ ప్రేమశబ్దము ఆలంకారికుల శృంగారమును సంతర్భీకము చేసికొని విశేషార్థయుతమైనది" - పోరుమామిళ్ళ సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రి 'మాధురీ దర్శనము' (వ్యాసము) విమర్శిని - 4. p. 22.
4. రమ్యాలోకము - p. 38.

ప్రేమను గూర్చి తమ అభిప్రాయాన్ని సుబ్బారావు గారు చెప్పారు. రాయప్రోలు వారు ప్రేమ శబ్దాన్ని సమసించిన తీరు గమనిస్తే వీరు కేవలం వాచ్యంగా ప్రేమను బ్రహ్మం అనడం కాకుండా దానిని అంత పవిత్రంగానూ స్వీకరించినట్లు స్పష్టం అవుతుంది.[1] ప్రేమను భగవద్దత్తమైన సంపదగా పురాకృత సుకృత ఫలంగా వీరు భావించారు. రాయప్రోలువారు భావ కవే కాదు- ప్రేమ కవికూడా. చరాచర ప్రపంచం సమస్తంలోనూ వీరు ప్రేమనే దర్శించారు. ప్రేమే వీరి కవిత్వంలో అంతర్లీనంగా ప్రవహించే అమృత వాహిని. కనుకనే 'నిజము నేను ప్రేమోన్మాదిని' (మిశ్ర మంజరి) అని అన్నారు. ప్రేమ సృష్టి సహజ మయినదని, ప్రేమ సాధనకు గురువులు అవసరం లేదని వీరంటారు. 'కర్మలు చేయటానికి వానిని చేయించే వశిష్ఠులు కావాలె; జ్ఞానం సాధించడానికి దాని సాధన ఉపదేశించే గురువులు కావాలె కాని, ప్రేమ ప్రవృత్తిలో చేసే కర్మ గానీ, సాధించే జ్ఞానము గానీ ఏమున్నది? ఏమీ లేదు. ప్రేమించడమే; ఒకటే కర్మ; ఒక్కటే సాధన. అందుచేతనే ప్రేమికులకు వశిష్ఠులు గాని, గురువులు గాని ఉండరు.........నిజమే మంటే కర్మ జ్ఞాన మూలములకు యోని భూతమయిన పరమ రహస్యం ప్రేమ. మానవులకు ఉపాస్యం ప్రేమ"[2] అని అన్నారు. ఇదీ వీరి దృష్టిలో ప్రేమ స్వరూపం. వీరి రచనలో ప్రేమ, శృంగారాలు సమానార్థ కాలు కనుక ఇదంతా శృంగారానికీ వర్తిస్తుంది. రతి, స్నేహం, వాత్సల్యాలను గూర్చిన వీరి అభిప్రాయాలను పరిశీలిస్తే వారు శృంగార శాఖలుగా స్నేహ వాత్స ల్యాలను చేర్చడంలో గల ఔచిత్యం స్పష్టమవుతుంది. వాటిలో కూడా మనసు లను ముడి వేసి ఆనందానుభూతిని కలిగించే ప్రేమ ఉందన్న వీరి భావం విశద మవుతుంది.

---

1. ప్రేమ మంత్ర మహోపాసన, ప్రేమోపనిషదంజలి, ప్రేమ తర్పణ, ప్రేమాధ్యయనం, ప్రేమ తపః ఫలం, ప్రేమయోగం, ప్రేమమహాధ్వరం, ప్రేమారాధన, ప్రేమ తీర్థసేవ, ప్రేమ మాధుర్యం, ప్రేమ సౌభాగ్య లక్ష్మి, ప్రేమ పూర్ణార్ణవా, ప్రేమాభరణం, ప్రేమ లక్ష్మి, ప్రేమ సాధన సిద్ధి, ప్రేమ జ్యోత్స్న, ప్రేమ వీణావాదనం, ప్రేమోచ్ఛిష్టం, ప్రేమ భిక్ష, ప్రేమ భస్మం, ప్రేమ సరస్సు మొదలైనవి.
2. 'రూపనవనీతమ్' - p. 133, 134.

"కర్మమే బ్రహ్మమని
జ్ఞానమే బ్రహ్మమని
నారు-బ్రహ్మము ప్రేమ

కాదో రాధాకృష్ణా"[1]

అని అన్నారు. వేదాధ్యయనంలో 'పూర్ణ' పదాన్ని ప్రేమగా స్వీకరించి–

"పూర్ణమదః పూర్ణమిదమ్ పూర్ణాత్ పూర్ణముదచ్యతే
పూర్ణస్య పూర్ణమాదాయ పూర్ణమేవావ శిష్యతే"

అన్న శ్లోకాన్ని ఈ విధంగా తెలుగు చేశారు :

"ప్రేమంబది ప్రేమంబిది
ప్రేమయందె దీపించెను ప్రేమము
ప్రేమమునుండియె ప్రేమతెచ్చితిమి
తరుగదు విరుగదు తత్ప్రేమార్థం."[2]

'ప్రేమంబది అంటే భగవంతుని ప్రేమ ప్రేమంబిది - ఇది మానవుల ప్రేమ.... ప్రేమే భక్తిరా అని నేననుకున్నా. పూర్ణమూ ప్రేమా ఒకటనే నేను భావించాను.... ప్రేమలో లేని గుణం ఏమిటి? అన్నీ ఉన్నాయి. స్తన్యం ఇవ్వని ఆడజన్మ వ్యర్థం. అట్లాగే ప్రేమ రుచి చూడనివాడు. బ్రహ్మం నిరుపాధికం, నిర్వికల్పం, నిరంజనం అని వాళ్ళంతా అనలేదా? శబ్దం బ్రహ్మం అనలేదా? నేను ప్రేమబ్రహ్మం అంటాను.... అన్నీ తీపే.... తేనె, చక్కెర, పళ్లరసం-అన్నిట్లో మాధుర్యానికి తారతమ్యం చెప్పొచ్చు. నిజం. తర్కించవచ్చు. ప్రేమను తర్కించడానికి వీల్లేదు. ప్రేమను నిష్ఠ, భక్తి, గురువు అనే విశేషణాలు చేర్చ వచ్చు. ప్రేమ మాధుర్యం మారదు ప్రేమనే నిలుస్తుంది. నేను పిన్నిని ప్రేమించాను.... ఒక పిక్చర్ (Picture) ప్రేమించా అంటాడు...."[3] అంటూ

---

1. 'శ్రీ రాధాకృష్ణ మహోదయులకు' - మిత్రమండలి. p. 51.
2. ప్రచురణ కాని పద్యం.
3. Interview on 10-7-81.

శృంగారంలో స్నేహ, వాత్సల్యాదులు అంతర్భాగాలుగా మారాయి. "రాగమయ మయిన రతి మూలభూతమయిన స్థాయి. అదే ఆనంద సీమకు దగ్గరలో ఉంటుంది. దాని వివిధావస్థలు ఇతర రసాలకు స్థాయి భావాలు అవుతూ ఉంటవి. సంభోగ పర్యవసానము పొందే రతి మాత్రమే శృంగారమని భావింపరాదు. చిత్త ప్రసాదనము రంజనము సంపాదించి సుఖానుశయరాగ భూమికలో సంచరింపచేస్తూ ఆనంద పెట్టేదికూడా శృంగారమే అని నవ్యులు భావిస్తారు."[1] రతి అంటే ఆత్మకు దీప్తి నిచ్చేది. తోటి ప్రాణులపట్ల ఉండే వాత్సల్యంగాని ప్రీతిగాని రతికి మూలధర్మం.[2] ప్రేమను నిలిపేదీ, పెంచేదీ స్నేహం.

> 'స్నేహము వెన్నవోలె శిశుజిహ్వలకున్ చవిగొల్పియానన్నో
> ద్వాహనరక్తులౌ జతల వాలకమున్ మసృణీకరించి చే
> తోహరణ ప్రభావముల తోడయి ప్రేమ మహాధ్వరంబు నం
> దాహవనీయ పేయ రసమై మధుమంత మొనర్చు విశ్వమున్.'[3]

సాన్నిహిత్యంవల్ల ఏర్పడే గాఢానుబంధాన్ని, అనురాగాన్ని స్నేహంగా చెప్పవచ్చు. అయితే కేవలం కలసినంత మాత్రంలో పవిత్రమైన స్నేహం ఏర్పడకపోవచ్చు. కనుకనే రాయప్రోలువారు—

---

1. ఆంధ్ర ధ్వన్యాలోకము-నివేదన, రాయప్రోలు సుబ్బారావు. p. V.
2. "భక్తి వాత్సల్యాదులకును శృంగారమునకు స్థాయియైన రతికిని సమాన ధర్మమున్న మాట నిజము. దానికి ప్రేమ అనిగాని ప్రణయము అనిగాని పేరు. తోడి ప్రాణుల యెడ మనకు సహజముగా కలిగెడి ఇష్టము లేక ప్రీతి అనునదియే రతికిగాని వాత్సల్యమునకు గాని మూల ధర్మము.... మూల ప్రకృతియైన ప్రేమతత్త్వము ఉప్పొంగి వెల్లివిరిసి నిర్భరమైనట్టి దశకే రతి అని పేరు....ఆత్మకు దీప్తికొసగు వాటిలో రతిభావము ప్రథమ గణ్యము"—
   'సాహిత్య శిల్ప సమీక్ష' - పింగళి లక్ష్మీకాంతం. p. 159, 150, 155.
3. 'లలిత' - అభినవ కవిత - p. 216.

సర్వ ప్రాణిగతంగా ప్రేమ ఉన్నట్లే 'ప్రాణులన్నింటిల్ల . సర్వాంగీణమయి విలసిల్లేది' రతి. శృంగారం లాగానే దానికి స్థాయిగా చెప్పబడిన రతి కూడా విషయభోగం అనే తిమిరంతో కప్పబడి ఉందని రాయప్రోలు వారి ఉద్దేశం. సురతమన్న అర్థంలో రతి అన్న పదం స్థిరపడింది.

"రతి చిత్పదార్థ; మది పు
ష్పితమయి, స్త్రీ పుంసయోగ చిరశిఖా స్నే
హితమై సుమానుష భవ
క్రతు కల్యాణంబునకగు రమ్యముగ సుధీ."[1]

రతి అంటే 'రమ్' అన్న ధాత్వర్థంలో ఆనందించటం అని గ్రహించాలి. సురుచిర శబ్దాలతో సుందర రూపాలతో ప్రాణి తృప్తిని ఆనందాన్ని పొందడం కళా పరమరహస్యం. ఇదే రతి నిరీక్షితమయిన రసోపనిషదంశ అని రాయప్రోలు వారి అభిప్రాయం. భగవద్రతి, గురుజన రతి, మిత్రబాంధవ రతి, పుత్రరతి వంటివి విశేషణాలలో రతిని వ్యవహరించడం ఉంది. ఈ అవస్థలోని రతి స్నేహంగా, వాత్సల్యంగా భావింపబడుతోంది. రతి ప్రతిబింబనాలేవీ లేని శిశు దశలో అవికృతమై ఉంటుంది. తరుణ వయస్కులలో ప్రణయపూర్వనాది ముఖంగా సాగుతుంది. కాని అక్కడ ప్రజాతంతు రాజ్యోన్ముఖమయి తనూ సంగేచ్ఛగా పరిణతి పొందుతోంది. రతి దంపతులమధ్య విషయ సుఖేచ్ఛ అలంబనంగా ఉన్నప్పటికీ అక్కడ అమరత్వాన్ని పొందుతుంది. వసుధనే—

'తరుగక విరుగక చెఱుగక
చిరకాల స్నేహమై ర శీతోష్ణపరం
పరలన్ చెదరక నిర్జర
పరిణతి గొను రతియు మిథునబంధమున సుధీ'[2]

అని వీరంటారు. రాయప్రోలువారు ఆనంద బిందువు చిత్పదార్థం అని అంటూ రతికి విస్తృతార్థస్ఫూర్తి కలిగించడంవల్ల అటువంటి రతిస్థాయిగా గల

1. మాధురీ దర్శనమ్ - p. 84.
2. మాధురీ దర్శనమ్ - P 25.

కాదు.[1] అయితే సుఖానుభవం క్షణికం అయినా వారిలో అనురాగం శాశ్వతంగా ఉంటున్నది. ఈ అనురాగం స్నేహాత్మకం, సాన్నిహిత్యం, సామీప్యం, సహజీవనం వారి ప్రణయాన్ని, వలపును, స్నేహాత్మకంగా పరిణమింప చేస్తాయని వీరి నమ్మకం. జంటబాసిన పక్షి విలాపం పాశవికమైన సుఖాన్నిచ్చే శరీరం కోసం కాదు, చెలిమి కోసం. సహచరులను కోల్పోయిన మానవులలోనయినా అంతే. శరీరగతమయిన వాంఛల భంగానికి పొందే దుఃఖం కాదు. సాహచర్య మాధుర్యాన్ని కోల్పోయిన విచారం ప్రధానమయింది. కనుక దంపతుల మధ్య స్థిరంగా నిలిచి ఉండేది స్నేహమేనని రాయప్రోలువారి విశ్వాసం.

సుబ్బారావుగారు చరాచరాలన్నిటిలో తల్లీబిడ్డల అనుబంధాన్ని ఊహించారు. కనుకనే వీరికి సృష్టిలో అంతటా శిశు స్నిగ్ధత్వం, మాతృమహత్వం గోచరించాయి. అందువల్లనేనేమో వీరి దృష్టిలో నాయికే ధన్య, వయోదానంతో ప్రసూత ఫలాన్ని పొందడంలో ఆమె జన్మ చరితార్థం అవుతుందన్నారు. వాత్సల్య మధువును గ్రోలినవారే ధన్యులని భావించారు. నాయకుని సుఖం క్షణికం కాగా నాయిక పుత్రవాత్సల్యంవల్ల స్తన్యదానంవల్ల పొందే సుఖం, ఆనందం శాశ్వతం అని వీరి ఉద్దేశం. పూర్వం గడిచిన సుఖానుభూతి తిరిగిరానిది కనుక భోగ సోపానం ఎక్కిన అనురాగవతులు స్తన్యమోహనమయిన పసిపాపల చుంబనా సౌఖ్యాన్ని ఆశిస్తారని రాయప్రోలువారు భావించారు.

ఈ విధంగా స్నేహం, వాత్సల్యం వంటి అనురాగాలలో మోహం-అంటే తన్మయమయే లక్షణం ఉంది. మోహం ఉన్నచోటల్లా శృంగారం ఉందని

---

1. 'వీరికి మోహరహిత శృంగారమే ముఖ్యోపాదేయము........వీరి దృష్టిలో స్వీయ తప్ప యితర నాయికలు లేరు ఏలన సంభోగ సహితమైన శృంగారములో ధర్మరూపమైన కామ పురుషార్థమునే వీరు తప్పక, యితరులు గ్రహించినందున నోర్చగలరు........వీరి సిద్ధాంతమున సౌందర్యార్చనమేగాని సౌందర్యానుభవము లేదు. అనుభవాభావమే దాని నమలినము చేసినది.'
'రమ్యాలోక సమీక్ష' (వ్యాసము) కురుగంటి సీతారామయ్య—
'ఆంధ్రపత్రిక ఉగాది సంచిక' 1939.

"కలసిన యంత మాత్రమున కాదు సుమీ చెలికార మంతరం
బుల నతుకంగ జాలిన యపూర్వపు లంకెయె స్నేహమౌ తద
స్ఖలిత సమస్త సాధనము జ్ఞాన విదగ్ధుల మార్గసూత్రమే
వలతినినైన ప్రేమ పరిపాకము లిట్టులె యన్వయించెడిన్"[1]

అని అంటారు. మనసులు కలసిన సావాసపు పుణ్యం స్వప్నంలో కూడా సాధ్యం కానిది. పరిచయ రహస్య మాధుర్యం తెలిసినవారికే స్నేహమాధుర్యం తెలుస్తుందంటారు సుబ్బారావుగారు. చెలికారపు మమత మధురమైనది. ఆ స్నేహ మధువు నాస్వాదించేవారు ధన్యులు. స్నేహం నెలకొనడానికి తుల్యరక్తి, తుల్యావస్థ, తుల్యదశలలో ఏదో ఒకటి ఉండాలి.

రాయప్రోలువారు తల్లిదండ్రులు కన్నబిడ్డను అత్తవారింటికి పంపేటప్పుడు పడే బాధకు కారణం 'కన్నచెలిమి' అని అంటారు. అంతేకాదు, దంపతుల మధ్య స్థిరంగా శాశ్వతంగా నిలిచి ఉండేది స్నేహమేనని వీరి అభిప్రాయం. ఇక్కడ భవభూతి భావించిన స్నేహం వీరి దర్శనానికి ఆలంబనం అయినట్లు కనబడుతుంది.

'కాలేనావరణాత్యయాత్ పరిణతే యత్ స్నేహసారేస్థితం
భద్రం తస్య సుమానుషస్య కథమప్యేకం హి తత్ ప్రాప్యతే'[2]

అని కాలక్రమంగా దాంపత్య అనుబంధం స్నేహంగా పరిణమిస్తుందనే భవభూతి కూడా భావించాడు. క్షణికమైనప్పటికీ సంభోగ శృంగారాన్ని సృష్టి నైజాన్ని దృష్టిలో పెట్టుకుని దంపతీనిష్ఠ ధర్మంగా స్వీకరించాలని సుబ్బా రావుగారి అభిప్రాయం.[3] దాంపత్యం వీరి దృష్టిలో ధర్మమేగాని భోగం

1. తృణకంకణము - అభినవకవిత - p. 244.
2. ఉత్తరామచరిత - భవభూతి - ప్రథమాంకం.
3. 'విషయమయమైన సంభోగవిధి జగాన
క్షయమయమ్ము రూపాంతర సంగ్రహమున
సృష్టితంత్ర నిర్వాహ సూత్రమగుట
తలచెదరు దంపతీనిష్ఠ ధర్మముగనె' (రమ్యాలోకము p. 12).

సంభోగం తప్ప శృంగారంలోని ఇతరానుభూతులన్నీ స్నేహ వాత్సల్యాల వంటి ప్రేమలలో కూడా ఉన్నాయి. అటువంటి సంయోగాపేక్షలేని ప్రేమను అమలిన శృంగారం అని రాయప్రోలువారు భావించారు. ఇక్కడ శృంగారపు అర్థవిస్తృతిని దృష్టిలో ఉంచుకుని పరిశీలిస్తే ఈ 'అమలిన' విశేషణ సార్థక్యం అవగతం అవుతుంది. అంతేగాని కొందరు విమర్శకులు సందేహపడినట్లు దాంపత్య శృంగారం మలినం అన్నది రాయప్రోలు వారి ఉద్దేశం కాదు. అమలిన అన్నది ఈ శృంగారంలోని నిర్మలత్వాన్ని పావిత్ర్యాన్ని సూచించడానికి ప్రయోగించిన విశేషణం మాత్రమే. 'అమలిన శృంగారం అంటే ఏ స్త్రీ పురుష సంబంధంలో మిథునానురాగంలో అయితే మలిన మవడానికి అవకాశం లేనిదో అదీ అని.... తర్కం కూడదు ఇక్కడ........"[1] అని వీరి అభిప్రాయం.

దాంపత్య శృంగారంలో దైహికవాంఛాతీతంగా ఆత్మగతంగా శాశ్వతంగా నిలిచే స్నేహానురాగం కూడా దీనిలో అంతర్భూతం అవుతున్నది. స్నేహం, వాత్సల్యం, దాంపత్యం ఈ మూడిటిని చరాచరాలకు అన్నిటికీ అన్వయిస్తూ పదే పదే సుబ్బారావుగారు చెప్తుంటారు. "ఈ మూడిటిని విలీనం విశిష్టత పొందినదిగా అమలిన శృంగారాన్ని భావించవచ్చు. విరిక్కులోని అనురాగము మన కావ్యములలో వలె సంభోగ పరిణామము పొందనక్కరలేదు. విషయేంద్రియభుక్తముకాక భావాత్మకమయిన స్నేహయోగంగా పరిణతమవుతుంది. దీనిని అమలిన శృంగారమని సంకేతించితిని మలినము కాజాలనిదని భావము"[2] అని వారన్నారు. ఇలాటి అనురాగం సర్వప్రాణి సహజంగా అనుభవంలో ఉంది.

పార్వతీ పరమేశ్వరులు, భారతీ బ్రహ్మదేవులవంటివారి దాంపత్యంలో సురతప్రసక్తిని, విషయసుఖాలను ఊహించడం అనౌచిత్యంఅయి రసభంగం కలిగిస్తుందేగాని రసపోషకంకాదు. యామినీ చంద్రులకు, పద్మినీ మిత్రులకు భార్యాభర్తల సంబంధం, ప్రేయసీ ప్రియుల అనుబంధాన్ని ప్రాచీనులు ఆరోపించారు. ఈ భావాలతో కవులు శృంగార రచనలు చేశారు. ఈ అనుబంధంలో సురతస్పర్శలేని భావమయశృంగారం ఉంది. ఇదికూడా అమలిన శృంగారమేనని రాయప్రోలువారు భావించారు. ఇది శాశ్వతమయింది. ఇదేవిధంగా వేదాలలో

---

1. 2. తృణకంకణము - నివేదన - p. 4.

వీరి ఉద్దేశం. కనుక ఇటువంటి అనురాగాలన్నీ శృంగారావరణంలోనివేనని వీరు అభిప్రాయపడ్డారు.

స్త్రీ పురుషుల మధ్య సంబంధం కేవలం భార్యాభర్తల అనుబంధంగానే ఉండనక్కరలేదు; ఉండడంలేదు.

"నరనారీ సంబంధము
పరిభావింపుము దిశావిభాగము పగిదిన్
ధర జననీ భగినీ సహ
చరీ కుమారీ క్రమము నిజంబగుట సుధీ."[1]

తండ్రీ కూతుళ్లు, తల్లీ కొడుకులు, అన్నాచెల్లెళ్లుగా స్త్రీ పురుషుల అనుబంధం శాశ్వతమయింది, శారీరక సంబంధ ప్రసక్తే లేని ఈ అనుబంధాల్లో గాఢానురాగం ఉండడం కూడా అతి సహజం. వీరు వీటినన్నిటినీ శృంగార పరిధిలో చేర్చబట్టే—

'సురత సంస్పర్శలేని ఈ శుచిపదమల
జీవితానురాగాదులన్ చిలకరించు
కానరాని శృంగార! మాకర్షణప్ర
భావ విమలోపచార సుఖావహముగ'[2]

అని అంటారు.

ఇక 'అమలిన' అన్న పదాన్ని పరిశీలించినపుడు ఇలా కనబడుతుంది: శృంగారం అంటే కేవలం కాయిక భోగంగా, కాముక వ్యాపారంగా భావింపబడేటప్పుడు, సురత స్పర్శలేని శాశ్వతానురాగాల నన్నిటినీ శృంగారంగా వ్యవహరించవలసి వచ్చినపుడు, ఆ విస్తృత పరిధిగల శృంగారాన్ని ఏమనాలి? దీనికే అమలిన శృంగారం అని రాయప్రోలువారు నామకరణం చేశారు. శారీరక

1. మాధురీ దర్శనమ్ - p. 26.
2. రమ్యాలోకము - p. 40.

homely language while the modern liked the new direction of love given therein[1]".... అని అన్నారు.

ఈ విధంగా ద్వేషాభావమైన అన్ని అనురాగాలను లీనం చేసుకున్నదిగా అమలిన శృంగారం ప్రత్యేకత సంతరించుకుంది.[2] విస్తృతార్థంలోని రతిని స్థాయిగా గ్రహిస్తే స్నేహ వాత్సల్యాలు సహితం శృంగార రసంలో చేరడానికి విరోధం అంతగా కనపడదు. అయినప్పటికీ విమర్శకుల లాక్షణిక దృష్టికీ, శాస్త్ర పరిశీలనకూ ఈ సిద్ధాంతం సమర్థనీయంగా కనబడకపోవచ్చు. అమలిన శృంగారాన్ని రస సిద్ధాంతంగా చెప్పడం కంటె సామాజిక జీవన విధానానికి సంబంధిం

---

1. **Unpublishid Essay of Sri Rayaprolu.** విమర్శిని-1, **P.**24.

2.A 'వీరి సిద్ధాంతమున సౌందర్యార్చనమే గాని సౌందర్యానుభవము లేదు. అనుభవాభావమే దానిని అమలినము చేసినది'.
రమ్యాలోక సమీక్ష-కురుగంటి సీతారామయ్య-ఆంధ్రపత్రిక-1939.

B 'శృంగార ప్రేయోవాత్సల్యాది రసముల సమీకరణమిది. శృంగారమునకు శుచి యను నామాంతరమున్నది. శుచి యనగా జుగుప్సాది విరహితమై ప్రకాశించునదని అర్థము. ఈ విశాలమైన అర్థములో వీరు స్నేహమును, వాత్సల్యమును శృంగారమునకు రూపాంతరములుగానే గ్రహించిరి. శృంగారమునకు మమత, అనురాగము, ప్రేమ, ప్రణయము, స్నేహము మున్నగు అనేకార్థములను భావించుకొనిరి.... ప్రేమశబ్దమును శృంగార పర్యాయము గానే గ్రహించిరి....' ఆధునికాంధ్ర కవిత్వము - సంప్రదాయము - ప్రయోగములు-**C.** నారాయణరెడ్డి. **P.** 271, 282.

C "కాయజకర్మకతీతమై, అంతఃకరణ సందీప్తమై భావ్యమానమై పరిఢవించే ప్రణయం సంభోగపర్యంతమైన రతి కంటె శక్తిమంతమైనదని వారి సిద్ధాంతం. సర్వావస్థలకు సమన్వయించే రతిని ప్రేమగా భావించడమున్నది.... భోజుని శృంగారరససమీకరణ వాదానికంటె ఇది అభినవం. దీనికే అమలిన శృగారమన్నది సంకేతం."
'రాయప్రోలు సుబ్బారావు' (వ్యాసము) **G. V.** సుబ్రహ్మణ్యం, నవోదయలహరి - **P.** 31, 32.

ఉషను, ఉపనిషత్తులలో ఉమను వర్ణన చేయడంలోకూడా శాశ్వతమయిన ఆనందం విలసిల్లుతోంది.[1]

పాంచ భౌతికమైన శరీరం మలినమయింది. అటువంటి శరీరానికి అతీతమై ఆత్మగతంగా ఉన్న అనురాగం అమలినమయింది.[2] కాయసాయుజ్యం అప్రధానమయి అంతరంగాలను ముడివేసే అమలిన శృంగారాన్ని గూర్చి రాయప్రోలు వారు "It is a discovery of Modern Poet in the sense the past masters didnot touch it. Nevertheless it is implicit.... in our classical poetry sringara predominates. Sringara is nothing but human love. Love is the supreme substance of creation itself.........The classicist nodded for the charm of

---

1. "నరనారీ సంబంధములు పరిశీలించిన స్త్రీని తల్లిగాను, సోదరిగాను, భార్యగాను, కుమారిగాను భావింపవచ్చును. వైదిక కాలమున ఉషస్సీ విధముగానే భావింపబడి సౌందర్యవంతమై అలరారినది. ఈ సంబంధములన్నింటిలోను వాత్సల్యము, ప్రేమ అను వివిధ శబ్దములచే నుపలక్షితమైన శృంగారమున్నది. కావుననే శృంగారమును సంకుచితార్థమున వాడరాదన్నది నవ్యుల మతము. నవ్యులు వాంఛించు శృంగారమున భక్తి, వాత్సల్యము మిళితములు కాగా కేవల మానసికానుభూతి ప్రధానమగును........." మాధురీ దర్శనమ్ - (వ్యాసము) పోతుకూచి సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రి విమర్శిని-4-p. 17.

2. "ప్రతి మానవుడు కూడా అపురూపుడు. ఆణవమలం ఇరికి ఉంది. ఈ కరచరణాద్యవయవాలెంత సౌష్ఠవంతో కూడి ఉన్నా ఆణవమలంతో కూడి ఉన్నాడు కాబట్టి అజ్ఞానంతో కూడి ఉన్నాడు. దానికి సంబంధించింది మలినమైన శృంగారం........అమలిన శృంగారం అన్నది భావమయ దేహ వికాసంతో కలిగేది.....ఇది కేవలం భౌతికమైనది కాదు. అంగాంగములకు సంబంధించినట్టిది కాదు. అతీతమయి నటువంటి........ఉత్తమమయి నటువంటి అమలిన శృంగారమని భావన...."

—జమ్ములమడక మాధవరామశర్మ, Interview 30-3-81.

"పిలిచి బ్రతిమాలి పాలేయగలను గాని
పొలుగొనుటకు నే యోగ్యురాలను గాను"[1]

అని పలికి సాప్తపదీన మైత్రిని కాంక్షించిన నాయకునికి మాతృవాత్సల్యామృతాన్ని పంచుతుంది. ఆర్ద్రభావనతో కన్న మమత, కన్నులగన్న ప్రేమ వెల్లివిరియగా 'హృదయచాపల్యానికి కైవల్య భోగసంపదను' ఘటించింది. జననిగా ఆదరించి వాత్సల్య స్వరూపాన్ని బోధించి నాయకుని మానసిక వికాసానికి సహాయపడుతుంది.

'అంతట శుభాస్య అనసూయ యగుచు వింత
లాలసము నన్ను లాలింప 'తాళుమిపుడు
మంచి సమయము కాదు కుమార!' యనుచు
తిన్నగా బల్కి చేయి విదిల్చి చనియె.'[2]

అనసూయ లాగా మాతృ స్థానంలో నిలబడి కామాతురుడైన నాయకుని ఉపేక్షించింది. మృదువుగా అతని కోర్కెను తిరస్కరించింది. అతడి మనసు మరలింపచేసి మాతృప్రేమ అవగతమయ్యేటట్లు చేస్తుంది. తత్ఫలితంగా నాయకుడు చివరికి ప్రకృతిలో మాతృమూర్తిని దర్శింపగలుగుతాడు. నాయకుని దృష్టిలో వచ్చిన ఈ మార్పుకు నాయిక చేసిన వాత్సల్య స్వరూప ఆవిష్కరణ దోహదం చేస్తుంది. నాయికా నాయకుల మధ్య కేవలం దాంపత్య శృంగారాన్నే చిత్రించాల్సిన అవసరం లేదని, మాతృవాత్సల్యాన్ని సహితం చూపవచ్చునన‌డానికి ఉదాహరణగా ఈ రచన కనబడుతుంది.

కన్న మమకారం ప్రకృతి సహజం. కన్న ప్రేమ కంటె పెంచిన ప్రేమ గొప్పదన్న ఒక అభిప్రాయం లోకంలో ఉంది. కన్న ప్రేమను పెంచిన ప్రేమను రెంటిని 'కష్టకమల'లో రాయప్రోలువారు చూపించారు. అయినా ఆ రచనలో

1. స్వప్న కుమారము p. 17.
2. స్వప్న కుమారము p. 19.

చిన సాహిత్య సిద్ధాంతంగా గ్రహించడం బాగుంటుంది. కనుకనేనేమో వీరు శృంగారాన్ని సామాజిక పరంగా చూశానన్నారు. "ప్రాచీనులు శృంగారాన్ని సంభోగ శృంగారానికి పర్యవసానం చేస్తే, నేను శృంగారాన్ని సామాజిక శృంగారంగా సంభావించుకున్నాను.....సామాజిక పరంగా చూశాను. శృంగారం అన్నది సమాజనిష్ఠమయినదే. ఆవు తన లేగదూడను లాలనగా నాకుతుంది. పక్షి తన పిల్లలకు ఆహారం తెచ్చిపెడుతుంది. ఇదిగో ఇలాంటిదే సామాజిక శృంగారం."[1]

ఈ విధంగా రాయప్రోలువారు విస్తృతార్థంలో స్వీకరించిన శృంగారాన్ని ఏ విధంగా తమ రచనలో చిత్రించారో పరిశీలిస్తే అమలిన శృంగారాన్ని గూర్చిన వారి అభిప్రాయాలు మరింత స్పష్టపడతాయి. వీరు తమ సిద్ధాంతానికి ప్రాధాన్యం ఇవ్వడం వల్లనేనేమో వీరి రచనలలో కొన్ని పాత్రలకు పేర్లు లేవు. తృణకంకణంలో నాయికా నాయకులకు పేర్లు లేవు, స్వప్నకుమార నాయిక అనామిక. అక్కడ సిద్ధాంతమే ముఖ్యంకాని పాత్ర ప్రధానంకాదని వీరు భావించి ఉండవచ్చు. పాత్రను ఏ పేరుతో పిలిచినా ఆ సిద్ధాంతంలో మార్పు ఉండదని వీరి అభిప్రాయమయి ఉంటుంది. కనుక ఆ రచనలు ప్రత్యేకంగా వీరు నమ్మిన సిద్ధాంతానికి లక్ష్యాలుగా నిలుస్తాయి. వారి సిద్ధాంతాన్ని స్పష్టం చేయడానికి వారు చిత్రించిన వాత్సల్యం, స్నేహం, దాంపత్య శృంగారాలు ఇక్కడ వివరింపబడుతున్నాయి.

రాయప్రోలువారి రచనలలో వాత్సల్య చిత్రణ

'స్వప్న కుమారం' ప్రధానంగా వాత్సల్య స్వరూపాన్ని స్పష్టం చేయడానికి ఉద్దేశించిన రచనగా తోస్తుంది. ఈ కావ్యనాయిక, కాముక భావంతో తనను సమీపించిన నాయకునికి వాత్సల్య మాధుర్యాన్ని చవి చూపి మనసు మార్చే ప్రయత్నం చేస్తుంది. ప్రేమ సరళమైన మనస్సుతో నాయకుని కామాతురతని తిరస్కరిస్తుంది. అంతు లేక 'మసుగు చెరగు గైకొన్న' నాయకుని దయావతి అయి సమాధానపరుస్తుంది.

1. రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారితో ముఖాముఖి - C. నారాయణరెడ్డి; ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయము వజ్రోత్సవ సంచిక 1918-78 తెలుగు విభాగము P. 43.

'నవ్వుమోముల నిండు మనసుం తోడ
నొండొరుల కౌగిలింతల నోలలాడు
తండ్రి బిడ్డల పగిది తనిసిరపుడు
ఒదిగి స్నేహలతా పితృహోత్రు లపుడు!'[1]

అని స్నేహలత అగ్నికాహుతి అయినపుడు వారికి తండ్రి, బిడ్డల బంధం కలిపి తండ్రి ఒడిలో చేరిన బిడ్డగా చూపారు స్నేహలతను.

వాత్సల్యం అన్నది తల్లిదండ్రులకు పిల్లలమీద, గురువులకు శిష్యులమీద, పెద్దలకు పిన్నలమీదనే కాక ఇతర ప్రాణులపై ఉండే అవకాశం ఉంది. నడచి బడలిన ఆయాసం తీరకుండానే తన కెదురువచ్చిన పెంపుడు లేడిపిల్లను వాత్సల్యంతో ముద్దుచేస్తుంది తృణకంకణ నాయిక. 'చెల్లెలా' అంటూ దాన్ని సంబోధించి ఆ మూగజీవి యోగక్షేమాలను పరామర్శిస్తుంది. నాయిక ఆప్యాయతాను రాగాల చల్లదనానికి ఆమె కాళ్ళదగ్గర నిశ్చింతగా సొమ్మసిల్లిన శిశువులాగా నిద్రిస్తుంది ఆ లేడి. మానవులు పెంపుడు జంతువులపైన చూపే వాత్సల్యాన్ని ఈ సందర్భంలో చిత్రించారు రాయప్రోలువారు.

'కష్టకమల'లో పూర్ణతో ''పిన్నతీవ చెల్లెండ్ల చూపింతుగాక'' అని పలికించడంలో మొక్కలపై మమకారం ధ్వనిస్తుంది. తోటిప్రాణిపై ఉండే వాత్సల్యం భూతదయకు దోహదం చేస్తుంది. అదే అహింసకు పునాది. కనుకనే 'కనకము' అనే ఖండికలో 'ఈ సిటు పులుంగు బోవిడువనేరదు నా మమకార మమ్మరో!' అని పలికి పిట్టను పట్టిన కుమారుని పినతల్లి-

'నా ప్రాణమ్ములు తల్లడిల్లెడిని డెందం బాకులం బాయె క్రీ
డాప్రీతుండవు గాక యీ పులుగు బిడ్డన్ వేపెదెందాక'[2]

అంటూ ప్రాధేయపడి దానిని విడిపిస్తుంది. ఇక్కడ భూతదయ ప్రధానమయినా ఆమె వాత్సల్యం ఆ మాటలలో ధ్వనిస్తుంది. కనుకనే రాయప్రోలువారు పెరటిలో

1. 'స్నేహలత'- అభినవ కవిత - p. 300.
2. 'కనకము'- జడకుచ్చులు p. 153.

పెంచిన ప్రేమ స్వరూపం కొంత ప్రాధాన్యం వహించింది. కమల మేనత్త పూర్ణ 'దత్త ప్రేమామృత' అని నిరూపిస్తుంది ఈ రచన. పూర్ణ కమలను దగ్గరకు పిలిచి చెక్కిళ్ళు దువ్వడం, చుబుకాన్ని పట్టుకుని బ్రతిమలాడడం, దృష్టిదోషం తగలకుండా మెటికలు విరవడం, చెమటలు తుడవడం, అక్కున చేర్చుకొనడం ఆమెకు కమలపైగల వాత్సల్యానికి చక్కని నిదర్శనాలు. చల్దియన్నము వేళైన నెయింగవైతివిగదే తల్లి' అని ఆందోళన చెందుతుంది. మానసిక వ్యథతో కమల మేనత్తను కన్నెత్తి చూడకపోతే, మాటకు సరిగా సమాధానం చెప్పకపోతే,

'ప్రాణము కంటె నెక్కుడనురాగముతో తిలకించి పెంచు వి
న్నాణపు మోహపుత్రిక తనన్ చెలికిం గడు గూర్చు పూర్ణ యె
ద్దాణపు జిన్నదాని వికటంబగు తీరు తలంచి'[1]

పడ్డ ఆవేదన, పెంచిన ప్రేమ వాత్సల్యం ఎంత తీవ్రమైనవో తెలియచేస్తుంది. కమల మానసికంగా కలత చెందుతోందని ఊహించి "మొగమిటు చిన్నబుచ్చుకొని మూసిన ముచ్చట తోప నేటికే పోగిలెదు...." అంటూ 'పెంచిన యట్టి మోహము తపింప చేయగ'....కమల ఆవేదనకు కారణం తెలుసుకోవాలని ఆరాటపడుతుంది. కేవలం కమల మీదనే కాదు, కుమారుని పైకూడా ఆమెకు మమకారం ఉంది. కనుకనే, దూరభూములనున్న ముద్దుల కుమారు మోదజాలని కొరత నిన్ జూచి తీర్చుకొనగ వచ్చితినమ్మ' అంటుంది. ఇద్దరిని సమంగా ప్రేమించింది పూర్ణం కుమారుని లేఖతో విషయం తెలుసుకున్న రాత్రి ఆమె కన్నులకు నిద్ర దూరమయింది. ఈ విధంగా పూర్ణపాత్రలో ప్రేమ వాత్సల్యాలను వర్ణించారు రాయప్రోలువారు.

హృదయ విదారకంగా కనిపించే శోక సన్నివేశంలో కూడా వాత్సల్యాన్ని ప్రదర్శించారు.

---

1. కష్ట కమల - అభినవ కవిత p. 264.

ఆవు వాత్సల్యంతో నాకుతున్నది. ఈ విధంగా సృష్టి అంతటా వాత్సల్యం గోచరిస్తున్నదని రాయప్రోలువారి ఉద్దేశం. వీరు వాత్సల్యాన్ని ఎన్నిటిలో ఏ విధంగా దర్శించి, దర్శింప చేస్తారో, రచనలో అక్కడక్కడా వీరు చూపిన మాతృభావన చూస్తే స్పష్టం అవుతుంది. వీరి వాత్సల్య నయనాలకు మేఘ పంక్తులు వాత్సల్య లహరుల్లాగా కనబడ్డాయి.

'కదల కరడులు కరడులై వెడలుచుండె
మధుర జలధర పంక్తులు మాతృగర్భ
కుహర మెడలెడు వాత్సల్య లహరు లట్లు'[1]

అని అంటారు. ప్రకృతిలో సహజంగా జరిగే సంఘటనల్లో కూడా వీరు వాత్సల్యాన్ని ఊహించారు.

'రెండు రెక్కల క్రింద నిదురించు నెలకూన
లను లేప పాడేటి నును పుల్గు బాలెంత'-[2]
'పూల బిడ్డల ప్రీతి నుయ్యాల లూపు పవనుడు'[3]
'తల్లి తీవియ కెదలి క్రిందకును జారి
ఏకతమ నూగు నొక లవలీ కుమారి....'[4]

పూల తీగలో వాత్సల్య రాగబంధం అనుసంధించడం ఇక్కడ ప్రత్యేకత. పక్షులు కూయడం, గాలికి పూలు కదలడం అతి సహజమైన విషయాలు. కాని వాటిలో తల్లి పిల్లకు పాడే లాలిపాటను, తండ్రి బిడ్డను నిద్రపుచ్చడానికి ఉయ్యాల ఊపడాన్ని ఊహించడం రాయప్రోలు వారి వాత్సల్య దర్శనానికి చక్కని నిదర్శనాలు. నీరు పల్లానికి పారడం సహజం. నీటిలో నీరు, ఏటిలో ఏరు కలవడం వింటాము. కాని రెండు నదుల కలయికలో మాతృమహత్వాన్ని చూడడం, తల్లి

1. 'భక్తి' - జడ కుచ్చులు - p. 92.
2. 'శ్రీ శివశంకరశాస్త్రి' - ఆంధ్రావళి - p. 46.
3. స్వప్నకుమారము - p. 17.
4. రక్త కమల - అభినవ కవిత - p. 260.

మొక్కను, ఇంట ఉన్న ఆవు దూడను, కన్నబిడ్డను ఒకేరకమైన వాత్సల్యంతో స్త్రీలు చూస్తారని అంటారు.

"తొట్టిలో పసిపాపను, దొడ్డిలోని
బాలవత్సమున్, తోటలో పచ్చిమొక్క-
నేకవత్సల దృష్టితో సాకినట్టి
ప్రియ కుటుంబినులు............"[1]

అని ఒక సందర్భంలో ఈ వాత్సల్యాన్ని గూర్చి చెప్పారు.

జ్ఞానవంతులయిన మానవులు తోటి ప్రాణులను వాత్సల్యంతో చూడడానికి కొంత అవకాశం ఉంది. కాని సుబ్బారావుగారు తమ వాత్సల్య దృష్టిని ప్రకృతికి కూడా అన్వయించారు. ప్రాచీన కవులతో ప్రేయసీ ప్రియులుగా భావించబడ్డ పద్మ భ్రమరాల సంబంధాన్ని తల్లి బిడ్డల అనుబంధంగా అపూర్వ సృష్టిచేసి వారి వాత్సల్య దృష్టిని మహోన్నతంగా నిరూపించారు.

"దప్పిగొని చేరిన మిళింద తనయులకు
పూల పాలిచ్చి చీకట్లు పోవరుంచ
కడుపులో దాచుకొనదె పంకజము ప్రియుడ
చేరదీసిన మమకార మేరి కెరుక"[2]
"తల్లి తామర పూలపాలను
త్రాగుచున్న స్తనంధయాళి కు
లంబు లేచె రవళించుచున్...."[3]

పద్మం చేరదీసిన మమకారంతో స్తనంధయాళి కులాన్ని దగ్గరకు తీస్తే, చెట్లు వాటిని కొట్టడానికి వచ్చిన వారికి సహితం ఆశ్రయం వాత్సల్యం వల్ల నీడ నిస్తున్నాయంటారు సుబ్బారావుగారు. తన పొడుగును [illegible] దయినా కూడను

1. 'బుద్ధదీక్ష' - ఆంధ్రావళి - p. 64.
2. 'స్వప్నకుమారము' - p. 26.
3. 'ఫాల్గుణి' - మిశ్రమంజరి p. 92.

"కడిగిన మృగమద పాత్రిక
విడువని పరిమళము పగిది విధినియమములన్
విడిబడియును వారల పెం
పుడు మైత్రీ ప్రేమ బంధములు తెగవపురా!"[1]

బలీయమైన విధివల్ల విడబడిగూడా మైత్రీబంధం తెగదన్న విషయాన్ని విశదీకరిస్తుంది తృణకంకణం. స్త్రీ పురుషుల మధ్య స్నేహాన్ని చూపడం ఈ రచన ఉద్దేశం అని అనుకోవచ్చు. పవిత్రప్రేమకు వివాహమే అవసరం కాదనీ అంతరంగాల్ని కలిపి ముడివేసే స్నేహానికి ప్రాధాన్యాన్నిచ్చేవారికి సంయోగ వియోగాలు సరిసమానమేననీ తృణకంకణం సూచిస్తుంది. ప్రేమ విఫలమై వివాహం జరగనప్పుడు క్షణికమైన విషయ సుఖేచ్ఛల నుంచి మనసు మరల్చడమే వివేకం అని ఈ రచన సందేశాన్నిస్తుంది.

దీనిలో నాయికానాయకులు ఆబాల్యస్నేహితులు. వివాహం చేసుకోవాలనుకున్నారు. కాని విధి వశాత్తు వారి వివాహం కాలేదు. వివాహన్ని వాంఛించిన నాయకుడు 'విఫల మనోరథుడై' వ్యథచెందసాగాడు. చిన్ననాటినుండి "పొరుపెరుంగక ఒక కంచమునన్ భుజించి పెరిగి" పెద్దఅయినవారి మధ్య అన్యోన్యానురాగం అభివృద్ధి పొందింది. ఆ అనురాగాన్ని పురస్కరించుకుని వివేకవతి అయిన నాయిక నాయకుని మానసిక తాపాన్ని పోగొట్టి సమాధానపరిచింది. ఈ ప్రయత్నంలో ఆమె ప్రేమస్వరూపాన్ని, స్నేహమాధుర్యాన్ని, దాంపత్యధర్మాన్ని విశదపరుస్తుంది. ప్రేమకు వలపుకు ఉన్న భేదాన్ని స్పష్టం చేస్తుంది.

"మనసుచే వాక్కుచేత కర్మంబుచేత
కలుషితములు కాదగినవి వలపులవని
తపసుచే తాల్మిచే ధ్యానధారచేత
లీనమై ఐక్యమీయ జాలినది ప్రేమ."[2]

---

1. తృణ కంకణము - అభినవ కవిత-p. 249.
2. తృణకంకణము - అభినవ కవిత-p. 245.

ఒడిలోకి శిశువును తీసుకున్న వాత్సల్యాన్ని చిత్రించడం రాయప్రోలు వారి వర్ణనా వైశిష్ట్యం.

"తల్లి భాగీరథీ దేవి చల్లనయిన
కడుపునన్ దాగి ధన్యులై కలిసిపోయె
పూత యమునా తరంగిణి ..."[1]

అని అంటూ గంగా యమునల సంగమానికి తల్లీ బిడ్డల భావబంధాన్ని ఆపాదించారు. ఈ రకంగా సుబ్బారావుగారు ప్రకృతిలో కూడా వాత్సల్య మాధుర్యాన్ని దర్శించి రమ్యంగా చిత్రించారు.

స్నేహ చిత్రణ

రాయప్రోలువారి కావ్యాల్లో స్నేహానికి ప్రముఖ స్థానం ఉంది.[2] దాదాపుగా అన్నికావ్యాల్లోనూ స్నేహితులైన కొన్ని పాత్రలు సృష్టింపబడ్డాయి. మోహరహితమైన స్నేహ మాధుర్యాన్ని చవి చూడడానికి వీరు ప్రయత్నించారు.

1. 'స్నేహలత' - అభినవ కవిత - p. 288.
2. "రాయప్రోలు కావ్యాలన్నింట్లో నించుమించుగా స్నేహభావములోని మాధుర్యము చిత్రమైనది. అన్నా చెల్లెండ్ల మధ్యనుండు భావమనుడు, తల్లి బిడ్డల మధ్యనుండు వాత్సల్యమనుడు, ప్రేయసీ ప్రియుల మధ్యనుండు ప్రేమయనుడు వీని సన్నింటనున్నది స్నేహమే. దీని నుదాత్తము చేసి చిత్రించి పోషించి భక్తి శృంగారముల పర్యవసించునట్లు సిద్ధాంతీకరించినాడు.... స్నేహమనునది లోకములో కలుషీభూతమై యాదరమును గోల్పోవుచున్నదను వేదనముతో నీ కవి దానిని అమలినముగా జేసి యమృతత్వము గల్పింప సంకల్పించి తన కావ్యముల నల్లినాడు. స్నేహమందున్న మోహమును నాశనము జేసి స్వచ్ఛమైన మధురభావముగా దానిని నిరూపించుచు గావ్యావతరణము గావించినాడు." - 'సాహిత్య సంపద' - పిల్లలమర్రి హనుమంతరావు - p. 67.

''స్నేహ పూరంబుతో ప్రకాశించి మించె
మానవులు నిల్పికొన్న సమాజ దీప
మది చెదరి, చింది, పంకిలమయిన, సకల
హీనమగుగాదె ఇండ్ల వాకిండ్ల వరుస."[1]

మైత్రి మలినమై మసిపారి చెడిపోవడానికి కనబడుతున్న కారణాలను, అవకాశాలను ఈ రచనలో రాయప్రోలువారు చూపారు.

స్నేహ మాధుర్యాన్ని కొన్ని పాత్రలతో పలికించారు. 'రూపనవనీతం'లో సుందరుడు తన తొందరపాటు వల్ల వకుళమాలకు తనకు మధ్య ఉన్న మధురమయిన స్నేహానికి భంగం వాటిల్లినందుకు పశ్చాత్తాప పడతాడు. వకుళ 'స్నేహాపహతి' సమర్పించిందని వ్యధ చెందుతాడు. ఆ సందర్భంలో 'నిజంగా స్నేహ భాండమును మోసిన ముదితులైన మిథునములే ధన్యములు'[2] అని అంటాడు. పరంజ్యోతి అతనిని ఊరడిస్తూ "స్నేహమే స్నేహ మొక్కటే సుమా సుఖ ప్రకాశనమును పోషిస్తుంది........మానవులకు అంతఃకరణమనే ఒక గోప్యకోశమున్నది. అది స్నేహధారాధౌతమైతే విచ్చివిప్పారుతుంది. ఆ మహనీయావస్థే సుమానుషత్వం"[3] అని చెప్తాడు. సునందుడు మైత్రీద్వేషాలు రెండూ మనసుకు సహజలక్షణాలని చెప్పి "మొదటినుంచీ మనస్సుకు మైత్రీసంగం నేర్పాలె, ఆ వ్యసనం ఆ తీపీ నిలబడే సాధన కావాలే"[4] అంటాడు.

ఈ రూపకంలో వచ్చే ముఖ్యపాత్రలన్నీ దాదాపుగా ఒకరికి ఒకరు స్నేహితులే. దీనిలోని ప్రధాన ఇతివృత్తానికి స్నేహమే ఆధారం అని అనుకోవచ్చు.'లలిత', 'తృణకంకణము', 'అనుమతి', కష్టకమల' కావ్యాలలో నాయికా నాయకులు 'ఆజననాప్తమైత్రి' కలవారే. 'స్నేహలత'లో స్నేహలత, ప్రియంవదలు శరీరాలు మాత్రం వేరైన ప్రాణమిత్రులు. ఈవిధంగా వీరి రచనల్లో చాలామంది మధ్య స్నేహాన్ని సృష్టించి స్నేహానికి ప్రముఖస్థానాన్నిచ్చారు.

---

1. రూపనవనీతమ్ - p. 96.
2. రూపనవనీతమ్ - p. 24.
3,4. 'రూపనవనీతమ్' - p. 43,45,64.

తమ మధ్య ఉన్న చెలికారపు మమత సన్నగిలకుండా ప్రేమ బంధాన్ని కొనసాగించుకోవచ్చునని నచ్చచెబుతుంది.

''వలపు నశియించియును ప్రేమ నిలువగలద
యేని కలనైన కలుషముగాని స్నేహ
మృదు మధు రసానుభూతిని బొదలి మనము
నీడలట్టుల నైక్యమందెదము గాత''[1]

అని చెప్తూ వివాహమే ప్రధానం కాదని స్నేహంతో కలకాలం స్నేహాను రాగాలను నిష్కల్మషంగా పంచుకోవచ్చునని తృణకంకణ నాయిక నాయకుని సమాధానపరుస్తుంది. ఈ కావ్యముఖంగా రాయప్రోలువారు యువతీయువకుల నడుమ శారీరక సంబంధం ప్రధానం కాదని, స్నేహంతో కలిసిఉండి ఆనందాన్ని అనుభవించవచ్చునని సమాజానికి సందేశాన్నిచ్చారు. నాయిక స్థానంలో వారు నిలబడి సమాజాన్ని నాయకునిగా భావనచేసి ప్రేమ తత్త్వాన్ని విప్పిచెప్పారు.

రూప నవనీతం చాలావరకు స్నేహాన్ని ప్రధానం చేసుకున్న రచన. స్నేహ పీఠికను సృష్టించి, కొన్ని జతల స్నేహితుల స్నేహ బంధాలను చిత్రించారు. స్నేహాన్ని గూర్చిన అభిప్రాయాలను ఎన్నిటినో సుబ్బారావుగారు దీనిలో వ్యక్తీకరించారు. స్నేహాన్ని వివిధ కోణాల నుంచి పరిశీలించి కష్టాలను నష్టాలను అన్నిటినీ ప్రదర్శించారు. సమాజ పరిస్థితులను వ్యక్తుల బలహీనతలను దృష్టిలో పెట్టుకుని 'సహవాస మార్గంలోని గోతుల'ను సహితం చూపించారు.

ఇలు శోభిల్లడానికి దీపము, జీవితం జేగీయమానం కావడానికి స్నేహం ఆధారం అంటారు సుబ్బారావుగారు. ఇంట్లో ఉంటే చీకటిని దీపకాంతి పోదిస్తే, దేశంలో జాతిలో ఉండే మూఢత్వాన్ని సత్సమాజం తొలగిస్తుంది. మంచి సమాజానికి స్నేహం ముఖ్యం. దీపానికి తైలంలాగా సమాజానికి స్నేహం పోషకం. తైలం మసిబారితే దీపం ప్రకాశించదు. అదే విధంగా స్నేహం కలుషితమయితే సమాజం అల్లకల్లోలమై, తేజోవిహీన మవుతుంది.

---

1. తృణకంకణము - అభినవ కవిత-p. 248.

"అరసి యర్చింపుమా జగదంబనపుడు
స్నేహదీపము వెలిగించి.........."[1]

అని అన్నారు. స్నేహదీపం అన్నపుడు స్నేహానికి తైలం అన్న అర్థంతో పాటు 'స్నేహం అనే దీపం 'వెలిగించమన్న ధ్వనిని సహితం రాయప్రోలువారు ఉద్దేశించి ఉంటారని ఊహించవచ్చు.

స్నేహానికి ఇంత ప్రాధాన్యాన్నివ్వబట్టే వారి కావ్యతత్త్వాన్ని గూర్చిన ప్రస్తావనలో 'నా రచనల్లో **Philosophy** స్నేహం'[2] అని అన్నారు. స్నేహం విశ్వాన్ని మధుమంతం చేస్తుంది. అది నశిస్తే లోకమంతా పాడుబడి శుష్క కాననం లాగా తయారవుతుంది. స్నేహం లేని శూన్య ప్రపంచంలో పొందు పొత్తు లేక, తోడు నీడ లేక ప్రాణుల జీవనం కష్టసాధ్యం అని వీరి అభిప్రాయం. కనుకనే-

"మైత్రిని పోలిన ధర్మపు
సూత్రము వేరొండులేదు సూ మనుజులకున్
ధాత్రిన్ దానిని నడిపిన
పాత్రత నిహపర సుఖము లవశ్యము కలుగున్"[3]

అని అన్నారు.

దాంపత్య చిత్రణ

సుబ్బారావుగారు సంభోగ శృంగారంకంటె విప్రలంభ శృంగారం ఆదరణీయం అని అన్నప్పటికీ, శారీరక సుఖానికి ప్రాధాన్యాన్నివ్వని అమలిన శృంగార సిద్ధాంతాన్ని ప్రతిపాదించినప్పటికీ దాంపత్య ధర్మానికి వ్యతిరేకులు కారు. వీరి దృష్టిలో గృహస్థాశ్రమానికి తగినంత గౌరవం ఉంది.

---

1. తెనుగుతోట - అభినవ కవిత - p. 340.
2. **Interview on 11-6-81.**
3. 'భావస్థిరాణి జననాంతర సౌహృదాని' (వ్యాసము) రాయప్రోలు సుబ్బారావు. 'సరస్వతీ సామ్రాజ్యమ్' - అయ్యంకి వేంకట రమణయ్యగారి సన్మాన సంచిక. p. 123.

బాంధవ్యంవున్న వ్యక్తులమధ్య కూడా స్నేహం ఉన్నట్లు రాయప్రోలువారు భావించారు. 'కన్న చెలిమి', 'పెంచిన చెలిమి' అని చెప్పి ఆ చెలిమివల్లనే పరస్పరం వదలి ఉండలేకపోతున్నారని వీరంటారు.

"…. …అంపకపు కూతు కవుంగిలి బాయలేసి ఏ
మెత్తని తల్లికన్న చెలిమిన్ …"[1]

శకుంతల అంపకాలపుడు సర్వసంగపరిత్యాగి అయిన కణ్వుని బాధకు పెంచిన చెలిమి కారణమని వీరి అభిప్రాయం. వ్యక్తులు సన్నిహితంగా మసలడం వల్ల స్నేహబంధం దృఢపడుతుందని వీరి ఉద్దేశం.

ఈ స్నేహాన్ని రాయప్రోలువారు ప్రకృతికికూడా ఆపాదించారు. శిశిరానికి పూలు, తీగలు శోభావిహీనం కావడం, వసంతానికి కన్నులపండుగ చేయడం ప్రకృతి సహజం.

"నేడు తరుణ స్నేహ విరహము
నిలుపరాని దురాతపంబున
బిగువుసడి చెడి సొగసు మాసెను
తీగెలును పూలును వగన్ …."

అని, దీనికి స్నేహవిరహం కారణం అన్నారు సుబ్బారావుగారు.

'మిత్రవర్గంకాని మనిషి ఉండడు' అంటూ విశ్వసించిన రాయప్రోలువారు స్నేహం పొందడంకూడా పుణ్యఫలంగా చెప్తారు. 'సావాసవ్రతం'[2] అని స్నేహానికి ప్రతిదీక్షను జోడించారు. వ్రతం అనగానే నియమనిష్ఠలు, దీక్ష, పవిత్రత స్ఫురిస్తాయి. వ్రతానికుండే శ్రద్ధాసక్తులు సావాసానికికూడా అవసరమే అన్న శబ్దధ్వని వల్ల సూచింపబడిందని ఊహించవచ్చు. కనుకనేనేమో -

1. 'తోయిబ' - జడకుచ్చులు - p 145.
2. "విడుపూ తడుపూ లేకుండా మేము కలిసిమెలిసి పోరుపూ మరుపూలేని సావాసవ్రతం జరిపాము" - 'రూపనవనీతమ్' - p. 30.

బొత్తిగా గిట్టదు. నాగరక గృహస్థాశ్రమం వారికి అభీష్టాపత్తి. భోగభాగ్యాలు ఉపాదేయాలే గాని గర్హ్యాలు కావు అందువల్లనే వైరాగుల్లో ఆంధ్రులు తక్కువ.... మన పూర్వులిచ్చిపోయిన తెనుగుమాన్యం శృంగారవనం గాని వేదాంత మఠం కాదు."[1] అని వారి అభిప్రాయాన్ని వెల్లడిచేశారు. వీటినిబట్టి రాయప్రోలువారు తృతీయ పురుషార్థానికి గాని, గృహస్థాశ్రమ ధర్మానికి వ్యతిరేకులు కారని తెలుస్తున్నది.

'సంభోగవిధి క్షయమే' అయినా అది ప్రజాతంతు నిర్వాహక సూత్రం. కనుకనే దానిని దంపతీ నిష్ఠ ధర్మంగా గ్రహించాలన్నారు రాయప్రోలువారు. వీరి దృష్టిలో దాంపత్యం మహాక్రతువు. అందుకే దాంపత్యాన్ని సవనమని, క్రతువని, స్త్రీ పుంస యోగమని అభివ్యక్తం చేస్తుంటారు. ''ప్రజాతంతు-పాలనమే సైజమైన ధర్మము. అది నీ వన్నట్లు మహాక్రతువే.........జగత్కళ్యాణము గార్హస్థ్య ముఖంగానే జరుగుచున్నది.....అపత్య గ్రంథి దర్శనంతో ఆడుదానికి పాణిగ్రహణ వ్రతము ఫలిస్తున్నది.....దంపతీ నియతమ్ము కాని మిథున సాంగత్యంతో జీవితము అబద్ధమై అనర్థగ్రస్త మవుతుందని పర్యవసానం......... దాంపత్య గ్రహణంలో అవ్యక్తంగా ఒక మహాక్రతువు జరుగుతున్నది. పురుషుడు శిక్షాకైంకర్యమైన బ్రహ్మచర్యను పరిత్యాగం చేస్తున్నాడు. స్త్రీ కూడా పితృ గోత్రంతో బాటు తన అక్షయ కన్యాసౌభాగ్యమును విసర్జిస్తున్నది. ఉభయత్యాగ భాగధేయమే దాంపత్యం. అది అపత్య రూపాదికంగా స్వాత్మావలోకనకు సాధన మౌతున్నది....'[2]

శుద్ధకామం. అది అవ్యభిచారి. సృష్టిలో ఈ దివ్యాంశ నిగీర్ణమై సార్వత్రికంగా ఉన్నది.

పర. : కామము కూడా దివ్యాంశ అని భగవతి భావమా?

భామిని : ప్రకృతి, పురుషుల బ్రహ్మాండ లీలయే కామం. ఏతన్మహా మధుర యోగస్థాయియే రతి......" రూపనవనీతమ్ - p. 112, 113.

1. 'పవిత్రాభిరుచులు ప్రాతవి - క్రొత్తవి' (వ్యాసం) రాయప్రోలు సుబ్బారావు. భారతి - నవంబరు 1939.

2. 'రూపనవనీతమ్' - p. 45, 46, 85, 87.

గార్హస్థ్యాన్ని అల్పదృష్టితో వీక్షించి, సంసార సుఖాలను త్యజించి సన్యాసాశ్రమం స్వీకరించడాన్ని వీరు ఆదరించలేదు. సుఖాల నన్నింటినీ వదిలి జీవించడం వీరి ఆదర్శం కాదు. కనుకనే -

"చారు సంసార ముఖ సుఖోత్సవము విడలి
అడవుల చరింప కలదె కాసంత ఫలము?
పడుచుతనపు సరాగముల్ వదల నగునె
సర్వసంగ పరిత్యాగ జాలి వోతె."[1]

అని అన్నారు. ఇంతేకాకుండా ఈ విధంగా సన్యసించి అడవులలో చరించమని ఎవరయినా చెప్పారా? లేక నీకే కుతూహలం కలిగిందా? అని ప్రశ్నిస్తూ 'ఏటికిట్టు లాతురగతి నొంటిబోవ పెడత్రోవల బట్టెను నీవు బుద్ధి?' అని 'లలిత'లో నాయకునితో అడిగిస్తారు. ఇక్కడ సంసార సుఖాలను వదిలి అడవులు పట్టడం 'పెడత్రోవ' అనే వీరి భావం ధ్వనిస్తుంది.

ధర్మార్థ కామమోక్షాలలో తృతీయ పురుషార్థాన్ని వీరు నిరసించలేదు. ఏకాగ్రమైన మనోహరానందాన్ని కాంక్షించడం దోషం కాదంటారు.

"ఏకాగ్ర స్థాయికి మది
నాకర్షించెడి మనోహరానందము నే
లా కాంక్షింపగరాదు? ని
రాకృతములె కామసర్గ రమ్యాభ్యుదయముల్."[2]

ప్రాణులన్నిటిలో ఉన్న కామంలో కూడా దివ్యాంశ ఉందంటారు ఒక సందర్భంలో.[3] ఆంధ్రుల తత్త్వాన్ని గురించి చెబుతూ "సన్న్యాస ప్రవృత్తి వారికి

1. 'లలిత' - అభినవ కవిత - p. 207.
2. స్వప్నకుమారము - p. 24.
3. భామతి : రామాయణములో సీతారాముల మిథునకామము వివాహమును పొందింది. అందువల్లనే మునికంఠాన స్పందించిన సుందరకాండ అమృతభాండమైనది. దంపతీ ఘాతమయిన ఆ కామం త్రివర్గ పరిణిద్ధమయిన

స్వప్నకుమారంలో నాయకుడు కామ మోహితుడయి నప్పటికీ స్వప్న సుందరిగూర్చి 'ఆ దయాపతి సహవాస మాసగొంటి' అని అంటాడు. లలిత తన ప్రేమ వృత్తాంతం చెప్తూ 'ఎట్టకేలకున్ ముడివడె నా సరాగమొక ముగ్ధుని స్నేహ విదగ్ధ తంతులన్' అని తన ప్రేమ స్నేహంతో ముడిపడ్డట్లు చెప్పింది. 'బ్రహ్మ ముడి' (మిశ్ర మంజరి) అన్న ఖండికలో స్త్రీ పురుషుల కలయికను గూర్చి చెప్పి నపుడు రాయప్రోలువారు-

"పట్టజాలని పలుకరాని అవశ్య హృదయ రహస్యలాలస
ఆడిగె నరుడా పడుచు స్నేహము....
సహచరీ సహచరులుగా స్త్రీ పురుషులాదట కలిసి మెలసిరి"[1]

అని వారి సావాసాన్ని ప్రధానంగా చెప్పారు. వీరు ఒక సందర్భంలో నూతన దంపతులను ఆశీర్వదిస్తూ-

".... ఈ నవపీతాంబర సూత్రధారుల కఖండ స్నేహ ధర్మాధికో
త్సవముల్ కూర్తురు గాత...."[2]

అని అఖండమయిన స్నేహం వారికి కలగాలని కోరుకున్నారు. ఈ విధంగా దంపతులను స్నేహితులుగా, వారి మధ్య అనుబంధంలో చెలిమిని ప్రధానంగా వర్ణిస్తారు రాయప్రోలువారు.

రాయప్రోలువారి దృష్టిలో దాంపత్యానికి సముచితస్థానం ఉంది. 'కళత్రము అర్థాంగి. ఆమె సాహచర్యము లేకపోతే జీవితము సాంగోపాంగ వికాసమును పొందదు దక్షిణములేని ఉత్తరమవుతుంది. మానసకాసారంలో విహరించే హంసకు రెండు రెక్కలు కావాలె. అటగాక, నిస్సంగత్వము ప్రాణిలోకమునకు నిసర్గలక్షణము కాదు' అని అంటారు సుబ్బారావుగారు.[3] ప్రేమ సరస్సు మిథునపద్మాలతో ప్రకాశిస్తోందని అంటారు.[4]

1. 'బ్రహ్మముడి' - మిశ్రమంజరి-p. 129, 130.
2. 'దీపన' - వనమాల-p. 78,
3. తృణకంకణము - నివేదన-p. 5.
4. 'అడివిశేరి చిన్నాడు' - వనమాల-p. 60.

ఈ విధంగా దాంపత్యం ఉభయ త్యాగ భాగ ధేయమనే అభిప్రాయాన్ని రూపనవనీతంలో వ్యక్తపరిచారు. ప్రకృతి పురుషుల లీలగా దాంపత్యాన్ని వీరు స్వీకరించినట్లు కనబడుతుంది. కనుకనే దాంపత్యాన్ని చెప్పేటప్పుడు నరనారీ సంబంధం అనీ స్త్రీ పుంస యోగమనీ వ్యవహరిస్తుంటారు. సంభోగం అన్న శబ్దాన్ని ప్రయోగించడం వీరికంత ఇష్టమైనది కాదు.[1] అటువంటి సందర్భాలలో భోగార్చన, ప్రణయార్చన అని వర్ణిస్తుంటారు.

"పచ్చి ముత్యాల తమ్మిపూబళ్ళెరమున
తళుకు లరమోడ్పు గొను బంటి కలువబమర
జాజు లతికల విశద మంజరుల తోడ
చెలియ తోచె భోగార్చన సలిపినట్లు."[2]

వీరి రచనల్లో 'లలిత' కావ్యంలో కథ వివాహాంతంగా ఉంది. పరస్పరం ప్రేమించుకున్న నాయికా నాయకులు విధివశాత్తు వివాహానికి దూరమై బాధపడతారు. నాయిక ధైర్యసాహసాలవల్ల వారు తిరిగి కలుసుకుని దంపతులయ్యారు. దీనికి మూలం ఇంగ్లీషు సాహిత్యంలోని[3] దయినా రాయప్రోలువారు ప్రతిపాదించ దలచుకున్న ప్రేమతత్త్వ ప్రణాళికలో దీనికి స్థానం లభించింది.

కాయిక భోగానికి అతీతంగా దంపతుల ఆత్మలను ముడివేసి కలిపి ఉంచేది స్నేహం అని రాయప్రోలు వారి విశ్వాసం. వసంతఋతువులో ప్రకృతికి వచ్చే శోభలన్నీ హిమవదాగమనంతో వాడి విధ్వంసమవుతాయి. అదే విధంగా యౌవనావిర్భావంతో వచ్చే కోరికలు, వలపులు కాలక్రమంగా వార్ధక్యంలో వన్నెచెడి నశిస్తాయి. కాని స్థిరంగా దంపతుల మధ్య నిలిచేది స్నేహం అని వీరి ఉద్దేశం. దాంపత్య ప్రసక్తిలో చలిమి, స్నేహం, సహవాసం అన్న శబ్దాలను ఎక్కువగా ప్రయోగించారు.

---

1. "సంభోగ' శబ్దం వాడటం నాకిష్టంలేక 'భోగార్చన చేసినట్లు' అని అన్నాను" - Interview on 11-8-81.
2. రమ్యాలోకము-p. 34.
3. రాయప్రోలువారి 'లలిత' కావ్యానికి ఆంగ్ల రచన 'హామ్లెట్'కు అనుసరణ.

కమ్మని వాసనయా ప్రేమరస ధౌత సుగంధాన్ని' వెదజల్లుతాయి. నిశ్శబ్ద నిశీథంలో అరణ్య మధ్యంలో పికి కూత ప్రేమావేశంతో పలికినట్లుంటుంది. గువ్వ జంట, ఆపూ మాప, స్నేహితులు కాలుష్యరహితమైన ప్రణయంతో మెలగడం జరుగుతుంది. లతాసుమాలు కామం లేని మోహనసుఖంతో పరస్పరం విడనాడలేకుండా ఉన్నాయి. ఈవిధంగా సృష్టి సమస్తం వాత్సల్యం, స్నేహం, దాంపత్యాలతో కూడిన ప్రేమమయంగా సుబ్బారావుగారు భావించారు.

'శ్రీ రవీంద్ర కవి' గూర్చి రాయప్రోలువారు-

"పకపక నవ్వేటి పసిబాల పెదవులన్
పొడుపు వన్నెల పూచు పడతి క్రాల్గన్నులన్
చనుబాలు జడిగొని జనని నిండు మొగాన
ప్రేమ కళాంశలే వీక్షించినావు...."1

అని అన్నారు. కాని ఆ పలుకులు రాయప్రోలువారి పట్ల పూర్తి సత్యాలుగా అన్వయిస్తాయి. ఈ విధంగా పరమ పవిత్రమయిన ప్రేమను అందరు గుర్తించాలని ఆశించారు. కనుకనే-

"పరమ పద సొప్పు ప్రేమ ప్రపంచమునకు
నడుచు మార్గము మరల నేర్పడునె సఖియ?"2

అని స్నేహలతలో ప్రశ్నిస్తారు.

ఈ విధంగా వీరు భావించిన స్నేహ, వాత్సల్య, దాంపత్య ప్రేమలతో కూడిన అమలిన శృంగార ప్రణాళిక ననుసరించి ఇతివృత్తాలను గ్రహించారనుకోవచ్చు.

---

1. 'శ్రీ రవీంద్ర కవి' - ఆంధ్రావళి - p. 44.
2. 'స్నేహలత' - అభినవ కవిత - p. 200.

ఈవిధంగా వాత్సల్యం, స్నేహం, దాంపత్యం సందర్భోచితంగా వర్ణన చేయడమేకాకుండా ప్రేమతత్త్వాన్ని చెప్పేటప్పుడు సాధారణంగా ఆ మూడింటిని కలిపి చెబుతుంటారు.

"తల్లిం బిడ్డలతో విలీనమగు వాత్సల్యంబు, మైత్రీ సము
త్ఫుల్లాంతఃకరణాప్తులౌ సఖుల సాధుస్నేహమున్, ధర్మసం
పల్లగ్నాధ్యవసాయ కంకణుల దాంపత్యంబు, వాలారి వ
ర్థిల్లున్ ప్రేమరసాతిరేక పరిపూర్ణీభూత జీవంబులై."[1]

"వలపుల పూలసంకెలలు బంధముసేయగ గువ్వజంట, ని
ర్మలమగు వత్సలత్వమెద రాగిల నావుల తల్లిబిడ్డ, లే
కలుషములేని సత్ప్రణయ కాంక్షలు మేళనజేయ మిత్రముల్,
మెలగుదురీ రహస్యమె సుమీ! కనిపించెదు సృష్టియందునన్."[2]

సృష్టిలో అంతటా దాంపత్యశృంగారం, స్నేహం, వాత్సల్యం కనబడుతున్నట్లు వీరు భావించారు. తల్లిపాలుత్రాగే లేగచిన్నెలు తల్లిగిచ్చిన వత్సలతా సౌందర్యాన్ని వ్యక్తం చేస్తాయి. పవనతరంగపు ఉయ్యాలలో పయనింపడం నేర్చిన విహంగం ప్రేమ వైభవ పరిణామ గీతాలు పాడుతుంటుంది. పుష్పాల్లో, తేనెలలో, పక్షికూతల్లో అన్నిటా ప్రేమరసమే చిందుతున్నది. ఆకాశంలో తారకలుసహితం మోహంవల్ల ఆకాశాన్ని వదల లేకుండా ఉన్నాయి. గువ్వజంట స్నేహకాంక్షతో వియోగాన్ని భరింపలేకుండా ఉంది. స్తన్యమోహంవల్ల పుత్రుని ముద్దాడే సౌఖ్యాన్ని తల్లి విడలేదు. రాత్రింబగళ్ళు వెన్నెల, వేడి అందించే చంద్రుడు, సూర్యుడు, ప్రాణాన్నిచ్చే పవనము, జలసమృద్ధినిచ్చే మేఘాలు - ఇటి వ్యాప్తి అంతా ప్రేమ చోదితమే. నిర్మలమయిన కంఠంతో 'అంబా' అంటూ అరిచే ఆవుదూడ అరుపులో, కొమ్మమీద కలవరించే చిన్ని చిలుక పలుకులో సుప్రభాత జనయిత్రి వాత్సల్యం, సృష్టిలోని సజీవప్రేమ మాహాత్మ్యం ప్రకటింపబడుతున్నాయి. పాలుత్రాగిన పారవశ్యంతో కేకిసలాడే లేగదూడల చెంగనాలు, తల్లిపాల సారాన్ని గ్రోలిన బిడ్డ ముఖం, తొలకరి వానలకు పులకించిన పంటచేలో గుప్పున నలుమూలలా వ్యాపించే

1. 'లలిత' - అభినవకవిత-p. 212.
2. తృణకంకణము - అభినవకవిత-p. 245.

సమస్య ఏ రకంగా ఉంటుందో 'కష్టకమల'లో కనబడుతుంది. నాయికా నాయకులు ఇద్దరూ వివాహితులై స్నేహంతో సంచరిస్తూ, నాయకుని యాచ్నా చేసతకు నాయిక దాక్షిణ్యం చూపి శీలదానం చేస్తే వచ్చే సమస్య ఎటువంటిదో 'రూపసపనీతమ్' ప్రదర్శిస్తుంది. ఇక నాయికా నాయకులకు పరిచయం లేకపోయినా ఆర్థిక సమస్య వారి వివాహానికి అడ్డు నిలిస్తే పర్యవసానం ఏ విధంగా ఉంటుందో స్నేహలత చూపుతుంది.

'లలిత'లో నాయకుడు ప్రేమించిన పడతితో వివాహం జరగదని నిరాశ చెంది అడవులు పట్టిపోయాడు. 'తృణకంకణం'లో నాయకుడు నాయికకు వేరొకరితో వివాహం జరిగిందని తెలిసి ఆమెనే ధ్యానిస్తూ వైరాగ్యంతో వివాహానికి విముఖత చూపాడు. 'అనుమతి'లో వేరొకరిని వివాహం చేసుకున్నా విధివశాత్తు అల్పాయుష్కుడయ్యాడు. 'కష్టకమల'లో నాయకుడు అమాయిక అయిన నాయిక హృదయం తెలుసుకోక ప్రణయ లేఖ వ్రాసి ఆమె మానసిక వ్యధకు కారణ మయ్యాడు. 'స్వప్నకుమారం'లో నాయిక మృదువుగా తిరస్కరించినా కామాతు రుడై ఆమెను కోరాడు. కాని వివేకంతో నాయిక వాత్సల్యాన్ని అర్థంచేసుకున్నాడు. 'రూపసపనీతమ్'లో నాయిక దాక్షిణ్యాన్ని ఆసరాగా తీసుకుని ఆమె సంసార సుఖాలను త్యజించి విరాగిణిగా మారేటట్లు ప్రవర్తించాడు. 'స్నేహలత'లో నాయ కుడు కావ్యంలో ప్రత్యక్షంగా కనబడకపోయినా సాంఘిక దురాచారానికి, అర్థ లోభానికి కట్టుబడి నాయిక శరీర త్యాగానికి కారణమయ్యాడు. ఈ విధంగా వివిధ ప్రేమ సమస్యలలో చిక్కుకున్న యువకుల మానసిక ప్రవృత్తులను పరిణామా లను ఈ నాయకులలో రాయప్రోలువారు చిత్రించారు.[1] ఈ రకంగా ప్రేమలో వివాహంలో ఎదురవుతున్న సమస్యలను వారి రచనలలో చిత్రించి సహృదయ పాఠకుల ముందుంచారు. స్త్రీ పురుషుల మధ్య కేవలం వివాహ బంధం ఒక్కటే

1. 'లలిత', 'అనుమతి' కావ్యాలకు ఆంగ్ల మాతృకలు ఉన్నా, 'స్నేహలత' యథార్థ సంఘటన అయినా, వారిని వారు ఎన్నుకోవడంలో వాటిలోని సమస్యలు వారి నాకర్షించి ఉండవచ్చును.

స్వీకరించిన ఇతివృత్తాలలో ప్రేమ సమస్యలు

ఆధునిక సమాజంలో స్త్రీ పురుషుల పరిచయ సాన్నిహిత్యాలవల్ల వారిలో కొందరు వివాహం చేసుకోవాలని కోరుకోవచ్చు. అయితే కొందరి విషయంలో వివాహం సానుకూలపడటం, మరికొందరి విషయంలో విఫలం కావడం సహజం. అటువంటి సందర్భాలలో ఉత్పన్నమయ్యే సమస్యలు ఏ విధంగా ఉండే అవకాశం ఉందో ఊహించి రాయప్రోలువారు ఇతివృత్తాలను గ్రహించినట్లు తోస్తుంది. కనుకనే వారి కావ్యాలలో అధిక భాగం ప్రేమే ప్రధాన పాత్ర వహించింది.[1]

వివాహం వాంఛించిన స్త్రీ పురుషులకు పరిస్థితులు మధ్యలో కొంత విముఖంగా ఉన్నా వారి ప్రయత్నం సానుకూల పడితే సమస్యే లేదు. కథలో ఈ విధమైన ముగింపు 'లలిత' లో కనబడుతుంది. నాయిక వివాహం ఇతరులతో జరిగి నాయకుడు అవివాహితుడుగా మిగిలితే సమస్య ఏ విధంగా ఉంటుందో తృణకంకణం చూపుతుంది. నాయకునికి వేరే వ్యక్తితో వివాహం జరిగి నాయిక అవివాహితగా ఉండడం 'అనుమతి'లో కనబడుతుంది. నాయకుడు నాయిక సాహచర్యాన్ని వాంఛించినా నాయిక వివాహానికి విముఖంగా ఉండి కేవలం వాత్సల్య దృష్టితో నాయకుని దర్శిస్తే ఏ విధంగా ఉంటుందో 'స్వప్నకుమారం' చూపుతుంది. నాయిక ముగ్ధ అయి, ఒకచోట పుట్టిపెరిగిన సాహసంవల్ల అభిమానమే గాని, వివాహం గూర్చి ఆలోచించే వయసు కూడా లేని అమాయిక అయినప్పుడు

---

1. "రాయప్రోలు ఉపదేశించదలంచినది ప్రేమ భగవద్గీతలను. ఈయన కావ్యాల కథలు స్నేహలతాదేవి తప్ప అన్నీ కల్పితాలు. లలిత, అనుమతి ప్రాయదముతో ఈయన ప్రారంభించిన ప్రేమ శాఖలు తృణకంకణంలో అప్రాప్త ప్రేమ, కష్టకమలంలో వికసించని ప్రేమ, స్నేహలతలో కుటుంబ ప్రేమగా విస్తరించాయి."

'అర్ధ శతాబ్దపు ఆంధ్ర కవిత్వము' (వ్యాసము) శ్రీ కొండ గోపాలకృష్ణ మూర్తి - భారతి - నవంబరు 1962.

సింహావలోకనం

వారిని ప్రేమాభిమానాలతో దగ్గరగా కలిపి ఉంచుతుందని అనుకోవడంవల్ల ఇన్ని సమస్యలు వస్తున్నాయని రాయప్రోలువారి అభిప్రాయంగా కనబడుతుంది. నాయికా నాయకుల మధ్య వివాహ బంధానికి అతీతంగా స్నేహ వాత్సల్యాదులు వర్ధిల్లే అవకాశం ఉందని, శారీరక సుఖానికి అతీతమయిన ఆ ప్రేమలు శాశ్వతమయినవనీ, నిర్మలమయినవనీ, అటువంటి అమ్లలిన శృంగార భావన కలగడం నేటి యువతీ యువకులకు అవసరం అనీ ఈ రచనా ప్రణాళిక ఉద్దేశంగా భావించవచ్చు.

సింహావలోకనం

రాయప్రోలువారు తమ కవితా దీపికతో నవ్యాంధ్ర సాహిత్య వీధులను తేజోవంతం చేశారు. నవకవుల కెందరికో మార్గదర్శకమై నిలిచారు. ప్రబంధ క్షీణప్రబంధ యుగాలలోని శృంగారప్రాముఖ్యం, పాండిత్య ప్రకర్షల ఔద్ధత్యం వల్ల సంధియుగంలోని (19 వ శతాబ్ది) కవిత్వం ఒక మార్గం అంటూ లేక అస్థిరంగా అన్నిపైపులా పయనించింది. వివిధ మార్గాలలో సంచరిస్తున్న కవిత్వానికి ఒక పంథాను చూపినవారు రాయప్రోలువారు. తమ కవిత్వ విధానంతో భావ కవిత్వానికి ఒక రూపాన్నిచ్చారు. వైదిక సంస్కృతీ సంప్రదాయాలలోని ఔన్నత్యాన్ని తాము గుర్తించడమేకాక తరువాత వారికి కూడా అందించారు. తమ తాత్త్విక దర్శనంతో, ఆలోచనా విధానంతో కొందరికి ఆలోచించే అవకాశాన్నిచ్చారు. అమలిన శృంగార సిద్ధాంత ప్రతిపాదనతో శృంగారాన్ని గూర్చిన ఆలోచనలకు ప్రేరణ నందించారు.

కవిత్వంపట్ల కొన్ని నిర్దిష్టమైన అభిప్రాయాలతో సాహిత్య సృష్టి చేశారు. కనుకనే లక్ష్య, లక్షణ కావ్యాలను రెంటినీ వ్రాశారు. నిరాశతో నిరుత్సాహాన్ని పెంచుకోకూడదనే ఆశావాదిగా దర్శనమిస్తారు. కవిత్వం అమంగళం పలుకకూడదనీ, అశుభం వాంఛించకూడదనీ, హ్లాదైక ప్రధానంగా ఉండాలనీ వీరి విశ్వాసం. భావాన్ని స్పష్టంగా చెప్పడం కంటే ధ్వని ప్రధానంగా చెప్పడంలో రమణీయత ఉన్నట్లు వీరు భావిస్తారు. కనుక వీరి రచనలలో శ్లేష, ధ్వని అధికంగా కనబడతాయి. అక్షర రమ్యత, భాషా సారళ్యం, శ్రవణ సుభగత్వం కవిత్వానికి అవసరమని వీరు నమ్ముతారు. కనుకనే చెవికి ఇంపు చేకూర్చేటప్పుడు వ్యాకరణదోషాలున్నా లెక్కచేయనక్కరలేదని అంటారు. భాషావిషయంలో వీరు స్వేచ్ఛ అనుభవించారు. శృంగార, కరుణ రసాలు రెండు ప్రధాన రసాలని వీరి అభిప్రాయం. శృంగారంలో కూడా విప్రలంభ శృంగారాన్ని నవ్యులు ఆదరిస్తారని వీరి ఉద్దేశం. సంభోగపరమైన రతికాక వాత్సల్యపూరితమైన స్నేహం వీరి లక్ష్యం.

భావోద్వేగం, బుద్ధితీక్ష్ణత చేదోడు వాదోడుగా నడిచిన కవిత్వం రాయప్రోలు వారిది. యావద్దేశాన్ని కదిలించిన సంఘటనలు వీరినీ కదిలించాయి. వాటి స్పందనగా వీరి కవితావాహినిలో సమకాలీన సమస్యలు ప్రతిఫలించాయి. ఆ కాలంలో అందరినీ కదిలించిన వార్తలు, సంఘటనలు, సన్నివేశాలు వీరికి ప్రేరణ నిచ్చి కవితా వస్తువులయ్యాయి. స్వాతంత్ర్యోద్యమం, ఆంధ్ర రాష్ట్రోద్యమం, విదేశ

మంత్ర, తంత్ర శాస్త్ర పరిచయం వల్ల ఆ సంప్రదాయాలకు సంబంధించిన పదాలు కనబడతాయి. ఈ పదాలు ప్రయత్నపూర్వకంగా వాడాలని వాడినట్లు కాక వాటితో వారికి ఉన్న పరిచయాధిక్యం వల్ల అప్రయత్నంగా వెలువడినట్లు తోస్తుంది. ఇటువంటి పదాలకు ప్రయత్నిస్తే తాత్త్వికార్థాలు స్ఫురించే అవకాశం ఉంది. అవి కావాలని వాడినవి కావు కనుక వాటికి వాచ్యార్థం కంటె దేవీ పరంగా, ఉపాసనా విధానంలో, మంత్ర తంత్ర శాస్త్రాలలో ఏ అర్థంలో వాడబడ్డాయో అటువంటి అర్థం చెప్పుకోవడం సమంజసంగా ఉంటుంది.

రాయప్రోలువారు సంప్రదాయాభిమాని, వైదికసంస్కృతీ సంప్రదాయాల పట్ల విశేషమైన అభిమానంకల వ్యక్తి - వీరి కావ్యాలలో చిత్రింపబడిన వైదిక వాతావరణం ఈ అభిమానాన్ని కొంత చూపుతుంది. వీరి మీద వేదోపనిషత్ ప్రభావం ఉంది. వీరి సంస్కారం సంస్కృత కవులది. వీరిలోని ఈ సంస్కారానికి రవీంద్రుని వంటి వారి పరిచయాలు మెరుగులు పెట్టాయి. భారతీయమైన ఈ సంస్కారం మీద లలితలలితంగా ఇంగ్లీషు కాల్పనిక కవుల ప్రభావం పడింది.

సాంప్రదాయికమైన విశ్వాసాలు వీరిలో కనబడతాయి. వీరి దృష్టిలో విధి బలీయం. పునర్జన్మను, పురాకృత కర్మఫలాన్ని వీరు విశ్వసిస్తారు. ఆత్మలో ఛాయావాసనాదికంగా గతజన్మరాగరసాలు నిలిచి ఉంటాయని నమ్ముతారు. అయితే స్మృతుల విషయంలో వీరికంత పట్టింపు లేదు. కొన్ని ఆచార వ్యవహారాల విషయంలో కూడా ఎక్కువ పట్టుదల కనబడదు.

వీరి దేశభక్తి దేవీభక్తి. భగవత్తత్త్వాన్ని గూర్చి, భగవద్భక్తిని గూర్చి వీరికి నిర్దిష్టమైన అభిప్రాయాలున్నాయి. వీరికి పరబ్రహ్మ తత్త్వమీమాంస అప్రధానం. భక్తి జ్ఞానాదులలో ప్రకృత్యుపాసకులైన సుబ్బారావుగారు భక్తిపైపు కొంత ప్రీతిని కనబరిచారనడానికి అవకాశం ఉంది. ప్రకృతి ముఖంగా వీరి సగుణారాధన సాగింది. ప్రకృతిలో జగన్మాత మాతృరూపాన్ని దర్శించి ఆరాధించడం వీరి లక్ష్యం. కనుకనే మాతృమూర్తిగా ఉపాసించిన దేవదేవిని ప్రకృతి ముఖంగా పృథివీ రూపంగా ఆరాధించారు. ఆ జగన్మాత దేశమాతగా వీరికి ఆరాధ్య. వీరి దేశభక్తికి ఈ ఆధ్యాత్మిక చింతన మూలాధారం అయింది. ఆ పవిత్రతే వీరి దేశభక్తి గేయాలలో ప్రాణభూతమైన అంశంగా నిలిచింది.

దార్శనిక కవి రాయప్రోలు స్త్రీ గౌరవం. మూర్తీభవించిన వ్యక్తి స్త్రీ పట్ల విశేషమైన గౌరవాభిమానాలుండడం వల్ల స్త్రీ స్థానాన్ని గూర్చి ఆలోచించి

వస్తు బహిష్కారం, వరకట్న దురాచార నిరసనం వంటివి కొన్ని రచనలకు ఆలంబనమయ్యాయి. ఇటువంటి సమస్యల ఉద్ధృతం అంతగా లేనప్పుడు తమదైన తాత్త్విక దర్శనంతో రచనలు సాగించారు. స్మృతి కావ్యాలు, ప్రబోధ గేయాలు, 'స్నేహలత' వంటి రచనలు ఈ విధంగా కొంత పరిస్థితుల ప్రభావంవల్ల యాదృచ్ఛికంగా వచ్చినవే ననుకోవచ్చు. తృణకంకణం, మాధురీ దర్శనం, రూపనవనీతం మొదలైన రచనలు ఉద్దేశపూర్వకంగా తమ తాత్త్విక దర్శనంతో వ్రాసినవి. దేశభక్తి గేయాలలో కవిత్వ మాధుర్యంతోపాటుగా, కవితావేశం స్ఫురించే వస్తువు కూడా ఉండడంవల్ల వాటికి అధిక ప్రచారం వచ్చి ఉండవచ్చు. ఇతర రచనలలో ఆ ఆవేశం అంతగా వచ్చే అవకాశం తక్కువ. అంతేకాక, అవి వారి తాత్త్వికదర్శనాన్ని ఆధారం చేసుకున్నవి కావడంవల్ల వాటిలోని తత్త్వాన్ని సామాన్యులు అవగాహన చేసుకోవడంలో కొంత కష్టం ఉండవచ్చు. ఈ కారణాలవల్లనేనేమో వీరికి సామాన్యుల దృష్టిలో దేశభక్తి ప్రబోధ గేయాల కవిగా ఎక్కువ పేరు వచ్చినట్లు కనబడుతుంది.

పరిస్థితుల ప్రేరణతో దేశభక్తి గేయాలు వ్రాసినా వీరి ఆధ్యాత్మిక భావన వాటిలో జీవదంశగా భాసించింది. దేశాభిమానం, భాషాభిమానం మనసు నిండా నింపుకున్న అమృత హృదయులు సుబ్బారావుగారు. తెలుగుదేశం, తెలుగుభాష, తెలుగువారి సంప్రదాయాలు వీరికందించిన పులకింతలతో కావ్యాలన్నిటిలో తెలుగుదనాన్ని మూర్తీభవింపచేశారు. తెలుగు భాషామాధుర్యాన్ని వీరి కావ్య భాషతో చవి చూపారు.

రాయప్రోలువారు సంప్రదాయవాది అయినా నవీనత కనబరిచారు. కావ్య వస్తుగ్రహణంలో, రచనా విధానంలో, భావాభివ్యక్తిలో అన్నిటా ప్రత్యేకత కనబరిచారు. అభినవ కవితగా పేరు పెట్టబడిన వీరి కావ్యాలు అడుగడుగునా కొత్తదనాన్ని నింపుకున్నాయి. తమ ఉక్తి వైచిత్రితో నవ్యతా స్ఫూర్తిని కలిగించారు.

నూతన పదబంధాలు, వైదిక పదాలు, వ్యావహారిక పదాల సమ్మేళనంతో వీరి కావ్య భాష త్రివేణీ సంగమమయింది. నూతన పద బంధాల సృష్టిలో స్వేచ్ఛను అనుభవించారు. ఇంతేకాక నిత్య వ్యవహారంలోని అతి సామాన్య పదాలను లోకోక్తులను ప్రయోగిస్తూ తెలుగు నుడికారాన్ని పోషించారు. అటు వైదిక సంస్కృతీ సంప్రదాయాలకు సంబంధించిన పదజాలాన్నీ విశేషంగా ప్రయోగించారు. వీరి కవిత్వ మార్గంలో వాడుక భాషా, వైదిక భాషా చెట్టాపట్టా లేసుకుని నడిచాయి.

దేవీ ఉపాసనా, లలితా సహస్రనామ పారాయణ వంటివి ఉండడం వల్ల, సౌందర్యలహరి, శివానందలహరి, శ్రీ సూక్తం వంటివి అభిమానాలు కావడంవల్ల,

అనుబంధం - 1

నట్లు కనబడుతుంది. ప్రబంధాలలోని అతివేల వర్ణనకు వ్యతిరేకిగాని ప్రేమకు వ్యతిరేకి కారు. ప్రేమ స్వరూపిణి అయిన స్త్రీలోని వాత్సల్యాది అమృత గుణాలకు తమ రచనలలో ప్రాధాన్యమిచ్చారు. పురుషుల కారణంగా స్త్రీ ఎదుర్కొంటున్న సమస్యలను వివిధ కోణాల నుంచి దర్శించారు. స్త్రీ స్వభావం లోని అన్ని కోణాలు వీరి కవిత్వంలో ప్రతిఫలించాయి. పరిపూర్ణమైన స్త్రీ వీరి కావ్యాలలో దర్శనమిస్తుంది. స్త్రీని కేంద్ర బిందువుగా గ్రహించి ఆమె ఎదుర్కొనే సమస్యలను పరిశీలించి తమ అమలిన శృంగార సిద్ధాంతాన్ని రూపొందించారు.

విశిష్టమైన వీరి అమలిన శృంగార సిద్ధాంతానికి, వైష్ణవ భక్తి సిద్ధాం తంతో కొంత సామ్యం కనబడుతుంది. ప్లేటో ప్రతిపాదించిన ప్రేమ తత్త్వానికి దగ్గరి పోలికలు అమలిన శృంగార సిద్ధాంతంలో అంతగా కనబడవు.

స్నేహ వాత్సల్యాదులు రసాలుగా అంగీకరిస్తే తప్ప అవి విడిగా ఉండే అవకాశం లేదు. ఆ అవకాశం లేనప్పుడు వాటిని చేర్చడానికి వీలయినది శృంగార రసం. లోకంలో శృంగారం అన్న భావానికి ఉన్న అర్థంపై భావాలకు భిన్నమయింది. రూఢ్యర్థాన్ని పరిహరించడానికి స్నేహ వాత్సల్యాలను అంత ర్భూతం చేసుకున్న శృంగారాన్ని చెప్పడానికి తగిన విశేషణంగా 'అమలిన' శబ్దాన్ని ప్రయోగించారు. జీవిత తత్త్వ దర్శనం నుంచి వెలువడ్డ అమలిన శృంగారం సాహిత్య దర్శనంగా వెలసింది. ఒక సాహిత్య సిద్ధాంతానికి పేరు పెట్టడం అన్నది అంతకు ముందున్న సాహిత్య స్థితిని బట్టి ఉంటుంది. భావ కవిత్వం అంటే పూర్వం ఉన్న కవిత్వంలో భావం లేదని కాదు. వచన కవిత్వం అంటే పూర్వం వచనం లేదనికాదు. భావానికి ప్రాధాన్యం అధికమనీ, వచనానికి ప్రాముఖ్యం ఎక్కువ అనే గుర్తింపు ఈ పేర్ల లక్ష్యం. అదే విధంగా శృంగారం అన్నపుడు దాంపత్య శృంగారం మలినమయిందని కాదు. ప్రబంధ సాహిత్యం అతివేల వర్ణనలకిచ్చిన ప్రాధాన్యం వల్ల శృంగార భావానికి ఒక విధమైన అర్థం రూఢి అయింది. దానికి భిన్నంగా శృంగారంలోని స్నేహవాత్సల్యాల వంటి వాటిలోని పవిత్రత స్పష్టం చేయడానికి 'అమలిన' విశేషణాన్ని ప్రయోగించారు.

సృష్టిలాస్యం అయిన ప్రేమ అందరి మధ్య వర్ధిల్లాలన్నది వీరి ఆకాంక్ష. స్త్రీ పురుషులు స్నేహంతో సమాజ శ్రేయస్సు నాకాంక్షిస్తూ ఉత్సాహంతో ముందుకు నడవాలన్నది వీరి ఆశంస. ఆనందమూలం, కల్యాణమయం అయిన జగత్తులో ద్వేష వైషమ్యాలను వీడి ప్రేమను పెంచి పోషించాలన్నది వీరి ఆదర్శం.

విశిష్ట ప్రయోగాలు*

పదబంధ వైశిష్ట్యం :

పచ్చిపండుగ, కన్నెపౌలాలు, స్నేహదీపము, పచ్చిరాగాలు, వన్నెలాడే నెల, క్షేత్రమాతృక, వేడివేడిపదాలు, ఆకలికాక, నాదకాసారము, పచ్చిపొట్టిలు, స్నేహభాండము, పచ్చిముత్తెములు, కన్నెగిలుట, పచ్చిపాకాణి, తలపుదీపము, నడిగుండె, పచ్చిప్రాయము, నోరెడు, కన్నెతొలకరి, గండుగుట్టము, కన్నెనవ్వు, నవ్వుంగొమ్మ, పుస్తకశ్రీకుమారి, ఆనంద దుర్భిక్షం, గొడ్డుబోతు తీవెలు, అనుతాపమాలలు, వాక్పుష్పములు, ధర్మమకుటము, ప్రేమదీపము, మృత్యుకరము, అహింసాపయస్సు, నునుకైత, పడచు మావికుదుళ్ళు, పచ్చిరసికులు, పచ్చివలపు, అనురాగ కళికలు, ఊర్పుతెమ్మెర, భావాంబరము, మొలకగీతి, భావశుకములు, ఆనంద భిక్షాటనము, ముత్తెపు టశ్రువులు, భావోత్తరీయము, పచ్చనిపాట, మనసుపాదులు, ప్రేమరస ధౌత సుగంధము, అనురాగ విహాయసము, పండుచివురులు, పచ్చి ఫణితి, పచ్చియెదద, కుమార రసాల తరులు, లతాకుమార బృందములు, శోకారాగాంకురములు, పచ్చి విరహులు, చింతాపుష్పము, సంకల్పలతలు, కాంక్షాతరంగములు, కరుకు బెడబాటు, పిచ్చిపగలు, అభిమాన చేలము, హృదయపుస్తకము, నవనవలాడెడి నుడువులు.

భావవైశిష్ట్యం

లలిత

....;పో

వాయెనె యింతకైన మొదలాటి మదీయ విపత్తులంచనున్.   (p. 200)

పుడమి పడంతి కోడెతనపుం జిగినా మొలకెత్తు పచ్చికన్ ....(p. 201)

---

* రాయప్రోలువారి రచనలలో విశిష్టంగా కనబడే పదబంధాలు, భావాలు, భావాభివ్యక్తి, ఉపమానాలు వంటి వాటిలోని కొన్ని ప్రయోగాలు ఈ అనుబంధంలో చేర్చబడ్డాయి.

స్వప్నకుమారము

చదలు పెన్నెలు లల్లుచున్నది, కుమార
చాపలము లేదు పవన సంచాలనమున ...(p 4)
కావ్య కుసుమముల్ పూచు సంకల్పలతలు
ఒడు బలాత్కారముగ త్రెంపబడియె విధిని ....(p. 9)
కన్నెవిరులు సమర్తాడు కాలమందు ....(p. 9)
మౌక్తికముల కానుపు పోయు శుక్తి ఒకట
గర్భ విచ్ఛేద మే పాపకారణంబు ....(p. 25)
ఎండలో మాడిపోవు లేయిగురు లరసి
యేడ్చు నదుల ప్రేమోదంత మెవ్వడెఱుగు? ....(p. 27)

ఆంధ్రావళి

(ధాత) ....మావి పిందియలు మురియ....
....పూలు పసుపాడ, కుంకుమన్ బూయకొమ్మ ....(p. 16)
....మామిడి చూలు మోయ ...
(ఆంధ్రమాత) ....ఆశల్ కౌతుకపూర్ణ చంద్రికలు పూయన్ ....(p. 25)
....భాషాకుమారి కర్రబవు పెండ్లి యిల్లైన.... (p. 26)
(తమ్ముడా) ....చీకిపోవని చేవ పదముల చేర్చి.... (p. 28)
(ఆంధ్ర) సాహిత్యకలశంబు క్షాళించి పండిత
రాజు క్రౌంజవుల క్షీరములు నించె,.... (p. 30)
(ఆచారము) అన్నకాటకమటులుండ నావహించె
భూమి నానంద దుర్భిక్షమును సఖుండ.... (p. 37)
(తెనుగుమాన్యము) ....పిల్లవేఱుపు ముఖంబున గుల్కుసుఖస్వరాళి ...(p. 41)
(శ్రీ శివశంకర శాస్త్రి)....నిండురెక్కల కింద నిమిరించు నెలకూన
లను లేప పాడేటి నును పుల్గు బాలెంత
తూర్పు వాకిలి ముందు తొగరు వన్నెల నూలు
లలవోక వడికేటి అరుణాంశుక కుమారి ....(p. 46)
(కృష్ణరాయ నాగేశ్వరులు) ఆంధ్రమున శిక్షణ గుణశైలి నభఘరించి ....(p. 58)

బొటబొటం జాఱిపడె పచ్చి ముత్తియములు ....(p. 209)
......................................; తొల్కరించె లే
బడుచుతనంబు నా మనసుపాదుల వాంఛల మొల్కరింపగన్. (p 216)
........కోర్కెలు లోలోన నానసాగె..(p. 219

తెనుగు తోట

నవనవ కుతూహల ప్రసూనములు పూచె .... (p. 319)
వెన్నెలలు నిద్రవోయెడు వేళలయ్యె .... (p. 336)

తృణకంకణము

శశి వికసించిన శ్రావణ
నిశీథమున కానబడిన నీరదసుతకున్ .... (**Introduction**)
.... ?
తన గుణలతలు పూచిన శోభలో యన
చిఱునవ్వు వెన్నెల చెండ్లు విసర,
....
పలుకు కొమ్మలు పూలపాలు పిదుక .... (p. 255)

కష్టకమల

నిగనిగ లెగయు కన్నె చిగుళ్ళ గుత్తుల
నీడ లారెడు చిఱు నిమ్మచెట్లు, ... (p. 256)
.... కెవ్వన నొయారపుకూజితము ల్వెలార్చు చా
కొదమ శుకంబు వోయె నదిగో! .... (p. 262)
........నీ నగు మొగం బొకతీరయి తోచు, నందముల్
నలగని యిన్నినాళ్ళ కమలంబిది కాదు గదమ్మ తల్లి!.... (p. 270)
.............! వచింపుము నా ప్రణయంపు టొప్పగిం
తలను .... (p. 275)

స్నేహలత

హిమగిరి నితంబములు కన్నయిండ్లు గాగ
కదలి నీళ్ళాడు ప్రొద్దులు గడపసచ్చు
వసద సుత, ... (p. 291)

(తారణ) కొమ్మల పట్టెను కుంకుమ బరిణల
కోయిల పాడెను కుశల గీతముల ... (p. 12)

(ఉగాది నివేదన) ముదిరిన చెట్లు కన్నెగిలి మొక్కలుగా, వతి శీర్ణ ....(p. 16)
శాంతి భిక్షానికై చాచేవు కొంగు
చిత్తోపశాంతికై ఎత్తేవు గళము ! ....(p. 27)
గాలిలో ధూళిలో కటికి నట్టెండలో ....(p. 26)
....నా తోట కాషాయ పీతాంబరము తాల్చె ....(p 28)
తెలివాకల తెర్లి పొర్లుచున్
చెఱలాడెడు చిన్ని పిచికల్ ....(p. 32)

(పుష్పలావిక) పడకటింటికి రవిదారె యడుగుచుండ ...(p 33)
....పలుకుతో పల్కు పెనటడి పట్టు పట్ట ....(p 34)

(మాంచాల) మైల విడిచిన నల్లకోకను
మటల మెటిసెను పూలచుక్కలు
నాది నాదని దిక్కులంటిను
లూది లాగగ నలుకొనల్ ...(p. 46)

(అడివోరి చిన్నాడు) పలుకులే పూచేను పచ్చిపువ్వులు వోలె....
కథల జడలల్లితే కండ్ల గట్టినయట్లు
కళగట్టు మనలోక గాథా రహస్యాలు,
నుడువులో అవి తేనె మడువులో. రతనాల
కడవలో, రాగాల పడవలో కనరావు ....(p. 58)
మీ యమ్మ యే తార చాయలో నినుగాంచె
ఏ యోషధుల పాలపాయసంబిడి పెంచె ....(p. 59)

(జన్మాష్టమి) ....గృహ వీథులొప్పె, భూ
దేవి సుఖప్రసూత పగిదిన్ జలమాడి ధరించె పచ్చపూ
పావడ, చిక్కతీచికురపాశములట్టుల వ్రేలె కృష్ణమే
ఘావలి, (p. 71)

(బుద్ధ దీక్ష) ధర్మధేనుపు చేపగా దాయగట్టి
జగతి పిదికె నెవండ హింసాపయస్సు ....(p. 63)
మునిగి పోలేదు నీ ముత్యాల భవనంబు
పారిపోలేదు నీ పాడి గొఱ్ఱెల మంద ....(p. 75)

(ప్రభాతము) వెండి గొలుసులు లంకె వేసి ప్ర
చండమగు నీ నీలి తెరలను
తూర్పు వాకిలి తలుపు రెక్కల
తొలగ లాగెద రెవ్వరో ? ....(p. 76)

జడకుచ్చులు

(శక్తి) నీరదములు నృత్యములాడు దారులందు ....(p. 91)
(పిలుపు) నా విరహ గంధి గీతికన్వయము చెప్ప
శిరసు లెత్తుచున్నవి చిగురు పొదలు
నవ్వుచున్నది కడల సందాల సందె
కావి రంగుల రంగైన మోవి విరిచి ....(p. 97)
(ఒక మాట) పలుకుము నీవైన చెఱకు పాలొలుకంగన్ ....(p. 107)
(ధ్యానగీతము) వ్రాయదొడగితి భావాంబరమును కడిగి ....(p. 116)
(మేఘమాల) ప్రాకెన్ చీకటి చెట్లు సోయగపు పూరంగుల్
దిశాంతమ్ములన్ ....(p.127)
(ఎవరు) చీకటి జడల్ ముడుల్ విచ్చి చిందులాడె ....(p. 132)
(ధ్వన్యాలోకము) వ్రాయ దొడగితి భావాంబరమును కడిగి (p. 116)
(రాధ పిలుపు) పొదలలో పూవుపై పోయినావేమొ ?
తమ్మిలో తేనెపై దాగి నావేమొ ? ....(p. 162)

వనమాల

(ఉగాది) శూన్యము లయ్యె సుందరవనములు
రక్తాంబరముల రభసించెన్ ... (p. 10)

(ఫాల్గుణి) ప్రాతపడియును పూసి మాయని
వెండితెరపయి విభ్రమించెను–
స్మృతి కలాపము చిత్రరూపకమట్లు– ....(p. 92)

(ప్రాంజలి) వాల్మీకి శోకంబు ప్రవహించె శ్లోకమై
నన్నయ్య కంఠాన నటియించె భారతము ....(p. 98)

(కోయిల) వచ్చావె కోయిలా వన్నెలాడే సెలకు
పచ్చి పడుచు పదాల వాకిండ్లు తీయగా ....(p. 102)

(రామలింగారెడ్డి) తొడిమెయు పూవు నడుకుపొందికలు నూపు
పదభావములు కొన్ని పొన్పుమెచ్చ, ...(p. 115)

(నందా!) పూవును కోసిన పూర్ణము
గా విచ్చి పూసి నవనీయమయె నా నందా! ....(p. 119)

(బ్రహ్మముడి) కొమ్మలకు చిగురాకు కాసులు దండవిచ్చ
వసంతుడేగెను; ....(p. 126)

సృష్టికింకను చాల్ప మొదలయ– ....(p. 127)

........నీల పూసి–యుంచె విమలాంబరములై ....(p 128)

(పల్లెపడుచు) ....జనములన్ కట్టివేయును కనులతో (p. 142)

ఉపమా వైశిష్ట్యం

మిశ్రమంజరి :

(ఆషాఢి) పరము వెనుకై ఇహము పైకొన
తన్నుకొనె సంశయ ఘనాఘన
ఘటనమున మనుష్య వృత్తము
బురదబడ్డ గజంబుటుల్ (p. 77)

....

మానవుని వ్యక్తి స్వాతంత్ర్యము
అల్ల అల్లన కారిపోయెను
చిల్లికుండ జాలాలటుల్. (p. 77)

చెఱలో చిందులు మానె చీకటి....
............నవ్వుచు పండు వెదుళ్ళు పాడసా
గెం, దమసా తరంగవతికిన్ పొడకట్టె సమర్త చిన్నెలు (p. 71)

మిశ్రమంజరి :

(నమోవాకమ్) కాళిదాసుని ఫణితి కళలు సమర్తాడె (p. 1)
(ఆంధ్రనవమి) తెలుగు కన్నెకు పసుపు తలంబ్రాలు పోయాలె (p. 12)
(భద్రయాత్ర) ఆకలికాకల కల్లాడగ ప్ర,.... (p. 22)
(గురుదేవ రవీంద్ర) సంగీత సాహిత్య సాధనల పడకిల్లు- (p. 26)
(మంగళమాఘమ్) పువ్వులను మురిపింప తుమ్మెద
కన్నెలతలు సమర్తలాడక ....(p. 45)
రావి బంగారాకు లొత్తగ
పగలబడి నవ్వంగ మాగధి ....(p. 45)
పాలువోసిన పైరు పొట్టల
చేలు శ్యామల మాంసలమ్ములై
ఈడు వచ్చిన పడుచు లాయెను ....(p. 48)
(మన్మథావాహన) సరస్తరంగములు చలువ పాన్పులుగ
ఉయ్యాలలూగే ఒయారి తమ్ముల
మిళింద కన్యలు మేలు కొల్పెదరు ....(p. 53)
శిరీష శాఖల చెంపసరులుగా
అలంకరించెను అలరు జొంపములు ....(p. 53)
(పెండ్లి లగ్నం) వెండి లాంతరు వెలిగించి వెడలె రజని ....(p. 57)
చెట్టునున్ కదలపు సొమ్మసిలిన యట్లు (p. 57)
(సంక్రాంతి సంబరము) సస్యకేసర కపిశ శోభల
చేలు పసుపాడిన విధంబున
చూడ కన్నుల వేడుకాయెను ....(p. 65)
(ఆషాఢి) గొడ్డు నేలలు వగిరి కన్నె పొ
లాలనాటురె యంటులన్ ....(p. 88)

(పల్లెపడుచు) కూతురొక్కతె అతనికిన్ చూతపల్లవ మనదగున్
మంచి గంధపుమొలకెయో మించు ముద్దుల గిలకయో. (p. 140)
మొగ్గలోపలి మధువటుల్ సిగ్గుచిన్నెలు చెదరప్రా
దోసపిందియ నునుపులన్ భాసిలున్ చెలి ప్రాయమున్ (p. 141)
పూపుపైబడు తుహినమో - ఆపు పిండిన అమృతమో
అనగ ఆ చెలి చెలువముల్ (p. 142)

వ న మా ల

(తెలుగు బంతి) పచ్చిపాడియావు వంటిది కావ్యంబు (p. 23)

(పుష్ప లాలిక) ....ఆ టక్కులాడు (p. 35)
సందె వలె మెల్లగా జాజె మందగతిని

(పులియాకు) చివురున్ గుత్తులబోని పాదముల....
పూగుత్తుల్ విదిలించినట్లు చిరునవ్వుల్ చిందు (p. 38)

(అర్థమాలలు) యజ్ఞ యాగాది కర్మ పర్యాయ పదము
వదిలినా రహింసాధర్మ పక్వపథికి
దక్షిణాయన రక్తి నుత్తరము విడుచు
కర్మసాక్షి సహస్రాంశు కాండమట్లు (p. 44)

(మాంచాల) ధీర భృంగము తొంగిచూడని
తీయ సంపగి మొగ్గ తీరున
పగలు రేలునే నెట్టుచుండెను
పడతి మాంచాల (p. 45)

(రవీంద్రుని ఆరిపోయినది దివ్య స్నేహ శృంగార
అస్తమయము) దీపంబు నిప్పాళి తీసినట్లు.
....
నిష్క్రమించినది నాందీ ముఖోజ్జ్వల తార
చిత్రాంక యవనిక చినిగినట్లు (p. 56)

(జన్మాష్టమి) ....రుచి మన్మృదుశాద్వల పత్రశయ్యలన్
బృందయు వెల్గె ముత్తయిదులెత్తిన పచ్చలపళ్లెరంబనన్ (p. 71)

(ఫాల్గుణి) ....

.................................పగ

దాలివలె, సుడిగాలి కెపుడో

మండి గృహమును కాల్చదే : (p. 94)

పగులు వాఱిన ప్రహరి గోడలు -

గడియలూడిన తలుపు తెక్కలు -

ధర్మసత్రము పగిది నీ బం

గారు గడ్డ నిలంబడెన్. (p. 94)

కుల విభేదము మతవిరోధము

పొటమరించెను స్ఫోటకము వలె (p. 96)

(రామలింగారెడ్డి) లతిక నికుంజ వలయము నల్లినరీతి

కథకు తెంపులు లేని గమకమిచ్చి (p. 115)

(ఫాల్గుణి) గర్భవతులను బిడ్డతల్లుల

నరటి తోటల యట్లు నఱికిరి—

పాడియావుల పగులగోసిరి (p. 94)

పనసపండ్ల విధంబునన్.

(నందా!) పుట్టితివి ప్రొద్దుపొడుపుల

నట్టింటను మొలిచినట్టి నలినము పగిదిన్ ....(p. 117)

అపుడపుడె కడిగి తుడిచిన

అపరంజి కలశముపోల్కి నగపడె నీమో

మపగత.... .... (p. 120)

(విస్సన్నపలుకు) చదివితి కర్ణుని చరితము

వెదచే కడుబిత్తరిలిన పెయ్యవిధానన్

బెదరిన కనుచూపులతో

మదియును చెదరెను అగమ్యమానంబగుచున్ (p. 124)

(బ్రహ్మముడి) మధువుత్రాగిన తుమ్మెదలవలె - రేగిమబ్బులు తూగి

తొలగెను; (p. 126)

ఎగసె నెత్తురు ముద్దవలెనపు-డరుణబింబముతిన్నగా. (p. 127)

(ఒక మాట) అమృత రసవతులై నవ్వు అఖిల వికసి
తార్ద్ర సుమములు బాలెంత రాంధ్ర పోల్కి
పసుపు బూసిన ముత్తైదువుల మొగాల
ననుకరించి గుమ్మడి పువ్వులందమయ్యె. (p. 106)

(ధ్యానగీతము) సృష్టి పసిబాల పగిది నిద్రించుచుండె
తల్లి రెక్కల క్రింద మెత్తని సువర్ణ
తూలికల మైమలచి నిద్దురలు వోవు
కన్నె పారావతము భాతి కదలదాయె
నా యహంకార మేమి బంధంబొకాని (p. 114)

(వసంత వికాసము) చక్కని నభంబు రంగులన్ పిక్కటిల్లె
నిండు జవ్వని యరుణంపు గండమట్లు (p. 121)

(శేష చైత్రము) నవనవ లాడేటి చివురాకులెల్ల
కలకెక్కె నెండ కాకలు బోలె ముదిరి (p. 124)

(కవిత) సందెలను పచ్చిపారాణి సవదరించి
నింగి బాలెంత నడికట్టు కొంగులనగ
జారు నతసీ పటంబాద ప్రసన్న రేఖ
లందికొని లాగి చీరెగా నందగింతు (p. 129)

(ఎవరు) అరుచున్న కలంకారి చీర చెఱగు
లనగ ఆశాముఖంబుల నందగించె....నీరదపంక్తులపుడు (p. 131)
పొదలయందెందొ కసరాక పూర్ణ పరిమ
ళమున త్రోవరులను లాగు సుమములట్లు
నటిని చీకటి లోపల కానరాక
పాడుచుండిరి గాంధర్వ భామలెవరొ. (p. 132)
..............నూ సొగసు రూపు
తెట్టుచునునొ యన్న యనుమాన మెత్తె నాకు
తదభిముఖుడగా నూరించె నదియు నన్ను
సంవృతంబైన కవి కావ్యశైలి వోలె. (p. 133)
ఓర్వలేని వారెవ్వరో యొకరి నొకరు
పోల్చుకొనకుండ క్రిందకు వాల్చినారు
నీకు నాకును నడుమ నీ నీలితెరలు
సెజ్జపయి ప్రణయుల మధ్య లజ్జలాగు. (p. 134)

ఆంధ్రావళి

(తెలుగు మాన్యము) ఈనిన ఆలమందగతి ఇంపు లిగిర్చి ఫలించి నట్టియు
ద్యానము పోల్కి సస్వరము యాడెడి వేదికబోలు నీ తెలం
గాణము.... .... (p. 39)

(బుద్ధ దీక్ష) కాన్పు లుడిగిన ఈ గోవు కదలలేక
వణకుచున్నది నా వచః ఫణితి పగిది (p. 65)

(ప్రభాతము) నిదుర విడి ఆశా నితంబిని
నీలవేణి విదల్ప రాలెడి
మల్లెపువ్వుల పగిది జాలెను
అల్లనల్లన తారకల్
పండు కుంకుమ కలిపి తీర్చిన
పచ్చి ముగ్గుల ఆల్లికల వలె
ఉపరిగత వాతాయనమ్ముల
నుండి అరుణిమ లగపడెన్.
ప్రథమ పుత్రోదయము వేళను
భాసిలెడి సంపన్న గృహమటు
లతి వికాస సుఖాభిముఖమయి
అలరెబో జగమంతయున్. (p. 76)

(యాత్ర) ఏటి సందిట ఆడుచున్నది
ఆటబొమ్మ విధాన నావయు (p. 79)

జడకుచ్చులు

(శక్తి) అగాధ పాతాళ తిమిర మొక్క-
మారపార నభం బొక్క-మారు చూతు
పగలు రేలుపలక్షించు ప్రాణి పోల్కి- (p. 91)
లసదుషః కంఠధవళ మాలలు గనబడె
నెలల బాలెంత స్తన్యధారల విధాన
భావరేఖయు కుటిల కంపనము మానె
సుప్త విరహిణీ భ్రూలతాక్షోభ బోలి (p. 92)

వెన్నెలల స్వస్థపడు కల్వపిల్ల పగిది
గీతి వడదేరు పాపరాకూతు భాతి
స్వాతి వాకట్లు విడు శుక్తిబాల లీల
గాలిచే శోషబాసె నాకన్నెయపుడు. (p. 272)
(తృణకంకణము) స్నిగ్ధ సికతాతలమ్ములు చెమ్మతేరు
ఎండకన్నెరుగక వాననీడిగిలక
పెరిగిన కలకాపురముల బిడ్డలట్లు. (p 4)
లిఖియించు కొంటివే రమణి రూపు
అదియె ముదమీక యలత కాస్పదమ యయ్యె
గ్రహణగతమైన చంద్రుని కలవిధాన. (p. 7)
పాలురాని ఆవుల మొదుగుల్ వలెన్ మొగులు
పూసి కొనెన్ దివి. (p. 8)
బాధలేక వ్యసనరుచి బోధపడదు
చీకటులు లేక దీపిక చెలగనట్లు. (p. 16)
(రమ్యాలోకము) ధేనువులు తిను బహువిధ తృణచయమ్ము
త్రావు నానానదీ కూప జీవనమును
కలిసి పరిణమింపవె పాలుగా ధరిత్రి
శబ్దమేళన తంత్ర నైజమ్ము నిదియె. (p. 9)
కలవు రసరామణీయకములు కృతులను
మాధురీ సౌరభమ్ములు మధువున బలె. (p. 13)
ఈ పలుకుబడి ఇంపు ఘటిల్లె తెనుగు
భాషకు నిసర్గ కోమల భూషణముగ
మధుకణ ధురీణమైన సుమమ్మునకును
అందముగ రంగు రేకులు నమరినట్లు (p. 23)
పాలలో వెన్న లీనమై గ్రాలు లీల
శబ్దమందును అర్థంబు చక్కనెసగు; (p. 25)
ద్యుమణి తన చిత్రరుచు లదృశ్యముగ
పుష్ప పత్ర ఫలాళిలో పోయురీతి
సుకవి వాగర్థ బాంధవ స్ఫురిత రక్తి
స్వర లతాంతములైన శబ్దముల నించు (p. 29)
తెల్ల చుక్కల కరియాల నెల్ల పిదికి
పయినిడిన క్షీర భాండంబు పగిలినట్లు
వరద గట్టెను బ్రహ్మాండ భాగమపుడు
పచ్చి వెన్నెల పాలచే ప్రాణు లలర (p. 32)

అందమయిన పద్మంబుల నల్లినతడు
నునుపు పోగుల పట్టునేసిన విధాన (p 136)
వీధుల బొరలె నాబిడ...........
రాగ........గాన తరంగభరము
తెలి తమలపాకు తోట పాదులకు పారు
ధవళ జలకుల్యా ఖాతి నార్ద్రింపు గతుల (p. 138)
వేరువేరైతి మంతట చారు జలద
గర్భమును వదలిన జలకణములట్లు
ప్రియ సమాగమ సుకృత మర్థించె నతడు
భీష్మతపన రోహిణి బొందు గ్రీష్మనట్లు (p. 141)

(కనకము) వదలదగు నీ పులుంగును....పం
పెదగాకల యత్తవారి పిల్లను బోలెన్. (p. 151)

(ధ్వన్యాలోకము) శశి ప్రకాశింపడయ్యె, నిశ్వాసమలిన
పవన బహులాంధమయిన దర్పణము పగిది. (p. 157)

(లలిత) పక్షిలేని కొమ్మయిన నావంటి వనిత
ఏమి ఫలముండి....
మించు విధాన కోర్కి విరమించె. (p 220)

(తెనుగుతోట) తెలియరాని చక్కిలిగింతలలకు నొడల
మేలుకొలిపెడు. పవనుడు బాలుడట్లు (p. 318)
ప్రాచీ కుమారికా కంఠమందు
మలయు కుంకుమ పూవుల మాలలనగ
సొంపొలుకుచున్నయవి యుదయంపు రుచులు (p. 336)

(స్నేహలత) ....విచ్చిన పుష్పము వోలె బుట్టె వం
గడమునకెల్ల సౌరభముగా నయగారి కుమారి. (p 285)
శ్రీ భరతమాత కంఠాన సిరులు విసరు
ఆణి ముత్యాల కళ్యాణ హారమనగ
తేజరిల్లు....గంగామ తల్లి (p 287)

(కష్టకమల) అలల కోనేట నరుగు రాయంచలీల
ఆ మృదూద్యానమున మందయాన యగుచు
పోయె నా కన్నె.... (p. 255)

అనుబంధం – 2

సరస కావ్యార్థము లభిధా వరణ మెడలి
లక్షణా వ్యంజనా విధులన్ భ్రమించు
పూవు విడిచి వాయు తరంగముల నపార
దూర మేగెడి పరిమళ సారమట్లు (p. 38)
కళలు రమ్యార్థ సౌభాగ్య కల్పనములు
సంవృతమ్ములు శాస్త్ర బీజమ్ములందు
మధుర కందరసార మాంసలములయిన
పండ్ల లోపల విత్తుల భంగి నంతె (p. 38)

కన్నె పాటలు

(తొలి మబ్బులు) తడిసిన కొమ్మలు తలలు వంచుకొనె
పెండ్లి కుమార్తెల బిడియము తోపగ....
(స్వప్నకుమారము) నింగి విసరిన యొడిసెల రంగు బెడ్డ
బోలె వ్రాలెడు చక్కదనాల చుక్క.
గగన నికేతనమ్ముపయి కప్పిన తెల్లని పాలపెంకుల
ట్లగపడు ధౌతమేఘశకలావళి........ (p. 19)
వనకుమారిక లుంచిన పసుపుముద్ద
లో యనగ ఆకుమఱుగుల సోయగించు
పండ్లుకనబడె.... నారింజపాదుల చాయలందు (p. 20)
పరిచయ కులాయ మెడలిన పావురమ్ము
పగిది నాయదియును వచ్చెవనికి మరల (p. 21)
అలలు రేగిన తామరకొలను మాద్రి
నెడద త్రెక్కొని నుత్కంఠ వెడలె నిట్లు. (p. 22)
.... దెసలరయ లేక
తిరుగు అపపత్య హరిణంబు కరణి నేను,
చూచుచుంటిని ఆమెకై; .... (p. 25)
(మాధురీదర్శనమ్) తెరలి మసలిన పయస్సులు
మెరుగారుచు నురుగులారి మీగడ యగు మా
దిరి స్థాయి భావ మందెడి
తరుణాంతఃకరణ నైజధర్మములు.... (p. 22)
రమణీయార్థ తరంగిత
కమనీయంబయిన కావ్యకంఠ ధ్వనిలో
సుమమున మకరందము వలె
భ్రమించు రసము.... .... (p. 30)

ప్రముఖులతో ముఖాముఖీ

కొందరు ప్రముఖులను కలిసి రాయప్రోలువారి తత్త్వచింతనను గూర్చి ప్రశ్నించి సేకరించిన విషయాలు సంగ్రహంగా ఈ అనుబంధంలో ఇవ్వబడ్డాయి. ముందుగా రూపొందించుకున్న ప్రశ్నావళి కూడా దీనిలో చేర్చబడ్డది. కలిసిన వ్యక్తులు అన్ని ప్రశ్నలకు సమాధానాలు చెప్పకపోవడం, చెప్పినవి ప్రశ్నావళి వరుసలో లేకపోవడంవల్ల వారి సమాధానాలకు ప్రశ్నల క్రమసంఖ్యలను చేర్చ లేదు. ఆయా వ్యక్తుల అభిప్రాయాలలో కొన్ని ప్రత్యక్షంగా ప్రశ్నావళికి సంబంధించినవి కాకపోయినా రాయప్రోలువారి వ్యక్తిత్వాన్ని ప్రకటించే విషయాలు కూడా కొన్ని ఈ సారాంశాలలో ఉంచడం జరిగింది. కొందరికి ప్రశ్నావళిని అందించడం సాధ్యపడలేదు.

రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారు ముఖాముఖి చెప్పిన విశేషాలను, విషయాలను మూడవ అనుబంధంలో ఇవ్వడం జరిగింది.

ప్ర శ్నా వ ళి

1. సగుణ నిర్గుణ బ్రహ్మలలో రాయప్రోలువారు ఎక్కువ అభిమానించేది ఏదని మీరనుకుంటున్నారు? అది వారి కావ్యాల్లో కనిపిస్తుందా ?

2. రాయప్రోలు వారు భగవంతుని ఏ రూపంలో ఆరాధిస్తారని మీరు భావిస్తున్నారు?

3. తాంత్రిక విధానాన్ని గూర్చి రాయప్రోలు వారి ఉద్దేశ్యం ఏమయి ఉంటుంది ? వారు లలితోపాసకులని అంటారు. ఆ ప్రభావం ఏదయినా వారి సాహిత్యం మీద ఉందని మీరనుకుంటున్నారా? అంటే ఏ రకంగా ఉంది?

4. ప్రకృతిని వారు వర్ణించడంలో ఆధ్యాత్మికభావన ఏదయినా ఉందా? ఉంటే ఆ ఆధ్యాత్మికచింతన వారి కావ్యాల్లో ఏ రూపంగా కనిపిస్తోందని మీరనుకుంటున్నారు?

డా॥ అమరేంద్రగారు

30-3-81.
3 p.m.

ప్రకృతిలో ఒక చైతన్యం సర్వత్రా వ్యాపించి ఉన్నది. అదే సత్య సౌందర్యం అనే భావం.... "సచ్చిదానంద కల్యాణ సదనమయిన ఈ మనోహర జగతికి నేగుదెంచి ప్రేమంత్మ్మి నారాధింపవేమి చెపుమ" అన్నపుడు Words-worth ప్రకృతిని చూసిన విధానమే కనబడుతుంది.

"Lines written on Tintern Abbey"లో దృశ్యమానమయిన ఈ ప్రకృతి అంతటి వెనకాల మహత్తరమయినటువంటి చైతనం ఉంది.

ఈ ప్రకృతి అంతా కేవలం పైకి కనబడేది కాదు, దీని వెనకాల చైతన్యం ఉంది అనేటువంటి దృష్టి సుబ్బారావుగారి వర్ణనల్లో కూడా నకబడుతుంది. అందు వల్లనే ఆ వర్ణనల్లో ప్రత్యేకత....

ప్రకృతినొక ఉపాస్య దేవతగా వర్ణించిన మొదటి కవి **Words worth.** అది రవీంద్రుని ద్వారా సుబ్బారావు గారికి ...

భారతజాతిని భారతీయ జాతిగా నిలబెట్టినటువంటి సంస్కృతి నంతనీ కూడా పునరుద్ధరించాలి, ఆ చరిత్ర చావలేదు, దాన్ని మళ్ళీ హృదయాలు చీల్చి చదువుకోండి అని ప్రబోధం చేయటంలో సుబ్బారావుగారు ఆధ్యాత్మిక మ యి న టు వ ం టి సాంస్కృతికమయినటువంటి ప్రభావాన్ని కూడా చూపించారు .... రవీంద్రునితో పరిచయం కాకముందే వారు వ్రాసి ఉండొచ్చు. భావసామ్యం ఉండి ఉండొచ్చు....... బంకిం గేయం బాగా ప్రచారం పొందింది. ఆ ప్రభావం వల్ల వారు దేశాన్ని మాతృమూర్తిగా దర్శించారు. దేశాన్ని కేవలం ఒక రూపంగానే కాకుండా ఒక మాతృమూర్తిగా ఇంతమంది సంతానాన్ని కన్నటువంటి మాతృమూర్తిగా (భావించిన) మొట్టమొదటి కవిఋషి బంకిం.... ....ఆ భావానికి కవితాస్ఫూర్తి నిచ్చింది బంకిం.... మామూలుగా ఉండే సంకుచితమైనటువంటి రాష్ట్రాభిమానం కాకుండా సమగ్రమైనటువంటి జాతీయాభిమానం సుబ్బారావుగారిలో కనిపిస్తుంది. ....Narrow imperialism కాకుండా

5. ద్వైతం విశిష్టా ద్వైతాల్లో రాయప్రోలు వారికేది అభిమానమనుకుంటున్నారు? ఆ భావాలేవయినా వారి రచనలో కనిపిస్తయ్యా?

6. వారి దేశభక్తికి, వారి సమకాలికుల దేశభక్తికి ఏదయినా భేదం ఉందా? అంటే వీరి దేశభక్తి కేవలం ఆనాటి రాజకీయ పరిస్థితుల కారణంగా వెలికి వచ్చిందేనా? లేక అందులో కూడా ఏదయినా ఆధ్యాత్మికత కనిపిస్తుందా ?

7. వారి అమలిన శృంగార సిద్ధాంతం గూర్చి మీ అభిప్రాయం ఏమిటి ? ఈ సిద్ధాంతం ఎందుకు ప్రచారానికి రాలేదని మీరనుకుంటున్నారు ? దానిమీద ప్రభావం చూపిన సిద్ధాంతాలుకాని సాహిత్యాలుగాని ఏవయినా ఉన్నాయా ?

8. మధుకలశ రచన చేయడానికి వారిని ఆకర్షించిందేమిటి ? ఉమరు తాత్త్వికతా ? లేక ఉమరు కవిత్వ రమ్యతా ? చార్వాక సిద్ధాంతానికి ఉమరు తత్వానికి భేదం ఏమిటి ?

9. స్త్రీ సమారాధనకు పెట్టింది పేరుగా చెప్పదగ్గ రాయప్రోలువారు "రూప నవనీతం"లో 'వకుళమాల' శీలదానం చేసినట్లు చిత్రించడం గురించి మీ అభిప్రాయం ఏమిటి ?

10. సుబ్బారావుగారు జ్ఞాన, కర్మ భక్తి మార్గాలలో దేనివైపు మొగ్గు చూపుతారు ? ఆ ప్రభావం వారి రచనలలో కనిపిస్తుందా ?

11. రాయప్రోలువారి రచనల్లో వేదాల, ఉపనిషత్తుల ప్రభావం ఏ రకంగా కనిపిస్తున్నది ?

12. సంస్కృత సాహిత్య ప్రభావం, సంస్కృత కవుల ప్రభావం వారిపై ఎంతవరకు ఉంది ?

13. ప్రాచీన ఆంధ్ర సాహిత్య ప్రభావం, కవుల ప్రభావం వారిపై ఏ రకంగా కనిపిస్తున్నది ?

14. ఆంగ్ల కవులలో ఎవరి గూర్చి అయినా సుబ్బారావుగారు ఎప్పుడయినా ఎక్కడయినా ఎక్కువగా చెప్తుంటారా ? వాళ్ళ ప్రభావం రాయప్రోలువారి సాహిత్యం మీద ఉందా ?

15. రాయప్రోలువారి రచనలలోని తాత్త్వికత గూర్చి మీరేమయినా చెప్తారా ?

వ్రాసిన ఆంధ్ర సాహిత్య ప్రభావం కవుల ప్రభావం సుబ్బారావుగారిలో పద్యరచనలో సమాస కల్పనలో తొలి రచనల్లో కనబడుతుంది. పోతన వారికి చాలా అభిమాన కవి.........ప్రత్యేకమైన ఆ పద బంధాలూ ప్రత్యేకమైనటువంటి ఒక లాలిత్యం చెప్పటంలో ఒక పేశలం ఒక ప్రసాదగుణం ఇవన్నీ కూడా సుబ్బారావుగారితోనే ప్రారంభమయినయి. భావ కవిత్వం అంటూ ఒకటి రాకపోతే ఇవన్నీ వచ్చి ఉండేవి కావని నా ఉద్దేశం. ఆ స్వాతంత్ర్యం కనుక వాళ్ళు అప్పుడు సాధించి ఉండకపోతే, సంప్రదాయం మీద కనుక అప్పుడు వాళ్ళు అటువంటి తిరుగుబాటు చేసి ఉండకపోతే ఈ కొత్త ఉద్యమాల మార్గాల్లో సాహిత్యం నడవడానికి అవకాశం ఉండేది కాదు.

సుబ్బారావుగారు చెప్పదలచుకున్నది తమ కావ్యాల్లోనే చెప్పేశారు- సూటిగా చెప్పకుండా. మానవులను ఒక సూత్రంతో ముడి వేయగలది మైత్రి సూత్రం. దాన్ని ప్రతిపాదన చేయడం, ఆ ప్రతిపాదన సుందరంగా ఉండడం, సృష్టి కంతటికీ కూడా ఆధారభూతమయినది ప్రణయతత్త్వం ఉన్నది అనేటువంటి ప్రభావం- ఇవన్నీ కూడా వారి తాత్త్విక చింతనలోని భాగాలే.

ముఖ్యంగా నాకు వారిలో కనబడేది ఆ సత్య సౌందర్య సమన్వయం. ఇప్పుడు సాహిత్యం చెప్పదలచుకున్న సత్యాన్ని సుందరంగా చెప్పటం, ఈ రెంటి సమన్వయం చాలా అపూర్వంగా మొట్టమొదటిసారిగా తెలుగు సాహిత్యంలో రాయప్రోలు రచనల్లోనే ప్రవేశించిందని నేననుకుంటాను.

శ్రీమతి కొత్తపల్లి లలితగారు

27-2-82

4 p.m.

భగవదారాధనం......... మాతృరూపంగా ఆరాధిస్తారు. దేవిని కూడా అదే రకంగా ఆరాధించారు. 'లలిత' అన్న పేరు నాకు పెట్టడంలో ఆ పేరే పెట్టారు. మా ఇంట్లో వాళ్ళకి ఆయన పెట్టిన పేర్లే ఆయన అభిరుచిని తెలుపుతాయి. మా అక్క- కల్యాణి; మంగళశబ్దం కోసం పెట్టుంటారు. మా అన్నయ్య అసలు పేరు చింతామణి. తరువాత 'రాజశేఖర్' చేరింది. శ్రీనివాస మార్తాండ్....morning

ఒక **Broad nationalism.** అది చాలా విచిత్రమైనటువంటి విషయంగా నాకనిపిస్తుంది. అందువల్లనే వారి గేయాలు ఈనాడు కూడా ఆంధ్ర రాష్ట్రం వచ్చినా ఇప్పటికీ పాడుతుంటే ఒళ్ళు జలదరిస్తుంది. వాటిల్లో ఉన్న జాతీయ ప్రబోధ ప్రభావం అటువంటిది.

సుబ్బారావుగారిది సగుణోపాసనే అని నా ఉద్దేశం. మామూలుగా నా ఉద్దేశంలో కవులందరూ కూడా ఒక విధంగా ద్వైతవాదాన్నే ఎక్కువగా అభిమానించినట్లు కనబడుతుంది.

.... అసంతృప్తి సంప్రదాయ కవిత్వం మీద ప్రకటించిన వారిలో మొట్టమొదటివారు సుబ్బారావుగారు. .... . అమలిన శృంగారం నిజంగా ఆయన మనకు చేసిన గొప్ప **Contribution** అని అనుకుంటాను. **decadence** నుంచి మళ్ళి శృంగారాన్ని ఉదాత్తమయిన స్థాయికి ఉద్ధరించినది సుబ్బారావుగారే అని చెప్పాలి. భావకవులకు మార్గదర్శకులయ్యారు అందులో వారు. అంటే కేవలం శరీరగతవర్ణనలు చేయకుండా ఒక పవిత్రమైనటువంటి ఆదర్శాన్ని ప్రేమలో చిత్రించడం అది సుబ్బారావుగారి దగ్గర నేర్చుకున్నారు భావకవులు.... అసలు ఆ ఉదాత్తమయిన భావన సుబ్బారావుగారి నుంచే - ఈ అమలిన శృంగారం ద్వారానే.........లాక్షణికమైన పద్ధతిలో కాకపోవచ్చును గాని శృంగారాన్ని ఒక ఉదాత్త స్థాయిలో **treat** చెయ్యడం ఉన్నదే - అది సుబ్బారావు గారి దగ్గర నేర్చుకున్నదే.

ప్రబంధ కవుల అశ్లీల శృంగారాన్ని.........దాన్ని సుబ్బారావుగారు **Positive side** నుంచి.... కేవలం **Negative** గా ఎదుర్కొన్నారు రామలింగారెడ్డిగారు. **Positive side** నుంచి శృంగారం అంటే ఇది, ఇట్లా ఉండాలి అని నిర్దిష్టతను వ్రాసి చూపారు.

....ఉమర్ తత్త్వం వారికి నచ్చకాదు, కవిత్వంలో ఉన్నటువంటి రమ్యత్వం వల్లనే ఆకర్షితులై - ఫిడ్జెరాల్డు అనువాదంలో ఉన్నటువంటి ఆ విశిష్టత వలన ప్రభావితులయి అనువాదం చేశారేమో అని అనుకుంటాను.

....కవిగా ఎక్కువ సుబ్బారావుగారు భక్తి మార్గాన్నే అనుసరిస్తుంటారు.

స్త్రీకి ప్రాముఖ్యం........mother గా deal చెయ్యడం పీటల్లో Bengal వారి పద్ధతి ఆయనకు నచ్చింది. వాళ్ళు ఎట్లా స్త్రీని గౌరవిస్తారో, అభిమానిస్తారో ...ఆ atmosphere నచ్చింది. పిల్లల్ని Bengal పంపించి చదివిస్తాననేవారు.

శ్రీ కోగంటి సీతారామాచార్యులుగారు

30-3-81

5-30 P.M.

అసలు కవి అయినవాళ్ళల్లా నిర్గుణబ్రహ్మనే చెబుదామని ప్రయత్నించినా సగుణబ్రహ్మద్వారాగాని చెప్పడం కుదరదు. కవి అయినవాడు సగుణస్వరూపం బాగా ఉపాసించేవాడు కావాలి. సుబ్బారావుగారు భగవంతుణ్ణి సర్వప్రకృతిగా ఆరాధిస్తాడు. ఎందుకనంటే, ఒకప్పుడు ఆయన ఉపన్యాసంకూడా నేను విన్నాను బెజవాడలో. "సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ. జగదిదం బ్రహ్మ" అని. ఈ రెండూ నా చిన్నతనంలో మొట్టమొదటిసారి వారి నోట్లోంచి విన్నవే. ప్రకృతి మొత్తం బ్రహ్మ వస్తువుగా ప్రకృతివర్ణనలవల్ల కలిగే ఆనందమే బ్రహ్మానందముగా భావించిన మహాకవులు చాలామంది ఉన్నారు. సుబ్బారావుగారుకూడా ఒకడు. సంస్కృతాంధ్ర పరిజ్ఞానం, వీనికి తోడు ఆంగ్ల విజ్ఞానం - ఈ మూడు ఉండడంవల్ల నేనప్పుడప్పుడూ అనుకుంటూ ఉంటా ఆయన త్రివేణీసంగమం వంటివాడు అని.

తాంత్రికములంటే రెండున్నయ్యి - క్షుద్రములు, మహావిద్యలు. మహావిద్యలను సుబ్బారావుగారెప్పుడూ వ్యతిరేకించేవాడు కాడు. హింసాత్మక కాండను ఆయన ఎప్పుడూ అంగీకరించినవాడు కాడు. ఆయన మనస్సు సహజకోమలమయిన మనస్సు. ఉత్తమమైన మార్గంలో శుద్ధంగా పూజించేవ-రేకాని హింసాత్మకమైన తాంత్రిక పద్ధతికి సంబంధించినవారు కాదని నా సిద్ధాంతం. సుబ్బారావుగారి మనస్సు ఆయన వాక్కువలె ఉదాత్తమైనది. ఆయన వాక్కు మనస్సువలె ఉదాత్తమయినది.

ప్రకృతి వర్ణించడంలో ఆధ్యాత్మిక చింతన ఉంది. ఆయన ఒక తీగెను వర్ణించినా, ఒక ఆకును వర్ణించినా, ఎండుగడ్డి మోపును వర్ణించినా అహంకార మమకారములకు దూరమయిన సత్యాన్వేషణ చేశాడాయన. ఆ సత్యాన్వేషణ

birth వల్ల ఆ పేరు పెట్టి ఉంటారు. తరువాత నేను. నాకు కూడా లలితాంబ అని దేవి పేరు పెట్టుకోవాలని పెట్టారు. అయితే register లో నా ఇష్టం మీద లలితగా వ్రాయించారు. తరువాతవాడు శివప్రసాద్. ఆ తరువాత తమ్ముడు చిదానందం. వాళ్ళిద్దరి పేర్లూ కలిపి శివానంద అని అనేవారు. ఇద్దరినీ కవలల లాగా చూసేవారు. మా చెల్లెలు పద్మావతి. మా తమ్ముడు ప్రభాకర్.

ఇంట్లో ఏ కార్యం చేసినా పిండితో, దానితో వేంకటేశ్వర దీపారాధన చేయడం అదీ ఉంది. విగ్రహారాధన.... అంటే పటం లాంటిది, కాలెండర్ ఫోటోలాటిది.... వాటిల్లో దేవతారూపానికి పూజించడమేగాని, పంచలోహం, వెండి లాటి విగ్రహాలూ, బొమ్మలూ పెట్టి పూజ చేయడం ఆయనకు ఇష్టం ఉండదు. లలితా సహస్ర నామాల పుస్తకం ఆయన దగ్గర ఉన్న దేవీ పటం వంటి వాటిని మారవడం కాని,.... ఫ్రేమ్ అయినా సరే, పుస్తకం ఎంత శిథిలం అయినా సరే.... వాటిని మారవ నివ్వరు. ఆయన పూజించే బొమ్మ నందలాల్ వేసినది.

బాల, రాజేశ్వరి లాటివి శక్తి స్వరూపాలు. వాటిని తట్టుకోవడం కష్టం అని ఆయన అంటారు. లలిత పేరులోనే సౌమ్యం ఉంది. ఆ దేవి శాంత స్వరూపిణి అని అంటుంటారు.

Tender things, feelings లాంటివి ఆయనకు అభిమానం. వికృతం, వికారం అయినవి నచ్చవు. Black లాటి Colours ఆయన వద్దనేవారు.

మహా నైవేద్యం పట్ల నమ్మకం తక్కువ. ఆ అలవాటు లేదు. తడి బట్టలతో మడి అదీ ఆయనకు నచ్చదు. అయితే ఇంట్లో పిల్లలు జుట్టు విరబోసుకున్నా, జుట్టు నీళ్ళు కారుతూ ఉంచుకున్నా, బొట్టు లేకుండా తిరిగినా కోప్పడేవారు. గుడికి ఆయన వెళ్ళేవారు కాదు. మేమూ పొయ్యేవాళ్ళం కాదు. కాని పెద్దయ్యాక ఇప్పుడెప్పుడైనా మేము వెళ్ళి గుడి ప్రసాదం అని ఇస్తే మాత్రం తీసుకుంటారు. కళ్ళకద్దుకుంటారు. శుక్రవారం మాత్రం మడిగా నైవేద్యం పెట్టేవారు. తాంత్రిక విధానం గురించి దృష్టి ఎక్కువ లేదు. ఉపాసనే బలంగా ఆయన అభిమానిస్తారు.

దేశభక్తిలో Cosmic image.... కాని regional ది లేదు.

మలిన శృంగారం. అందరూ ప్రేమను ఎక్కువగా కామ మోహార్థంలో వాడు తున్నారు. కామ మోహములు ఉపాధి అయిన శరీరానికి సంబంధించినవి. అవి క్షణములుంటయ్యి. కాబట్టి మలిన శృంగారం అంటే దైహిక వాంఛా విశేషాలు తీర్చుకొనుట. అమలిన శృంగారం అంటే మనస్సుచే, ఇంద్రియములచే, స్థిరమై ఎంతసేపు భావన చేసినా వెగటు కలగని ఒకానొక మహాసిద్ధి. శృంగారం సర్వ ప్రాణిగతం. శృంగారం శరీర ధర్మం కాబట్టి శృంగారం మీద ప్రధానంగా సమన్వయం చేసి మనవాళ్ళు చెప్పారు. అయితే ధర్మమయిన శృంగారాన్ని శృంగారం అనటం కంటే అధర్మమయిన దాన్నే శృగారం అనే వాడుక ఎక్కువగా కనిపిస్తోంది. అందువల్ల అమలిన శృంగారం అన్నారు.

అసలు....సాహితీ సమితి కవులందరూ అమలిన శృంగార సిద్ధాంతాన్ని కొనసాగించారు. అమలిన శృంగారానికి ఎందుకు బాగా ప్రచారం రాలేదంటే సంస్కారం లోపలికి మందిచ్చినట్లుగా పంపడానికి వీల్లేనిది.

ఎఱ్ఱాప్రగడ పోలికలు బాగా ఉన్నయ్యి. ప్రకృతిని అత్యద్భుతంగా వర్ణించి ప్రకృతితో తాండవం చేయించి తాను తాండవం చేసినవాడు ఎఱ్ఱాప్రగడ. తెలుగు కవులలో మళ్ళి అట్లాంటివారు సుబ్బారావుగారు. పద్యం యొక్క ఉపక్రమణ, ఉపసంహారాలూ అట్లాగే ఉంటాయి .... ఉపనిషత్ప్రభావం ఉన్నంతగా వేద ప్రభావం లేదు. ఈ ప్రభావం మామిడిపండులో రుచిలా ఒకచోట అని చెప్పడానికి వీల్లేదు. సంస్కృత, ఆంధ్ర కవుల ప్రభావం లేని ఖండకావ్యం లేదు. కాళిదాసు లేడని కాదు. భవభూతి ముద్రే ఎక్కువ.

తన కవిత్వం మీద తాను మాట్లాడటం సుబ్బారావుగారిలో తక్కువ.

శ్రీ గరికపాటి లక్ష్మీకాంతయ్యగారు

12-6-81

4-00 P.M.

రాయప్రోలు స్వతంత్రమైన భావాలున్న వ్యక్తి. Original way of **thinking** ఉన్నవాడు. **Wordsworth** లాటి **westner's ideas** ఉన్న వ్యక్తి సుబ్బారావుగారు. సుబ్బారావుగారిలో ప్రతిభ వ్యుత్పత్తులు ఒకదానితో ఒకటి

ఎప్పుడయితే చేస్తారో అప్పుడు వారికి ప్రకృతి - ప్రకృతి గతములయిన సర్వ వస్తువులు ఆనందమయమయిన బ్రహ్మపదార్థం వంటివి.

రాయప్రోలు కోరింది పొందదలుచుకున్నది నిర్గుణమైన బ్రహ్మవస్తువు అయినప్పటికీ అది సగుణస్వరూపం లేనిదే కనబడదుకాబట్టి వినపడదు కాబట్టి, కవిత్వం శబ్దం లేనిదే ప్రకాశించదు కాబట్టి, ద్వైత సిద్ధాంతంలోనే చెప్పాడు. కాని ఆయన ఒళ్ళుమరచి చెప్పినప్పుడు మాత్రం అద్వైతం కనిపిస్తూనే ఉంది. ప్రకృతిని ఒప్పుకున్నంత మాత్రాన విశిష్టాద్వైతి కాడు. ఆయనకు మూడింటిలో ఏదిష్టమూ అంటే అద్వైతమునందే ఆయనకు పర్యవసానం. కాని దాన్ని చెప్పేటప్పుడుండే ద్వైతంలోనూ చెప్పాలి విశిష్టాద్వైతంలోనూ చెప్పాలి.

దేశభక్తిలో ఆధ్యాత్మిక చింతన లేకుండా ఎట్లా పోతుంది ? దేశభక్తి అక్కరలేదూ అంటే మన సంధ్యావందనాదుల్లో దేశనామ కీర్తనం చేయడం ఎందుకసలు?

సుబ్బారావుగారి మనస్సు భవభూతికి చెందిన మనస్సు, సుబ్బారావుగారి కవిత్వం తెలియడానికి మన భగవద్గీత భారత భాగవత రామాయణాదులు ఉపకారాలు.

ఈ ప్రపంచం అంతా సత్యం కాదు. ఈ ఆనందం నిజమైందికాదు. ఉమరు లేపటిమాటకేమిలే ఆనటానికి మళ్ళీ మనకు జన్మమక్కర లేదు అన్న భారతీయ తత్త్వాన్ని స్పష్టంగా ప్రతిపాదించుకున్నవాడు నమ్మినవాడు కాబట్టే ఆ తత్త్వం నచ్చి పీరనువదించారు.

జ్ఞాన, కర్మ, భక్తి మార్గాలు మూడూ వారికి అభిమాన పాత్రములే. ఆయన కర్మ సిద్ధాంతాన్ని చెప్పాడు. భక్తి సిద్ధాంతాన్ని చెప్పి భక్తుడై కంఠమెత్తి భగవంతుణ్ణి ప్రకృతి స్వరూపంలో సంకీర్తనం చేశాడు. ఆనంద తన్మయుడై ఆనందమయ గీతాలు పాడాడు.

ఏ కావ్యము నందలి వర్ణనచేత హేయమైనటువంటి స్త్రీ, పురుష సమ్మేళనాత్మకమైన వాంఛా విశేషం కలగకుండా ఉంటుందో, రసాత్మకంగా ఉంటుందో అది అమలినం. ఏదైతే ఈ రూపమైన వాంఛలు కలిగిస్తుందో అది

28-12-81
6-30 p.m.

కవి సగుణ బ్రహ్మోపాసకుడు. నానా రూపాలతో ఉండే సృష్టితో తాదాత్మ్యాన్ని పొందుతాడు కవి. అంచేత కవి ఎప్పుడూ సగుణబ్రహ్మోపాసకుడు. జగత్తు సగుణబ్రహ్మ. జగత్తుతో సంబంధం లేకుండా కవి పుట్టడు....కవికీ; భక్తుడికి భేదంలేదు. భక్తు డేపని చేస్తాడో దేవుడి విషయంలో కవి జగత్తు విషయంలో అదే చేస్తున్నాడు అన్నమాట.

భక్తుడు లేక ఉపాసకుడు....ఉపాస్యదైవతం వీడూ ఒకటి కావటం- ఇదే కదా భక్తుడు చేసేది. ద్వైతభావంపోయి అద్వైత స్థితి పొందడం .... సగుణ బ్రహ్మంతో ప్రారంభించి ఎప్పుడు తాదాత్మ్యం చెందుతుందో ఉపాస్యదైవతంతో - అంటే కవి విషయంలో వస్తువుతో జగత్తుతో ఎప్పుడు వాడు తాదాత్మ్యం పొందుతాడో - వాడు లేడు. ద్వైతం లేదు. అద్వైతమే. కనక సగుణ బ్రహ్మోపాసకుడు నిర్గుణ బ్రహ్మోపాసకుడి కంటె ఒక మెట్టు తక్కువ అనుకునే భ్రాంతి రాకూడదు ఇక్కడ .... నిర్గుణ బ్రహ్మోపాసకుడు Philosopher సగుణ. బ్రహ్మోపాసకుడు Poet. ఉభయులూ చేరే చరమ బిందువు ఏదైతే ఉందో అది మాత్రం ఒక్కటే. మార్గాలు మాత్రమే విభిన్నంగా ఉంటయ్.... ఈ ద్వైతం కూడా అద్వైతానికే lead చేస్తుందని ఆలోచించడమేదైతే ఉన్నదో అది most fashionable method అన్నమాట .. సర్వసాధారణంగా sophisticated sections ఎప్పుడూ ప్రతి దేశంలో ప్రతి కాలంలో అద్వైతంపైపే మొగ్గుతుంటారు. మన రాయప్రోలువారు దానికి exception కాదు. ఆయన కూడా ఇలాగా అద్వైతంపైపు మొగ్గిన thinking ఉన్నవాడే .... అద్వైత స్థితిని ద్వైతంలోనించి వెళ్ళి కలుసుకోవడం ఏదైతే ఉన్నదో అది ప్రతి కవిలోనూ ఉంటుంది. అదే- ఆ ప్రక్రియ ఇక్కడ రాయప్రోలువారిలోనూ ఉంది అని నా భావన.

రాయప్రోలువారి దేశ భక్తికి ఆ రోజుల్లో ఆయన సమకాలికులుగా ఉన్న కవుల దేశ భక్తికి ఒక విధమైన తేడా ఉంది. ఈయన నఖశిఖ పర్యంతం కవి. భావావేశం, ఈనలో ఉన్నంత దేశంతో పొందే తాదాత్మ్యం మిగతావాళ్ళలో కనిపించదు. కనిపించకపోవటం అంటే వాళ్ళ అక్షరాలలో కనిపించదు అని

పోటీపడి, ఒకదాన్ని మించి ఇంకోటి ఉన్నాయి. స్త్రీని దేవతగా చూడాలని అన్నారు ....వేదభావాలు ప్రమాణం సుబ్బారావుగారికి.

ఆయన భక్తిలో ఉంటాడు కాని జ్ఞానం కూడా ఉంది ఆయనలో........ ప్రాచీన మహర్షులు, గ్రంథాలు ఆయనకు అభిమానం. వాళ్ళ పావిత్ర్యం, మహత్వం వర్ణిస్తాడు....ఉన్నత ఆదర్శాలున్న వ్యక్తి.

ఆయన రచనల్లో సంస్కృత పదజాలం ఎక్కువ. వ్యవహార భాష వాడ్తాడు. అంటే సంస్కృత పదాలు ఎక్కువగా ఉన్నా వ్యవహార భాష వాడ్తాడు..........ప్రజానీకానికి ఆయన హృదయాన్ని చెప్పడంలో ప్రముఖుడు. అనుకోవచ్చు ప్రబోధం చేశాడు. తరువాత చాలా మంది అనుకరించారు. మేనమామ పేరు ఎప్పుడూ చెప్తుంటారు. ఆయనచే ప్రభావితులయ్యారనుకుంటా.... ఆయన లలితోపాసకులు.

శ్రీ గుంటూరు శేషేంద్రశర్మగారు

19-10-81

5-30 p.m.

నన్నయ నుంచి తిరుపతి వేంకటకవుల వరకు ఒకే మూసలో వస్తున్న సాహిత్యాన్ని, వెయ్యి సంవత్సరాల సంప్రదాయాన్ని పూర్తిగా మార్చేశాడు రాయప్రోలు. అప్పటిదాకా ఉన్న భావ ప్రపంచాన్ని మార్చి నూతన భావ ప్రపంచాన్ని తెచ్చాడు. కవులలో రొమాంటిక్ వాతావరణాన్ని శిల్పించిన ప్రధాన పురుషుడు. శబ్దాలు ఏరుకోవడంలోనే ఎవరూ తీసికోనివి తీసుకుంటాడు రాయప్రోలు....అంతకుముందు ఈ లక్షణావృత్తిని అనుసరించినవారు లేరా అంటే లేరని కాదు. అసలు లేరని కాదు. ఒకళ్ళిద్దరున్నారు. కాని దానికే ప్రాధాన్యం ఇచ్చినవారు లేరు. రాయప్రోలు కవిత్వం అంతా లక్షణావృత్తే....తెలుగు కవిత్వం రాయప్రోలుతోనే ప్రారంభం. లక్షణావృత్తిని అనుసరించే కవిత్వం. అలంకారం పుడుతుందంటున్నాను. జీవభూతమయిన కవిత్వ లక్షణం ఇదే.

స్ఫురణ కనిపిస్తుంది. ఏడు కోరింది.... వాడికి దొరకలేదు అనుకోండి, అలాంటి స్థితిలో దాన్ని **Platonic love** అనొచ్చు కూడా. కాని దొరికినప్పుడు కూడా ఒక ఉదాత్తతని, ఒక నాగరికతను నిర్వహించడం మనం అమలిన శృంగారం అనాలె. శృంగారానికి కావలసినంత అవకాశం పుష్కలంగా ఉన్నపుడు కూడా దాన్ని పాశవిక స్వభావం చేత మలినం చెయ్యకుండా తనని తాను నిగ్రహించు కోవడం ఏదైతే ఉన్నదో అది అమలిన శృంగారం. అన్ని నాగరిక సంపన్న మైన సాహిత్యాల్లోనూ మనకు దొరుకుతుంది.

అందరు **contemporary poets** లో రాయప్రోలు వారి అమలిన శృంగారమే ప్రభావం.... నిర్వహించింది. దేవులపల్లి శృంగారం అంతా ఈయన దగ్గర నుంచి **inspire** అయిందే. విశ్వనాథ వారి శృంగారం రాయప్రోలు నుంచి పుట్టుకొచ్చిన స్రవంతే. భావ కవితా యుగపు కవు లెంతమందైతే ఉన్నారో అందరూ రాయప్రోలు భావాలకి లొంగిన వాళ్ళే. మధుకలశ రచనకి ఆయన్ని ఆకర్షించిన కారణం బయట దేశాలనుంచి మన దేశం లోకి వీచిన వాయువుల ప్రభావం. నూతన చైతన్యం, నూతన జీవన అవగాహన, నూతన జీవన శైలి చాలా సున్నితమైన మనస్సుల నన్నిటిని ప్రభావితం చేశాయి. అందులో రాయప్రోలు వారు కూడా ప్రభావితులయ్యారు..... ఇక్కడ తాత్త్వికత ఉండటమే ప్రధానమైన కారణం కాదు ఆకర్షణకి.....చార్వాక సిద్ధాంతానికి ఉమర్ తత్త్వానికి చాలా తేడా ఉంది. **Superficial** గా చూడడానికి ఉమర్ ఖయాం నాస్తి కుడుగా మనకు తోచవచ్చు....ఎంతో దూరంగా ఉన్న తత్త్వం ఏదైతే ఉన్నదో ఆ తత్త్వ సీమల్ని ముట్టుకోడానికి ప్రయత్నిస్తున్న ఉద్యమ కర్త అనుకోవాలి. చార్వాకుడు కేవలం హేతువాద నిష్ఠితుడు........ ఉమర్ కి చార్వాకుడికి **Pacific** సముద్రం అంత తేడా ఉంది.

జ్ఞాన, కర్మ, భక్తి మార్గాలనేవి జీవించే వాడికి నిజంగా అంత స్పష్టమైన విభిన్న మార్గాలుగా ఉండవు. ఈ మూడూ కలిపి ఆచరిస్తాడు మనిషి. ముఖ్యంగా కవి అయినవాడు. భక్తి మార్గంలో జ్ఞానం ఉంది, కర్మ ఉంది. భక్తిచేత భక్తుడు కర్మపరుడవుతున్నాడు. భక్తి చేతనే భక్తుడు జ్ఞాని కూడా అవుతున్నాడు ... . ప్రధానంగా చెప్పాలంటే కవి ఎప్పుడూ భక్తుడు.

అర్థం. వాళ్ళలోపల ఉండొచ్చు. ఈనలో మొత్తం భావావేశం అంతా అక్షరాలు మోసుకొచ్చి మనముందు పడేస్తాయి. అందుచేత ఈన దేశభక్తికి వాళ్ళ దేశభక్తికి ఏదో అక్షరరూపంలో తేడా ఉన్నట్లు మనకు కనిపిస్తుంది.

.... .. కవికి ఒకే దేవతతో అవసరం లేదు. ప్రతి స్వల్పమయిన వస్తువుతో కూడా అతడు తాదాత్మ్యం పొందవచ్చు. ....దేశభక్తి విషయంలో ఇతను చాలా ఆవేశపూరితమయిన కవిత్వం మనకు ఇచ్చాడంటే ఈన దాన్ని దేవతగా భావించాడా - ఇలాంటి విచారం చాలా అసాహిత్య విచారం. రాయప్రోలు భావావేశం దేశభక్తికి సంబంధించిన భావావేశం ఆనాటి దేశ కాలపరిస్థితుల్లోంచి పుట్టినదే........గాంధీగారెలాగ ఒక గొంతో ప్రజలకు రాయప్రోలు వారు కూడా అలాటి గొంతే.

రాయప్రోలువారి అమలిన శృంగార సిద్ధాంతం మన దేశానికి కొత్తేమీ కాదు. మనదేశపు ఉత్కృష్ట సంస్కృతికి చిహ్నము అది. మన దేశపు ఇతిహాసాల్లో ముఖ్యంగా రామాయణంలో అమలిన శృంగారమే వస్తువు. మేఘసందేశం, శాకుంతలం - ఇవి అమలిన శృంగారమే........క్షీణదశకు వచ్చిన సాహిత్యాన్ని మొట్టమొదటిసారిగా రసదృష్ట్యా ఉద్ధరించి మళ్ళ ప్రాణప్రతిష్ట చేసింది రాయప్రోలనాలి. అమలిన శృంగారం అనే నాగరిక లక్షణాన్ని పునరుద్ధరించడం చేత ఆయన మీకు మళ్ళి సాహిత్యంలో నాగరికతను ప్రాణప్రతిష్ఠ చేశాడు.

అమలిన శృంగారంలో దాంపత్య శృంగారం తత్పూర్వ శృంగారం అన్ని విధముల శృంగారం కూడా ఉంటుంది. అమలినం అంటే వికృతమైన పాశవిక అభిరుచులకు అభివ్యక్తి లేనటువంటిది. ఇవ్వనటువంటిది. వాటి నణగ దొక్కిన control లో పెట్టుకున్న పద్ధతి ఏదైతే ఉందో అది అమలిన శృంగారం. సంస్కృతి నాగరికత ఉన్న దశలో ఏ దేశంలోదయినా సాహిత్యంలో అమలిన శృంగారమే సంప్రదాయంగా ఉంటుంది.

.... Platonic love కాదిి. Platonic love అన్న మాటలో ఒక విధమైన సాధించడానికి వీలుకాని అసహాయ స్థితిలో అవలంబించే పద్ధతి అనే ఒక

స్వీకారం అదీ ఆయనకు చాలా ఇష్టం ... కేవల వ్యావహారికం ఆయనకు అంగీకారం కాదు. శిష్టవ్యవహారం అంగీకరిస్తారు.... ఆయన నోటివెంట పరుషకావ్యాలు గాని, పదాలుగాని, శబ్దంకాని రాదు. ఇతర కవులను గూర్చిగాని పండితుల గూర్చిగాని పరుషంగా పలకడం నేనెన్నడూ వినలేదు .. గుళ్ళకు మేము కలసే వెళ్ళేవాళ్ళం. మంగాపురం వెళ్ళాము. కొండమీదికి వెళ్ళాము కోపం అన్నది ఆయనకు నచ్చదు..... ఇటువంటి స్వభావం సుబ్బారావుకు ఎక్కడా చూడలేదు .. సుబ్బారావు ఎవరితోనయినా స్నేహం చేస్తే కృష్ణార్జునుల స్నేహం. అంతగా కలిసిపోయేవారు. ఎదుటవారి మనసు నొచ్చే పలుకుగాని.... శ్వాస కూడా రాదు.

కవిత్వానికి వ్యాకరణాలు అడ్డొస్తాయని అనుకోకూడదు అనేవారు. ఎన్ని తప్పులుంటే కవిత్వానికి (తెలుగు) అంత అందం అనేవారు.... వంకలు అలంకృతులు అనేవారు. వంకశబ్దంలో చంద్రవంకధ్వని ఉంది.

శృంగారం ముదిరితే.... దాని పరిణతదశే వేదాంతం. వేదాంతం, శృంగారం పరస్పర సంబంధం కలవి. సాహిత్య వేదాంతాలు సన్నిహితాలని చూచినపుడు అమలిన శృంగారం అర్థం అవుతుంది, లేకపోతే కాదు.

రాయప్రోలు కవిత్వం తొందరగా అందరికీ అర్థం కాదు. మంత్రశాస్త్ర రహస్యాలు మామూలు వాళ్ళెరుగరు. ప్రేమించడం ఉంటే పనికిరానిది ఏదీ లేదనేవారు.

శ్రీ జంధ్యాల పాపయ్యశాస్త్రిగారు

26-2-81

5-30 P.M.

ఛందోమయ కవిత్వమార్గ దర్శకుడు రాయప్రోలు. రమణీయ కవిత్వాన్ని అందించినవాడు. పద్యం శిల్పం చెక్కడం నేర్పినవాడు. సొగసుగా రాయవచ్చని మంచి మార్గం చూపి పలుకుబడి నేర్పాడు. తెలుగు కవిత్వానికి వయ్యారం నేర్పి కవితా కన్యను మనముందు నాట్యం చేయించినవాడు. దైహిక.... భిన్నంగా నిర్మల హృదయాలతో యువతీయువకుల మధ్య అమలిన ప్రేమ ఒకటి ఉందని కామానికి ప్రేమకు తేడా చెప్పినవాడు.

రాయప్రోలు ఎలాంటి కవి అంటే మన దేశపు సంస్కృతి యావత్తూ తన రక్తనాళాల్లో ప్రవహిస్తూఉన్న సంపూర్ణమైన సంస్కారి. ఇంత గొప్ప సంస్కారం ఉన్న కవి రక్తంలో తప్పనిసరిగా వేదాలు, ఉపనిషత్తులు, పురాణాలు, తంత్రాలు, కావ్యాలు అన్నీ ఉంటాయి. అన్నీ ఈయన రక్తంలో ప్రవహిస్తూనే ఉన్నయ్యన్న మాట.

తెలుగు సాహిత్యాన్ని సృష్టించిన .... ఒక యుగాన్ని సృష్టించిన మహా పురుషుడి మీద తత్పూర్వం ఉన్న సాహిత్య ప్రభావం లేదని ఎట్లా అంటామండి? అవన్నీ ఆయనలో ఉంటయ్యి. దాన్ని గురించి మనమేమీ పెద్ద పరిశోధన చెయ్య వలసిన విషయం కాదిది.

ఆనాడు ప్రపంచంలో ఒక బ్రహ్మాండమైన మార్పుగా వీస్తున్న గాలి **Romanticism** అనేది. ప్రపంచ వ్యాప్తంగా వీస్తున్న గాలి అది........అంచేత దాని ముద్ర ఈయనమీద తప్పని సరిగా ఉంటుంది.

శ్రీ చేబ్రోలు సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు

(తిరుపతి) 14-10-81
7-30 p.m.

రాయప్రోలుకు ఉపాసనా అదీ ఉండేది. వారి మేనమామగారికి వేదోప నిషద్ ధర్మశాస్త్ర పాండిత్యం, నిత్యదైవసేవమూ అదీ....ఆయన నిత్యకర్మిష్ఠులు. సుబ్బారావుగారికిదంతా తక్కువ. ఆయనది ఉపాసనా విధానం. రాయప్రోలు లింగన్నశాస్త్రి అని ఒకాయన ఉండేవారు. ఆయన సుబ్బారావుగారికి సన్నిహిత జ్ఞాతులు. మంత్రశాస్త్రంలో ఉపనిషత్తుల్లో కృషి చేశారు. వారి దగ్గరే ఉపాసనా విధం సుబ్బారావుగారు స్వీకరించినట్లు స్వయంగా నాతో చెప్పారు. బాలాత్రిపుర సుందరి....అవిడే లలిత....ఉపాసన పీఠికభిమానం. "ఉపాసనాబలం లేనిదో విద్యలు శోభిల్లవు'' అనేవారు. రాయప్రోలువారి కవిత్వానికి శ్రీసూక్త, పురుష సూక్త, ఉపనిషత్తుల మూలం ఉంది. భగవద్గీత, ఈశావాస్యోపనిషత్తు వీటన్నిటి లోని భావాలు, శబ్దాలు రాయప్రోలు కవిత్వంలో కనబడతాయి. ఆ ఎత్తుగడ అదీ మంత్రాలతో ప్రారంభిస్తారు. ఋషుల పదాలు, అర్థాలు, భావాలు....ఆ ఇతివృత్త

శ్రీ జమ్మలమడక మాధవరామశర్మగారు

30-3-81

1-30 p.m.

శ్రీమాన్ రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారికి నమస్కారం చేసి ఈ మాటలు పలుకుతున్నాను.

కావ్యాల్లోగాని, నిత్యం ఇంటి దగ్గర పూజా పద్ధతిగాని చూస్తే సగుణ బ్రహ్మను ఆయన ఆరాధన చేశాడా— అని అనిపిస్తుంది. శాంతినికేతనంలో విధుశేఖర భట్టాచార్య, మహా ప్రముఖుడు, పండితుడు, తాంత్రికుడు ఉండేవాడు. ఆయన చక్కని ఉపాసకుడు. ఆ విధుశేఖర భట్టాచార్యను గురించి అప్పుడప్పుడు నాతో అంటుండేవారు. ఆ కారణంచేత వారి విశేషమేమయినా వీరిలో సంచరించిందేమో అని అనిపిస్తుంది.... లలితామూర్తిని కూడ భావన చేసేవాడు. లలితా సహస్రనామం పారాయణం చెయ్యడం- వాళ్ళింట్లో వాళ్ళ భార్యకూడా పారాయణం చెయ్యడం నాకు తెలుసు. ప్రత్యేకంగా ఆయన కూతురు లలిత- ఆ అమ్మాయికా పేరు పెట్టారంటే లలితా సహస్రనామాల్లోని విశేషాన్నే అనుసరించి ఆయనావిధంగా చేశాడూ- అని అనిపిస్తుంది. ....బాహ్యాచారం కనబడదు. అది ఒక భావ దేహమునకు సంబంధించిన విశేషమనుకుంటాను. ....ప్రకృతిని పశ్చిమ దేశం వాళ్ళు ఉన్నదాన్నీ కంటికి గోచరించినదాన్ని వర్ణన చేయడమే తప్ప అధికం కాదు.... లలితా దేవతను ప్రకృతిగా ఆయన ఆరాధనం చేసి ఉంటాడు.... భావ దేహంతో ప్రకృతి రూపంగా విద్యామయ దేవతగా ఆమెను భావన చేసి ఉంటాడని నేననుకోవడం ఒకరకంగా యుక్తమే— ప్రకృతిని వర్ణించడంలో ఆధ్యాత్మిక భావనమంటే ఈ విధంగానే ఉంటుంది. కేవలం ప్రకృతి - ఆత్మరహితమైన ప్రకృతి వారి దృష్టిలో ఉండదు ... ఆ అవధానాలు చెయ్యడంలో కూడా అక్కడక్కడా చేసిన ధ్యాన పద్ధతులవీ చూస్తే పురుష సహితమయినట్టి ప్రకృతినే ఆరాధనం చేసినట్టు కనబడుతుంది. .... చేతనాత్మకమయిన తత్త్వమనే వారు భావించినట్టు గుర్తిస్తానే గాని కేవలం భౌతికమయిన ప్రకృతిపరంగా వారు భావన చేశారు అని అనుకోవటం లేదు.

రాయప్రోలు తెలుగుదనం . కవిత్వంలో పలుకుల పసందుకు సమాసాల సొగసుకు పెట్టింది పేరు. రమ్యదృష్టి కవులకుండాలి, శబ్దాన్ని భావాన్ని ఎన్నుకుని ప్రకటించడంలో రమ్యత ఉండాలని చాటినవాడు. మేధ కంటే హృదయం గొప్పది. ఓజోగుణం కంటే ప్రసాదగుణం, మాధురీ గుణం గొప్ప అని సోదాహరణంగా నిరూపించినవాడు. శృంగార రస పవిత్రతను స్థాపించిన వాడు.

Influences గురించి నేను ఆలోచించను. స్త్రీని గౌరవంగా చూడడం, పవిత్రమూర్తిగా, ఆరాధ్యదేవతగా చూడడం తెలుగు కవులకు నేర్పినవాడు.

రాయప్రోలులో 'య' గురువా, లఘువా అని అడిగితే మీ సౌకర్యాన్ని బట్టి సందర్భానుసారంగా వాడుకోమన్నారు.

ఆయన పద్యం మీద అభిమానం నాకెక్కువ. ఎంత ఒడుపుగా, వయ్యారంగా.... అది కావాలి నాకు. గురజాడ పద్యం రాసినా రాయప్రోలు వచనం రాసినా ఒకటిగానే ఉంటుంది నా ఉద్దేశంలో.

ఉదయశ్రీలో ఒక పద్యం ఇలా రాశాను :

జడలల్లి జడకుచ్చులిడ 'రాయప్రోలు,' 'త
  ల్లావజ్ఝల' కిరీట లక్ష్మి నింప
'పింగళి' 'కాటూరి' ముంగురుల్ సవరింప
  'దేవులపల్లి' శ్రీతిలకముంప
'విశ్వనాథ' వినూత్న విధుల కిన్నెర మీట
  'తుమ్మల' రాష్ట్రగాన మొనర్ప
'వేదుల', 'నాయని' వింజామరలు వేయ
  'బసవరాజు' 'కొడాలి' పాదము లొత్త

'అడవి', 'నండూరి' భరత నాట్యములు సలుప
'జాషువా', 'ఏటుకూరి' హెచ్చరిక లిడగ
నవ్య సాహిత్య సింహాసనమున నీకు
ఆంధ్ర కవితా కుమారి 'దీర్ఘాయుతస్తు.'

మరి ఒకటి శాంభవ మలం. కొంత ప్రజ్ఞావివేకం కలవాడవుతాడు. అయినా మలదూషితులవుతారు. కాబట్టి శాంభవ మలంతో కూడి ఉంటాడు. ఈ ఆణవ మలం శాక్తమలం శాంభవమలం - ఈ మలత్రయం దాటిపోయి భావనం చేస్తేనేగాని ఉత్తమ మయినటువంటి శృంగారం రాదు అని.

ఇవి దాటిపోయి భావన చేయడానికి ఒక విధమైన ప్రణాళిక పుష్టభక్తి సంప్రదాయంలో ఒకటి - చైతన్య భక్తి సంప్రదాయంలో ఉంది ... అనేకవిధాల కృష్ణుణ్ణి ప్రేమించినవాళ్ళు-వాత్సల్యంతో ప్రేమించనీ మరోవిధంగా ప్రేమించనీ-వాళ్ళంతా మలిన శృంగారంతో కూడిన వాళ్ళు. అమలిన శృంగారమన్నది ఈ భావమయ దేహ వికాసంతో కలిగేది. కేవలం గోపికలకు రాధికకు సంబంధించి... .... కృష్ణ పరమాత్మను ధ్యానం చేయుట, అదీ సగుణబ్రహ్మగా ధ్యానం చేయటం చాలా ముఖ్యమయినట్టిది. దాన్లో సఖీరూపమయిన భావన చేయడం. అందువల్లనే అక్కడక్కడా సఖా - సఖీ అనడం కద్దు సుబ్బారావు.... రాధా దేవి, గోపికలు - వీళ్ళను శక్తి రూపాలుగా భావన చేస్తే 'శక్తిమాన్' కృష్ణ - అతన్ని అందుకోడానికి వీలవుతుంది. అది కేవలం అమలినమై నటువంటి శృంగారం. ఇది కేవలం భౌతికమైనదికాదు. అంగాంగములకు సంబంధించినట్టిది కాదు. ఇది అతీతమయినటువంటిది ఏదో. రసమయ లోకంలో ఉండే అభిప్రాయాన్ని గుర్తించడం - అది ఉత్తమమయినటువంటి అమలిన శృంగారము అని భావన. ఈ దృష్టితోటే - ఆయన ఎక్కడయినా ఓ పుష్పాన్ని చూచినా, ఆ పుష్పంలో పరిమళం ఉంది. అది పరమాత్మకు సంబంధించిన దివ్యగంధాన్ని సమర్పించేదవుతుంది..... రూపరసగంధములు లోకంలో ఉన్నవానిని పరమాత్మ అభిముఖంగా మనం భావన చెయ్యాలేగాని మన ఉపభోగానికి సంబంధించినట్టుగా మనం భావనచెయ్యరాదు.... మామూలుగా అంతఃకరణ ధర్మంలో కూడినప్పుడే అది మలినమవుతుంది గాని అంతఃకరణధర్మంలో కూడనప్పుడు అమలినంగా ఉంటుంది. అనాసక్తి భోగం చాలా ముఖ్యమైనట్టిది. అది ఆ ప్రణాళికలోది. అయితే స్పష్టమైన అయినటువంటి రీతి సుబ్బారావుగారిలో కన్పడకపోవచ్చు. ఎందువల్లనంటే, ఆయన అటువంటి తత్త్వం విశదంగా వ్యాఖ్యానం చెయ్యడానికి అంగీకరించినవాడుకాదు కాబట్టి.

ద్వైతం, అద్వైతం విశిష్టాద్వైతం, వీటిల్లో ప్రత్యేకంగా ఒక ఆసక్తి ఆస్థ సుబ్బారావుకున్నట్లు కనిపించదు. అద్వైతం అన్న ఆమోదం వారికున్నది. ఎందువల్లనంటే, అటువంటి సంప్రదాయంలోనివారు కాబట్టి.... బెంగాలీ శాక్తవాదం అన్నది ఆయన మనస్సులో నాకు కనబడదు. అది ప్రత్యేకంగా ఈ తెలుగు దేశంలో - అవ్వారి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి ఏ విధంగా శాక్తేయుడుగా ఉన్నాడో - అంటే అమ్మవారి జపం చేసేవాడు. నామమాత్ర శాక్తేయత్వం శివపూజ ఉండేది. అద్వైత వాసనా ఉండేది.

సౌందర్యం అంటే ఆయన నిశ్చయంలో ఒకటుంది. అది అంగాంగ భావమునకు సంబంధించినది కాదని .... ఇంతఉన్నా అతీతమైనదేదో ఉండి ఉంటుందని....సౌందర్యమన్నది లలితా దేవతా సౌందర్యం అంటే కన్ను ముక్కు చెవి కాదు....లోకంలో సుందర భావం అన్నది తనకు ఉపభోగ్యమయితేనే సుందరం కాకపోతే సుందరం కాదు. ఈ దృష్టితో ఉంది. ఇటువంటి అల్పదృష్టి నచ్చలేదు సుబ్బారావుకు.

ప్రత్యేకంగా ఈయనకున్నటువంటి దేశభక్తి వేరు. మన దేశీయమైన విశేషాన్ని ప్రశంసాత్మకంగా మనం చెప్పుకోవాలి అన్న అభిప్రాయం. ఆంధ్ర దేశంలో కూడా ఆంధ్ర దేశాభిమానమే ప్రధానంగా భావించినప్పుడు కొంత అన్య ప్రాంతాల వాళ్ళను కొంచెం ఆక్షేపించినట్లు ఉన్నది-అన్నది అంత న్యాయం కాదు.

సుబ్బారావు చెప్పడంలో ఉపపాదన ధారావాహికంగా ఉండదు. అందువల్ల స్పష్టత కొంతవరకు గోచరించ ఉండకపోవచ్చు. అందువల్ల అమలిన శృంగారం అన్నారంటే ఒకవిధమైన ఈ అభిప్రాయం ఉండి ఉండొచ్చు. ప్రతి మానవుడు కూడా అనురూపుడు. ఆణవమలం ఇతనికుంది. ఈ కరచరణాద్యవయవాలెంత సౌష్టవంతో ఉన్నా ఆణవమలంతో కూడి ఉన్నాడు కాబట్టి అజ్ఞానంతో కూడి ఉన్నాడు. దానికి సంబంధించినది మలినమైన శృంగారము. రెండు, అనురూపంతో ఆణవమలం కాక శాక్తమలం అని కొంత ఉంది. మానవునికి సంబంధించి ఒకానొక విధమైన శక్తి విజృంభణ - పరిమితమైన శక్తి. పరిమితమైన శక్తి విజృంభణతో వస్తే అటువంటి శాక్తమలం. అయినాసరే స్వచ్ఛమైనది కాదు -

ప్రాసలేదు. ఆ విధంగా చేస్తే పిచ్చివాడు సందేశం పంపించడంలో ఆ విధంగా చెయ్యడమే బాగుంటుంది అన్న ఔచిత్యం తోచింపి అన్నారు.

రాయప్రోలులో ఉన్న తాత్త్వికత అంటే ప్రకృతి సంబంధంతో ఉండే ఆధ్యాత్మిక చింతన విడనాడినట్టిదికాదు.

జుగుప్సావహంగా ఉండేవి, అసభ్యంగా ఉండేవి ఆయన మనసుకు నచ్చవు: నచ్చనందువల్ల వాటిని వర్జన చేయటం, చేసేవాళ్ళను అభినందించడంకాని ఆయనకు ఇష్టంకావు. అందువల్ల ఆయన తలచినది అమలినమయిన శృంగారం. అయితే సుబ్బారావు తలచినటువంటి అమలిన శృంగారతత్త్వం వ్యాపించాలి అంటే సుబ్బారావుయొక్క కంఠం వేయి కంఠాలుగా మారి మరల వ్యాపింపచేస్తేనేగాని అది లోకంలో వ్యాపించదేమో అన్న అభిప్రాయం నాకు ఉన్నది.

శ్రీ దేవులపల్లి రామానుజరావుగారు

8-2-82

10-30 A.M.

రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారి ప్రబంధాలు, ఆ నుడికారం, దేశభక్తి అదీ - నూతన పద్ధతిలో....ఇదంతా ఇష్టపడుతుండేవాడిని. ఆ శైలి - ఆ పదాలకూర్పు- ఇవి చాలమందిని ఆకర్షించాయి. ఆయనకు రెండు phases ఉన్నాయి. మొదటి phase కవిగా. Scholar గా రెండో phase. ఆయన ప్రభావాన్ని ఎందరో అందుకున్నారు. ఆకర్షింపబడ్డారు. రామిరెడ్డి 'కడపటి వీడ్కోలు' మీద రాయప్రోలు ప్రభావం బాగా ఉన్నట్లు నాకు అనిపిస్తుంది. నా 'పచ్చతోరణం' మీదకూడా ఆయన ప్రభావం ఉంది. ఆంధ్రోద్యమం, జాతీయోద్యమం అంతా ఈయన influence అనే చెప్పాలి. అంతకుముందు ఎవరన్నా రాసిఉండొచ్చు కాని impact వాళ్ళది కాదు. impact ఎవరిదో వాళ్ళ influence అనే చెప్పుకోవాలి. ఊరికే మొదట రాయడం కాదు. విశ్వనాథపై కూడా ఈ influence పడింది.

Highly sanskritised భాష ఇష్టపడేవాడు కాదు. తెలుగుదనం.... తెలుగు సమాజం ప్రతిబింబించిన కావ్యం.... చిత్రించిన పదులు, కావ్యాలు ఆధునికులలో అంత చక్కగా.... మరెవరూ లేరనే చెప్పవచ్చు.

ఆయనాట్టే కర్మశ్రద్ధగలవాడుకాడు. ఒక భావమయమయినట్టి భక్తిమార్గం కలవాడు....ఇహజ్ఞానమంటే కేవలం ఉపనిషత్తులు. ఆ జ్ఞానం అటువంటిది. స్మరించ నట్టు కనబడుతుంది. అక్బర్ హైదరీతో మాట్లాడుతూ ఒకసారి-

"ఆనందాద్ధ్యేవ ఖల్విమాని భూతాని జాయంతే ఆనందేన జాతాని జీవంతి" అన్న వాదం ఉపనిషత్తుల్లోంచి పలుకుతూ వచ్చారు. అక్బర్ హైదరీ చాలా హర్షించారు. ఆనందం నుంచి ఉద్భవం ఆనందంలో విలయం పొందడం చాలా బాగున్నదీ తత్త్వం అన్నారు. "అదే మాట మా ఉపనిషత్తుల్లో కనబడుతోంది అని నేనన్నాను. అంటే ఆయన బాలా అభినందనం చేస్తూ వచ్చాడు" అన్నారు.

వేదాలు, ఉపనిషత్తులూ ప్రభావం ఏరీతిగా పనిపిస్తున్నాయా అంటే - అవి అనుకోకుండా వచ్చేరీతిలో ఇమిడి ఉంటయ్యి. అంతేకాని, తాను స్మరించి ఆ విధంగా అందించినట్టుగా భాష అనిపించదు నాకు. ....తన దేశంలో ఏ కుటుంబ మర్యాదలో తాను పెరిగాడో ఆ కుటుంబ మర్యాదలలో పెరిగినవాటిలో బాగా ఉపని షత్తులూ, వేదాలూ యీ పరిజ్ఞానం గలవాళ్ళ పండిత వంశమే కదా! ఈ పండిత వంశంలోని సంస్కారములు ఆయన్ని ఆ విధంగా చేయించి ఉంటుంది.

రామాయణం ప్రభావం బాగా ఉంటుంది. భవభూతి ఉత్తర రామచరితం ప్రభావం బాగా ఉండీ ఉంటుందేమో అనుకుంటాను. భవభూతి ప్రేమించిన పద ములను వారు అప్పుడప్పుడూ అంటూ ఉండటం కద్దు. ఇటువంటి మాటలన్నీ ఆయన కిష్టమై ఉంటాయి. అందువల్లే సుబ్బారావు అప్పుడప్పుడూ అనడంలో ఆ భవభూతి అభిప్రాయములను రూపాంతరములో అంటూఉన్నట్టు అనిపించుతూ ఉండేది.

ప్రాచీన ఆంధ్రకవుల ప్రభావం ఆట్టే ఆయనకు - ఒక కవియొక్క ప్రభావం ఆయనలో బాగా ఉన్నట్టుగా కాదు. కాక అది మరో రూపాంతరంలో కనిపిస్తుంటుంది. భాగవతంమాత్రం బాగా భావనచేసి ఉంటాడు..... సామాన్యంగా ఉండే పదములుకాక సంస్కృత సమాసంతో కూడుకున్న పదములలో ఆయన ప్రయోగంలో ఒకానొక చిత్రత కనబడుతుంది. కొన్నేమో సంప్రదాయవిచ్ఛేదం కూడా అక్కడక్కడ చేసినట్లు కనబడుతుంది. ....దూతమత్తేభంలో యతిలేదూ

అమలిన శృంగారం - ఎందుకంటే కామం కాదు. అది మధురభక్తి మీదే base అయి definitely వానిమీదే develop అయింది.... Platonic love కాదు. Platonic love మళ్ళీ.... దానికి అనుభవచ్ఛాయ లేనిది abstract అయి పోతుంది..... గోదాదేవి, ఆండాళ్ భక్తి ఏమిటంటావు? శబరి తిని.... కొరికి ఎంగిలిచ్చింది. దానికంటె కొంచెం higher standard కు పోయింది.

మధుకలశంలో (Philosophy, poetic beauty) రెండూ నచ్చినయి........ రాయప్రోలు సుబ్బారావుకి నచ్చినది ఆ poem.... ఆ expression నచ్చింది. ఆ fatalism ఉన్నదే అదీ నచ్చింది. ఇది చార్వాక సిద్ధాంతము కాదు. .... దేవుడనే వాడున్నాడు అనే ఆస్తికత్వం ఉన్నది ఉమర్‌లో. చార్వాకుడు నాస్తికుడు. దేవుడు విధి అంటాడు ఉమర్.....

కర్మవాదం అంటే చెయ్యాలనే వాదం.... "కంకణ విసర్జనలకిది కాలమగునె".... అన్నపుడు కర్మవాదమే కదా.....

'ఉపనిషత్తుల మధువొలికె నిచ్చట,' 'బాదరాయణ పరమ ఋషులకు పాదు సుమ్మిది తుమ్మెదా".... వైదిక ధర్మం సనాతన ధర్మంలోని internal truth కు ఎక్కువ మురిసిపోయేవాడు. తన వేదమతాన్ని గురించి చాలా గర్వం. రాశింది కూడా అట్లానే రాశాడు.

ఈయన మీద ఇంగ్లీషు ప్రభావం definite గా ఎక్కువ. Wordsworth, Shelley ఆయన quote చేస్తూండేవాడు. ఆయన్ను english ప్రభావితం చేసింది. ఎందుకంటే, అందులో కొత్తదనం ఉంది. Almost Shelly బాణిలో పడ్డాడు ... ఆ picturisation అచ్చంగా తిక్కనలో వచ్చేవి. శ్రీనాథుని లో ధార.... ethical brain ఆయనది..... ఆయన మాటల్లో కూడా తెలుగుదనం.

శ్రీ మిన్నికంటి గురునాథశర్మగారు

29-3-81

6-00 P. M.

'తెనుగుతోట'.... అబ్బో ....1926 లో శారదా నికేతనంలో teach చేశాను. అప్పుడు ప్రత్యేకంగా 1, 2, 3 క్లాసులుండేవి. అప్పటికింకా భాషా ప్రవీణ.... ఇవి లేవు. ఆ క్లాసులు సంస్కృతం క్లాసులు. సంస్కృతం తెలుగు

ఆయన మీద కొమర్రాజు లక్ష్మణరావు influence ఉంది. దుగ్గిరాల influence ఉందని ఆయనే చెప్పాడు. ఆయనకు Wordsworth మీద అభిమానం ఉండేది. మన జానపద సాహిత్యాన్ని అభిమానించేవాడు. వేదాలు, ఉపనిషత్తులు, ఆర్ష సంప్రదాయం, ఋషివాటికలు-వీటిని అభిమానించేవాడు. Shelley, Wordsworth- వీళ్ళవలె కవిత్వం రాయవలెననే ఉద్దేశ్యంతో కవిగా వచ్చినవాడుకాడు.

శ్రీ మరుపూరు కోదండరామరెడ్డిగారు

1-2-82

5-15 p.m.

రాయప్రోలు సగుణమూర్తినే ఆరాధిస్తాడు. వీరిది సౌమ్యమూర్తి ఆరాధన మానవుడు ఒక leisure గా కూర్చుని సోమారిపోతుగా ఉంటే ఆయన ఇష్టపడడు.

రాయప్రోలు అద్వైతి. విశిష్టాద్వైతి కాడు. దేశ భక్తికి మాకు మొదటి వైతాళికుడు. ఆంధ్రదేశంలో ఆయన మా ఊళ్ళో రాశాడు "అమరావతీ పట్టణమున...." ఆయన కొక 18-20 Years లోపల ఉంటాయి....... Townhall దగ్గరికొచ్చి Pandalలో దుగ్గిరాల గోపాలకృష్ణయ్య ఆ పద్యాలు చదివాడు.... తెలుగుదనంలో ఆయన తర్వాత దువ్వూరి రామిరెడ్డి, జాషువా ముగ్గురికే వచ్చింది తెలుగుదనం. ....ఆనాడు దేశభక్తికి రాయప్రోలు సుబ్బారావును అనుసరించేవారయినారు..... గ్రంథాలయ సర్వస్వం (లో) ప్రతి Month ఏదో ఒక పద్యం ఉండేది.

"చాలని దుర్దినాలు మన జాతికి దాపురమయ్యె అంతెగా
కేలికలై మనంగలరె ఈ ధవళాంగులు బేరమేడ భూ
పాలన మేడ భారత కృపా విసర్జన మేడ............
జ్వాలలు లేని నిప్పుగతి ప్రాప్తములన్ భరియింతు మక్కటా!"

'అక్కటా' అనీ 'సోదరి' అని మా సోదరి పొణకా కనకమ్మ పేరిట రాశాడు. ఎప్పటిదో 50 ఏళ్ళ నాటిది. యతులు గణాలు పోయుంటాయి. చూచుకోవాలి. ఇది Unpublised poem ... ఉమర్ ఖయ్యాంలో మంచి phrase ఇచ్చాడు. Nativity, తెలుగుదనం విచిత్రంగా వచ్చింది..........దాన్లో చాలా తెలుగుదనం....మాకా రాయప్రోలు books.... అవే తెలుగుదనానికి....

సీతారామయ్య కొంత చెప్పినట్లు గుర్తు.... ప్రకృతిని వర్ణించేటప్పుడు మన క్షేత్ర యొక్క లక్షణం తప్పకుండా ఉండితీరుతుంది. అంటే ఆయన చూచిన ప్రకృతి. అది వసంతంతో సంబంధించిందనుకో. వసంతదేవి స్వరూపం దాన్లో తప్పక ఉంటుంది....సామాన్యంగా ప్రకృతి పరమేశ్వర స్వరూపాన్ని గురించి ఏమే భావాలయితే వారి ఆధ్యాత్మిక జీవితంలో వర్తితమవుతుంటయో అట్టి వర్తనకూడా కనబడుతుంది.

.........ఇట్టాంటిది కాకుండా మంచిది రావాలె అనేటువంటి ....అనే ఉద్దేశం కలవాడే కాని మిగతావాళ్లు కొందరు బ్రిటిష్ గవర్నమెంటు పోవాలి అని అన్నటువంటి దేశభక్తి ఆయనకు లేదు. ఆయన దేశంయొక్క అభ్యుదయం కోరి....ప్రశంసించాడు. 'ఆంధ్రావళి'లో దేశాన్ని గూర్చి చెప్తూనే "నమస్తే త్రివేణీ భరక్షీరధారా అలం దీప్యతే తావకీనా పతాకా" ఇట్టాంటివే చాలు దేవతగా భావించాడనటానికి.

సంస్కారం సంస్కృత కవులదేనమ్మా, కేవలం పాశ్చాత్య కవులదని చెప్పటానికి వీలులేదు. ఆయన మేనమామ వేదం వేదార్థం ఈయనకు చెప్పాడు. ఈయన తెలియనివాడుకాడు. రవీంద్రుని దగ్గరకు వెళ్ళడమనేది తరువాత ఆయనకు గొప్పతనం ఇచ్చి ఉండవచ్చు. ఏ సంస్కారమిచ్చినా-అంతకుక్రితం ఉన్న సంస్కారం సర్వం కూడా సంస్కృత సాహిత్య ప్రభావితమే.

కన్నెతీగ....లతాకన్య....కాళిదాసు వాల్మీకి దగ్గర కొట్టేసినట్టు కన్పించ వచ్చు. ఆ పదప్రయోగంమీద అభిమానం వాళ్ళను సంస్కరించుకోవడంవల్ల వచ్చిన సంస్కారం అనాలి........'ప్రసవించిన ఎలతీగెల పసిపాపల' అంతా కాళిదాసే Metaphorical expression అంటే ఉపమ కాకుండా రూపకభాష అంటే రూపకమయిన అన్వయం ఎక్కువ. వాల్మీకి, కాళిదాసు, ఠాకూర్ వాళ్ళ వలెను, పాశ్చాత్య కవులలో Keats లాగా ఇది రాయప్రోలులో ఎక్కువ. మధుకలశం సుబ్బారావు సుఖలాలస దృష్టితో వ్రాసినవాడు కాదు. ఉమరు తత్త్వం ధ్వన్యాత్మకమయింది అని ఒక అభిప్రాయం. ఏ పద్యానికి శృంగారం అని మనవాళ్లు భ్రాంతి పడుతున్నారో ఆ పద్యానికి అక్కడనే సుబ్బారావుగారిది కూడా చూస్తే ఈ శృంగారభావంకంటే original గా ఉన్న మూలభావమే కనబడుతుంది. సంకేతార్థం సంకేతంగానే ఉంచాడు కాని వీళ్ళు అనుకున్న భావాలు కావు. సుఖలాలసత్వం కాదు. రాయప్రోలు మూలార్థంతోనే వ్రాశాడు సుబ్బారావు గారు అటువంటి మనస్తత్వం కలవాడు కాడు నేనీ పుస్తకం ఈ కారణంగా వ్రాశానని చెప్పడం ఆయన స్వభావం కాదు.

ఊరికే చెప్పటమే - కొన్ని పుస్తకాలు ఏర్పాటుచేసి. రఘువంశం వంటి పెద్ద పెద్ద కావ్యాలుండేవి. ఒక క్లాసుకు ఒక యేడు తెనుగుతోట ఉండేది. ఇంకో క్లాసుకు విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారిది నర్తనశాల........ఊరికే లక్ష్మీనారాయణగారి కిష్టమయిన పుస్తకాలు పెట్టడమే. సుబ్బారావుగారితో నాకు పరిచయం లేదు.

రాయప్రోలు వరలక్ష్మమ్మగారు

10-7-81

6-00 P. M.

వారి పినతల్లి గాడేపల్లి నరసమ్మగారు. సొంత పినతల్లికాదు. ఊళ్ళో అందరితోపాటు పిన్ని పిన్ని అనేవారు. మొదట్లో బాపట్లలో ఉన్నపుడు లలితోపాసనలేదు. శాంతినికేతనం నుంచి వచ్చిన తరువాతే చేసినట్లు జ్ఞాపకం.

వారి తల్లి ఆదెమ్మ, తండ్రి వెంకటప్పయ్య. అవ్వారివారు ఆయన స్వంత మేనమామకాదు. ప్రతి శుక్రవారం లలితాసహస్రనామం చదువుతారు. ప్రతిరోజు మాత్రం లలిత పంచరత్నాకరం. గాయత్రి జపం ఎక్కువ. ఆయన గుడికి వెళ్ళడం చూడలేదు. కాశీలో చదివారు. గంగాస్నానం అయితే చేశారు కాని గుడికి వెళ్ళినట్టు వినలేదు. తిరుపతిలో బ్రహ్మోత్సవం రెండు మూడుసార్లు చేయించారు. వెంకటేశ్వర అష్టోత్తరం చదువుతారు. అదికూడా మొదట్లో లేదు. అప్పుడంతా లలితే. అన్నీ లలితే అనేవారు. ఇప్పుడు అంతా వెంకటేశ్వరుడే అంటున్నారు. చాలా కార్యాలు తిరుపతిలో చేశాం కూడా రోజూ పూజాపెకాలన్నీ లలితకే చేసేవారు.

ఎన్నో వ్రతాలు, నోములు పట్టాను. దానాలు, ధర్మాలు చేశాను. వీటి కన్నిటికి ఆయన బాగానే ప్రోత్సహించేవారు ఆయన ప్రతి శుక్రవారం మాత్రం ఒక్క పూట భోంచేస్తారు. పూజాదికాల పట్టుదల ఎక్కువే కాని మడి దడి నియమాలు నిష్ఠలూ ఎక్కువ లేవు. యాత్రలవీ చేయాలనే ఉత్సాహం తక్కువ. గుళ్ళకు పోతేనేనా ? అక్కడే ముక్తి అనిలేదే అనేవారు.

శ్రీ వావిలాల సోమయాజులుగారు

30-3-81

10-30 A.M.

రాయప్రోలు సగుణబ్రహ్మను తెలిసినవాడేనని చెప్పాలి. ఆయనకు తంత్రం తెలుసునూ అన్న అభిప్రాయాన్ని కొద్దిగానో గొప్పగానో కురుగంటి

అనుబంధం – 3

శ్రీ శ్రీరంగం శ్రీనివాసరావుగారు (శ్రీశ్రీ)

28-2-82

9-30 AM

ఒక విధంగా రాయప్రోలు వారి దైవారాధన రవీంద్రనాథ్ ఠాగూర్ ఆరాధనకి చాలా సన్నిహితమైనటువంటిది.... అనగా తను ఆత్మ, భగవంతుడు పరమాత్మ అని....

రాయప్రోలు వారితో నాకు వ్యక్తిగతంగా పరిచయం కొద్ది.

ప్లేటోనిక్ లవ్ అని ఇంగ్లీషులో అంటామే అటువంటి ప్రేమనే వారు ప్రతిపాదించారు. మొట్టమొదటిసారి ఆంధ్రత్వాన్ని, ఆంధ్రదేశభక్తిని ప్రతిపాదించినవారు ఆయన. ఆ తరువాత విశ్వనాథ సత్యనారాయణ గారి ఆంధ్ర పౌరుషంగాని, తుమ్మలవారి రాష్ట్రగానం.... ఇవన్నీ కూడాను. ఈ ఆంధ్రాభిమానం అనేటువంటిదానికి termination.... మూలశక్తి, మూలాధారం రాయప్రోలు వారి కవిత్వమేనని నిస్సందేహంగా చెప్పవచ్చు.

ఉమర్ ఖయ్యామ్ Philosophy ని రాయప్రోలు అంగీకరించి, ఆస్వాదించి రాశారని నేననుకోను.....చార్వాక సిద్ధాంతానికి ఉమర్ తత్త్వానికి చాలా సన్నిహితమైన పోలిక ఉందండి. ఉమర్ ఖయ్యాం పూర్తిగా నాస్తికుడనటానికి వీల్లేదు. చార్వాకుడు పూర్తిగా నాస్తికుడు. ఇదొక్కటే భేదం.

మన ప్రాచ్యవేదాంతమనీ, దార్శనికత అనీ ఏదైతే అంటామో అది పూర్తిగా రాయప్రోలు వారిలో కూడా ఉన్నది. వారు ఎక్కువ ఈ సంస్కృత ఆధ్యాత్మిక గ్రంథాలను అధ్యయనం చేశారు. ఆ తరువాత కొంత పాశ్చాత్య ప్రభావం వల్లనైతే నేమిటి, ఆంగ్లేయ పరిపాలన వల్లనైతే నేమిటి, ఇంగ్లీషు పుస్తకాలు చదవడం వల్లనైతే నేమిటి .... ఈ భావకవిత్వానికి ఆద్యులయ్యారు. ఒక విధంగా రాయప్రోలు సుబ్బారావు గారు Chronological గాను గురజాడ అప్పారావు గారి కంటే కూడా ముందు రాశారన్నా కూడా నాకభ్యంతరం లేదు. అయితే గురజాడ వారిది వాస్తవిక దృక్పథం. వీరిది ఆధ్యాత్మిక దృక్పథం.

భావకవిత్వం ఒక leading literary movement.... సూర్యకాంతి రాయప్రోలనుకుంటే నేను ఈ భావకవిత్వపు చంద్రకాంతిలో పెరిగిన వాడిని. విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు ఆంధ్ర ప్రశస్తి, ఆంధ్ర పౌరుషం రాసుకున్నారంటే దానికి, మళ్ళీ ప్రారంభాలు రాయప్రోలు వారిలోనే ఉన్నాయి. కృష్ణశాస్త్రి, విశ్వనాథ, వేదుల, నాయని - వీళ్ళమీద direct గా రాయప్రోలు influence ఉంది. రాయప్రోలు వారిచే influence అయిన వారందరూ నన్ను influence చేశారు.

శ్రీ రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారు

11-6-51

4-00 p. m.

రాయప్రోలు కవిత్వం చూస్తే వ్యాకరణం చూడొద్దు. చూస్తే ఇది గుర్తుంచుకో. సంధి విపక్ష సమాస విధులు నిత్యములు కావు ... నే వ్రాసేటప్పుడు ఆ పాత్రలు నా ప్రాణమా అని వ్రాసాను ... 'ఆశా పత్త్రికలు' పద్యం పట్టమంచికి నచ్చింది.

వాచ్యార్థం ఒక్కటే కాదు శబ్దానికున్నది. కనుక కావ్యం ఉన్నది ఉన్నట్లు అర్థం చేసుకోకూడదు. లక్షణ వ్యంజనలవల్ల వేరే అర్థాన్ని భావాన్ని కూడా అవసరాన్ని బట్టి గ్రహించాలి.... సహాసం నా యిష్టం వచ్చినట్లు మారుస్తా. ఔచిత్యము - ఇష్టార్థము - మధురం, మనసును రేపి చేయడం కావాలి. తప్పు సమాసమేమిటి ? ప్రతిదీ మనిషి అనుభవానికి దగ్గరకు తేవాలి. ఇందులో ఇంగ్లీషు కవులు చాలా జాగ్రత్తపడతారు. ఊరికే abstract గా ఉంటే లాభం లేదు.

ఉపనిషత్కాలంలోని free love society నా మనసులో ఉంది. ఆ కాలంలో వివాహబంధం లేదని, స్వేచ్ఛా ప్రణయం ఉండేదని తాత్పర్యం నాకు తోస్తుంది. వ్యభిచార దోషాల్లాటివి తరువాత వచ్చాయని నా నమ్మకం. కేవలం రసాత్మక కావ్యంలో దాన్ని తేవద్దు అని రూపనవనీతం conclusion. జీనియస్‌లు వాళ్ళకు తోచిన విధంగా నియమాలు ఏర్పరచి వివాహాదికాలు, నియమాలు, వ్యభిచార దోషాలు అంటగట్టారు. సత్వరజస్తమో గుణాలు మూడూ స్త్రీలుగా పురుషులుగా పెట్టి వ్రాయాలనుకున్నా. రూపనవనీతం వ్రాశా. రూపనవనీతం conclusion సరిగా రాలేదు. 'నీ నేత్రత్రయి నందగించిన'.... సౌందర్యలహరి పద్యం రూపనవనీతంకు background. ఏ స్త్రీ పురుష సంబంధంలో-మిథునానురాగంలో అయితే మలినమవడానికి అవకాశం లేనిదో అది అమలిన శృంగారం. స్త్రీ పురుష కార్యం విధి. 'స్త్రీ పురుష యోగోద్భవ' అని వాడాను. ఎక్కడా సంభోగం అనే పదం వాడను. ఎక్కడెక్కడ ఆకర్షణ ఉందో అక్కడ మోహం ఉంది. అదంతా శృంగారమే. మోహం యొక్క భావం - తన్మయమవడం. ఆ కాలంనాటి రుచే శృంగార మయింది.

చేయాలి అర్థం చేసుకోవాలి. ఉత్తర రామచరిత్ర పాఠం మామయ్య బాగా చెప్పే వాడు. తిరుపతి వేంకటకవుల ప్రభావం ప్రకాశిస్తున్న రోజులవి. మామయ్య వాళ్ళ శిష్యుడు. ఆయన కూడా ఆశుకవిత్వం చెప్పేవాడు. నన్ను చెప్పమనేవాడు వాళ్ళు సంస్థానాలన్నీ తిరిగినట్లు మామయ్య కూడా గురువులలాగానే సంస్థానాలకు బయలుదేరాడు. నేకూడా వెళ్ళా.

10-7-81
4 p. m.

కలశం ఆరాధనకు పెట్టేది. పవిత్రత ఉంది కలశ శబ్దంలో. ఆ శబ్దసంగతంలో మధుశబ్దానికి సుర అని అర్థం తీసుకోకూడదు. అమృతం అని ధ్వనించాలని...ఆ పవిత్రార్థం పండితులు గ్రహిస్తారని - ఆ పేరు పెట్టా.

నాకు లలిత అనుగ్రహంవల్ల గొప్ప గురువులు దొరికారు - తాతగారూ, విధుశేఖర భట్టాచార్య.

కర్మ చెయ్యాలని ఈశావాస్యోపనిషత్తులో ఉంది. కుర్వన్నేవేహ కర్మాణి అని. కర్మచెయ్యకపోతే ఎట్లా? మానవుడికి కర్మ అవసరం. జీవనార్థం కర్మ - అని వచ్చింది. **Purity itself is** జ్ఞానం. **Purity** అంటే ఎన్నిటినో అర్థం చేసుకోవాల్సివస్తుంది. మనోవాక్కాయ కర్మల యందు ఏ కల్మషం అంటని శుద్ధ మార్గం ఏదో అది జ్ఞాన మార్గం. అది అసంభవమైన విషయం. మనకు మనసే నిలవదే. శంకరుడే ఇన్ని చదివిన వాడే 'భక్తిరేవగరీయసీ' అన్నాడు. భక్తి మార్గంకంటే ఇంకోమార్గం లేదు. అదే నా ఉద్దేశ్యం. భక్తి అంటే లక్ష్యం....ఒక్కదాని మీదనే....రెండోది లేదు. ఇవన్నీ ఏవీలేని శూన్యమార్గం జ్ఞాన మార్గం.

ఏదీ భక్తియో అది మధురం. ఎక్కడ భక్తి ఉంటుందో అక్కడ మధురం ఉండి తీరుతుంది. మధుర భక్తి ఏమిటి? భక్తే మధురం అని నా ఉద్దేశ్యం.

వేదం చదివేవాళ్ళు ముందు చదువుతారు.
పూర్ణమదః పూర్ణమిదమ్ పూర్ణాత్ పూర్ణముదచ్యతే
పూర్ణస్య పూర్ణమాదాయ పూర్ణమేవావశిష్యతే.

నా రచనల్లో Philosopy స్నేహం. నాయికా నాయకుల ప్రసక్తిలో మిథునానురాగం ఉన్నా అన్యోన్య ప్రీతే ఉన్నదికాని మిగిలిన కార్యకలాపం లేదు. "ప్రీతిరేవరసః" అన్నాడు భోజుడు. అట్లాంటి సమాజం కావాలి. ప్రీతి ఉంది, స్నేహంలో ఉంది. కార్యరూపంగా లేదు.

8-7-81
5-15 **P.M.**

నేను అద్వైతినికాను. **Darwin theory** చూశాను. స్త్రీ పురుష జంతువులు రెండూ ఒకదాన్లోవే అన్నాడు. కాని ఆ రెంటిలో ఏ జంతువు పైనవుంది ఏ జంతువు లోపలవుంది అంటే స్త్రీలో పురుషుడా, పురుషునిలో స్త్రీయా ? అని నా ప్రశ్న. స్త్రీ గర్భంలో పురుషుడు సర్వసాధారణం. లలితా సహస్రనామాల్లో "పూర్వజా త్రిపురాంబికా" అని నామం. అంటే ఈశ్వరుడి కన్నా లలిత ముందు పుట్టింది అని నేను తీసుకున్నా. క్షేత్రానికే ప్రాముఖ్యం. క్షేత్రం లేనిదే విత్తులవల్ల ఫల మేమిటి?

ఈశావాస్యోపనిషత్తు గొప్పది. ఈశుడు పూర్ణంగా ఉండతగినతావు - ఈ జగత్తు అని అర్థం. ఈశుడు-జకత్తు వేరుకాలే ఆ మాటలో ఒకడు ఉన్నాడు. ఉండడం వేరు. ఉన్నవాడు వేరు అని అర్థం రాలే. కనుక ద్వైతం అయిపోయింది. నాకు దేవుడు ఇష్టంకాదు. దేవత ఇష్టం. లలితా సహస్రనామం ప్రతి శుక్రవారం పారాయణ చేస్తా. లలిత శాంతమూర్తి. బలం అంతా స్త్రీది - అని ఒక సిద్ధాంతం ఉంది. బిడ్డను మోసేది స్త్రీ అని అంటుండేవాడు విధుశేఖర భట్టాచార్య. కనుక మాతృ గర్భానికి మాతృమూర్తికి గౌరవం ఎక్కువ ఉంచాలి.

నేను పిన్నిని గుర్తు పెట్టుకునే 'పిన్నీ పిట్టను పట్టరాదనుచు' అని వ్రాశాను.

తల్లిని వర్ణించేటప్పుడు అసభ్యంగా వర్ణించము కదా ! 'బింబాధరం' అని నా భావ కవిత్వంలో వాడితే అది తప్పుకాదు. తల్లి బిడ్డను ముద్దుపెట్టుకుంటుంది.... బింబాలవంటి అధరాలతోనే. కనుక మాతృప్రాయంగా చెప్తా.

కొత్తిమీర పెంచుతారు. సువాసనతో లేతగా నిగనిగలాడుతూ ఉంటుంది. కాని ఆకు నలిపితే చండాలం వాసన. కవిత ఇట్లాంటిది. దాన్ని చక్కగా **handle**

రాయప్రోలువారు చెప్పిన కొన్ని అముద్రిత పద్యాలు

కన్నె కామ్య లతికలు పుష్పించె ర
సీభవించె శుచి శృంగారమై చరా
చరములు రాగిలెను తరుణా
పేక్షలు పులకించెను ప్రేముడి గువ్వకోలుకొన.

........'శుచి రుజ్వలః' అని అమరం

'తామరసము లయ్యె భువిని తామరసంబుల్' అని సమస్య ఇచ్చారు ఒకసారి. ఇది నేను అవధానాలు చేసినప్పటి పద్యం ఇది. ఇప్పుడు గుర్తొచ్చింది.

సోముని షోడశ కళలును
కాముని పుష్పాస్త్ర పంచకము నవకమ్ముల్
భామల ముఖ నేత్రములంగని
తామరసము లయ్యె భువిని తామరసంబుల్.

తల్లీ బిడ్డలలోన లీనమగు వాత్సల్యంబు మైత్రీ శరత్
మల్లీ పుష్ప సుగంధమో సఖుల జన్మ స్నేహ సారంబు యా
వల్లోక ప్రియ ధర్మమైన నర దాంపత్య ప్రమేయంబు వ
ర్తిల్లున్ ప్రేమ రసామృతార్ణవము పూరింపంగ రేలుంబవల్.

చెలియా ఎన్నడొ చేరదీసె మనలం స్నేహోపదేశంబు ము
గ్ధులమై యుంట ఎరుంగమైతిమపుడే ఘోషన్ రవంతేని కం
దళితంబైన పయో వసంతమున చిత్తం బిప్పుడల్లాడెడిన్
చల కల్లోల చపేట భిన్నమగు కింజల్కంబు చందంబునన్.

ఇది **Original Version**. అప్పుడు చిన్నవాడిని. మార్చమంటే భయంతో మార్చాను.

ప్రేమంబది ప్రేమంబిది
ప్రేమయందె దీపించెను ప్రేమము
ప్రేమము నుండియె ప్రేమ తెచ్చితిమి
తరగదు విరగదు తత్ప్రేమార్థము.

... .ఆ....మామూలుగా చెప్పే ఆ ప్రేమే - అదే అమలిన శృంగారం. మలినమగుటకు అవకాశం లేని ప్రేమను అమలిన ప్రేమ ....ఎప్పుడూ మలినం కాదు. ఇది దాని ఆకాంక్షితం.

నే తెలుగుచేశా దీన్ని. నేననుకున్న ప్రేమ శబ్దానికి సరిపోయింది పూర్ణ శబ్దం.

ప్రేమంబది ప్రేమంబిది
ప్రేమయందె దీపించెను ప్రేమము
ప్రేమము నుండియె ప్రేమ తెచ్చితిమి.
తరుగదు విరుగదు తత్ప్రేమార్థము.

ప్రేమంబది - భగవంతుని ప్రేమ. ప్రేమంబిది - ఇది మానవుల ప్రేమ అని తెలుగుచేసి పిన్నికి వినిపించా. ప్రేమే భక్తిరా - అని నేననుకున్నా. పాల కుండలోంచి తెచ్చింది పాలే అవుతాయి. పూర్ణమూ ప్రేమ ఒకటనే నేను భావించాను.

కృష్ణుడు వ్యభిచరించాడా అని అందరికీ సందేహమే ఉంది. అందుకే రూపనవనీతం (వ్రాశా. (బ్రహ్మం)....నిరుపాధికం, నిర్వికల్పం, నిరంజకం అని వాళ్ళంతా అనలే....శబ్దం బ్రహ్మం అనలే....నేను ప్రేమంటాను. ప్రియమయి నది. ప్రియతమమయినది....అన్నీ తీపే. చక్కెర, పళ్ళరసం అన్నింట్లో మాధుర్యానికి తారతమ్యం చెప్పొచ్చు. వీలుంది. తర్కించవచ్చు. ప్రేమను తర్కించడానికి వీలులేదు. ప్రేమకు బిడ్డ, భర్త, గురువు లాటి విశేషణాలు చేర్చొచ్చు. ప్రేమ మాధుర్యం మారదు. ప్రేమమే నిలుస్తుంది. 'ప్రేమమే వావశిష్యతే'. పిన్ని కన్నప్రేమ కన్న పెంచినప్రేమ........కన్నుల కన్నప్రేమ గొప్పదీ అనేది.

ఉపదేశం చేసిన గురువును 'సుందరకాండ'లో చెప్పా 'ధ్యానింతును బ్రహ్మానందయతిని' అని.

నేను ఎక్కడా ఎవరినీ తప్పులు పట్టలేదు. దూషించలేదు. మనకు తెలియని నిధి ఉండవచ్చునని అనుకున్నా. నేను ఏ విమర్శకూ సమాధానం చెప్పను.

ఉపకరించిన గ్రంథాలు; పత్రికలు

తెలుగు :

1. ఆంగ్ల సాహిత్య చరిత్ర - గోపురాజు సాంబశివరావు; నవజీవన్ బుక్ లింక్స్, విజయవాడ; 1968.
2. ఆంధ్ర ధ్వన్యాలోకము - వేదాల తిరువెంగళాచార్యులు; ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు - హైదరాబాదు, 1950.
3. ఆంధ్ర పౌరుషము - విశ్వనాథ సత్యనారాయణ; కొండపల్లి వీరవెంకయ్య అండ్ సన్స్ - రాజమండ్రి - 1952.
4. ఆంధ్ర ప్రతాపరుద్రీయము - జమ్మలమడక మాధవరామశర్మ; నవ్య సాహిత్య పరిషత్తు - గుంటూరు, 1946.
5. ఆంధ్రప్రదేశ్ దర్శిని - సంపాదకులు : Y. V. కృష్ణారావు, ఏటుకూరి బలరామమూర్తి, 1976.
6. ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ విశిష్ట సభ్యుల ప్రశంస - దివాకర్ల వేంకటావధాని; A. P. సాహిత్య అకాడమీ, 1972.
7. ఆంధ్ర మహాభారతము - సంశోధిత ముద్రణము -ఉస్మానియా విశ్వ విద్యాలయము - తెలుగు శాఖ.
8. ఆంధ్ర రచయితలు-మధునాపంతుల సత్యనారాయణ శాస్త్రి; అద్దేపల్లి & కో, రాజమహేంద్రవరము, రెండవ ముద్రణ, 1973.
9. ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు రజతోత్సవ సంచిక - 1976.
10. ఆంధ్ర సారస్వత వ్యాసావళి - ఆంధ్ర శేషగిరిరావు; ప్రథమ ముద్రణ-1952.
11. ఆంధ్రుల చరిత్ర - సంస్కృతి - ఖండవల్లి లక్ష్మీరంజనం, ఖండవల్లి బాలేందుశేఖరం; బాల సరస్వతీ బుక్ డిపో, మద్రాసు, నాల్గవ ముద్రణ-1974.
12. ఆంధ్రుల సాంఘిక చరిత్ర - సురవరం ప్రతాపరెడ్డి.

పరిశోధనకు గ్రహించిన రాయప్రోలువారి రచనలు

1. లలిత
2. తృణకంకణము
3. కష్టకమల
4. స్నేహలత
5. తెనుగుతోట
6. అనుమతి (1910)
7. స్వప్నకుమారం (1956) **Sixth Edition**
8. ఆంధ్రావళి (1972) **M.** శేషాచలం అండ్ కో
9. జడకుచ్చులు (1972) **M.** శేషాచలం అండ్ కో
10. రమ్యాలోకం
11. వనమాల
12. మాధురీదర్శనం (1956) ద్వితీయ ముద్రణం
13. కన్నెపాటలు
14. రూపనవనీతం (1953)
15. మిశ్రమంజరి (1963)

27. కావ్యానందము - విశ్వనాథ సత్యనారాయణ
అరవింద ప్రచురణలు - విజయవాడ, మార్చి, 1972.

28. కావ్యాలంకార సంగ్రహము - సన్నిధానం సూర్యనారాయణ శాస్త్రి
M. శేషాచలం అండ్ కంపెనీ, 5 వ ముద్రణ 1976.

29. కృష్ణపక్షము; కృష్ణశాస్త్రి - దేవులపల్లి సన్మాన సంఘం, మద్రాసు
Golden Jubilee Edition, జనవరి 1975.

30. కోలవెన్ను వారి జీవితానుభవాలు - అక్కిరాజు రమాపతిరావు
సాహితీ ప్రచురణలు.

31. గుంటూరు సీమ - ఉత్తర భాగము - తిరుపతి వేంకట కవులు
మొదటి కూర్పు - 1914.

32. చైతన్యలహరి - ఉపన్యాస మంజరి
యువభారతి - సికిందరాబాదు, ఆగష్టు - 6, 1972.

33. జగద్గురు బోధలు, 1-9 సంపుటాలు
సాధన గ్రంథమండలి - తెనాలి.

34. జాతీయగీతాలు - సంపాదకుడు: గురజాడ రాఘవశర్మ
ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ, హైదరాబాదు, 1978.

35. జేగంటలు - G. V. కృష్ణారావు
ప్రజా ప్రచురణలు - ఏలూరు, ఫిబ్రవరి 1963

36. తత్త్వశాస్త్రము - సామాన్య వివేచనము; **Dr.** నారాయణ్ కరణ్‌కర్
రెడ్డి **& N.** ఇన్నయ్య
తెలుగు అకాడమీ, హైదరాబాదు, 1971

37. తాళ్ళపాక కవుల కృతులు - వివిధ సాహితీ ప్రక్రియలు
డా॥ వేటూరి ఆనందమూర్తి

38. తాళ్ళపాక కవుల పదకవితలు - భాషా విశేషాలు
డా॥ వేటూరి ఆనందమూర్తి

39. తిక్కన భారత దర్శనము : నంపూరి రామకృష్ణమాచార్య
ప్రచురణ - వేదవ్యాస చక్రవర్తి, రెండవ ముద్రణ 1977

13. ఆధునిక కవిత అభిప్రాయవేదిక-కిన్నెర పబ్లికేషన్స్, హైదరాబాదు-1981.

14. ఆధునిక తెలుగు సాహిత్య విమర్శ - సాంప్రదాయికరీతి
డా॥ కోవెల సంపత్కుమారాచార్య, ఫిబ్రవరి 1981.

15. ఆధునికాంధ్ర కవిత్వము, సంప్రదాయములు - ప్రయోగములు
డా॥ C. నారాయణరెడ్డి, రెండవ ముద్రణ, 1977.

16. ఆణిముత్యాలు - వేటూరి రాధాకృష్ణమూర్తి
M. శేషాచలం & కో. 1963.

17. ఉషఃకిరణాలు - యండమూరి సత్యనారాయణరావు
ఉత్తమ సాహితి, విజయవాడ, ఆగష్టు 1960.

18. ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం వజ్రోత్సవ సంచిక
తెలుగు విభాగము, 1918-78.

19. కర్మయోగము, శ్రీ వివేకానంద ప్రవచనము
అనువాదకులు : శ్రీ చిరంతనానందస్వామి,
శ్రీ రామకృష్ణ మఠము, మద్రాసు.

20. కవికోకిల దువ్వూరి రామిరెడ్డి జీవితము - సాహిత్యము
K. V. రమణారెడ్డి, 1965.

21. కవికోకిల దువ్వూరి రామిరెడ్డి డైరీ - ఉత్తరాలు
K. V. రమణారెడ్డి 1961.

22. కవికోకిల గ్రంథావళి - 4 - వ్యాసములు
దువ్వూరి రామిరెడ్డి, కవికోకిల గ్రంథమాల, 5 వ ముద్రణ - 1959.

23. కవిత్వతత్త్వవిచారము : కట్టమంచి రామలింగారెడ్డి, 1947.

24. కవిసేన మేనిఫెస్టో : గుంటూరు శేషేంద్ర శర్మ
ఇండియన్ లాంగ్వేజస్ ఫోరమ్, 1977.

25. కాళిదాస హృదయము : ఖండవిల్లి సూర్యనారాయణ శాస్త్రి
జూన్ 1966.

26. కావ్యకుసుమావళి - వేంకట పార్వతీశ్వర కవులు
ఆంధ్ర ప్రచారిణీ లిమిటెడ్, కాకినాడ.

53. దీపావళి - వేదుల సత్యనారాయణశాస్త్రి.
M. శేషాచలం అండ్ కో, ఆగష్టు 1974.

54. నన్నయ కవిత్వము, అక్షర రమ్యత; డా॥V.V L.నరసింహారావు
అక్టోబరు, 1977.

55. నవరస గంగాధరము : జమ్మలమడక మాధవరామశర్మ
నవ్యసాహిత్య పరిషత్తు - గుంటూరు, జూలై - 1942.

56. నవోదయ లహరి : (వ్యాస సంకలనం) యువభారతి
సికిందరాబాదు, 1977.

57. నవ్యాంధ్ర సాహిత్యవీధులు : కురుగంటి సీతారామయ్య, పిల్లలమర్రి.
హనుమంతరావు, 1942.

58. నాట్యవేదము : జమ్మలమడక మాధవరామశర్మ.
శాలివాహనశకము, 1879.

59. నానారాజ సందర్శనము : తిరుపతి వేంకటకవులు.
ద్వితీయ ముద్రణ, 1957.

60. నాయని సుబ్బారావు కృతులు - అజంతా ప్రింటర్స్, సికింద్రాబాదు.
ప్రథమ ముద్రణము, 1958.

61. నారద భక్తిసూత్రములు : అనువాదకులు - దొడ్ల వేంకటరామరెడ్డి.
శ్రీ రామకృష్ణ మఠము, మైలాపూరు, మద్రాసు.
ద్వితీయ ముద్రణము, 1971.

62. నా స్మృతిపథంలో : ఆచంట జానకిరామ్.
దేశి కవితామండలి - విజయవాడ, శార్వరి, 1960.

63. నిగూఢ వేదరహస్యము - శ్రీ అరవింద దర్శనము
అనువాదము : శ్రీవఝుల వేంకటరామశాస్త్రి, శ్రీ శ్రీరామకవచం
వేంకటశాస్త్రి
ప్రేమ్‌చంద్ పబ్లికేషన్స్, విజయవాడ, 1968.

64. నేటికాలపు కవిత్వము ; అక్కిరాజు ఉమాకాన్త పండితులు, 1928,

65. పచ్చతోరణము - దేవులపల్లి రామానుజరావు.

40. తిక్కన హరిహరనాథ తత్త్వము - డా॥ కేతవరపు వేంకటరామకోటి శాస్త్రి - గంగాధర పబ్లికేషన్స్, విజయవాడ - 2 ప్రథమ ముద్రణ - డిసెంబరు, 1976.

41. తిరుప్పావు, తిరువెమ్బావు : ఆంధ్రానువాదకులు - శ్రీ సుదర్శనాచార్య శిరోమణి - తిరుపతి తిరుమల దేవస్థానములు, తిరుపతి - 1957.

42. తెలుగు కవిత - సాంఘిక సిద్ధాంతాలు - ముదిగొండ వీరభద్రయ్య ప్రచురణ - శ్రీ అరవింద సొసైటీ, హన్మకొండ శాఖ, 1980.

43 తెలుగు కావ్యాదర్శము : ఆంధ్రీకర్త - అవ్వారి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి.

44. తెలుగుపై ఉర్దూ పారశీకముల ప్రభావము డా॥ K. గోపాలకృష్ణరావు, జనవరి, 1968.

45. తెలుగులో కవితా విప్లవాల స్వరూపం డా॥ వెల్చేరు నారాయణరావు, 1978.

46. తెలుగువాణి - (వ్యాస సంకలనం)-ప్రపంచ తెలుగు మహాసభల ప్రత్యేక సంచిక, ఉగాది, 1975.

47. తెలుగు వెలుగు - పెనుమాము వేంకటశేషయ్య, నవంబరు, 1965.

48. తెలుగు వైతాళికులు - ఉపన్యాసాల సంపుటి A.P. సాహిత్య అకాడమీ, 1977.

49. తెలుగు సాహిత్యముపై ఇంగ్లీషు ప్రభావము డా॥కొత్తపల్లి వీరభద్రరావు, 1960.

50. తెలుగు సాహిత్యవికాసం (1900 - 1947 సంవత్సరాల మధ్య) సంపాదకుడు : K.K రంగనాథాచార్యులు ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు - హైదరాబాదు, 1979.

51. తెలుగుసీమలో సాంస్కృతిక పునరుజ్జీవనము దేవులపల్లి రామానుజరావు, 1972.

52. దక్షిణదేశ భాషా సారస్వతములు - దేశి కోరాడ రామకృష్ణయ్య - కోరాడ ప్రచురణాలయము - మద్రాసు 1954.

81. మీరాబాయి : ఉషా ఎస్. నిల్సన్ (ఆంగ్లమూలం)
ఆంధ్రీకరణం : డా॥ సి. నారాయణరెడ్డి సాహిత్య అకాడమీ - న్యూఢిల్లీ, 1972.

82. యోగసమన్వయము : అరవిందులు, సంపుట I
అనువాదము : కమలాకర వేంకటరావు, కృష్ణాపబ్లికేషన్స్ పాండిచ్చేరీ Feb 21, 1978.

83. రవీంద్ర వ్యాసావళి, అనువాదం : రాయప్రోలు సుబ్బారావు, సాహిత్య అకాడమీ, న్యూఢిల్లీ, 1962.

84. రాయప్రోలు సాహిత్య సౌందర్య దర్శనము (వ్యాస సంపుటి)
వంశీఆర్ట్సు థియేటర్స్, హైదరాబాదు, 1980.

85. లక్షణ శిరోమణి : పొత్తపి వేంకటరమణ కవి ప్రణీతము
రావూరి దొరసామిశర్మ; ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ, ప్రథమ ముద్రణ, 1979.

86. లక్ష్మీరంజన వ్యాసావళి : ఆచార్య ఖండవల్లి లక్ష్మీరంజనం
రెండవ ముద్రణ, 1970.

87. లోవెలుగులు : ముట్నూరి కృష్ణారావు, ఆర్యశ్రీ ప్రచురణాలయం. మద్రాసు-14.

88. వంగసాహిత్య చరిత్ర : సుకుమార్ సేన్ (ఆంగ్లమూలం)
అనువాదం : కొత్తపల్లి వీరభద్రరావు, సాహిత్య అకాడమీ, న్యూఢిల్లీ ప్రథమ ముద్రణ, 1972.

89. వాఙ్మయ వ్యాసమంజరి : నేలటూరి వేంకట రమణయ్య
ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు, ప్రథమ ముద్రణ, 1967.

90. విజ్ఞాన సర్వస్వము : తెలుగు భాషా సమితి 1959-1961.

91. విమర్శిని : పరిశోధన పత్రికలు 1; 4
కాకతీయ విశ్వవిద్యాలయము, వరంగల్లు, 1976, 1979.

92. వీరేశలింగం పంతులు - సమగ్ర పరిశీలన
డా॥ అక్కిరాజు రమాపతిరావు, విశాలాంధ్ర ప్రచురణాలయం జూన్, 1972.

66. పానశాల : దువ్వూరి రామిరెడ్డి.
కవికోకిల గ్రంథావళి-పెమ్మారెడ్డిపాలెం, అరవముద్రణ, జనవరి, 1958.

67. పోతనకృత శ్రీమదాంధ్ర మహాభాగవతానుశీలనము-
డా॥ ధూళిపాళ శ్రీరామమూర్తి

68. ప్రజాకవి వేమన -డా॥ ఎన్. గోపి, చైతన్య ప్రచురణలు, 1980.

69. ప్రబంధములలో ప్రకృతి వర్ణనలు, డా॥ అంతటి నరసింహం, డిసెంబరు, 1979.

70. ప్రాక్పశ్చిమ తత్త్వశాస్త్ర చరిత్ర : (ప్రథమ, ద్వితీయ సంపుటములు) అనువాదము : సరిపెల్ల విశ్వనాథశాస్త్రి, ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు, 1961, 1962.

71. ప్రాక్పశ్చిమ పవిత్రాంగనలు : (శ్రీ శారదాదేవి శతవార్షిక జయంతి స్మృతి గ్రంథము) - స్వామి ఘనానంద & సర్ జాన్ స్టీవర్టు వాలేన్; అద్దేపల్లి అండ్ కో., (నేషనల్ బుక్ ట్రస్ట్ గ్రంథము), ఫిబ్రవరి, 1969.

72. బసవపురాణము - మహాకవి శ్రీ పాలకురికి సోమనాథకవి ప్రణీతము, శ్రీ బండారు తమ్మయ్యగారిచే పరిష్కృతము; వావిళ్ళ రామస్వామి శాస్త్రులు అండ్ సన్స్, 1966.

73. బాలవితంతు విలాపము - మంగిపూడి వెంకటశర్మ, 1929.

74. భారతీ నిరుక్తి (వేదస్వరూప దర్శనము), హరిసోదరులు, సాధన గ్రంథ మండలి, తెనాలి; శుక్రవారము, 6 ఆగస్టు, 1971.

75. భారతీయ పునరుజ్జీవనము : వి. రామలింగము, యువభారతి, సికింద్రాబాదు, 17 మార్చి, 1980.

76. భావప్రకాశనము : శారదా తనయు, జమ్మలమడక మాధవ రామశర్మ, ఆంధ్రప్రదేశ్ సంగీత నాటక అకాడమి, ఏప్రిల్, 1973.

77. మందార మకరందాలు : యువభారతి, సికింద్రాబాదు.

78. మహతి - వ్యాస సంపుటి - యువభారతి, సికింద్రాబాదు, 1976.

79. మహాభారతము - మహిళ; జక్కా వెంకటరమణప్ప, ఫిబ్రవరి, 1978.

80 మహోదయం : కె. వి. రమణారెడ్డి, విశాలాంధ్ర పబ్లిషింగ్ హౌస్, విజయవాడ, మే, 1969.

106. శ్రీ మహాభాగవతము : బమ్మెర పోతన
ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ. జనవరి, 1977.

107. శ్రీమాత. శతజయంతి సంపుటము : సంపాదకులు V. మన్మోహన్‌రెడ్డి & G. సత్యనారాయణ.
Institute of Human studies 21-2-1978.

108. శ్రీ లలితా రహస్యనామ సహస్ర గూఢార్థదీపిక
రాచకొండ వేంకట కోటేశ్వరరావు : ప్రకాశకులు : గ్రంథకర్త; 19 72

109. శ్రీ వీరబ్రహ్మేంద్రస్వాములవారి సంపూర్ణ చరిత్ర - జవంగుల నాగ భూషణశర్మ, ప్రకాశకులు : జవంగుల నాగభూషణదాసు సన్స్, సత్తెనపల్లి, గుంటూరు జిల్లా, 1979.

110. శ్రీ వీరేశలింగయుగము (19 వ శతాబ్ది ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రము)
కల్లూరు వేంకట నారాయణరావు 1965.

111. శ్రీశ్రీ సాహిత్యం : కూర్పరి - K.V. రమణారెడ్డి.
శ్రీశ్రీ షష్టి పూర్తి సన్మాన సంఘం, 2, జనవరి, 1970.

112 సంగ్రహాంధ్ర విజ్ఞాన కోశము - సంగ్రహ ఆంధ్ర విజ్ఞాన కోశ సమితి, హైదరాబాదు, 1970.

113. సరస్వతీ సామ్రాజ్యమ్ - అయ్యంకి వేంకటరమణయ్య సన్మాన సంచిక.
ప్రకాశకులు: టేకుమళ్ళ రామచంద్రరావు.

114. సర్పయాగం : రెంటాల గోపాలకృష్ణ.
నవోదయ పబ్లిషర్స్, విజయవాడ, ఫిబ్రవరి, 1957.

115. సాగుతున్న యాత్ర : ఆచంట జానకిరామ్, ఆదర్శ గ్రంథమండలి, విజయవాడ, 1963.

116. సారస్వత నవనీతమ్ : దేవులపల్లి రామానుజరావు
ఆంధ్రసారస్వత పరిషత్తు, హైదరాబాదు, నాల్గవ ముద్రణ, 1955.

117. సారస్వత మూర్తులు : ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ, 1969.

118. సారస్వత వ్యాసముక్తావళి : డా॥ బూర్గుల రామకృష్ణరావు,
ఆంధ్రసారస్వత పరిషత్తు, హైదరాబాదు, దుర్ముఖనామ సంవత్సరం

93. వైతాళికులు : సంపాదకుడు - ముద్దుకృష్ణ
విశాలాంధ్ర పబ్లిషింగ్ హౌస్, విజయవాడ, 9వ ముద్రణ, 19.8.

94. వైదిక మత చరిత్ర : గోపరాజు వైకుంఠరావు, మొదటి కూర్పు. 1936.

95. వ్యాస క్రీడలు : శ్రీశ్రీ. నవోదయ పబ్లిషర్స్, విజయవాడ
ప్రథమ ముద్రణ, జనవరి, 1973.

96. వ్యాస మంజూష : దేవులపల్లి రామానుజరావు, 1956.

97. వ్యాస వింశతి : కృత్తివాస తీర్థులు
సంపాదకుడు : తల్లావఝ్ఝల పతంజలి, 1970.

98. వ్యాసావళి : ఆవంత్స వేంకట రంగారావు, 1968.

99. శారదా విపంచి : (మన సంస్కృతి - మన సాహితి) వ్యాస సంపుటి
సంపాదకుడు : ఆచార్య S.V. జోగారావు
రచయితల సహకార సంఘము, గుంటూరు, 1973.

100. శివతత్త్వసారము : మల్లికార్జున పండిత ప్రణీతము
కృష్ణాపత్రికా కార్యాలయము, హైదరాబాదు, 1968.

101. శ్రీ అరవిందుని పురుషోత్తమ తత్త్వము : శ్రీ వేలూరి శివరామశాస్త్రి
సాధన గ్రంథమండలి, తెనాలి, నవంబరు 24, 1967.

102. శ్రీ అరవిందుల సందేశము - వారి ఆశ్రమము
అనువాదకులు : శ్రీ గడియారం వేంకటశేషశాస్త్రిగారు
ప్రొద్దుటూరు శ్రీ అరవిందాశ్రమ తెలుగు ప్రచురణ శాఖ, 21-2-1954.

103. శ్రీ అరవిందులు అతి మానసిక అవతారమూర్తి
సంపాదకులు : V. మన్‌మోహన్‌రెడ్డి, శ్రీ అరవింద శతజయంతి
సంపుటము, ఆగష్టు, 15, 1972.
Institute of Human studies, Hyderabad-7.

104. శ్రీ పండితారాధ్య చరిత్ర : పాల్కురికి సోమనాథకవి ప్రణీతము
పరిష్కర్త : డా॥ చిలుకూరి నారాయణరావు
ఆంధ్ర గ్రంథమాల - 1939.

105. శ్రీమద్భాగవత ప్రకాశము : ఎక్కిరాల కృష్ణమాచార్య
World teacher trust, 1977.

అనుబంధం-3

సంస్కృతం :

1. అభిజ్ఞాన శాకుంతలం - కాళిదాసు
2. అమరకోశం - అమరసింహుడు
3. ఈశావాస్యోపనిషత్తు
4. ఉత్తర రామచరిత - భవభూతి
5. ఋగ్వేదం
6. కుమార సంభవం - కాళిదాసు
7. కేనోపనిషత్తు
8. గీత గోవిందం - జయదేవుడు
9. ఛాందోగ్యోపనిషత్తు
10. తైత్తిరీయోపనిషత్తు
11. బృహదారణ్యకోపనిషత్తు
12. భగవద్గీత
13. మనుసంహిత
14. మాళవికాగ్నిమిత్రము - కాళిదాసు
15. మేఘసందేశం - కాళిదాసు
16. రఘువంశం - కాళిదాసు
17. శంకర గ్రంథరత్నావళి - శంకరాచార్యులు
18. శ్రీ మహాభారతం - వ్యాస మహర్షి

119. సారస్వత వ్యాసములు : సంపుటములు 1-4
ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమి, హైదరాబాదు, 1969-71.

120. సాహితీ సమితి రజతోత్సవ సంచిక, డిసెంబరు, 1946.

121. సాహిత్యంలో దృక్పథాలు : R.S. సుదర్శనం - జనవరి 1968.

122. సాహిత్య దర్శనము : K. V. R. నరసింహం. క్వాలిటీ పబ్లిషర్స్,
విజయవాడ.

123. సాహిత్య పరిచయం (1875-1975); ఇంద్రగంటి శ్రీకాంత శర్మ,
నవోదయ పబ్లిషర్స్, విజయవాడ-2, 1978.

124. సాహిత్య వివేచన : మద్దూరి సుబ్బారెడ్డి, ఏప్రిల్ 1974.

125. సాహిత్య శిల్ప సమీక్ష : పింగళి లక్ష్మీకాంతం, 1976.
మాధవి బుక్ సెంటర్, హైదరాబాదు.

126. సాహిత్య సంపద : ప్రథమ భాగము - పిల్లలమఱ్ఱి హనుమంతరావు,
శారదా పీఠము, గుంటూరు, మే 1949.

పత్రికలు :

1. అభ్యుదయ.
2. ఆంధ్రపత్రిక ఉగాది సంచికలు.
3. ఆంధ్రప్రభ, దిన పత్రికలు.
4. ఆంధ్ర భూమి (మాస పత్రిక).
5. కిన్నెర.
6. కృష్ణాపత్రిక.
7. జయంతి.
8. తరుణ.
9. నందిని.
10. నవభారత్.
11. ప్రతిభ.
12. భారతి.
13. సాహితి.

14. Some Problems of Sanskrit Poetics, S. K. De Firma K. L. Mukhopadhyay, Calcutta, 1959.

15. Sri Aurobindo – Navajata, National book trust of India, Revised Edition, Dec - 1976.

16. Starlit Dome. (Studies in the Poetry of Vision). Wilson Knight. Methuen & Co Ltd. 1968.

17. The Abhijnana Sakunthalam of Kalidasa. Edited by M. R. Kale, Motilal Banarsidass, Delhi, Tenth Edition 1977.

18. The New Encyclopaedia Britania. 15th Edition, Chicago, Helen Hemingway Benton 1977.

19. The Number of Rasas By V. Raghavan, 1940.

20. The Mother : By Aurobindo Sri Aurobindo birth centenary, Library Vol. 25, Sri Aurobindo Ashram, Pondicherry 1972.

21. The Romantic Agony; Mario Praz, Translated By Angus Davidson, Oxford University Press, 1933.

22. The Romantic Imagination – C. M. Bowra. Oxford University Press, London, 8th Edition, 1978.

23. The Symposium, Plato – Walter Hamiton (Translator) Penguin Books, 1975.

24. Twentieth Century Literary Criticism; a reader. Edited By David Lodge. Second Edition - Longman - London, 1975.

25. Wordsworth – Walter Raleigh Edward Arnald & Co – London; Twelfth Impression, 1939.

English :

1. A Critical Survey of Indian Philosophy.
Dr. Chandradhar Sharma.
Pub. Motilal Banarsidass, 1976.

2. A Source book in Indian Philosophy.
S. Radhakrishnan and Charles A. Moore Princeton – New Jersey – 1973.

3. Current Scene of Telugu Literature.
Kavisena – Narasaraopet.

4. Early history of the Vaisnava Faith and Movement in Bengal – S. K. De.
Pub. K. L. Mukhopadhyay, Calcutta, Second Edition, Dec – 1961.

5. East and West in Religion – S. Radhakrishan.
George Allen & Unwin Ltd., London, Fourth impression, 1958.

6. Eastern Religions and Western thought.
S. Radhakrishnan. Oxford University Press. Third Impression, 1977.

7. Encyclopaedia of Philosophy - Vol. 5 & 6.
Collier MacMillan Publishers, London, Reprint edition-1972.

8. English Critical Essays – Nineteenth Century.
Jones, Edmund. D, Oxford University Press, London, 1971.

9. English Romantic Poets. Edited by M. H. Abrams Edition, 1974.

10. Essays in Criticism and Comparative Poetics –
K. Vishwanatham, Andhra University Press, Waltair, 1977.

11. John Keats – The complete poems.
Edited by John Barnard, Penguin Education, 1973.

12. Literature and Philosophy, Richard Kuhns, Routledge & Kegan Paul, London - 1971.

13. Sanskrit Poetics – S. K. De : Firma K. L. Mukhopadhyay – Calcutta, Second Edition 1960.

తప్పు-ఒప్పుల పట్టిక

పుట	వరుస	తప్పు	ఒప్పు
31	*అ.సూ. 11	Parz	Praz
33	8	Creater	Creator
34	13	Ancien	Ancient
39	7	I sabella	Isabella
39	అ.సూ.	మొదటి పంక్తి తిరిగి ముద్రించబడింది	
40	8	అభిప్రాయంలో	అభిప్రాయంతో
41	22	విబిదాస్	ఎబిదాస్
42	అ సూ.	ఉల్లఖించబడింది	ఉల్లేఖించబడింది.
45	6	గ్రంథమందలి	గ్రంథమండలి
49	5	envalved	evolved
52	9	వర్ణల్లో	వర్ణనల్లో
52	15	వ్యర్థపదాలలో	వ్యర్థపదాలతో
54	18	ప్రాచీన కవిత్వం	ప్రాచీన కవిత్వంలో
58	1	వర్ణలు	వర్ణనలు
58	10	నిత్యపరిచయాలైన	నిత్యపరిచితాలైన
67	14	ఐశ్వరం	ఐశ్వర్యం
71	19	(గాంధీజీ) గూర్చిన	(గాంధీజీ గూర్చిన)
73	అ.సూ. 1	నవ	నవ్య
75	12	దిదుకులది	దిద్దుకుంది
85	23	కబలింప	కబళింప

* అ.సూ. - అధః సూచి.

298	19	Add-	స్వరూపసిద్ధము : ఇది సహజముగానే సిద్ధించినది
302	ఆ.సూ.6	Sathaye	Sthaye
305	ఆ.సూ 5	Obiously	Obviously
309	అ.సూ.	తిరులెమ్బావు	తిరువెమ్బావు
326	11	పేమ	ప్రేమ
333	14	విలీనం	విలీనం చేసుకుని
333		లిరుక్కులోని	“లిరిక్కులోని
336	6	తెచ్చి	తెచ్చి
338	10	పుత్రుక తనన్	పుత్రుకతనన్
338	19	పూర్ణం	పూర్ణ
346	4	బాయతేసి	బాయలేని
349	అ.సూ. 3	పర	పరం
365	12	శోకా	శోక
368	2	నెవంద	నెవంఢ
370	6	ప్ర	ప్రజ
379	26	నాటురె	నాటరె
376	18	లలకు	లలమ
381	18	ఆంటే	ఉంటే
384	11	ఉద్దరించినది	ఉద్ధరించినది
396	1	తెలుగుదనం	తెలుగుదనానికి
396	26	దీర్ఘాయుతస్తు	దీర్ఘాయురస్తు

87	13	యెద వీ	యెదవీ
92	అ.సూ. 5	పయోధర	వయోధీర
128	13	వ్యక్తికరణ	వ్యక్తీకరణ
128	18	ముఖ	సుఖ
130	7	వేదుకులు	వేడుకలు
135	3	వియమాల	నియమాల
136	4	కామారార్పణ	కౌమారార్పణ
144	21	ఛణితి	భణితి
167	3	వాతావరణ	వాతావరణం
172	అ సూ. 3	అ+ల	అ+ు
180	13	ఆవ్యక్తం	ఆ అవ్యక్తం
182	13	కలమంత	కలమంత్ర
184	6	శకుంతలమై	శకుంతలపై
197	4	దేశభక్తిని	దేశభక్తుని
198	7	non	nor
205	1	చింతసను	చింతనకు
205	5	స్థయిర్యానికి	స్థైర్యానికి
205	21	లబ్ద	లబ్ధ
205	25	ఆదరంగా	ఆదర్శంగా
208	22	పియర్స్	పియర్సన్
209	26	కాంగెస్‌కు	కాంగ్రెస్‌కు
221	16	ననులేత	నునులేత
236	13	ముఖం	ముఖ్యం
244	అ.సూ.10	పూజా	పూజ
249	అ సూ.1	అచవిందుని	అరవిందుని
291	15	గారిది	వారిది
291	18	పూలు	పూల
292	22	సందర్భంతో	సందర్భంలో
293	24	చెళుకు	బెళుకు